

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

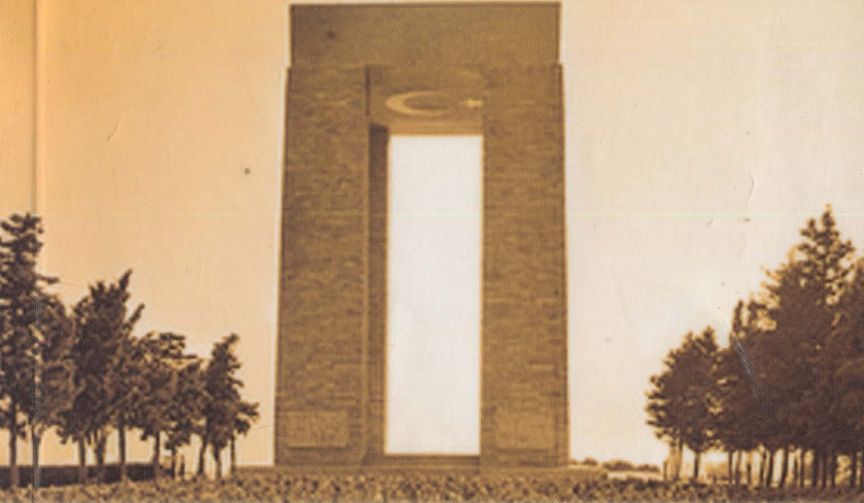
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MUSTAFA KEMAL'İN SAATİ

ATATÜRK'SÜZ BİR TÜRKİYE NASIL OLURDU?

SELANİK

ALİ RIZA OĞLU
MİRALAY MUSTAFA KEMAL

DOĞUM: 1881

34 YAŞINDA

leyfi Öngider

aykırı
TARİH

MUSTAFA KEMAL'İN SAATİ

Atatürk'süz Bir Türkiye
Nasıl Olurdu?

Seyfi Öngider

aykırı

İ ARII

© AYKIRI YAYINCILIK

Yayıncının ve yazarın yazılı izni olmadan ticari amaçlı alıntı yapılamaz

Seyfi Öngider

Mustafa Kemal'in Saati

Yayın Yönetmeni: Saim Koç

ISBN 978-975-6154-36-6

Kasım 2013, İstanbul

© 2013, Seyfi Öngider

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Ebru Öner

Kitap Matbaacılık San. ve Tic.Ltd.Şti.

Davutpaşa Cad. No: 123 Kat: 1 Topkapı-İstanbul

Tel: 0212 482 99 10

Sertifika No: 16053

AykırıYayincılık

Fener Kalamış Cad. No: 93/7 34726 Kadıköy-İstanbul

Tel: 0216 449 98 05 pbx Faks: 0216 348 00 69

aykiri@aykiri.net

Sertifika No: 10540

Dağıtım

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.

No:25 Çatalçeşme Han Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0212 513 81 57 Faks: 0212 511 62 52

İnternet Satış: www.kuraldisi.net

*Geçmişı Tanrı bile değiştiremez
ama tarihçi için sorun değildir.*

İçindekiler

SUNUŞ	9
PROLOG.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM: Haydarpaşa'da Bekleyen İki Tren.....	15
İKİNCİ BÖLÜM: “Ermeni Meselesi Hallolmuştur...”	26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: “Suriye Sultanı” Büyük Cemal Paşa ...	36
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: “Bu Kadar Günahla Nereye Gidiyorsunuz, Beyler?”.....	46
BEŞİNCİ BÖLÜM: “Köylü Olalım, Kazım Ağa, İsmet Ağa Olalım...”	58
ALTINCI BÖLÜM: “19 Nisan 1919’da Trabzon'a Çıktım.”	71
YEDİNCİ BÖLÜM: Sabık Başkumandan Vekili Ressam ..	78
SEKİZİNCİ BÖLÜM: “Palikarya Gitsin, Medeni Milletler Gelsin!”	85
DOKUZUNCU BÖLÜM: Saltanat Şurasının 131 Akil Adamı.....	93

ONUNCU BÖLÜM: “Anadoluluların Direnmedeki Azim ve Sebatına Dayanarak...”	100
ON BİRİNCİ BÖLÜM: Sahib-ül Seyf Vel Kalem.....	108
ON İKİNCİ BÖLÜM: “Bizi Bırakmayacaksınız Değil mi, Paşam?”	117
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Büyük Anadolu Kongresi	124
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Sandık Alayları Belediye Yollarında	132
ON BEŞİNCİ BÖLÜM: “Vücutları Elzem Olan Arkadaşların İltihakları Şarttır...”	141
ON ALTINCI BÖLÜM: “Tahtınızın Etrafında Daha Sıkı Toplanmış Bulunuyoruz...”	147
ON YEDİNCİ BÖLÜM: Rumeli Feneri'ndeki Ermeni Kuvay-ı Milliyesi	153
ON SEKİZİNCİ BÖLÜM: Cihan Yıkılsa, Türk Yılmaz!..	160
ON DOKUZUNCU BÖLÜM: “Ey Ahali, Yalıya Şehzade Hazretleri Geldi!”	166
YİRMİNCİ BÖLÜM: “Bakü Seyyahları Geldiler ve Gittiler!”	174
YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM: Kuvay-ı Seyyare Kumandanlığından Binbaşılığa.....	183
YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM: “Yoldaş” Paşalar ve Mebuslar..	190
YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: “Viyanada Başlayan Geri Çekilme Durdurulmuştur!”	197
YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: “Zo Diyenleri Temizledik, Sıra Lo Diyenlerde...”	205

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM: Bursa Mütarekesi	214
YİRMİ ALTINCI BÖLÜM: İstanbul'un Yeniden Fethi ...	222
YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM: “Doğu ile Batı Arasında Işık Saçan Bir Lamba”	231
YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM: Meclis Yeniden Başkentte..	238
YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM: Otuz Yedinci Osmanlı Sultanı.....	244
OTUZUNCU BÖLÜM: BRF Lideri Rauf Bey	253
OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM: “Sultana Bir Turkey (Hindi) Bırakacağız Ama Kemiklerini!”	265
OTUZ İKİNCİ BÖLÜM: “Medeni Hedeflerde Sürat, İhtimai Gayelerde Tekâmül Yolu...”	273
OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İzmir'in Kara Günü.....	283
OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Diyarbakir'le Hewler, Mardin'le Musul Ayrılabilir mi?.....	288
OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM: Albert Einstein'ın Mektubu...	296
OTUZ ALTINCI BÖLÜM: “Şahlara Mahsus İnci” ve “Damat” Refet Paşa.....	303
OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM: Son Devşirmenin Cenazesi...	311
OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM: “Biz Savaşta Amal-i Arbaaya, Yani Dört İşleme Sığmayız!”	320
OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM: “İzmir Türktür, Türk Kalacaktır!”	329
KIRKINCI BÖLÜM: Genç Türk Darbesi!	338

KIRK BİRİNCİ BÖLÜM: “Ben Bugün Polis Değil, Türk’üm!”	353
KIRK İKİNCİ BÖLÜM: Dolmuş, Gecekondu, İşporta, Arabesk, Lahmacun... ..	361
KIRK ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: “Kürt Realitesini Tanıyoruz!”.....	369
KIRK DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Devletin Başına “Zarif Bir Baş” Gelemedi	377
KIRK BEŞİNCİ BÖLÜM: “Aşk Olsun Sana Çocuk, Aşk Olsun!”	385
KIRK ALTINCI BÖLÜM: Pardon, Yunan Gemisi Sanmıştık!	396
KIRK YEDİNCİ BÖLÜM: “Benim Adım Şaşmaz Beşir, Beşer Şaşar, Şaşmaz Beşir!”	406
KIRK SEKİZİNCİ BÖLÜM: Yaşlı Marangozu Terk Eden Gençler	415
KIRK DOKUZUNCU BÖLÜM: Ergenekon Dağı’ndan Ergenekon Davası’na	422
EPILOG	431

SUNUŞ

TARİHİ KİTLELER YAPAR ve tarihte ne olmuş ve nasıl olmuşsa, başka türlü olamayacağı için öyle olmuştur.

Evet, tarihi kitleler yapar ama kişilerin de hiçbir rolü, etkisi olmadığı söylenemez. Hele de tarihin ilerlediği birtakım patika yollarında bir kavşağa gelindiğinde hangi tarafa dönüleceği, hangi yöne doğru gidileceği konusunda bazen kişilerin rolü çok önem kazanabilir; ve önemli bir kavşakta şu yola değil de öbür yola girilmesi tarihin bütün akışını değiştirebilir. Ya da böyle bir kavşakta gidilecek yönü belirleyen kişinin, liderin orada olmaması da çok şeyi değiştirebilir ve tarihin akışı farklılaşabilir. Artık gerçekten ne olduysa, nasıl olduysa ondan çok farklı olacaktır...

İşte okumaya başlayacağınız alternatif tarih hikâyesinde böyle bir kurgu yapılmakta ve Türkiye tarihine yön veren en önemli lider, Mustafa Kemal Atatürk tarih sahnesine çıkamadan 1915'te Çanakkale'de hayatını kaybetmektedir. Bu durumda Türkiye'nin son yüz yıllık tarihinin genel akışının da temelden değişmesi kaçınılmazdır. Atatürk'ün olmadığı bir Türkiye geride kalan yüzyılı nasıl yaşardı? Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu değişmeyeceğine, Osmanlı yenileceğine ve işgal edileceğine göre yine milli mücadele olur muydu? Siyasi ve askeri liderlik kimlerden oluşurdu? Anadolu'nun işgaline karşı mücadele nasıl gelişir ve sonuçlanırdı? Osmanlı devleti ve meşruti rejim sona erer, cumhuriyet yine kurulur muydu? Tek partili bir rejim olur muydu? Yoksa Osmanlı'nın emper-

yal mirası çok partili bir rejime mi yol verirdi? Çok partili bir rejim altında Türkiye'nin siyaseti, kültürü, ideolojisi nasıl şekillenirdi? Ekonomisi ve refah düzeyi ne olurdu? Ordu yine darbe yapar mıydı? Müslümanların, Kürtlerin, solun hayatı farklılaşır mıydı? Ve bunun gibi daha pek çok sorunun cevabı ilerleyen sayfalarda verilecek...

Bu alternatif tarih hikâyesinde yer alan olayların, kişilerin, diyalogların büyük bölümü gerçektir. Benim kurgum nispeten küçük bir yer tutuyor. Gerçek ile kurguyu ayırmak için fazla tarih bilmek gerekmiyor. Hikâyenin akışı içinde neyin gerçek, neyin kurgu olduğu kolayca anlaşılabacaktır. Ancak bu hikâyeyi asıl ortaya çıkaran kurgunun temeli Atatürk'ün tarihin sahnesine çıkamaması olduğu için gerçekten meydana gelmiş birçok olay, önemli rol üstlenmiş birçok kişi ve bunlar arasında kurulan ilişkiler, gerçekleşen diyaloglar çok farklı bir bağlamda karşınıza çıkacaktır.

Bu olaylar, kişiler, aktörler arasındaki ilişkilerin ben bu hikâyedeki gibi olacağını varsaydım. Ancak her okur tüm bunlara bakıp, değerlendirip daha farklı olacağını düşünebilir ve dolayısıyla kendi hikâyesini kurabilir. Aslında bu kitabın bir amacı da budur; okuru kendi hikâyesini oluşturmaya provoke etmek!

Önemli olan gerçekten olanların ille de öyle olmak zorunda olmadığını düşünebilmek ve başka alternatiflerin olabileceğini öngörerek, tarihin başka patikalardan ilerleyebileceğini hayal ederek olan-biteni daha iyi kavramak ve anlamlandırmaktır...

Seyfi Öngider

PROLOG

10 Ağustos 1915, Salı, Saat 06.05
Conkbayırı – Gelibolu

Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal'i iki saat önce güçlükle daldığı uykudan uyandıran 24. Alay Komutanı Binbaşı Nuri Conker birliklerin taarruza hazır olduğunu bildirdiğinde saat sabaha karşı dördü geçiyordu. Çadırındaki yatağında oturan Mustafa Kemal üç gün önce Arıburnu'nda kazandığı zaferle artık herkesin tanıdığı ve güvendiği bir komutan olmuştu. Bizzat Beşinci Ordu Komutanı Alman Mareşali Liman Von Sanders'in herkesin önünde övdüğü genç subay gösterdiği yararlılıklar dolayısıyla daha dört ay önce albaylığa terfi etmiş ve Grup Komutanlığına atanmıştı. Şimdi de durdurduğu İngiliz kuvvetlerini daha gerilere doğru söküp atmak üzere çok önemli bir taarruza hazırlanmıştı. Askerler biraz önce uyanmış, çorbalarını içmişti. Her taarruz öncesinde olduğu gibi birbirleriyle ve komutanlarıyla helalleşmişler, süngülerini takmışlar, hazır bekliyorlardı. Ününü duydukları yeni komutanlarına güvendikleri her hallerinden belliydi.

Çadırından çıkan Albay diğer subaylarla selamlaştı, askerlerini denetledi. Taarruza hazır olduklarını görmekten memnundu. Bölük ve takım komutanları genç subayların taban-

caları veya kılıçları elinde askerlerinin başındaydılar. Henüz sıcak basmamış bu yumuşak, tatlı sabah bu genç adamların birçoğunun son sabahı olacaktı. Bunu düşününce hüzünlendi ancak savaştaydılar ve kazanmak hayatları pahasına oluyordu. Yeni bir zafer için ölmek, en azından ölümü göze almak zorundaydılar.

Bölük ve takım komutanlarını yanına çağırdı. Çevresine toplanan subaylara tane tane konuştu: “Hepinizin beni görebileceği yüksekçe bir yere çıkacağım, elimdeki kırbacı yukarı kaldırıp, bir süre tuttuktan sonra hızla aşağı indirdiğimde taarruz başlayacak. Anlaşıldı mı?”

Subaylar hep bir ağızdan cevapladı: “Anlaşıldı, komutanım!”

“Haydi, herkes birliklerinin başına! Gazamız mübarek olsun!”

Komutanlarını selamlayıp, koşarak yerlerini aldılar.

Mustafa Kemal ceketinin sağ üst cebindeki saatini çıkarıp baktı. Harbiye’deki öğrencilik yıllarından beri taşıdığı Omega marka saati dört buçuğu geçiyordu. Daha kolay bakmak için saatinin yerini değiştirdi, ceketinin sağ alt cebine koydu. Artık güneş de doğmak üzereydi, ufuk yavaş yavaş aydınlanıyordu.

Elindeki kırbacıyla birlikte ileri doğru yürüyüp, yüksekçe bir yere çıktı. Subaylar ve askerler alacakaranlıkta bir siluet gibi görünen 34 yaşındaki bu genç albaya gözlerini diktiler. Sabahın alacakaranlığı yerini aydınlığa bırakırken binlerce çelik süngü de parlamaya başlamıştı. Bir an karşı tepelere bakan Mustafa Kemal kırbacını yukarı kaldırdı, herkesin görmesi için bir süre öyle tuttuktan sonra hızla aşağı indirdi. Taarruz emri verilmişti. Binlerce asker, önlerinde komutanları genç subaylarla birlikte ileri atıldı. Çanakkale savaşının en kritik süngü hücumu başlamıştı.

İngilizler bu taarruzu beklemiyordu. “Allah, Allah...” nidalarıyla sel gibi akan Türk askerlerinin bu ani hücumu karşısında şaşkındılar. Conkbayırı’ndan Sazlıdere’ye inerek denize

kadar giden Türk askerleri vardı. Ancak makineli tüfeklerle donatılmış olan Şahinsırtı direniyor ve Mustafa Kemal'in askerlerine ağır kayıp verdiriyordu. İlk şaşkınlıktan sonra imdat mesajlarına boğulan İngiliz Generali Birdwood savaş gemilerinin ve Anzak topraklarının namlularını Conkbayırı'na ve hücum eden Türk birliklerinin üzerine çevirtti. Türk topları da karşılık vermeye başlayınca savaş alanı tam bir cehenneme döndü.

Giderek kanlı bir çarpışmaya dönüşen savaşın gidişatını yakından izleyen Mustafa Kemal bulunduğu mevziden verdiği emirlerle bu kritik taarruzu zafere dönüştürmeye çalışıyordu. İngilizler toparlanıp karşı taarruza da geçmişler ancak durdurulmuşlardı.

Türklerin taarruzu başlayalı bir buçuk saat olmuş, saat altıyı geçmişti. Tam bu sırada bir şarapnel parçası Mustafa Kemal'in göğsünün sağ yanına isabet etti. Saat altıyı beş geçiyordu. Sarsılan, yere düşmemek için çabalayan Albay sol eliyle göğsünü yokladığında parmakları kan içinde kaldı. Henüz bir acı hissetmemişti, yara çok sıcaktı ama ağır bir şekilde yaralanmış olduğunu anladı. Hemen yanında bulunan çocukluk arkadaşları ve emrindeki 24. Alay Komutanı Binbaşı Nuri Conker de komutanının yaralandığını gördü; "Komutanım, vuruldunuz" diye haykırdı. Mustafa Kemal ağzını kapatarak onu susturdu, kan içindeki sol elini dudaklarına götürerek çevresinde bulunan diğer subaylara da "Susun" işareti yaptı. Savaşın en kritik anında komutanın yaralandığının duyulmaması gerekiyordu. Hemen Mustafa Kemal'i yüksekçe bir taşın üzerine oturtularak ve kanamanın durması için ilk müdahaleyi yapmaya koyuldular. Hızla geriye, sağlık görevlilerinin yaraya daha ciddi bir müdahale yapacakları hatlara götürülmesi gerekiyordu. Ancak o buna karşı çıktı, bir sağlık ekibinin gelip, kanamaya tampon yapmasının yeterli olacağına ısrar etti. Taarruzun sonucundan emin olmadan komutayı bırakmak istemiyordu.

Nitekim yaklaşık bir saat kadar sonra, saat yediye doğru İngilizlerin sırtların eteklerine doğru çekilmekte oldukları ha-

beri geldi. Taarruz başarıya ulaşmış, İngiliz birlikleri yeni bir saldırı yapamayacak bir hatta doğru geri atılmışlardı. Ama bu arada taarruza komuta eden Mustafa Kemal' in de durumu hiç iyi değildi. Kanamayı durdurmak için yapılan müdahaleye rağmen çok kan kaybetmişti ve artık kendini de kaybetmek üzereydi. Sıhhiye erleri bir sedyeyle komutanlarını hızla daha geri hatlara taşıırken bayılmıştı. Bir askeri tabibin bulunduğu sıhhiye çadırına ulaştıklarında artık bu genç subay için yapılabilecek bir şey kalmamıştı.

Ordu komutanlığı bu zaferle ilgili olarak kısa bir bildiri yayınlarken Mustafa Kemal' in de şehit düştüğünü duyurdu. İstanbul gazeteleri İstanbul' u kurtardığına inanılan bu genç albayın resimlerini birinci sayfalarında basarak şükranlarını ifade edeceklerdi.

Binbaşı Nuri Conker çok üzgündü. Mustafa Kemal' in saatinin yerini değiştirdiğini, ceketinin sağ üst cebi yerine alt cebine koyduğunu görmüş, fark etmişti. Şarapnel parçasının isabet ettiği yeri hatırlayınca bir daha kahroldu; saatini eski yerinde bıraksa belki de şarapnel parçası saate isabet edip hayatı kurtulacak ve yeteneklerini iyi bildiği bu çocukluk arkadaşını yükselecek, kim bilir ülkenin geleceğinde nasıl önemli bir rol üstlenecekti? Ama kader ağlarını örmüş ve Çanakkale şehidi on binlerce asker ve subaydan biri de Mustafa Kemal olmuştu.

Türkiye' nin tarihinde nasıl bir rol oynayabileceği artık meçhuldü...

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYDARPAŞA'DA BEKLEYEN İKİ TREN

10 Ağustos 1915, Saat 08.00

Harbiye Nezareti – İstanbul

ÇANAKKALE CEPHESİ'NDEN GELEN SON SAVAŞ raporunu sunmak için Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın çalışma odasına giren Harekât 1. Şube Müdürü Yarbay İsmet Bey'in (İnönü) sıkıntısı yüzüne vurmuştu. Yarbayın halini gören Enver Paşa telaşlandı, “Hayrola, haberler çok mu kötü?” dedi.

İsmet Bey hüznle gülümsedi, sonra önüne bakarak konuşmaya başladı: “Aslında kötü sayılmaz. Anafartalar'da İngilizleri daha da geriye püskürttük, artık Çanakkale'de kazanmaları mümkün değil. Denizden sonra karada da onları durdurduk. Çanakkale'nin geçilmez olduğunu yakında kabullenirler, Haydarpaşa'da harekete hazır bekletilen o iki trenin normal seferlerine başlaması emrini verebilirsiniz” dedi. Bunları söylerken dikleşmiş, gururlu bir hale bürünmüştü ama yine de yüzünde hüznün gölgesi dolaşıyordu.

Yedi ay kadar önce, Şubat ayı başında Mondros'ta büyük bir düşman filosunun toplandığı haber alındığında bu do-

nanmanın Çanakkale önlerinde durdurulacağına İstanbul'da inanan pek azdı. Başkentin işgal edilebileceğini dikkate alan İttihatçı hükümet Haydarpaşa'da iki tren hazırlatmış, her an harekete geçebilecek durumda bekletiyordu. Biri Sultan Mehmet Reşat ve Saray mensuplarını, diğeri de hükümeti ve önde gelen siyasi yöneticileri Anadolu'ya götürecekti. Müttefik donanması Çanakkale'yi geçtiği anda bu trenler yolcularıyla harekete geçecek, arşiv ve mukaddes emanetlerle tarihi hazine Konya'ya taşınacaktı. Padişah için ise ilk aşamada Eskişehir uygun görülmüş, hatta Başmabeyinci Lütfi Simavi Bey Eskişehir'e gitmiş evler tutulmuş, gereken hazırlıklar yapılmıştı. İşte bu trenleri kast ediyordu Yarbay İsmet Bey. İstanbul'un işgal edilme ihtimali kalmadığına göre bu trenleri de harekete hazır bekletmeye gerek kalmamıştı.

Başkumandan Vekili'ne bir tür müjde veren Yarbay, "Ancak bu arada önemli bir kaybımız, şehidimiz var" diye devam etti. "Anafartalar Grup Kumandanı Albay Mustafa Kemal'i bu sabahki taarruzda kaybettik. Bir şarapnel parçası göğsüne isabet etmiş ama savaş idare yerini terk etmemiş. Taarruzun sonucunu görünceye kadar kalınca da kan kaybından vefat etmiş... Üzüntüm bundandır. Kendisini severdim, iyi bir askerd. Çanakkale'de de büyük yararlılıklar gösterdi. İstanbul'u kurtaran kahramanlardan biri olduğuna şüphe yoktur."

Enver Paşa da Mustafa Kemal'in ölüm haberinden etkilenmişti.

"Ya öyle mi? Yazık olmuş... Evet, Mustafa Kemal iyi bir subaydı. Anafartalar'da yaptıklarını da takdir ediyordum. Geçen Nisan ayı başında albaylığa terfi ettirmiştik, değil mi? Hatta ben de bir tebrik telgrafı çekmiştim. Allah rahmet eylesin..." dedi.

Kendisinden pek hoşlanmasa da Mustafa Kemal'in iyi bir asker olduğunun farkındaydı Enver Paşa. Geçen Mayıs ayında Çanakkale'deki mevzileri ziyarete gittiğinde Mustafa Kemal'in karargâhına uğramadığına pişman oldu. Mustafa Ke-

mal de Başkumandan Vekili'nin bu tavrından çok etkilenmiş ve görevinden istifa etmeye kalkışmıştı da Ordu Kumandanı "Liman Paşa" zor engel olmuştu. Hatta rica etmiş Enver Paşa da Mustafa Kemal'in gönlünü alan bir telgraf çekmişti kendisine. Liman Paşa Mustafa Kemal'e değer veriyordu ve nitekim emrine büyük kuvvetler vermekten de çekinmemişti. Enver Paşa önceleri Mustafa Kemal'e verilen bu yetki ve kuvvetleri fazla bulmuştu ama sonrasında elde edilen sonuçlara baktığında durumu görmüş, kabullenmişti.

Dünya savaşına girilmesine, bu arada Almanlarla müttefik olunmasına karşı olduğunu bildiği için Mustafa Kemal'e hep kuşkuyla bakardı Enver Paşa. Bingazi'de İtalyanlara karşı birlikte çarpışmışlar, sonra Balkan Savaşı sırasında da yolları kesişmişti. İyi bir subay olduğunu kabullenmesine rağmen siyasi düşünceleri ve emelleri dolayısıyla anlaşmaları mümkün değildi. Hatta Çanakkale'de kazandığı başarılarından sonra "İstanbul'u işgalden kurtaran asker" olarak ordunun yayın organı *Harp Mecmuası*'nda kapak olmasını engellediği ve bundan dolayı Mustafa Kemal'i kıskandığı söylentisi bile yayılmıştı. Koca Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili'nin emrindeki bir albayla çekişmesi, onu kıskanması olacak şey miydi?

Mustafa Kemal'in ölümüne elbette üzülmüştü, yani bir rakibinin tasfiye olduğunu hiç düşünmemişti. Başkumandan olarak savaşta yararlı olacak iyi bir subay kaybettiğine üzülmüştü. Ama savaştaydılar ve bu gibi kayıplar kaçınılmazdı.

Osmanlı ordusu yedi cephede birden savaşıyordu. Dört yılı geçen savaş sırasında iki buçuk milyonun üzerinde asker silah altına alınmış, Anadolu'da genç erkek kalmamıştı.

Balkan Savaşı'nda küçük devletler karşısında beklenmedik şekilde ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı ordusunu İngiliz ve Fransızlar küçümsemiş ve dünya savaşında ciddiye alınır bir askeri güç olarak görmemişlerdi. İttihatçıların yakınlaşma,

hatta müttefik olma girişimlerine pek yüz vermemelerinin bir nedeni de buydu. Tabii asıl neden ise çıkacak büyük savaşta paylaşılacak olan geniş Osmanlı topraklarıydı. Geleceğin enerji kaynağı petrol tam da Osmanlı'nın egemenliği altındaki topraklardan fışkırıyordu ve İngiltere ile Fransa'nın gözü de bu "kara altın"daydı. Rusya'nın ise İstanbul ve Boğazlar hayali hiç bitmemişti.

Eski Genelkurmay Başkanı ve İttihatçıların tümünün saygı duydukları komutanları Ahmet İzzet Paşa başta olmak üzere, Osmanlı'nın savaşa girmemesini, tarafsız kalmasını savunanlar hiç de az değildi. Ancak Enver Paşa ve arkadaşları savaşa girilmezse Rusya'nın ve diğerlerinin emellerine engel olunamayacağını, asıl o zaman imparatorluğun parçalanacağını düşünüyorlardı. Balkan Savaşı'ndan sonra ordu yeniden örgütlenmişti. Enver Paşa'nın orduya yeni bir moral ve savaş gücü verdiğine inanıyorlardı. Gerçekten de toparlanan ve bir ölçüde modernize edilen, özellikle komuta kademesi gençleştirilen, yetenekli ve hırslı kurmay subaylarla yönetilmekte olan ordu eski havasında değildi. Dolayısıyla Avrupa'nın pek de farkında olmadığı bu güçle savaşın başında yıldırım taarruzlar yapılırsa başarılı olunabileceğini hesaplıyorlardı. Almanlar Osmanlı ordusundaki bu değişimin ve savaş gücünün farkındaydılar; çünkü ordunun yeniden örgütlenmesinde zaten onlar vardı ve başta Enver Paşa olmak üzere, İttihatçı subaylarla da iyi ilişki kuruyorlardı. Büyük savaşta Türklerin işlerine yarayacağını Alman aklı ve soğukkanlılığıyla hesaplamışlardı.

Böylece İttihatçılar Almanlarla müttefik oldular. Yüzlerce Alman subayı İstanbul'a gelerek sadece Türk ordusunun yeniden örgütlenmesine destek olmakla kalmadı, aynı zamanda savaş planlarını tam da kendi ülkelerinin askeri planlarına ve çıkarlarına uygun bir şekilde yaptılar. Enver Paşa'nın Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na getirdiği Alman Generali Bronsart von Shellendorf ile yine bir Alman Albayı Von Kress'in son şeklini verdiği savaş planlarında Osmanlıların bütün cep-

helerde saldırıya geçmesi öngörülüyordu. Buna göre, Birinci ve İkinci Ordular Bulgaristan ve Romanya'yı çiğneyerek Baserabya'dan geçecek veya sadece Birinci Ordu denizden Karadeniz'deki Rus limanlarına taarruz edecekti. Üçüncü Ordu Kafkas cephesinde Ruslara karşı savunma için taarruza geçecek, Dördüncü Ordu ise Kudüs üzerinden Mısır'a saldıracaktı. Irak'taki 38. Tümen ve yerli aşiretlerden toparlanan güçler İran'a dalacak, İran ve Afgan kuvvetlerini de yanına alarak Hindistan'a kadar gidecekti. Mısır ve İran'la Hindistan üzerinden İngilizlerin taciz edilmesini, Trakya, Karadeniz ve Kafkasya üzerinden Rusların saldırıya uğramasını temel alan bu savaş planları Alman ordusunun kendi planlarının bir uzantısı, ona destek ve kolaylık sağlamak üzere Türk ordusunun kanını akıtmasını öngörüyordu; ama aynı zamanda İttihatçıların imparatorluğu yeniden ayağa kaldırma, Avrupa'daki eski toprakları ele geçirip, doğuda İslam âlemine doğru genişleme emelleriyle de büyük ölçüde örtüşüyordu.

Sonuçta Almanların savaş planlarından sadece Trakya cephesi bir kenara bırakılacak ve savaşın başlangıcı olan Karadeniz'deki Rus limanlarına saldırı da dahil olmak üzere, diğer cephelerde öngörülen taarruzlara şevkle, hırsla girişilecekti.

10 Ağustos 1915 günü İsmet Bey'in mağrur Başkumandan Vekili'ne verdiği askeri raporda vurguladığı gibi, İngiliz ve Fransız donanması önce, 18 Mart'ta denizde durdurulmuştu ama hiç de kolay olmamıştı. Zaten bu donanmanın Çanakkale'ye saldırması da bizzat Enver Paşa'nın yönettiği ve on binlerce askerin soğuktan kırılmasıyla sonuçlanan, koca bir ordunun eridiği Sarıkamış taarruzu ve yenilgisinin sonucuydu.

Boğazın sadece deniz kuvvetiyle geçilemeyeceğini anlayan İtilaf devletleri bunun üzerine çıkarma yaparak kara yolundan İstanbul'a ulaşmayı denediler. Gelibolu yarımadasına çıkarma yaparak tabyaları ve diğer savunma mevzilerini etkisizleştirir-

meyi amaçlayan İtilaf Kuvvetleri Mısır'dan yeni takviyelerle birlikte 25 Nisan'da kara savaşını başlattılar ancak Osmanlı savunması yine geçit vermeyecekti.

Üç ay önce elliye yakın kurmay subayla İstanbul'a gelmiş olan Alman Mareşali Liman Von Sanders Çanakkale Boğazı'nın savunmasını üstlenmiş olan Beşinci Ordu Komutanlığına atanmış ve Türk tarafı kara savaşına hazırlanmıştı. Nitekim 25 Nisan'da başlayan çıkarma ve kara muharebeleri zaman zaman çok kanlı bir şekilde Ağustos ayı sonlarına kadar sürdü.

Albay Mustafa Kemal'in şehit olduğu Birinci Anafartalar Muharebesi'nden bir hafta sonra İngilizler bir daha aynı bölgeye saldırdılar ama İkinci Anafartalar Muharebesi denilen bu çarpışmada da başarılı olamadılar.

Bundan sonrası Yarbay İsmet Bey'in tahmin ettiği gibi gelişecekti. Gelibolu yarımadasının çeşitli noktalarında köprübaşı tutmuş olan İngiliz, Fransız ve Anzak birlikleriyle karşılarındaki Türk birlikleri arasında daha birkaç ay mevzi savaşları sürmüş ve yıl sonunda yenilgiyi kabullenen Müttefikler taşı tarağı toplayıp Çanakkale önlerinden ayrılmışlardı.

O güne kadar tarihte görülen en büyük amfibik harekât Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlanırken dünya savaşının en büyük asker kaybı da burada olmuştu; Osmanlı ordusundan 65 bin asker hayatını kaybederken, 150 bin kadarı da yaralı veya salgın hastalıklar dolayısıyla savaş dışı olmuştu. İtilaf devletlerinin kaybı da Osmanlılardan az değildi. Savaşın iki tarafı yüz binlerce askerini Çanakkale'de kaybetmişti.

Osmanlı kayıpları arasında yer alan binlerce subay adayı, idadi ve darülfünun talebesi, yani lise ve üniversite öğrencisi gençler, belki de ülkenin geleceği açısından en ağır darbeydi. Galatasaray, Darüşşafaka gibi İstanbul'un köklü okulları o yıl mezun veremedi çünkü aslında çocuk yaştaki son sınıf öğrencileri Çanakkale'ye gönüllü gitmiş ve geri dönmemişlerdi. Kaç asırdır yenilgiden yenilgiye sürüklenen Osmanlı en iyi evlatlarının kanı ve canı pahasına bir savunma savaşı kazan-

mişti ama bunun nasıl ağır bir bedel olduğu sonraki yıllarda daha iyi anlaşılacaktı. O sırada silah elde savaşılanlar elbette farkında ve bilincinde değildi ama Çanakkale savunması Türk milliyetçiliğı ve Türk milli kimliğinin oluşmasında tarihsel bir rol oynayacaktı.

Bu arada Osmanlı ordusu Çanakkale’de düşmanı durdurmakla sadece başkentini kurtarmakla kalmamış ama Rusya’ya yardımı engelleyerek dünya tarihinin akışını da etkilemişti. Çünkü Çanakkale’yi geçemeyen İtilaf devletleri Çarlık Rusyası ile doğrudan bağlantı kuramayınca bu büyük ülkede mayalanmakta olan sosyalist bir devrim de olgunlaşmış ve iki yıl geçmeden Çarlık devrilmişti. Çanakkale’yi geçerek Almanya’yı Osmanlı gibi bir müttefikten yoksun bırakmayı hesaplayan İngiltere ve Fransa büyük savaş bitmeden Rusya gibi bir müttefikten yoksun kalmış olacaktı.

Genelkurmay Harekât 1. Şube Müdürü Yarbay İsmet Bey, karargâhtaki diğer Türk kurmay subayları Binbaşı Kazım (Karabekir) ve Binbaşı Ali İhsan’dan (Sabis) aldığı raporları toparlayarak diğer cephelerle de ilgili Başkumandan Vekili’ne rapor vermeye devam etti. Bu üçlü Enver Paşa’nın üzerinde hayli etkin olan Alman kurmaylarından şikâyetçiydi ve kendisini uyarmaya, etkileri altına almaya çalışıyorlardı ancak pek başarılı oldukları söylenemezdi.

1915 Ağustosunda İran ve Kafkasya cephelerinin hayli sakin oldukları bir tarihti. Ancak Enver Paşa’nın Asya’ya, İran ve Kafkasya üzerinden doğuya doğru açılma fikri sabitti. Görüşme bu cephelerin durumuna gelince İsmet Bey’e emir verdi:

“Osmanlı devletinin batıda, Avrupa’da işi artık bitti. Biz bundan sonra doğuya doğru ilerleyerek güçlenebilir, imparatorluğumuzu yeniden ayağa kaldırmak için gereken kaynaklara sahip olabiliriz. Onun için bu cephelerdeki harekât planlarını iyi yapmamız lazım. Batıda kaybedersek doğuda kazan-

mamız lazım. Doğuya yaslanarak varlığımızı sürdürebiliriz. Tebriz ve Bakü bizim olmalı. Asya'nın geniş topraklarındaki Türk ve İslam milletleriyle kucaklaşmamız için buralar sıçrama tahtamız olacaktır. Buna göre hazırlık yapalım..."

İsmet Bey notlarını aldı ama bu cephelerde bir başarı elde edileceğine pek inanmıyordu. Daha doğrusu batıda, Avrupa'da olmadıktan sonra Asya'da topraklar fethetmenin imparatorluğu yeniden eski günlerine kavuşturamayacağını düşünüyordu.

Nitekim Osmanlı ordusu Enver Paşa'nın stratejik perspektifine ve planlarına uygun bir şekilde İran ve Kafkasya'da harekâtlar yaptı. Hatta savaşın sonuna doğru Bolşeviklerin 1917'deki Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'nın savaştan çekilmeye başlamasından da yararlanarak Tebriz ve Bakü de ele geçirildi. Ama dünya savaşının asıl cephesi, tayin edici yeri buralar değildi, Avrupa'daki cephelerdi. Avrupa'da kaybedince buralarda kazanılsa bile sonuç değişmiyor, doğuda kazanılanlar da mütareke masasında bırakılmak zorunda kalınıyordu. 1918 yılı sonuna doğru, savaşın da bitiminden önce 8 Haziran'da Ali İhsan (Sabis) Paşa Tebriz'i, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa (Killigil) da 15 Eylül'de Bakü'yü işgal ettiler. Özellikle Bakü'nün kardeşi tarafından ele geçirilmesi Başkumandan Vekili'ni çok sevindirecek ve "Allah'ın yardımı ile Bakü şehri 30 saatlik şiddetli muharebeden sonra, 15 Eylül 1334'te (1918), saat 9 sularında zapt edilmiştir" diye zafer mesajı bile yayınlayacaktı. Ama Osmanlı devleti teslim olup da mütareke imzalandığında buraları geri vermek zorunda kalacak, İngiliz ordusu elini kolunu sallayarak gelecek, uygun gördüğü her yeri tek kurşun atmadan işgal edecekti.

Galiçya, yani Polonya'nın güneyi Osmanlı ordusunun savaştığı bir diğer cepheydi ve doğrudan Avrupa topraklarında çarpıştığı tek yerdi. Diğer bütün cepheler Asya'da iken bir tek

Galiçya’da Osmanlı ordusu Avrupa topraklarında Ruslara karşı çarpışıyordu. Aslında Almanlar böyle bir destek istememişlerdi ama Avrupa’daki çarpışmaların siper savaşına dönüşüğünü gören Enver Paşa kendince böyle bir destekle savaşın gidişatına etkide bulunacağına inanmıştı. Başkumandan Vekili teklif edince Almanlar tabii ki kabul ettiler ve tümüyle Almanların donattığı, silahlandığı yirmi beş bin askerden oluşan bir askeri birlik, yani 15. Kolordu Galiçya’ya gönderilerek 1916 yazından itibaren Almanlar, Macarlar ve Avusturyalılarla birlikte Ruslara karşı savaştı.

Ama belki de en önemlisi bu kolordunun daha sonra oynayacağı roldü. Dünya savaşının kaybedileceğini öngörmeye başlayan Enver Paşa iki tümendenden oluşan kolordunun bir tümeninin Haziran 1917’de, diğerinin de Eylül’de Kafkasya’ya kaydırılmasını sağladı. Osmanlı ordusunun en iyi silahlanmış ve donatılmış olan bu kolordusu daha sonra milli mücadele sürecinde başlıca askeri kuvvet ve dayanak olacaktı ki, dünya savaşının kaybedilmesi durumunda Anadolu’ya çekilerek savaşmayı düşünen İttihatçıların hesabı da buydu.

Enver Paşa ile İsmet Bey’in görüştükleri 10 Ağustos 1915 günü henüz bütün bunlar çok uzaklardaydı ama dört yıl sürecektir savaş sonunda Osmanlı devleti yenilgiyi kabul edecek, ordusu da teslim olacaktı.

Karadeniz’de Rus limanlarına saldırarak savaşı başlatan, Kafkasya ve Sina cephelerinde saldırıya geçen Osmanlı ordusu aldığı ağır yenilgilerden sonra artık dünya savaşının sonuna kadar savunma savaşları vermek zorunda kalacak ve doğrusu bu durum milli mücadele döneminde de devam edecekti.

Her şey bittikten, büyük savaş sona erdikten sonra, bu savaşa kendi kararlarıyla ve bütün cephelerde taarruza geçerek başladığını unutanların, daha sonra yıllar boyunca başarılı savunma savaşları verdikleriyle övünmeleri ise başka bir tuhafliktir. “Savaşa girmeyelim, saldırıya uğrarsak kendimizi savunuruz” diyen akil adamlar haklı çıkmışlardı ama Trab-

lus'tan beri Balkan ve dünya savaşı dolayısıyla sekiz yıldır seferberlik halinde olan, savaştan bir ülke de perişan olmuş, en değerli varlığı olan yetişmiş, eğitilmiş gençliği de dahil olmak üzere, yüz binlerce evladını Galiçya'dan Arabistan çöllerine, Kafkasya'dan Sina yarımadasına kadar dünyanın dört bir yanına gömmüştü.

Ve bununla da kalmayacak, Yunan ordusunun işgal ettiği Anadolu'yu da savunmak için üç yıl daha seferber olacaktı.

İsmet Bey'in raporunu dinlerken bir yandan da Ermeni tehcirini düşünen Enver Paşa bu görüşmeden sonra Dahiliye Nazırı Talat Paşa'yı arayarak son duruma ilişkin bilgi almaya karar verdi. Ama bu arada karşısındaki Yarbay'ın dünya savaşından önce başlattığı yazı reformunu engellediği aklına geldi. Sitem edercesine konuştu:

“İsmet Bey, şu yazı reformundan vazgeçmeseydik keşke... Belki de o kadar zorluğa, kargaşaya yol açmazdı. Şimdiye alıştırdı herkes ve milli kültürümüz açısından çok önemli bir iş başarmış olurduk. Sen de o kadar itiraz edince ısrar edemedim ama aslında içim de rahat değil...”

İsmet Bey ihtiyatlı bir kurmay olarak görüşünde direndi:

“Dünya savaşı çıkmasa belki devam edebilirdi komutanım ama haberleşmede, raporların hazırlanmasında, yazılmasında ve okunmasında çok zorluk çıkıyordu. Hem zaman alıyor, hem de yanlış anlamalara yol açıyordu. Savaşın gidişatı etkilenecekti. Onun için bence ısrar etmemeniz iyi oldu. Belki savaştan sonra bu meseleye yeniden el atarsınız.”

Türk milli kimliğinin, Türk kültürünün gelişimi için çeşitli politikalara ağırlık veren İttihatçılar kılık kıyafetten kadın haklarına kadar büyük savaş öncesinde çeşitli alanlarda çeşitli adımlar atmışlardı. Örneğin “Enveriye” adı verilen bir şapka askerlerde fesin yerini almıştı ve bu durum orduda memnuniyetle karşılanmıştı. Enver Paşa'nın yazı reformu da aslında

bu tür adımlardan biriydi. Harfleri birbirine bitiştirmeden, ayrı ayrı yazma usulünü ortaya atmıştı. Bazı mebuslar ve danışılan kimi âlimler bu tür bir yazı reformuna karşı çıkmasına rağmen ısrarlı da olmuştu. Ama bu durumda yazma süresi uzamıştı, iki- üç kat zaman harcanıyordu ve okumak da zorlaşmıştı. Hele yazım şekilleri ve kuralları da kaldırılarak her kelimenin telaffuz edildiği şekilde yazılması ülkenin çeşitli yerlerindeki telaffuz farklılıklarından dolayı ciddi bir kargaşaya ve birbirini anlama zorluklarına yol açmıştı. Aslında yazıyı basitleştirme çabası ve niyeti söz konusuydu. Ama dünya savaşı çıkınca İsmet Bey gibi kurmayların itirazları sonucunda Enver Paşa dayanamamış ve bu reformdan vazgeçmişti.

Yine de aklına geldikçe Enver Paşa'nın içi içine sıgmıyordu. Keşke bunu başarabilse ve böylece Türk kimliği ve bilinci, özellikle de Türk kültürü açısından Araplardan farkı ortaya koyan bir adımda sonuna kadar gidebilseydi. Türk kimliğinin oluşumu ve gelişmesi bakımından bu yazı meselesinin çok önemli olduğunu düşünüyordu. Kim bilir belki ileride bu konuya yeniden el atılır ve Türklerin kendilerine ait bir yazı şekli, hatta belki yeni bir alfabe geliştirilirdi.

Ama bu işe artık savaştan sonra el atılacaktı. Enver Paşa bu işin peşini bırakmamaya kararlıydı. Hele de şu savaştan alınlarının aklarıyla çıkarlarsa kim önlerinde durabilirdi...

İKİNCİ BÖLÜM

“ERMENİ MESELESİ HALLOLMUŞTUR...”

30 Ağustos 1915

Sultanahmet – İstanbul

ENVER PAŞA İSMET BEY’LE GÖRÜŞÜRKEN planladığı gibi Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile “Ermeni Tehciri” konusunda yapacağı görüşmeyi geciktirmişti. Doğu vilayetlerinden gelen haberler endişe vericiydi. Ermeni kabilelerinin uğradığı saldırılar artık Avrupa gazetelerinde haber oluyor, Türklerin Ermenileri katlettiği, yok ettiği yazılıyordu. Bir an önce konuyu görüşmek ve tedbir almak şarttı. Aradan yirmi gün geçmiş ama bir türlü görüşme, toplanma fırsatı bulamamışlardı. Yılların gizli örgüt lideri, komitacısı Talat Paşa meselenin hassasiyetini dikkate alarak, dairede değil de kendi evinde görüşmenin daha iyi olacağını düşündü ve Enver Paşa’yı Sultanahmet’teki evine davet etti. Zaten eski telgraf memuru olan Paşa evine telgraf da kurmuş, özel emirlerini buradan gönderiyordu. Gizlice eve gelen Enver Paşa Erzurum’dan İstanbul’a yeni gelen İttihat ve Terakki Partisi’nin (İTP) Merkez-i Umumi üyesi Bahaeddin Şakir’in de orada olduğunu gördü.

“Haberler iyi değil... Bölgede olanları bütün dünya konuşur oldu, böyle giderse çok zor durumda kalacağız” diye hemen lafa giren Harbiye Nazırı’nın endişelerine Dahiliye Nazırı Talat Paşa da katılıyordu. “Dünyaya bunun basit ve her devletin başvurabileceği bir askeri tedbir olduğunu anlatmamız lazım” diyerek devam etti Enver Paşa: “Esas olarak askeri bir önlemden başka bir şey olmayan tehcirin, vicdansız ve karaktersiz insanların elinde zaman zaman, yer yer bir facia şeklini aldığına dünyayı ikna etmemiz lazım.”

Talat Paşa Enver Paşa’ya bir telgraf metni gösterdi; “Bak, bu telgrafı 12 Temmuz’da Diyarbakır Valisi Reşit Bey’e çektim. Mezhep ayrımı yapılmaksızın bütün Hristiyanlar şehir dışlarına çıkarılıp topluca ldrlyormuş, böyle haberler geliyor, sadece Ermeniler değil Süryaniler, Nasturiler, Keldaniler de imha ediliyormuş, dedim. Bu gibi olaylara hemen son verilmesini istedim. Dediğin gibi, bu gibi şeylere hemen bir son vermezsek çok zor durumda kalacağız.”

Harbiye Nazırı ile Dahiliye Nazırı’nın bu konuşmalarına biraz bozulan Bahaeddin şakir, Dr. Nazım’la birlikte kabağın kendi başına patlayacağını düşünmeye başladı. şimdi böyle konuşuyorlardı ama geçen Nisan ayının sonunda, 24 Nisan’da İstanbul’da daha önce isimlerini saptadıkları 235 Ermeni önde gelenini bir gecede toparlayarak ankırı ve Ayaş’a doğru yola çıkardıklarında başka türlü konuştuklarını unutmuşlardı galiba. “Anadolu artık safı Türk ve Müslüman olacak, başka milletlere ve dinlere yer yok. Bu büyük savaşın gidişatına göre Anadolu ekileceğimiz son yer, sığınacağımız son kaledir. Bu vatan toprakları tamamen güvenilir olmak zorunda” diyen Talat Paşa ve Enver Paşa bazı Ermenilerin, zellikle Taşnak etelerinin Rus ordusuyla işbirliği yapmalarının iyi bir fırsat olduğunu söylüyorlardı. Böylece Anadolu toprakları Ermenilerden temizlenebilirdi. Savaş koşulları dolayısıyla da kimse bir şey demez, diyemezdi.

Bahaeddin şakir iki paşanın konuşmalarını dinlerken daha da gerilere gitti, aslında bu işin dünya savaşına hazırlanmak

üzere ilan edilen seferberlikle başladığını hatırladı. Tersini kim söyleyebilirdi ki? Ve eğer ortada bir suç veya suçlu varsa, kim bunun dışında kalabilirdi ki? İttihat ve Terakki sözcülerinden ünlü gazeteci Hüseyin Cahit'in Ermenilerin tasfiyesi için "Müthiş ve memleket için zaruri olduğu sarahatle anlaşılan bir karardır" diye yazdığını hatırlıyordu örneğin. Daha 2 Ağustos 1914'teki seferberlik gününün gecesi Teşkilat-ı Mahsusa'nın başındaki Kuşçubaşı Eşref'in "Anadolu'dan gayri Türk unsurların tasfiyesi" planı doğrultusunda partinin Merkez-i Umumi-si'nde alınan karar ile Doğu Anadolu'da Teşkilat-ı Mahsusa birlikleri oluşturulmuştu. Savaşın ufukta görüldüğü 1914 yazı boyunca, Mayıs'tan Ağustos ayına kadar Harbiye Nezareti'nde yapılan toplantıların başlıca konusunun "stratejik noktalar-da kümelenmiş ve dış tesirlere bağlı gayri Türk yığınlarının tasfiyesi" olduğunu hatırlıyordu. İzmir teşkilatından Mahmut Celal (Bayar) Bey bu toplantılardan birinde Aydın vilayetinden Rumları nasıl def ettiklerini anlatmış, "Ermenileri de aynı şekilde bu topraklardan kovmalıyız" demişti.

Özel olarak kurulan Teşkilât-ı Mahsusa birliklerine Ermenilere düşman olan Kürt aşiretlerinden, yine Ermeni ve Rumlara öfke dolu Kafkas ve Rumeli göçmenlerinden insanlar alınmış, eski mahkûmlardan bile yararlanılmıştı. Hatta Bahaeddin Şakir Erzurum'da kendi kurduğu çetelere 9. Kolordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'nın emriyle en parlak subaylardan bazılarının verilmesini sağlamıştı. Bu arada gözü pek bazı Erzurumlu gençlerin de gönüllü olarak kendilerine katılmasından pek memnun olmuştu. Bunlarla Ermeni ve Rum köylerine çok baskın vermişlerdi.

Herkesin bildiği ve onayladığı bu işlerde biraz fazla ileri gidince, "Şimdi ne yapacağız, nasıl örtbas edeceğiz?" diye konuşulması anlamsız geliyordu ona. Ermeniler sanki masumdu... Sanki ayaklanmamışlar, Ruslarla birlikte savaşmamışlardı... Tamam, hepsi ayaklanmamış, hepsi Ruslarla işbirliği yapmamıştı ama nasıl ayırt edilebilirlerdi ki... Kurunun ya-

nında yaşlar da yanmıştı tabii ama vatan için yapmışlardı işte, “vatan tehlikede olunca geri kalan her şeyin teferruat” olduğunu konuşa konuşa bugünlere gelmemişler miydi? Yaptıkları baskınlardan rahatsız olan ve Alman Büyükelçisi Hans von Wangenheim’a şikayet eden, raporlar gönderen Alman subayı Friedrich Werner’i ve kendi yüzüne karşı “Caniler” diye haykıran bir diğer Alman subayını, Louis Mosel’i hatırlamıştı. Bir şey çıkmamıştı tabii. Böyleleri olduğu gibi kendileriyle birlikte hareket eden Alman subayları da vardı.

İstanbul’da gerek İttihat ve Terakki Partisi’nin Cağaloğlu’ndaki genel merkezinde, yani Merkez-i Umumisi’nde, gerekse Harbiye ve Dahiliye Nezareti’nde yapılan çeşitli toplantılar ve tartışmalardan sonra Doğu Anadolu’da, özellikle “vilayet-i sitte” denilen altı vilayette, yani Diyarbekir, Van, Erzurum, Elazığ, Bitlis ve Sivas’ta ciddi bir nüfusa ve köylere, kasabalara sahip olan Ermeni halkının zorunlu göçüne karar verilmişti. Nasıl olsa ülke savaş içindeydi ve “düşmanla işbirliği” yaptıkları söylenerek yerlerinden, yurtlarından alınıp başka yere gönderilmelerini kimse umursamazdı. Bunun “geçici ve zorunlu bir tedbir” olduğu açıklanır ve savaştan sonra eski yerlerine dönecekleri söylenir, olur biterdi. Geride bıraktıkları her türlü mal ve mülke de her yörenin önde gelenleri, varlıklı ve güçlü olanları el koyarak daha da zenginleşir, böylece Türk ve Müslüman ahali kazanmış olurdu. Kitleler halinde yola çıkıp Suriye çölüne, Der Zor’a doğru giderken günün zorlu koşulları dolayısıyla bir kısmı hayatını kaybedecekti tabii ama sayının bu kadar büyük olmasını düşünmemişler miydi?

Talat Paşa tehirci İstanbul’dan takip ediyor, kararlı bir şekilde yerel yöneticileri sevk ve idare ediyordu. Örneğin, Erzurum’dan sürgün edilecek Ermeniler için yolların güvenlik altına alınamadığını ve de önlemler alınana kadar sürgünün ertelenmesini isteyen Erzurum Valisi Tahsin Bey’in telgrafı-

na 26 Haziran 1915'te verdiği cevapta, "İhraçlarına teşebbüs olunan Ermenilerin sevklerinin tehir edilmesi doğru değildir. Binaenaleyh sevklerine tereddüt etmeden devam edilmesi gerekir" demiş ve bu talimat bütün diğer valiler ve mutasarrıflar için de örnek olmuştı.

Hem Bahaeddin Şakir'in, hem de bir diğer Merkez-i Umumi üyesi Dr. Nazım'ın çeteler haline getirilen o sefil Teşkilat-ı Mahsusa sürüleriyle neler yaptığını, Ermeni kafilelerine ne tür saldırılar düzenlendiğini herkes gayet iyi biliyordu. Nitekim yine Talat Paşa anaları, babaları öldürülen küçük çocukların "erbab-ı İslami'ye üzre terbiye edilmek şartıyla Ermeni ve ecnebi bulunmayan Müslüman köylerine ve darü'l-eytamlara" yerleştirilebileceğini, yani Müslüman olarak yetiştirilmek üzere uygun köylere ve devletin çocuk yuvalarına konulabileceğini telgraflarla bildirmiş, bu arada "genç kadın ve kızların da Müslümanlara tezvici muktezidir" diyerek, onların da Müslüman erkeklerle evlendirilmesine izin vermişti. Böylece belli bir zaman sonra onların Ermeni ve Hristiyan oldukları unutulacak, asimile olacaklardı.

Bu gibi telgrafların yanı sıra İstanbul ve İzmir'den sürgün edilenler, Katolik Ermenilerin sürgün edilmesi, Müslümanlığa geçerek din değiştirenlerin ilkin sürgün dışı tutulurken sonradan sürgününe karar verilmesi, Ermeni mallarının askeri harcamalar ve bölge esnafının zenginleşmesi için kullanılmasına ilişkin telgrafları da hatırlıyordu Bahaeddin Şakir. Ama gelinen noktada olay yeterince gizlenememiş ve işte Avrupa gazetelerinde haberler çıkmaya başlamıştı. İstenilen sonuç da esas olarak alındığına göre hızla bir karşı propagandaya girişmek gerekecekti.

Dünya savaşı öncesinde Anadolu nüfusunun yüzde yirmisi, yani her beş kişiden biri Türk ve Müslüman değıldi. Rumlar ve Ermeniler de bu toprakların tarihsel sahipleri arasındaydı ve hatta Türklerden önce buralarda yaşadıkları hatırlanacak

olduğunda, Küçük Asya'nın asıl sahipleriydiler. Yüzlerce yıl, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde birlikte, yan yana yaşamışlardı ama artık yirminci yüzyıl milliyetçilik çağıydı. Milli devletlerin kurulma zamanıydı ve dolayısıyla Türklerin de “anavatan” diye benimsedikleri Anadolu’da artık başka milletlere, gayrimüslimlere yer yoktu. En azından bu kadar büyük oranda, günün birinde milli emelleri peşine düştüklerinde büyük kalabalıkları, önemli bir nüfusu harekete geçirebilecekleri ölçüde yer yoktu. Anadolu, Türk ve Müslüman olmalı, diğerleri ancak çok küçük azınlıklar olarak kalmalıydı ve bu egemenlik altında daha alt bir statüde yaşamayı kabullenirlerse kendilerine tahammül gösterilebilirdi.

Ermenilerin toplu göç ettirilmesine “tehcir” adı verilmiş ve Anadolu’da havaların ısınmaya başladığı Mayıs ayından itibaren de kabileler yola çıkarılmıştı. Erkeklerin önemli bir kısmı firar ederken, yaşlı, kadın ve çocukların ağırlıkta olduğu kabileler Suriye’ye, Der Zor çölüne doğru çoğunlukla yürüyerek gitmek zorundaydılar. Devletin askeri ve idari yetkilileri tarafından bir iki gün içinde yola çıkmaya zorlandıklarından mallarını, mülklerini satmaya bile fırsat bulamıyor, taşıyabilecekleri şeyleri yanlarına alıp, kapılarını çekip yola düşüyorlardı. Kuşaklar boyunca yaşadıkları yerleri, evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda bırakılarak devlet güvenliğinden yoksun yollara düşüyorlardı. Bir kısmı açlık ve susuzluktan ölüyor geride kalanlara ise serbest bırakılan mahkûmların da katıldığı Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri saldırıyor, yağma ediyor, kadınların ırzına geçiyor ve öldürüyorlardı. Kimi yerlerde vicdanlı insanlar bu zulme isyan edip Ermeni kabilelere yardımcı olmaya çalışıyordu ama yüz binlerce insanın ücra yollardaki, dağ başlarındaki kaderini değiştirmek için yeterli olmuyordu tabii. Kütahya Mutasarrıfı Faik Ali Bey gibi, zamanın Konya ve Ankara valileri gibi, bazı yerel yöneticiler şehirlerindeki Ermenileri korumak için ellerinden geleni yapacaklardı ama ancak çok az hayatı kurtarabileceklerdi.

Bazen verilen bir tas su, bir kap yemek ya da bir çocuğun, yola devam edemeyecek bir ihtiyarın saklanması vicdanlı bir davranış olarak, uzanan insanca bir el olarak sürgünlerin zihnine kaydediliyordu ama Ermenilerin “büyük felaket” anlamında “Medz Yeghern” diye adlandırdıkları bu kitlesel yıkım ve ölüm, bu soykırım tam da bir soyu ortadan kaldırmaya yönelik olarak yoluna devam ediyordu.

Aslında savaştan önce Ege’de ve kısmen Karadeniz kıyısındaki Rumların tehcirinde İttihatçı örgütler “iyi” çalışmışlardı. Örneğin, İzmir teşkilatının kâtibi Mahmut Celal (Bayar) Bey Talat Paşa tarafından da takdir edilen çok “iyi” bir iş çıkarmıştı. Çeşitli saldırılar, tehditler, tacizler, provokasyonlar düzenlenerek birkaç yıl içinde 150 binden fazla Rum adalara ve Yunanistan’a göç etmeye zorlanmış, çoğunlukla ticaret ve zanaatla uğraşan bu insanlardan önemli bir zenginlik Türklere, Müslümanlara aktarılmıştı. Yunanistan biraz gürültü etmişti ama pek de fazla bir zorluk çıkmamıştı. Şimdi savaş koşullarından yararlanarak aynı şey çok daha büyük ölçüde ve bütün ülkeyi kapsayan bir tarzda Ermenilerin tasfiyesi için yapılacaktı.

Bunun için Dahiliye Nazırı Talat Paşa’nın emriyle İstanbul’un önde gelen Ermenileri 24 Nisan 1915’te toplanıp, tutuklandı. Ermeni halkının en seçkin evlatları, yazarlar, şairler, sanatçılar, siyasetçiler, doktorlar, avukatlardan oluşan 235 kişilik bu listenin hazırlanmasında Osmanlı polisine çalışan bir Ermeni’nin, Harutun Mıgırdıçyan’ın rol oynadığı söylenecekti. (Yıllar sonra Mıgırdıçyan’ın Talat Paşa’yı öldüren Tehliryan tarafından İstanbul’da öldürülmesi ise bir başka iddia olacaktı.) İstanbul Polis Müdürü Bedri Bey’in bizzat yönettiği bir operasyonla bir gece içinde tutuklanan bu tanınmış Ermeniler önce Sultanahmet’teki merkezi cezaevine konuldular. Polis Ermeniceye yeterince vakıf olmadığı için, örneğin büyük müzisyen Gomitas’ı, isminden dolayı “komitacı” diye tutuklamıştı. Tutuklu kafilesi Sarayburnu’ndan Şirket-i Hayri-

ye'nin 67 No'lu vapuru ile Haydarpaşa İstasyonu'na getirilip, Ankara istikametine sevk edildi.

Trenle Ankara'ya geldikten sonra geçici olarak konukları hapishanede sürgün yollarındaki Ermeni kabilelerine saldıracak mahkûmlarla karşılaşmaları ise başka bir trajedi idi. Ama bu gerçeği ne Ermeni liderler ne de “Devletin çetesine yazıldık, affedildik, padişahım çok yaşa” diyen bu mahkûmlar biliyordu. Ermeni liderler Ankara hapishanesinden çıkıp arabalarıyla gidecekleri son yer olan Çankırı ve Ayaş'a doğru yola çıkarken kendilerinin ardından oradan çıkıp Anadolu yollarındaki Ermeni kabilelerine saldıracak bu adamlarla vedalaştılar mı, bilinmez ama bir daha da kendilerinden haber alınamayacaktı.

Talat Paşa öncelikle Ermenilerin beynini yok etmekte kararlıydı. Çünkü bu seçkin ve etkili Ermeniler İstanbul'da ve diğer şehirlerde güçlerini ve mevkillerini korumaya devam ederken Anadolu'daki Ermeniler sürgün ve katliamla yok edilerek, “etnik temizlik” yapılamazdı. Özellikle İstanbul'daki Ermeniler etkisizleştirilmeli, mümkünse yok edilmeliydi ki Anadolu'daki Ermeniler dikkat çekmeden, nispeten gürültüsüz, patırtısız Suriye çölüne gönderilebilsin. Dolayısıyla yapılan plan sadece Doğu Anadolu'daki Ermenileri değil, İstanbul başta olmak üzere, Trakya ve diğer bölgelerdeki Ermenileri de kapsıyordu. İstanbul ve batıdaki Ermeniler Anadolu'daki soykırımı engellemek üzere dünyayı ayağa kaldıracak durumda olmamalıydılar. Onun için 24 Nisan'da önce İstanbul'daki “Ermeni beyni” tutuklanarak işe başlanmıştı.

Bu arada daha dünya savaşı başlamadan tutuklanmış olan bir grup Ermeni sosyalisti, Hınçak Partisi üyesi ve kod adı “Paramaz” olan Matteos Sarkisyan ve 19 arkadaşının 15 Haziran 1915 günü Beyazıt Meydanı'nda idam edilmeleri Ermeni meselesiyle ilgilenecek herkese tam bir gözdağıydı. Paramaz ve arkadaşları İttihatçı liderlere suikast planlamakla suçlanıyorlardı ve yaklaşık bir yıldır tutukluydular. Tam

da “tehcir” başlamışken aniden idam edilmeleri İttihatçıların kararlılığını gösteriyordu.

Bütün bu facianın Türklerle birlikte iki suç ortağı daha vardı tabii; Almanlar ve Kürtler. Türk ordusunu kontrol eden yerlerde ve mevkilerde olan kimi Alman subayları da “tehcir”in planlayıcıları arasındaydılar. Hatta belki de bu deneyimin etkisiyle bir sonraki dünya savaşında Yahudi soykırımına girişen Hitler’in, yapılan itirazları “Türkler geçen büyük savaşta Ermenileri yok etti de ne oldu, dünya bir şey mi dedi? Yahudilerin yok edilmesine de kimse bir şey demeyecektir” diye yatıştırdığı ileri sürülecekti.

Öyle ya da böyle Almanların Ermeni tehcirinden habersiz ve bu facianın sorumluluğundan uzak oldukları söylenemez. Hele de birkaç ay içinde bir milyonun üzerinde insanın sürgün edilmesi, yollarda katledilmesi dikkate alındığında bunda Almanların örgütlenme ve koordinasyon teknolojisinin, yeteneğinin devreye girmemiş olduğunu düşünmek zordur. Almanların yanı sıra Kürtlerin de rolü küçümsenemez. Silahlı Kürt aşiretleri az katliam yapmamış, zaten kendi toprakları olarak bildikleri bazı yerlere ilişkin Ermeniler de hak iddia ettikleri için “toprak ve din” uğruna cihada girişmeleri zor olmamıştır. Tabii silahsız, savunmasız, yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan zavallı Ermeni kabilelerine saldırmak nasıl bir “cihat” ise ve nasıl bir sevap kazandıracaksa...

Ermeni komşularına sahip çıkmaya, yardımcı olmaya çalışan vicdanlı Türkler gibi, tanık oldukları faciaya itiraz etmek için Türk ordusunun verdiği madalyayı fırlatıp atan cesur Alman subayları ve Ermeni kızlarını saklayan, saldırılara katılmayan onurlu Kürtler de vardı tabii. Ama sayıları ve güçleri böyle bir soykırımı engellemeye yetecek kadar değildi.

Sonuçta, geri döneceği umuduyla kapısını çekip yola düşen yüz binlerce Ermeni bir daha evlerine dönemedi. Yollarda Türklerin ve Kürtlerin saldırılarından canlarını kurtarabilenler savaştan sonra dünyanın dört bir yanına dağıldılar. Büyük

savaştan önce Ege ve Karadeniz Rumlarını, savaş sırasında Ermenileri “etnik temizliğe” tabi tutan İttihatçıların izinden giden Türk milliyetçileri Anadolu’nun Türkleştirilmesinden, Müslümanlaştırılmasından vazgeçmeyeceklerdi. Amaç, mümkünse yüzde 99’u Türk ve Müslüman bir ülke yaratmaktı...

Enver Paşa cebinden Fransızca bir gazete çıkardı. Birinci sayfasındaki bir haberi Talat Paşa’ya gösterdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile Paris’te görüşen Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand çok sert ve tehditkâr konuşmuştu. Enver Paşa haberi yüksek sesle okudu: “İstanbul hükümetinin Ermenilere yaptıklarını görmezden gelemeyiz, bunun hesabı sorulacaktır. Bu katliam cezasız kalmayacaktır. Çoğu kadın, çocuk, ihtiyar binlerce insanın öldürüldüğü haberleri geliyor. Derhal buna son verilmesini ihtar ediyoruz.”

“Görüyorsunuz, artık böyle konuşmaya başladılar” dedi Enver Paşa.

Talat Paşa düşünceliydi. Enver Paşa’ya bir telgraf kâğıdı uzattı, üzerinde şöyle yazıyordu: “Ermeni meselesi hallolunmuştur. Fuzuli mezalimle millet ve hükümetin lekedar edilmesine lüzum yoktur.”

“Daha dün, 29 Ağustos’ta Ankara Valisine bu telgrafı çektim” dedi Talat Paşa ve devam etti, “Tabii diğer vilayetlere de gitti. Artık bu işe son vermek lazım, zaten istediğimiz neticeye ulaştık. Bundan sonra Anadolu’da güvenilmeyecek, Müslüman olmayan bir topluluk bulunmayacaktır.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“SURIYE SULTANI” BÜYÜK CEMAL PAŞA

17 Eylül 1915

Şam – Suriye

ŞAM’DA, 4. ORDU KARARGÂHI’NDAKİ odasının penceresinden dışarı bakan Cemal Paşa yeni idam edilen, daha darı-ğaçlarından indirilmeyen cesetleri seyrediyordu. Ermeni teh-ciriyle ilgili olarak İstanbul’da 30 Ağustos’ta yapılan toplantı-dan sonra Talat Paşa’nın kendisine çok gizli olarak gönderdiği rapor üzerine harekete geçmiş ve Der Zor’a sürgün olarak ge-len Ermeni kabilelerinin sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştı. Ermenilerin şikâyetlerini dikkate alarak bazı saldırganları yakalatmış ve askeri mahkemede yargılatarak hemen asmış-tı. Böylece dünyaya Ermenilere yapılanların devletin resmi makamlarının bilgi ve onayı dışında meydana geldiğine örnek de verilmiş oluyordu. Yine de birkaç katilin cezalandırılma-sı bile yöredeki Ermenilerin Cemal Paşa’ya minnettar olma-larına yetmişti. Talat Paşa da memnundu, gazetelere verdiği beyanatta Cemal Paşa’nın idamlarını hatırlatarak Ermenilere yapılan saldırıların devlet tarafından cezasız bırakılmadığına örnek olarak gösterecekti.

Cemal Paşa pencerenin önünden ayrılarak masasına döndü. “Alçak herifler, kaç çocuğu öldürdükleri, kaç kadının ırzına geçtikleri belli değil, cezalarını buldular” dedi. Karşısında oturmakta olan 8. Kolordu Komutanı Albay Mersinli Cemal Bey ve 25. Tümen Komutanı Yarbey Ali Fuat (Cebe-soy) Bey’le birlikte başında bulunduğu 4. Ordu’nun savunma planlarını gözden geçireceklerdi. Bir süredir kolordu ve tümen komutanlarıyla toplantılar yapıyor, muhtemel bir İngiliz taarruzuna karşı ne yapılması gerektiğini konuşuyordu.

Bahriye Nazırlığı da uhdesinde olmak üzere Suriye’deki bu ordunun komutanlığına atandığında Cemal Paşa “Mısır Fatihi” olacağına inanıyordu. Ancak İngilizler karşısında uğradığı yenilgilerden sonra “Suriye Sultanlığı” ile yetinecekti.

1908’de Meşrutiyet ilan edilip seçimlere gidildiğinde oluşan Meclis-i Mebusan’ın 245 üyesinden 75’i Arap’tı. Yani imparatorluğun Arap nüfusu büyük ölçüde dengeli bir şekilde Meclis’te temsil ediliyordu. Ancak daha sonraki yıllarda İttihatçılar Türk milliyetçiliğine sarılıp diğer milliyetlere, halklara saldırgan ve aşağılayıcı bir politika izlemeye başladığında Araplar da bundan payını almıştı. Örneğin, dünya savaşı başladığında Meclis’teki Arap mebus sayısı 5’e inmişti. Aslında imparatorluk çatısı altında yaşayan diğer halklar da çağın koşulları gereği şu veya bu biçimde milliyetçi örgütlenmeler ve mücadeleler içine girmelerine rağmen Arapların İstanbul’daki Halife ile böyle bir çatışma içine girdiği söylenemezdi. Hatta Arapların birçoğu kendilerini “Türk” olarak tanıtmaktan, böyle görmekten de uzak durmazlardı. Ancak büyük savaş hemen her şeyi olduğu gibi bu durumu da değiştirecek ve sonuçta İngilizlerin de destek ve himayesiyle Araplar Türk egemenliğine karşı, yüzlerce yıldır kendilerini yönetmekte olan Osmanlı’ya karşı ayaklanacaklardı. Bunda kendini “Suriye Sultanı” olarak görmeye başlayan Cemal Paşa’nın da payı vardı. “Tehcir” denildiğinde akla Ermeniler gelir ama aslında daha da önce tehcir uygulamasına Suriye’deki Araplar muhatap olmuşlar-

dı. Milliyetçi kıpırdanmalar karşısında ağır bir baskı politikası uygulamaya başlayan Cemal Paşa Arap milliyetçilerinin binlercesini Anadolu'ya sürgün ettirmişti. Ve milliyetçi dalga yükselmeye devam edince de 6 Mayıs 1916'da Şam'ın Merce Meydanı'nda 21 Arap aydınını asmakta tereddüt etmeyecekti. Böylece Türklerle Araplar arasındaki tarihi bağları koparıp at-tığını ise umursamayacaktı.

Şimdi Mısır'da Süveyş Kanalı bölgesine yapılan iki saldırıdan da bozguna uğradıktan sonra Şam'a çekilen ve Suriye'nin bu tarihi başkentine yerleşen Cemal Paşa artık İngilizlerin karşı saldırısını bekliyordu. Beklenen saldırıya karşı ne tür bir savunma cephesi kurmak gerektiğini de emrindeki kolordu ve tümen komutanlarıyla tartışıyordu.

Yarbay Ali Fuat Bey'in aklı yaklaşık bir yıl öncesine, 14 Aralık 1914'te Baalbek'teki bir toplantıya gitti. Yine 25. Tümen'in başındaki Ali Fuat Bey Baalbek'e gelen Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'yı ziyarette gitmiş ve akşam Cemal Paşa da gelince üçü henüz başlamamış olan Mısır seferi üzerine konuşmuşlardı. Ali Fuat Bey'in askeri bakımdan bazı tereddütleri vardı ve bunu ordu komutanı olan Cemal Paşa'ya da uygun bir şekilde ifade etmişti. Hidiv'e Ali Fuat Bey'i "Cesur bir kumandan" olarak tanıtan Cemal Paşa biraz kinayeli bir şekilde, "ama Mısır'ın fethedileceğine inanmıyor" demişti.

"Babası İsmail Fazıl Paşa'yı tanırım, oğlunun da iyi bir asker olduğunu duymuştum" diyen Hidiv Abbas Hilmi Paşa devam etmişti: "Ben Mısır'ın hükümdarı, yani Hidiv'i olarak sizi temin ederim ki, Osmanlı ordusu Kanal'da görünür görünmez Mısır halkı İngilizlere, yani işgale karşı isyan edecektir. İngilizlerin üç tümen kadar askeri var, içeriden Mısırlılar dışarıdan da Osmanlı ordusu taarruza geçtiğinde teslim olmaktan başka yapacak bir şeyleri kalmayacaktır. Böylece Mısır'ın kapıları yeniden Osmanlılara açılacak, memleketimiz İngilizlerin bir savaş üssü olmaktan kurtulacaktır."

Hidiv'in nasıl bir hayal içinde olduğunu görünce şaşırان Ali Fuat Bey'in şaşkınlığını daha da arttıran, bu hayalleri Cemal Paşa'nın da paylaşmasıydı. Nezaketi elden bırakmadan uyarıcı olmaya çalışmıştı: "Gerek Cemal Paşa'nın gerekse zat-ı devletinizin görüşleri benim için çok muhterem ve muteberdir. Yalnız Mısır halkının yıllardan beri silah taşımaktan ve kullanmaktan men edildiğı malûmdur. Herhangi bir isyan hareketi için evvelden hazırlık yapıldığına dair de en küçük bir bilgimiz bulunmamaktadır. İnşallah buyurduğunuz gibi olur..."

Olaylar hiç de Hidiv'in ve Cemal Paşa'nın öngördüğü gibi gelişmemişti ve şimdi geri çekildikleri Şam'da İngiliz taarruzunu nasıl karşılayacaklarını konuşuyorlardı.

Aslında daha savaşın başında Kafkasya'da saldırıya geçerek Doğu Avrupa'da Ruslarla savaşmakta olan Almanları rahatlatacak askeri harekâtlar yapan Osmanlı ordusunun 2-3 Şubat 1915 gecesi, yani yine savaşın başında Süveyş Kanalı'na saldırmasının amacı sadece eski Osmanlı toprağı olan Mısır'ı yeniden ele geçirmek değildi. Mısır, İngilizlerin Akdeniz'deki savaş ve ikmal merkezi durumunda olduğundan burasının ele geçirilmesi İngilizlere ağır bir darbe olarak yine Almanları Avrupa'da rahatlatacaktı. Ama şunu da belirtmek gerekir ki, Almanların kısa vadeli savaş çıkarları ve ihtiyaçlarıyla İttihatçıların uzun vadeli emperyal hedefleri pekâlâ örtüşüyordu. Böylece İstanbul'daki Harbiye Nezareti'nde Alman subaylarının hazırladığı savaş planları kolayca onay görüyor ve Osmanlı askerleri cephelere sevk ediliyordu.

İttihatçı Triumvira'nın üç numaralı ismi Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın komutasındaki 4. Ordu Mısır'ı ele geçirebilirse Mısırlı yurtseverlerin Osmanlı ordusuyla birlikte İngilizlere karşı ayaklanacağı da hayal ediliyordu. Cemal Paşa hesapta Mısır'ı kurtarmaya gidiyor ve Mısırlıların kendisiyle birlikte İngilizlere karşı ayaklanıp savaşacağını hayal ediyordu ama

ordusuna nüfuz sahibi bir tane Mısırlı almamıştı, başvuruları da kabul etmiyordu. Hidiv Abbas Hilmi Paşa'yı da hiç kaale almıyor, emrindeki bir adam muamelesi yapmakta beis görmüyordu. Nasıl olsa "Mısır Fatihi" olduğunda Hidiv'in de tahtı, tacı kalmayacaktı.

Cemal Paşa "Mısır Fatihi" olacağına o kadar emindi ki, İttihatçıların ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey'e İstanbul'dan giderken bu inancını söylemiş, Mısır'dan dönüşünde İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelenlerini toplayıp Mısır tahtına geçmesinin onaylanmasını isteyeceğini bile açıklamıştı. 20 bin askerle Mısır'ı fethetme hayalleri kuran Cemal Paşa'nın karşısında 150 bin kişilik bir İngiliz ordusu vardı. Mısır'ı fethetmeye gidiyordu ama ne karşısındaki ordunun gerçek gücünü ve asker sayısını biliyordu, ne de Kanal'ı nasıl geçeceğini... Daha sonra Cemal Paşa anılarında şöyle yazacaktı: "Hakikati söylemek lazım gelirse, bu Birinci Kanal Seferini yaptığımız zaman hiç kimse bu kanalın nasıl geçileceğini bilmiyordu..."

Harekât planını hazırlayan Alman subayı yine Albay Von Kress'den başkası değildi. Ve ilk saldırılar başarısız olunca geri çekilmeyi düşünen Cemal Paşa'nın karşısına dikilip, "Görevimiz burada, bu kanalın önünde hep birlikte ölmektir" diyecek kadar da cüretkârdı.

Cemal Paşa da, Enver Paşa da o zamana kadar büyük birliklere, hele de ordulara kumanda etmiş değillerdi. Bunlar gözü kara İttihatçı silahşorlardı sadece, on binlerce askerin kaderinin teslim edileceği kumandanlar değillerdi. Birkaç yıl içinde binbaşılıktan, yarbaylıktan paşalığa terfi edince önlerinde açılan güç ve iktidar alanlarında şaşkına dönmüşlerdi.

İşte böyle bir havada çıkılan Mısır seferinin nasıl sonuçlanacağı da belliydi. Nitekim öncelikle beş tabur asker "dumbaz" denilen çelik kaplı teknelerle Sina yarımadasından Mısır tarafına geçmek için ellerinden geleni yapmıştı. Ancak karşıdaki İngiliz askerleri Osmanlı ordusunun saldırdığı kıyı şeridi boyunca raylı sistemler döşemiş ve rayların üzerinde hızla ha-

reket ettirdikleri mitralyözlerle çok şiddetli ateş açarak dum-bazların çoğunu batırmışlardı. Her şeye rağmen karşı kıyıya ulaşabilen 600 kadar Türk askeri ise ya öldü ya da esir düştü.

Gün ağardıktan sonra cephenin durumunu gören Cemal Paşa başarı şansı olmayan bir harekâta kalkıştıklarını anlayarak geri çekilme emri vermiş ve 15 Şubat itibariyle ordu Gazze Birüssebi hattında mevzilenmişti. Artık savunma savaşı vermeye hazırlanan Osmanlı ordusu İngilizlerin karşı taarruzunu bekliyordu.

İngilizlerin Mısır'dan çıkıp Sina ve Suriye üzerine saldırıya geçmeleri biraz zaman alınca Osmanlı ordusu yine Almanların baskısıyla ve bu kez doğrudan Alman Albay Von Kress'in komutasında 27 Temmuz 1916'da ikinci bir harekâta kalkıştı. Ancak bu İkinci Kanal Seferi'nde de ağır bir yenilgiye uğrayarak El Ariş'e geri çekilmek zorunda kaldı.

Cemal Paşa Şam'a yerleşip kendisini adeta "Suriye Sultanı" ilan ederken Arap milliyetçileri de Osmanlı'nın boyunduruğundan kurtulup İngiliz himayesine girmek için mücadeleye başlamışlardı. Ve Cemal Paşa'nın estirdiği zulme rağmen bu mücadele giderek yayılacaktı.

Daha güneyde, imparatorluğun Arap topraklarının en güneyindeki Yemen ve Hicaz'da da Osmanlı ordusu savaşıyordu. Bu toprakların da gerek zengin petrol yataklarına sahip olması, gerek dünya ticaretinin önemli suyolları arasında bulunması ve gerekse İslam dünyasının kutsal toprakları Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapması dolayısıyla 7. Kolordu buraya yerleşmişti. Coğrafi uzaklık ve iletişim olanaklarının zayıflığı nedeniyle Harbiye Nezareti ve Başkumandanlık aslında her şeyi oradaki komutanlara bırakmıştı.

Savaşın başında sakin olan bölge 1916 yılından itibaren İngilizlerin askeri faaliyetlerine sahne olmaya başladı. Kendi askerlerinden çok yerli ahalinin, Arapların Osmanlı'ya kar-

şı ayaklanmasını teşvik eden ve örgütleyen İngilizler başarılı da oldular. Yüzlerce yıldır süren Osmanlı egemenliğine karşı ayaklanan Araplar hiç de Osmanlı ordusunun kutsal toprakları savunduğu yolundaki laflara, propagandaya aldırmadı. Osmanlı boyunduruğundan kurtulup İngiliz himayesine geçmenin kendileri için daha iyi olacağına inandılar ve önce çeteler halinde, sonra İngilizlerin desteğiyle düzenli askeri birlikler halinde örgütlendiler ve ayaklandılar. Daha sonra Türkler “arkadan hançerlendiklerini” çok söyleyecekler, şikâyet edeceklerdi ama Mekke Emiri Şerif Hüseyin liderliğindeki Araplar da kendi çıkarları için doğru adımın bu olduğuna inanıyorlardı.

Haziran 1916’da ayaklanan Şerif Hüseyin Cidde, Taif, Mekke gibi önemli şehirleri ele geçirdikten sonra Medine’ye yöneldi. Olacakları tahmin eden Fahrettin Paşa İslam dünyasının “kutsal emanetlerini” gizlice İstanbul’a göndermiş ve şehri uzun bir kuşatmaya hazırlamıştı. Nitekim Medine şehri iki buçuk yıldan fazla kuşatma altında kalmasına rağmen Şerif Hüseyin kuvvetlerinin eline geçmeyecekti. Hatta dünya savaşı bitip İstanbul hükümeti mütareke imzaladıktan sonra bile Fahrettin Paşa teslim olmayacaktı. En sonunda yeni padişah Vahdettin doğrudan devreye girerek Paşa’yı ikna edecek ve Osmanlı ordusu ancak 10 Ocak 1919’da şehri teslim edecekti.

Böylece Türklerin bu uzak diyarlardaki egemenliği de sona ererken uzun yıllar boyunca Türkler Arapların kendilerine “ihamet” ettiğine inanarak onları küçük görmeye, aşağılamaya devam edeceklerdi.

Bu arada Irak Cephesi de çoktan açılmıştı ve İngilizlerle savaş sürüyordu. Bölgedeki zengin petrol yataklarını bilen ve bir enerji kaynağı olarak petrolün oynayacağı rolün farkında olan İngilizler dünya savaşının bir paylaşım savaşı olduğunun da bilincindeydiler. “Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk” eğer on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi yirminci yüzyılda da

dünyanın en güçlü devleti olmaya devam edecekse, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaki bu toprakları ele geçirmesinin şart olduğunu biliyordu. Sanayi devriminin hüküm sürdüğü dünyada petrol en önemli enerji kaynağıydı ve bu bölge de petrol bakımından çok zengindi. Zaten dünya savaşı da bunun için, tam da bu tür enerji bölgelerinin, hammadde deposu niteliğindeki yerlerin, dünya ticaret yollarının ele geçirilmesi için çıkmamış mıydı?

İngiliz Genelkurmayı'nın esasen Hindistan'daki askeri olanaklarını değerlendirerek buradan topladığı askerlerle savaştığı Irak Cephesi Osmanlı ordusu açısından hem parlak bir zafere, hem de ağır yenilgilere sahne olacaktı. Petrol alanlarını fethetmek için harekâta başlayan İngiliz ordusu önce Fav yarımadasına çıkarma yaparak burayı ele geçirdi. Ardından İngiliz askerleri 15 Ekim 1914'te Bahreyn'i, 23 Kasım'da da Basra'yı işgal ettiler. Bu arada İran'ın Ahvaz şehrini de işgal etmeleri nasıl petrol odaklı bir sefer yapılmakta olduğunu kanıtlıyordu. Yerli Arap askerleriyle karışık Osmanlı askeri birlikleri İngilizlere karşı koyabilecek durumda değildi. Nitekim ya geri çekildiler ya da esir düştüler.

İstanbul'daki Harbiye Nezareti İngilizlerin Bağdat'a doğru ilerlemesini durdurmak ve Basra'yı geri almak için Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Yarbay Süleyman Askeri'yi Irak Cephesi Kumandanlığı'na atadı. Amaç, yerli Arap halkının da örgütlenilerek İngiliz işgaline karşı Türklerle ve Kürtlerle birlikte savaşmasını sağlamaktı. Rütbesinin düşüklüğüne rağmen Süleyman Askeri'nin 20 Aralık'ta bu cephenin başına getirilmesinde Teşkilat-ı Mahsusa'daki deneyimleri ve örgütlenme yetenekleri belirleyici olmuştu.

Gerçekten de Süleyman Askeri başlangıçta hiç de fena iş çıkarmamış, aşiretlerden ve gönüllülerden toparladığı kuvvetlerle İngilizlere zor anlar yaşatmıştı. İran'ın Ahvaz şehrini ele geçirip, İngilizlerin kontrolündeki Abadan petrol kuyularını ateşe vermiş ve Basra'yı geri almak için de 12 Nisan'da sal-

dırıya geçmişti. Ancak askerlerinde tel makası olmadığı için İngilizlerin yerleştirdiği tel örgüler aşılamamış ve Şuaybiye Muharebesi'ni kaybederken çok sayıda asker de Bercisiye bataklığında boğulmuştu. Bu başarısızlığı kendine yediremeyen gururlu İttihatçı Süleyman Bey de çekildiği Kutulamare'de, 14 Nisan'da, tabancasını şakağına dayayarak intihar etmişti. Ve daha sonra o Kutulamare Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı kazandığı en parlak muharebenin de yeri olacak, o zafere adını verecekti.

Süleyman Askeri'nin saldırısını püskürten İngilizler Kasım ayında Bağdat'ı almak için ileri harekâta başladılar. General Townsend komutasındaki bir İngiliz ordusu Osmanlı ordusunun savunma hattı olan Selmanpak'ta durduruldu. 21-23 Kasım günlerinde meydana gelen çarpışmalardan sonra ağır kayıplar veren İngiliz kuvvetleri geri çekilerek Kutulamare'ye yerleştiler. Burasını adeta bir kaleye dönüştüren General Townsend teslim olma çağrılarını reddederek Aralık başından Nisan sonuna kadar beş ay boyunca dayandı. Bu arada yardıma gelen İngiliz birliklerini de yenilgiye uğratan Enver Paşa'nın kendisinden bir yaş küçük amcası Halil Paşa'nın (Kut) komutasındaki 6. Ordu en sonunda İngilizleri 29 Nisan'da teslim olmak zorunda bıraktı.

Halil Paşa Kutulamare zaferinden sonra 6. Ordu'ya yayınladığı mesajında şöyle övünecekti: "Arslanlar! Bütün Türklere şeref ve şan, İngilizlere kara meydan olan şu kızgın toprağın güneşli semasında şehitlerimizin ruhları sevinçle gülerken, ben de hepinizin pak alınlarından öperek cümlelerinizi tebrik ediyorum. Ordum gerek Kut karşısında ve gerekse Kut'u kurtarmaya gelen ordular karşısında 350 subay ve 10 000 erini şehit vermiştir. Fakat buna karşılık bugün Kut'ta 13 general, 481 subay ve 13 300 er teslim alıyorum. Bu teslim aldığımız orduyu kurtarmaya gelen İngiliz kuvvetleri de 30 000 zayıat vererek geri dönmüşlerdir. Şu iki farka bakılınca, cihanı hayretlere düşürecek kadar büyük bir fark görülür. Ta-

rih bu olayı yazmak için kelime bulmakta müşkülâta uğrayacaktır. İşte Türk sebatının İngiliz inadını kırdığı birinci zaferi Çanakkale’de, ikinci zaferi burada görüyoruz.”

Gerçekten de Çanakkale’deki savunma savaşından sonra elde edilen bu zaferin dünyadaki yankısı büyük oldu. Esir düşen İngiliz ordusunun komutanı General Townsend savaşın sonuna kadar İstanbul’da kalacak ve zaman zaman İngiltere ile Osmanlı devleti arasında arabuluculuk görüşmelerinde de bulunacaktı.

Kutülamere Savaşı’ndan sonra Irak cephesi yine sakinleşti. İngilizlerin Bağdat’a doğru ileri harekât yapacak gücü yoktu ama Osmanlıların da Basra’yı geri alacak güçleri yoktu. İngilizler ancak yılsonuna doğru toparlandılar ve 1917 yılı başlarında Bağdat’ı almak için yeniden harekete geçtiler. 11 Mart’ta General Maude komutasındaki İngiliz birlikleri Bağdat’a girerken geçen yılın muzaffer komutanı Halil Paşa’nın askerleri ise şehri boşaltıyorlardı.

Daha sonra Osmanlıların Bağdat’ı geri almak için yaptığı girişimler bir sonuç vermemiş, tam tersine İngilizler Samerra’yı da ele geçirerek zengin petrol yataklarının bulunduğu kuzeydeki Musul’a doğru ilerlemişlerdi.

Bu arada Bağdat’ı geri almayı kafasına koyan Enver Paşa Halil Paşa’nın komutasındaki 6. Ordu’yla Halep’te kurulan 7. Ordu’yu birleştirerek Alman Generali Falkenhayn komutasında Yıldırım Ordular Grubu’nu kuracaktı. Ancak bu ordular da Bağdat’ı geri alamadığı gibi İngilizler Tikrit’e kadar ilerlediler.

Bir sonraki yıl aldıkları takviyelerle iyice güçlenen İngilizler Musul’u almak için yeniden harekete geçtiler ama savaş bitinceye kadar bu hedeflerine ulaşamadılar. Ancak savaş sona erip de Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra ve mütareke hükümlerine rağmen Musul’u işgal edeceklerdi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“BU KADAR GÜNAHLA NEREYE GİDİYORSUNUZ, BEYLER?”

3 Kasım 1918

U-67 Alman Denizaltısı – Karadeniz

1 KASIM CUMA GÜNÜ Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı kabul eden Sultan Vahdettin hayli sinirli ve sıkıntılıydı. “Onlara haber salın hemen memleketi terk etmeleri en iyisidir” dedi ve devam etti: “Hemen bugünden, yarından tezi yok gitsinler, yoksa çok kötü olacak...”

İttihatçıların üç liderinden, Talat, Enver ve Cemal Paşalardan söz ediyordu. Kendisine ulaşan istihbaratı Padişah Sadrazama şöyle aktardı: “Talat, Enver ve Cemal Paşaların teslimini İngiliz ve Fransızlar müşterek bir notayla isteyecekler. Bu teslim altı saat içinde yerine getirilmezse Mondros Mütarekesi iptal olacak ve ordular yeniden harekete geçecekler. Harekât ancak İstanbul'a girmelerinden sonra durdurulacak.”

Ürkmüş Padişahı soğukkanlılıkla dinleyen Sadrazam İzzet Paşa bir yandan da alması gereken tedbirleri düşünüyordu. İttihatçı liderlerin memleketi terk etmeleri hızla ve gizlice sağ-

lanmalıydı, yoksa herkesi çok zor durumda bırakacak gelişmeler gerçekten kapıya dayanmıştı.

Vahdettin devam etti: “Memleketin başına getirdiklerini kâfi bulmuyorlarsa bile kendilerini düşünsünler. Maruz kalacakları hakaret Türk devletinin manevi şahsiyetine olduğu kadar kendi nefislerine de raci olacaktır. Lütfen vatani derhal terk etsinler. Adamların casusları kol geziyor. Bu işleri iyi bilirler. Gizlice gitsinler, siz de göz yumun...”

Saraydan çıkan İzzet Paşa hemen önde gelen İttihatçılardan İsmail Canpulat’a haber göndererek görüşmeye çağırırdı. Vahdettin’in dediklerini aktararak aynı isteği tekrarladı: “Zat-ı Şahane haklı, hemen vatani terk etmeleri en doğru yoldur. Bunu üçüne de bildirin ve hemen harekete geçsinler.”

İttihatçı liderler zaten gizli yaşamaya başlamışlardı ve böyle bir şeyi de bekliyorlardı. Canpulat’ın getirdiği mesaj sürpriz değildi, sadece işi hızlandıracaktı. Üzerinde çalıştıkları kaçış planını son bir defa gözden geçirdiler. Planı hazırlayan ise Enver Paşa’nın Genelkurmay İkinci Başkanı yaptığı Alman Generali Bronsart von Shellendorf’tan başkası değildi. İttihatçıların İaşe Nazırı Kara Kemal’le birlikte son şeklini verdikleri bu plana göre, Kadıköy’de, Moda açıklarında beklemekte olan bir Alman denizaltısına binerek önce Kırım’a, oradan da Almanya’ya, Berlin’e gideceklerdi. İttihat ve Terakki Partisi’nin kongresi sürerken kaçmaları en iyisiydi çünkü kimse kongre sırasında böyle bir şey beklemezdi. Dolayısıyla tereyağından kıl çeker gibi rahatça ve hızla olur, biterdi.

2 Kasım Cumartesi gecesi Moda açıklarında bindikleri Alman denizaltısı U-67 İstanbul’dan yola çıkarak sekiz saat geçmiş, artık 3 Kasım olmuştu. Boğaz’dan çıkmış Karadeniz’de bir hayli ilerlemişlerdi. On yıldır Osmanlı İmparatorluğu’na egemen olan ve sonuçta dünya savaşında mahvına da yol açan İttihat ve Terakki’nin yedi lideri her şeyi arkalarında bırakarak Al-

manların yardımıyla ülkeden kaçıyorlardı. Daha 30'lu, 40'lı yaşlarını süren bu adamlar 20'li yaşlarının sonlarındayken, çoğu birer genç subay olarak 1908 devrimine önderlik etmiş, meşrutiyetin ilanını sağlamışlardı. Ardından hâlâ çok genç ve tecrübesizken çökmekte olan imparatorluğun yönetimini ele geçirmiş ve siyasi ataları Jön Türkler gibi devleti “kurtarmaya” çalışmışlar ancak dünya savaşının dışında kalmayı akıllarından geçiremeyip, sonuçta ağır bir yenilginin sorumlusu olmuşlardı. Şimdi kaderlerinden kaçmaya çalışıyorlardı.

Savaşın asıl yükünün ve sorumluluğunun Enver Paşa'nın omuzlarında olduğu söylenebilirdi. 38 yıl önce, 1880 yılında İstanbul'da sıradan bir memurun oğlu olarak doğan Enver Paşa içine kapanık, az konuşan ama zeki ve çok cesur, aynı zamanda da çok hırslı bir askerdi. Osmanlı'ya isyan eden Balkan halklarının, özellikle Sırp ve Bulgar komitacılarının peşlerinde dolanır, bu halkların ulusal mücadelelerini bastırmak için onlarla çarpışırken bir yandan ünlenmiş, bir yandan da diğer arkadaşları gibi kendi ulusal kimliğinin farkına varmış, sıkı bir Türk milliyetçisi haline gelmişti.

Hâlâ “Osmanlılık”tan ve “Osmanlı milleti”nden söz etmeye devam ediyorlardı ama yirminci yüzyılın başında artık bunun karşılığı yoktu. Her millet kendi ulus devletini kurma telaşı, kavgası içindeydi ve Enver gibi Türk subaylarının da önündeki seçenek aynısıydı. 28 yaşında “Hürriyet Kahramanı” 34 yaşında Başkumandan Vekili olan Enver Paşa şimdi 38 yaşında kurtarmaya çalıştığı devletinden kaçıyordu. “Sabit fikirle örülmüş sert bir ceviz...” diye tanımlanan bu hayalperest, bu gerçekleri görmekten aciz paşa, önünde dört yıldan da az bir zaman kaldığını bilmeden, yeni maceralara atılmaktan çekinmeyecekti...

Oysa 1908 Devrimi ile gelen Meşrutiyet gerçekten de Osmanlı için bir şans, yeni bir dönemin açılacağı bir fırsat olabilirdi.

1908 sadece Rumeli’de dağa çıkan Enver ve Niyazi gibi askerlerin ayaklanması değildi, o dönemin siyasal ve toplumsal koşullarında gerçek bir devrim hareketiydi. Rumeli’de dağlara çıkan askerlerle birlikte imparatorluğun önde gelen şehirlerindeki halkta büyük bir kaynaşma ve hareketlenme vardı; vergilere itiraz ve isyanlar, postanelerin basılmasıyla çekilen toplu telgraflar ve baskı altındaki gayrimüslim halklar Yıldız Sarayı’nda 32 yıldır oturmakta olan despota, Sultan İkinci Abdülhamid’e başkaldırmışlardı. Askerlerin dağa çıkmalarının ardından zaten Rumeli şehirleri büyük mitingler düzenleyerek Abdülhamid’in rafa kaldırdığı anayasanın yeniden geçerli olduğunu, yani meşrutiyetin ilan edildiğini açıklamaya başlayınca Yıldız Sarayı da durumu kabullenmekten başka bir şey yapmayacaktı.

Ancak olaylar hiç de bu devrimci kalkışmanın daha ileri gitmesi, gelişmesi doğrultusunda akmadı. Tarihe “31 Mart İsyanı” diye geçen ve aslında Rumeli’den gelen askerlerin ayaklanmasından başka bir şey olmayan hareket “irtica hortladı” diye bastırılırken, 1908’in özgürlükçü ve demokratik havası da hızla kaybolacak ve Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa’nın bir tür diktatörlüğü altında İttihatçılar Türk milliyetçiliğine sarılacaklardı. Bir süre sonra patlayan Balkan Savaşı’ndaki beklenmeyen ağır yenilgi ve bozgun sonucunda Rumeli toprakları büyük ölçüde Osmanlı’nın egemenliğinden çıkıp asıl sahiplerine, üzerinde yaşayan halklara geri dönünce İttihatçılar iyice panikleyeceklerdi. Edirne’yi güçlükle kurtarıncı Avrupa’nın büyük devletlerinin, Hristiyan dünyasının kendilerine yaşam hakkı tanımayacağına hükmettiler. Böylece elde kalan Doğu Trakya ve Anadolu’nun Türk ve Müslüman olmasından, bu doğrultuda homojen bir nüfus ve coğrafya yaratılmasından başka çare olmadığı sonucuna ulaştılar. Ondan sonraki her şey bu amaç doğrultusunda, Türk ve Müslüman bir Anadolu için seferber edildi ve başta Ermeni soykırımı olmak üzere, tarihsel sorumluluğu büyük, vebali çok ağır işler

yapıldı. Ciddi itirazlara ve muhalefete rağmen dünya savaşı-na girilmesi de yine bu amaçla bağlantılıydı; Rumeli’de kaybettiklerine inandıkları toprakları geri almak ve Anadolu’nun doğusuna, Asya’nın ve İslam dünyasının içlerine doğru yayılarak, genişleyerek çökmekte olan imparatorluğu diriltmek, Türkleri “millet-i hakime” olarak yeniden egemen ve güçlü hale getirmek...

Ama bu, ordunun yeniden örgütlenmesiyle, kumanda kademesinin gençleştirilmesiyle olacak bir iş değildi. Evet, Balkan Savaşı’nın göçerttiği, savaşamayacak hale getirdiği ordu ayağa kaldırılmış ve savaşacak duruma getirilmişti gerçekten ama patlayan dünya savaşının en büyük nedeni Osmanlı’nın hâlâ üç kıtaya yayılan topraklarını paylaşmak içindi zaten. En başta da yirminci yüzyılın egemen güçlerini belirleyecek enerji kaynağının, petrolün bulunduğu Arap ülkeleri Osmanlı’nın ve bu hırslı genç subayların eline bırakılamayacak kadar değerliydi. Yani Enver Paşa ve arkadaşlarının hayal dünyası yirminci yüzyılın gerçeklerine çok uzaktı ve kaybetmeye mahkûmdu.

Yorgun Osmanlı İmparatorluğu aslında dünya savaşına girdiği gün savaşı kaybetmiş, yenilmişti ama bunu kabullenmeyen genç bir kumanda kadrosu ve başlarında yetenekleri hırsına yetişemeyen Enver Paşa vardı. Gerçekten de savaşın sonuna kadar bu kumanda kadrosu üzerindeki etkisini yitirmeden, prestijini koruyarak orduyu yönetmiş ancak dört yıl içinde askere alınan 2 milyon 850 bin Osmanlı vatandaşından 350 bini ölü, 400 bini yaralı ve 1 milyon 500 bini hasta, kayıp ve esir olarak 2 milyon 300 bini “zayiat” olarak kayıtlara geçmişti. İmparatorluğun yaklaşık 12 milyonu Türk olan 20 milyonun üzerindeki nüfusu hayli erimiş, savaşa girerken 1 milyon 710 bin kilometre kare olan toprakları da önce dört bir taraftan istila ve işgale uğramış, daha sonra da iyice küçülmüş olacaktı.

Sonuçta kaybettiler, kaybettiklerini anladılar ve şimdi kaçıyorlardı... Arkalarında sadece ailelerini, eşlerini, çocuklarını

birakmıyor, bütün bir tarihi ve ülkeyi de bırakıyorlardı. Yakında döneceklerini sanıyorlardı ama dönmeyecek, dönemeyeceklerdi. Çoğu Ermeni militanlarının kurşunlarına hedef olarak hayatlarını kaybedeceklerdi; oysa tam da bu kaderden kaçmak, kurtulmak için İstanbul'u terk ediyorlardı. Çünkü daha savaş sırasında, 1915 yazındaki soykırım esnasında İtilaf devletleri bunun bir insanlık suçu olduğunu ilan etmiş ve sorumluların savaştan sonra yargılanarak cezalandırılacağını açıklamışlardı. Ve kaçanlar tam da bu soykırım suçundan yargılanmamak için kaçıyorlardı; yoksa Türkler şimdiye kadar çok savaşa girmiş, çok savaş kaybetmişlerdi ama başlarındaki komutanlar, siyasi liderler böyle memleketi terk etmemiş, kaçmamışlardı. Ancak şimdi durum farklıydı, ortada bir savaş suçu vardı; yüz binlerce Ermeni'nin katledildiği bir soykırım söz konusuydu ve bunun cezasız kalmayacağını herkes farkındaydı. Nitekim kaçanlar daha sonra bizzat Osmanlı hükümeti tarafından yargılanmak zorunda kalacak ve her biri ölüm cezasına çarptırılacaktı. Ancak ölümleri İstanbul'da değil de sürgünde ve yine Ermenilerin elinden olacaktı.

8 Ekim'de istifa etmek zorunda kalan Talat Paşa hükümetinin yerine kurulan Ahmet İzzet Paşa hükümetinin Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) 30 Ekim'de Mondros'ta mütarekeyi imzaladıktan sonra İttihat ve Terakki'nin geleceğinin ne olacağı tartışılmaya başlanmıştı. Sabık Sadrazam ve partinin Umumi Reisi Talat Paşa günlerini yine Merkez-i Umumi binasında geçiriyor, peynir, ekmek ve üzümden oluşan öğlen yemeklerini orada yiyordu. Eylül ayının sonlarına doğru durumu anlamak için Berlin'e kadar gitmiş ve Almanların daha fazla dayanamayacağını görmüştü. Zaten İstanbul'a dönerken trende Bulgaristan'ın mütareke isteyerek savaştan çekildiği haberini alınca kendilerinin de başka çareleri kalmadığını anlamıştı.

Alal acele toparlanan 120 delege 1 Kasım Cuma günü İttihat ve Terakki Partisi'nin son kongresi için Cağaloğlu'ndaki Merkez-i Umumi binasına geldiler. Osmanlı'nın son on yılına damgası vuran parti kendisini feshedecekti. Talat Paşa reislikten istifa ettiğini açıklayan konuşmasında harbe nasıl girildiğini anlattı. İngiliz ve Fransızlarla ittifak yapmaya çalıştıklarını ama olumlu cevap alamadıklarını, Almanların Osmanlı'ya eşit şartlarda ittifak önerdiğini ve yaklaşan savaşı dikkate alarak bunu kabul ettiklerini bildirdi. Ama bu savaşın bir dünya savaşına, cihan savaşına dönüşeceğini öngöremediklerini vurguladı. Savaşın ilk iki yılında işlerin fena gitmediğini, halkın büyük fedakârlıklara seve seve katlandığını ama sonrasında yolsuzlukların, karaborsanın patlak verdiğini, bunun da hükümeti ve partiyi zor durumda bıraktığını belirtti. Cephelerde de askeri olarak işler bir süre sonra iyi gitmemeye başlamış ve sonuçta yenilgi kaçınılmaz olmuştu. Siyaseten başarısız oldukları ortadaydı ve artık ülkede eskisi gibi siyaset yapmaları, hatta ortalıkta dolaşmaları bile mümkün değildi. Önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni feshettiler, sonra da taze ve yeni bir başlangıç yapmak için çok önde ve sivri görülmeyen isimlerden meydana gelen yeni bir siyasi parti kurdular. İsmi ilginçti: Teceddüt Fırkası. Yani doğrudan adı bile “yenilenme” anlamına geliyordu. Cemiyetin bütün mal varlığı ve kasasındaki 462 kuruş bu yeni partiye devredildi. Ayrıca 142 bin liralık da tahvil ve hisse senedi vardı.

O sırada hâlâ İzzet Paşa hükümetinde Maliye Nazırı olarak görev yapan Cavit Bey'e göre Teceddüt Fırkası'nın kuruluşu boş bir gayretti. Daha sonra şöyle diyecekti: “Teceddüt Fırkası İttihat Terakki'nin vaftiz edilmiş şekliydi. Program aynı, insanlar aynı, fikirleri hepimizce malûm olan insanların teşkil ettiği fıkrada en az görülecek şey teceddüttür sanırım.”

Ama örgütsel olarak yapılan sadece Teceddüt Fırkası'nı yasal bir parti olarak kurmaktan ibaret değildi. Yılların komitacıları bir yeraltı örgütü kurmadan yapamazlardı. Teceddüt

Fırkası açık alanda siyasal faaliyet yürütürken bir süre sonra İttihatçıların ünlü İaşe Nazırı Kara Kemal ile Albay Kara Vasıf'ın yönetimindeki gizli "Karakol" örgütü de yeraltı faaliyetlerini üstlenecekti ve doğrusu liderler açısından asıl önemlisi bu örgüttü. Çünkü Teceddüt Fırkası her an kapatılıp, dağıtılabilecekken Karakol örgütünün varlığı ve faaliyetleri kadrolarının azim ve iradelerine, becerilerine bağlıydı. Çoğunlukla eski Teşkilat-ı Mahsusa fedailerinden oluşan bu örgüt, Albay Galatalı Şevket'ten Yarbay Kemalettin Sami'ye (Paşa), Yenibahçeli Şükrü'den Binbaşı Ali (Çetinkaya) ve Yarbay Hüsamettin Bey'e (Ertürk) kadar çoğunlukla subaylardan oluşuyordu. İttihatçı liderler gittikten sonra geride kalanları derleyip toplayacak ve milli mücadelenin örgütlenmesinde önemli bir rol oynayacaktı. Özellikle de İstanbul'daki milli örgütlenmenin belkemiği Karakol olacak ve günü geldiğinde Anadolu'da gelişen milli harekete uygun bir lideri de yine bu örgüt belirleyecekti.

İttihatçıları yöneten Triumvira, yani Enver, Talat ve Cemal Paşaların her biri yola çıkmadan önce o sırada Sadrazam olan ve kendileriyle birlikte hemen tüm İttihatçıların saygı duydukları, vatanseverliğinden kuşku duymadıkları Ahmet İzzet Paşa'ya birer mektup bıraktılar. Enver ve Cemal'in komutanı olan İzzet Paşa'yı eski posta memuru Talat Paşa da yakından tanır, hürmet eder ve sık sık ziyaretine giderek, danışırdı. İttihatçıları, özellikle de pek hayalperest ve hırslı bulduğu Enver'i pek tutmayan Paşa dört yıl önce dünya savaşına girilmemesi için çok uğraşmış, savaşın dışında kalınmasını ve saldırıya uğranılırsa savunma yapılmasını önermişti. Bu nedenle savaşın başında teklif edilen hiçbir askeri görevi de kabul etmemiş, köşesine çekilmiş, ancak çok sonraları kısa bir süre için İkinci Ordu komutanlığını üstlenmiş, bu görevi de uzun sürmemişti. Balkan Savaşı öncesinde yaptığı savunma planları nasıl döne-

min Harbiye Nazırı Nazım Paşa tarafından bir kenara atılmış ve küçümsenen Balkan devletlerine karşı taarruza geçerek ağır bir yenilgiye uğranmışsa şimdi dünya savaşında da benzer bir durum ortaya çıkmıştı. Balkan Savaşı'nın başladığı sıralarda özel bir görevle Yemen'de bulunan İzzet Paşa İstanbul'a gelerek orduyu toparlamış ve sonuçta Edirne'nin geri alınmasını ve sınırın Midye-Enez hattından geçirilmesini sağlayarak İttihatçıların gözündeki itibarını artırmıştı.

Şimdi dünya savaşını sonuçlandırmak, mütarekeyi yapmak da yine bu tecrübeli askere kalmış ve o da görevini yerine getirmişti. Ülkeyi terk etmekte olan İttihatçı liderler ondan daha da fazlasını bekliyorlardı ama Paşa'yı ikna etmek biraz zaman alacaktı. Yine de Alman denizaltısına binmeden üçü de kendisine birer mektup yazdılar. Neden kaçmakta olduklarını açıklıyor, zamanı gelince geri döneceklerini söylüyor ve geride bıraktıkları çocuklarını da kendisine emanet ediyorlardı.

“Bütün hayat-ı siyasiyemde hedefim memlekete namuskârane ve fedakârane hizmet etmektir” diye samimi bir şekilde yazan Talat Paşa birikmiş 1600 lirasının ve dört arkadaşıyla birlikte edindiği bir çiftliğinin olduğunu, başkaca da bir malının veya parasının olmadığını belirterek, “memleketim ecnebi nüfuz ve tesirinden azade kaldığı gün ilk telgrafınıza itaat edeceğim” diye mektubunu bitiriyordu.

Daha soğuk, daha mesafeli bir dille eski komutanına hitap eden Enver Paşa artık memlekette yapabileceği bir şey kalmadığını, “dinine, milletine, padişahına” hizmet edememekten çok üzgün olduğunu belirterek “... faydalı bir surette iş göreceğimi ümit ettiğim Kafkasya'ya hareket ediyorum” diyordu. İleride yeniden memlekete hizmet etme imkânı olunca tereddüt etmeden geleceğini eklemeyi de ihmal etmemişti.

Eski komutanına saygıyla seslenen Cemal Paşa da mektubunda aslında hesap vermek zorunda olduklarını, ancak şu sırada ortalığın pek karışık olması dolayısıyla bunun mümkün olmadığını, bir süre için “münasebetsiz taşkınlıklara hedef

olmayacak bir mevkiye çekilmeyi” tercih ettiğini anlatıyordu. İstanbul’da kimsesiz bıraktığı ailesini de eski komutanına emanet ederek “mübarek ellerinden” öpüyordu.

Enver Paşa Kafkasya’ya gideceğini ve orada yararlı işler yapacağını söylerken samimi ve iddialıydı. Savaşın kaybedilmekte olduğunu görünce bu doğrultuda hazırlıklara başlamıştı zaten. Örneğin, Ekim ayının son günlerinde Şark Orduları Grup Kumandanı olan amcası Halil Paşa’ya ve İslam Ordusu Kumandanı olan kardeşi Nuri Paşa’ya çektiği telgraflarda mütarekeden sonra Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya’da bir şeyler yapmak istediğini ve bunun araştırılmasını istemişti. Onlara para ve askeri malzeme göndermeyi de ihmal etmemişti. Yani kafasındaki plan Kafkasya’da veya Asya’nın içlerinde bir İslam devleti oluşturmak ve mücadeleye devam etmektir. Oysa kardeşi ve amcası oralarda bir şey yapılamayacağını açıkça bildirdiler ama o aldırmayacaktı...

İstanbul Boğazı’nın sisini, pusunu geride bırakan U-67 Kırım kıyılarına doğru yol alırken İttihatçı liderlerin kaçtığını öğrenen İstanbul ise karışmıştı. Hükümetin çoğunluğu, özellikle de Maliye Nazırı Cavit Bey, Bahriye Nazırı Rauf Bey ve Dahiliye Nazırı Fethi (Okyar) Bey İttihatçı olarak bilindiğinden öncelikle suçlananlar oldular. Gazeteci Refik Halit (Karay) Bey köşesinde bas bas bağıırıyordu: “Bu kadar günahla nereye gidiyorsunuz, beyler?” Dünya savaşının bütün günahları kaçanların sırtına yüklenmiş, İttihatçılar yerden yere vuruluyordu.

Oluşan tepkileri ve eleştirileri dikkate alan Sultan Vahdettin Sadrazam İzzet Paşa’dan hükümette İttihatçı olarak bilinen bakanları görevden almasını isteyince bu firar bir de hükümet krizine yol açacaktı. İttihatçı bakanları görevden almaktansa istifa etmeyi tercih eden İzzet Paşa 8 Kasım’da görevini bıraktı. Bu istifa İzzet Paşa hükümetinden pek hazzetmeyen Vahdettin’in de işine gelince Tevfik Paşa başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu.

Alman denizaltısı Sivastopol'ün yakınındaki Evpatorya'ya doğru yol alırken yedi Türk misafir geniş bir kamarada toplandılar; Enver, Talat ve Cemal Paşalarla birlikte İstanbul Polis Müdürü Bedri, Beyrut Valisi Azmi, Dr. Nazım ve Dr. Bahaettin Şakir son defa bir araya gelip hep birlikte bundan sonrasını görüşeceklerdi.

İlk sözü alan eski Umumi Reis Talat Paşa sakin bir şekilde konuştu:

“Bizim siyasi ömrümüz sona ermiştir. İster haklı, ister haksız yere olsun, bir kere üstümüze milletin kin ve gazap yüzü döndü. Bizim yürüyeceğimiz en kısa ve münasip yol Avrupa'ya giden yoldur. Bir köşeye çekilip oturmalıyız. Herhangi birimiz, hangi sebeple olursa olsun, en ufak bir kıpırdanma bile yapmamalıyız. Ve hiçbir şeye tamah etmemeliyiz. Bu hal içinde zamanın getireceği hadiseleri gözlemeliyiz. Gün geçer de şayet bir fırsat zuhur ederse o fırsattan faydalanmamız tabiidir. Ancak bugünkü halimizle ve bugünkü dünya şartları içinde bize düşen, her türlü tiranlıktan ve her çeşit senlik-benlikten uzakta, bir köşeye çekilip, sinmekten ibarettir. Gerçi vicdanlarımıza karşı mahkûm değiliz. Çünkü biz milletimizi kurtarmak ve yurdumuzu yükseltmek istedik. Fakat talih bize yar olmadı. Böyle olunca artık vazifelerimizi başkalarına devretmemiz gerekir.”

Enver Paşa'nın dışındakiler bu sözleri ve hareket tarzını onaylayacaktı ancak sabık Başkumandan Vekili savaşı kolay kolay bırakacak adam değildi. Aslında Enver Paşa'nın böyle aceleyle memleketi terk etme niyeti de yoktu. Adapazarı taraflarında bir süre kalarak Çerkezlerden oluşan bir çete, bir savaşçı birlik oluşturup, onlarla birlikte Kafkasya'ya geçmeyi düşünüyordu. Ancak Kara Kemal'le görüştüktan sonra ikna oldu ve diğerleriyle birlikte gitmeye karar verdi. Ama yine de Kırım'a ulaştıktan sonra Kafkasya'ya geçmekten vazgeçmeyecekti. Kafkasya'daki ilişkilerine, amcası Halil Paşa ile kardeşi Nuri Paşa'ya güveniyordu. Savaşın sonuna doğru bu iki-

sini de o bölgeye özel olarak göndermişti. Şimdi beklenen gün gelmişti, amcası ve kardeşiyle buluşup savaşı sürdürecekti.

“Cihad-ı Mukaddes ilan ettik ama 300 milyonluk İslam âlemi pek oralı olmadı” dedi Enver Paşa ve devam etti: “Müslümanlar İngiliz ordusu saflarında bize karşı savaşmaya devam ettiler. Tebriz üzerinden Dağıstan’a ve Kafkas memleketlerine bir tümenle girerek buraların ahalisini Ruslara karşı harekete geçiremedik. Tahran’ı bir tümenle işgal edip, Afganistan ve Türkistan üzerinden Hindistan’a kadar gidip İngilizleri zor durumda bırakamadık... Ancak İslam âlemine karşı bu planımızdan ve vazifelerimizden vazgeçemeyiz. Asya’nın Türk ve İslam halklarını birleştirerek yeni bir güç, gerekirse yeni bir devlet meydana çıkarmak lazım. Ben bunları yapmak karar ve azmindeyim.”

Böylece aslında Enver Paşa ile diğerlerinin yolları ayrılacak gibi görünüyordu. Talat Paşa ve diğerleri Almanların desteğiyle Avrupa’da bazı siyasi ilişkiler kurmaya, bu arada Anadolu’da gelişecek milli mücadeleyle de bağları koparmamaya çalışacaklardı. Enver Paşa ise büyük hayallerinin ve emellerinin peşinden koşmaya devam edecekti. Doğrusu Dr. Bahaeddin Şakir ve Cemal Paşa’nın da akli Enver Paşa’ya daha yakındı, onun yapmayı planladığı işlere daha olumlu bakıyorlardı ama şimdilik açık konuşup, ona destek çıkarak daha ilk günden sürgündeki lider kadro arasında bir bölünme ve anlaşmazlık doğmasını istemediler. Zamanı gelince alacakları tavır ve eylemleriyle düşüncelerini ortaya koyacaklardı.

3 Kasım gecesi U-67 Evpatorya’ya vardı ve İttihatçı liderler Almanların işgalindeki bu şehirde geceyi geçirdikten sonra hemen hazırlanan askeri bir trenle önce Kırım’ın başkenti Simferopol’e geçtiler, oradan da diğerleri Berlin’e giderken Enver Paşa Kafkasya’ya doğru yoluna devam etti.

BEŞİNCİ BÖLÜM

“KÖYLÜ OLALIM, KAZIM AĞA, İSMET AĞA OLALIM...”

29 Kasım 1918
Zeyrek – İstanbul

30 EKİM’DE MONDROS’TA mütareke imzalandığı sırada Kazım Paşa (Karabekir) Tebriz’de bulunuyor ve 9. Ordu Bakü’ye girmeye hazırlanıyordu. Doğu cephesinde kazanmış olduğu birtakım çarpışmaların ardından savaşın sonuna doğru, 1918 Nisan’ında Sarıkamış’ı, Mayıs’ta da Kars’ı ele geçiren Albay Kazım Bey Temmuz ayında paşalığa terfi ederek Mirliwa (Tuğgeneral) olmuştu. Bu arada mütarekeyi yapan hükümetin başındaki Ahmet İzzet Paşa kendisini İstanbul’a çağırmişti, söylentilere göre Genelkurmay Başkanı yapmayı düşünüyordu. Yakın arkadaşı Albay İsmet (İnönü) Bey de Filistin’den dönmüş ve Harbiye Nezareti Müsteşarı olmuştu. Kazım Paşa İstanbul’a Trabzon üzerinden döndüğünde tarih artık 28 Kasım olmuş ve bu arada İzzet Paşa hükümeti çoktan istifa etmişti.

Kazım Paşa İstanbul’a dönüşünün hemen ertesi günü, 29 Kasım Cuma günü ağabeyinin Zeyrek’teki Süleymaniye Ca-

mii'ne bakan evinde yakın arkadaşı İsmet Bey'le buluşmasını ve konuşmalarını çok iyi hatırlıyordu. Aralarında geçen sohbeti anılarında şöyle aktaracaktı:

“İsmet Bey: Gördün mü Kazım? Her şey mahvoldu. Benim hiç ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyleyeyim Kazım. Köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var? Birleşelim. Kazım Ağa, İsmet Ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürdürelim.

Kazım Paşa: İsmet, sen ne diyorsun? Zannediyor musun ki bizi yaşatacaklar? Ermeni ve Rumlar şarktan ve garptan Türk'ü boğacaklar. Zaten benim tarla alacak kadar param yok, fakat olsa da ayaklar altında zelilane ölmektense milletimizin bu kadar senelik yediğimiz ekmeğini namusluca ödemek daha yakışmaz mı?

İsmet Bey: Kazım sen vaziyeti henüz bilmiyorsun. Ordularımız mahvoldu. Boğazlara İtilaf hâkim. Asıl felaket bizim içimizde. Tasfiye yapacaklar tasfiye, anlıyor musun? Bugün harpte kazandığın paşalığı alacaklar, belki bir iki de rütbe kaybedeceksin. Artık bize her şey düşman. Ben çok düşündüm. Neyimiz varsa birleştiririz, ne mümkünse alırız. Ben başka türlüünü göremiyorum Kazım! Sen de iyi düşün.

Kazım Paşa: İsmet ben kararımı vermiş bulunuyorum. Bunları vaktiyle Çanakkale'den sokmadık. Nazarımda bostan korkuluğu gibi duruyorlar. Biz ölümü göze alınca hepsini yine dışarı atarız. Milletin mahvolduğunu görme zilletindense yaşadığını görerek ölmek daha Türkçe olur. Tek bile kalsam veya tek dağ başı dahi kalsa uğraşmak... Silahımı, üniformamı kimseye vermeyeceğim.

İsmet Bey: Kazım, millete karşı mümkün olanı yapalım fakat yapılamayacaktan fayda yoktur. Vaziyeti yakında sen de anlarsın.

Kazım Paşa: İsmet, acele etme! Daha görüşürüz, konuşuruz. Yalnız hepimizin böyle İstanbul'a toplanması doğru değil. Keşke beni İstanbul'a getirmeseydiniz. Yapılacak iş yeniden

birliklerimizin başına dönmektir. Sen mevkiini değerlendirerek beni bir kolordunun başına tayin ettirmeye çalış, mümkünse eski kolordumun başına. Hepimiz buradan uzaklaşalım, Anadolu'ya gidelim. Sen da Anadolu'ya gitmenin bir yolunu bulmaya bak...”

Kazım Paşa İstanbul'da bunalmıştı. Başkent onu genellikle sıkar, bunaltırdı. Dünya savaşı başladığında Harbiye Nezareti'ndeki masa başı kurmaylığından kendini kurtarıp, cepheye gidinceye kadar az uğraşmamıştı. Yakın arkadaşı İsmet Bey ve Ali İhsan Bey'le birlikte Enver Paşa'yı Almanlara karşı daha mesafeli ve dikkatli olması için uyarmaya çok çalışmışlar ancak başaramamışlardı. Bunun üzerine her biri bir cepheye tayin istemiş, savaşı Harbiye Nezareti'nin odalarından değil de cephedeki çadırlardan idare etmeyi tercih etmişlerdi. Kendileri gibi genç kurmay subay kadrosu için bu büyük savaş, dört yıl boyunca çeşitli cephelerde girilen sayısız muharebe, çarpışma müthiş eğitici, geliştirici olmuştu. Bazen başarı kazanmış, yenmişler, bazen başaramamış yenilmişler ama olağanüstü bir askeri tecrübe edinmişlerdi. Doğrusu mütarekeyle birlikte Osmanlı devleti yenilgiyi kabul etmişti ama bu genç kumandanlar hiç de öyle bir havada değildi. Onlar kendilerini yenilmiş kabul etmiyor, en azından Bahriye Nazırı olarak Rauf Bey'in imzaladığı mütarekenin ağır şartlarını hak ettiklerini düşünmüyorlardı. Karşılarındaki düşman askerleri kadar iyi savaştıklarına inanıyorlardı. Eğer galip devletler çok ileri giderek milleti ve memleketi zor duruma düşürürlerse savaş sürdürmeye, yeniden mücadeleye hazır dılar. En azından bir kısmı böyle düşünüyordu ve Kazım Paşa da bunlardan biriydi.

İsmet Bey'le İstanbul'a geldiğinin ertesi günü yaptıkları görüşmeyi sık sık düşünüyordu. Kazım Paşa için bu görüşme çok önemliydi. Çünkü İsmet Bey ile çok yakın arkadaş tılar ve Anadolu'da milli bir mücadele örgütlemek için en

güvendiği kişilerin başında geliyordu. Ancak en güvendiğini böyle yılgın, teslim olmuş görünce yine de vazgeçmedi, bir yolunu bulup etkili bir görevle Anadolu'ya geçerse yapılabilecek şeyler olduğuna inancı tamdı. Evet, halk Trablus'tan bu yana seferberlik halindeydi, sekiz yıldır savaşıyordu ve yüz binlerce evladını Çanakkale'de, Galiçya'da, Kafkaslar'da, Filistin'de, Suriye'de, Yemen'de kaybetmişti. Artık yorgun ve bitkindi, savaşmaya gönüllü olmayabilirdi. Ancak bu defa Anadolu'nun uzağında, binlerce kilometre ötesinde değil doğrudan Anadolu'da savaşmak gerekecekti. Çünkü imzalanan mütareke şartlarını incelemiş ve İngilizlerin çok ince, çok iyi düşünülmüş maddeleri kabul ettirdiklerini görmüştü. Bu maddelere dayanarak başkent İstanbul dahil olmak üzere, işgal edilmeyecek vatan köşesi yoktu. Onun için bu duruma hazırlıklı olmak şarttı.

Kazım Paşa'nın kafasındaki plan basitti; öncelikle savaşta pişmiş genç kumandanların İstanbul'a toplanmasının ve pasif görevlere tayin edilmesinin çok yanlış olduğunu düşünüyordu. Tam tersine bu subaylar Anadolu'da etkili mevkilerde, askeri birliklerin başında olmalıydılar. Her ne kadar ordunun dağıtılması ve askerlerin terhisi öngörülüyorsa da acele edilmemeli, hatta mümkünse bazı merkezlerde askeri yığınak yapılmalıydı. Öte yandan, ortaya çıkarılıp, harekete geçirilecek milli askeri kuvvetlerle önce Doğu Anadolu'daki sorunu, "Vilayet-i sitte" denilen altı vilayetin sorununu çözmek, sonra zaman ve koşullar elverdiği ölçüde Batı'ya, Ege ve Batı Anadolu'ya yönelmek gerekirdi. Eldeki kuvvetler veya bin bir güçlüğü aşarak örgütlenecek milli kuvvetler aynı anda iki cephede birden savaşamazlardı.

Doğu'daki, "Vilayet-i sitte"deki sorun acil ve derindi. Daha üç yıl önce, 1915'te Ermenilerin yüz binlercesi bu vilayetlerden sürülmüş, mallarına, mülklerine el konulmuş, yollarda

açlık ve hastalıktan telef olmakla kalmamışlar, açıkça katliama uğramışlardı. Ama şimdi devran dönmüş ve Türkleri de, Kürtleri de Ermenilerin geri dönüp kendilerine yapılanların hesabını soracakları, mallarına, mülklerine yeniden sahip çıkacakları korkusu sarmıştı. Batıda, Ege’de ve Karadeniz’de de Rum korkusu vardı. Çünkü buralardan da yine Rumlar baskıyla, tehditle, saldırılarla sürülmüşler, mallarına el konmuş, her şey Türklerin, Müslümanların eline geçmişti. Oralarda da Rumların geri gelmesi ve el konulan mallarını mülklerini geri alacakları endişesi vardı ama doğrusu Doğu’nun sorunu daha acil gibi görünüyordu. Çünkü üç yıl önce “Ermeni Tehciri” denilen olaylarda aslında bir soykırımın meydana geldiğinin dünya farkına varmış ve savaştan sonra bunun hesabını soracaklarını da daha o zamandan söylemişlerdi. Bu işe bulaşan İttihatçıların, Enver ve Talat’ın bu nedenle Almanya’ya kaçtığıнын herkes farkındaydı. Ama Anadolu’nun bir şehrinde sürgüne gönderilen bir Ermeni’nin evine, tarlasına, dükkânına el koyan eşraftan Türkler ve Kürtler nereye gidecek, nereye kaçacaklardı? Onların gidebileceği bir yer yoktu ve dolayısıyla gerektiğinde savaşmaktan başka çareleri de yoktu. Savaşın son yıllarını bu bölgede geçiren Kazım Paşa bu vilayetlerin durumunu, insanlarını iyi bildiği için öncelikle buranın sorununun çözümlenmesi gerektiğini düşünüyor, ahaliden de destek alınacağını hesaplıyordu. Sonra Batı’ya yönelip, oradaki Rum meselesini ele almak mümkün olabilirdi.

İsmet Bey’den Harbiye Nezareti’ndeki mevkisini kullanarak mümkünse eski kolordusuna tayini için yardım etmesini isteyen Kazım Paşa bir yandan da İstanbul’a toplanmakta olan kumandanlarla görüşmeler yapıyor, ufuktaki tehlikeler ve bunlara karşı mücadele üzerine konuşmalarla yoklama çekiyordu. Genç kumandanların morali, gerekirse yeniden savaşma azmi fena değildi ama halk öyle görünmüyordu. Yorgun, yılmış halk artık savaşmak istemiyor, bir an önce barışa kavuşmak itiyordu.

Kazım Paşa İsmet Bey dışında İstanbul'da üç önemli görüşme yapmıştı. Birincisi Mondros'ta mütarekeyi imzalayan eski Bahriye Nazırı Rauf Bey'di. Mütareke imzalanmış ancak kısa bir süre sonra Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığındaki hükümet istifa etmek zorunda kalmıştı. Ne Padişah Vahdettin, ne de artık İttihatçı avına çıkacak hali kalmış İstanbul'un elit kesimleri bu hükümetten hoşlanmıştı. İzzet Paşa İttihatçı değildi, bunu da herkes bilirdi ama İttihatçılar kendisine saygı duyar, onu iyi bir vatansever olarak görürlerdi. Paşa da Enver'e ve diğerlerine kılsa da, onların cahil cesareti ve kibriyle yaptıkları saçmalıklar ve tarihe yön verme hırslarından devletin nasıl büyük bir badirenin içine sürüklendiğini düşünse de, İttihatçılar arasında güvendiği, takdir ettiği isimler yok değildi. Enver ve arkadaşlarının Balkan Savaşı sırasında perişan olan orduyu yeniden ayağa kaldırmış olmalarını önemsiyordu. Dünya savaşına girerek ayağa kaldırdıkları orduyu yeniden yere sermişlerdi ama yine de haklarını yememek gerektiğine inanıyordu. Nitekim hükümetine aldığı bazı isimler, Cavit, Fethi ve Rauf Beyler de İttihatçı olarak bilinmiyor muydu? Özellikle Enver, Talat ve Cemal Paşaların kaçarken Sadrazam Paşa'ya birer mektup bırakmış olduklarının duyulması bu kaçışın bizzat hükümet tarafından organize edildiği iddialarını da gündeme getirmiş ve hükümet zor durumda kalmıştı. Nitekim durumu yakından bilmesine rağmen Vahdettin de bunu bahane edip yüz vermez olmuş, bu hükümetten kurtulmaya karar vermişti. Sonuçta İttihatçıların güvenine ve desteğine sahip hükümet fazla dayanamamış ve istifa etmek zorunda kalmıştı. Yerine Tefik Paşa gelecekti ki, Vahdettin bu tecrübeli paşanın uluslararası ilişkilerinin ve İngilizler nezdindeki itibarının işe yarayacağını umuyordu.

Daha İstanbul'a dönmeden İzzet Paşa hükümetinin istifa etmesine çok canı sıkılan Kazım Paşa İsmet Bey'le olan görüşmesinden birkaç gün sonra Rauf Bey'le randevulaşarak uzun bir görüşme yaptı. Gördü ki, eski Bahriye Nazırı ve önde gelen bir Çerkez olan Rauf Bey de memleketin kurtuluşuyla

ilgili planlarla meşguldür ve kendisi gibi birtakım hazırlıklar, görüşmeler içindedir. Ayrıca ikisinin de çeşitli İttihatçılarla, özellikle de Karakol örgütünün liderleri Kara Kemal ve Kara Vasıf'la bağlantıları vardı. Karakol örgütü Trakya ve Anadolu'daki İttihatçılarla bağlantıları sürüyordu. Teşkilatlarının ayakta olduğu yerlerde milli hakları savunan, Türklerin ve Müslümanların haklarını korumak amacıyla olduğunu ilan eden Milli Müdafaa Cemiyeti, Reddi İlhak Cemiyet, Milli Haklar Cemiyeti adı altında mahalli örgütlenmeler kurulması için çalışıyorlardı. İzmir'in Yunanistan'a verileceği, hatta tüm Ege'nin Yunan ordusunun denetimine bırakılacağı gibi söylentiler yayılıyor ve bu tür iddialar güçlendikçe Ege'de ve diğer bölgelerde eşrafın ön ayak olduğu bu tür derneklerin sayısı artıyordu. Milli bir kuvvet, "Kuvay-ı Milliye" yaratmak için askeriyenin yanı sıra bu tür cemiyetlerle, derneklerle ahalinin içine girmek, destek sağlamak çok önemliydi.

Kara Kemal ve Kara Vasıf perde arkasında kalmaları gerektiğini bilen iyi örgütçülerdi ve sahnenin önünde Rauf Bey veya Kazım Paşa gibi tanınmış ve ordunun güven duyduğu kumandanların olması gerektiğinin farkındaydılar. Bundan daha da ötesini düşünüyor ve bir süre sonra, milli hareket biraz daha gelişince İtilafçıların, özellikle İngilizlerin güveneceği tanınmış bir lidere ihtiyaçları olduğunu da biliyorlardı. Öyle birisi olmalıydı ki, hem ordunun ve İttihatçıların güvenini sağlamalı, hem Saray'ın itiraz etmeyeceği bir siyasi sicili ve geçmişi olmalı ve dolayısıyla şimdi İttihatçı düşmanı kesilen çevrelerin tepkisini çekmemeliydi. İngilizlerle iyi bir ilişki kurmayı becerip memleketi adil, kabul edilebilir bir barışa doğru götürmeliydi. Tabii aynı zamanda Ermeni katliamına da karışmamış, elleri temiz biri olmak zorundaydı. Karakol örgütü açısından bu nitelikleri en fazla barındıran kişi eski Harbiye Nazırı ve mütarekeyi yapan hükümetin sadrazamı Ahmet İz-

zet Paşa'dan başkası değildi. Eğer hemen hepsinin komutanı olan ama İttihatçı olmadığı da bilenen bu paşa milli hareketin başına geçerse hem liderliğini kabul ettirir, hem de İngilizlerle bir diyalog kurmayı başarırdı. Dünya savaşına girilmesine kesin olarak karşı çıkmış olması, başlangıçta teklif edilen askeri görevleri kabul etmemesi, ancak daha sonra aldığı bir ordu komutanlığını da kısa sürede bırakması bugün çok lehine faktörler haline gelmişti. Dolayısıyla İttihatçıların lider adayını belliydi. Paşa ile birkaç defa görüşmüşler ancak henüz bir anlaşma noktasına gelememişlerdi. Kazım Paşa'dan da görüşmesini ve ikna çabalarına yardımcı olmasını rica ettiler.

Kazım Paşa bu duruma sevindi. Memleketin kurtuluşunu düşünen bir tek kendisi değildi kuşkusuz ama yine de az çok örgütlü bir durumun olması, bir ilişki ağının faaliyette bulunması sevindiriciydi. Kendisinin yaptığı değerlendirmeler de aynı sonuca, toparlayıcı bir lider olarak aynı isme çıkıyordu. Ahmet İzzet Paşa'nın uzun sürmeyen İkinci Ordu Komutanlığı sırasında tümen kumandanı olarak emrinde bulunmuştu, tanışıyorlardı. Bunu da vesile ederek Paşa'yı ziyarete gitti. Memleketin durumu ve bundan sonra olabilecekler konusunda aşağı yukarı aynı düşünüyorlardı. İzzet Paşa da çok endişeliydi ve İtilaf devletlerinin niyetlerini iyi görmüyordu. Ancak Anadolu'da gerekirse silahla direnmek, savaşmak, bir milli mücadele başlatmak konusunda tereddütleri vardı. Halkın savaştan yorulduğunu söylüyordu haklı olarak, yeniden nasıl savaşa ikna edilebilirdi? Askerin morali bozuk ve ordu dağılmış vaziyetteydi. Çok para ve silah, aynı zamanda iyi kumandanlar şarttı. Bunlar olmadan harekete geçmeye niyeti yok gibiydi. Tabii bütün bu milli direniş örgütlenmesinin arkasında İttihatçıların olduğunun da farkındaydı ve doğrusu onlara güvenemiyordu. Evet, memleket işgale uğrarsa tabii ki direnmek, gerekirse bir Kuvay-ı Milliye ortaya çıkarıp savaşmak zorunda kalınabilirdi ama bu iş İttihatçıların kontrolünde olmamalıydı. Bu maceracıların yarın ne yapacağı belli olmaz-

di. Bu aşamada Saray'ın ve her şeye rağmen tahtın etrafında toplanmak, zekâsını takdir ettiği Vahdettin'e yardımcı olmak gerektiğini düşünüyordu. Bir yandan da Anadolu'da askeri ve siyasi hazırlık yapılmasına itiraz etmiyordu. Kazım Paşa'nın dediği gibi, hem Doğu'yu, hem de Batı'yı düşünmek ama iki cephede birden, aynı anda savaşmamaya özen göstermek gerektiğini bir kurmay titizliği ve deneyimiyle vurguluyordu. Ortaya çıkarılacak zayıf bir milli kuvvet ağır bir yenilgiye uğrarsa bir daha memleketin belini doğrultması mümkün olmazdı. Onun için bir milli kuvvetin örgütlenmesine taraftar olduğunu söylüyor ama savaşmak için acele edilmemesi, hatta mecbur kalınmadıkça savaşa kalkışılmaması gerektiğine inanıyordu. Ama her halükârda bir milli hareket ne kadar yayılır, Anadolu'yu sarıp sarmalarsa bir süre sonra başlayacak barış görüşmeleri için Saray'ın, İstanbul'daki hükümetin elinde bir koz olurdu. Mecbur kalınırsa Türklerin silaha sarılabileceğine ilişkin bir tehdidin barış görüşmelerinin yapıldığı salonda, görüşme masasının tepesinde asılı olmasında fayda vardı.

Karakol örgütü, eski İttihatçılar İzzet Paşa'yı bir an önce ikna etmek için acele ediyor ve iş uzadıkça canları fazlasıyla sıkılıyordu ancak Kazım Paşa pek de öyle olumsuz bir izlenim edinmemişti. Eski komutanını tanıyor, temkinli bir asker olduğunu biliyordu. Öyle kolay kolay risk almazdı, ayağını yere sağlam basmak isterdi. Belki yakın arkadaşı İsmet Bey'i bu kadar tutması, daha yüzbaşıyken Yemen'e sefere giderken özel olarak yanına alması, ikisinin benzer karakterleri nede niyleydi. İsmet Bey de pek sağlamcıydı ve o da hemen silaha sarılmak, gerekirse savaşmak fikrine pek sıcak bakmıyordu. Hatta İsmet Bey'in askerlikten ayrılıp köylü olmaya kalkıştığını dikkate aldığında İzzet Paşa'nın yaklaşımı daha iyiydi. Şu anda veya kısa sürede değilse de Anadolu'da bir milli hareket geliştiğinde ve şartlar zorunlu kıldığında İzzet Paşa'nın da İstanbul'da oturmaya devam etmeyeceğine emindi. Bu vatansever asker de düşmanla savaşmayı tercih ederdi.

Daha sonra görüştüğü Kara Kemal ve Kara Vasıf'la Rauf Bey'e de bu görüşlerini söyledi. Fazla yorum yapmak istemediler ama itiraz da etmediler. Ancak hepsinin ortaklaştığı nokta günü gelince Ahmet İzzet Paşa'yı milli hareketin lideri olarak sahnenin en önüne yerleştirmenin doğru olacağıydı.

Kazım Paşa sıtma tedavisi olmak için o sıralarda İstanbul'a gelen 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile yaptığı görüşmeyi de çok önemsiyordu. Harbiye sıralarından beri tanışıp arkadaş olmalarının ötesinde uzaktan akraba da oldukları Ali Fuat Paşa'yı sever ve güvenirdi. Sıtma tedavisi ve Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in kızıyla evlenecek ağabeyinin düğünü için İstanbul'da olduğunu öğrendiği Ali Fuat Paşa'ya gizlice haber gönderen Kazım Paşa kendisiyle görüşmek ve Anadolu'da milli bir hareketin örgütlenmesiyle ilgili fikir alışverişinde bulunmak istediğini bildirince buluştular. Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Paşa'nın Kuzguncuk'taki yalısında bir yemek olarak düzenlenen bu görüşmeye Rauf Bey de davet edilmiş ve o da memnuniyetle gelmişti. 12 Mart 1919'da üçü arasında yapılan bu Kuzguncuk görüşmesi daha sonra milli mücadelenin tarihinde önemli bir dönüm noktası, üçlü bir liderliğin doğuş tarihi olarak kabul edilecekti.

Üçünün içinde kafası en açık görünen ve belli bir plana sahip olan Kazım Paşa'ydı. "Milletin kurtuluş anahtarı Doğu'dur" dedi iki arkadaşına, devam etti: "Orada her şey mümkündür. Ordu da kuvvetlidir, halk da beraber hareket eder. Ben kesin kararımı verdim. Planım basittir: Gelişmelere göre milli bir Türk hükümetinin kurulması gerekebilir ve bunun temellerinin Doğu'da, Erzurum'da atılabileceğine de inanıyorum. Erzurum'daki 15. Kolordu'nun başında olsam doğu vilayetlerini istilaya hazırlanan Ermenistan'ı bir 'barış rehinesi' olarak elimde tutabilirim. Sonra da olayların seyrine göre Batı'ya yöneliriz. İlişki kurabileceğimiz ve milli mücadelede bizimle

birlikte olabilecek her subayı, her kumandanı Anadolu'da bir görev için teşvik edelim.”

Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa bu görüşlere karşı çıkmadılar, benzer şeyler düşünüyorlardı. Ali Fuat Paşa'nın başında olduğu 20. Kolordu'nun yanı sıra Anadolu'daki diğer önemli askeri kuvvet olan Erzurum'daki 15. Kolordu'nun da durumu değerlendirildi. Kazım Paşa'nın bu göreve atanması için gereken her şey yapılacak, bütün ilişkiler zorlanacaktı. Eğer bunu başarırlarsa biri batıda, diğeri doğuda iki önemli askeri kuvvetin komutanları olarak yapacakları işbirliği Anadolu'da pek çok şeyi ve en önemlisi o sırada var olan yılgınlık, teslimiyet havasını değiştirebilirdi. Rauf Bey ise bahriyeden ayrılıp sivil hayata geçecekti. Denizci olduğu için önemli bir askeri birliğin başına geçmeyi umamazdı. Fazla gecikmeden Ege'den başlayarak Anadolu'yu dolaşmaya çıkacak, milli cemiyet ve derneklerin örgütlenmesi ve koordinasyonu için çalışacaktı. Bunun yanı sıra Çerkezler arasındaki nüfuzunu da kullanarak bir tür milis gücünün örgütlenmesi için de uğraşacaktı. Bunun için özellikle Ege'nin bazı kasabalarında uygun ilişkiler olduğu bilgileri gelmişti. Rauf Bey'in bu işle ilgilenmesi üzerinde durdular. Düşündükleri gibi adımlar atılırsa birkaç ay sonra Anadolu'da uygun bir yerde tekrar buluşacaklardı.

Bu tarihi toplantıdan sonra Ali Fuat Paşa Ankara'ya, Kazım Paşa ise adı var, fiilen kendisi yok 14. Kolordunun komutanı olarak Tekirdağ'a dönerken, Rauf Bey de Çerkezlerin yoğun olduğu Adapazarı'na geçti. Ancak Kazım Paşa'nın Erzurum'a atanması için çalışmalar yoğunlaştı. İttihatçılar da Harbiye Nezareti'ndeki ilişkilerini harekete geçirerek ellerinden geleni yapınca Nisan ayı başında sonuç alındı. Kazım Paşa 14. Kolordu Komutanlığı'ndan alınarak Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanlığı'na, Anadolu'daki en büyük askeri birliğin başına atandı.

Kolordusunun başına gitmek için hazırlıklarını kısa sürede tamamlayan Kazım Paşa 10 Nisan Perşembe günü Erkan-ı

Harbiye Reisi Kavaklı Fevzi (Çakmak) Paşa'ya bir veda ziyareti yaptı. Yakup Şevki Paşa'nın yerine Erzurum'a atanmasına yardımcı olmuştu ama aslında Anadolu'ya giderek yapılabilecek bir şey olduğuna inanmıyordu Fevzi Paşa, "Şarka gitme, tasfiye yapacaklar, beyhude zahmet ediyorsun..." dedi.

Kazım Paşa'nın canı sıkıldı: "Ben şarka milli istiklalimizi temine gidiyorum. Tasfiye artık bahis konusu değildir" diye cevap verdi.

Fevzi Paşa, "Seni divan-ı harbe verirler" diyerek üstüne gitmeye devam edince Kazım Paşa kararlı olduğunu şu sözlerle ortaya koydu: "Bir kere Trabzon'a ayak basayım. Artık milli mahkemeler mevzubahis oluyor. Genç kumandanların Anadolu'ya bir an evvel gönderilmesine siz de çalışın ve siz de gelin..."

Trabzon'a doğru yola çıkmadan önce adet olduğu üzere 11 Nisan Cuma günü Padişaha veda etmeye gittiğinde Cuma namazından dönmüş olan Vahdettin Saray'ın Marmara'ya bakan pencerelerinden birinin önünde denizi seyrediyordu. Kazım Paşa huzura girince döndü, elini sıkarak oturmasını söyledi.

"Ne kadar da gençsiniz. Siz kaç yaşında paşa oldunuz? Sizin sınıfınızdan kimler bu rütbededir" diye sordu Vahdettin ve cevap beklemeden devam etti: "Sizlerle ben ve Memalik-i Şahanem iftihar eder. Mert, cesur ve liyakatli kumandanlar bu din ve devlet için daima iftihar ve gurur kaynağı olmuşlardır."

Kazım Paşa teşekkür ederken Vahdettin sordu: "Yeni göreviniz hangi sahayı içeriyor?"

"Erzurum ve çevresini Efendimiz. Bildiğiniz gibi Mütareke hükümlerine göre ordularımız ilga edilmiştir."

Vahdettin Kazım Paşa'nın yüzüne dikkatle baktı ve koltuğundan doğrularak o kritik soruyu sordu: "Paşa... Mütareke hükümlerinin tamamen uygulanabileceğine inanıyor musunuz?"

Padişahın bu sorusu Kazım Paşa'yı heyecanlandırdı ve umutlandırdı. Demek ki Sultan da memleketin bu durumdan nasıl kurtulabileceğini düşünüyordu.

“Şevketmeab...” diye söze başladı Kazım Paşa, “Mütarekenin hükümlerinin nasıl uygulandığını siz de görüyorsunuz. 7. Madde düşmanlarımıza istediği her yeri işgal etme hakkı veriyor. Bu şartlarda milletimizin yegâne ümidi sevgili Hakanlarıdır. Türklük ölmeyecek ve öldürülmeyecektir. Azimli padişahlarımız namuslu evlatlarıyla yekvücut olursa yenilmeyecek zorluk yoktur.”

Kazım Paşa’nın son sözlerini gözleri kapalı dinleyen Vahdettin bir süre daha öyle kaldı ve sonra gözlerini açarak genç paşanın yüzüne dikkatle bakarak o ilginç sözleri söyledi: “Paşa... Ben ve devlet sizden ümitliyiz.”

Kazım Paşa duygulanmış ve etkilenmişti, veda ederken şöyle dedi: “Kumandan ve asker evlatlarınızla bütün millet zat-ı şahaneleri etrafında bir kalp ve bir kafa gibi toplanacaktır Şevketmeab...”

Saraydan ayrılırken o ilginç cümleyi “Paşa... Ben ve devlet sizden ümitliyiz” sözlerini kafasında evirip çeviren Kazım Paşa Padişahın da Anadolu’da bir milli hareketin ve gerektiğinde belli bir direnişin örgütlenmesinde yarar gördüğü ve kendisine de bunu ima ettiği sonucuna vardı. Eğer böyleyse Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa ile birlikte düşündüklerini gerçekleştirmek belki de o kadar zor olmazdı.

ALTINCI BÖLÜM

“19 NİSAN 1919’DA TRABZON’A ÇIKTIM.”

19 Nisan 1919
Trabzon

GÜLCEMAL VAPURUYLA 12 NİSAN’DA İstanbul’dan hareket eden 15. Kolordu Komutanı Kazım Paşa, bir hafta süren yolculuktan sonra Trabzon’a ayak bastığı bu günü daha sonra milli mücadelenin başlangıç tarihi olarak ilan edecekti. Kaleme aldığı hatıraları bu cümleyle başlayacaktı: “19 Nisan 1919’da Trabzon’a çıktım.” Nitekim birçok tarihçi de bu tarihin milli mücadelenin başlangıç tarihi olduğunu kabul edecek, hatta “milli bayram” olmasını öneren bile çıkacaktı. Kazım Paşa’nın Anadolu’ya geçişi ne bir tesadüf, ne de milli mücadelenin önde gelen simalarından, kumandanlarından habersiz olduğuna göre, bu güne böyle tarihi bir anlam yüklenmesi de anlaşılır bir şeydi.

Kazım Paşa ile birlikte Trabzon’a yeni atanan Vali Mehmet Galip Bey de Gülcemal vapuruyla gelmiş ve şehrin yönetimini ele almıştı. Milli harekete sempati duyan yeni valiyle kolordu kumandanı bir hafta gibi uzunca süren yolculuk sırasında sohbet etme olanağı bulmuş, böylece işbirliği yapmalarının şartlarını da hazırlamışlardı.

Gemi önce Samsun'a, sonra Ordu'ya ve Giresun'a uğramış, bu limanlarda inen Kazım Paşa ve Vali Mehmet Galip Bey mahalli idarecilerle, derneklerle görüşmeler yapmışlardı. Karadeniz bölgesindeki Rumlar'da belli bir hareketlilik vardı ve İngiliz savaş gemileri de zaman zaman Türklere gözdağı vermeye çalışıyorlardı. Bu arada Türkler de boş durmuyor, eşrafın başını çektiği milli örgütler kurulması için çalışılıyor, silahlanma da ihmal edilmiyordu. Keşap'tan Giresun'a getirilen Topal Osman Ağa'nın çetesi çoktan faaliyete geçmiş ve Rumlar üzerinde terör estirmeye başlamıştı. Özellikle yakaladıkları Rum çetecilere her türlü eziyeti, işkenceyi yapan Topal Osman insanları diri diri gemi ocaklarına atmaktan bile çekinmiyordu. Karabekir Paşa Giresun Kaymakam Vekili Pertev Bey'den gereken bilgileri almış ve bu bölgedeki durumu beğenmişti. İşte hemen her yerde böyle hareket etmek, İngiliz ve Fransızların işbirlikçisi yerli Hristiyanlara, Rumlara ve Ermenilere karşı acımasız davranmak gerekiyordu. Trabzon ve Erzurum gibi büyük şehirlerde ve çevresinde de benzer bir örgütlenme oluşturmaya kararındaydı.

Trabzon'da Gülcemal vapurundan indikten sonra Belediye'yi ziyaret eden ve yolculuk arkadaşı yeni Vali ile öğle yemeğini yiyen Kazım Paşa Güzelsaray'daki dairesine yerleştikten sonra Trabzon'da kurulmuş ve faaliyette bulunan Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin yönetim kurulunu kabul etti. Dünya savaşının sona ermesinin hemen ardından Aralık 1918'de böyle bir cemiyetin hızla kurulmasının altında yatan nedenler hem Rumların hem de Ermenilerin Trabzon vilayetinde gözlerinin olmasıydı. Rumlar Pontus devletini yeniden canlandırma hayallerini İstanbul'da çıkardıkları *Pontus* adlı gazeteyle ortaya koyuyor, Karadeniz kıyılarında bir Rum Cumhuriyeti kurabileceklerini söylüyorlardı. Ermeniler ise Batı Ermenistan'ın denize açılan noktası, başlıca limanı olarak Trabzon üzerinde duruyorlardı. Dolayısıyla bölgenin Müslümanları da örgütlenmeye ve bu tür taleplere karşı müca-

deleye kararlıydılar. Eşraftan Barutçuzade Ahmet Efendi'nin başkanlığında kurulan cemiyet esnafın yanı sıra eski Osmanlı mebusları da dahil olmak üzere Trabzon'un önde gelen siyasilileriyle birlikte avukat, gazeteci, hekim, emekli subay gibi etkili simalarını da kapsıyordu. Başkan Ahmet Efendi'nin oğlu Barutçuzade Faik Bey'in sahibi olduğu *İstikbal* gazetesi de cemiyetin sözcülüğünü üstlenmiş, halk içinde de belirli bir etkinlik sağlanmıştı. İskele kâhyası aracılığıyla kayıkçılar ve balıkçılar arasında silahlı bir örgütlenmeye de gitmişlerdi.

Kazım Paşa ile Cemiyet idarecilerinin görüşmelerinde ele alınan en önemli konu askeri depolardaki silah ve cephanelerin durumuydu. Mütareke gereğince fazla silah ve cephanenin İtilaf devletlerine teslim edilmesi gerekiyordu. Eğer karşı çıkılırsa Karadeniz'de dolaşmakta olan İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin şehri topa tutmasından çekiniyorlardı. Kazım Paşa kendinden emin bir şekilde şehrin topa tutulamayacağını söyleyerek Trabzonluları rahatlatmış ve kendisine güvenmelerini sağladı. İngiltere ve Fransa'nın yeniden savaşa girişemeyecek durumda olduklarına inanıyordu. Anadolu'nun bu kadar uzak noktalarına ciddi sayıda asker sevk etmeleri mümkün değildi.

"Bu bölgede ve civar vilayetlerdeki çarpışmalar" dedi Paşa, "Türkler ve Kürtlerle Ermeniler ve Rumlar arasında olacaktır. Büyük devletler bu işe doğrudan müdahale etmeyeceklerdir, edemezler. Bu silahlar bize önümüzdeki günlerde, aylarda lazım olacak, teslim edilemez."

"Trabzon'u topa tutmazlar mı Kumandan?" diye endişeyle sordu Barutçuzade Ahmet Bey.

"Hayır, hiç zannetmem" dedi Kazım Paşa. "Hiç vakit kaybetmeden askeri depoları boşaltıp silah ve cephaneyi güvenli yerlere aktarabilirseniz iyi olur. Ben İngiliz ve Fransız subaylarını birkaç gün oyalarım. O arada bu işi bitirin. Sonra da fazla silah olmadığını söyler, isterseniz depoları kontrol edin, derim. Bir şey olmaz..."

15. Kolordu Kumandanının bu kararlı ve güven verici tavrı Cemiyet yöneticilerini rahatlatmıştı. Hemen hareket geçerek silahları ve cephaneyi uygun yerlere aktararak sakladılar. Kazım Paşa da dediği gibi yaptı ve İngiliz subayları da fazla ısrar edemediler.

Bu mesele hallolduktan sonra 30 Nisan'da Trabzon'dan ayrılan Kazım Paşa kolordu karargâhının bulunduğu Erzurum'a 3 Mayıs'ta vardı ve askeri törenle karşılandı. Artık Doğu Anadolu bölgesinin milli mücadele merkezi Erzurum olacaktı.

Trabzon gibi Erzurum'da da bir milli dernek vardı; Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti. Cemiyet bir süre önce İstanbul'daki bazı "vilayet-i sitte" yani Erzurum, Sivas, Van, Diyarbakir, Elazığ, Bitlis doğumlu milliyetçi aydınlar tarafından kurulmuş ve 10 Mart 1919'da Erzurum'da da bir şubesi açılmıştı. İstanbul'daki merkez *Hadisat* diye bir Türkçe gazete ve *Le Pays* (Ülke) adında bir de Fransızca gazete çıkararak özellikle Ermenilerin bu bölgeyle ilgili taleplerine karşı propaganda faaliyeti yürütüyordu. Erzurum'daki cemiyet şubesi ise doğrudan eşrafın ve şehrin önde gelenlerinin katılımıyla milli hareketin örgütlendiği en önemli merkez haline gelmişti ve o da *Albayrak* adını taşıyan bir gazeteyle milliyetçi görüşlerin yayılmasına çalışıyordu.

Mondros Mütarekesi hükümlerine göre daha önce tehcir veya başka bir nedenle toprağını, yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmış gayrimüslimler isterlerse geri dönebileceklerdi. Böylece çok sayıda Rum ve Ermeni Osmanlı vatandaşı geri dönüyordu. Bu durum elbette gidenlerin mallarına, mülklerine el koymuş olanları, esasen de varlıklı, eşraf takımını endişeye, hatta korkuya sevk ediyordu. Ele geçirdiklerini sahiplerine geri vermemek için örgütlenecek ve direneceklerdi.

Kazım Paşa gelir gelmez bu cemiyetin idarecileriyle görüştü. Cemiyetin Erzurum şubesi başkanı olan eski mebus Hoca

Raif Efendi şehirde tanınan ve güvenilen bir adamdı. Yine eşrafın önde gelenlerinin, eski subaylar ve avukatların, memurların, hekimlerin arasında bulunduğu yöneticiler ve *Albayrak* gazetesinin sahibi Necati Bey Paşa'nın karargâhına geldiklerinde gayet iyi karşılandılar. İstanbul'a geri çağrılan eski 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın yerine gelen bu yeni paşayla tanışmak için acele eden Hoca Raif Efendi ve arkadaşları milli mücadele taraftarı olduğunu biliyorlardı, duymuşlardı. Trabzon'daki cemiyetle görüşmelerini ve oradaki silah ve cephaneyi İngilizlere teslim etmediğini de haber almışlardı. Yakup Şevki Paşa'nın gidişine üzülmüşlerdi ama yerine gelen bu genç paşayla da işbirliği yapacaklarına inanıyorlardı. Yakup Şevki Paşa İstanbul'a çağrılınca gitmemesini, Erzurum'da kalıp cemiyetin başına geçerek bölgedeki milli mücadeleye önderlik etmesini istemişlerdi ama gözlerinden ciddi şekilde rahatsız olan Paşa tekliflerini kabul etmemiş ve tedavi olmak için gitmek zorunda olduğunu söylemişti. Gerçekten de İstanbul'a gidip tedavi olacak ve daha sonra İngilizler tarafından Malta'ya sürülen vatansever subaylardan biri olacaktı.

Kazım Paşa ile samimi ve dostça bir görüşme yapan cemiyet yöneticileri rahatlamıştı. Artık 15. Kolordu Kumandanı'nın himayesinde faaliyetlerine devam edecek olmaları dolayısıyla milli hareketin örgütlenmesinin hızlanıp, yaygınlaşacağından emindiler. Kazım Paşa cemiyet yöneticilerine açıkça "Bütün milletin ümidi Doğu'dadır. Bizdedir. Sizdedir. Benimle işbirliği yaparsanız İstanbul'dan ne denirse densin ben dinlemem, milli iradeye tabi olurum" dedi.

Çok gecikmeden bölgedeki bütün milli örgütlenmeleri, dernek ve grupları kapsayan, onların temsilcilerini bir araya getiren bir bölgesel kongre toplama niyetleri Kazım Paşa'nın da niyet ve düşünceleriyle örtüşmüş ve hemen hazırlıklara başlanmasını istemişti. Daha İstanbul'dan çıkmadan önce yaptığı görüşmelerde öncelikle Doğu'nun milli hareketin hâkimiyetine girmesi ve mümkünse Ermeni meselesinin

“mesele” olmaktan çıkarılması yeni kolordu komutanının da birinci önceliği durumundaydı. Ermenilerin terke mecbur bırakıldıkları topraklarına dönmeleri, mallarına, mülklerine yeniden kavuşmaları bir daha gündeme gelmeyecek şekilde engellenmeliydi. Bölge çapında bir milliyetçi örgütlenmenin desteğiyle harekete geçtiği takdirde Osmanlı ordusundan geriye kalan en büyük askeri birlik olan kolordusuyla bu meseleyi istediği gibi halledeceğine inanıyordu. Önceki yıl, 1917’nin Ekim ayında Çarlık yıkılmış ve iktidara gelen Bolşevikler savaştan çekilerek aslında dünya savaşının erken bitmesini sağlamışlardı. Kafkasya gerçi hâlâ karışık ve Rusya’da bir iç savaş sürüyordu ama artık küçük bir ülke olan Ermenistan’ın 15. Kolordu’ya fazla direnmesi mümkün değildi. Kazım Paşa zamanlaması iyi ayarlanacak bir askeri harekâtla Ermenilerin sindirileceğine ve bölge halkını rahatlatacak bir barış antlaşmasına zorlanabileceklerine inanıyordu.

Paşa şimdilik kafasındaki bu planları cemiyet yöneticilerine anlatmadı ama bir an önce bir bölge kongresi toplamak konusunda her türlü yardım ve desteği yapacağına söz vererek misafirlerini uğurladı. Paris’te düzenlenmesi öngörülen Osmanlı devleti ile İtilaf Devletleri arasındaki barış antlaşmasının görüşmeleri yaklaşıyordu. Ağır şartlar içerecek ve bu bölge için de Ermenilerin taleplerinin muhtemelen kabul edileceği bu antlaşmadan önce milliyetçi bir kongre toplanmalı ve böyle bir antlaşmayı kabul etmeyeceğini hem Anadolu’ya hem de dünyaya ilan etmeliydi.

Bu noktada Kürtlerin durumunun ve alacakları tavrın çok önemli olduğunun farkında olan Kazım Paşa Kürtlerin ileri gelenleriyle de görüşmeler yapmayı ihmal etmiyordu. Ermenilerin onlar için de bir tehdit olduğunu anlatırken “İngilizler Kürdistan’ı size değil Ermenilere verecektir” diyor ve Kürtlerin aslında Türk olduğunu anlatarak ikna etmeye çalışıyordu; “Kürtler Anadolu’nun en eski kolu olan Hititler’dir... Ovalardaki Türkler mahvolduğu halde dağdakiler kendilerini

koruyabilmişlerdir. Kürt kelimesi Türkçe ‘kahraman’ demektir. İşte onlar da bugün ‘Kürt’ dediğimiz sizlersiniz.”

Kürtlerin “aslında Türk” olduklarına dair lafları pek ciddiye aldıkları yoktu ama çoğu Ermenilere ve onları destekleyen İngiliz ve Fransızlara karşı Türklerle birlikte hareket etmek zorunda olduklarını düşünüyordu. İki halkın da Müslüman olması yan yana gelmeyi kolaylaştırırken, Türklerin daha sonra “milli mücadele” veya “İstiklal Savaşı” diyecekleri süreci bir tür “cihat” olarak benimsemeyi de sağlıyordu.

YEDİNCİ BÖLÜM

SABIK BAŞKUMANDAN VEKİLİ RESSAM

3 Mayıs 1919

Riga Hapishanesi – Estonya

TÜRK KIZILAY'ININ GÖREVLİSİ ve 39 yaşında olduğunu söyleyen ufak tefek Türk tutuklu, karşısındaki sandalyede oturmakta olan yaşlı ve zengin Rus'a yaklaştı ve kafasını kaldırarak koğuşun uzak bir noktasına doğru bakmasını sağladı. Sonra tekrar tablosunun başına dönerek Rus'un resmini yapmaya devam etti. Mahkûmların resimlerini yaparak kazandığı para doğrusu az değildi. Hapishanede geçimlerini sağlamakla kalmamış biraz birikim bile yapmıştı. Biriktirdiği parayı İstanbul'da bıraktığı karısına göndermenin bir yolunu bulacaktı.

Almanya'dan gelip Moskova'ya doğru gitmekte olan uçakları arızalanarak Riga yakınlarında mecburi iniş yapınca yanındaki bir Rus'la birlikte tutuklanan ve hapishanede para karşılığı resim yapan "Ali Bey" Osmanlı İmparatorluğu'nun sabık Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan başkası değildi. Estonya yetkililerine kendisini "Ali Bey" olarak tanıtmış ve Rusya'daki Türk esirlerinin ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve serbest bırakılmaları için görüşmeler yapmak üzere Mos-

kova'ya giden bir Kızılay yöneticisi olduğunu söylemişti. Ancak Riga polis müdürü uçaktaki diğer Rus'la birlikte komünist bir örgütün yöneticisi olduklarına inanıyordu. Tutuklayıp Riga hapishanesine koymuşlardı ama bir yandan da bir an önce bu ikisinden de kurtulmak istiyorlardı. Nitekim Ali Bey ile yanındaki Rus'un da Almanya ile irtibatları vardı ve Riga'dan tekrar Berlin'e dönmenin yollarını zorluyorlardı. İki ay kadar hapiste kalan iki tutuklu Berlin'den bir başka uçağın Riga'ya gönderilmesi üzerine serbest bırakıldılar ve Almanya'ya döndüler.

Kırım üzerinden Almanya'ya geçen İttihatçı liderlerin hepsi için hayat çok sıkıntılı ve sarsıcıydı. Almanların yardımlarına minnettarlardı, Berlin'e yerleşmelerini sağlamışlardı. Ancak savaş Almanya'yı da perişan etmişti ve tam bir kaos söz konusuydu. İttihatçılar Almanlardan daha fazla bir şey beklemeyeceğinin farkındaydılar. Dolayısıyla Rusya'da devrim yapan ve Moskova'da iktidar olan Bolşeviklere yanaştılar. Onların desteğiyle İslam ülkelerini İngilizlere karşı harekete geçirmeye veya Bolşeviklere dost olmalarını sağlamaya ve böylelikle yeniden politik güç ve itibar kazanmaya çalıştılar. Rus Komünist Partisi'nin uluslararası ilişkilerinden sorumlu olan Alman asıllı Karl Radek başta olmak üzere, bazı Bolşevik şeflerle irtibat halindeydiler. Bolşevikler de İttihatçıları gerçekten ciddiye alıyor, sürmekte olan iç savaş dolayısıyla geleceği belirsiz devrimci rejimi rahatlatmak için onlardan yararlanmaya çalışıyorlardı. Anadolu'daki milli mücadeleyle de bağlantı kuruyor ve Türklerin milli hassasiyetlerini İngiliz emperyalizmine karşı değerlendirmek için uğraşıyorlardı.

Tabii en gayretlileri Enver Paşa idi. Kırım'da Talat Paşa ve diğerleri Berlin'e doğru yollarına devam ederken onlardan gizlice ayrılarak Kafkasya'ya geçmiş ancak o aşamada oralarda fazla bir şey yapılamayacağını görünce tekrar Berlin'e

gelmişti. Birkaç maceralı uçak yolculuğundan sonra Berlin'den Moskova'ya geçen ve Bolşeviklerle çok sıkı ilişkiler kuran Enver Paşa gün gelecek Bakü'de Doğu Halkları Kurultayı'nda Alman emperyalizmiyle birlikte savaştığından dolayı özeleştirici yapacak kadar "yoldaşlarına" bağlılık sergileyecekti. Ancak tam bir Türk milliyetçisi olmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyecek ve aslında hâlâ "dinine ve milletine" hizmet etmenin yollarını arayacaktı. Bir ara bu yolun Bolşeviklerle birlikte olmaktan geçtiğini düşündüğü gibi en sonunda onlara karşı savaşmaktan geçtiğine de karar veren yine aynı Enver Paşa idi. Ancak ne olursa olsun bu hayalperest Türk milliyetçisi davasına çok bağlıydı. "Dinine ve milletine" hizmet etme kararlılığı müthişti.

Bununla birlikte bu ihtirash askerinin karısına duyduğu aşk da olağanüstüydü, gerçekten muhteşemdi. Bu sürgün yıllarında en çok üzüldüğü, endişelendiği kişi geride bıraktığı karısı, Sultan Abdülmecid'in torunu Naciye Sultan'dı. 14 yaşında nişanlanıp ancak 17 yaşındayken evlenebildiği ve tutkuyla bağlı olduğu bu kadına son günlerine kadar mektup yazmayı ihmal etmemişti. Hatta Türkistan'da bir yandan çarpışırken bir yandan da karısına mektup yazmak için kâğıt bulamamaktan şikâyet ediyor, askeri ihtiyaçlardan çok kâğıt yokluğunu dert ediyor, gerçekten üzülüyordu. Nitekim bulabildiği küçük bir not defterinin o küçücük sayfalarını son gününe kadar karısı için doldurmuş, ona duyduğu sevgi ve hasretini anlatmıştı. En sonunda bazı Türk aşiretlerini Sovyet iktidarına karşı örgütlemeye kalkışınca Bolşeviklerin düşmanı ve hedefi haline gelmişti. 4 Ağustos 1922'de Sovyet askerlerinin mitralyöz ateşinin üzerine elinde kılıcıyla, atıyla saldırarak gerçekte intihar etmişti...

İstanbul'dan ayrılırken "Bizim siyasi ömrümüz bitti... Avrupa'da kalmalı ve bir köşede oturmalıyız" diyen Talat Paşa da Berlin'e yerleştikten sonra pek öyle davranmadı. Enver

Paşa daha çok Ruslarla birlikte bir şeyler yapmaya uğraşırken “Sai Bey” adını kullanan Talat Paşa da Almanların yanı sıra İngiliz, İtalyan ve Fransızlarla ilişkilerini sürdürdü. Ayrıca Avrupa’daki İttihatçıların da toparlanması için uğraşıyordu. Talat Paşa ve diğerleri Osmanlı devletinin sürgündeki liderleri olarak bir rol üstlenmeye çalışıyor, karşılarındaki devletlerin temsilcileri de onların hâlâ ne kadar güçlerinin olduğunu anlamaya uğraşıyor ama irtibatı da kesmemeye özen gösteriyorlardı. Yapılan görüşmelerde İttihatçı liderler hem Türklere ağır bir barış antlaşması dayatılmasını önlemeye hem de kendilerinin yeniden ülkeye dönebilmelerinin koşullarını yaratmaya çalışıyorlardı. Talat Paşa bir ara Anadolu’da gelişmekte olan milli mücadelenin başına geçebileceğini umut etti ancak olacak şey değildi. İstanbul’daki bir mahkeme kendisini ve diğer kaçan İttihatçıları gıyaplarında yargılamış ve idama mahkûm etmişti. Hatta Almanya’dan iade edilmeleri de istenmişti ama Almanlar eski müttefiklerine vefalı davranıyorlardı.

İttihatçı liderlerin Avrupa’ya kaçmalarının da, bu gönüllü sürgünlerinde gizli bir hayat sürmelerinin de esas nedeni Ermeni soykırımını idi. Onları soykırımın baş sorumlusu olarak gören Ermeni militanları peşlerindeydi ve intikam almak için suikast hazırlıklarını sürdürüyorlardı. İlk kurbanları ise Enver Paşa’nın intihar eyleminden çok önce Talat Paşa olacaktı.

Berlin’in Charlottenburg semtindeki Hardenberger Sokağı’nda 4 numaralı evde oturan Talat Paşa’nın peşindeki Ermeni militan Soghomon Tehliryan da tam karşısındaki eve yerleşmiş, her gün kendisini gözlüyordu. Aslen Erzincanlı bir Ermeni olan Tehliryan “1915 Tehciri” sırasında bütün ailesini kaybetmiş, kendisi de ağabeyinin cesedi altında kalarak tesadüfen kurtulmuştu. Yaşlı bir Kürt kadınının kendisini bulması ve bakmasının ardından yürüyerek İran’a ve oradan Ermenistan’a geçen Tehliryan’ın kendisini ailesinin ve halkının intikamını almaya adanmışlığı anlaşıyordu.

15 Mart 1921 sabahı tütün almak için evinden çıkan Talat Paşa aslında her zaman dikkatli ve tedbirli davranırdı. Nitekim birkaç kez geri dönüp arkasına ve evine bakmış sonra kaldırım değiştirmişti. Bir süre sonra karşısından gelen gri paltolu bir genç önce kendisini geçmesine izin verdi, ardından dönüp tabancasını ateşleyerek Talat Paşa'yı ensesinden giren tek kurşunla öldürdü. Genç adam silahını atıp kaçmaya çalıştı ama sokaktan geçenler üzerine atlayıp yakaladılar.

Cesedin üzerinden "Mehmed Sai" adına düzenlenmiş sahte bir kimlik çıktı ama yakınlarda bir yerde tütüncü dükkânı işleten kaçak arkadaşları Dr. Nazım ve Bahaeddin Şakir eski sadrazamı teşhis ettiler. Talat Paşa önce morga kaldırıldı, sonra da Neulöln'deki Türk mezarlığına defnedildi.

Cinayeti işleyen 24 yaşındaki üniversite öğrencisi Soghomon Tehliryan ise 2 Haziran'da eyalet mahkemesinde yargılanmaya başlayacak, ifadesinde "Bir insan öldürdüm ama katil değilim" diyerek Ermeni soykırımının sorumlularından birini cezalandırdığını anlatacaktı. Mahkeme İttihatçıların ve soykırım sorumlularının yargılandığı bir kürsüye dönüşünce sara hastalığından muzdarip olan Tehliryan'ın cinayet anında akli dengesinin yerinde olmadığını savunan avukatlara katılan jüri beraat kararı vermekte tereddüt etmedi.

Hızla verilen bu beraat kararı şaşırtıcıydı ve Türklerde öfkeye yol açmıştı ama mahkemeyi yakından izleyen, savaş sırasında sıhhiye subayı olarak Türkiye'de bulunmuş ve tehcir sırasında çok sayıda fotoğraf da çekmiş olan Armin T. Wegner mahkemeden sonra kaleme aldığı "*Adil Bir Karar*" başlıklı yazısında şöyle diyecekti:

"Çelimsiz Ermeni öğrenci ve geniş omuzlu Talat Paşa bu davada arka planda kalmışlardır. Ön plana çıkan yarısına yakını imha edilmiş bir halkın mezarından ayağa kalkıp, savaşın çirkinliğine ve onun cellâtlarına çürümüş elleriyle uzanmaları ve bu mahkemenin tribünlerinde o tanımlanamaz acıyı dünyaya haykırmalarıydı. İşte bu durum, bu

davayı Almanya'nın bugüne dek gördüğü en önemli dava haline getirmiştir. Burada anlatılan olayların gücü öylesine büyüktür ki, jüri apaçık bir cinayete rağmen beraat kararı vermiştir... Türk devlet adamının Ermeni halkının yok edilmesindeki suçtan payına düşeni hayatıyla ödemesi haksız bir yargı gibi görünmekle beraber, kendisinin yol açtığı felaket öyle korkunçtur ki; katilin, bütün benzer olaylarda olduğu gibi kınamamız gereken suçu, bir halkın umutsuzluktan kurtulma çabası olarak algılanmıştır... Öldürülen bakanın kara çarşafı, kalkık peçesiyle adliye koridorlarında hayalet gibi dolaşan karısı için de, en az kocasının felakete sürüklediği yüz binlerce kadın kadar üzüntü duymaktayız. Ne var ki halklardan da üstün olan tarihin iradesi, Talat'ın idamını, kendi kurbanlarından biri aracılığı ile infaz ederek yerine getirmiştir.”

Ermeniler Talat Paşa'dan sonra diğerlerinin de peşini bırakmadılar. Tehliryan'ın beraat etmesi diğer İttihatçı liderler için de bir idam fermanıydı aslında. Nitekim aynı yılın sonunda, 6 Aralık 1921'de, Talat Paşa'dan önceki sadrazam ve 1915'te hükümetin başında olan Said Halim Paşa Roma'da faili meçhul bir cinayete kurban gitti. Ancak daha sonra bu olayı Arşavir Şıracıyan adında bir Ermeni üstlenecekti.

Beş ay kadar sonra ise 17 Nisan 1922'de Teşkilat-ı Mahsusa liderlerinden ve soykırımın bizzat yürütücülerinden Bahaeddin Şakir ve Trabzon'un “Sopalı mutasarrıf” lakaplı Valisi Cemal Azmi yine Berlin'de, Talat Paşa'nın artık dul karısı Hayriye Hanım ile çıktıkları bir akşam gezisi sırasında kimliği belirlenemeyen kişiler tarafından öldürüldü. Suikastçıların yine Ermeniler olduğunu tahmin eden Alman polisi failleri bulmak için 50 bin mark ödül koydu ama kimse yakalanamadı. Daha sonra bu suikasti de Aram Yerganian ve Arşak Şıracıyan adını taşıyan Ermeniler üstlenecekti.

Ermeniler İttihatçıları sadece Avrupa'da takip etmiyordu. Bir süre Avrupa'da kaldıktan sonra Enver Paşa gibi Asya'ya doğru yola çıkan Cemal Paşa da Ermeni kurşunlarından kurtulamayacaktı. İngilizlere karşı mücadele eden Afganistan'a giderek bir süre Afgan ordusunun modernleşme çalışmaları-na katılan Cemal Paşa daha sonra Tiflis'e geçerek hem Enver Paşa ile daha sıkı ilişki kurmak, hem de Anadolu'daki milli mücadeleye katılmak üzere memlekete dönmek istiyordu. Tiflis'e gelmesinden bir süre sonra İttihatçıların üç numaralı lideri Cemal Paşa da Ermenilerin kurşunlarına hedef olacak, Karakin Lalayan ve Sergo Vartanyan adlı iki Ermeni komitacı tarafından öldürülecekti. Cenazesi Kazım Paşa tarafından Erzurum'a getirilerek Karskapı Şehitliği'ne defnedildi.

Böyle farklı tarihlerde de olsa, zaman içinde sürgündeki İttihatçı liderlerin öldürülerek tasfiye olması Anadolu'da gelişen milli mücadelenin artık bir dönemin baş sorumlusu olan bu paşalar olmadan ilerlemesi anlamına da geliyordu. Milli mücadele nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın ve sonrasında siyasal rejim ve devlet ne olursa olsun, artık İttihatçıların ilk halkasını oluşturan bu liderler değil, onlardan sonra gelenler, bir anlamda ikinci halkadaki liderler etkili olacaklardı. Bazı büyük devrimler de dahil olmak üzere, tarihte iz bırakan çeşitli siyasal ve toplumsal hareketlerin nihai amaçlarına ulaşmaları zaten genellikle böyle olmaz mı? Başlangıçtaki liderler, hareketin kurucuları ya birbirine düşer veya olayların seyri içinde tasfiye olur ve "devrim kendi evlatlarını yiyor" denirken, onların ardından gelenler süreci gidebileceği yere kadar götürürler.

İttihatçılarda da tarihin akışı aynı olacaktı...

SEKİZİNCİ BÖLÜM

“PALİKARYA GİTSİN, MEDENİ MİLLETLER GELSİN!”

25 Mayıs 1919
Emreköy – Bandırma

14 MAYIS'TA YUNAN ORDUSUNUN İzmir'e çıkmasıyla birlikte ülkenin havası değişmeye başlamıştı. Yunan askerlerinin İzmir rıhtımına ayak basmasından çok önce lafı çıkmış, İzmir'in, Aydın vilayetinin Yunanlılara verileceği söylentisi almış yürümüşü. Mondros Mütarekesi şartlarına açıkça aykırı olan böyle bir şeyin gerçekleşeceğine pek inanılmadığı için Yunan askerini karşısında gören İzmirliiler değil bütün Anadolu ve Doğru Trakya halkı büyük bir şaşkınlık ve ardından öfke içine sürüklenecekti. Protesto mitinglerine büyük kalabalıklar katılırken telgraf yağmuruna tutulan İstanbul'daki hükümet ve Saray da şaşırmıştı. Örneğin, Pontus kâbusu görmekte olan Giresunlular 17 Mayıs'ta Sadrazama çektikleri telgrafta şöyle diyorlardı:

“Hükümetinizi idamımızı tebliğe memur görmek istemiyoruz. Sizi Türk Sadrazamı bilerek hitap ediyoruz. İzmir'de mavi mi sallanacak, al mı kalacak? Hükümetiniz buna boyun

mu egecek, Yunan palikaryalarına teslim mi edilecek? Da-rağaçları bizim de ufkumuzda belirmekte, idam anımız yak-laşmaktadır. İzmir'in Yunan'a ilhak edildiğini öğrendiğimiz gün Giresun muhiti akissiz kalmayacaktır. Ve hiçbir kuvvet bizi azmimizden çeviremeyecektir. Cebir, neticeyi tecilden başka bir işe yaramayacaktır. Harekâtımız asayışsızlık telâk-ki edilmesin.”

Padişaha çekilen telgrafta ise şunlar söyleniyordu:

“Ey Ulu Hakan, Tacından ‘İzmir elması’nı Türk kanları ile boyayarak koparıyorlar. Sıra yarın bizlere gelecek. Se-nelerce serhadlerde dolaşan biz Türkler ipte değil, süngüde can vermek için hazırız. Semamızdan al bayrak alındığı gün Zümrüt dağlarımıza kanlarımızla bir al bayrak serilecek. Dö-keceğimiz kanlara iştirak edecek, bayrağımıza taç giydirecek, Âli Osman’ın kanını taşır, Orhan’ın, Ertuğrul’un bir oğlunu gönderiniz Şevketmeab.”

Sorun elbette sadece İzmir’e Yunan askerinin çıkması de-ğildi, Karadeniz ve Ege’den sürülen Rumların, Doğu Ana-dolu’dan sürülen Ermenilerin geri dönmeleri ve yağmalanan mallarına, mülklerine yeniden sahip olmaları ihtimaliydi. Bu-nun artık bir ihtimal olmaktan da çıkıp gerçekleşmeye başla-masıydı. Dolayısıyla en fazla telaş içinde olan da bu mallara, mülklere el koyan Türk eşrafiydi. İzmir’in işgali bir tür “milli alarm” gibi tüm ülkede çınlayacaktı.

Anadolu’da milli bir hareket meydana getirmek üzere Kazım ve Ali Fuat Paşalarla anlaşılan Rauf Bey artık fazla oyalanma-dan Anadolu’ya geçmeye karar verdi. Önce Ege’de bir tur ata-cak, ardından Ankara’ya Ali Fuat Paşa’nın yanına gidecekti.

24 Mayıs’ta Sirkeci’den Bandırma’ya gidecek Gülnihal va-puruna bindiğinde kimsenin dikkatini çekmemeye çalışıyor-du. Aslında yalnız değildi ama bu seyahatin gizlice yapılma-sı gerekiyordu. Beraberinde bazıları eski Teşkilat-ı Mahsusa

görevlisi olan Topçuoğlu Nazmi, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Tufan ve Abdurrahman Beyler vardı. İlk durağı büyük savaş sırasında tanıdığı ve gözü pek savaşçılar olarak bellediği Çerkez Ethem Bey ve kardeşleri olacaktı. Vapur yolculuğu, başladığı gibi herhangi bir sorun olmadan bitti. Yolculuk sırasında birbirleriyle görüşmedikleri gibi vapur Bandırma iskelesine yanaşıp da şehre ayak basınca da bir araya gelmediler. 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey iki gün önce buraya gelip şehrin sokaklarına asılmış Yunan bayraklarını indirtmeseydi “Hamidiye Kahramanı” ve arkadaşları Yunan askerlerini evlerine astıkları mavi-beyaz bayraklarla karşılayan bir şehir bulacaklardı. Allahtan iki gün önce Bekir Sami Bey buradan geçmişti de Rauf Bey Anadolu topraklarına ayak bastığına pişman olmaktan kurtulmuştu.

Gidecekleri evi biliyorlardı; hepsi ayrı ayrı yollardan giderek 25 Mayıs akşamı Ethem Bey’in Bandırma’daki baba evinin, Çerkez Ali Bey’in kapısını çaldılar. Ege’deki turun başlangıç noktası burasıydı ancak kimseye daha önceden haber verilmediği için Ethem Bey ve abileri Reşit ve Tevfik evde değil, Manyas tarafındaki çiftliklerindeydi. Dolayısıyla Rauf Bey ve arkadaşları da yaylı arabalara binerek çiftliğin yolunu tuttular...

“Hamidiye Kahramanı” Hüseyin Rauf Bey’in Çerkezler arasındaki itibarı büyüktü. Kendisi de Çerkez camiasını hiç ihmal etmezdi. Nitekim 24 Şubat’ta İstanbul’da yapılan Kuzey Kafkas Çerkez Kongresi’ne de katılmış ve Çerkez arkadaşlarıyla bir durum değerlendirmesi yapma fırsatı bulmuştu. Çerkezlere milli bir hareketin, bir direnişin örgütlenmesi konusunda konuşmalar yapmış, destek aramıştı. Hilafet ve hanedana, dolayısıyla Padişaha bağlılığı bilinen Çerkezlerin yeri geldiğinde istismar edilmelerinden, kullanılmalarından çekiniyordu. Bunu dikkate alan konuşmalarla bazı uyarılar yapmaya özen gösterdi. Yakında Anadolu’ya gitmek zorunda kalacağını bazılarına söyledi ve hepsinden milli harekete destek

olmalarını istedi. Doğrusu Çerkezlerin de kafası karışık, her ne olursa olsun Halifenin etrafından ayrılmamak gerektiğini söyleyen de vardı, milli bir hareketin örgütlenmesinde göreve hazır olduğunu söyleyen de...

Rauf Bey İttihatçılarla da ilişkilerine önem veriyordu. Kara Kemal ve Kara Vasıf'la görüşmeyi ihmal etmiyor, onların başında bulunduğu Karakol örgütünün milli hareketin örgütlenmesinde rolü olacağını hesaplıyordu. Karakol'un kadroları daha çok eski Teşkilat-ı Mahsusa fedailerinden oluşuyor ve yine çoğunlukla subay veya eski subay olan bu milliyetçiler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde milli örgütlenmelerle haşır neşir oluyorlardı. Anadolu'ya geçerek gelişmekte olan milli hareketle daha rahat ilgilenmek isteyen Rauf Bey askerlikten istifa etmeye karar vermişti. Bir bahriye subayı olarak diğerleri gibi Anadolu'nun içinde bir yerde uygun bir görev alması mümkün değildi. Nitekim 8 Mayıs 1919'da "Miralay" rütbesiyle görev yaptığı ordudan istifa ederek Anadolu'ya geçiş için hazırlıklarını hızlandırırken 14 Mayıs'ta İzmir'e Yunan askerlerinin çıkması üzerine artık bir milli direniş hareketi yaratmak açısından hiçbir tereddüt kalmamıştı. Karşısına Yunan askeri gelince yıllardır savaşmaktan bıkmış, yılğın halkın da havasının hızla değişmeye başladığına ilişkin havadisler artmıştı. Yunan askerinin İzmir'e çıkmasının yanı sıra bölgeden sürülen Rumların da yakında dönerek eski evlerine, köy ve kasabalarına yerleşip, mal ve mülklerini geri alacağı söylentileri herkesi endişelendiriyordu. Düne kadar "bir an önce barış" diyenler artık silaha sarılmaktan veya İngiltere, Amerika gibi büyük devletlerin gelip kendilerini yönetmesinden söz eder olmuşlardı. "Palikarya bizi yönetemez, onlar gitsin, medeni milletler gelsin" diyorlardı. Yunanlıları küçümseyen, yerli Rumların intikam almasından çekinen halk dağlardaki eşkıyadan başka bir şey olmayan efelere ve eski subaylara yönelmeye, onlardan medet ummaya başlamıştı.

Son olarak kendisini Bahriye Nazırı yapan eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüşüp, ona veda eden Rauf Bey İzmir'in işgalinden eski sadrazamın da etkilendiğini görmüştü. Anadolu'da milli bir hareket vücut bulduktan sonra başına İzzet Paşa'nın geçebileceğine ilişkin umudu arttı. Bunu daha önce Kazım Paşa söyleyince pek inanmamıştı ama işte yirmi yıl önce, 1897'de Yunan ordusunu kendi topraklarında mağlup eden Türk ordusunun o zamanki kurmay heyetinde yer alan İzzet Paşa Yunan askerinin gelip İzmir'i işgal etmesine çok öfkelenmiş, çok üzülmüştü. Rauf Bey'i uğurlarken başarılar diledi ve bir gün buluşabileceklerini, milli mücadelede yollarının kesişebileceğini söylemekten bile çekinmedi.

Eski Trablusgarp Valisi ve Ayan Meclisi üyesi Muzaffer Paşa'nın oğlu olan Hüseyin Rauf Bey Balkan Savaşı'nda tarihinin en büyük bozgununa uğrayan ordunun şerefini kurtaran biricik kumandan olarak ün yapmış, halk tarafından tanınan, sevilen bir askerdir. Komutanı olduğu Hamidiye Kruvazörü ile Ege'de ve Karadeniz'de Balkan devletlerinin donanmalarına zor anlar yaşatmış, Varna, Draç, Şinkin gibi baskınlarla kara muharebelerindeki yenilgilerden doğan moral çöküntüsünü biraz da olsa telafi etmişti. Milli mücadelenin diğer liderleri gibi o da henüz otuzlu yaşlarının sonlarında olmasına rağmen, Harbiye'den mezun olduğundan bu zamana kadar geçen yıllara çok şey sığdırmıştı. ABD'ye denizaltılar üzerinde inceleme yapmak için gitmekten Trablusgarp savaşı sırasında Libya'ya gizlice silah nakli yapmaya, dünya savaşından hemen önce İngiltere'den satın alınan Sultan Osman dritinotu ile Reşadiye ve Fatih kruvazörlerini teslim almaya gidip eli boş dönmekten Brest-Litovsk Barış Konferansı'nda delege olmaya veya Enver Paşa'nın emriyle İran içlerinde savaşılmaya ve nihayet Bahriye Nazırı olarak büyük savaşı bitiren Mondros Mütare-

kesi'ni imzalamaya kadar çok şey görmüş, yaşamış, bu arada sadece askeri değil siyasi ve diplomatik tecrübe de edinmişti.

Şimdi memleket kendisinden daha ağır sorumluluklar üstlenmesini, daha büyük işler başarmasını bekliyor, sadece Hamidiye'ye değil belki de devlete süvarilik yapması bekleniyordu. Doğrusu adı geçen liderler arasında en önde olmak için en uygun olan da Rauf Bey'den başkası değildi. Kazım ve Ali Fuat Paşalar da dahil olmak üzere, diğerlerinin hâlâ orduda görev yapmaya devam ettiği, İttihatçılardan geriye kalan Kara Kemal gibi liderlerin de esasen yeraltı faaliyetleriyle uğraşmak zorunda kaldıkları dikkate alınırsa, şu anda örgütlenmekte olan milli hareketin ortaya çıkan en önemli ismi, lideri Rauf Bey olacaktı. "Hamidiye Kahramanı" ve eski Bahriye Nazırı'nı zor günler bekliyordu...

Manyas, Emreköy'deki çiftliğe geldiklerinde Çerkez kardeşlerin en küçüğü Ethem'in orada olmadığı anlaşıldı. Ethem dünya savaşı sırasında İran'a gittiğinde emrinde çalışmış, gözü pek ve becerikli bir gençti. Bu özellikleri dolayısıyla Teşkilat-ı Mahsusa'ya da girmişti. Kendisinden büyük iki ağabeyi orduya katılıp subay olarak uzaklara gidince babası en küçük oğlunu yanından ayırmak istememiş ve subay olması için okula göndermemişti. Ama dünya savaşı sırasında gönüllü olarak orduya katılan Ethem aslında kardeşler arasında askeri yeteneği en fazla olardı. Nitekim kendi isteğiyle orduya katıldıktan sonra savaşın sonlarına doğru yaralanarak köyüne, baba ocağına döndüğünde astsubay olmuştu. Ethem'i seven Rauf Bey Bahriye Nazırı iken bu eski Teşkilat-ı Mahsusacının eşkıyalık yapmaya başladığını duyunca haber göndermiş, bu tür işlere karışmamasını, kendisine ihtiyacı olacağı günlerin geleceğini bildirmişti. Bahriye Nazırı'nın bu özel haberi ve uyarısı üzerine Ethem de hareketlerine biraz daha dikkat eder olmuştu.

Öte yandan Ethem'in yaptığı şey tümüyle eşkıyalık olarak da görülemezdi. Mütarekeden sonra milliyetçi endişelerle hareket etmeye başlamış, yaklaşmakta olan tehlikeleri sezerek

Çerkezlerden oluşan bir çetenin örgütlenmesine girişmişti. Bu arada 12 Şubat 1919'da İzmir Valisi ve ünlü İttihatçı Rahmi Bey'in oğlunu kaçıırarak aldığı 50 bin lira fidye parasını da bu çetenin giderek milliyetçi bir kuvvetin çekirdeği olacak tarzda örgütlenmesi için kullanacaktı. Daha doğrusu en baştan niyet ve amacı buydu.

Çok saygı duyduğu eski Bahriye Nazırı'nın geldiğini haber alan Çerkez Ethem hemen köyüne geldi ve elini öperek emrine hazır olduğunu bildirdi. Rauf Bey Çerkez kardeşlerle birlikte bir durum değerlendirmesi yaparken altında kendi imzası bulunan Mondros Mütarekesi'ne İngilizlerin uymadığını ve ilk aşamada İzmir'i işgal ettirdiklerini hatırlattı:

“İngilizler lüzumsuz ve icapsız hareketleriyle bir milleti şeref ve namusunu korumak azmiyle silaha sarılıp mücahadeye sevk ettiklerinin farkında değiller ama bu kâbuslu günlerde bizim de en büyük kazancımız işte bu farkında olmama halleri... Hızla teşkilatlanıp, milli bir mücadeleyi yaygınlaştırabiliriz.”

Ethem Bey'e verdiği görev toparlayabileceği kuvvetlerle Salihli'de bir cephe kurmaya çalışmasıydı. Nitekim zaten bu doğrultuda hazırlıkları olan Ethem de hemen harekete geçerek toparladığı silahlı Çerkez milisleriyle bir tür gerilla savaşını başlatacak ve Yunan ordusunun içeriye doğru ilerlemesi biraz olsun yavaşlayacaktı...

İzmir'e çıkan Yunan ordusunun arkasında İngilizlerin olduğu bir sır değildi. İngiltere'nin kendisi Anadolu'ya büyük bir askeri kuvvet gönderecek durumda olmadığı için Yunanistan'ı öne sürmüştü, bu arada İzmir de dahil olmak üzere Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarında gözü olan İtalya'nın emellerine de set çekmişti. Yine de İtalyanlar Antalya ve Konya taraflarına asker çıkarmaktan geri kalmayacak ancak Yunanistan'ın Ege bölgesine yerleşmesine de, arkasındaki İngiliz desteğine de onay vermeyeceklerdi.

Bandırma'dan sonra Ege'yi dolaşmaya devam eden Rauf Bey ve arkadaşları Yunan ordusunu durduracak milli bir kuvvetin ortaya çıkıp çıkamayacağını görmeye, anlamaya çalıştılar. Salihli, Ödemiş, Aydın, Nazilli, Sandıklı ve Afyonkarahisar'a giderek buralarda milli bir hareketin örgütlenmesinde dayanılacak, güvenilecek insanlarla görüşmeler yapıp, ilişkiler kuran Rauf Bey yine de halkın havasını pek istediği gibi bulmamıştı. Yunan askerinin İzmir'i işgaline rağmen halktaki değişim çok hızlı ve büyük değildi. Hemen her yerde eski İttihatçılarla bağlantı kurmaktan daha fazla bir şey yapamamışlardı. Son olarak Afyon'dan ayrılırken Topçuoğlu Nazmi Bey'i İstanbul'a bilgi vermek üzere gönderirken Teşkilat-ı Mahsusa'nın ondaki parasını, 2000 lirayı yanına alacak ve Hoca Şükrü Efendi'nin bulduğu iki yaylı arabayla Ankara'ya doğru yola devam edecekti.

İstanbul'da Karakol örgütünün başındaki Kara Kemal ve Kara Vasıf'a Rauf Bey'in raporunu veren Nazmi Bey Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret etmeyi de ihmal etmedi tabii. İttihatçılar İzzet Paşa'yı her fırsatta bilgilendiriyor, onun tavsiyelerini soruyor, aslında her zaman olduğu gibi kendi bildiklerini yapmalarına rağmen hep onun dediği gibi hareket ettiklerini söylüyorlardı. Böylece zamanı geldiğinde İzzet Paşa'nın ona uygun gördükleri rolü yerine getireceğini umuyorlardı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

SALTANAT ŞURASININ 131 AKİL ADAMI

26 Mayıs 1919
Yıldız Sarayı – İstanbul

YILDIZ SARAYI’NIN TOPLANTI SALONUNA saat tam üçe beş kala giren Sultan Vahdettin kendisini ayakta karşılayan Saltanat Şurası’nı, yani Osmanlı devletinin önde gelen 131 yöneticisini yorgun ve sıkıntılı bir yüzle selamladı. Doğruca konuşma için hazırlanan yere yönelen Sultan kendisine sabitlenmiş bakışlar altında daha da sıkılarak yavaş yavaş konuşmaya başladı:

“Devletin düştüğü şimdiki vaziyete dair müşavere edilmek üzere vekiller, ayan ve memleketin ileri gelenlerini davet ettim. Devletimizin maruz kaldığı müşkülât hakkında acilen lazım gelen tedbirleri almak ve huzurdakilerin her birinin zihinlerinde bulunan fikirlerini, görüş ve mütalâalarını beyan etmeleri itibarıyla bu toplantıyı uğurlu ve mesut sayıyorum. Bu meclisin cümlemiz hakkında uyanıklık ve hidayete vesile buyurmasını ihsan veren Cenab-ı Hakk’tan niyaz ederim. Başkanlığı Sadrazam Paşa’ya havale ettim.”

Bu kısa konuşmayla Saltanat Şurası'nı açmış oluyordu. Sonraki üç saat boyunca Yıldız Sarayı'nın toplantı salonunu dolduran 131 kişi konuşacak, tartışacak, içinde bulunulan durumdan çıkış önerilerini sunacaktı. Sultan Vahdettin ise bu kısa açış konuşmasının ardından salondan kaçır gibi ayrılmış ve özel dairesine kendisini zor atmıştı. Daha sonra “karı gibi ağladığını” itiraf edecekti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun otuz altıncı hükümdarı zeki bir adam olmasına rağmen bu kadar zorlu koşullarda, parçalanmakta ve işgal edilmekte olan bir devleti yönetebilecek şekilde eğitilmiş, yetiştirilmiş değildi. Zaten kendisi de bunun farkındaydı. Tahta çıkalı daha bir yıl olmamıştı ama fena bunalmıştı. Ağabeyi Sultan Reşat ölüp de 4 Temmuz 1918'de tahta çıkmak için Topkapı Sarayı'ndaki törene giderken bastonunu istediği ve Çengelköy'deki köşkte unutulduğu söylenince ağzından “Felaket” kelimesinin döküldüğü ve bütün hükümdarlığı boyunca devletin felaketten kurtulmadığı daha sonra bir fıkra, bir mesel gibi anlatılacaktı.

Tahta çıkışını takip eden ilk Kadir Gecesi'nde de Şeyhülislam'la sohbet ettiğinde şöyle demişti: “Ben bu makam için hazırlanmadım. Çocukluğumdan beri vücutça rahatsız olduğumdan layıkıyla tahsil edemedim. Yaşım kemale erdi, dünyada bir emelim kalmadı. Biraderim Sultan Reşat'la hangimizin evvel gideceğimiz malûm olmadığından bu makamı beklemiyordum. Fakat takdir-i ilahi teveccüh etti, bu ağır vazifeyi deruhte eyledim. Şaşmış vaziyetteyim, bana dua ediniz.”

Ancak Vahdettin hiç de biraderi Sultan Reşat gibi inisiyatifsiz, silik bir taht sakini değildi. Tam tersine tahta çıktıktan kısa bir süre sonra inisiyatifi ele almış ve İttihatçılara karşı bir tavır içine girmişti. Savaşın sona ermesinde, barış antlaşması teklifinde ısrarlı olmuştu. Nitekim İttihatçı hükümet, yani Sadrazam Talat Paşa istifa etmek zorunda kalacak ve Ahmet

İzzet Paşa hükümeti kurulacaktı. Ancak İzzet Paşa hükümetinin imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin çiğnenmesi, özellikle de Yunan ordusunun İzmir'e çıkması karşısında çaresiz kalmış ve kendisine olan güveni sarsılmıştı. Ne yapması gerektiğine karar vermekte zorlanıyordu. Kimselere güvenemiyor, herkesi İttihatçı veya İttihatçılarla işbirliği halinde görüyordu. Bir tek kız kardeşi Mediha Sultan'ın kocası Damat Ferit Paşa'ya güveniyordu ama bu yakışıklı adam da akıl ve basiret yönünden hayli fakirdi.

Dolayısıyla her şeyi Padişahın düşünmesi, planlaması, bazı ilişkileri doğrudan kendisinin kurması gerekiyordu. Aslında Mütareke sonrasında durumu değerlendirmiş ve bir strateji oluşturmuştu. 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı feshederek bütün iktidarı kendi elinde toplamıştı. Gözden düşmüş İttihatçıların kendisine bir tehlike oluşturacağını düşünmüyordu ama sağlam, güveneceği adam da pek yoktu, hatta hiç yoktu. Büyük savaşın galipler cephesinin en büyük devletiyle, o sıralarda dünyanın da egemen devleti durumundaki Britanya Krallığı ile iyi geçinecek, ne yapıp edip İngilizlerle yeniden müttefik olmanın yollarını bulacaktı. Osmanlı'nın kaderinin İngilizlerin elinde olduğuna inanıyordu. İngilizler isterlerse, uygun görürlerse tahtta oturmaya, daha doğrusu tahtında oturacağı bir devlet var olmaya devam eder, istemezlerse her şey berhava olurdu. İngilizlerle ittifak etmenin yanı sıra Anadolu'da kontrollü bir milli hareketin oluşturulmasını da düşünmüş ve planlamıştı. Ancak bunun çok dikkatli yürütülmesi ve kendisinin işin içinde olmasının anlaşılmaması gerekiyordu. Gerçi bu riskli bir adım olacaktı çünkü zaman zaman bu milli hareket karşısında alacağı tavırlar hoşnutsuzluğa yol açabilir, hatta doğrudan kendisine karşı bir tavır da gelişebilirdi. Ama böyle milli bir hareketin varlığı İngilizler ve diğer galip devletlerle pazarlıklarda çok işe yarayacaktı.

Bu arada hem halkın nabzını tutmak, hem de hanedanın itibarını korumak, varlığını hissettirmek amacıyla Anadolu

ve Trakya'yı dolaşacak, kendisinin mesajını halka doğrudan ulaştıracak "Nasihat Heyetleri" kurmayı da akıl etmişti. 16 Nisan 1919'da Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlığında bir heyet Anadolu'ya hareket ederken, iki hafta sonra 29 Nisan'da da Şehzade Cemaleddin Efendi'nin başkanlığındaki bir heyet de Trakya'da Edirne'ye doğru yola çıkmıştı. Gittikleri şehirlerde halkla görüşmeler yapan bu heyetler moral vermeye çalışıyor, bu kötü günlerin geçeceğini söylüyor, tahtın, padişahın etrafında toparlanma, kenetlenme çağrısı yapıyor ve sözlerini hep şöyle bağlıyordu;

"Osmanlı tarihinde görülen bu gibi büyük hadiselerin neticesinde olan zorluklara hep milletin sabır, sükûnet, saygıdeğer saltanat makamına sadakati ve hükümet tedbirlerine itaati ile göğüs gerilmiş olmasından dolayı benimseyeceğiniz hareket hattı ve selamet yolu ortadadır. Padişah Hazretlerinin namına olarak hakkınıza kanaat, vatandaşlarınızın hukukuna riayet ve kanuna itaat cümlenize tavsiye olunur."

Şehzade Cemaleddin Efendi'nin Trabzon'da başına gelenleri hatırlayınca bu heyetlerin çok da faydalı bir çalışma yapmadıklarını düşündü ama yine de iyi niyetli bir çaba olduğuna inanıyordu. Trabzon'a gittiğinde bir ilkokulun karşısındaki bir evde misafir edilen Şehzade Cemaleddin Efendi çocukların gürültüsünden çok rahatsız olmuş ama bir türlü okul müdürüyle irtibata geçip çocukları zapturapt altına almasını sağlayamamıştı. Sinirlenen Şehzade okul müdürüne şöyle bir pusula göndermişti: "Mektebinizin Yahudi havrasından farkı yok. Bu gürültü istikbalde sine-i millette kopacak isyanın ilk hazırlıklarından mıdır? Yoksa Müdür Bey sen mi müteyakkız değilsin? Anlatsan da biz de anlasak."

Belki de Cemaleddin Efendi gelecekte olacakları iyi sezmişti...

Sultan Vahdettin ordunun güvenine sahip bazı milliyetçi subayların, genç yaştaki paşaların, önemli askeri kuvvetlerin başlarına atanmasına ses çıkarmıyor, hatta destekliyordu.

Kazım Paşa'nın 15. Kolordu'ya, Ali Fuat Paşa'nın 20. Kolordu'ya komutan olarak atanmasından memnun olmuştu. Hamidiye Kahramanı Rauf Bey'in Anadolu'ya geçmesinden ve faaliyetlerinden de bilgisi vardı. Akıllı kıt Sadrazamı Ferit Paşa'nın bazı şeyleri kavraması zordu, zaten gerekli de değildi. Kayınbiraderini, yani kendisini savunacağım derken bazen ölçüyü kaçıırıyordu. Ama Sadrazamın bu tavrı da İngilizler ve diğer galip devletler nezdinde kendisini rahatlatıyordu. Yine de Saltanat Şurası'ndan hemen önce Ferit Paşa ikinci defa hükümet kurarken Ahmet İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa, Tevfik Paşa, Abdurrahman Şeref Bey gibi dürüst ve milliyetçi olarak tanınan bazı kişileri hükümete "sandalyesiz bakan" olarak aldırıp kendince bir denge kurmaya çalışmıştı.

Toplantı salonunda ne konuşuluyordu acaba, eniştesi Ferit Paşa durumu idare edebilecek miydi? Kendisine bir konyak daha getirmelerini söyledi, sönmek üzere olan sigarasının ateşiyle yeni bir sigara daha yaktı... Aslında bu Şura'dan bir şey beklediği yoktu ama İzmir'in işgaliyle birlikte oluşan havayı dağıtmak ve bir şeyler yapılıyor, yapılacak mesajı vermek açısından önemliydi. Bunun ötesinde kötü bir sürpriz, beklenmedik olumsuz bir şey olmadan sona ermesi yeterliydi.

Sadrazamlığa ikinci defa getirilmiş olan Damat Ferit Paşa konuşmasına başladığında memnuniyetsizlik belirten mırıldanmalar, bir süre sonra iyice öfkeli seslere yerini bıraktı. Sadrazamın dişe dokunur bir şeyler söylediği yoktu ama söylediği kadarıyla da İzmir'in işgalini kabullenen bir hali vardı. Şaşkın ve çaresiz olduğu görülüyor ve bu da salonu dolduran paşaların ve diğer önde gelen devlet adamlarının, yazarların, ilim adamı ve sanatçıların tepkisini iyice artırıyordu. İzmir'in işgalinden sonra doğan tepkiler ve talepler üzerine bu Şura toplanmak zorunda kalmıştı. Yoksa Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması konusunda başlayan tartışmalar yakında daha

ciddi bir talep haline gelecekti. Nitekim Vahdettin Saltanat Şurası'nın toplanmasına karar vererek Meclis-i Mebusan'ın toplanması tartışmalarına son vermişti.

Padişahın isteği üzerine katılacakları belirlemek, programı oluşturmak ve konuşmacıların görüşlerini hangi çerçevede aktaracaklarını saptamak üzere bir heyet oluşturuldu. Maliye Nazırı Tevfik, Âyandan Rıza Tevfik, Abdurrahman Şeref Bey ve Çürüksulu Mahmut Paşa'nın yer aldığı bir heyet bütün hazırlıkları tamamladı ve bir "Davetname" hazırlayarak şuraya katılması kararlaştırılan kişi, kurum ve örgütlere gönderdi. Devletin üst düzey yöneticisi olmuş kişilerin yanı sıra çeşitli parti ve derneklerin temsilcileri, ilim adamları, darülfünundan, basından ve ticaret odasından kişiler davet edilmiş ve toplam sayı 131 kişiyi bulmuştu. Gayrimüslim cemaatlerin lider ve ileri gelenleri davet edilmemiş sadece Ayan üyesi olan bazı gayrimüslimlerle eski Ticaret Nazırı Kostaki ve yine gayrimüslim olan Dahiliye Nezareti Müsteşarı resmen davet edilmişti. Davetnamede belirtilen ilkelere uyulması ve düzenin sağlanması için de Topçu Feriki Hurşid Paşa görevlendirilmişti.

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın İzmir'in işgal edilmesi ve sonrasında gerçekleşen olaylar hakkında yaptığı açıklamalar hiç de ikna edici ve yeterli görülmedi. Hele de hükümetin İzmir'in işgaline karşı çözüm olarak ileri sürdüğü yol Yunan askerinin geri çekilmesi ve yerlerine İtilâf Devletleri askerlerinin yerleştirilmesi olunca iyice bir tepki ve öfke doğmuştu.

Söz alan birçok konuşmacı, Sadrazam'ın verdiği bilgilerin büyük kısmının basında yer aldığını, somut önerilerin ortaya çıkabilmesi için daha çok bilgiye ihtiyaç duyulduğunu belirttiler. Matbuat Cemiyeti'ni temsilen katılan iki kişiden biri olan *İstiklal Gazetesi* Başyazarı Ahmet Rauf Bey, İzmir'in işgalini protesto etmekten ziyade asıl sorunun ülkenin bir bütün olarak tutulup tutulamayacağına, korunup korunamayacağına tartışılması olduğunu bildirirken haklıydı. Millî Kongre adına katılan Hüsnü Bey ve Vahdet-i Milliye Heyeti'ni temsilen söz

alan Hamit Bey de ülkenin içine sürüklendiği bunalımdan kurtulabilmesinin ancak milleti temsil edecek bir heyetin oluşturulmasına bağlı olduğunu söylediler. Trabzon Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti adına söz alan Ömer Fevzi Bey de aynı doğrultuda konuşmuştu: “Bugün hükümet makinesi ile millet makinesi ayrı yoldan gidemez. Bu iki makineyi bir araya getirerek Türk’ün arabasını dağlardan aşırarak lâzımdır. Bunu birleştirmek için herhalde bir Şûrâ-yı Milli’ye ihtiyacımız vardır.”

Darülfünûn Hukuk Şubesi’nden Selahâddin Bey ve Baro Başkanı Celâlettin Arif Bey de milli temsile haiz bir meclis önerisini yapanlardandı. Böylece, Padişah ve Sadrazam’ın hiç beklemediği bir şekilde temsil gücü olan bir millî meclis düşüncesi güçlü bir şekilde dile geldi. Öyle ki bu durumda yıl sonuna doğru seçimlerin yapılması ve Meclis-i Milli’nin yeniden açılması kaçınılmaz olacaktı.

ABD Başkanı Wilson’ın ilan ettiği prensipleri çok önemseyen ve bu arada “12. Prensip” olarak ifade ettiği “ulusların kaderlerini tayin etme hakkı”nın Türk milleti için de tanınacağına inanarak Amerikan mandasını veya İngiliz mandasını savunanlar da oldu ama çok taraftar bulamadılar.

Saltanat Şurası sadece Anadolu’da bazı milliyetçi cemiyetlerin ve subayların değil Sultan Vahdettin’in ve Saray’ın da devleti kurtarmak, milleti yeniden tahtın etrafında toparlamak için uğraştığını, yollar aradığını ortaya koyan bir platform olmuştu. Daha doğrusu kamuoyu böyle bir izlenim edinmişti. Konuşmaların içeriği ve ortaya konan öneriler Saray tarafından pek beğenilmese de halkın gözünde itibar kazanmak açısından Padişahın işine yaradığını söylemek yanlış olmazdı.

Sultan Vahdettin’in yaptığı tek iş Yıldız Sarayı’nda kendisini ziyarete gelenleri yarı kapalı gözlerle dinlemek, çok az konuşmak, yalnız kaldığında da konyak kadehlerini arka arkaya yuvarlayıp, sigarasını da uç uca ekleyerek içmekten ibaret değildi. Otuz altıncı Osmanlı padişahı kendisini ve devletini kurtarmanın yollarını kendi bildiği tarzda arıyordu.

ONUNCU BÖLÜM

“ANADOLULULARIN DİRENMEDEKİ AZİM VE SEBATINA DAYANARAK...”

23 Temmuz 1919
Erzurum

ERZURUM’DA 23 TEMMUZ ÇARŞAMBA GÜNÜ tek katlı, eski bir bina olan Sansaryan Ermeni Okulu’nda beş vilayetten gelen 57 delege toplanmaya başladığında okulun bahçesine yerleşen Kolordu Bاندosu marşlar çalıyordu. Böylece Erzurum Kongresi’nin ordunun himayesinde olduğu herkese gösterilmiş oluyordu.

Saat 10.30’da Kolordu Komutanı Kazım Paşa da yanında Rauf Bey olduğu halde iki arabayla geldi. Okulun bahçesini dolduran delegeler Paşa’nın ve Rauf Bey’in etrafında toplanarak sohbete başladılar. Tören üniformaları içindeki Kazım Paşa, “Bu Erzurum Kongresi büyük ve haince tehlikelerin meydana geleceğini kesinlikle gerçek sayan bu bölge halkının kendi karar ve teşebbüsleriyle ortaya çıkmıştır. Hiçbir politik ve kişisel hesap olmadığı anlaşılacaktır” diyor ve devam ediyordu: “Daha ilk günden söylediğim veçhile milli hareketimizin milletimizin ruhundan çıktığını medeni cihana göstermemiz lazım... Bu kongre bunu yapmış olacak.”

Fazla konuşmayan Rauf Bey Kazım Paşa'nın ısrarlı daveti üzerine on gün önce Erzurum'a gelmişti. Erzurumluların çoğuyla tanışmış, görüşmüştü ama şehir dışından gelen delegelerin merak ettikleri ve tanışmak, konuşmak için sıraya girdikleri kişi oldu. Daha önce yapılan kulisle Hamidiye Kahramanı'nın Kongre'ye başkanlık etmesi uygun görülmüştü ve Kazım Paşa da kendisine kefil olmuştu. Eski bir bahriye subayı olması bazı delegeleri biraz huzursuz ettiyse de Rauf Bey'in askeri kimliği önde değildi. Hem böylece Kongre Doğu Anadolu'ya hitap eden, sadece bu bölgeyle sınırlı bir irade olmanın ötesine geçebilecek, tüm ülkeye de bir mesaj vermiş olacaktı. Rauf Bey'i başkanlık makamında görenler bu toplantıya biraz daha farklı bir mahiyet yükleyeceklerdi ki, milli hareketin buna ihtiyacı vardı.

Delegeler okul binasından içeriye, toplantıya girmeden önce bahçede kurbanlar kesildi ve Şiran delegesi Müftü Hasan Efendi Arapça bir dua okuyarak herkese başarılar diledi. Bunun ardından delegeler binaya doğru hareketlenince Kazım Paşa da Rauf Bey ve Hoca Raif Efendi başta olmak üzere, çevresinde bulunanlarla vedalaşarak ayrıldı. Kongreye fiilen katılıp İstanbul'un tepkisini çekmek ve kendisini zora sokmak istemiyordu. Çünkü İngilizler hemen ne olduğuna bakacak, araştırarak ve Kazım Paşa'ya bir mim koyacaklar, belki de görevden alınmasını isteyeceklerdi. Onun için bu kadarı yeter, diye düşünüyordu.

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları daha Mayıs ayının başında Kazım Paşa ile ilk görüşmelerinden sonra bu kongrenin hazırlıklarına başlamışlardı. Vilayet-i Sitte'nin, yani Erzurum dışında Diyarbekir, Van, Bitlis, Elazığ ve Sivas'ın milli örgütlerine ve önde gelen kişilerine davet mektupları ve telgrafları çekilerek mümkün olan en kısa zamanda bölgesel bir kongre toplanmasını önermişlerdi. 15. Kolordunun merkezi ve dolayısıyla Kazım Paşa'nın himayesinde olması dolayısıyla Erzurum bu kongrenin toplanması için en uygun yerdi ama istenir-

se diğ er şehirlerden biri de olabilirdi. Bu vilayetlerin yanı sıra Trabzon'a da çağrı yapmış, oradaki milli cemiyetten de delege istemişlerdi. Çünkü Trabzon bölgenin dünyaya açıldığı limanı, bütün bu şehirler için vazgeçilmez bir kapıydı.

30 Mayıs'ta Trabzon'a çektikleri telgrafta, "İrkı, dini ve tarihi birliklerinin yanı sıra kaderleri de ortak olan Trabzon ve doğ u vilayetlerinin işbirliği etmeleri gereken tarihi an gelmiştir. Trabzon, vilayetlerimizin nefes borusu ve gözü ve buralarda Trabzon'un belkemiğidir. Trabzon'un bizsiz, biz iç vilayetlerin Trabzonsuz yaşaması imkânsızdır" diyerek gündemdeki tehlikeleri hatırlatıyor ve "duruma göre birlikte tavır almak için" diğ er beş vilayetle birlikte Erzurum'da toplanacak kongreye katılmalarını istiyorlardı.

Trabzon'daki cemiyet bu çağrıya aynı gün telgrafla olumlu cevap verirken "Cenab-ı Hakkın lütfuna, inayetine ve 'bir diğ erine bağılılıklarını her zaman çeşitli yollarla gösteren Anadolu luların direnmedeki azim ve sebatına dayanarak' hareketimizin başarıyla sonuçlanacağına güvenimiz tamdır" diyeceklerdi. Bölgede ciddi bir nüfusa sahip olan Kürtleri, yani bir diğ er Müslüman halkı da dikkate alarak "Türkler" değil de "Anadolulular" demeyi tercih etmişlerdi. "Müslümanlar" deseler daha en baştan İtilaf devletleri temsilcilerinin şimşeklerini üzerlerine çekeceklerdi. Onun için böyle bir terim kullanma yoluna gitmişlerdi ama Kongre aynı dili ve hassasiyeti sergilemeyecekti.

Çeşitli çabalara rağmen Diyarbakir'den delege katılımı olmaması Kürtlerin ne yapacakları, nasıl bir tutum takınacakları konusunda bir kuşku ve tedirginlik yaratmıştı. Aslında Erzurum Kongresi'ne Diyarbakir'den delege belirlenmişti: merkezden Müftü Hacı İbrahim Efendi ile Mardin livasından Doktor Necati Bey ve Tüccar Ali Efendi. Ancak bu üç kişi Erzurum Kongresi'ne gidemedi çünkü Kürdistan Teali Cemiyeti tavır almış, kongreye katılımı doğ ru bulmamıştı. Yine Türklerin bir oyununa gelineceğ i endişesi hâkim olunca

da seçilen delegeler Erzurum'a gitmemeye karar vermişlerdi. Bu arada Diyarbakir'den delege gelmedi ama Van, Bitlis ve Sivas'tan katılım olmuştu ve böylece kongrede Türkler ve en azından bazı Kürtler buluşmuş oldu. En büyük katılım ise Trabzon'dandı.

Kongrenin açılışını en yaşlı delege sıfatıyla Trabzon delegelerinden Eyüpzade İzzet Efendi'nin yapması gerekiyordu ancak Erzurumlulara bir jest yaptı ve bu şerefi Hoca Raif Efendi'ye bıraktı. Böylece başkanlık kürsüsüne eski Erzurum mebusu ve cemiyet başkanı Hoca Raif Efendi çıktı ve delegelerin yoklamasını yaptı. Ardından kısa bir konuşma yaparak sözü başkanın seçilmesine getirdi. Kongreye "Erzurum merkez delegesi" olarak katılan Rauf Bey tek aday olarak gösterildi ve oybirliğiyle seçildi. Teşekkür konuşmasının ardından Rauf Bey'in de ilk önerisi İstanbul'a, Padişah'a bir bağlılık telgrafı çekilmesi olacaktı. İstanbul'dan Erzurum'daki bu kongreye kuşkuyla bakıldığı biliniyordu. Dolayısıyla Padişaha rağmen ve İstanbul hükümetine karşı bir iş çevirmediklerini belirten bir açıklama yapmaları önemliydi. Bu telgraf da hızla kaleme alınarak kabul edildikten sonra çeşitli alt komisyonlar oluşturularak çalışmalara devam edildi.

On gün kadar süren görüşmeler, tartışmalar hayli heyecanlı geçti. Delegelerin büyük çoğunluğu milli bir hareket örgütlenir ve gerek Rumlara, gerekse Ermenilere karşı bir irade ortaya koyarken buna asker gölgesinin düşmesini istemiyordu. Tam tersine ortaya konan tavrın "sivil" olmasına vurgu yapılıyor, halkın gerçek duygu ve düşüncelerinin kongrede dile geldiği ifade ediliyordu. Kazım Paşa ve onun aracılığıyla ordunun himayesi açıkça ortada olmasına rağmen vurgunun "sivil" üzerine olmasının nedeni hem askere duyulan güvensizlik hem de İstanbul'la, Saray'la ve İngilizlerle çok ters düşmemekti. Sorunlara siyasi yollarla ve savaşa, silahlı çatışmaya

gerek kalmadan çözüm bulmak istedikleri mesajını vermeye özen gösteriyorlardı. Kazım Paşa ve ordu arka planda kalmalıydı ve öyle de olacaktı.

Kongre'nin etkili isimlerinden Gümüşhane delegesi Kadir-beyoğlu Zeki Bey yaptığı konuşmada şöyle demişti:

“Yalnız bizim bir düşüncemiz var. Bu düşünceyi halletmek icap eder. O da bu milli hareketi gayri askeri bir kuvvetle idare ederek başa çıkarmaktır. Tarih önümüzde canlı bir misaldir. Askerin yapacağı herhangi bir inkılâp, ihtilal neticesi tasallut ve diktatörlükle hitam bulur... Bunları arz etmekten amacım askere düşmanlık değildir elbette ve kimseye karşı değildir. Maksat, gaye başkadır. Asıl maksat inkılabı halkın vücuda getirmesi, halkın başarmasıdır. Buna karışacak herhangi bir askeri şahsiyet zamanla fırsat bulduğu anda hemen diktatörlüğe kalkacak ve bu sefer başımıza hem de içimizden olmak üzere ikinci bir bela çıkacaktır ki, bu, İstanbul hükümetine de benzemez... Biz çok ince ve hassas düşünmeye mecburuz... Bizim gaye ve maksadımız bu işe asker parmağı karıştırmamak, kongrede verilecek mükerrerat üzerinde milli teşkilat ile halk kudret ve kuvvetinden vücudu ile mevcudiyet-i milliye vücuda getirmektir.”

Askere bu kadar kesin ve katı bir şekilde karşı çıkılmasından, kuşku duyulmasından rahatsız olanlar da vardı tabii ama mevcut koşullar Kongre'nin bu havanın egemenliğinde olmasının herkese gösterilmesini gerektiriyordu. Bunda yarar olduğu çoğunlukla kabul edildiği için bu doğrultuda başka konuşmalar da yapılacaktı.

Sonuçta kabul ve ilan edilen Kongre Beyannamesi “vatanın bütünlüğünü, milletin bağımsızlığının, saltanat ve hilafetin korunmasının milli kuvvetlere dayanmak ve milli iradeyi hakim kılmakla” mümkün olacağını belirtiyordu. En önemlisi ise “her türlü işgal ve müdahalenin Rumluk ve Ermenilik teşkilî amacına yönelik bir hareket sayılarak savunma ve karşı koyma yoluna gidileceğini ve Hıristiyanlara yeni imtiyazlar

verilmesinin kabul edilmeyeceğini” ilan ediyordu. Ve katılan delegelerin onayıyla bu altı vilayeti ve Trabzon’u kapsayan bölgede Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında yeni ve merkezi bir örgütlenme adımı atılıyor ve “Bilcümle İslam vatandaşlar” bu cemiyetin doğal üyesi kabul ediliyordu. Böylece Kongre aslında Müslümanların Ermenilere ve Rumlara karşı örgütlenmesini hedefliyordu.

Kongre bir yönetim kurulu, Rauf Bey’in de içinde yer aldığı toplam dokuz kişiden meydana gelen bir “Heyet-i Temsiliye” seçti ve başkanlığına da yine “Hamidiye Kahramanı” getirildi. Böylece Rauf Bey “sivil lider” olarak ortaya çıkarken Kolordu Kumandanı Kazım Paşa’nın da “askeri lider” olarak perde arkasında faaliyette olduğu herkesin bildiği bir “sırdı”. Şimdilik İstanbul’daki hükümeti ve Saray’ı da zora sokmamak ve Anadolu’daki en büyük askeri kuvvetin başında kalmaya devam etmesini tehlikeye düşürmemek için Kazım Paşa çok dikkatli davranıyordu.

Kongrenin ardından Rauf Bey’le Kazım Paşa 4 Ağustos’ta şöyle bir değerlendirme yapacaklardı:

Kazım Paşa: Bak, bir de Erzurum’a gelmek istemiyordun, ne gerek var, diyordun ama gördün işte...

Rauf Bey: Evet, iyi ki gelmişim. Ben daha çok Batı’yı, Yunan askerinin çığnemeye başladığı toprakları düşündüğüm için aklım oralardaydı... Burada nasıl olsa sen varsın, diyordum ama gelmem ve hem Kongre’ye reis seçilmem, hem de sonunda Heyet-i Temsiliye Reisi olmam çok iyi oldu. Çok önemli bir meşruiyet kazanmış olduk. Bu toplantı milli hareketin inşası açısından çok önemli bir adım oldu. Böylece bütün Anadolu’nun yarısını, Trabzon’dan, Rize’den Van’a Diyarbakir’e kadar geniş bir bölgeyi teşkilatlandırmış olduk.

Kazım Paşa: İstanbul’daki hükümet ve Saray biraz huzursuz ama onlara çektiğim gizli telgrafta kendilerine karşı bir hareket olmadığına kefil oldum. Rahatlatmaya çalıştım. Şimdilik onlar da gelişmeleri izleyecek sanırım. İstanbul’dan

Erzurum'a kolordumun başına gelmek üzere yola çıkarken Padişah Hazretlerine veda ziyaretimde bana söylemiş olduğu sözleri hatırlattım; 'Paşa, ben ve devlet sizden ümitliyiz' demişti. İşte biz de o ümide uygun davranıyoruz, dedim. Bunu vurguladım, bakalım, biraz sükûnet bulurlar inşallah...

Rauf Bey: Evet, inşallah... Bizim, ekmeğini yediğimiz Halife Hazretlerine karşı ne husumetimiz olabilir ki, aslında bu tür kongreler, milli kararlar İstanbul'daki hükümetin elini güçlendirir. Bunları örnek göstererek Müttefiklerle daha sıkı pazarlık yaparlar. Bunu görmeleri lâzım. Padişah zeki bir insan, O kendisine bağlılık bildiren bir milli hareketin değerini bilecektir ama bunu hükümetin de anlaması lazım.

Kazım Paşa: Kesinlikle... Anadolu'nun yarısının milli örgütlenmesi için en önemli adım atılmış ve Ermeni meselesini tümüyle çözmeye kararlı bir güç ve irade ortaya konmuş, dünyaya ilan edilmiş oldu. Başka bir ifadeyle milli mücadelenin Doğu Cephesi esas olarak ortaya çıkmıştır. Şimdi şartlar elverdiği ölçüde bir Batı Cephesi'nin de oluşması için çalışmamız, oralardaki milli örgütlerle ve kongrelerle daha sıkı bir bağlantı kurmamız lazım.

Rauf Bey: Evet, doğru... Tabii her aşamada İstanbul'u, yani hükümetle birlikte özellikle Saray'ı, Padişahı unutmamak, ihmal etmemek şart. Doğu ve Batı cepheleriyle birlikte İstanbul arasında bir işbirliği ve koordinasyon olmadan yenilginin dayattığı ağır şartların reddedilmesi ve değiştirilmesi mümkün olamaz. Bunu hiç akıldan çıkarmamamız lazım.

Kazım Paşa: Evet, bu görüşü uygun bir şekilde ilan edelim ve ilişki kurduğumuz herkese, tabii en başta da İstanbul'a anlatalım. Ağustos'un, yani bu ayın sonlarına doğru Alaşehir'de bütün bölgeyi kapsayan, birçok şehrin temsil edileceği bir milli kongre toplanacakmış. Bu kongre Batı Cephesi'nin örgütlenmesini tamamlayabilir. Bununla yakından ilgilenelim. Hatta sen katılabilsen çok iyi olur. Ya da en azından Heyeti Temsiliye'den birisi mutlaka gitsin, bu kong-

renin örgütlenmesinde Hacim Muhittin etkiliymiş, onunla bağlantı kurmak şart...

Rauf Bey: Haklısın. Bu konuyu düşünelim, Heyet-i Temsiliye’de de konuşup bir karar verelim...

Kazım Paşa: Son olarak atlamamamız gereken bir konu da Kürtler... Biliyorsun davete rağmen Diyarbekir’den gelen delege olmadı. Van ve Bitlis’ten gelen birkaç kişiyle yetine-meyiz. Artık cemiyet adını Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yaparak bütün Doğu Anadolu’da örgütleneceğine göre bazı Kürt ileri gelenlerine mektup yazmak ve tüzük göndererek örgütlenme daveti yapmakta yarar.

Rauf Bey: Evet, bir mesele de bu gerçekten. Tamam, davet yapalım. Kime mektup göndereceğiz?

Kazım Paşa: Daha sonra kesinleştiririz ama ilk elde aklımda olan Bitlis’te Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi’ye, Şınaklı Abdurrahman, Derveşli Ömer, Muşaslı Resul Ağalara, eski Bitlis Mebusu Sadullah, Şeyh Mahmut, Nurşinli Şeyh Ziyaeddin efendilere, Garzan aşireti reisi Cemil Çeto’ya beyanname ve tüzük gönderelim ve bağlantı kurmaya çalışalım.

Rauf Bey: Tamam, birkaç gün içinde hallederiz.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

SAHİB-ÜL SEYF VEL KALEM

16 Ağustos 1919
Alaşehir

ANADOLU’NUN YEDİ BÜYÜK TARİHİ KİLİSESİNDEN birinin de bulunduğu Alaşehir’in Hristiyan dünyasında adı “Philadelphia” idi. Yunan ordusu İzmir’den sonra Ege’nin içlerine doğru ilerlemeye başladığında Alaşehir’deki Rumlar da karşılama hazırlıklarına girişmişlerdi. Demiryolu çalışanları ve istasyon memurları çoğunlukla Rum oldukları için Alaşehir ismini bile kaldırmışlar, tren biletlerini “Philadelphia” diye kesmeye başlamışlardı. Ancak bu ortam Alaşehir’in yerli Türk ahalisini de kışkırtıyor ve milli bir örgütlenmenin oluşturulması için teşvik ediyordu. Ancak halkın bir kısmı Fransızlara, bir kısmı ise ABD’ye yanaşarak ve yerli Rumlarla iyi geçinerek bir kurtuluş yolu olabileceğini düşünüyordu. Bir süre sonra Kuvay-ı Milliye Milis Komutanı olacak Mustafa Bey, Belediye Başkanı Galip Bey ve Mütevellizade Akif Bey gibi etkili isimlerin öncülüğünde milliyetçi bir örgütlenme oluşturulacak ve Yunan ordusuna silahlı direniş kararı alınacaktı. Mayıs ayında Rauf Bey’in bölgeye gelmesi moral sağlamış ayrıca 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey de askeri bir teşkilat kurulması için gereken desteği sağlamıştı. Rauf

ve Bekir Sami Beylerin teşviki ile Salihli’de Kuşcubaşı Eşref Çiftliği’ne yerleşen Çerkez Ethem zaten bir süredir milis tarzında bir askeri örgütlenme oluşturmuş ve Yunanlıları taciz etmeye başlamıştı.

İzmir’in işgali üzerine harekete geçen sadece Çerkez Ethem değildi. Ege bölgesinin dağlardaki eşkıyaları, yani efeler büyük çoğunlukla işgale karşı tutum alacak ve Yunan ordusuna karşı bir tür gerilla savaşına başlayarak iç bölgelere doğru ilerleyişini yavaşlatacak, yer yer de durduracaklardı. Demirci Mehmet Efe başta olmak üzere bölgenin ünlü efelerinin çeteleri bir süre sonra Kuvay-ı Milliye haline gelirken Demirci ile Ethem iki ünlü milis komutanı olarak öne çıkacaklardı.

Şehir şehir, kasaba kasaba örgütlenmekte olan milli hareketin tüm bölgedeki lideri ise İzmir eski Polis Müdürü ve Balıkesir eski Mutasarrıfı Hacim Muhittin Bey’di. Önce Balıkesir’de bir kongrenin toplanmasını sağlamış, daha sonra da tüm bölgeyi kapsayacak geniş katılımlı bir kongrenin Ağustos ayı ortasında Alaşehir’de düzenlenmesini karar altına aldırılmıştı. Böylece Yunan ordusunun işgal tehdidi altında bulunan ve yerli Rumların Yunan askerlerini karşılamak için hazırlıklar yaptığı şehir ve kasabalara Balıkesir Kongresi’nin kararı ve çağrısı ulaştırıldı ve ardından belirlenen delegeler 16 Ağustos’ta Alaşehir’de buluştular.

Alaşehir, Balıkesir, Buldan, Demirci, Eşme, Sarıgöl, Birgi, Ödemiş, Akhisar, Ayvalık, Aydın, Denizli, Sarayköy, Salihli, Turgutlu, Soma, Uşak, Kula, Afyon, Manisa ve Nazilli’den gelen elliden fazla delege 16 Ağustos’ta önce Şahyarlı Mustafa Bey’in evinde toplandılar, daha sonra ise çalışmalar Darü’l-Feyz adı verilen Feyz Mektebi binasında devam edecekti. Kongre Reisliği’ne seçilen Hacim Muhiddin Bey’e çok güveniliyor ve bunun ifadesi olarak “Sahib-ül seyf vel kalem” yani “Hem kılıç, hem de kalem sahibi” deniliyordu. Gerçekten de hem gözünü budaktan sakınmayan savaşçı bir karakteri vardı, hem de eli kalem tutan bir adamdı. İzmir Valisi Kambur

İzzet'in kendisini tutuklaması için Kırkağaç kasabasının genç kaymakamına emir verdiğini duyunca silahlı adamlarıyla kaymakamlığı basmış genç adama nasihat ederken Kambur İzzet'e de hakaret eden bir mektup göndermeyi ihmal etmemiştir.

İşte böyle bir Kuvay-ı Milliye'nin yöneteceği Kongre'nin başkanvekillerine ise Mustafa ve İbrahim Beyler, kâtipliğe de Ethembeyzâde Ömer ve Müftizâde Abdülgafur Beyler getirildi. Kongre yönetiminin ve oturumların gayet disiplinli ve kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi dikkat çekiciydi. Belki de durumun ciddiyeti, yani Yunan askerinin kapıda olması herkese fazladan bir sorumluluk ve disiplin getirmişti.

Bu arada Kongre'yi Fransız Hat Muhafaza Komutanı Yüzbaşı Villa ve İngiliz Yüzbaşı Johnson da gözlemci olarak izliyordu. Bu iki subayla kongreden önce Diyakandopulos'un bağında içki içip görüşen Hacim Muhittin Bey kongrenin altıncı günü yaptığı konuşmada bu iki subay aracılığıyla Fransa ve İngiltere'ye mesaj gönderirken şöyle diyecekti:

“Biz imzaladığımız Mütareke doğrultusunda kabul ettiğimiz siyasi durum gereğince İtilaf Devletlerinin askeri zorunlulukla işgal etmek istedikleri bölgeleri kendilerine teslim ve işgallerine karşı susmak zorunda kaldık. Fakat işin içine Yunanlılık girince bunun karşısında umumi vicdan susmadı. Milli coşkunluk baş gösterdi. Eğer bu işgal bir askeri ihtiyaca dayansaydı veya öyle anlaşılırdı ve bu işgal İngiliz, Fransız veya Amerikalılar tarafından yapılmış olsaydı kimse ses çıkarmayacaktı. Ve şimdi mademki işgalin sınırlandırılması ve kötülüklerin incelenip soruşturulması Barış Konferansı'nda karara bağlanmıştır, kan dökülmesinin arkası alınmak isteniyorsa Yunanlılar çekilsinler, kendileri bir askeri kurul göndersinler.”

Doğu Anadolu'nun milli örgütlenmesini sağlayan Erzurum Kongresi gibi Alaşehir Kongresi de 25 Ağustos 1919'a kadar yaklaşık on gün sürecek ve zaman zaman hararetli tartışmalara sahne olan oturumlarda Batı Anadolu'nun milli direnişi için önemli kararlar alacaktı. Bunun da ötesinde, denebilir ki, Ala-

şehir Kongresi bölgesel iktidar organı gibi davranacak, Batı Anadolu için bir tür yerel parlamento gibi kararlar alacaktı.

İlk olarak Balıkesir Kongresi'nde alınan kararlar onaylanmış, ardından şehir ve kasabaların örgütlenmesinde uyulacak esas ve kuralları belirlemek üzere "Hareket-i Milliye Talimatnamesi" adı verilen bir belge hazırlanmıştı. Bu talimatnameye göre başlıca şehir ve kasabalarda "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak" adıyla heyetler oluşturulması ve bunların da kendi altlarında ihtiyaçlara göre mali, askeri, levazım işleriyle ilgilenecek organlar kurulması isteniyordu. Şehir ve kasabaların birer temsilcisinin katılımıyla oluşturulacak ve Denizli, Nazilli ve Alaşehir'de kurulacak yerel merkezi heyetlerin üzerinde ise tüm bölgede yetkili olacak merkezi heyete de "Müdürler Encümeni" yani "Müdürler Daimi Heyeti" adı verilmişti.

Bu encümen milli hareketin ve örgütlenmenin tümünü yönetmekten sorumlu olacak, aslında bir tür yerel hükümet gibi yetkileri olacaktı; vergi salmaktan askere almaya kadar hemen her konuda yetkili olan bu heyet bölgenin milli mücadelesini sevk ve idare edecekti. Bir bütçe ve mali program da çıkaran Kongre Yunan işgaline karşı silahlı mücadeleyi örgütlemek üzere bölge çapında seferberlik ilan ederken her türlü fikri ve siyasi ayrılıklara karşı da tavır alacak ve çeteciliğe dönüşen silahlı örgütlenmeleri de bir milis örgütlenmesinin içine almayarak, kendi atadığı komutanlarla bu tür oluşumlara hâkim olmaya çalışacaktı.

25 Ağustos 1919 günü sona eren kongrenin kararları Padişaha, Sadrazama ve İtilaf Orduları Başkomutanı General Milne'ye telgrafla bildirilmiş, ayrıca İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya siyasi temsilcilerine de gönderilmişti.

O esnada hâlâ Erzurum'da bulunan Erzurum Kongresi'nin Heyet-i Temsiliye Reisi Rauf Bey Hacim Muhittin Bey'e gönderdiği telgrafta Alaşehir Kongresi'nin "Bütün Vilayet-i Şarkiye halkı üzerinde pek samimi bir tesir uyandırdığını" vurguluyor "kalbi ağlayan bura halkı" kongrenizi dikkatle

ve heyecanla izliyor, diyordu. Hacim Muhittin de gönderdiği cevabi telgrafında Erzurum Kongresi'nin temsil ettiği gücün Doğu'dan, kendilerinin temsil ettiği gücün de Batı'dan yola çıktığını ve ikisinin buluşup, kucaklaşmasının ülkenin kurtuluşu anlamına geleceğini belirterek şöyle diyordu: "Doğudan Batıya doğru genişleyen Teşkilât-ı Vatanperveraneleri ile Batı'dan Doğuya genişleyecek Teşkilât-ı naçizanemizin birleştiği gün, gayesi vatanın kurtuluşuna yönelik olan vatanseverlik atılımlarının en büyük bayramı olacaktır... Şark ve Garbın maksadı gayesi istihlas-ı vatan ve temin-i istiklaldir."

Batı Anadolu'da Yunan ordusuna karşı Türk ordusundan ilk bilinçli askeri direniş 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta meydana geldi. Rum nüfusun çoğunlukta olduğu kasaba İzmir'den sonra Ege sahillerinin en büyük ve gelişmiş merkezi, limanından ihracat ve ithalat yapılan bir yerd. Dünya savaşı başladığında Ayvalık'ta 31 455 Rum ve sadece 454 Türk yaşıyordu. Savaş sırasında zorla göç ettirilen Rumlar çoğunlukla Midilli adasına gittiler. Ancak Yunan ordusunun "Küçük Asya Seferi" sırasında, 1920 yılına kadar Ayvalık körfezi civarına 120 bin kadar Rum toplanacaktı. Yani savaştan önce ve savaş sonrasında sürgün edilenlerin geri gelmesinin yanı sıra adalardan da bir miktar Rum Anadolu'ya gelmişti.

Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey İttihatçı düşmanı olduğu için muhtemel bir Yunan işgaline karşı oluşturulmakta olan milli direniş açısından güvenilir bulunmuyordu. Ayvalık'taki 172. Alay Kumandanı Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey çevreden toparladığı 300 kadar milisi de silahlandırmış, 500 kişilik alayının yanına katmıştı. 29 Mayıs'ta Yunan birlikleri Ayvalık sahiline çıkarma yapmaya başladığında karşılarında Ali Bey'in askerlerini ve milislerini buldular. İstanbul'daki Harbiye Nezareti de Yunanlıların ilerlemesine karşı savunma yapılmasını uygun görüyordu çünkü işgal Mütareke hükümle-

rine aykırıydı. Kısa bir çarpışmadan sonra Türk askerleri şehir dışındaki zeytinliklere çekildiler ama Yunan askerleri de Ayvalık dışına çıkmaya cesaret edemeyerek, şehri işgal etmekle yetindi. Bu arada önemli olan Türk askerinin Yunan işgal kuvvetlerine silahla karşı koymasının meşruiyet kazanmasıydı ancak bu örneği izleyecek kumandan fazla değildi.

İzmir'in işgali sırasında ve sonrasında Türk ve Müslüman ahalinin maruz kaldığı katliamlar bilindiğinden Ayvalık bölgesinde de benzer bir durum olmaması için İstanbul hükümeti devreye girdi. Ayvalık'a gönderilen Balıkesir Mutasarrıfı Hilmi Bey ve Yarbay Ali Bey'in Yunan işgal kuvvetleri komutanı Yarbay Thomas ve İngiliz temsilcisi Hakinson arasında yapılan görüşmeler geçici bir anlaşmayı sağlayacak, Ayvalık'ta bir süre için tekrar Osmanlı egemenliği geri gelecekti. Ama sadece bir hafta süren bu durumun ardından Türk ve Yunan askerleri arasında yeniden çarpışmalar başlayacak ve bundan sonrasında Ayvalık Mıntıkası Yarbay Ali Bey'in komutasında mücadeleye devam edecekti. Bu arada 5 Haziran'da Akhisar işgal edilmiş ve o bölgede de 188. Alay Komutanı Yarbay Akif Bey yönetiminde Soma Mıntıkası Cephesi ve Çerkez Ethem Bey komutasında da Akhisar Mıntıkası Cephesi oluşmuştu. Bu üç cephe ilk aşamada Yunan işgal hareketinin hızla yayılmasını engelleyen bir milli direniş hattı meydana getirdiler. Ancak yine de unutmamak gerekir ki, Yunan işgaliyle birlikte bir yıl içinde Ege bölgesinde 500 bin civarında göçmen ortaya çıkmıştı. Yerlerinden, yurtlarından, evlerinden olan insanlar yollara düşerek daha güvenli olduğunu düşündükleri iç bölgelere gitmeye çalışıyorlardı.

Albay Bekir Sami Bey de bütün bölgede Yunan ordusuna karşı milli bir direnişin örgütlenmesine inanan ve bu doğrultuda harekete geçen subaylardandı. Rauf Bey bölgeye geldiğinde görüşmüşler ve milli bir kuvvetin harekete geçirilmesi için işbirliği içinde olmayı kararlaştırmışlardı.

Bölgedeki milli duygu ve heyecan çok inişli, çıkışlı, çok karmaşıktı. Köy ve kasabaların ileri gelenleri, eşraf ve din adamları nasıl düşünüyor ve davranıyorlarsa halkın çoğunluğu da doğal olarak onların peşinden gidiyordu. Böylece Yunan askerlerini tuz ve ekmekle karşılayan da vardı, kurşunla, silahla karşılayan da. Bir işgal ordusunun varlığı, üstelik de bu ordunun yakın zamana kadar “millet-i hakime” diye nitelendirilen Türklerin hakimiyeti altında olan bir ülkenin ordusu olması direnme eğilimini artırmıştı. Elbette bölgede yine yakın zamana kadar hayli kalabalık bir Rum nüfusun olması ve bazılarının Yunan ordusuyla birlikte geri dönmesinin de rolü vardı.

Karakol örgütünün temas kurmaya çalıştığı İttihatçılar hemen her yerde milli dernekler kurmaya ve milli hareketi bunların etrafında örgütlemeye çabalıyorlardı. Bu milli dernekler daha geniş bir kesime ulaşmak için milli kongreler düzenlemeye başlayacaklar ve Erzurum’da Kazım Paşa’nın himayesinde yapılan kongre nasıl ülkenin Doğu vilayetleri için milli bir mesaj verdiyse Batı vilayetleri de benzer bir yol tutacaktı. Daha Yunan işgalinden önce söylentisi gelince İzmir’de kurulan milli dernek İzmir Büyük Kongresi adı altında 17-19 Mart 1919’da bir kongre düzenlemişti. İşgale karşı mücadele çağrılarının yapıldığı bu kongreyi diğerleri takip edecekti; bölgenin önemli şehri Balıkesir aynı zamanda milli hareketin de başlıca merkezi olmuş ve 1919 yazını ve sonbaharını ardı ardına yapılan dört kongreyle geçirmişti: 27 Haziran- 12 Temmuz 1919’da Birinci Balıkesir Kongresi’ni 26- 30 Temmuz tarihleri arasında yapılan İkinci Balıkesir Kongresi, 16-27 Eylül tarihlerinde Üçüncü Balıkesir Kongresi izleyecek ve 19-29 Kasım tarihleri arasında da Dördüncü Balıkesir Kongresi yapılacaktı. Daha sonra Mart 1920’de bir kongre daha yapılacak ve Balıkesir milli mücadeleyle ilgili sorunların en fazla tartışıldığı şehir olacaktı.

Özellikle Birinci Balıkesir Kongresi ile Alaşehir Büyük Kongresi Anadolu'nun batısının toparlanıp örgütlendiği milli buluşmalar oldu. Alaşehir Kongresi Yunan işgaline karşı milli bir direniş ve Batı Cephesi'nin kurulmasına karar verirken bir yandan da Amerikan mandasını tümüyle reddetmeyecekti. Hatta kasabanın bazı binalarına asılan Amerikan bayrakları Yunanlılar yerine bu “medeni” devletin yönetiminin tercih edilebileceğini açıkça gösteriyordu. Erzurum Doğu vilayetlerinin kurtuluşunu, esasen de Ermenilerden kurtulmasını temel alırken Alaşehir Kongresi de Batı vilayetlerinin Yunan işgalinden ve Rumların hâkimiyetinden kurtuluşunu temel alıyordu. Bu anlamda örgütlenmekte olan milli mücadele Doğu'da Ermenilere, Batı'da ise Yunanlara, Rumlara karşı seferberliği öngörüyordu. Aslında Anadolu'da Türklerden önce de yaşamakta olan, bu toprakların iki kadim halkı ile yaklaşık bin yıldır burada yaşayan ve artık Anadolu'yu vatan olarak gören Türkler karşı karşıya gelmişti. Bir tarafın Hristiyan, diğer tarafın Müslüman olması çatışmayı ve anlaşmazlıkları daha çok dinsel temelde derinleştirmesine rağmen Türkler İngiltere de dahil olmak üzere büyük devletlere karşı bir savaşı düşünmüyor, “medeni” olarak nitelendirdikleri bu devletlerden anlayış ve hatta destek bekliyordu.

Nitekim Alaşehir Kongresi'nden fazlasıyla rahatsız olan İngiliz Generali Milne İstanbul hükûmetine bir ultimatom vererek bölgedeki silahlı örgütlenmelerin dağıtılmasını, yoksa Yunan ordusunun ileri harekâta geçeceğini bildirince “Aydın Kuvay-ı Milliyesi” imzasıyla 27 Ağustos'ta kendisine verilen cevapta, İngilizlerden adil ve dürüst olmaları beklendiği, Yunan askerlerinin yerine İngiliz askerlerinin gelebileceği söyleniyordu:

“Biz, Yunanlıların haksız yere İzmir havalisine, yani Aydın vilayetine tecavüzlerinden ve bilhassa bu esnada icra ettikleri mezalim ve hunharlıktan müteessir olarak Yunanlıları buradan tamamen çıkarmaya yemin ettik ve bunun için silahlarımızı ele aldık. Biz İtilaf devletlerine karşı hiçbir düşmanlık beslemiyoruz. Bunu bütün harekâtımızla ispat ettik. Dolayı-

sıyla şimdilik İngilizlerin adil uygulamalarına ve Yunanlıların tathirine intizaren taarruzdan kaçınacağız fakat silahlarımızı elimizde bulunduracağız. Eğer başta İngilizler olduğu halde İtilaf devletleri Yunanlıları bütün Aydın vilayetinden çıkaracak olurlarsa biz müteşekkiren derhal köylerimize döner, işimiz ve gücümüzle işgal ederiz... Yunanlılar Aydın ve İzmir'den çekildiği takdirde eğer İtilaf devletleri lüzum görüyorsa bu havaliye barış antlaşması imzalanıncaya kadar İngiliz askeri birliklerini yerleştirebilir..."

Elbette İngilizlerin Yunan ordusunu geri çekecek halleri yoktu ve dolayısıyla silahlanmış olan Kuvay-ı Milliye de kendisini dağıtacak değildi. Bir Batı Cephesi kurulmasına girişen Alaşehir Kongresi Kuvay-ı Milliye'nin daha da yaygın bir şekilde örgütlenmesine girişti. Zaten sadece Alaşehir Kongresi değil her kongre aynı zamanda bir Kuvay-ı Milliye komutanı da seçiyor ve bütün silahlı güçleri onun emrine verirken onu denetlemekten de vazgeçmiyordu. Alaşehir Kongresi de böyle yapmış ve Mustafa Beyi "komutan" olarak atamıştı. Kongrenin meşruiyetini arkasına alan Hacım Muhittin ve Mustafa Bey Demirci Efe ve Çerkez Ethem'in de desteğiyle hızla askeri bir kuvvet ortaya çıkaracak ve Yunan ordusunun elini kolunu sallayarak Anadolu'nun içerilerine doğru ilerlemesini engelleyecekti.

Kongrenin daha sonraki gelişmelerde rol oynayacak bir diğer önemli kararı ise bütün Anadolu'yu, doğusu ve batısıyla tüm vilayetleri kapsayan bir Büyük Anadolu Kongresi toplanması kararı ve bunun için özellikle Erzurum Kongresi'nin seçtiği heyetle birlikte çalışmak istediğini belirtmesiydi. Bunun için Hacım Muhittin ve Rauf Beylerin buluşup görüşmesi ve bu kongreyi birlikte örgütlemeleri gerekiyordu. Ancak bu konuda İstanbul'un Saray'ın da görüşü ve onayı alınması doğru olacaktı. Çünkü Saray'dan habersiz veya Saray'a rağmen böyle bir büyük kongre toplanması milli mücadeleyi koordineli bir şekilde götürmeye çalışan üç odağın, Doğu Anadolu, Batı Anadolu ve İstanbul'un parçalanması olurdu ki, bunu kimse istemiyordu...

ON İKİNCİ BÖLÜM

“BİZİ BIRAKMAYACAKSINIZ DEĞİL Mİ, PAŞAM?”

29 Ağustos 1919

Gar – Ankara

ANKARA TREN İSTASYONU İstanbul’dan yola çıkan trenin Anadolu içlerinde ulaşacağı son noktaydı. Demiryolu buraya kadar gelmiş ve daha ileri gidememişti. Ankara Garı’nın salonu içinde aşağı yukarı yürüyen 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey ile 20. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Ömer Halis Bey İstanbul’dan gelecek treni beklerken biraz gergindiler. Yirmi kadar asker de Gar’ın dışında, peronlarda bekliyordu. Trenin düdüğü duyulunca iki subay salondan çıkarak peronlara doğru yürüdüler. Ali Fuat Paşa’dan aldıkları emir kesindi. Kolordu Komutanlığı’nı vekâleten devralmak üzere gelmekte olan yaşlı ve emekli paşalardan Mirliwa Hulusi Paşa trenden indirilmeden gerisin geriye İstanbul’a gönderilecekti. Yaşlı paşanın bu duruma itiraz etmesini ve zorluk çıkarmasını beklemiyorlardı ama yine de aslında emrine girmek zorunda oldukları bir adamı böyle derdest edip İstanbul’a göndermek onlar açısından da okun yaydan çıkması demekti. Artık Harbiye Nezareti onların da üstünü çizecekti. Ancak hadiselerin

geldiği yer ve yakın gelecekte olması beklenenler bakımından ve henüz hâlâ örgütlenmesini tamamlayamamış milli mücadelenin çıkarları açısından yapabilecekleri başka bir şey yoktu.

Tren peronda durduğu anda Hulusi Paşa'nın bulunduğu vagonu gören Yarbay Mahmut ve Binbaşı Ömer Halis arkalarında süngü takmış birkaç askerle birlikte o tarafa doğru yöneldiler. Yaşlı paşa daha ancak kompartımanından çıkmaya hazırlanırken iki subay içeri daldı ve önce selam vererek kendilerini tanıttılar. Tümen Kumandanı ve Kolordu Kurmay Başkanı'nın kendisini karşılamaya geldiğini sanan Hulusi Paşa'nın yüzündeki gülümseme duyacağı tehditkâr sözlerle dondu kaldı ve endişeye dönüştü. Yarbay Mahmut Bey 20. Kolordu'nun subay ve askerlerinin kendisini istemediklerini ve mevcut komutanları Ali Fuat Paşa'nın emrinde olmaya devam edeceklerini belirterek, aldıkları emrin kendisini trenden inmeden İstanbul'a geri göndermek olduğunu söyledi. Yaşlı adama saygıda kusur anlamına gelecek her hangi bir davranışta bulunmamaya özen gösteren Yarbay ve Binbaşı aldıkları emri yerine getirmekte kararlı olduklarını da ortaya koyuyorlardı. Arkalarında bulunan askerlerin süngü takmış olmaları icap ederse ne yapabileceklerini de ifade ediyordu.

Hulusi Paşa biraz şaşırды ama itiraza yeltenmeyecekti. Durumun ciddiyetini ve karşısındakilerin kararlılığını görünce pek de isteyerek gelmediği Ankara'dan derhal ayrılmakta tereddüt etmedi. "Zaten ben de buraya gelmeye çok hevesli değildim... Üstelik sağlığım da iyi değil, tedavime devam etmem lazım..." gibi laflar geveleyerek istenileni yapacağını belirtti.

Tren ihtiyaçlarını giderdikten sonra hemen İstanbul'a doğru yola çıkacaktı.

Uzaktan akraba oldukları 15. Kolordu Komutanı Kazım Paşa Erzurum'da Doğu Cephesi'nin örgütlenmesiyle ilgilenirken Ankara'daki 20. Kolordu'nun başındaki Ali Fuat Paşa da Batı

Cephesi'nin örgütlenmesiyle uğraşıyordu. İstanbul'dan İzmit ve Eskişehir üzerinden Ankara'ya kadar demiryolu olması aslında Anadolu'nun bu noktasına kadar da bir tür denetim ve iletişimin daha etkin olmasına yol açıyordu. Elbette Kazım Paşa'nın Erzurum'da yaptıkları biliniyordu ama Ali Fuat Paşa Ankara'da daha fazla gözüktüyordu. İstanbul'daki hükümeti hiç kaale almadan milli hareketle bu kadar yakından ilgilenmesi sadece hükümeti değil İtilaf devletlerini de rahatsız etmiş ve en sonunda görevden alınmasını talep etmişlerdi. Bunu nasıl sağlayacağını pek bilemeyen İstanbul'daki Harbiye Nezareti önce birtakım konuları görüşmek üzere kendisini İstanbul'a davet etti. Ağustos ayının ortalarında vaki olan bu davetin aslında kendisine kurulan bir tuzak olduğunu anlayan Ali Fuat Paşa, "Karaciğerimden rahatsızım, tedavi oluyorum, yola çıkamam" diye savuşturunca Harbiye Nezareti de doğrudan kendisini görevden almış ve yerine vekâleten Hulusi Paşa'yı atamıştı.

Ali Fuat Paşa böyle bir şeyi beklemiyor değildi ama yine de bu emrin Ankara'ya ulaşmasından sonra kolordunun subay ve askerlerinin ne yapacağını tam bilemiyordu. Kumandayı devretmemesi durumunda çoğunun kendisine sadık kalmasını bekliyordu ancak sonuçta hepsi askerdi ve "emre itaatsizlik" öyle kolay bir şey değildi. Kumandanlıktan alındığı duyulduktan sonra Yarbey Mahmut ve Binbaşı Ömer Halis Beyler bir grup subayla birlikte kendisini görmeye gelince biraz gerildi. Ancak odasına girer girmez selam duran subaylar adına konuşan Yarbey Mahmut Bey, "Bizi bırakmayacaksınız değil mi, Paşam?" dedi. "Daima emrinizdeyiz. Bunu arz etmek için gelmiştik."

Bütün gerginliği giden ve rahatlayan Ali Fuat Paşa da heyecanla cevap verdi: "Bana göstermiş olduğunuz bu sıcak alâkayı ömrüm boyunca unutmayacağım. Sağ olun, kumandayı Hulusi Paşa'ya bırakmak niyetinde değilim. Eğer milli davamıza sadakatle hizmet edecek hamiyetli bir zat gelirse kumandayı kendisine devredeceğim fakat yine buralarda sizinle beraber,

milletin bir ferdi olarak vatana olan vazifemi yerine getirmeye çalışacağım. Hepinizin gözlerinden ve yüksek alınlarınızdan öperim. Öyleyse şimdi size düşen iş Hulusi Paşa'yı trenden indirmeden aynen İstanbul'a geri göndermek olacaktır..."

Paşa ile emrindeki subaylar kucaklaşırken Hulusi Paşa'nın da kaderi belli olmuştu. Bu arada zaten Erzurum'dan yola çıkıp Ankara'ya gelmekte olan Rauf Bey de kendisine telgraf çekerek kumandayı bırakmamasını istemiş, Kazım Paşa da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla, namusu ve iktidarıyla meşhur Ali Fuat Paşa hakkında yanlış bir zehap ve telakki neticesinde alındığına inandığı bu karardan vazgeçilmesini önermişti.

Milli mücadelenin sivrilmekte olan üçlü önderliği içlerinden birine karşı yapılan bir hareket karşısında birlikte olacaklarını göstermişlerdi.

Yıldırım Orduları Grubu Adana'ya çekildikten sonra lağvedilince emrindeki kolorduyu dağıtmayan Ali Fuat Paşa karargâhını Konya'ya kurmuştu. Askerlerini trenle Ankara'ya aktarmak istiyordu ama İtalyanlar çok para istemişlerdi. Bunun üzerine kolordusunu yürüyüşle Ankara'ya nakletmeye karar vermişti. Ankara İtalyanların veya diğer İtilaf devletlerinin askeri açıdan ulaşabilecekleri, kolayca müdahale edebilecekleri bir yer değildi, orada daha güvenli olacak ve milli bir hareketin ve gerekirse direnişin örgütlenmesi konusunda düşündüklerini gerçekleştirecekti. Nitekim bir süre sonra gerçekten de Ankara'ya yerleşmiş ve İzmit'e kadar olan bölgeyi kontrolü altına almıştı. Hatta İstanbul'dan çıkıp İzmit ve Adapazarı üzerinden Bilecik ve Eskişehir'e doğru ilerlemek isteyen İngiliz askeri birliklerini ateş açarak Geyve civarında durmalarını sağladığı için milli mücadeleyi başlatan komutan olarak tanınıyordu. Zayıf İngiliz birliği çatışmaya girmeyi istememiş ve 20. Kolordu'nun kontrol ettiği bölgenin sınırlarında durmuştu.

Geyve artık işgal altında olmayan, İngilizlerin kontrolü dışındaki Anadolu topraklarının başlangıcı, kapısı haline gelmişti.

Sıtma tedavisi ve ağabeyinin düğünü için geçen kış İstanbul'a gittiğinde Rauf Bey ve Kazım Paşa ile görüşmelerinde ortaya koydukları plan ve programa uygun olarak çalışmalarına devam ediyordu. Hele de Hulusi Paşa'ya komutayı bırakmamasından sonra Ali Fuat Paşa için de ok yaydan çıkmıştı. Artık Harbiye Nezareti tarafından "asi kumandan" muamelesi görmeye başlamıştı. Ancak Yıldız Sarayı, yani Padişah Vahdettin çok sert değildi, belki de durumu idare etmeye çalışıyordu. Bir yandan İngilizlerin isteklerini karşılamaya ve böylelikle onların desteğini almaya çalışan bir havası vardı. Bu tür kararlar aldığında Anadolu'da gelişmekte olan milli hareketi de karşısına almış oluyordu; ama öte yandan da el altından milli hareketle bir bağı korumaya, bu gücü İngilizlere ve diğer İtilaf devletlerine karşı bir koz olarak kullanmaya çalışıyordu. Padişahın kesin emri ve kararı olsa Ali Fuat Paşa'nın Kolordu Komutanlığını sürdürmesi mümkün olmazdı. Yıldız Sarayı sanki "tazıya tut, tavşana kaç" diyen bir konumdaydı. Ali Fuat Paşa ile Kazım Paşa da bu durumdan yararlanmanın yollarını buluyorlar ve her fırsatta Padişaha bağlılıklarını ve saygılarını sergilemeye özen gösteriyorlardı. Rauf Bey, Kazım ve Ali Fuat Paşaların görüşü Vahdettin'in çevresindekilerden daha zeki ve akıllı olduğu yolundaydı. Kendi üslubu ve yöntemiyle vatani ve tahtını kurtarmaya çalıştığına da inanıyor ve genel olarak O'nu karşılarına almamaya gayret ediyorlardı.

Bandırma'dan başladığı Ege gezisini tamamlayarak Afyon'dan yaylı arabalarla Ankara'ya doğru yola çıkan Rauf Bey günler süren bir yolculuktan sonra 8 Haziran'da Ali Fuat Paşa tarafından Ankara'nın girişinde karşılanmıştı. Doğruca Paşa'nın Keçiören'deki konağına gittikten sonra Erzurum'daki Kazım Karabekir Paşa'ya da telgraf çekerek buluştuklarını bildirmişler ve birlikte yapacakları değerlendirmeleri telgrafla teati ederek paylaşmışlardı.

Rauf Bey Yunan ordusunun İzmir'i işgaliyle Batı Anadolu'da meydana gelen değişiklikleri uzun uzun anlatırken Ali Fuat Paşa da ordunun durumu ve özellikle Anadolu'daki kumandanlarla olan temaslarını ve görüşmelerini etraflıca anlatmıştı. Durum hiç de kötü sayılmazdı. Yunan işgali sadece halkı değil ordudan geriye ne kaldıysa, silah altındaki subay ve askerleri de hayli etkilemişti. Daha sonraki günlerde 3. Kolordu Komutanlığı'na atanan Albay Refet (Bele) Bey de Ankara'ya gelerek görüşme ve tartışmalara katılmış ve sonunda Anadolu'da görev başındaki kumandanların özellikle imzalayacağı bir belge hazırlamaya karar vermişlerdi.

"Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" denilen "Ankara Tamimi" vatanın bütünlüğü ve milletin varlığının tehlikede olduğunu ilan ediyor, Damat Ferit Paşa'nın başında bulunduğu İstanbul hükümetinin üzerine aldığı sorumluluğu artık yerine getiremediği vurgulanıyor ve milletin sesini ve haklarını dünyaya duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak bir şekilde bütün vilayetlerin temsil edildiği bir büyük milli kongre toplanmasını öngörüyordu. Böylece Anadolu'da milletin güvenine sahip bir milli heyet, bir meşru önderlik de ortaya çıkmış olacaktı. Alaşehir Kongresi işte Haziran ayında yapılan bu çağırışı dikkate alarak bu milli kongre önerisini benimseyecek, Temmuz ayında toplanacak Erzurum Kongresi de çağırışı sahiplenecekti.

Tamimin en başında Kazım ve Ali Fuat Paşalarla birlikte Albay Refet Bey'in ve eski Bahriye Nazırı olarak Rauf Bey'in imzası vardı. Bu isimleri görenler art arda imzalamaktan çekinmeyeceklerdi: Konya'daki 2. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa başta olmak üzere, 13. Kolordu Komutanı Albay Cevdet Bey, 12. Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey, 17. Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey, Edirne Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar Bey destek veren kumandanlar arasındaydı. Ayrıca İstanbul'daki Ahmet İzzet Paşa'ya da gönderilip, desteğinin istenmesi her zamanki gibi ihmal edilmeyecekti.

İmzaların tamamlanmasından sonra duyurulan Ankara Tammimi ile birlikte Anadolu'da milli bir hareketin örgütlenmesi için açıkça harekete geçilmiş oluyordu ve ilk adımları atmaya başlayanların arkasında hiç de küçümsenmeyecek bir gücün hızla toplanmakta olduğu söylenebilirdi.

Bu arada Harbiye Nezareti'nin Ali Fuat Paşa'yı görevden alma teşebbüsünün zamanlaması çok ilginçti; Ali Fuat Paşa aklına geldikçe sinirleniyordu. Çünkü tam da aylardır konuşulan, Alaşehir ve Erzurum Kongreleri'nin de sahiplendiği Büyük Anadolu Kongresi'nin toplanma hazırlıkları başlamıştı ve yer olarak da Ankara düşünülüyordu. Rauf Bey ve beraberindeki heyet Erzurum'dan yola çıkmış Ankara'ya varmak üzereydiler. Alaşehir Kongresi'nin seçtiği Müdürler Encümeni ve Hacim Muhittin ile de görüşülmüştü. Birkaç haftaya kadar böylesine kritik bir kongrenin toplanması söz konusuysen kendisini görevden almaya kalkışmalarını aklı almıyordu. Harbiye Nezareti'nin rahat koltuklarında oturan, koridorlarında dolaşanlar vatani ve milleti hiç düşünmüyorlar mıydı? Damat Ferit Paşa gibi hiç de zeki olmayan bir adamı idare edemiyorlar mıydı? Yıldız Sarayı'ndaki Padişah ne düşünüyordu acaba? O da kendilerinden, milli hareketin öncülerinden kuşkuya kapılıyor muydu? Saray'dan kendilerini belli ölçülerde himaye eden, sertlikleri frenleyen bir hava yayıldığını biliyorlardı ama yine de Damat Ferit Paşa denilen bu akıl fukarası ve bu Harbiye Nezareti ile Anadolu'da milli bir hareketin örgütlenmesi çok zor, hatta giderek imkânsız hale geliyordu. Büyük Anadolu Kongresi'nde bu meseleyi de görüşmek ve bir çözüm bulmak zorundaydılar. Hacim Muhittin'in Çerkez Ethem'le birlikte Damat Ferit'e suikast düzenlemeye çalıştığını ama gönderdikleri tetikçinin işi yüzüne gözüne bulaştırdığını hatırladı. "Keşke bu girişim başarıya ulaşıyaydı da şu lanet Damat Paşa'dan kurtulsaydık" diye hayıflandı...

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK ANADOLU KONGRESİ

1 Eylül 1919
Ankara

RAUF BEY VE ERZURUM KONGRESİ'NDE SEÇİLEN Heyet-i Temsiliye üyeleri Büyük Anadolu Kongresi'ne katılmak üzere Ankara'ya vardıklarında şehrin girişinde Ali Fuat Paşa bir karşılama töreni hazırlamıştı. 20. Kolordu'nun şeref kıtasının yanı sıra Ankara'nın ileri gelenleri, seymenler ve çevreden gelenlerle birlikte yüzlerce kişi Dikmen sırtlarında toplanmış, Kayseri-Kırşehir tarafından gelen heyeti karşılama heyecanı içindeydiler. Eşraf ve memurlar gelenlerin kim olduğunu biliyordu ama halk için "Kongre Paşası" Ankara'ya geliyordu. Rauf Bey'e bu ismin yakıştırıldığını duyan Ali Fuat Paşa kendi kendine gülümsedi. Rauf Bey ve diğerleri otomobillerinden inince Vali Vekili Yahya Galip Bey'le birlikte Rauf Bey'in yanına giden Ali Fuat Paşa elini uzatarak, "Hoş geldin Kongre Paşası" dedi. Kucaklaştılar. Rauf Bey biraz şaşkın ve soran gözlerle bakınca, Ali Fuat Paşa açıklama yaptı. "Valla Rauf Bey halk sana bu ismi uygun görmüş, 'Kongre Paşası' diyorlar, yalan da değil yani..." diyerek güldü. Rauf Bey de güldü, "Bahriye'de Paşa olamadık ama bu halk bizi yine de

kendi bildiği yoldan Paşa yapmış desene” dedi. Seymenlerin gösterisini birlikte seyrettikten sonra Rauf Bey’in otomobilinde yan yana oturdular ve birlikte yol kenarını dolduran halkı selamlayarak şehrin merkezine doğru hareket ettiler. Rauf Bey karşılamaya gelenlerin bu kadar kalabalık ve heyecanlı olmasından çok etkilenmişti. “Tebrik ederim Paşam...” dedi Rauf Bey, “Ankara gerçekten milli bir merkez olmuş, burada rahatça ve güven içinde çalışabileceğimiz anlaşılıyor. Bunu da size borçluyuz.” Önce hükümet konağına uğrayıp ardından heyetin kalacağı Ziraat Mektebi binasına ulaşınca kadar akşam olmuştu. Ankara gerçekten özel bir gün yaşamıştı. Belli ki artık şehrin yeni hâkimi “Kongre Paşası” olacaktı.

Erzurum Kongresi nasıl Kazım Paşa’nın himayesinde gerçekleşiyse bütün vilayetler ve mutasarrıflıklardan temsilci gönderilmesi istenen Büyük Anadolu Kongresi de Ankara’da Ali Fuat Paşa’nın himayesinde yapılacaktı. Ancak Kongre’nin sevk ve idaresi “Kongre Paşası” Rauf Bey tarafından üstlenilecekti. Erzurum’dan yola çıkmadan gereken haberleşmeler, yazışmalar, davetler yapılmış, Alaşehir Kongresi’nin Reisi Hacim Muhittin ile sıkı bir işbirliği yapılmış ve Kongre’nin geniş katılımlı olması için her türlü çaba harcanmıştı. Ancak delegeler gelmeye başladığında bütün çabalara rağmen katılımın sınırlı kalacağı anlaşıldı. Çünkü bu kongrenin, Erzurum ve Alaşehir başta olmak üzere, daha önce yapılan çok sayıda yerel veya bölgesel kongrelerden farklı yanı sıra aşağıdan, doğrudan halkın içinden insanların talepleri ve girişimleriyle yapılmamasıydı. Edirne’den Kars’a, Trabzon’dan Denizli ve Balıkesir’e kadar yapılmış veya yapılmakta olan onlarca yerel kongre doğrudan doğruya o yörelerin insanları, yerel liderleri tarafından düzenlenirken Ankara’da ülke çapında düşünülen kongre daha farklıydı.

Bu büyük kongre esasen Erzurum ve Alaşehir kongrelerinin seçtiği yöneticiler tarafından düşünülmüş ve tasarlanmış

bir toplantıydı. Rauf Bey, Hacim Muhittin Bey gibi politik liderler ve Kazım Paşa ile Ali Fuat Paşa başta olmak üzere bazı askeri liderler bütün Anadolu'yu kapsayan bir milli önderlik ortaya çıkarabilmek için böyle bir temsili toplantıya ihtiyaç duyuyorlardı. "Büyük Anadolu Kongresi" adını verdikleri ve Erzurum ve Alaşehir Kongreleri gibi yerel, bölgesel kongrelerin gücünü ve meşruiyetini de arkasına alarak düzenlenecek bir toplantının güçlü bir milli önderlik ortaya koyacağına inanıyorlardı. Ancak çeşitli şehir ve kasabalarda ulaştıkları milli örgütlerdeki vatansever kişiler davete itiraz etmediler ama katılım için pek bir gayret de göstermediler. Onlar doğrudan kendilerini ilgilendiren meseleleri kendi örgütlülükleriyle çözmeye çalışıyorlardı ve gözleri kendi şehirlerinin veya kasabalarının ötesini görmekte zorlanıyordu. Ufka değil önlerine bakıyorlardı. Dolayısıyla Ankara'da yapılacak Kongre pek ilgilerini çekmemişti. Yine büyük adamlar, birtakım paşalar, valiler, kumandanlar toplanacak ve memleketin büyük meselelerini, kurtuluşunu konuşacaklardı ama kendi kasabalarının sorunları, kendilerinin canını acıtan sahici, yakıcı dertleri gündemde olmayacaktı. Bu durumda Ankara'ya kimin gideceğini pek umursamadılar. Birileri gitse de olurdu, gitmese de...

Nitekim bu ortamda kongreye katılım davetlilerin üçte biri kadar oldu; davet edilenlerin sayısı 120 kişiyi geçiyordu ama Ankara'ya gelenlerin sayısı kırkı bulmamıştı. Başlangıçta bu durum biraz sıkıntıya yol açtı ama yine de bunu bir sorun haline getirmemek, hatta bir sorun olarak göstermemek gerekiyordu. Çünkü böyle memleket çapında bir kongre toplamaya kalkışıp da başarısız olmak milli harekete büyük darbe olurdu. Dolayısıyla gerek Rauf Bey, gerekse diğer önde gelen liderler bu durumu kendi aralarında bile fazla konuşmadan hazırlıkları sürdürdüler ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin merkezi olarak inşa edilmiş olan Ulus'taki büyük bina Kongre'nin toplanması için uygun hale getirildi.

4 Eylül Perşembe günü saat üçte kongre çalışmalarına başlandığında, resmen bir açılış yapmak için kürsüye çıkan en yaşlı delege İsmail Fazıl Paşa, Ali Fuat Paşa'nın babasıydı ve İstanbul delegesi olarak gelmişti. Karşısında oturan delegelerin sayısı kırkı ancak geçiyordu. İsmail Fazıl Paşa'nın kısa konuşmasının ardından Rauf Bey Kongre Reisliği'ne Hacim Muhittin de yardımcılığına seçilecek, divanın diğer üyeliklerine de uygun isimler belirlenecekti.

Anadolu'daki milli hareketin İttihatçıların yeni bir hamlesi olduğuna dair ortalıkta çok laf dolaşıyordu ve üstüne üstlük son zamanlarda İstanbul'dan bu konuda fazla ses çıkmaya başlamıştı. Yıldız Sarayı'nın da bazı kuşkularının gelişmekte olduğu ve giderek kendisine karşı da yönelecek bir hareketin örgütlenip örgütlenmediğinden artık Vahdettin'in emin olmadığı kulaklara fısıldanıyordu. Dolayısıyla delegeler öncelikle bu durumu dikkate alarak uzun tartışmalardan sonra İttihatçı olmadıklarına ve olmayacaklarına dair yemin etmeye karar verdiler. "Vatanın ve milletin mutluluk ve esenliğinden başka bir hiçbir şahsi amaç gütmeyeceklerine, İttihat ve Terakki Partisi'ni canlandırmaya çalışmayacaklarına, siyasi partilerden hiçbirinin politik isteklerine hizmet etmeyeceklerine" Allah adını vererek yemin ettiler. Ardından tartışmaya yol açmadan kabul edilen karar ise Kurban Bayramı vesilesiyle Padişaha tebrik ve bağlılık telgrafı çekilmesiydi. Padişah'ta oluşmakta olan kuşkuları dağıtmak istiyorlardı ve gerçekten de bu telgraf ve öncesinde edilen İttihatçılık karşıtı yemin İstanbul'daki hükümet ve matbuatın tümünde değilse de Yıldız Sarayı'nda bir memnuniyet yaratacaktı.

Kongrenin bundan sonraki çalışmalarında esas konu 25 imzalı bir önergeyle verilen manda meselesi oldu. Rauf Bey ve arkadaşları böyle büyük bir kongrede milli bir liderliğin örgütlenmesini ve toplumsal meşruiyet sağlamasını düşünerek harekete geçmişlerdi ama işte toplanan delegelerin çoğunluğunun verdiği önergede ABD'nin geçici bir süre için

mandater ülke olması isteniyordu. Şimdiye kadar Osmanlı ile atışmamış, karşı karşıya da gelmemiş Atlantik ötesindeki bu büyük ve güçlenmekte olan devlet “en az zararlı” olacak mandater olarak göze kestirilmişti. Delege çoğunluğunun imzalarıyla gündeme gelen bu önerinin İstanbul’da ve ülkenin birçok yerinde destekçisi olduğu biliniyordu tabii. İstanbul’da özellikle Ahmet İzzet Paşa da Amerikan mandasından yana olduğu için mevcut şartlarda bunun “ehven-i şer” bir çözüm yolu olacağını düşünenler her geçen gün artıyordu. Kazım Paşa’nın artık kızağa çekilen yakın arkadaşı Albay İsmet Bey ve yazar Halide Hanım da dahil olmak üzere, pek çok kişi Amerikan mandasının istenmesi için propaganda yürütüyor, Anadolu’daki milli hareketin de bu yola girmesi, bu görüşe angaje olması için baskı yapıyordu. Hatta İsmet Bey’in bir mektubuyla, İzzet Paşa’nın Manda Layihası’nı Erzurum Kongresi’nin Heyet-i Temsiliye’sine ve Kazım Paşa’ya iletmek üzere Binbaşı Saffet Bey Erzurum’a gönderilmişti. Konu kongrenin gündemine alınıp tartışılsa hızla bir karara bağlanabilirdi ancak Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa böyle açıkça ABD’ye bir manda çağrısı yapılmasını doğru bulmuyorlardı. Kazım Paşa ile istişare ettiklerinde onun da kendileri gibi düşündüğünü gördüler.

Rauf Bey önce  nergeyi Teklifler Encümeni’ne havale ederek zaman kazanma yoluna gitti. “Bir işi yokuşa sürmek istiyorsan komisyona havale et” yöntemi o zaman da işe yarıyordu. Enc mende konu uzun uzun konuşulurken bir yandan da genel kurulda tartışılmaya başlandı. Konuşmacıların çoğu bu fikri destekliyordu ancak Encümen’deki tartışmalarda Rauf Bey’in karşı çıkışı üzerine bir karar alınamamıştı. Sonuçta bir orta yol teklifi yine Rauf Bey’den gelecekti; ABD’nin mandaterliğinden değil “müzaheret” etmesinden söz edilebilirdi, yani zor durumda olan Türklere yardımcı ve destek olması istenecekti. Tabii ABD bu “müzaheret”i ne için, neden yapacaktı? Devletler kendi çıkarları olmadan başkasına neden

ve nasıl yardım edebilirdi? Böyle bir dünyada yaşanmadığını herkes biliyordu elbette ama sonuçta bu formül üzerinde uzlaşma sağlandı. Mandacıların açık çoğunluğuna rağmen meselenin böyle karışık ve müphem bir şekle sokulması Rauf Bey'in başarısıydı.

9 Eylül günü Kongre Reisi olarak Rauf Bey ve diğer divan üyelerinin imzalarıyla ABD Senatosu'na resmi bir yazı gönderildi; "Osmanlı İmparatorluğu topraklarının ve halkının keyfi idaresine bir barış antlaşmasıyla izin verilmeden önce, tarafsız bir devlet olarak, durumu yerinde incelemek için Senato üyelerinden oluşturulacak özel bir komitenin Anadolu'ya gönderilmesi" isteniyordu.

Manda meselesi böyle aşıldıktan sonra aynı gün Kongre bir önemli karar daha aldı; İstanbul'daki hükümetin görevden almaya çalıştığı Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu'daki bütün milli kuvvetlerin komutanlığına atarken Erzurum'daki Kazım Paşa'yı da Doğu'daki kuvvetlerin komutanlığına getirmişti.

Böylece Doğu'da ve Batı'da iki askeri cephe kurulmuş oluyor ve ordunun güvendiği iki genç paşa komutan olarak bu cephelerin başına getirilmiş oluyordu. Aslında doğrusunu söylemek gerekirse Batı'daki cephe Yunan-Rum meselesiyle, Doğu'daki de Ermeni meselesiyle uğraşacaktı. Yani bir başka yerden bakıldığında Anadolu'nun kadim yerli Hristiyan halklarıyla Müslüman Türkler ve Kürtler arasında bir tür "iç savaş" vardı. Ermenilerle henüz sıcak çatışmalar yoktu ama İzmir'e çıkan ve ilerlemekte olan Yunan ordusuyla yer yer başlayan çatışmalar nedeniyle acilen örgütlenmesi ve güçlendirilmesi gereken Batı Cephesi idi. 9 Eylül 1919 günü Rauf Bey Ali Fuat Paşa'ya bu atamayı bildirmek için gönderdiği resmi yazıda, "Kongrenin bugünkü içtimasında zat-ı devletlerinin Garbi Anadolu Umum Kuvay-ı Milliye Kumandanlığına tayininize müttefikan karar verilmiş olduğunu arz eyeriz. Harekât ve teşebbüsâtı milliyenizde Heyet-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat buyrulması rica olunur" diyordu.

Kongre ayrıca iki önemli siyasi karar daha aldı; birincisi o sırada üçüncü defa hükümet kurmuş olan Damat Ferit Paşa'nın çekilmesini ve yerine kendileriyle daha iyi ve güvenli bir şekilde işbirliği yapacak bir hükümetin kurulmasını sağlamaktı. Ve buna bağlı ikinci bir karar da bu yeni hükümetin derhal seçimlerin yapılmasını sağlayarak Meclis-i Mebusan'ın en kısa zamanda toplanmasıydı. Anadolu'nun nabzını tutmakta olan Kongre delegeleri yapılacak seçimlerde milli hareketin büyük çoğunluk oluşturacağından emindiler. Ama hem bu durumu dikkate alarak, hem de gelecekteki muhtemel gelişmelere daha hazırlıklı ve örgütlü olmak açısından Doğu'da ve Batı'da ortaya çıkan milli dernekleri tek bir çatı altında toplamanın doğru olacağını düşünerek, Anadolu ve Trakya'daki bütün milli örgütleri kapsayacağını ileri sürdükleri yeni bir cemiyetin kurulduğunu ilan ettiler: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti. Kongrenin seçeceği Heyet-i Temsiliye bu cemiyetin merkez yönetimini üstlenecekti.

Bu arada Rumeli'nin merkezi sayılan Edirne'den gelen bir telgraf herkesi pek memnun etti. Belediye Başkanı Şevket Bey kongre reisliğine çektiği telgrafta halkın ve şehrin ileri gelenlerinin katıldığı bir büyük toplantıyla "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Trakya'daki idaresinin Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne verildiğini" bildiriyor ve böylece daha da güçleneceklerini vurgularken İstanbul hükümetiyle arası iyi olan Vali Salim Paşa ile Polis Müdürü Fuat Bey'in ise ürkerek kaçtıklarını, muhtemelen İstanbul'a döneceklerini belirtiyordu. Vali vekilliğine milli hareketin taraftarı Mektupçu İhsan Bey getirilmişti. Edirne merkez olmak üzere Trakya'daki milli örgütlenme o zamana kadar bu yerel cemiyet aracılığıyla ve Kolordu Kumandanı Albay Cafer Bey'in himayesinde gelişmişti.

11 Eylül günü Kongre sona ererken İstanbul'a giderek başta Ahmet İzzet Paşa olmak üzere "millici" diye tanınan kişi ve çevrelerle görüşmeler yapmak ve hatta mümkünse Padişah'la

da temasa geçmenin bir yolunu bularak Ankara’da alınan kararları anlatmak üzere Kara Vasıf ve İsmail Hami Beyler görevlendirildi. İstanbul’u ve Yıldız Sarayı’nı ihmal etmemek gerekiyordu. Saray’dan habersiz, daha da önemlisi Saray’a rağmen bir şey yapıldığı kanaatinin doğması işleri zorlaştırırdı. Milli bir mücadeleyi koordineli bir şekilde götürmesi zorunlu olan üç odağın, Doğu Anadolu, Batı Anadolu ve İstanbul’un aralarındaki ilişkinin bozulması ve dağılması felaket olurdu. Yeni kurulan cemiyetle Anadolu’nun ve Trakya’nın birliği sağlanmıştı, İstanbul’da da Damat Ferit’in yerine daha uygun bir hükümet kurulursa milli mücadelenin önemli bir aşaması daha geride kalmış olacaktı.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SANDIK ALAYLARI BELEDİYE YOLLARINDA

10 Kasım 1919

İzmit

İZMİT’İN HACI HIZIR MAHALLESİ, 25 yaşını doldurmuş erkek sayısı beş yüzü geçmediği için ancak bir tane “müntehib-i sani” yani mebusları seçecek “ikinci seçmen” seçebiliyordu. 20 Ekim 1919’da mahalledeki 25 yaşını doldurmuş erkeklerin hepsi değilse de birçoğu oylarını mektep binasına yerleştirilen sandıkta kullanmış ve öğretmen Hilmi Bey’i seçmişti. Ekim ve Kasım aylarında diğer mahallelerde de uygun günlerde oylar kullanılmış ve ikinci seçmenler belirlenmiş olduğundan 10 Kasım 1919 Perşembe günü de İzmit’ten seçilecek iki mebusun belirlenmesi kararlaştırılmıştı.

Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan Küçük Saray Hünkâr Köşkü’nde toplanan 28 ikinci seçmenin oyunu almak için mebus adayları kulis yapıyordu. Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi İzmit’te de rahatça seçilmesi beklenen aday milli harekete sempatisini açıkça ifade eden eski Amasya Mutasarrıfı Hüseyin Sırrı Bey’di. Amasya’ya gelen İngiliz komutanının isteklerini yerine getirmediği için hükümet tarafından görevden alındıktan sonra İzmit’e gelerek açıkça Kuvay-ı Milliye

propagandası yapmaya başlayan Hüseyin Sırrı Bey, “Saltanat-ı milliyemizin istiklali için çalışanlarla teşrik-i mesai edeceğim” diye açıkça beyannamesine yazmıştı. Ayrıca köylere doktor ve hemşire sağlanmasından adalet mekanizmasının düzenlenmesine kadar birçok vaatte bulunmuştu. Köşk’ün büyük salonuna yerleştirilen süslü oy sandığında oylarını kullanan 28 ikinci seçmenin 26’sından aldığı oyla ilk sırada mebus olan Hüseyin Sırrı Bey tebrikleri kabul ederek, etrafa gülücükler saçarken Hünkâr Köşkü’nün içinde ve etrafında birikmiş meraklı kalabalık da “sandık alayı” için harekete geçti.

1908 seçimlerinden beri artık bir gelenek haline gelen bu seçim şenliği birçok yerde yapılırdı. Oylar kullanılıp seçimler bittikten sonra süslenmiş bir arabaya konulan sandık, davul zurna eşliğinde ve bir tür fener alayı gibi, güle oynaya belediye binasına götürülür ve yetkililere teslim edilirdi. İşte İzmit’te de sandık alayı ile seçimler sona ermiş, birçok yerde olduğu gibi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin sesine kulak veren, Anadolu’da gelişmekte olan milli harekete destek olacağını söyleyen iki mebus seçilmişti.

Hayli az sayıda da olsa bazı yerlerden seçilen Hürriyet ve İtilafçılar daha sonra istifa edecek ve seçimlere hile karıştırıldığını iddia edeceklerdi ama doğrusu bu istifalar ve iddialar seçimlerin meşruiyetine gölge düşürmeyecekti. Toplamda seçilen 168 mebustan büyük çoğunluğu milli hareketin mensuplarıydı, Hristiyan nüfus, Rumlar ve Ermeniler seçimlere katılmazken Yahudiler katılmış ve toplamda nüfusları 400 bini bulurken sadece bir mebus seçmişlerdi. Osmanlı’nın deniz aşırı, uzak vilayetlerinde veya işgal altında olan yerlerde, Yemen, Hicaz, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Libya, Ege adaları ve Rumeli’de seçim yapılmamıştı. Buralardan İstanbul’a mebus gitmeyecekti. Aslında sadece Anadolu’da ve Doğu Trakya’da seçim yapılmıştı ve buralarda seçilen mebuslarla bir Meclis oluşacaktı.

Ankara'daki Büyük Anadolu Kongresi'nden sonra İstanbul'a dönen Kara Vasıf Bey ve İsmail Hami Bey'in yaptıkları görüşmelerin yanı sıra Ankara'dan telgraf ve mektuplarla yürütülen temaslar ve tartışmalar sonucunda Damat Ferit Paşa hükümeti sallanmaya başlamıştı. Anadolu'daki kolordu komutanlıkları başta olmak üzere çeşitli askeri ve sivil yetkililerin de hükümete karşı tavır alması el altından örgütlenmiş, ayrıca halktan insanların da toplu telgraflar çekerek hükümeti istifaya davet etmesi tavsiye edilmişti. Sonuçta bütün bunlar Saray üzerinde etkili olmuş ve kendisiyle kurulmuş olan ilişkiyle bir ölçüde rahatlamış olan Sultan Vahdettin güvendiği biricik siyasetçiyi, kız kardeşinin kocası Damat Ferit Paşa'yı sadareten almak zorunda kalmıştı. Hükümeti kurma görevini Anadolu'daki milliyetçilerle daha iyi ilişkiler kurabilecek olan Ali Rıza Paşa'ya verince Rauf Bey ve arkadaşları da hem rahatladılar, hem de siyaseten önlerine koymuş oldukları bir işi başarmış olmanın özgüveniyle yollarına devam ettiler.

Nitekim derhal Ali Rıza Paşa hükümetinden seçimlerin düzenlenmesini isteyeceklerdi. Anadolu'daki milli hareketle iyi geçinmek ve işbirliği yapmak üzere hükümet kurmuş olan Ali Rıza Paşa ve arkadaşları da aynı şeyi düşünüyordu. Dünya savaşının sona ermesi ve mütareke yapılmasının ardından Vahdettin Meclis-i Mebusan'dan kurtulmak için fırsat aramış ve sonunda 21 Aralık 1918'de Meclisi feshederek bu kurumun ayağına dolaşması ihtimalini ortadan kaldırmıştı. İktidarı başkalarıyla paylaşmak niyetinde değildi, ülkeyi ağabeyi Sultan Abdulhamit gibi yönetmek istiyordu. Ancak geride kalan bir yıl çeşitli sorunlarla, krizlerle geçerken Vahdettin'i güçlendirmemiş, iktidarı tek başına ve keyfince sürmesine yardımcı olmamıştı. Şimdi Ali Rıza Paşa hükümetinin seçimleri düzenlemesinden hiç memnun değildi ama engelleyecek durumda da değildi. Anadolu'nun bunu ne kadar istediğini ve hükümet üzerinde nasıl baskı yaptığını iyi biliyordu. Böylece durumu yakından takip et-

meye ve mebusların milli harekete nasıl ve ne kadar bağlı olacaklarını görmeye karar verdi.

9 Ekim’de seçimlerin yapılmasına ilişkin kararname çıkaran hükümet de aynı zamanda Ankara’daki Rauf Bey ve arkadaşlarıyla doğrudan görüşmek istiyordu. Aynı şekilde Rauf Bey ve Heyet-i Temsiliye de İstanbul hükümetiyle doğrudan ilişki kurmak isteyince 20 Ekim’de Eskişehir’de buluşmaya karar verdiler. İstanbul hükümeti Bahriye Nazırı Salih Paşa’yı göndermişti, Rauf Bey de Ali Fuat Paşa ve bazı heyet üyelerini yanına alarak Eskişehir’e geldi. Salih Paşa ile gayet iyi görüşen ve anlaşılan Rauf Bey ikisinin imzaladığı bazı protokoller hazırlayarak geleceğe dönük güvenceler oluşturmak istedi. Bugünkü hükümet kendilerini resmen tanıyor ve oturup müzakere ediyordu ama İstanbul’daki hükümetlerin ne kadar sık değiştiği malûmdur ve ayrıca Padişah’ın da bu yakınlıktan ve özellikle seçim kararı alınmasından hoşnut olmayacağı tahmin ediliyordu. Dolayısıyla konuşulan, kararlaştırılan konuların yazılı belgelerle, protokollerle imza altına alınmasında yarar vardı.

Nitekim bu protokoller bundan sonrasında nelerin, nasıl yapılacağını belirlerken başlamış olan seçimlere müdahale edilmemesi, serbestçe gerçekleşirken gecikmeden sonuçlanması ortak bir hedef olarak ilan ediliyordu. Birinci Protokol’ün 4. Maddesi büyük savaş sırasında “Ermeni tehciri” adı altında yapılan zulüm ve katliamın, aslında soykırımın sorumlularının yargılanması ve hak ettikleri cezalara çarptırılmalarını karara bağlıyordu. İkinci Protokol’ün 3. Maddesi ise “istiklalimize dokunmamak kaydıyla” herhangi bir devletin fenni, sınai ve ekonomik yardımlarının kabul edileceğini ifade ederken mandat tartışmalarına kapıyı açıyordu.

Görüşmenin iki tarafı da sonuçlardan memnun olarak, biri İstanbul’a, diğeri de Ankara’ya dönerken asıl kazançlı çıkan ve meşruiyetiyle birlikte gücünü artıran Rauf Bey ve arkadaşlarıydı. Giderek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti en önemli iktidar organı haline geliyordu. Bunu en iyi görenlerin başında ise Sultan Vahdettin geliyordu. Seçimlerden sonra oluşacak siyasi tablo Vahdettin'in kuşkularını daha da artıracak ve Padişahı, "Saltanat tacımın mücevheri" diye tanımladığı Heyet-i Temsiliye ile karşı karşıya gelmeye zorlayacaktı.

1919 seçimleri Osmanlı devletinde yapılan altıncı genel seçim oldu ve beklendiği veya tahmin edildiği gibi mebusların büyük çoğunluğu Beşiktaş sırtlarındaki Yıldız Sarayı'na değil Ankara'ya, Ziraat Mektebi'ne yerleşmiş Heyet-i Temsiliye'ye bakıyordu. İstanbul'da bulunan yabancı askeri kuvvetleri hatırlatarak ve başkentin her an işgal edilebileceği söylentilerini dikkate alarak Meclis'in nerede toplanması gerektiği bir miktar tartışıldı. İstanbul'u yeterince güvenli bulmayanlar Anadolu'da, örneğin Ankara veya Sivas'ta toplanmasını savundular. Ancak Rauf Bey siyasette meşruiyetçi bir anlayışa sahipti ve başkentin böyle terk edilmesine itiraz etti. Meclis ne olursa olsun İstanbul'da toplanmalı ve kararlarını oradan dünyaya duyurmalıydı. Bir Anadolu şehrinde toplanması etkisini ve gücünü azaltırdı. Nitekim İstanbul'da toplanılmasına ve açılışın da 12 Ocak 1920 günü olmasına karar verildi.

Kendisi Sivas'tan mebus seçilen Rauf Bey İstanbul'a geldiğinde şehirde bir milli heyecan dalgası esti ancak doğrusu fazlaca nümayişe yol verip sadece Saray'ı değil İngilizleri de rahatsız etmek istemiyorlardı. Yavaş ve temkinli bir şekilde ilerlemek yanlısı olan Rauf Bey Yıldız Sarayı'ndan da randevu istemeyi ihmal etmedi. Mecburen randevu veren Vahdettin Rauf Bey'i kabul ederken memnuniyetsizliği yüzünden akıyordu. Bütün mebusların saltanat ve hilafete bağlı olduğunu vurgulayan Rauf Bey Anadolu'da örgütlenmekte olan milli hareketin barış görüşmelerinde işe yarayacağını da uygun bir şekilde anlatmayı ihmal etmedi.

Yıldız Sarayı'nın pencerelerinden Dolmabahçe önünde demirlemiş İngiliz ve Fransız savaş gemilerini gösteren Rauf Bey, "Padişahım" dedi, "bunların zoru işte bu su kenarına kadar geçer. Ötesine sökmez. Anadolu sağlamdır. Memleketin selameti için atıldığı mücadelede mutlaka muvaffak olacaktır. Bundan emin olunuz."

Ancak Vahdettin pek rahat değildi, söylediklerini duyuyormuş gibiydi. Biraz ürkmüş bir hali vardı. "Rica edirim dikkat edin" dedi, "Bu adamlar her şeyi yaparlar. Meclisteki sözlerinize dikkat edin. İsterlerse yarın Ankara'ya da giderler."

Rauf Bey biraz bozuldu, bu adamı mı kurtarmaya çalışıyoruz, diye düşündü ama sonra hemen zihnini toparladı, söz konusu olan Hilafet ve Saltanat makamı idi, şahıslar değildi. Düşmandan korkmuş, ürkmüş bu adamla birlikte yapılabilecek şeylerin çok sınırlı olduğunu o anda idrak etti ancak yine de uyarıda bulunmadan yapamadı. "Milletin duygularına tercüman olabiliyorsak şunu arz etmek isterim ki, milletin sizden istediği Meclis kararı olmadan herhangi bir milletler arası ve-sikayı imzalamamanızdır. Aksi takdirde istikbali çok karanlık görüyoruz. Akıbetin ne olacağı meçhuldür."

Bu sözler üzerine Vahdettin sinirlendi, oturduğu koltuktan kalkarak bakışlarını Rauf Bey'e dikti ve duraklaya duraklaya konuştu: "Rauf Bey... Bir millet var, koyun sürüsü... Buna bir çoban lazım... O da benim."

Görüşme bitmişti.

Rauf Bey'in ziyaretinden sonra iyice evhama kapılan Sultan Vahdettin Meclis'in açılışını engellemeyi bile düşündü ama bunu yapacak iktidara, güç ve kudrete sahip değildi. Bu Meclis'ten ve büyük çoğunluğu oluşturan, bir süre sonra kendilerini "Felah-ı Vatan Grubu", yani "Vatanın Kurtuluşu Grubu" diye adlandıracak millici mebuslardan çekeceği vardı. Artık bundan emindi ama bir yandan da onlarla teması kaybetmemek, hiç olmazsa yer yer on-

ların suyuna gitmek zorunda olduğunu biliyordu. Zaman içinde olaylar eline fırsat verirse Meclis'ten de Rauf Bey ve arkadaşlarından da kurtulmanın yolunu bulmaya çalışacaktı. Meclis çoğunluğunun ve aslında Anadolu'daki milli hareketin de lideri olan Rauf Bey'in kendisine her zaman gereken saygı ve bağlılığı göstermesi kendisi için bir avantaj olabilirdi.

12 Ocak 1920 Pazartesi günü saat 14.00'de Fındıklı Sarayı'nda yapılacak ilk toplantıya katılmak üzere mebuslar gelmeye başladıklarında Meclis-i Mebusan'da salt çoğunluğun bile olmadığı görüldü. 168 mebustan ancak 72 tanesi açılışa gelmiş, diğerleri ya İstanbul'a gelmeyi doğru bulmamış ya da bu tarihte İstanbul'da olacak tarzda memleketlerinden başkente ulaşamamış, hâlâ yollardaydılar.

Bu arada Vahdettin'in Meclis'ten hoşlanmadığını bilen Posta ve Telgraf Müdürü Refik Halit (Karay) Bey, "Hoş geldiniz Ankara keçileri" diyerek hâlâ "İttihatçı" olduklarından kuşku duymadığı millici mebuslarla dalgasını geçiyordu; "Ankara keçileri kurban bayramı mı yaklaştı, ecelinize ayağınızla mı geldiniz? Baş başa vermiş Fındıklı ağılında ne meler-siniz, ne beklersiniz? Harp zenginliği, fabrikatörlük, tahsisatı mesture, nazırlık mı, avuçlarınızı yalayınız. Sizden önceki sürü otların dibine darı ekti. Bu zavallı millete yine kösemenlik mi ettireceksiniz? Çıngırağınızı sallaya sallaya bizi hangi mezbahalara sevk edeceksiniz?"

Gazetede bu hakaretleri okuyan Rauf Bey 1908 Devrimi'nden sonra açılan ilk Meclis-i Mebusan'ı hatırladı. İttihatçılar öylesine zafer sarhoşuydular ki, Enver ve Niyazi'yi öven bir marş bile yapmışlar, avaz avaz söylemekte beis görmüyorlardı. Sözleri Samih Bey'e, bestesi Zati Bey'e ait marşın ilk dört-lüğünde şöyle diyorlardı:

*Osmanlılar bugün oldu muzaffer
Fethetti yeniden vatanı asker
Açtı mebuslara yolu süngüler
Yaşasın Niyazi, yaşasın Enver*

Rauf Bey hüzünle gülümsedi, sonra o Enverlerin, Talatların Meclis'e ne yaptıklarını, nasıl bir kenara fırlatıp kendi diktalarını kurduklarını görmüşlerdi. Şimdi elbette buna benzer şarlatanlıklar yapacak bir durum yoktu. Padişah Vahdettin rahatsız olduğunu ileri sürüp Meclis'e gelmemiş, açılışa bulunamamıştı. Gönderdiği açılış konuşmasını Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa okuyacaktı. En yaşlı üye sıfatıyla Muş Mebusu İlyas Sami Bey'in başkanlığında toplanan Meclis'te mebuslar yemin edecek ve daha sonraki günlerde Anadolu'dan yeni gelen mebuslarla birlikte toplam sayı 100'ü geçecekti. Bu arada başkan seçilen Reşat Hikmet Bey bir ay geçmeden ölünce yeni başkan avukat Celalettin Arif Bey olacaktı.

Rauf Bey için Meclis milletin haklı taleplerinin dünyaya ilan edileceği bir kürsüydü. Nitekim milli harekete yakınlık duyan mebuslarla yapılan birkaç özel toplantıdan sonra Rauf Bey'in başkanlığında "Felah-ı Vatan Grubu" – Vatanın Kurtuluşu Grubu- adıyla bir grup oluşturdular. Bu grup 22 Ocak 1920 günü yaptığı gizli bir toplantıda daha önce Ankara'da esasları belirlenen bir milli yemini, Misak-ı Milli'yi kabul etti. Hemen ardından da Meclis-i Mebusan'ın 28 Ocak 1920 günkü gizli toplantısında kabul edildi. Ancak Misak-ı Millî metni 17 Şubat 1920'de Meclis tarafından bütün yabancı parlamentolara ve basına bildirilecekti.

Daha sonra tarihsel bir deklarasyon haline gelen Misak-ı Milli Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün olan 30 Ekim 1918'de "Türk ve İslâm çoğunluğunun yerleşmiş olduğu toprakların tamamı ister işgalle veya isterse bir hüküm ve kararla olsun, birbirinden ayrılmaz bir bütündür" olduğunu belirterek "Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz" ilke-

sini savunuyordu. Rauf Bey Mondros'ta imzaladığı metnin aslında siyaseten içerdiğini Misak-ı Milli olarak ifade etmiş oluyordu. Mütareke şartlarını keyfi bir şekilde çiğneyen İtilaf devletlerini 30 Ekim 1918'deki noktaya siyaseten dönmeye davet ediyordu. Ayrıca Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan ve Batum'da ve Batı Trakya'da halk oylamasına gidilebileceği de kabul ediliyordu.

İngilizler bu deklarasyondan hiç hoşlanmadılar ve Meclis'i tasfiye etmeye karar verdiler. Bu Meclis'in İstanbul'da çalışmaya devam etmesine izin veremezlerdi. Vahdettin'in de Meclis'ten ve Rauf Bey'le arkadaşlarından hoşlanmadığını bildikleri için rahatça harekete geçecekler ve İstanbul'u resmen işgal edeceklerdi.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

“VÜCUTLARI ELZEM OLAN ARKADAŞLARIN İLTİHAKLARI ŞARTTIR...”

18 Mart 1920

Fındıklı Sarayı – İstanbul

MECLİS-İ MEBUSAN'IN çalışmalarını sürdürdüğü Fındıklı Sarayı eski bir Sultan Yalısı idi ve İstanbul Boğazı'nın kenarındaydı. Hemen yanında da Ayan Meclisi'nin binası vardı. Meclis'in kapısına dayanan İngiliz askerlerinin başındaki subay binadan içeri girmedi ama gözaltına almak istediklerini belirten bir tür tutuklama müzekkeresini içeriye gönderdi. Rauf Bey'in yanı sıra Kara Vasıf, Edirne Mebusu Şeref Bey ve Osmanlı Mesai Fırkası'ndan mebus seçilen işçi Numan Usta'yı istiyordu. İşgal komutanlığı ilk aşamada bu dört mebusu tutuklamaya karar vermişti.

Her işini meşruiyet temelinde yapmayı ilke edinmiş Rauf Bey böyle bir hamleyi beklemiyor değildi, kendisine haber gönderenler arasında eski Sadrazamı Ahmet İzzet Paşa bile vardı. İşgalin resmileşeceği ve çok sayıda tutuklama olacağı günlerdir konuşuluyordu. Hatta bazıları çoktan buna göre tedbirini almış, Anadolu'ya geçenler olmuştu. Ancak Rauf Bey

bir türlü ne yapacağına karar verememişti. Hatta Ankara'dan Ali Fuat Paşa da şifreli bir telgraf çekerek kendisini uyarmış ve muhtemel bir işgal karşısında mutlaka kaçarak Ankara'ya gelmesini istemişti. Kazım Paşa'nın da kendisi gibi düşündüğünü belirten Ali Fuat Paşa, "Sizinle beraber vücutları ilerideki teşebbüs ve hareketlerimiz için elzem olan arkadaşların neticede bize iltihakları şarttır... Buraya gelecek zevat arasında memleketi temsil vasıflarını haiz olanlarla gerektiğinde hükümet teşkil ve idare liyakatında olan insanların bulunması mühimdir" diyordu.

Bu çağrı üzerine Heyet-i Temsiliye üyeleri ve bazı mebuslarla Şişli'de Şair Nigar Hanım Sokağı'nda Kara Vasıf'ın kiraladığı dairede gizli bir toplantı yapıp muhtemel bir işgal karşısında ne yapmaları gerektiğini tartışmışlar ancak bir sonuca varamamışlardı. Daha öncesinde liderlerin ortadan kaybolmaması gerektiği fikrinde birleşmişlerdi; çünkü yoklukları moral bozukluğuna, hatta paniğe yol açabilirdi. Onun için normal hayatlarına devam ediyorlardı.

İngiliz subayının yazısı eline tutuşturulduğunda Rauf Bey yine biraz düşündü, acaba teslim olsa ve tutuklansa siyaseten daha doğru ve etkili bir şey mi olurdu? Çünkü bu kadar haksız ve altında kendi imzası olan Mondros Mütarekesi'ne bu kadar ters bir işgalin hem ülke içinde, hem de dünyada tepki görmesini sağlamak açısından "haklı ve mazlum" bir görüntü vermek yararlı olabilirdi. İşgale tepki göstermek isteyenler için tutuklanmalar bardağı taşıran bir damla haline gelebilirdi. Etrafını saran Yunus Nadi, İbrahim Süreyya, Yusuf Kemal, Ali Şükrü ve Hüsrev Beyler ısrarla kaçmasını söylüyorlardı. Kara Vasıf ise bir şey söylemeden Rauf Bey'e bakıyordu. Belli ki Rauf Bey ne yaparsa kendisini takip edecekti. Bitişikteki Ayan Meclisi tarafına geçmek yeterliydi. Hemen oradan bir motora atlayıp Boğaz'ın karşı kıyısına Üsküdar'a gidebilirlerdi. Rauf Bey'in tereddütlü halini gören Denizli Mebusu Yunus Nadi Bey sinirlendi. "Sizin teslim olmanız ve tevkif edilmeniz artık

sadece size, şahsınıza ait bir karar değildir” dedi ve kararlı bir şekilde devam etti: “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Felah-ı Vatan Grubu Reisi olarak hakkınızda karar verecek tek kişi siz değilsiniz. Sizin tevkifiniz üzerine kimse sokaklara dökülmeyecektir. İngiliz İmparatorluğu da dünyada tecrit olacak değildir. Ama bu memleketin kurtuluş ümidi ağır bir darbe yiyecek, milli hareket lidersiz kalacaktır. Buna hakkınız yoktur. Hadi, gidiyoruz...”

Rauf Bey’in koluna girmesiyle birlikte yan taraftaki Ayan Meclisi’ne doğru adeta sürüklemeye başladı. Hep birlikte o tarafa yöneldiler, bir motora atlayarak hızla Üsküdar’a doğru hareket ettiler. Üsküdar’da Sultantepe’deki Özbekler Tekkesi’nde günü geçirdikten sonra gece Ankara’ya dönmek üzere yola çıkacaklardı. Milli hareketin lideri son anda teslim olmaktan vazgeçmiş ve Anadolu’ya dönerek mücadeleye orada devam etmeye karar vermişti.

İstanbul’un işgali 16 Mart 1920 sabahı başlamıştı. O sırada şehirde zaten 40 bin Fransız, 35 bin İngiliz ve iki bin kadar da Yunan askeri bulunuyordu. Boğaz’daki savaş gemileri toplarını Saray’a, Fındıklı’daki Meclis-i Mebusan’a ve Galata Köprüsü’ne çevirmiş, askeri birlikler de resmi binaları kontrol altına almaya başlamışlardı. Bu sırada Şehzadebaşı’ndaki Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhını da basan İngiliz askerlerinin uyumakta olan Askeri Mızıkâ Bölüğü’nün erlerini öldürmesi duyulunca şehirde bir infial havası esmeye başlamıştı. Harbiye Nezareti ve Tophane’yi işgal eden İngiliz askerleri Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey’in Beyoğlu’ndaki avukatlık bürosuna da gelmişler, kapıyı kimse açmayınca kırıp içeri girmişlerdi ama Celallettin Arif Bey bir gün öncesinden kaçmış, çoktan Anadolu’nun yolunu tutmuştu.

Rauf Bey yan taraftaki Ayan binasına geçmeden önce, Yunus Nadi’nin kolunda adeta sürüklenirken, geride kalanların

hemen bir toplantı yaparak Meclis'in tatili kararını almalarını istemişti. İngilizler kapatmadan kendi kendilerine alacakları bu karar zamanı geldiğinde yine kendileri tarafından kaldırılır ve Meclis yeniden çalışmaya başlayabilirdi. Nitekim geri kalan mebuslar Meclis Başkanvekili Hüseyin Kazım Bey başkanlığında toplandı. Bu şartlar altında Meclis'in çalışmaya devam etmesi mümkün değildi. Sinop Mebusu Rıza Nur, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi ve 16 arkadaşı bir teklif vererek Meclis'in süresiz tatilini önerdiler. Meclis'in İstanbul'daki bu son toplantısında son sözü alan Rıza Nur Bey, "Efendiler" dedi, "mühim bir tarihi an yaşıyoruz. Bu devlet ve millet bu zamana kadar böyle büyük bir musibetle karşı karşıya kalmamıştır. Bunu gerektiren hiçbir sebep yokken Meclis-i Mebusan silahlı tecavüze uğramıştır. Bunu başta Britanya Parlamentosu, Fransız ve İtalyan parlamentoları olmak üzere bütün dünya önünde protesto ediyoruz. Ve Meclis kutsal vazifesini serbestçe yerine getireceği ortamın zuhuruna kadar süresiz tatili öneriyoruz."

Alkışlar arasında kabul edilen bu önergeyle Meclis hem işgale karşı tavır almış, hem de gerektiğinde İstanbul dışında, işgal olmayan bir yerde çalışmalarına devam edebileceği bir durum yaratmıştı.

Öte yandan, işgal İngiliz, Fransız ve İtalyan devletlerinin ortak kararı ve hareketi olmasına rağmen esasen İngiliz askerlerinden başka ortalık görünen yabancı asker yoktu. Önemli gördükleri her noktayı, her binayı kontrol altına alan İngilizler istedikleri her kişiyi de tutuklayıp götürüyorlardı. Buna eski bakanlar, kumandanlar da dahildi. Üç gün sonra 19 Mart Cuma günüydü ve Halife Padişah her zamanki gibi Cuma selamlığına çıkacak, Yıldız Sarayı civarında bir camide namaz kılacaktı. Ancak Padişaha eşlik eden tören birliği içinde silahlı askerler de bulunduğu ve İngilizlerin bu durumda ne tepki göstereceği bilinmediğinden işgal kuvvetlerine danışılacaktı. Sarayın hemen yanındaki Hamidiye Cami'ine giden Vahdettin'e elli kadar Osmanlı Bahriyelisi eşlik edecekti.

Namazdan önce Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa'yla görüşen Sultan Vahdettin bu durumdan üzüntülü olduğunu söylemiş, "Böyle büyük bir elem içindeyken camiye gelmek istemiyordum ama dini bir vazifedir" demiş, devam etmişti: "Onun için geri bırakmak istemedim ancak bu felaketin, bu enkazın benim ve sizin de içinde yer aldığınız hükümetin üzerine kalması haksızlıktır. Enkazın altında ezildik..." Ve daha da önemlisi Anadolu'daki milli hareketle irtibatlı olduğunu bildiği Fevzi Paşa'dan Anadolu ile ilişkiyi kesmemelerini ve mutlaka sürdürmelerini istemişti. Aslında Meclis'ten kurtulmuş olduğuna memnun olan Vahdettin bu durumda bile Anadolu'daki milli hareketi tümüyle bir kenara atmıyor, onlarla arasında bir irtibatın olmasını gerçekten önemsiyordu.

Padişahın Cuma selamlığına gitmek için izin istediği koşullarda, Ali Rıza Paşa hükümetinin istifası üzerine 7 Mart'ta hükümeti kuran Salih Paşa işgale karşı bir şey yapabilecek durumda değildi. Nitekim çaresizlik içinde kalınca 2 Nisan'da o da istifa edecek ve hükümet yeniden Damat Ferit Paşa'ya kalacaktı.

Bahriye telgrafhanesinden Ali Efendi'nin Ankara'ya, Ali Fuat Paşa'ya geçtiği bilgiler, hemen oradan da Erzurum'a Kazım Paşa'ya aktarılıyor ve Anadolu'daki liderler İstanbul'da olanları günü gününe izliyordu. Rauf Bey'le birlikte yola çıkan mebuslar Şile üzerinden Anadolu'nun içine doğru çok zaman yürüyerek, bazen bulabildikleri arabalarla ilerliyorlardı. Bir hafta sonra, 25 Mart'ta Ankara'ya ulaşacaklardı.

İstanbul'un resmen işgali ve Padişahın Cuma selamlığına bile izinle gidecek duruma gelmesi aslında Anadolu'daki milliyetçilerin elini güçlendirmişti. Artık çok rahatlıkla ve çok daha inandırıcı bir şekilde işgal altına giren başkenti ve Halife Padişahı kurtarmak için mücadele ettiklerini söyleyebilirlerdi. Düne kadar buna kuşkuyla yaklaşanların birçoğu artık farklı düşünmeye ve milli harekete destek olmaya başlayacaklardı.

Özellikle Meclis'in kendisini fesh etmeyip tatil etmesi ve çalışmalarına serbestçe devam edebileceği bir ortam ihtiyacına dikkat çekmesi önemliydi. Artık gözler Ankara'da toplanan Heyet-i Temsiliye üyelerindeydi.

Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ve Kazım Paşa ile yaptığı görüşmeler ve değerlendirmelerin sonuçlarını hızla Heyet-i Temsiliye üyeleri ve Ankara'ya gelmiş olan mebuslarla da tartıştı. Herkesin birleştiği nokta hiç vakit geçirmeden Anadolu'da Meclis'i yeniden faaliyete geçirmektir. İstanbul'un işgali en çok onlara yaramıştı.

ON ALTINCI BÖLÜM

“TAHTINIZIN ETRAFINDA DAHA SIKI TOPLANMIŞ BULUNUYORUZ...”

23 Nisan 1920

Ankara

ANKARA'DAKİ HACI BAYRAM CAMİİ'NİN avlusu kalabalıktı. Cuma namazından çıkanlar Rauf Bey'in etrafında toplanıyordu. Mebusların ve askerlerin yanı sıra halk da merakla toplanınca büyük bir kalabalık camiden çıkıp biraz ilerideki meydana bulunan, yaklaşık sekiz ay önce Büyük Anadolu Kongresi'nin yapıldığı eski İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi olan binaya doğru yürüyüşe geçti. İstanbul'dan kaçıp gelenlerin yanı sıra son haftalar içinde bazı yerlerden alenacele seçilen mebuslardan Ankara'ya gelebilenler birazdan Büyük Millet Meclisi, yani “Meclis-i Milli” olarak burada toplanacak ve resmen açılış yapılacaktı. Yolun iki tarafına dizilmiş askerlerin arasından yürüyenlerin önünde Yozgat Mebusu Hulusi Efendi “Lihye-i Saadet” denilen ve içinde Hazreti Muhammed'in sakalından birkaç telin saklandığı bir su kabını taşıyordu. Hemen arkasından Sancak-ı Şerif ile birlikte Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey ve diğer mebuslar ağır ağır yürüyordu. Artık Meclis binası ola-

cak eski cemiyet merkezinin önüne gelince kurbanlar kesildi, Kuran-ı Kerim ve Buhar-i Şerif hatimleri yapıldı ve dualarla içeri girildi. İstanbul'da üyeleri tutuklanan, kendisini geçici olarak tatil eden ve aslında 11 Nisan'da Sultan Vahdettin'in feshettiğini bildirdiği Meclis öğleden sonra saat ikide Anadolu'nun ortasında yeniden çalışmalarına başladı. Bu arada yeni seçilen mebuslar, "Makam-ı hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istiklâl ve istihsalinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi..." diyerek yemin ettiler.

Bir ay kadar önce İstanbul'daki son toplantıda "ağnam" yani koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlardan alınan verginin artırılmasına ilişkin kanun teklifi görüşülüyordu. Başkan Celalettin Arif'in yönettiği toplantıda hazır bulunan 120 mebus İstanbul'daki görüşmelerin kaldığı noktadan tartışmaya devam ettiler. Böylece bütün dünyaya Osmanlı'nın meşru Meclis'inin artık Ankara'da olduğu mesajı da verilmiş oluyordu.

Meclis'in açılıp çalışmaya başlaması elbette çok önemliydi ancak artık işgal altındaki İstanbul'la, Saray ve hükümetle ilişkilerin nasıl yürütüleceğine karar vermek gerekiyordu. Madem başkent resmen yabancı askerlerin işgalindeydi öyleyse Padişah da esir durumdaydı, İstanbul'daki hükümet de meşru sayılamazdı. Ankara'daki Meclis yeni bir Vekiller Heyeti seçerek hükümet işini üzerine almalıydı. Nitekim bu noktada bir mutabakat sağlandı ve seçilecek vekillerin başında Meclis Başkanı olacağı için Celalettin Bey'le görüşerek çekilmesi istendi. Rauf Bey Meclis ve Vekiller Heyeti'nin başında olmalıydı. Hemen 24 Nisan'da 120 mebusun 110'unun oyuyla Meclis Reisi seçilen Rauf Bey derhal tüm vali ve komutanlara telgraf çekerek, Padişaha baş kaldırdıklarına ilişkin söylentileri yalanladı. "Biz vekilleriniz" diyordu, "Allah ve Peygamberimiz adına yemin ederiz ki, Padişaha, Halifeye isyan sözü yalandır. İstedığımız tek şey Hindistan veya Mısır gibi istikla-

limizden olmamak, onların başına gelenlerin bizim başımıza gelmesini engellemektir.”

Ardından doğrudan Sultan Vahdettin’e bir bağlılık telgrafı çekerek, “Efendimiz, kalbimiz sadakat ve bağlılık duygusu ile dolu olarak, tahtınızın etrafında her zamankinden daha sıkı bir şekilde toplanmış bulunuyoruz” diyecekti.

Vakit kaybetmeden 10 kişilik bir vekiller heyeti oluşturuldu. Artık İstanbul’daki nazırların sözü Gebze’nin ötesine geçmeyecek, Anadolu’nun yönetimi Meclis ve Vekiller Heyeti’nde olacaktı. Esasen Anadolu’nun Müslüman halkının desteğini sağlamaya önem veren Meclis’in kabul ettiği ikinci kanun Trabzon Mebusu Şükrü Bey’in Men’i Müskirat Kanun Teklifi, yani içki yasağı oldu. Ankara’daki mebusların ne kadar dinlerine bağlı olduğu bilinirse o kadar destek bulacağı varsayımı tartışmalıydı ama Rauf Bey ve arkadaşları ne kadar mütedeyyin ve siyaseten muhafazakâr olduklarını her fırsatta sergilemeye özen gösteriyorlardı. İçki yasağı getiren böylesi bir siyasi gösteriye rağmen gerçekte mebusların çoğu içiyor ve Ankara Polis Müdürü Dilaver Bey’in adından ilham alarak “Dilaver suyu” denilen kaçak içki birçok yerde bulunuyordu.

Bu arada İstanbul’dan Anadolu’ya geçişler artmış, işgale kadar İstanbul’dan milli mücadeleye katkıda bulunmuş olanların bazıları şimdi çeşitli yollardan Ankara’ya gelmeye başlamışlardı. İzmir’in işgali üzerine İstanbul’da yapılan mitinglerde etkili konuşmalar yapan yazar ve hatip Halide Edip Hanım ve kocası Doktor Adnan (Adıvar) Bey de bir yolunu bulup kendilerini Ankara’ya atanlardandı. Rauf Bey onları görünce çok sevindi, Ankara’nın çorak kültür hayatına bir miktar renk getirebileceklerini umuyordu. Son seçimde İstanbul Mebusu olan Adnan Bey hemen Sağlık Vekili olarak atanırken Halide Hanım da çok iyi bildiği İngilizcesi ile Rauf Bey’in yakın bir çalışma arkadaşı olacaktı. Dünya basınıni izleyerek Meclis Reisi’ni bilgilendirirken Ankara’daki basınla da ilgilenmekten uzak durmayacaktı.

Özellikle Salih Paşa hükümetinde Harbiye Nazırı olan Fevzi (Çakmak) Paşa'nın ve Albay İsmet Bey'in Ankara'ya gelişi ise elbette bambaşka bir olaydı ve çok etkili olmuştu. Fevzi Paşa'yı istasyonda karşılayan Ali Fuat Paşa çok memnun olmuştu. Filistin'de Kudüs'ün savunulması sırasında emrinde savaştığı Fevzi Paşa'nın hem askeri hem de siyasi çalışmalara katkısı büyük olacaktı. İsmet Bey'in Ankara'ya gelişine ise Kazım Paşa çok sevinmiş ve hemen bir telgraf çekerek yakın arkadaşına "Hoş geldin" demeyi ihmal etmemişti. Bu arada İsmet Bey'le Ahmet İzzet Paşa arasındaki yakın ilişki, baba-oğul gibi muhabbetleri bilindiği için Ankara'ya gelişi eski sadrazamın da yakında geleceğine ilişkin güçlü bir işaret olarak değerlendirildi. Çünkü İsmet Bey İzzet Paşa'dan habersiz veya onayını almadan böyle bir adım atmazdı. Meclis'te etkili bir konuşma yapan Fevzi Paşa derhal Milli Müdafaa Vekili olarak atandı, İsmet Bey de Ali Fuat Paşa'nın emrinde, onun Kurmay Başkanı olarak Kuvay-ı Milliye adı verilen kuvvetlerin düzenli ordu birliklerine dönüştürülmesi için çalışacaktı. Yunan ordusunun ilerlemek için hazırlıklarını tamamlamaya çalıştığı biliniyordu ve karşısına çıkacak askeri güç de Batı Cephesi olmak zorundaydı.

Öte yandan bu durum İstanbul ve Ankara arasında bir gerilime yol açmış ve giderek bir çatışmaya doğru sürüklenme başlamıştı. Damat Ferit Paşa'nın üçüncü defa kurduğu hükümetin Ankara tarafından ciddiye alındığı yoktu ama Saray, Padişah önemliydi. Rauf Bey Vahdettin'i kızdıracak, kendilerine açığa tavrı almasına neden olacak bir söz ve davranışta bulunmamaya azami dikkat gösteriyordu. Ama bir yandan da Damat Ferit Paşa ile bir ilişki kurmalarının mümkün olmadığını görerek işbirliği yapabilecekleri birisine görev vermesi için Vahdettin'in üzerinde dolaylı bir baskı kurmaya ve telkinde bulunmaya çalışıyorlardı.

Meclisin Ankara’da toplanması ve daha da önemlisi bir tür hükümet kurması hem Saray’ı hem de İtilaf devletlerini düşündürüyordu. Ferit Paşa’nın şahsında anlaşmaya hazır birini bulan İngiltere Sevr’de başlayan görüşmelere İstanbul hükümetini davet etti. Anadolu’da gelişmekte olan milli hareketin kime ve neye karşı tavır alacağından emin olmayan Vahdetin için de bir an önce bir barış antlaşmasının imzalanması önemliydi. Vahdetin mevcut ortamı tam bir kaos ve kargaşa olarak gördüğünden, “Barış antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte şartlar yavaş yavaş normale döner ve dizginleri elime alma fırsatını bulurum” diye düşünüyordu. Böylece İstanbul Sevr’deki barış görüşmelerine bir fırsat olarak bakınca Damat Ferit Paşa hükümeti önce eski sadrazamlardan Tevfik Paşa başkanlığında bir heyeti Sevr’e gönderdi. Ancak dayatılan şartları çok ağır bulan tecrübeli Tevfik Paşa görüşmelerden çekildi ve anlaşmayı imzalamadan İstanbul’a döndü. Bunun üzerine Damat Ferit Paşa feylesof Rıza Tevfik’i de yanına alarak bizzat Sevr’e gitti ve 10 Ağustos 1920’de önerilen barış antlaşmasının çok ağır hükümlerini imzalamaktan çekinmedi. Ancak maddeler görülünce bu anlaşmanın neden imzalandığı tartışmalara yol açacak ve ciddi bir tepki doğacaktı. Antlaşmanın imzasına karşı oluşan tepkileri gözleyen Vahdetin de geriye çekildi. Anlaşmanın öncelikle Meclis tarafından görüşülüp, onaylanarak Saray’a gitmesi gerekiyordu ancak İstanbul’da bunu yapacak bir Meclis yoktu. Ankara Meclisi ise ateş püskürüyor, vatana ihanetle suçluyordu. Yeni ünlenmekte olan şair Yahya Kemal (Beyatlı), Rıza Tevfik’i hedef alan ve Çingenelere de hakaret eden şu dörtlüğü yazdığında Ankara’dan çok alkış aldı:

*Kimse kızmasın Rıza Tevfik’e
Sevr’i imzaladı diye,
Çünkü idam olan kişinin
İpini çektirirler Çingene’ye.*

Böylece daha da sertleşen Ankara ve İstanbul ilişkileri Saray üzerindeki baskıyı iyice arttırdı ve sonuçta Vahdettin Damat Ferit Paşa'yı görevden alarak hem İngilizlerle arası iyi olan, hem de hükümete alacağı uygun isimlerle Ankara ve Anadolu'daki milli hareketle yeniden iyi ilişkiler kurabilecek Tevfik Paşa'ya hükümeti kurma görevini verdi.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

RUMELİ FENERİ'NDEKİ ERMENİ KUVAY-I MİLLİYESİ

30 Temmuz 1920
Kumkapı – İstanbul

“MM GRUBU” DİYE ADLANDIRILAN Milli Müdafaa Grubu’nun önde gelen mensupları, Yüzbaşı Nurettin Bey, Üsteğmen İbrahim Kemal Bey, Asteğmen Selanikli Hasan Bey, Topçu Üsteğmen Sırrı Bey ve polis memuru Süleyman Sadık ile öğretmen Cafer Bey Kumkapı’da balıkçı Delifışek Faruk’un evinde toplanmıştı. Bu sefer bir gemiyle büyük miktarda silah İnebolu’ya gidecekti ve Boğaz’dan Karadeniz’e çıkışın nasıl güven altına alınacağını konuşuyorlardı. Rumelifeneri çıkışında görevli Ermeni tercüman Kirkor Pastırmacıyan’la görüşen Üsteğmen İbrahim Kemal Bey’in verdiği bilgiler hepsini sevindirmişti.

Kirkor Pastırmacıyan Karadenizli gemicilerin Anadolu’ya silah kaçırmalarında en büyük yardımı yapan Kayserili bir Ermeni idi. Aslında kendisiyle ilişki kurduklarında para karşılığı destek istemişlerdi ama buna bozulan Kirkor Pastırmacıyan, “Ben hak etmediğim parayı almam” demiş ve devam etmişti: “Kaldı ki, benim Türklere minnet borcum var, ben Türk mekteplerinde yetiştim, ben de bu toprakların çocuğuyum. Şimdi birlikte mücadele

zamanı... Gemileriniz yola çıkmadan birkaç gün önce bana haber vermeniz yeter. Ben gereken ayarlamaları yaparım..."

MM Grubu Karadenizli gemicilerle birlikte hareket ediyordu. Nitekim Sadıkoğulları'nın İtalya'dan yeni aldıkları ve daha adını bile değiştiremedikleri *Marianne* gemisinin Boğaz'daki gemi trafiğini denetleyen İngiliz subaylarına bildirdiği yükü sabundu. İtalya'dan Samsun'a sabun götürüyordu. Boğaz'ın Rumelifeneri çıkışında görevli olan Pastırmacıyan 30 Temmuz'da gece yarısına doğru Karadeniz çıkışına gelirlerse kazasız belasız geçmelerini ayarlamaya söz vermişti. Nitekim gemi görüldüğünde uyuklamakta olan İngiliz subayına baktı. Aslında subayın gemiye çıkıp yükü denetlemesi gerekiyordu ama duruma hâkim ve rahat olan Pastırmacıyan hiç oralı olmadı, subayı uyandırmadı. Subay kendiliğinden uyansa bile gereken navlun bilgisinin kendilerinde bulunduğunu, zaten geminin de İtalyan olduğunu belirtip, "Gemiye çıkıp kontrol gereksiz" diyecekti. Ama bu saatte subayın uyanmayacağını, zahmet edip gemiye çıkmayacağını da biliyordu. Tıka basa silah dolu *Marianne* sessizce Karadeniz'e açıldı ve İnebolu'ya doğru yoluna devam etti. Bir terslik olup da bir devriye gemisine yakalanırsa kendisini karaya oturtmaya uygun bir şekilde kıyıya çok yakın seyrederek İnebolu'ya ulaşırsa İstanbul'daki silah depolarından biri daha boşaltılarak Anadolu'daki milli hareketin eline geçmiş olacaktı.

Pek çok silahın Anadolu'ya geçmesinde büyük rolü olan Kırkor Pastırmacıyan'ı ilerleyen aylarda İngiliz istihbaratı tesadüfen de olsa keşfedecekti. Ancak tutuklamaya geldiklerinde Karadenizli balıkçılar Kırkor Efendi ve ailesini Romanya'ya kaçırmışlardı bile. Uzun yıllar Romanya'da kalan Pastırmacıyan ailesi 1949 yılında İstanbul'a geri dönecek ve milli mücadelenin bu Ermeni neferi 1957 yılına kadar fotoğrafcılık yaparak son nefesini İstanbul'da verecekti.

İşgal altındaki İstanbul üç bölgeye ayrılmıştı; Beyoğlu ve Boğazın Rumeli tarafı İngilizlerin, sur içi İstanbul Fransızların ve Anadolu yakası da İtalyanların kontrolü altındaydı. Daha çok İngilizlerin ortalıkta görüldüğü işgal İstanbul'u pek çok milliyetçi örgütlenmeyi de barındırıyordu. Karakol Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı ve Mim Mim Grubu, Felah Grubu, Muavenet-i Bahriye Heyeti, İmalât-ı Harbiye Grubu gibi milliyetçi örgütler esasen subayların yönetimindeydiler ve daha çok balıkçıların, gemicilerin desteğiyle Anadolu'ya silah ve cephane kaçırıyorlardı. Beykoz, Şile ve Kartal gibi hem uzak hem de denizle bağlantısı olan kazalar çeşitli çetelerin faaliyetlerine çok uygundu. Nitekim buralarda onlarca Türk ve Rum çetesi vardı. Büyükdere ve Tarabya Rumları Apostol, Sarıyer taraflarında Panayot, Şile'de Todori, Kartal civarında Çakır Yorgi ve Anesti Kaplan başlıca Rum çeteleriydi ve işgal kuvvetleriyle işbirliği halinde faaliyet yürütüyorlardı. Öte yandan Yahya Kaptan, İpsiz Recep, Kara Arslan, Süleyman Kaptan, Derviş Kaptan, İlyas Sami, Rıfat Kaptan gibi Türk çeteleri de milli hareketle bağlantılı faaliyetleydiler. Anadolu'ya geçecek subaylar ve diğer zevat da yine bu çetelerin yardımıyla Ankara'ya gidiyorlardı. Nitekim Rauf Bey'den Fevzi Paşa'ya, Albay İsmet Bey'den yazar Halide Edip Hanım'a kadar gizli yollardan Anadolu'ya ne kadar geçen varsa hepsi bu yeraltı örgütlenmesinin ve çetelerin yardımıyla Ankara'ya ulaşmıştı.

Milliyetçi İstanbul hiç de güçsüz ve örgütsüz değildi. Yeraltı örgütlerinin yanı sıra Harbiye Nezareti'nin subaylarından Hariciye Nezareti'nin bazı memurlarına, telgrafçılar ve çeşitli gazetelerin yazarlarından Darülfünun öğrencilerine kadar birçok kişinin gözü ve kulağı Anadolu'daki milli hareketteydi. İşgale katlanmak kolay değildi, öyle ki Müslümanlara hakaret edildiğini, aşağılandığını gören Fransız ordusundaki Cezayirli Müslüman askerler bile milliyetçilere yardım etmekten ve Müslüman Türklerle dayanışma içine girmekten çekinmiyorlardı.

Eğlence hayatında Rusya'daki Bolşeviklerden kaçan Beyaz Rusların adeta bir egemenliği vardı. Pera'daki pek çok bar, lokanta ve pavyon Beyaz Rusların elinde veya yönetimindeydi. İşgal devletlerinin önde gelen askeri ve sivil yöneticilerinin yanı sıra savaş zengini Türklerin, siyasilerin, yüksek rütbeli subayların da sık sık görüldüğü bu yerlerdeki gece hayatı kolay kolay başka bir Avrupa başkentinde bulunamazdı.

Osmanlı devletinin bir süre için İngiltere'nin veya Amerika Birleşik Devletleri'nin manda yönetimine girmesinde fayda gören bir kesimin de sık sık uğradığı bu lokanta ve barlar hararetili siyasi tartışmalara da ev sahipliği yapıyordu. Kurucuları arasında Sadrazam Damat Ferit Paşa, gazeteci ve daha sonra Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'le Sait Molla'nın da yer aldığı İngiliz Muhipler Cemiyeti çok etkindi. Adeta İstanbul aydınları üzerinde ideolojik bir hegemonya kuran bu cemiyet hiç kuşkusuz Sultan Vahdettin üzerinde de etkiliydi. Saltanatını ve Hilafeti ancak İngilizlerle işbirliği yapar ve onların desteğini sağlarsa kurtaracağına inanan Vahdettin'in daha sonra İngilizlerle gizli bir manda antlaşması imzaladığı söylentileri bile yayılacaktı.

İşgale karşı yapılan en büyük mitingin, Sultanahmet Mitingi'nin konuşmacısı, milliyetçi yazar Halide Edip Hanım'dan İsmet Bey'e ve en önemlisi Ahmet İzzet Paşa'ya kadar pek çok kişiye çıkış yolu olarak İngiltere'nin manda yönetimi en akıllı seçenek olarak görünüyordu ama aslında bu durum bir çaresizlik duygusunun, milli bir mücadelenin örgütleneceğine ve başarılabileceğine inançsızlığın sonucuydu. Zamanın en büyük devleti İngiltere'nin kanatları altına girilirse devlet ve onunla birlikte milletin de kurtulabileceğine inanılıyordu. Hatta İngiltere yerine Atlantik ötesinden fazla bir zararı dokunmayacağı varsayılan ABD olsa daha da iyi olurdu. İngiltere veya ABD'nin 15 yıl mı, 25 yıl mı manda yönetiminde kalınması gerektiği Beyaz Rusların işlettiği lokantaların en hararetili tartışma konusuydu.

Sultan Vahdettin başında bulunduğu devletin geleceğini İngiltere ile ittifakta görüyordu, hatta gerekirse Mısır gibi İngiliz İmparatorluğu'nun özerk bir parçası olmayı da göze alıyordu. Büyük savaşta yenilmiş olmanın bir bedeli vardı ve çok ağırdı. Bu bedeli biraz daha hafifletmek için Anadolu'da milli bir hareketin örgütlenmesini yararlı görmüş, kontrol altında olmak kaydıyla işine yarayacağını düşünmüştü ama işler pek de planladığı gibi gitmiyordu. Anadolu'daki hareket büyük ölçüde özerklik kazanmış, kendine özgü bir yolda ilerliyordu. Saltanat ve Hilafete sadakatte bir sorun görünmüyordu ama sonuçta Sultan'ın emir ve kumandası altında değildi ve kolay kolay böyle bir emir altına girecek gibi de görünmüyordu. Bu durumun farkında olan Vahdettin milli hareketin önde gelen liderlerinin, komutanlarının saygı duyduğu Ahmet İzzet Paşa ile özel bir ilişki yürütmeye özen gösteriyordu. Aslında onun aracılığıyla Anadolu'daki hareketle bağını sürdürmeye çalışıyordu. Dolayısıyla İstanbul'da art arda kurulan hükümetlerde İzzet Paşa'nın yer almasını istiyor, onu hoşnut ederken milli harekete de bir tür mesaj vermiş oluyordu.

Sadrazamlık, Harbiye Nazırlığı ve Genelkurmay Başkanlığı yapmış bu tecrübeli ve saygın Paşa da bu rolü benimsemiş görünüyordu. Aslında İzzet Paşa'nın Vahdettin'den pek hoşlandığı söylenemezdi. Büyük savaşa son veren Mondros Mütarekesi'ni imzalamış hükümetinin o kadar kısa zamanda sona ermesi elbette Vahdettin'in tercihiydi ve Paşa bunu hiç unutmuyordu. Kifayetsiz bir muhteris olarak gördüğü Damat Ferit Paşa'nın ikide birde sadrazamlığa getirilmesinden dolayı da Padişah'a kızıyordu. Kendisi gibi değerli ve tecrübeli devlet adamları dururken böyle palyaçoların sadrazamlığa getirilmesini anlayamıyordu. Ancak Vahdettin'e ne kadar kızsas, öfkelense de sonuçta önemli olanın Saltanat ve Hilafet olduğuna inanıyordu. Tam bir "devşirme" zihniyeti ve bilinci olan Arnavut asıllı İzzet Paşa için önemli olan hizmet etmeye çalıştığı şu veya bu kişi değil bu yüce devlet ve kutsal makamlardı

ve bunlar Osmanlı ile birlikte ebediyete kadar yaşamalıydılar. Başka bir şey düşünülemezdi. Bu tutumu ve zihniyeti bilindiğinden yakın çevresi Paşa'ya "Son Devşirme" derdi, o da bu lâkabı bilirdi ama aldırmaıdı.

"Son Devşirme" gerekirse İngilizlerin himayesine girilebileceğini de düşünüyordu. İngiliz subaylarıyla zaman zaman görüşmeyi ihmal etmiyor, kendince onları etkilemeye çalışıyordu. İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırılması dahil olmak üzere yürütölen faaliyetlerden haberdar olduğunu gizlemiyor, onuruna düşkün bir asker olarak tüm bunların olağan görülmesi gerektiğini söylüyordu. Bu arada kardeşı Süvari Albayı Esad Bey'in İstanbul Polis Müdürlüğü'ne tayini Paşa'ya da verilen değeri gösteriyordu. Bu makam Anadolu'ya silah kaçıranlarla mücadele edilmesini gerektiriyordu elbette ama Esad Bey ağabeyine ne yapması, İngilizlere ne demesi gerektiğini sorduğunda "silah kaçırılmasına bizzat ve bilfiil yardımı olamazsa da engellenmesine can ve gönölden çalışmanın elinden gelmeyeceğini" söylemesini tavsiye edecekti. İngilizler bu cevabı dürüst ve açık sözlü bulmuşlar ve görevine devam etmesine itiraz etmemişlerdi.

Britanya'ya ilişkin düşüncelerini ve manda taraftarlığını bildikleri için İngilizler de İzzet Paşa ile ilişkilerine önem veriyor, Anadolu ile ilişkide onu aracı olarak kullanıyorlardı. Hatta İngiliz işgal komutanı General Harrington'ın baş tercümanı Mr. Ryan Ankara'da Rauf Bey'e çekeceğı telgrafı Paşa'nın konağında Fransızca kaleme alacak kadar kendisiyle yakınlık kurmuştu.

İngiliz Muhipler Cemiyeti'nden Sait Molla'nın "Şarabı bile besmeleyle içen" sözü Ahmet İzzet Paşa'yı iyi tanımlayan bir ironiydi; gerçekten de dinine ve saltanata bağlılığının yanı sıra çok temkinli ve hesaplı hareket eden bir adamdı. Daha 1919 yılı başlarında İttihatçıların kendisine açıkça teklif ettikleri milliyetçi hareketin liderliğini hemen kabul etmemesinin altında bu kişiliğı ve hayat tecrübesi yatıyordu. Sonu belli ol-

mayan, macera türü şeylere hemen girmez, neyin, ne olacağını görmek isterdi. Böylece Anadolu'ya hemen geçmemiştir ama Kazım ve Ali Fuat Paşalar başta olmak üzere, hareketin liderleriyle teması da hiç kesmemiştir. Hatta zorunlu olur ve şartlar gerektirirse Anadolu'ya geçebileceğini de düşünüyordu. Bu niyetini sezdirmediği ölçüde de milliyetçi liderler ona özel ilgi göstermeyi ihmal etmiyor, her fırsatta fikrini almaya çalışıyor, İstanbul'daki örgütlenmelerini de Paşa'ya saygıda kusur etmemeleri için uyarıyorlardı. Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey "Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi" gibiydi ve İzzet Paşa ile neredeyse düzenli görüşüyordu. Ayrıca Saray'la olan ilişkisi Anadolu'daki liderlerin de Padişaha ulaşmaları için en güvenli yoldu.

Önde gelen liderler için peygamber isimlerinden kod adları belirleyen Karakol örgütü İzzet Paşa için "İshak" adını uygun bulurken herhalde her birinin özelliklerini dikkate alıyor veya beklentilerini ortaya koyuyordu; örneğin İshak Peygamber Hazreti İbrahim'in çok geç yaşta doğan oğluydu. Kendi doğumu zaten bir mucize olarak görülen İshak Peygamberin dualarıyla ölmüş hayvanları dirilttiğine inanılıyordu ki, doğrusu İzzet Paşa'dan beklenen de benzer bir mucizeydi; ölmüş milleti diriltmek!

Rauf Bey'in kod adı "Lerzi", Kazım Paşa'nın "Adem", Ali Fuat Paşa'nın da "Salih" idi.

"İshak" hem Saray, hem İngilizler, hem de Anadolu'daki milliyetçi liderler için çok önemli, hatta vazgeçilmezdi.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

CİHAN YIKILSA, TÜRK YILMAZ!

31 Ekim 1920
Kars Kalesi

KARS'TAKİ TARİHİ KALENİN ORTASINDAKİ meydan çocuk-
larla ve subaylarla dolmuştu. Bir gün önce şehri Ermenilerden
geri alan Kazım Paşa en önde oturmuş Gürbüzler Ordusu'nun
korosunu gururla dinliyordu. Bir çocuk korusu kendi yazdığı
Türk Yılmaz Marşı'nı söylüyordu:

*Çelik gibi kollu, tunçtan ayaklı
Türk hiç yılar mı, Türk hiç yılar mı
Türk yılmaz, Türk yılmaz!
Cihan yıkılsa, Türk yılmaz!
Göğsü imanlı, temiz vicdanlı
Türk hiç yılar mı, Türk hiç yılar mı
Türk yılmaz, Türk yılmaz!
Cihan yıkılsa Türk yılmaz!
Düşmana salsa, tek bile kalsa
Türk hiç yılar mı, Türk hiç yılar mı
Türk yılmaz, Türk yılmaz!
Cihan yıkılsa Türk yılmaz!*

Yıllardır süren savaşlarda anasız-babasız kalmış Müslüman çocukların yanı sıra 1915'teki Ermeni katliamının sonucunda da öksüz ve yetim kalmış çok sayıda çocuk vardı. Kazım Paşa iki bini kız, dört bini erkek olmak üzere altın bin kadar çocuğu himayesine almış ve onlara “Gürbüzler Ordusu” adını vermişti. Erzurum'daki Yakutiye Kışlası içinde kurulan Sanayi Gürbüzler Mektebi'nde çeşitli meslekler öğrenen çocuklar orduya kaput ve elbise dikimi, postal yapımı gibi işlerde çalıştırılıyor, en yeteneklileri ise Bursa'daki Işıklar Askeri Lisesi'ne veya Sarıkamış'taki askeri okula gönderiliyordu. “Şark Fatihi” yakından ilgilendiği bu çocuklara kendi yazdığı piyesleri de oynatıyor, “Türklük bilinci” almalarıyla övünüyor. Bu çocuklar içinde hiç kuşku yok ki çok sayıda Ermeni de vardı ama onlar belki de bunu hiç bilmeden yaşayıp, Türk ve Müslüman olarak hayata karışacaklar, hatta bazıları Türk ordusunda subay olacaktı.

Yakın arkadaşı Batı Cephesi Kurmay Başkanı Albay İsmet Bey'in iki gün önce gelen mektubunu emir subayından istedi. Daha Kars alınmadan, Oltu ve Sarıkamış muharebelerinde kazanılan zaferi tebrik eden satırları okumaya başladı: “Pek sevgili kardeşim Kazımcığım” diye başlıyor ve devam ediyordu: “Sana o kadar hasretim, seninle o kadar konuşmak istiyorum ki, tasavvur edemezsin. Şimdi tek isteğim senin çevrende 10-15 gün izinli kalabilmektir. Şimdilik imkânsız tabii. Doğu Harekâtı bizi ve davamızı ihya etti. O kadar sıkışmıştık ki, o kadar daralmıştık ki, durumun nefes alacağı bir menfeze ihtiyacı vardı. Allahın yardımıyla o menfezi sen tam bir başarı ve düzenle açtın. Milletimize, tarihimize daha büyük hizmetler senin alınaya yazılmış ve ortaya çıkmıştır. Allah seni milletimize bağışlasın... Herkesin sağlığına ve ümidine verdiğin nur ve kuvvet bende on kat fazladır. Nasıl tebrik ve iftihar edeceğim bilmem... Böylece Doğu meselesi nazik bir safhaya girmiştir. Mümkün olur da bu husus bir sonuca bağlanırsa kurtuluş yolu gerçekten açılmış olur... Batıda sıkıntıdayız Kazım. Malzeme, anarşi, entrikalar, en önemlisi tabii malzeme. Ne zaman

ve ne kadar malzeme göndereceksin? Gözlerinden hasretle öperim. Ben her zamankinden daha meşgul ve özellikle dalgın bir haldeyim. Beni daima ara sevgili kardeşim...”

Mektupta yazılanları düşünürken çocuk korusunun yanındaki duvarda asılı postere dalıp gitti; kendi resmi tam ortada duruyor, iki yanında yeşil ve al bayraklar... Altta bir aslan kükremiş, Ermenistan bayrağı pençeleri arasında... Paşanın sağında ve solunda iki çocuk ki, herhalde Gürbüzler Ordusu'ndan olmalı, kızın elinde çiçek var. Posterin altında ise şu yazıyordu: “Ermenistan Fatihi ve Yetimler Babası Muzaffer Şark Orduları Kumandanı Kazım Paşa Hazretleri.”

Emir subayından günlük notlarını yazdığı defterini istedi, unutmadan “ters cephe” taktiğiyle kazandığı Kars zaferini yazmalıydı. “Ters cephe” gerçekte güçlü olan cepheyi güçsüz, güçsüz olan cepheyi ise güçlü göstermeye dayanan çok riskli bir savaş taktiği idi ve kolay kolay uygulanmazdı. Ama Kazım Paşa büyük cesaretle uygulamış ve kazanmıştı. 30 Ekim Cumartesi günü için defterine şöyle yazacaktı:

“Saat 8’de Kars’ın doğusuna çıkan Ermeni ordusuna taarruz... 11.30’da 9. Tümen kuzeydoğudaki tabyaya girdi. Üç saatlik bir çatışmada Ermeni ordusu perişan oldu. Uçlardaki gözetleme yerinden saat 14’te hareketle 15.30’da Kars’a geldik. Yalnız güney cephede Çimentabya’da hâlâ direniş vardı. Bu da bitti. Ordu Komutanı Primof’u, Kurmay Başkanını ve iki askeri esir olarak getirdiler. İstasyonda görüştük... Toplam 1100 Ermeni askeri öldürülmüş ve çok sayıda esir almıştık. Tam 337 adet sağlam top ve 339 adet de tamire muhtaç topla yüklü miktarda silah ve cephaneye elimize geçmişti. Bunları bir süre sonra Batı Cephesi’ne gönderebiliriz.”

Kars Kalesi ve bütün bir Doğu Cephesi Kazım Paşa’nın zaferini kutluyordu. Bir süre sonra Meclis de bu kutlamaya katılacak ve Paşa’yı bir üst rütbeye yükselterek “Ferik” yapacak, yani tümgenerallikten korgeneralliğe terfi ettirecekti.

Ermenilere ilk fırsatta saldırmaya kararlı olan Kazım Paşa Bolşevikler Kafkasya'dan çekilip de Ermenistan kendi başına kalınca uygun koşulların oluştuğunu düşünerek 1920 yazında harekete geçmişti. Enver Paşa'nın beş yıl önceki hatasına düşmeden, yani kış aylarına kalmadan bu cephedeki işi tamamlamak istiyordu. Emrindeki 15. Kolordu Türk ordusunun en büyük ve en iyi silahlanmış kuvvetiydi, karşısındaki Ermeni kuvvetiyle aşağı yukarı denkti. 25 Temmuz'da başlayan Oltu'daki çarpışmalar birkaç hafta sürmüştü ve sonunda Türklerin zaferiyle sonuçlanmıştı. Ardından 29 Eylül'de Sarıkamış Muharebesi başlamış ve orada da yenilen Ermeni ordusu geri çekilirken Sarıkamış ele geçirilmişti. 30 Ekim'de ise Türk askerleri Kars'a girerken Ermeniler Gümrü'ye kadar geri çekilmek zorunda kalacaklardı. Kazım Paşa'nın birlikleri geri çekilen Ermenileri Gümrü'ye kadar takip edip bu şehri de ele geçirmişler ve Ermenistan mütareke ve barış istemişti.

3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşması BMM hükümetinin yabancı bir devletle yaptığı ilk anlaşma olarak tarihe geçti. Kazım Paşa Ermenileri Sevr Antlaşması ile kendilerine vaat edilen "Büyük Ermenistan" hayallerinden vazgeçmeye silah gücüyle ikna etmişti. Sevr Antlaşması böylece yırtılıyordu çünkü Ermeniler oradaki imzalarını geri çekip Ankara ile ayrı bir antlaşma yapıyorlardı. Kazım Paşa bunu şart koşmuştu.

Böylece Doğu'da rahatlayan milli kuvvetler tüm gücünü Batı'ya yöneltebilecek ve Yunan ordusuyla daha etkili bir savaşa girişebileceklerdi. Doğu cephesindeki bu zafer İsmet Bey'in de mektubunda belirttiği gibi herkese ümit ve moral olmuş, batıda da Yunan ordusunun durdurulacağı inancını kuvvetlendirmişti.

Öte yandan, başlangıçta Ali Fuat Paşa'nın sorumluluğuna verilen Güney Cephesi'nde Kuvay-ı Milliye'nin örgütlenmesi gelişince 29 Haziran'dan itibaren cephe ikiye bölünerek yeniden

düzenlenmişti; İran sınırından Fırat Nehri'ne kadar olan Elce-zire Cephesi Nihat Paşa'nın komutasına verilirken, Fırat'tan Antalya'ya kadar Adana Cephesi Komutanlığı'na ise Miralay Selahattin Adil Bey getirilmişti. Bundan sonra bu cephelerde daha çok şehir şehir, kasaba kasaba işgale karşı milli direniş tarzında bir mücadele süreci gelişti. Önce İngilizlerin, ardından 1919 yılı sonbaharından itibaren Fransızların işgal ettiği bölgede Ermeni nüfus da yoğundu. Özellikle Adana, Mersin, Tarsus gibi şehirlerin yer aldığı "Kilikya" Ermenilerin tarihsel bir yerleşim yeri idi. Fransızların Ermenilerle yakın ilişki kurması ve bu arada jandarma teşkilatını esasen Ermenilerden oluşturması Türkleri, Müslümanları iyice kıskırtan bir rol oynadı. Yerel düzeyde ortaya çıkan milli örgütlenmeler zayıf da olsa var olan askeri birliklerle birlikte Fransız kuvvetlerine karşı mücadeleye giriştiler. Adana'da Binbaşı Kemal Bey ve Yüzbaşı Osman Bey, Antep'te Ali Şefik Bey gibi subayların örgütlediği Kuvay-ı Milliye Fransızları zor durumda bırakınca İstanbul'dan General Gouraud Tümeni'ni bölgeye getirerek kuvvetlerini takviye etmek yoluna gitmişlerdi. Fransızlara karşı Suriye'de kurulan Arap Ulusal Hareketi de Türklerin yükünü hafifletiyordu. Osmanlı ordusunda yetişmiş ve savaşmış Arap subaylar Türklerle işbirliğinden yanaydılar ve muhtemel bir Türk-Arap ittifakı Fransızları düşündürüyordu.

Bu cephede takma isimlerle ünlenen subayların (Binbaşı Kemal Bey "Doğan", Yüzbaşı Osman Bey "Tufan", Ali Şefik Bey "Özdemir", Yüzbaşı Ali Saip Bey "Namık", Üsteğmen Salih Bey "Şahin") komutası altında daha çok milis örgütlenmesiyle ve nispeten sınırlı sayıda askerle Fransızlara karşı yürütülen milli mücadele başlıca dört şehirde önem kazanmıştı: Maraş, Urfa, Antep ve Adana. 1920 yılı başlarından itibaren şiddetlenen Fransız işgaline karşı milli direniş Maraş ve Urfa'dan Fransızları çekilmeye zorlamış ve bu şehirler kurtarılmıştı. Ancak Antep ve Adana uzun süre direnmesine rağmen kurtulamayacak, hatta Antep teslim olmak zorunda kalacaktı.

Yine de bu bölgede halkın doğrudan içinde yer aldığı milli mücadele sonucunda 20 Ekim 1921’de Ankara’daki hükümetle ilk anlaşmayı yapan işgalci devlet de Fransa olacaktı.

Bu arada 1919 Mart ayından itibaren Antalya ve Konya ile birlikte Akdeniz kıyı şeridini az sayıda askerle işgal eden İtalyanlara karşı ise silahlı bir direniş gelişmemişti. Yerli halkla iyi ilişki kuran, güvenliği sağlamanın yanı sıra açlık ve salgın hastalıklar konusunda da yardımcı olmaya özen gösteren İtalyan askerlerine karşı halk da silahlı bir mücadele yürütmek gereğini duymamıştı. İtalyanlar işgal ettikleri şehirlerde halkla ve Osmanlı yöneticileriyle öyle dikkatli ilişki kuruyorlardı ki, örneğin Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığında Konya’ya gelen Nasihat Heyeti’ni resmen karşılamak için valiliğe başvuruyor ve kabul görüyorlardı. İngiliz ve Fransız işgal kuvvetlerinin yaptıklarıyla karşılaştırıldığında İtalyanların farkını gören Türkler de onlara düşmanca davranmıyor, yapılacak barış antlaşmasına kadar güvenliği sağlamalarından memnun bile görünüyorlardı. Yunan ordusunun İzmir’i işgalinden hoşlanmayan İtalyanlar bölgeden göç edenlere yardım etmekle kalmayıp geliştirmekte olan milli mücadeleye, yeniden kurulan milli orduya silah ve cephane de sağlamaya başlayınca artık İtalyanlarla Türkler arasında diğer işgalcilerden farklı bir ilişki kurulacaktı. Hatta 5 Mart 1920’de Antalya’ya gelerek İtalyan kumandanı ile görüşen Albay Refet Bey askeri depolardaki nöbetçilerin kaldırılmasını sağlamış ve böylece buralardaki silah ve cephane Sarayköy’deki depolara nakledilmişti.

İki yıldan fazla bölgede kalan İtalyanlara karşı silahlı bir saldırı olmamış ve sonuçta 1921 Temmuz’undan itibaren İtalyanlar işgal ettikleri yerlerden kendi kendilerine çekilmiş ve Akdeniz sahilleri de kurtulmuştu.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

“EY AHALİ, YALIYA ŞEHZADE HAZRETLERİ GELDİ!”

30 Kasım 1920
İnebolu

İSKELEYİ HINCA HINÇ DOLDURAN İnebolu halkı güneşli ama serin bir günde 22 yaşındaki genç bir şehzade ile yanındaki paşayı karşılıyordu. Rauf Bey Ankara'dan çektiği telgrafla Veliaht Abdülmecid'in oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi ile eski Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın İtalyan gemisi *Remo* ile geleceğini öğrenen İnebolulular heyecanla karşılamaya koşmuştu. Bazen İstanbul'dan, bazen Rusya'dan kaçak silah ve cephane geldiğinde caminin şerefesinden “Ey ahali, moloza cephane geldi” diye seslenerek halkı göreve çağıran Ahmet Efendi bu kez farklı bir heyecanla, “Ey ahali, yaliya şehzade hazretleri geldi” diye bağırmış ve tüm kasabayı haberdar etmişti. Ömer Faruk Efendi ile Ahmet İzzet Paşa ve Ömer Faruk'un hocası Albay Asım Bey gemiden bir sandalla alınıp iskeleye çıktıklarında Mevki Kumandanı Nidayi Bey, Müftü Hamdi Efendi, Liman Reisi Neyyir Bey, Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Hasan Fehmi Bey tarafından

karşılandılar. Kastamonu Valisi Reşit Paşa'nın geç haberi olduğu için karşılamaya yetişememişti ama akşama verilecek yemekte hazır bulunacaktı. "İnebolu Gençler Mahfeli" adını taşıyan ve kasabanın gençlerini örgütleyen milliyetçi gençlik derneğinin mensupları da oradaydılar. Alelacele bir pankart hazırlamışlar, bulabildikleri birkaç tane de bayrağı ellerine alarak Şehzade ile Paşa'yı karşılamaya gelmişlerdi.

Kasabanın neredeyse tümüyle boşaldığı limanda yapılan karşılamadan sonra Şehzade, İzzet Paşa ve Asım Bey ile kasabanın ileri gelenleri ve diğer kumandanlar önde olmak üzere kalabalık ağır ağır kaymakamlığa doğru ilerledi. Binaya girdikten sonra Meclis Reisi Rauf Bey'in "Hoş geldiniz" diyen ve fazla oyalanmadan Ankara'ya hareket etmelerini isteyen telgrafını alan Şehzade, İzzet Paşa'ya da danışarak kaleme aldığı cevabi telgrafında "Vatani askerlik vazifemizi yapmak üzere geldik" diyordu.

Akşam kasabada düzenlenen fener alayı tam bir şenliğe dönüşmüş, her taraf hilâlli-yıldızlı al bayraklarla süslenmişti. Bu arada Gençler Mahfeli'nden Mustafa Sabri'nin elinde sarı-lacivert bir bez parçası gören ve bir anlam veremeyen Müftü Hamdi Efendi merak ederek, "Galiba kırmızı bir bez bulamadın?" deyince genç, "Hayır, al bayrağımızı bulamadığımdan değil Hoca Efendi, bu Fenerbahçe'nin bayrağı, Şehzade Hazretleri'nin reisi olduğu futbol takımının bayrağı" diye cevap vermişti. Bir süre İstanbul'a çalışmaya giden Mustafa Sabri Fenerbahçe'nin Taksim Stadı'nda İngiliz askerleriyle yaptığı bir maça tesadüfen gitmiş ve maçı kazanan Fenerbahçe'nin hayranı olmuştu. Ömer Faruk'un da geçen yıl bu futbol kulübünün başkanlığına geldiğini biliyordu. Onun için sarı-lacivert bir bez bulmuş, takımının başkanının kasabasına gelmesini kutluyordu. Takımının başkanı şimdi milli mücadelenin de başına mı geçecekti? Geçse ve Fenerbahçe'nin İngilizleri yendiği gibi Yunanlıları ve arkasındaki İngilizleri yense ne güzel olurdu...

Misafirler o gece İnebolu'da dinlendikten sonra ertesi sabah erkenden Ankara'ya doğru yola çıktılar. Artık Anadolu'daki milli mücadele Osmanlı hanedanının bir mensubunun da doğrudan içinde yer almasıyla daha geniş bir meşruiyete sahip oluyor ama bu arada İstanbul'da, Yıldız Sarayı'ndaki Vahdettin için de sıkıntılı günler başlıyordu. Çünkü zamanında kendisine teklif edilen bu işi şimdi damadı, biricik kızı Sabiha Sultan'ın kocası ve Veliht'ın da biricik oğlu yapıyordu ve elbette gelecekte bunun doğuracağı sonuçları şimdiden tahmin etmek mümkün değildi.

İstanbul'un işgalinden sonra Rauf Bey Mazhar Müfit Bey aracılığıyla Vahdettin'i açıkça Anadolu'ya davet etmişti. Padişahla görüşen Mazhar Müfit Bey, "Efendimizin Anadolu'ya, hatta Bursa'ya kadar teşrifleriyle mesele hallolur..." diyerek Anadolu'da gelişecek olan milli mücadelenin başına geçmeye gerçekten de davet etmişti, ancak bu davete, "Bana ulu ecdadımın başkentinden firar mı teklif ediyorsunuz?" diyerek sert tepki gösteren Vahdettin'in karşısında Mazhar Müfit Bey de sessiz kalmamış, "Hayır! Milletin ve vatanın bu sıkışık ve zor zamanında ulu ecdadınız gibi milletin başına geçmenizi teklif ediyorum" demişti. Ama Vahdettin İstanbul'dan çıkıp Anadolu'ya gitmeyi hiçbir şekilde düşünmeyecekti. "Milletin başındaki çoban" olarak İstanbul'da oturmaya ve diplomatik oyunlarla oyalanmaya devam edecekti.

Ankara'da Meclis açılıp, geçici bir hükümet gibi çalışacak bir vekiller heyeti oluştuktan sonra da Rauf Bey ve kumandanların halkın desteğini artırmak için arayışları sürmüştü. İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa'ya danışan, Kazım Paşa ile Ali Fuat Paşa'nın da onayını alan Rauf Bey Meclis Reisi olarak bu defa Veliht Abdülmecid Efendi ile temasa geçerek, onu Anadolu'ya davet etmişti. Veliht'ın kendilerine sempatiyle yaklaştığını biliyorlardı, hatta gönülden desteklediğini bildir-

diği mesajları olmuştu. 1920 Temmuz’unda kendisinin daha önce iki yıl yaverliğini yapmış olan Yümnî Bey bir mektupla İstanbul’a gönderilmiş ve Abdülmecid’le yakın ilişkisi olan Albay Asım Bey aracılığıyla Veliâht’a mektup iletilmişti.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Veliâht Abdülmecid Efendi böyle bir daveti kolayca reddetmemişti. Düşünmek için birkaç gün istemesinin nedeni son zamanlarda Vahdettin ile arasının iyice bozulmuş olmasıydı. Öyle ki Padişah kendisinin Çamlıca sırtlarındaki köşkünde kalmasını uygun görmemiş, adeta zorla Beşiktaş’taki Feriye Sarayı’na gelmesini sağlamıştı. Çünkü Çamlıca’dan Anadolu’ya gizlice kaçmak zor değildi ve bu doğrultuda dedikodular almış yürümüştü. Hatta eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’nın da bu işin içinde olduğu ve Veliâht ile birlikte Anadolu’ya geçerek Ankara’daki Meclis’in başına geçeceği konuşuluyordu. Sadrazam Damat Ferit Paşa her fırsatta kayınbiraderi olan Padişaha bu konuda yeni yeni havadisler veriyor, çeşitli iddialar uyduruyor ve hem İzzet Paşa’nın, hem de Abdülmecid’in güvenilmez olduğunu belirterek denetim altında tutulması gerektiğini söylüyordu. Gerekirse Ahmet İzzet Paşa tutuklanabilirdi ama koca Veliâht resmen tutuklanamayacağına göre göz önünde olmalıydı. Nitekim Feriye Sarayı bu iş için uygundu ve Abdülmecid ailesi ile buraya getirildikten sonra kara tarafına tel örgüler çekilip, deniz tarafında da sürekli gözetim yapan motorlar yerleştirilerek Veliâht fiilen tutuklanmış oldu.

Bütün bunların Damat Ferit Paşa’nın eseri olduğuna inanan Abdülmecid dayanamayarak Vahdettin’e bir mektup yazmış ve “Altı asırlık tarih bize bakıyor. Ve İşlamiyet kan ağlıyor. Beni benden sual etmeden Ferid gibi birinin tezviratına nasıl inanıyor ve necip ailemize karşı hakarete nasıl tahammül ediyorsunuz?” diye sormuştu.

İşte bunun için Ankara’dan davet gelince biraz düşünmek ve durumu değerlendirmek istedi. Özellikle Ahmet İzzet Paşa ile görüşmek istiyordu. Milli hareketle olan ilişkisini bildiğinden

onun fikrini almak ve eğer giderse nasıl karşılanacağını bilmek istiyordu. Eğer gitmeye karar verirse İzzet Paşa'nın da kendisiyle gelmesini isteyecekti. Çünkü Damat Ferit Paşa'nın onunla ilgili olarak da Vahdettin'in başının etini yediği biliniyordu ve hatta hazırlanan iki tutuklama belgesine İngilizler pek itibar etmedikleri için İzzet Paşa hâlâ dışarıda dolaşabiliyordu.

Abdülmecid aynı zamanda Osmanlı hanedan ailesi içinde Aziziler ile Mecidiler arasındaki bir tür iktidar savaşını da dikkate almak zorundaydı. Hanedan ailesinin esasen iki kolu vardı; Sultan Abdülmecid'in en küçük oğlu Vahdettin şu anda tahttaydı ama ardından sıra Abdülaziz'in oğlu olan kendisindeydi. Abdülaziz ve Abdülmecid Sultan İkinci Mahmud'un oğullarıydı. Daha büyük olan Abdülmecid'den sonra Abdülaziz tahta geçmiş ama bir askeri darbeyle devrilip, öldürüldükten sonra ardı ardına hep Abdülmecid'in oğulları, Murat, Abdülhamid, Reşat ve Vahdettin tahta çıkmışlardı. Aslında Sultan Reşat'tan sonra taht sırası Abdülaziz'in en büyük oğlu ve Veliaht Abdülmecid'in de ağabeyi Yusuf İzzettin Efendi'ye gelmişti ama bir yurtdışı seyahatine çıkacağı gün hâlâ aydınlatılamayan bir şekilde intihar etmişti zavallı. "İntihar" diyorlardı ama hanedanın Azizi kolu babaları Abdülaziz gibi öldürüldüğüne inanıyordu. Üstelik de bu cinayetin Mecidilerle ilişkili olduğuna inanan da az değildi. Çünkü Yusuf İzzettin Efendi ölünce ailenin en yaşlı erkek üyesi olarak taht sırası yine ailenin Mecidi kolundan Vahdettin'e geçiyordu. Nitekim Sultan Reşat ölünce Vahdettin tahta çıkmış ama bir kuşku Azizilerin içini kemirip durmuştu, hâlâ da kemiriyordu.

Hanedanın iki kolu arasında alttan alta süren bu iktidar kavgası dışarıya pek yansımıyordu ama bilinmeyen bir şey de değildi. Veliaht Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Sultan Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'a talip olunca önce Vahdettin bunu iyi karşılamamıştı ama kızının da eğiliminin olduğunu görünce ailenin iki kolu arasındaki ilişkilerin düzelmesine de yardımcı olur kanaatiyle bu evliliğe razı olmuştu. Aynı tep-

kiyi Abdülmecid de göstermiş, önce oğluna kızmış ama sonra Vahdettin gibi o da aile içindeki kavgayı sona erdirir diye kabullenmişti. Ve üstelik iki gencin evlenmesi de daha yeni olmuş, üzerinden ancak birkaç hafta geçmişti.

İşte bütün bunları da dikkate alan Veliaht Abdülmecid sonunda Anadolu'ya gitmesinin aile içindeki iktidar kavgasını ateşleyeceğini ve iki başlılığa yol açacağını düşünerek Rauf Bey'in davetini reddetti. Kendisi gitmeyebilirdi ama oğlu ve Padişahın da damadı olan Şehzade Ömer Faruk belki gidebilirdi. Genç şehzade Almanya'da Potsdam Askeri Akademisi'nde okumuş, İmparator Wilhelm'in hassa alayına katılmış, dünya savaşında Verdun Cephesi'nde Almanlarla birlikte savaşmıştı. Anadolu'daki milli harekete kendisinden daha fazla yakınlık duyduğunu biliyordu ve hatta bir subay olarak katılmak istediğini de söylemişti. Nasıl Şehzade Osman Fuat subay olarak Trablusgarp Savaşı'na ve sonra da dünya savaşına katıldıysa, Ömer Faruk de milli mücadeleye katılabileceğine inanıyordu. Oğlunun bu durumunu bilen Abdülmecid Albay Asım Bey'e kendisinin gelemeyeceğini anlattıktan sonra Ankara isterse Ömer Faruk'un gelebileceğini söyledi. Bu konuda Vahdettin de sert tepki göstermeyebilirdi çünkü sonuçta damadıydı ve taht sırasında olan bir şehzade değildi. Kendisinden önce gelen birden çok şehzade vardı. Dolayısıyla itiraz etmez, hatta hanedandan birisinin Anadolu'daki hareketin içinde olmasından fayda umabilirdi.

Nitekim gelini Sabiha Sultan aracılığıyla amcaoğlu Padişahın ne düşündüğünü de yoklayan Abdülmecid, oğlu Ömer Faruk'un gidişinin sorun olmayacağını görünce Asım Bey'e haber göndererek kendilerinin hazır olduğunu bildirdi. Ankara da Şehzadenin gelişine olumlu yaklaşmış ama onunla birlikte artık Ahmet İzzet Paşa'nın da Anadolu'ya geçmesinin zamanının geldiğini bildirmişlerdi. Albay Asım Bey'in de Şehzade'ye eşlik etmesi isteniyordu. Böylece karar verildi ve yola çıkış hazırlıklarına başlandı.

29 Kasım gecesi Ömer Faruk'un evinde bir davet verilerek dikkatler dağıtıldı ve herkes gittikten sonra gelen bir araba iki askerle birlikte eşyalarını ve Şehzadeyi alarak rıhtıma doğru hareket etti. İtalyan *Remo* vapuruna gizlice binen Şehzade Ömer Faruk bir süre heyecanla Ahmet İzzet Paşa ve Asım Bey'in gelmesini bekledi. Asım Bey hemen gelmişti ancak İzzet Paşa çok gecikmiş artık gelemeyeceğini düşünmeye başladıklarında, vapur hareket etmek üzereyken zor yetişmişti. İzzet Paşa o sırada kalmakta olduğu Göztepe'deki konaktan çıktığında Sadrazam Ferit Paşa'nın hafiyelerinin takibinde olduğunu görmüş ve İstanbul'un Avrupa yakasına geçtikten sonra İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı Bennette'i ziyaret ederek hafiyelerden yakasını kurtarabilmişti. İngiliz Yüzbaşı İzzet Paşa'nın kendilerine olan sempatisini bildiğinden onu hoş tutuyor, bir sıkıntısı olduğunda da yardımcı olmaya çalışıyordu. Nitekim gerçekten de iki defa tutuklanacaklar listesinden adını silmiş, çıkarmıştı. Bu tecrübeli paşanın İngiltere'ye olan dostluğundan şüphesi yoktu ve dolayısıyla ortalıkta olması, hatta önemli devlet görevlerinde bulunması iyi olurdu. Bu değerlendirmelerle Anadolu ile bağları bilinen Paşa ile iyi geçiniyordu. Paşa'nın kardeşi Albay Esat Bey'in Polis Müdürü olmasını sağlayan da bu İngiliz subayıydı. İşte bu yüzbaşının ziyaretine giden İzzet Paşa vakit kaybetti ama bir anlamda da gizlice, sezdirmeden veda ziyareti yapmış oldu. Daha sonra İngilizler bu ziyarete öyle anlam yükleyecekler ve memnun bile olacaklardı.

Böylece son anda İzzet Paşa da yetişince vapurun burnunda özel olarak yapılmış bir bölmeye yerleşmişler ve İnebolu'ya sağ salım gelebilmişlerdi.

Ankara'da Gar'da Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa tarafından büyük bir törenle karşılanan Şehzade Ömer Faruk ve Ahmet İzzet Paşa sevinçli ve heyecanlıydılar. Artık milli hareketle

hanedan ailesi arasında daha doğrudan bir bağ kuruluyor ve Ankara'nın yürüttüğü mücadelenin meşruiyeti daha da güçleniyordu. Gerçek bir asker olan Şehzade doğrudan savaşa katılmak, orduda bir görev üstlenmek istiyordu ancak bu tehlikeli olurdu. Ayrıca buna gerek de yoktu, o daha çok hanedan ailesini temsil eden bir pozisyonda Anadolu halkının daha şevkle Meclis'in etrafında kenetlenmesine çalışacaktı. "Esir durumdaki Padişah'ın damadı ve Veliaht'ın oğlu olarak" manevi bir ağırlığı ve etkisi olacaktı.

Öte yandan, hem askeri, hem de siyasi bakımdan asıl önemli olan Ahmet İzzet Paşa idi. Damat Ferit Paşa'nın en sonunda kendisini tutuklatacağına aklı kesmiş ve çok sevdiği Albay İsmet Bey'in gönderdiği son mektup üzerine ve Abdülmecid'in de önerisini dikkate alarak Anadolu'ya geçmişti. Vahdettin bu duruma kızacak, eski sadrazamını affetmeyecekti ama artık ok yaydan çıkmıştı. Şimdi daha da güçlenecek olan milli mücadele eğer Sevr antlaşması yerine daha makul, daha kabul edilebilir bir çerçevenin ortaya çıkmasını sağlarsa Vahdettin'in Yıldız Sarayı'nda oturmaya devam etmeyeceğini tahmin edebiliyordu. Zaten Damat Ferit Paşa gibi bir şarlatanın oyuncağı olan bir adamın da o tahtı hak etmediğine inanıyordu.

Tecrübeli Paşa, günü geldiğinde o tahtta daha genç birinin oturacağını düşündü. Bunun için elinden geleni ardına koymayacaktı.

YİRMİNCİ BÖLÜM

“BAKÜ SEYYAHLARI GELDİLER VE GİTTİLER!”

29 OCAK 1921

Trabzon

KIYIYA YANAŞAN İKİ TEKNE adamlarla doluydu. Teknele-
rin birinden inen Trabzon Kayıkçılar Kâhyası Yahya Kaptan
gecenin karanlığında diğer adamları bekledi. Hepsi gelip et-
rafına toplanınca, “Bu iş de hayırlısıyla bitti. Paşa’nın emrini
yerine getirdik” dedi. “Memleketi Moskoflara satacaklardı,
artık karanlık deryanın dibindeler. Bu olayı, bu geceyi unu-
tacağız ve bir daha hiç konuşmayacağız.” Adamların yüzüne
daha yakından bakıp sertçe sordu. “Anladınız değil mi, bir
daha bu konuda ağzınızı açmayacaksınız. Unutacaksınız...”

“Tamam da Reis” dedi biri, “Kadın ne olacak? O senin
evinde oldukça bu iş kurcalanmaz mı?”

Yahya Kaptan sinirlendi, “Tamam, sen merak etme, hal-
ledeceğim ben o meseleyi de” diye cevap verdi. “Siz kendi
üzerinize düşeni yaptınız, gerisini merak etmeyin, o kısmı da
benim işim... Haydi, herkes evlerine, ağzınızı sıkı tutun, ye-
ter. Paşa bu hizmetinizi mükâfatsız bırakmaz elbet. ”

Yahya Kaptan'ın "Paşa" diye söz ettiği Batum'daki Enver Paşa mıydı, Erzurum'daki Kazım Paşa mıydı, yoksa Ankara'daki "Kongre Paşası" Rauf Bey miydi? Kayıkçılar Kâhyası Yahya'nın Enver Paşa ile arası iyiydi ve daha çok da Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın adamı olarak biliniyordu. O sıralarda Batum'a kadar gelmiş olan Enver Paşa Bolşeviklerle ilişkilerini iyi tutmaya ve onların desteğini de arkasına alarak güç toparlamaya çalıştığı için daha sonra adını "Türkiye Komünist Partisi" (TKP) yapacak Osmanlı Komünist Partisi'nin kurucu liderlerini ortadan kaldırması için emir vermiş olabilirdi. Zira kendisi için rakip durumundaydılar. Geçen Eylül'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'nda da divanda yer alan Mustafa Suphi Enver Paşa'yı konuşturmamış, konuşma metnini başka birisine okutmak zorunda kalmıştı. Dolayısıyla Yahya'nın "Paşa" dediği pekâlâ Enver Paşa veya amcası Halil Paşa olabilirdi.

Ama emri Erzurum'daki Kazım Paşa da vermiş olabilirdi. Çünkü Kazım Paşa da TKP heyeti Kars'tan ülkeye giriş yapar yapmaz kendilerine karşı bir kampanya başlatmış, halkın "komünistlere tepki" gösterdiğini ileri sürerek Kars'a ve Erzurum'a girmemeleri için elinden gelini yapmıştı. Yollarda saldırıya uğramalarını bile ayarlamıştı. Dolayısıyla Erzurum Paşa'sının da emrini yerine getirmiş olabilirdi Yahya Kaptan ile adamları. Ama Kazım Paşa Ankara'dan habersiz veya onay almadan hareket etmez, böyle bir katliama cüret edemezdi. Çünkü işin sonunda Sovyet Rusya ile ilişkilerin bozulma ihtimali de vardı. Komünizme ve Rusya'ya ne kadar karşı olursa olsun Kazım Paşa kendi başına böyle bir işe kalkışmazdı.

28 Ocak 1921 günü akşamüzeri Trabzon'a gelen Mustafa Suphi ve arkadaşlarından, diğer şehirler gibi Trabzon da haberliydi. Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin yayın organı durumundaki Barutçuzade Faik Bey'in *İstikbal* gazetesi günlerdir kışkırtıcı yayın yapıyor, "Rusya'daki esir kardeşlerimizi kur-

şuna dizdiren dinsiz vatan hainlerinden intikam almak üzere” dükkânların, kahvehanelerin kapatılarak Değirmendere’ye gelinmesi çağrısını tekrarlıyordu. Nitekim bir miktar kalabalık toplanmış, Kayıkçılar Kâhyası Yahya da silahlı adamlarıyla gelmişti. Küfürler, tükürükler, bağırışlar altında ilerleyen on altı kişilik TKP heyetini hemen iskelenin bulunduğu Buhti’ye doğru yönlendirdiler. Yahya Kaptan şehirde hiç duramayacaklarını, iskelede hazır beklemekte olan bir motora binerek geldikleri yere dönmelerini bildirdi. TKP liderleri tartışacak, itiraz edecek durumda değillerdi. Trabzon’a doğru gelirlerken, daha doğrusu Kazım Paşa’nın yakın takibi altında Karadeniz’e doğru sürülürken Mustafa Suphi doğduğu şehir olan Giresun’a geçip geçemeyeceklerini düşünmüştü. Ne de olsa doğduğu, daha sonra vali olan babasının da görev yaptığı Giresun belki kendisine ve arkadaşlarına sahip çıkardı. Haftalardır devam eden süreç avı da belki sona ererdi. Oradan da ilk fırsatta Ankara’ya geçerlerdi. Ancak Trabzon’da değil birkaç gün, birkaç saat bile kalmalarına izin verilmeyince Giresun’a doğru yola devam etmelerinin de mümkün olmadığını anladı. “Paşa”dan aldığı emri uygulamakta kararlı olan Yahya, Mustafa Suphi ve on beş arkadaşını doğru iskeleye sevk etti. Heyetin içinde bulunan tek kadın Mustafa Suphi’nin karısı Meryem’di. Yüksek iktisat okumuş, Rusya’daki Komsomol’un, yani genç komünistler örgütünün üyesi olan bu güzel kadın Bakü’den Ankara’ya gitmek üzere yola çıkan heyete “daktilograf” olarak dahil edilmişti.

Mustafa Suphi Trabzon’dan ayrılmak zorunda olduklarını görünce o zaman İnebolu’ya gitmek istediklerini söyledi. Yahya hiç itiraz etmedi, “Tamam...” diyerek TKP heyetini motora adeta tıktırdı ve hemen hareket etmelerini istedi.

TKP’liler motora doldurulduğunda artık güneş batmış, gecenin karanlığı her yeri sarmıştı. Motor denize açılırken kıyıda toplanmış olanlar hâlâ bağırıyor, küfür ediyorlardı. TKP’lilerin motorunun arkasından Yahya ve adamları da bir motora doluşup hareket ettiler.

Akşam karanlığında yola çıkan Mustafa Suphi ve arkadaşları İnebolu'ya götürülmekte olduklarını sanıyorlardı. Fakat biraz sonra İnebolu'ya, yani batıya doğru değil, doğuya yani Rusya'ya doğru gitmekte olduklarını anladılar. Sürmene ya da Araklı ilçesi açıklarında idiler. Ne olduysa o zaman oldu. Mustafa Suphi ile arkadaşları İnebolu'ya götürülmelerini isteyerek, motorcularla tartışmaya başladılar. Tam o sırada karanlıklar içinden gelen ikinci bir motor, Yahya ve silahlı adamları TKP motoruna yanaştı. Motorların birbirine yanaşması ile başlayan çatışma ve boğuşma sonucunda TKP Başkanı Mustafa Suphi ve on dört arkadaşının önce ellerini, kollarını bağladılar, sonra da hunharca bıçaklayarak teker teker denize atıldılar. Hepsi boğularak ölecekti. Denizin üzeri kısa bir süre kızıl bir renge büründü ve ardından Karadeniz'in dalgalarıyla kayboldu gitti. Erkeklerin hepsi katledilirken Mustafa Suphi'nin genç ve güzel karısı Meryem'i Yahya Kaptan kendisine ayırmıştı.

Ertesi gün Barutçuzade'nin *İstikbal* gazetesi alay eder gibi "Bakü seyyahları geldiler ve gittiler" başlığıyla çıkmıştı. Rusya'nın Trabzon Konsolosu Oruç Bagirov'un kulağına bir şeyler çalınınca Trabzon Vali Vekili İsmail Sabri'ye bir mektup göndererek Mustafa Suphi ve arkadaşlarına ne olduğunu resmen sordu. Cevap olarak, halkın tepkisi karşısında şehirde kalamayacaklarını anladıkları ve bir motor kiralayarak denize açıldıkları söylendi. Vali vekiline göre geldikleri yere, yani Rusya'ya geri dönmüşlerdi. Doğru olmadığını bildiği bu cevap üzerine Konsolos bir şey yapmadığı gibi, katliamı öğrenen Moskova da bir şey yapmadı, Ankara ile arasını bozacak bir protestoda bile bulunmadı. Aslında devrimin lideri Lenin'in de katıldığı bir toplantıda durumu değerlendirmişlerdi ancak Rusya'daki iç savaş dolayısıyla Bolşevikler için Ankara'nın kendilerine dostça yaklaşması, yardım istemesi önemliydi. Bundan dolayı bir şey yapmamaya karar verdiler ve göz göre göre katledilen komünist liderleri Rus devriminin kurbanı saydılar.

Genç Rus komünisti Meryem Suphi'nin trajik sonu da çok gecikmedi. Yahya savaş ganimeti gibi gördüğü Meryem'i evine götürdü ancak genç kadın kaderine boyun eğmedi. Bulunduğu yeri Trabzon'daki Rusya Konsolosluğu'na bildirmek için uğraştı. Konsolosluğa pusula göndermeye çalıştığı kişi Yahya'nın adamı çıkınca "seks kölesi" olarak Trabzon'un zengin ailelerinden Nemlizade Ragıp Bey'in evine verilerek alçakça cezalandırıldı. Bir süre sonra yine Yahya tarafından Rizelilere verilen Meryem Suphi çok geçmeden bir oturak âlemi sırasında öldürülmüş, belki de intihar etmişti.

10 Eylül 1920'de Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Partisi'nin lideri Mustafa Suphi iyi eğitim görmüş ve yetenekli bir adamdı. Bolşevikler tarafından takdir edilen, bir süre dönemin Milliyetler Komiseri Josef Stalin'le de birlikte çalışan Suphi partinin örgütlenmesini yaptıktan sonra Anadolu'da gelişmekte olan milli mücadeleye katılmak için hazırlıklara girişti. Anadolu işgal altındayken Rusya'da kalıp seyretmek olmazdı. Ayrıca Rus devriminin de İstanbul, Zonguldak, Eskişehir, Ankara gibi şehirler başta olmak üzere birçok bölgede yaratmış olduğu etkiler yer yer örgütlü ilişkilere dönüşüyor, hatta Sovyet tipi örgütlenmelerden esinlenerek "Şura" adı altında işçi-emekçi örgütleri bile görölüyordu. Dolayısıyla Bolşeviklerin de desteğiyle Anadolu'ya gidip bir an önce hem bu işçi, emekçi örgütleriyle ilişkiye geçmek, hem de Yunan ve İngiliz işgaline karşı verilen mücadelenin içinde yer almak gerekiyordu. O yılın bahar aylarında Meclis açıldıktan sonra örgütlenen Yeşil Ordu da çok önemliydi ve daha çok Eskişehir'de etkili olduğu anlaşıyordu. Bir demiryolu merkezi olan Eskişehir'de işçi az değildi ve komünistliğe sempati duyuyorlardı. Arif Oruç adında bir komünistin çıkardığı *Yeni Dünya* gazetesi işçiler arasında dağıtılıyordu. Logosunda "Dünyanın Fukara-i Kesibesi Birleşiniz" yazan, yani dünyanın yoksul emekçi-

lerini birleşmeye davet eden bu Müslüman ve Bolşevik gazete Kuvay-ı Seyyare Kumandanı Çerkez Ethem Bey'in de ilgisini çekiyor ve onun da Yeşil Ordu'nun mensupları arasında olduğu söyleniyordu. Eğer öyleyse Anadolu'ya geçip örgütlenmeye başlasalar hızla ciddi bir güç olabilirler, işgale karşı silaha sarılmakta olan halkı sosyal bir devrime de yönlendirebilirlerdi. Rusya'da Bolşeviklerin dünya savaşı sırasında yaptıklarını Anadolu'da yapmayı neden hayal etmeyeceklerdi ki?

Bu anlayışla öncelikle Rusya'da komünist olan Türk savaş esirlerinden bir "Kızıl Tabur" oluşturularak Ankara'ya gönderildi. Ancak Batı Cephesi'ne sevk edilen bu komünist askerler aynı birlik içinde bırakılmamış, hemen farklı birliklere dağıtılarak etkisizleştirilmişti.

Yılın son günlerinde Batum'dan yola çıkmadan önce Ankara'ya Meclis Başkanı olarak Rauf Bey'e mektup yazan Mustafa Suphi milli mücadeleye destek olmak ve komünistler olarak bu mücadelede yerlerini almak için Ankara'ya gelmek istediklerini bildirmiş, bir anlamda izin istemişti. Rauf Bey de komünistlerden hoşlanmıyordu elbette ama Sovyet Rusya ile olan ilişkiler ve hassasiyetler dolayısıyla "Hayır, gelmeyin" diyemezdi. Nitekim gelmelerinin önünde bir engel olmadığı söylendi ama bir yandan da Erzurum'daki Kazım Paşa ile görüşerek gelip geleceklerine pişman edilmeleri için yapılması gerekenler de konuşuldu. Ankara'nın milliyetçilerinin "beynelmilelci komünistlerle" iyi ilişki kurmaları beklenemezdi, üstelik bir de tarih boyunca düşman olmuş kuzeydeki komşu ülkenin desteği ve himayesi altında çıkıp geliyorlardı. Tamam, şu zor günlerde milliyetçiler olarak Moskova'daki devrimci iktidarın desteğine muhtaçtılar ama yine de tarih unutulamazdı. İngiltere ve diğer Avrupa devletlerine tehdit olarak, "Gerekirse Bolşeviklere de yanasınız, mecbur kalırsak Bolşevik de oluruz" diye yapılan konuşmaları kimse ciddiye almıyordu tabii.

Rus devriminin hem işçiler hem de bir kısım aydın üzerindeki etkilerini gören milli mücadele önderleri Meclis içinde

de “Halk Zümresi” adı altında bazı milletvekillerinin bir araya gelmeye başladığını duyunca kendileri için en yakın tehdidin komünistler olduğuna karar verdiler. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için de ikili bir yol izleyeceklerdi. Bir yandan Ankara’ya gelmek isteyen TKP liderlerine “Buyurun, gelin” diyecekler ama öte yandan da bir punduna getirip imha edeceklerdi. Mustafa Suphi ve arkadaşlarını Sovyet Rusya’nın adamları olarak görüyor ve güvenmiyorlardı. Daha sonra yeri geldiğinde, “Memlekete komünizm lazımsa onu da biz yaparız” deyip, Ali Fuat Paşa gibi kumandanlar da dahil olmak üzere, birçok milli mücadele liderinin içinde yar aldığı bir resmi komünist parti bile kuracaklardı. Suphi ve arkadaşları 10 Eylül’de partilerini kurunca bir ay sonra 18 Ekim’de de Ankara’da Hakkı Behiç başkanlığında ve Yunus Nadi’den Adnan Adıvar’a ve Ali Fuat Paşa’ya kadar pek çok tanınmış kişinin üye olduğu açıklanan bir komünist parti kurulduğu ilan edilmişti. Eğer komünistlik yapılacaksa bu parti aracılığıyla yapılacaktı.

Ancak bu “resmi” veya sahte komünist partisinin işçiler arasında bir etkisi ve örgütlenmesi yoktu. Bu partinin doğrudan paşalar ve beyler tarafından kurulması üzerine 7 Aralık’ta “Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası” adı altında bir komünist partisi daha kuruldu. Bu parti hem Ankara’ya gelmek için hazırlık yapan Bakü’deki liderlerin onayını almış, hem de Yeşil Ordu ve Meclis’teki Halk Zümresi ile birlikte siyasi faaliyet yürüteceğini ilan etmişti. Rauf Bey ve arkadaşlarına bundan daha büyük bir tehdit olamazdı. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının trajik sonunu getiren de muhtemelen Halk İştirakiyun örgütlenmesiydi. Suphiler Ankara’ya gelip de bu partinin başına geçtiğinde artık çok geç olacaktı. Onun için bir yandan Suphilerin Ankara’ya gelmesi engellenirken bir yandan da Halk İştirakiyun hemen yasaklandı. Üyeleri de komünist oldukları için değil ama başka bahanelerle tutuklanırken Rauf Bey Meclis’in gizli bir oturumunda yaptığı bir konuşmada “Efendiler, ...Rusya içinde bu milletin soysuz, herhalde ser-

sem birtakım evlatları oralarda da serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak görünüşte memleketimize ve milletimize yararlı olmak için Osmanlı Komünist Fırkası diye bir parti meydana getirmişlerdir ve bu partiyi kuranların başında da Mustafa Suphi ve onun gibiler bulunmaktadır” diyor ve şöyle devam ediyordu: “Efendiler, iki türlü önlem alınabilirdi. Birisi; doğrudan doğruya Komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya’dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkar-mamak, karadan gelmiş ise sınır dışına atmak gibi zorlayıcı, şiddetli, kırıcı önlem kullanmak. Bu önlemleri uygulamak iki bakımdan yararsız görülmüştür. Birincisi; siyaseten iyi ilişkilerde bulunmayı gerekli saydığımız Rusya Cumhuriyeti tam olarak komünisttir. Eğer böyle zorlayıcı önlem uygulayacak olursak o durumda kayıtsız koşulsuz Ruslarla ilgi ve ilişkide bulunmamak gerekir... İşte bu bakımdan zora dayalı önlem kullanmak istemedik. Bildiğiniz gibi, düşünce akımlarına karşı düşünceye dayanmayan kuvvetle karşılık vermek, o akımı yok etmedikten başka tersine güçlenir. Buna karşı en etkili çare düşünceye düşünceyle karşılık vermektir. Ondan dolayı Komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, dinimizin gerekleri için kabulü mümkün olmadığını anlatmak, yani milletin genelini aydınlatmak en yararlı bir çare görülmüştür. Hükümet, aydınlatma ile bu akımın önüne geçmeyi düşündüğü sırada, aynı biçimde düşünen birtakım değerli, ahlaklı ve her bakımdan güvenilir arkadaşlar bana başvurmuşlardır. Bu kimseler bu noktayı nazardan bu memleket ve milletin yararına en fazla ne suretle hizmet edebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu düşüncenin ürünü olmak üzere Ankara’da Komünist Fırkası adı altında bir parti kuruldu.”

Kurdurulan komünist partisini böyle açıkça anlatan Rauf Bey ve arkadaşları için söz konusu parti Moskova’yı kandırmak için bir araçtı ama zaten Lenin ve arkadaşlarının bu konuda sesi çıkmıyordu ki. Doğu Cephesi’nde Ermenilere karşı

kazanılan savaş ve yapılan anlaşmanın ardından Batı Cephesi'nde de İnönü önlerinde Yunan ordusunun durdurulmuş olması Ankara'yı daha cüretkâr davranmaya sevk etmişti. İngiltere ve Fransa'nın yakında kendileriyle anlaşmaya geleceklerini hesaplıyor ve dolayısıyla komünist Rusya'ya ihtiyaçları kalmayacağını umuyorlardı. Bu arada komünistlere bütün düşmanlıklarına, hatta katliamlarına rağmen Moskova'dan bir uyarı gelmemesi de ilginçti. Demek ki Ankara'nın Moskova'ya ihtiyacı kadar Moskova'nın da Ankara'ya ihtiyacı vardı.

Bunu sezen Ankara'nın paşalarının, ağalarının, beylerinin Anadolu'nun yoksul emekçilerinin dünyanın diğer yoksul emekçileriyle buluşmasına tahammülleri yoktu. 1920'nin baharında çiçek açan Anadolu komünizminin, "halk iştirakiyun" örgütlenmesinin bir sonraki baharı görmesine izin verilmeyecekti.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

KUVAY-I SEYYARE
KUMANDANLIĞINDAN
BİNBAŞILIĞA...

1 Nisan 1921
İnönü – Eskişehir

Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa dürbününü indirirken Kurmay Başkanı Albay İsmet Bey'e döndü, "Sağ cenah grubumuzun taarruzuyla birlikte düşman birlikleri artık tutunamıyor, geri çekilmeye başladılar. Bu çekilme birazdan muntazam olmaktan çıkar, kargaşaya, can pazarına döner. Taarruzumuzu şiddetlendirelim. Ve artık Ankara'ya, Meclis'e de zafer kazandığımızı bildirelim" derken yüzündeki yorgunluk sevinç ve memnuniyet duygularının gölgesi altında kalıyordu.

İki buçuk ay önce Ocak ayı başında yine burada Eskişehir önlerinde, İnönü'de Yunan ordusuyla çarpışmışlardı. Yunan ordusunun Türk ordusunun düzenli birlikleriyle bu ilk ciddi muharebesi aslında iki taraf için de bir tür yoklamaydı. Karşı tarafın gücünü ve kapasitesini anlamaya dönük küçük bir çarpışmaydı. Altı bin kadar Türk askeri yirmi bin Yunan askerine direnmiş, ancak hayli zorlanmış ve geri çekilmeyi düşünürken karşı taraf, yani Yunanlılar daha erken davranarak geri çekilip eski mevzilerine dönmüşlerdi. Bu durum Türkler tarafından

bir “zafer” olarak ilan edilmişti ama askeri açıdan gerçekte “zafer” denilecek bir durum söz konusu değildi. Birkaç gün süren küçük bir çarpışmadan sonra önce çekilen “yenilmiş” sayılmıştı. Biraz daha dursalar Türklerin zaten cephanesi tükenmiş gibiydi. Ankara’daki Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa’ya telgraf çeken İsmet Bey, “Acilen cephane göndermezseniz geri çekiliyoruz” diye açıkça bildirmişti. Bulabildiği birkaç sandık cephaneyi bir tren vagonuna yükleyen Fevzi Paşa ise, “Size bir tren dolusu cephane gönderiyorum, dayanın” demiş ve gerçekten de dayanmışlardı. Yunan askerleri geri çekilince de derin bir nefes almışlardı. “Zafer” falan denmişti ama iki taraf da yerinde kalmış, Türk tarafı ne karşı taarruza geçebilmiş ne de çekilen düşmanı takip etmeye kalkışmıştı.

Her şeye rağmen “Birinci İnönü Savaşı” diye adlandırılan bu çarpışmadan en azından Yunan ordusunun ilerleyişinin Türk ordusunun düzenli birlikleriyle durdurulmasının bile yankısı az olmamıştı. Hem memleket içinde hem de Avrupa başkentlerinde “Ne oluyor Anadolu’da?” diye sorulmasına yol açmıştı. 23 Mart’ta başlayıp yedi gün boyunca süren İkinci İnönü Muharebesi birinciye göre daha ciddi bir çarpışmaydı. Hem Türkler hem de Yunanlar aradan geçen iki buçuk ayda cepheye daha fazla asker ve silah sevk etmeye çalışmış ve bu kez sonuç almaya dönük bir muharebeye girişmişlerdi. Ve Yunan ordusunun taarruzuyla başlayarak yedi gün süren çarpışmaların ardından Yunan ordusu yine çekilmek zorunda kalmıştı ve bu kez Türk süvarileri sınırlı da olsa takip yapacak kadar kendilerine güveniyorlardı.

Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa imzasıyla 1 Nisan sabahı Meclis Reisi Rauf Bey’e gönderilen telgrafta şöyle deniyordu. “Metris Tepe’den görülen vaziyet: Gündüz Bey kuzeyinde sabahtan beri sebat eden ve artçı olması muhtemel düşman birliği sağ cenah grubumuzun taarruzu ile gayri muntazam çekiliyor. Kıtalarımız yakından takip ediyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok. Bozüyük yanıyor.

Düşman, binlerce ölüleri ile doldurduğu muharebe meydanını muzaffer silahlarımıza terk etmiştir.”

Elbette büyük sevinçle karşılanan bu telgrafa Rauf Bey Meclis’in tebriklerini bildirirken hayli abartılı ifadeler kullanacaktı çünkü Türk tarafının “zafer”e ihtiyacı vardı. Böylece moral ve güç toplayacaklarına inanıyorlardı. Dolayısıyla Meclis Reisi olarak gönderdiği cevabi telgrafında Rauf Bey, “Siz orada sadece düşmanı değil milletin makûs talihini de yendiniz” diyerek artık Yunan ordusunun Anadolu’yu işgal heves ve iradesinin kırıldığını ilan ediyordu. Şöyle devam ediyordu Reis Bey: “İstila altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan bugün en uzak noktalarına kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istila hırsı azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu.”

Zaferi böyle büyütünce Meclis’ten savaşan subaylara da terfi kararları gelecekti; cephe Kumandanı Ali Fuat Paşa Ferikliğe (Korgeneral) yükselirken İsmet Bey de Mirlivalığa (Tuğgneral) yükseltilerek “Paşa” olacak, diğer tümen komutanları da bir üst rütbelere getirilerek orduya moral aşlamaya çalışacaktı Meclis. Savaşanlar takdir ve terfi bekliyordu.

Bu arada İnönü önlerinde ikinci defa meydana gelen bu çarpışmada Çerkez Ethem Bey’in kumandasındaki Kuvay-ı Seyyare’de iyi dövüşmüş ve takdir toplamıştı. Yeşil Ordu ile ilişkisinden dolayı Çerkez Ethem ve emrindeki müfrezeler sürekli gözetim altında tutulmaya çalışılıyordu. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi ve Halk İştirakiyun Fırkası’nın kapatılmasına karşın henüz Çerkez Ethem’e bir şey yapılmamıştı. Bu eski astsubay ve köylünün komünizmden ne kadar haberi, ne kadar bilgisi olduğu şüpheliydi. Elindeki askeri güce de ihtiyaç vardı, dolayısıyla diğerleri gibi onu imha etmekten çok ikna etmeyi istiyorlardı. Geçen yıl, Meclis Ankara’da faaliyet geçtikten sonra çıkan bazı isyanları bastırmış

olmasından gelen bir ünü de vardı Ethem Bey'in. Özellikle Ankara'nın dibinde patlak veren Yozgat isyanı bastırılmasa henüz elinin altında ciddi bir askeri gücü olmayan Meclis çok zor durumda kalabilirdi. Ethem Bey kuvvetleriyle gelerek isyanı bastırmış ve her zamanki gibi de acımasız davranmıştı. İsyancıları bastırmakta elde ettiği başarıların ardından Meclis'i de pek takmayan, kendi başına buyruk tavırları tehlikeli bulunuyordu. Dolayısıyla en kısa zamanda ve ilk fırsatta yola getirilmesi, emir altına alınması gereken bir "asi lider" olarak görülüyordu. İşte İnönü önlerinde Yunan ordusu durdurulanca Ethem Bey'e de sıra gelmişti.

Kendisi de Çerkez olan Rauf Bey, Kazım ve Ali Fuat Paşalara güvence vermiş, Ethem ve kardeşlerini düzenli ordunun içine alacağına inanıyordu. Ethem'in kumandasındaki "gerillalar" düzenli ordunun askerlerine dönüşmeli, emir-komuta disiplinine uymayanlar tasfiye edilmeliydi. Ethem Bey uymazsa en başta o tasfiye edilecekti. Rauf Bey bu konuda kendileriyle birlikte hareket edeceğine söz verince Batı Cephesi Kumandanlığı harekete geçti. Bir tümen seviyesinde askeri kuvvete kumanda eden Ethem Bey'e ancak "Binbaşı" rütbesi uygun görülmüş, bu rütbenin de orduda eskiden astsubay olduğu için verildiği belirtilmişti. Yani subay sınıfında görev yapmamış olsa herhalde bu rütbe de verilmeyecekti. Kuvayı Seyyare Kumandanı böyle "ödüllendirilirken" emrindeki savaşçılar da çeşitli birliklere dağıtılmaya başlandı.

Elbette Ethem Bey bu "terfi"den hoşlanmadı. Hemen Ankara'ya giderek kendisi gibi Çerkez olduğu için çok güvendiği ve sevip saydığı Rauf Bey'le görüştü. Dünya savaşı sırasında İran'da emrinde savaştığı Rauf Bey'e karşı çıkması mümkün değildi ancak desteğini sağlarsa belki kendi topladığı savaşçılardan meydana gelen birliği dağıtılmaz, bir tümen haline dönüştürülerek kendisi de başında kalabilirdi. Ancak Rauf Bey'den istediği ve beklediği desteği bulamayacaktı. Meclis Reisi askeri konulara doğrudan müdahale

le etmek istemediğini, kararın Cephe Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya ait olduğunu söylüyordu. Ethem Bey'le ilgili kararı da zaten Ali Fuat Paşa ile yeni terfi eden İsmet Paşa vermişti. Ankara'ya yeni gelen ve artık bir tür askeri danışman gibi çalışmaya başlayan Ahmet İzzet Paşa da hızla bütün müfrezelerin düzenli ordu birlikleri olarak örgütlenmesi ve emir-komuta sisteminin eski haline dönmesi gerektiğini söyleyip duruyordu. Dolayısıyla aslında Ethem Bey'in eski ayrıcalıklı statüsünü, bir tür başına buyruk "gerilla komutanı" pozisyonunu koruması mümkün değildi.

Ankara'ya hâkim olan paşalar ve beyler Yunan ordusunu da durdurunca Komünist Rusya ile birlikte eski astsubaylara ve emrindeki köylü savaşıtlara eskisi kadar muhtaç olmadıklarını düşünmeye başlamışlardı. Ya onların emrine girmek ya da ayaklanmak ikilemiyle karşı karşıya kalan Ethem Bey'in Rauf Bey'e ve Meclis'e karşı bayrak açması mümkün değildi. "Binbaşı Ethem Bey" olmayı ve ancak küçük bir kısmı kendi eski savaşıtlarından meydana gelen bir alaya kumanda etmeyi kabul edecekti. Elbette Çerkezlerin milli kahramanı olmaya da devam edecekti ama artık iş paşaların elindeydi. Kısa sürede herkes bu paşaların, beylerin iradesine boyun eğecek ya da soluğu İstiklal Mahkemesi önünde alacaktı.

İnönü mevzilerinde ikinci defa karşı karşıya geldikleri Yunan ordusunun ileri doğru yürüyüşünü durduran Türklerin karşı saldırıya geçme hevesleri iyice artmıştı. Nitekim Batı Cephesi'nin güney kanadına komuta eden Albay Refet Bey bir hafta sonra, 8 Nisan'da Aslıhanlar Köyü civarında Yunan kuvvetlerine saldırdı. Ancak daha bir hafta önce günlerce savaşmış ve hiç de az kayıp vermemiş, yorgun düşmüş Türk birlikleri üstünlük kuramadı. Yunan ordusu düzenli bir şekilde Dumlupınar mevkisine çekildi. Bunun üzerine Refet Bey birkaç gün sonra burada da Yunan kuvvetlerine saldırdı ancak yine

başarısız oldu. Böylece Aslıhanlar- Dumlupınar Muharebele- ri 8- 15 Nisan tarihleri arasında bir hafta sürerken hiçbir so- nuç alınamadığı gibi yeni kurulmakta olan Türk Ordusunu da oldukça yıprattı. Refet Bey bu çarpışmaları da “zafer” diye göstermeye çalıştı ama Ankara’daki Meclis ve Erzurum’daki Kazım Paşa da dahil olmak üzere herkes gerçek durumun ne olduğunu biliyordu.

Sonuçta Türk ordusu yavaş yavaş düzenli askeri birlikler tarzında örgütlenmesini geliştirirken Yunan ordusunun da Anadolu’nun içine doğru ilerleyişini durdurabileceğini gös- termişti. Önemli olan buydu. Kazım Paşa’nın doğuda Ermeni kuvvetlerini yenilgiye uğratarak Sevr antlaşması dışında yeni bir antlaşma yapması; güneyde Fransızlara karşı işgal edilen şehirler temelinde yürütülen mücadelenin başarıları ve İnönü’de de Yunan ordusunun durdurulması üzerine Fransa ve İtalya’nın girişimleriyle Londra’da bir konferans toplanacak ancak sonuçsuz kalacaktı. Konferansa hem İstanbul hükü- meti hem de Ankara’daki Meclis davet edilince Rauf Bey ve arkadaşları katılmayı uygun gördüler. Bir sonuç çıkacağını bekledikleri için değil Ankara’nın uluslararası düzeyde ta- nınması, İngiltere tarafından da muhatap alınmasından dolayı bu konferansı önemsemişlerdi. Nitekim İstanbul hükümetinin temsilcisi olarak gelen Tefvik Paşa da diplomatik jest yaparak “Türk milletinin asıl temsilcisi Büyük Millet Meclisi heyetine sözü bırakıyorum” deyince İngilizler bu kadarını beklemiyor ve uygun görmüyorlardı. Dolayısıyla Londra konferansı baş- ladığı gibi bitti. Yaptığı en önemli iş Ankara’nın uluslararası meşruiyetine katkıda bulunmasıydı.

Böylece Meclis kuzeydeki komşuyla, dünyayı sarsan bir devrim yaparak eski düşman Rus Çarlığı’nı yıkan Bolşevikle- rin Sovyet yönetimiyle ilişkilerini geliştirmeye yöneldi. Rauf Bey biliyordu ki, Sovyetler’le ilişkilerin gelişmesi İngiltere ve Avrupa’nın diğer devletlerini endişeye sevk edecek ve Türk- lere daha anlayışla yaklaşmak zorunda kalacaklardı.

Bir an önce Moskova'ya, Lenin'inin başında bulunduğu Sovyet hükümetine yeni bir temsilci gönderip kuzeydeki komşunun desteğini sağlamlaştırmak çok önem kazanmıştı. Hele de TKP kurucu lideri Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Karadeniz'de katledilmelerinden sonra artık bu ilişkinin onarılıp güçlendirilmesi hayati önemdeydi. Eski İttihatçı liderlerin, özellikle Enver Paşa'nın da Moskova'da Bolşeviklerle sıkı temas içinde olması dikkatle değerlendirilmesi gereken bir durumdu. İnisiyatif Enver Paşa ve diğer İttihatçılardan birine bırakılmadan bu ilişki doğrudan Ankara'dan yürütülmek zorundaydı.

Rauf Bey Moskova'ya kimi göndereceğini biliyordu. Batı Cephesi'nin Kurmay Başkanı İsmet Paşa'yı gönderecekti. Böylece İsmet Paşa'yı evladı gibi seven Ahmet İzzet Paşa'nın etkisini de biraz sınırlamış olurdu. Çünkü eski Sadrazam ve Harbiye Nazırı ve şu anda ordunun fiilen başında olan hemen bütün genç kumandanların da hocası, komutanı olan bu tecrübeli paşa Şehzade Ömer Faruk'un da "askeri danışmanı" gibi hareket ederek ayrı bir iktidar odağı haline gelmişti. İsmet Paşa'nın Moskova'ya gitmesi İzzet Paşa'nın denetlenmesi açısından da iyi olacaktı. Daha yeni paşalığa terfi ettiği için bu denizaşırı görev sürgün olarak da algılanmazdı. Tam tersine Sovyet Rusya ile olan ilişkilerin hassasiyeti ve sağlanan mali ve askeri yardımların devamının güvence altına alınması düşünüldüğünde bu görevin önemi tartışılmazdı.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

“YOLDAŞ” PAŞALAR VE MEBUSLAR

28 Temmuz 1921
Kremlin – Moskova

MOSKOVA NEHİRİ’NİN KIYISINDAKİ, Çarlık döneminin eski bir şeker kralına ait saray yavrusu binayı yabancı misafirler için düzenleyen Bolşevikler Türk dostlarını da burada ağırlıyordu. Eski İttihatçı liderlerin de kaldığı Kremlin’in karşısındaki bu misafirhanede Enver Paşa amcası Halil Paşa ile birlikte Bolşevik liderlerden Karl Radek’i bekliyordu. Polonya asıllı bir Yahudi olan Radek’le Enver Paşa’nın ilişkileri hayli eskiye dayanıyordu. Savaşın sonra Almanya’ya sığındıklarında tanışmışlar, Radek Berlin’de tutuklandığında ilk ziyaretine gidenler Enver Paşa ile Talat Paşa olmuştu. İttihatçılar sonuna kadar milliyetçi olmalarına rağmen “Sovyet Rusya’dan nasıl yararlanabiliriz” diye düşünüyorlardı, tabii Bolşevikler de İttihatçılardan... Misafirhanenin büyük pencerelerinden birinin önünde duran Enver Paşa artık Lenin’in karargâhı ve Bolşeviklerin hükümet merkezi olan Kremlin Sarayı’na bakıyordu. Önlerinden akan nehir bu sıcak Temmuz gününü serinletiyordu ama yine de Enver Paşa terlemekten kurtulamıyordu. Belki de sıkıntıdan ve üzüntüden bu kadar terliyordu. Elindeki Na-

polyon albümünü evirip çevirirken kendisi gibi bu ufak tefek Fransız generalinin Kremlin'in kapısına dayandığını düşündü. Kendisi de şimdi Kremlin'in kapısında idi ama muzaffer bir komutan olarak değil yardım isteyen bir asker olarak. Birazdan Radek gelecek ve Halil Paşa ile birlikte Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin ve yardımcısı Karahan'la görüşmeye gideceklerdi. Belki Lenin'le de görüşürlerdi ancak bu kesin değildi. Milliyetler Halk Komiseri Stalin o gün Kremlin'deyse görüşmede bulunması mümkündü. Aslında uzun zamandır kendileriyle en yakından ilgilenen Stalin'di.

Radek gelince birlikte misafirhaneden çıktılar ve yürüyerek Kremlin'e gittiler. Çiçerin ve Karahan onları bekliyordu. Ankara hükümetinin yönetimindeki savaşın Anadolu'da nasıl gittiği belirsizliğini koruyordu. Bu yılın, yani 1921'in başlarında, Ocak ve Nisan aylarında Eskişehir önlerinde Yunan ordusunu durdurmuştu Türkler ve Bolşevikler de buna hem sevinmiş, hem de Ankara'yı daha ciddiye almaya başlamışlardı. Öyle ki, Enver Paşa artık eskisi kadar itibar görmediğinin farkındaydı. Bir süredir Moskova'da bulunan Ankara'nın yeni büyükelçisi İsmet Paşa Çiçerin ve Stalin'le sıkı ilişki içindeydi. Anadolu'ya Sovyet yardımının artırılması ve düzenli bir şekilde ulaştırılması için iyi çalışıyordu. Rauf Bey İsmet Paşa'yı Moskova'ya göndermekle iyi bir seçim yapmış, ondaki diplomatik yeteneği ortaya çıkarmıştı.

Asıl önemli olan Ankara'da Rauf Bey ve arkadaşlarının kazanacağı zaferdi tabii. Böylece Sovyet Rusya'nın güney sınırları da güvence altına alınmış olacaktı. Ama İnönü önlerinde durdurulan Yunan ordusu yeni kuvvetlerle takviye edilmiş ve yaza doğru tekrar ilerlemeye başlamıştı. Haziran ayında meydana gelen Eskişehir- Kütahya muharebeleri kaybedilmiş ve bu şehirler Yunan işgali altına girmişti. Yunan ordusu artık Ankara'nın kapılarına dayanmıştı. Ankara'nın düşmesiyle Meclis'in ve Rauf Bey yönetimindeki hükümetin dağılacağından ve Yunanistan'ın arkasındaki güç olan İngiltere ile uzlaşabileceğinden endişeliydiler. Do-

layısıyla Enver Paşa bir alternatif olarak el altında tutulmalıydı. Bolşeviklerle birlikte iş yapmaya pek hevesli görünen, hatta etrafındaki İttihatçılara “Halk Şuralar Fırkası” adı altında bir siyasi parti bile kurduran Enver Paşa’nın da aklı Anadolu’daydı tabii. Yunan ordusu Ankara’yı da işgal ederse daha içerilere, Sivas ve Kayseri’ye doğru çekilecek kuvvetleri toparlayıp başlarına geçebilirdi. Doğu Cephesi Komutanı olan Erzurum’daki Kazım Paşa ile ilişkilerini iyi tutmaya özen gösteriyordu. Böyle bir durumda ona ve desteğine ihtiyacı olacaktı. Doğrusu Kazım Paşa da eski Başkumandan Vekili’ne saygıda kusur etmiyordu.

Ankara’nın Moskova’daki büyükelçisi İsmet Paşa da Enver Paşa’nın emrinde çalışmıştı ama işlerini kolaylaştırdığı söylemezdi. Batı Cephesi’nin kurmay başkanı iken geçen bahar Moskova’ya tayin edilen İsmet Paşa Yunan ordusunun Sakarya önlerinde durdurulacağına inanıyordu. Bunu Bolşeviklere, Çiçerin ve Stalin’e de anlatmıştı. Hatta bir ara Lenin’le de görüşmüş, devrimin liderine de Anadolu’nun Yunan işgalinde kalamayacağını anlatmak fırsatını bulmuştu. Lenin de Ankara’da kurulan Meclis’i ve Rauf Bey’in başındaki hükümeti çok önemsediklerini “halktan yana ve emperyalizme karşı” bir hareket olarak değerlendirdiklerini belirterek, ellerinden gelen yardım ve desteği yapmaya devam edeceklerini söylemişti.

İsmet Paşa’nın Bolşeviklerle ilişkilerinin iyi olması elbette Anadolu’da işlerin iyi gitmesine bağlıydı. Eskişehir ve Kütahya’nın düşmesi ve ordunun Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilmesi Bolşeviklerde bir kuşku yaratmıştı. Enver Paşa da bu durumdan yararlanmanın yollarını arıyordu. Anadolu’daki milli hareketin başarısızlığı üzerine hesap yapılmasından rahatsız olan İsmet Paşa ise Enver Paşa’nın bir şekilde Anadolu’ya dönmesinin işleri çok zorlaştıracığına, milli hareketin ciddi bir bölünmeye uğrayacağına inanıyordu. Onun için de Enver Paşa’ya Moskova’da pek yüz verdiği söylenemezdi.

Radek ve Halil Paşa ile birlikte Kremlin'in Dışışleri Komiserliğinin yerleştiği bölüme giren Enver Paşa Çiçerin ve Karahan'ı kendilerini beklerken buldu. Stalin'in de gelmek üzere olduğunu söyleyerek toplantıya başladılar. Çiçerin Enver Paşa'ya dönerek, "Anadolu'daki durumu nasıl görüyorsunuz, Yunan ordusu Ankara'ya dayanmış bulunuyor" dedi. Enver Paşa soruya hazırlıklıydı, Türk ordusunun iki ay önce Eskişehir ve Kütahya savaşlarında çok yıprandığını ve güçten düştüğünü ama toparlanabileceğini söyledi. Ancak bunun için başında sevilen, sayılan, dirayetli bir komutan olması şarttı. Aslında kendisini tarif ediyordu tabii ama henüz bunun mümkün olmadığını herkes biliyordu. O arada Stalin de gelmişti, kritik soruyu o yöneltti: "Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilerek aslında fazla geriledi. Peki, bu hatta tutunabilir mi, daha da önemlisi yeni ve şimdiye kadar olanlardan daha büyük bir çarpışmaya girebilir mi?"

Halil Paşa'ya bakan Enver Paşa bu soruya cevap bulmak için biraz düşündü. Sonunda kendinden emin bir havada konuştu: "Biz Türkler geçen büyük savaşta önemli müdafaa muharebeleri yaptık. Bu konuda tecrübeli kumandanlarımız var artık. Ama taarruz için aynı şeyi söylemek zor. Kazım Paşa'nın Ermenistan üzerine taarruzu önemliydi mesela. Başarılı oldu. Bütün mesele ordunun başındaki komutanın cesaret ve dirayetinde. Ben olsam taarruzu düşünürüm ama Ankara'daki kumandanları tanıyorum. Eski Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa da orada, taarruzu düşünmeyeceklerdir. Sakarya Nehri'nin doğusunda Yunan ordusunun taarruzunu karşılayacak bir müdafaa savaşı planlayacaklardır. O zaman da yenilgi ihtimali vardır. Bence orduyu toparlayıp nehrin batı yakasına geçilmelidir."

Bu toplantıya gelmeden önce İsmet Paşa ile görüşmüş olan Stalin Ankara'daki kumandanların tam da Enver Paşa'nın tahmin ettiği gibi düşündüğünü öğrenmişti. Gerçekten de Ahmet İzzet Paşa'nın da etkisiyle Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Sakarya'nın doğusunda Yunan taarruzunu karşılayan bir mü-

dafaa planı hazırlamıştı. Karşı saldırıya geçmeyecekler Yunanlıları bekleyeceklerdi. Bu plan cesur görünmeyebilirdi ama mevcut şartlara daha uygun ve doğru görünüyordu. Türk ordusu taarruz yapacak durumda değildi ama şu gözü kara Enver Paşa başında olsa yine taarruza geçecek, yine perişan olacaktı.

İki saat süren toplantı sonunda Enver Paşa'nın Batum'a gitmesine karar verildi. Yakında meydana gelecek yeni savaşın sonucuna göre oradan Anadolu'ya girebilir, dağılan orduyu toparlayıp başına geçebilirdi. Sovyet Rusya bu durumda kendisine her türlü desteği yapmaya hazırdı. Ama Türk ordusu bu defa başarılı olursa yapacak bir şey kalmaz, Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmesi doğru olmazdı. Çünkü gerçekten de milliyetçi hareketin birtakım hiziplere bölünmesi, parçalanması Bolşeviklerin de istemediği bir şeydi.

Böylece misafirhaneye dönen Enver Paşa ve Halil Paşa hemen yol hazırlıklarına başladılar ve iki gün sonra trenle Batum'a doğru yola çıktılar. Anadolu'da Sakarya Nehri'nin iki yakasındaki ordular her an için savaşa tutuşabilirdi ve Enver Paşa hazırlıklı olmalıydı.

Enver ve Halil Paşalarla yapılan toplantıyı haber alan Büyükelçi İsmet Paşa, bu ikilinin apar topar Batum'a doğru yola çıkmasından endişelendi. Bolşeviklerin B planı hazırladığını görüyordu ve durumu Ankara'ya rapor etti. Yakın arkadaşı Kazım Paşa'ya da özel bir mektup göndererek Batum'a gelecek Enver Paşa'ya yakınlık göstermemesini, tam tersine onu Anadolu'ya gelmekten caydırıcı tarzda davranmasını özellikle rica etti. Çünkü Kazım Paşa'nın Enver Paşa'ya karşı yeterince mesafeli olmadığını biliyordu ve bunu ciddi bir tehlike olarak görüyordu. Bu değerlendirmesini Rauf Bey'e ve Ali Fuat Paşa'ya ileterek onların da Kazım Paşa üzerinde baskı yapmalarını istedi. Ahmet İzzet Paşa'ya bir şey söylemeye gerek yoktu, o zaten Enver'den hoşlanmazdı ve Anadolu'ya

gelmesine zaten en çok o karşıydı. “Memleket Enver’in yeni bir macerasına tahammül edemez” diyordu ve haklıydı.

Kendi açısından Ruslar da haklıydı. Anadolu’daki milli hareketi en başından beri desteklemişlerdi ve hâlâ da destekliyorlardı. 1921 yılı başında Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katledilmesini bile sorun etmemişler, kendilerini kandırmak için Ankara’da kurulan gülünç komünist partisini tabii Üçüncü Enternasyonal’e almamışlardı ama yine de kendileriyle iyi geçinmeye yönelik aptalca bir hareket olarak değerlendirmişlerdi. Ankara’dakilerin de Enver ve etrafındaki eski İttihatçıların da Türk milliyetçisi olduğunu, yardım ve destek sağlamak için kendilerine yanaştıklarını biliyorlardı. Güney sınırlarında Sovyet devrimine düşman olmayan, bu arada kapitalist dünyanın askeri müdahalesine de fırsat vermeyecek bir rejimin olması önemliydi. İngiltere’nin desteği ve teşviikiyle Anadolu’ya giren Yunan ordusu yenilgiye uğratılırsa İngiltere hesaplarını yeniden yapmak zorunda kalacaktı. İç savaşı kazanmakta olan yeni Sovyet rejimi de toparlanmak için ihtiyacı olan zamanı böylece kazanabilirdi.

İşte bu değerlendirmeler ışığında Anadolu’daki Türk-Yunan savaşını, milli hareketin Fransızlar ve İtalyanlarla ilişkilerini gayet yakından takip etmeye ve askeri ve mali olarak desteklemeye çalışıyorlardı. Geçen Mart ayında imzalanan Moskova Antlaşması Ankara’nın da ilk uluslararası anlaşması olmuştu ve Sovyet Rusya iki tümeni donatacak silah ve cephaneye birlikte mali yardım sözü de vermişti. Nitekim sözlerini tuttular da. Anadolu’daki Türk-Yunan savaşı boyunca Sovyet Rusya’nın askeri yardımının toplamı şöyleydi: 39275 tüfek, 327 makineli tüfek, 54 top, 62.986.000 piyade mermisi, 147.079 top mermisi, 1000 atımlık top barutu, 4000 el bombası, 4000 şarapnel mermisi, 1500 kılıç, 20.000 gaz maskesi. Savaşın gidişatını etkileyecek düzeydeki bu askeri malzemenin yanı sıra bu süre içinde toplam para yardımı da 11 milyon altın ruble ve 100 bin lira değerinde külçe altını bulacaktı.

Bolşeviklerle bu yakın ilişki ve kuzeydeki eski düşman, yeni dosta iyi görünme çabası, örneğin Ankara’da milli hareketin sözcüsü olarak yayınlanmakta olan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin 18 Nisan 1921 tarihli sayısında “*Emperyalizme Karşı*” başlığı altında şöyle yazılar çıkmasına yol açıyordu:

“Emperyalizm, genişleme ve istila ile eşanlamlıdır. Bütün kapitalist hükümetler, genişleme ve istila taraftarıdır. Zira sermayedar sınıflar, daima mallarını sürecektir ticaret pazarları ve hammadde aramakla meşguldürler. Bunlar fabrikalarında kullanmak üzere hammadde ve mamullerini sarf etmek için de ticaret pazarlarına muhtaçtırlar. Kömür, petrol, bakır, kauçuk meseleleri ve diğer hammaddeler, medeni memleketler için pek mühim ve esaslı şeylerdir. Bunlar, bu gibi hammaddelerin mevcut bulunduğu arazi ve memleketler hakkında çekişir ve mücadele ederler.”

1921 yılı başında TKP’nin kurucu lideri Mustafa Suphi ve arkadaşları herkesin gözü önünde katledilmesine rağmen, bu yıl boyunca, daha doğrusu Sakarya Savaşı’nın sonuna kadar Ankara anti-emperyalist konuşmalarla çalkalanacak, anti-kapitalist yazılarla dolup taşacak, Bolşeviklerin övüldüğü toplantılardan geçilmeyecek ve ordu kumandanı paşalar ve mebuslar birbirlerine “Yoldaş” diye hitap etmekte beis görmeyecekti. Ancak bu “yoldaşların” samimi olmadığı bir sır değildi. O günlerin bu küçük Anadolu şehrinde, Sovyet Sefaretindeki görevlilerden başka, komünizmin ne olduğunu bilen kimse olduğu ise pek kuşkuluydu...

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“VİYANA’DA BAŞLAYAN GERİ ÇEKİLME DURDURULMUŞTUR!”

6 Eylül 1921

Alagöz Köyü-Polatlı – Ankara

ANKARA’NIN GÖZÜ, KULAĞI 50 kilometre ötede devam eden savaştaydı. Beklendiği gibi Yunan ordusu 13 Ağustos’ta taarruza geçerek Sakarya Nehri’nin doğu kıyısına atlamış Türk ordusunu kuşatmaya çalıştığı haberleri geliyordu. Top sesleri zaman zaman duyulurken hali vakti yerinde olanlar şehri çoktan terk etmişti. Hatta cephedeki Başkomutan’ın Ankara’nın boşaltılarak Meclis’in Sivas veya Kayseri’ye nakli için hazırlıklar yapılmasını istediği söylentisi yayılmıştı. Savaşla ilgili haber alabilmek için Meclis binasının önünde toplanan kalabalık birden gökyüzüne bakmaya başladı. Ankara’nın üzerinde alçaktan uçmakta olan uçaklar korku ve paniğe yol açtı; “Yunan tayyareleri... Yunan tayyareleri” diye bağınşlar arasında kalabalık çil yavrusu gibi dağılırken uçakların her an ateş açması bekleniyordu. Herhalde cephe yarılmış, Türk ordusu geri çekilmeye başlamış, bu uçaklar da hem keşif hem de bombardıman yaparak bu geri çekilişi zorlaştırmaya çalış-

şıyorlardı. Nitekim Ankara'ya yerleştirilen birkaç uçaksavar da uçaklara ateş etmeye başlamıştı. “Yunan uçağı” diye ateş ediyorlardı ama alçaktan uçan ve hâlâ ateşe başlamayan uçakların üzerinde hiçbir işaret görülüyordu. Uçakların alçaktan uçuğu görülünce evlerden de tüfeğini kapalı havaya ateş etmeye başlamıştı. Ne uçaksavarlar, ne de evlerden ateşlenen tüfekler isabet kaydedebilmişti ama uçaklar da zor anlar yaşıyordu. Düşen olmadı ama biri güçlükle Ankara istasyonunun ilerisindeki kırık alana, bir diğeri ise Etlik tarafına indi. Üçüncüsü ise gözden kayboldu gitti.

Ankara'daki uçaksavarların ve eli tüfek tutan ahalinin ateşe tuttuğu uçaklar Yunan değil Türk uçaklarıydı. Yüzbaşı Fazıl, Üsteğmen Sabri ve Teğmen Halil yöntemindeki uçaklar Batı Cephesi'nde geçen yıl kurulan Birinci Uçak Bölüğü'ne aitti. Hatta “Ganimet” adı verilen, AVRO 504 tipi İngiliz yapısı 80 beygir motor gücündeki keşif uçağı Yunanlılardan ele geçirilmişti. Birkaç ay önce yolunu şaşırdığı için yakıtı bitmiş ve Polatlı yakınlarında mecburi iniş yapınca mürettebatı esir edilmiş, uçak da savaş ganimeti olmuştu. Ancak 6 Eylül günü üzerlerinde hiçbir işaret olmadan, askeri yetkililere ve topçulara da haber vermeden Ankara üzerinde bir tür gösteri uçuşu ve tatbikat yapmaya kalkışınca az kalsın yine Türkler tarafından düşürüleceklerdi. Biri savaş ganimeti, diğeri ikisi İtalyanlardan alınan bu üç uçak da neredeyse elden gidecekti.

Aynı gün, 6 Eylül Pazartesi akşamı Batı Cephesi'nin Polatlı'nın Alagöz Köyü'ndeki karargâhında üç komutan harita üzerine eğilmiş durumu değerlendiriyorlardı; Başkomutan Ahmet İzzet Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa yorgun ve endişeli yüzleriyle tartışıyor, Yunan ordusunun daha ne kadar taarruz gücünün kaldığını tahmin etmeye çalışıyorlardı.

Kütahya-Eskişehir savaşlarında yenilen ve hırpalanan Türk ordusu toparlanabilmek için Sakarya Nehri'nin doğusuna kadar çekilmek zorunda kalmıştı. Daha doğrusu 1921 yazı başındaki bu çarpışmaların meydana getirdiği tahribatı gören Ahmet İzzet Paşa o sırada yetkili bir mevki veya makamda olmamasına rağmen ağırlığını koymuş, duruma müdahale ederek Fevzi ve Ali Fuat Paşaları derin bir şekilde geri çekilmeye ikna etmişti. Böylece Yunan ordusu Ankara önlerine kadar gelince Meclis'te büyük tartışmalar patlak vermiş ve orduyu toparlayıp yeniden savaşa hazırlayacak, Yunan ordusu karşısında da başarı kazanacak bir "Başkomutan" arayışı başlamıştı. Kütahya ve Eskişehir'in kaybedilmesi Batı Cephesi'ndeki komutanları ve Genelkurmay Başkanlığı'na getirilen Fevzi Paşa'yı zor durumda bırakmıştı. Meclis'teki bazı mebuslar Doğu Cephesi Komutanı Kazım Paşa'nın Erzurum'dan çağrılarak "Başkomutan" yapılmasını savunuyordu ki, Başvekil Rauf Bey'in de aklı buna yatıyordu. Ancak Kazım Paşa'nın askeri yaklaşımını bilen Ahmet İzzet Paşa buna şiddetle karşıydı. Kazım Paşa Batı Cephesi'nin durumunu yeterince bilmiyordu ve Sakarya'nın doğusuna çekilmeyi eleştiriyordu. Bu kadar fazla çekilme moral üstünlüğü ve savaşın inisiyatifini Yunanlılara vermişti ve artık Türk ordusunun taarruza geçmesi çok zorlaşmıştı. Ama buna rağmen Ermenistan karşısında kazandığı zaferle özgüveni çok yükselmiş Kazım Paşa Sakarya önlerinde bir imha savaşı verilebileceğini ve planların buna göre yapılması gerektiğini düşünüyordu. Oysa bu bir felaketle sonuçlanabilirdi. Ordunun bu durumunda Sakarya önlerinde bir savunma savaşı vermektan başka çaresi yoktu. Yunan taarruzu durdurulabilir ve Sakarya'nın doğusunda başlayacak savaş batısına taşınabilirse bu "zafer" anlamına gelir ve iki yıldır Anadolu'nun içinde ilerleyen, Ankara'ya kadar gelen Yunan ordusunun artık ilerlemesi kesin olarak sona ererdi. Böylece savunmaya geçmek zorunda kalacak Yunan ordusuna bir sonraki aşamada taarruz edilebilir ve ancak o zaman kesin bir "imha savaşı" verilebilirdi.

Rauf Bey’le özel bir görüşme yapan İzzet Paşa bu görüşlerini ve Kazım Paşa’ya neden karşı olduğunu Başvekil’e etraflica anlattı. Fevzi ve Ali Fuat Paşalarla da görüşmüştü, onlar da kendisi gibi düşünüyorlardı. Bunun üzerine Rauf Bey İzzet Paşa’ya “O halde Başkomutanlığı üstlenir misiniz Paşam?” diye sormuş, tecrübeli Paşa da “Meclis uygun görür, onaylarsa, üstlenirim” demiş ve devam etmişti; “Ancak geniş yetkiler şart. Sakarya önlerinde vereceğimiz savaşı kazanmak için ciddi bir seferberliğe ihtiyacımız var. Bu konuda Meclis bana olağanüstü yetkiler verirse bu işin üstesinden geliriz.”

Meclis olağanüstü yetki vermek konusunda çok tartışmış ama sonunda İzzet Paşa’yı “Başkomutan” olarak onaylamış ve istediği geniş yetkileri de üç aylığına vermişti. Üç ay sonra tekrar durum değerlendirilecek, gerekirse uzatılacaktı.

Böylece ordunun başına geçen İzzet Paşa gerçekten de orduyu kısa sürede toparladı ve Sakarya’nın doğusunda Yunan ordusunun taarruzunu karşılayacak duruma getirdi. Özellikle Moskova’da bulunan İsmet Paşa’yı sıkıştıran İzzet Paşa “Sovyetlerden ciddi bir askeri yardım ya hemen gelir ve bizim burada vereceğimiz savaşın sonucunu etkileyecek kadar işe yarar ya da hiç gelmesine gerek kalmaz” diye konuşunca “evladı” gibi sevdiği Moskova Büyükelçisi de gerçekten olağanüstü çalışmış, çabalamış ve sonuç almıştı. Kazım Paşa ile görüşerek Sakarya’da beklenen savaşın tayin edici önemini anlatan İzzet Paşa Doğu Cephesi’nden de ciddi miktarda askeri Batı Cephesi’ne kaydırarak Türk ordusunun mevcudunu karşısındaki Yunan ordusuyla aşağı yukarı eşitlemişti. Silah ve cephane yönünden de pek farklılığı olmayan iki askeri kuvvetten Yunanlılar “düşman topraklarında” savaştığı için sonuçta dezavantajlı tarafı oluşturuyordu.

Yaz boyunca hazırlıklarını sürdüren, orduyu takviye eden, 24 yıl önce, 1897’de Yunanlıları nasıl yenilgiye uğrattığını bol bol anlatarak subaylara ve askere moral aşılayan İzzet Paşa vereceği savunma savaşının planlarını Fevzi Paşa ve Ali Fuat Paşa ile birlikte iyi yaptığına inanıyordu. Artık Yunan ta-

artuzunu bekleyebilirlerdi. Yunanlılar ne kadar geç saldırırsa o kadar iyi olur, Türk ordusu daha da toparlanırdı.

13 Ağustos'ta başlayan Yunan taarruzu beklediklerinden daha sert ve kararlıydı. Yunan generalleri de artık Küçük Asya Seferi'nin sonuna geldiklerine inanıyor, Ankara'ya girerlerse Türklerin dağılacağını ve nihai zaferi kazanacaklarını düşünüyorlardı. Yaz başından beri onlar da böyle motive olmuş, birliklerini takviye etmiş ve moral üstünlüklerini askerlerinin savaşıklıklarını bilemek için değerlendirmeye çalışmışlardı. İki yılı geçen Anadolu işgali henüz kesin bir sonuca ulaşmadığı için artık Yunanistan'da da tartışılmaya başlanmıştı ve siyasi kriz kapıdaydı. Sakarya'nın doğusuna geçip Ankara'ya doğru ilerlemeyi başarırlarsa Atina'daki tartışmalara ve eleştirilere de son vereceklerini biliyorlardı.

Yunan taarruzu karşısında direnen Türk ordusu aynı zamanda cepheyi iyice genişleterek, kuzeyden güneye yaklaşık yüz kilometreye yayarak Yunan ordusunu da güçlerini dağıtmaya zorluyor, birkaç noktadan güçlü vuruşlarla savunma hattını yarmasını engellemeye çalışıyordu. Yunan askeri kuvveti hemen tümüyle Sakarya'nın doğusuna geçmiş, Polatlı önlerinde savaşıyordu. 6 Eylül akşamı Alagöz köyünün toprak bir evinde gaz lambası ışığında harita üzerine eğilmiş üç paşadan Başkomutan İzzet Paşa Cephe Komutanı Ali Fuat Paşa'ya dönerek "Fikriniz nedir Paşam, geri çekilme emri vermeli miyiz?" diye sordu. Ali Fuat Paşa sıkıntıdan ter içinde kalmıştı, zorlukla konuştu: "Durum iyi görünmüyor, Komutanım. Sağ kanattan çevrilme, kuşatılma ihtimalimiz var, geri çekilip daha geri bir hatta tutunmaya çalışmak düşünülebilir."

İzzet Paşa, Genelkurmay Başkanı'na döndü: "Sizin değerlendirmeniz nedir, Fevzi Paşa?" Savaşın başından beri elinden Kuran'ı düşürmeyen, her fırsatta bir kenara çekilip okuyan Fevzi Paşa aynı zamanda iyi bir kurmaydı. Yunan ordusu-

nun durumunu ve yaptığı taktik manevraları iyi tahlil ettiğine inanıyordu. “Ben Cephe Komutanı ile aynı görüşte değilim” dedi. “Evet, sağ kanatta tehlikeli bir durum söz konusudur ama dün gece yürüyüşüyle buraya kaydırduğımız birliklerden sonra Yunan harekâtının çok süreceğini sanmıyorum. Bence Yunan ordusu da gücünün sonuna geliyor. Geçen yıl İnönü önlerindeki muharebeye benziyor durum, kim önce çekilirse o mağlup olacak. İnönü’de direndik, bizden önce çekildiler ve biz galip sayıldık. Şimdi de aynısı olabilir. Bütün mesele birkaç gün daha direnebilmekte. Buna da gücümüz vardır. Geri çekilme emri verirsiniz savaşı kaybederiz.”

Fevzi Paşa’yı dikkatle dinleyen Başkomutan, “Haklısınız Paşam” dedi. “Ben de sizin gibi düşünüyorum, birkaç gün daha direneceğiz ve kazanacağız. Birkaç gün sonra Yunanlıların taarruz gücü bitecek, takatsiz kalacaklar ve Sakarya’nın batısına çekilmeyi düşünmeye başlayacaklar. Haydi, birlik komutanlarına yeni bir emir göndererek savaşma azimlerini yükseltelim.”

Bu kritik toplantı ve alınan karar savaşın sonucunu tayin etmişti. Gerçekten de birkaç gün daha direnen Türkler Yunan generallerinin taarruz azmini kırdı ve 10 Eylül’den itibaren Yunan ordusu Sakarya’nın batısına doğru çekilmeye başladı. Ne ki yavaş yavaş başlayan bu çekilme Türk komutanlar tarafından ancak iki gün sonra kesinlikle saptandı ve 12 Eylül’de karşı taarruza geçen Türk ordusu da fazla ileri gitmedi ve 13 Eylül itibariyle zaferini ilan etti. Çünkü o gün Sakarya’nın doğu kıyısında tek bir Yunan askeri kalmamıştı. Düzenli bir şekilde çekilen Yunan ordusu artık Eskişehir-Afyon doğusunda yeni bir savunma hattı oluşturuyordu.

Zorlukla da olsa 22 gün süren savaş Türklerin galibiyetiyle sonuçlanmıştı. Aslında Türk ordusunun zayıtı daha fazlaydı; 5713 ölü, 18.480 yaralı, 828 esir ve 14.268 kayıp olmak üzere Türk ordusunun toplam zayıtı 39.289’dı. Yunan ordusu ise

3758 ölü, 18.955 yaralı, 354 kayıp olmak üzere toplam olarak 23.007 zayıat vermişti; ama taarruz eden Yunan ordusuydu ve sonunda geri çekilmek zorunda kalmıştı. Artık Ankara önlerinde değil Eskişehir önlerindeydi. Bu da Küçük Asya Seferi'nin Anadolu içlerinde, yani "Küçük Asya" topraklarında daha fazla ileri gidemeyeceği anlamına geliyordu. Bunun da ötesinde Atina'da siyasi kriz ve kargaşa da demekti ki, iki buçuk yıldır denizaşırı bir seferde olan ordu bundan olumsuz etkilenecekti. Şimdi moral üstünlük ve taarruz inisiyatifi Türklere geçmişti.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa 13 Eylül günü Hariciye Vekaleti'ne çektiği telgrafta zaferi müjdelerken doğrusu mütevazı ifadeler kullanmıştı:

"... 13 Ağustos'tan itibaren başlayan ve seçtiğimiz mevzide aralıksız üç hafta devam eden saldırılar azim ve fedakârlığımız karşısında kâmilan kırıldı. Ordumuz sol kanadını kuşatmak amacıyla şarka uzanan ve uzadıkça karşısında kanadımızı değil cephemizi bulan düşman büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Tam bu sırada ordumuz tasarlanan plan gereğince düşmanın sol kanadına karşı taarruza geçti.

"Düşman pek tehlikeli olan bu taarruz karşısında büyük fedakârlıklar göstererek mukavemet etti, hatta karşı taarruzlarla kendisini bu tehlikeli durumdan kurtarmaya uğraştı. Fakat taarruzumuz bütün cepheye teşmil edilmiş, süvarilerimiz düşmanın yan ve gerilerine tevchi ile çekilme perişanlığa dönüştürülmüştür. Elde edilen sonuç çok önemlidir. Anadolu'nun Yunan ordusu için bir mezar olacağı hakkındaki kanaatimizin sonuçlanmakta olduğunu arz ederim."

Ahmet İzzet Paşa 24 yıl sonra Yunanlıları bir daha mağlup etmeyi başarmıştı. 13 Eylül akşamı zaferi kutlamak için Alagöz Köyü'ndeki karargâhta toplanan subaylara, birlik komutanlarına bir konuşma yapan İzzet Paşa gururla ilan etti: "13 Eylül 1683 günü Viyana'da başlayan geri çekilme, 238 sene sonra, 13 Eylül 1921 günü Sakarya'da durdurulmuştur. Artık taarruz hakkı ve üstünlüğü bize geçmiş bulunuyor. Bunu sadece Yunanlılar değil

bütün askeri âlem görecektir. En başta da İngilizler görecek ve kabul edecektir. Ve inanıyorum ki, bundan sonrasında Yunan ordusunun arkasında bugüne kadar olduğu gibi durmayacaklardır. Bu zafer bize Sevr antlaşmasını yırtmak ve istediklerimizi elde etmek için gereken siyasi ortamı getirecektir.”

Hızla yayılan zafer haberi sadece Anadolu’da değil İstanbul’da da büyük yankı uyandırdı. İstanbul’un tüm camilerinde Sakarya şehitleri için mevlitler okunurken başkent basınının havası da değişiyor, Anadolu’daki milli hareket ve liderleri artık birinci sayfaları daha fazla işgal eder hale geliyordu.

Batum’da Sakarya savaşının sonucunu bekleyen Enver Paşa, amcası Halil Paşa ve yaveri Yüzbaşı Muhiddin ile durumu değerlendirmekte zorlanıyordu. Akıllı İzzet Paşa’nın komutasındaki ordunun Yunanlıları mağlup etmesini istiyor, yüreği ise Anadolu’ya dönüp ordunun başına tekrar geçme ateşiyle yanıyordu. Doğru dürüst haber de alamıyorlardı. Trabzon’dan Kayıkçılar Kâhyası Yahya’yı Batum’a çağırılmış ancak Yahya korkmuş, gelmemişti. Bunun üzerine Viçeli Ahmet Bey’i çağırılmış ve Enver Paşa’yı çok seven bu adam kalkmış, Batum’a gelmişti. Gelirken de Sakarya’da kazanılan zaferin haberini getirmişti. Zafere rağmen Enver Paşa tereddütlüydü, acaba Anadolu’ya girmesi doğru olur muydu? Ankara’ya giderse ne olurdu? Sovyet desteği sürer miydi? Milli harekette bölünme, ikilik ortaya çıkar mıydı? Bunları uzun uzun tartıştılar, değerlendirdiler. Kendisini sevdiğini bildiği Viçeli Ahmet Bey çok açık ve net konuştu: “Paşam, Anadolu’ya geçerseniz ikilik çıkar, Yunan’ın ekmeğine yağ sürersiniz. Zaten artık pek taraftar da bulamazsınız. Yapmayın, Anadolu’ya geçmeyin...”

Bu sağduyulu adamdan da etkilenen Enver Paşa en sonunda Anadolu’ya geçmeye kalkışmayacak, Türkistan dağlarına doğru yola çıkarak, ertesi yıl oralarda can verecekti. Daha doğrusu intihar edecekti...

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“ZO DİYENLERİ TEMİZLEDİK, SIRA LO DİYENLERDE...”

5 Aralık 1921
Ankara

“ÜÇ ALİLER DİVANİ” DENİLEN Ankara İstiklal Mahkemesi “Kel Ali” lakaplı Ali Çetinkaya’nın başkanlığında toplanmıştı. Sağında Kılıç Ali, solunda ise Necip Ali Beyler oturuyor, savcılık makamında ise Reşit Galip Bey yer alıyordu. Geçen yıl, Eylül 1920’de özellikle asker kaçaklarını ve çeşitli isyanlara karışanları hızla yargılamak ve cezalandırmak için kurulan İstiklal Mahkemelerinin Ankara dışındakileri kapatılmış, bir tek “Üç Aliler Divanı” kalmıştı. Artık nerede bir hadise olursa onlar bakıyordu.

Bu soğuk kış günü karşılarına getirilen üç tane Kürt köylüsünün cepheden kaçtığı iddia ediliyordu. Sakarya Savaşı biteli aylar olmuştu, sıcak çatışma çoktandır yoktu ama yine de cepheden kaçıkları söyleniyordu. Üstelik köylüler geçen yıl Mart ayında başlayıp Haziran ayına kadar süren Koçgiri ayaklanmasına da katılmış ve Sivas’ta Şark İstiklal Mahkemesi’nde yargılanarak “müeccel idam” cezasına çarptırılmışlardı. Bu

tür idam cezası mahkûmları cephenin en ön saflarına gönderiyor, eğer kaçmayıp savaşlırlarsa ve tabii sağ kalırlarsa cezaları affedilmiş oluyordu. Ancak firar ederlerse doğrudan idam ediliyorlardı. Firar ettikleri söylenen bu köylüler için idam cezasının infazı kaçınılmaz görünüyordu. Yine de iş olsun kabildinden Mahkeme Reisi Kel Ali karşısında süklüm püklüm duran Kürt köylüsüne sordu: “Cepheden kaçtığını söylüyorlar, ne diyorsun?”

Köylü Türkçeyi zor konuşuyordu: “Köyde çoluk- çocuk açtır, perişandır Kumandan Bey... Harp da bitmiştir, dediler. Biz de artık köye dönek, dedik.”

Kel Ali bu açıklamadan hiç etkilenmişe benzemiyordu. Diğerlerine sorduğu soruya da hemen aynı cevabı aldı. Sinirlendi: “Sizin çoluk çocuğunuz var, aç-perişan da diğerlerinin yok mu?” diye bağırdı. “Hepimiz çoluk çocuğumuzu gâvur-dan kurtarmaya çalışıyoruz. Harp daha bitmedi ama madem siz kendi kendinize bitirmişsiniz, daha önce zaten müeccel idam cezanız var, onu infaz etmekten başka yapacağımız bir şey yok.”

Savcı Reşit Galip’in bir şey söylemesine gerek kalmamıştı. Diğer Aliler de kafalarını salladılar. Karar oybirliğiyle verilmişti. Köylüler jandarmalar arasında ite kaka götürüldüler ve hemen o gün idam edildiler. İstiklal Mahkemeleri’nin kim bilir kaçınıcı idamıydı bu... Binlerce kişi idam edilirken, en çok verilen cezalardan biri de asker kaçaklarının evlerinin yakılmasıydı.

Büyük Millet Meclisi üyelerinin kendi içinden seçilen İstiklal Mahkemeleri herhalde adalet dağıttığına inanmıyordu. Verdikleri “ibretlik” cezalarla aslında savaş yorgunu bir halkı savaşa sevk etmeye çalışıyorlardı. Mahkeme üyelerinin ne yaptıklarının gayet farkında olduklarının çarpıcı bir örneği Şark İstiklal Mahkemesi Savcısı Süreyya Bey’in Mahkeme Reisi Hacim Muhittin Bey için yazmış olduğu şu dörtlüktü:

*İstiklal Mahkemesinin Şark'ta bir reisi var ki
Masum faili ona şeytanlar ilham eder
Suçlunun bir ayağı adem (yokluk) deliğinde olsa da
Tanrı'nın yardımıyla onu oradan kurtarmak için
idam eder.*

İstiklal Mahkemeleri buydu!

İdam edilen bu üç köylünün katıldığı ve cephenin ön saflarına gönderilerek hayatlarının bağışlandığı Koçgiri isyanı milli mücadele sırasında gelişen en önemli Kürt ayaklanmasıydı. Erzurum Kongresi'nden itibaren Rauf Bey ve arkadaşları Kürtleri de yanlarına almak için özel bir çaba ve hassasiyet göstermişler ve çeşitli aşiretleri, Kürt beylerini ikna da etmişlerdi. Ancak Dersim bölgesine egemen olan Koçgiri aşireti ikna olanlar arasında değildi. “Önce şu Yunan'ın işini halledelim, sonra size istediğiniz hakları vereceğiz” laflarına güvenmiyor, “Osmanlı'da oyun çoktur” diyorlardı. Nitekim Ankara'da Meclis açılıp da bir hükümet ortaya çıkınca Kürtlerin önemlice bir kısmı milli mücadeleye katılmaya ve bir süre sonra Ankara'ya mebus göndermeye başlamıştı. 72 Kürt ve Zaza ağası, beyi BMM sıralarında oturur olunca Koçgiri aşireti ve Kürdistan Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerini yakından takip eden Ankara hükümeti de Kürtlerin Türklerle birlikte olduğunu dünyaya göstermeye karar verdi. Kürt milletvekillerini yerel giysileriyle Meclis'e getirterek ortak bir açıklama yaptırdı.

Dersim milletvekili Diyar Ağa Meclis kürsüsüne çıkarak yaptığı konuşmada şöyle demişti: “Gâvur Anadolu'yu sardı. Hepimizi bir düşüncedir aldı. Din ve diyanet, ırk ve namus tehlikeye düştü. İşittik ki Erzurum taraflarında can kurtaran bir Paşa çıkmış. Onu hep gözledik. Onun yüzünü görmeye hep can attık ama o zaman olmadı. Sonra Ankara'ya gelmiş. Bu zaman bizden iki mebus istedi. Herkes korktu. Şu ihtiyar halimle vata-

nı kurtaranların yanına koşmayı, hatta başımı bile vermeyi göze aldım. Bana ‘Gitme, ölürsün’ dediler. ‘Zaten herkes mahvoluyor, varam gidem, onlara ulaşam, hep beraber ölek’ dedim. Benimle mebus seçilen Ayas Uşağı aşiretinden Zeynozade Mustafa Ağa korktu, gelmedi. Ben yanımda bir uşağım, atlara bindik, Elaziz’e geldik. Elaziz’de bana harcırah verdiler. Oradan bir yaylı araba tuttum. Malatya, Sivas, Kayseri yolu ile on sekiz günde Ankara’ya vardım. İşte şimdi burada gâvura karşı hep birlikteyiz, ölürsek de kalırsak da birlikteyiz...”

Diyap Ağa ve diğerk mebusların “iharet” içinde olduğunu ilan eden Kürdistan Teali Cemiyeti daha önce Ankara’ya, Meclis’e de bazı taleplerini iletmişti. Daha 15 Kasım 1920 tarihli başvurularında talepleri şunlardı:

“Kürdistan muhtariyet (özerk) idaresine muvafakat eden (kabul eden) İstanbul Saltanat Hükümeti’nin bu baptaki kararını Rauf Bey Hükümeti’nin de kabul edip etmediğinin açıklanması. Kürdistan muhtariyet idaresi hakkında Ankara Hükümeti’nin görüş noktasının ne olduğu hususunda aşiret reislerine acele cevap verilmesi.

Elazığ, Sivas, Malatya ve Erzincan mıntıkaları hapishanelerinde tutuklu bulunan bütün Kürtlerin derhal serbest bırakılması.

Kürt çoğunluğu bulunan mıntıklardan Türk memurların çekilmesi. Koçgiri mıntıkasına gönderildiğı haber alınan müfrezelerin derhal geri çekilmesi. ”

Bundan on gün sonra ise Batı Dersim aşiret liderleri adına 25 Kasım’da Meclis’e bir başvuru daha yapılmış ve “Sevr Antlaşması gereğince Diyarbakir, Elazığ, Van ve Bitlis illerinde bağımsız bir Kürdistan kurulması gerekiyor. Bu nedenle bunun gereğı yapılmalıdır. Yoksa bu hakkı silah zoruyla almaya mecbur kalacağımızı beyan ederiz” deniyordu.

Ankara’nın bu taleplere olumlu cevap vermesi mümkün değildi ama açıktan reddedip Dersim bölgesinde bir silahlı ayaklanma çıkmasını da istemiyordu. Bir tür oyalama taktiğı izlenerek Diyap Ağa ve diğerk Kürt mebusların arabuluculuk

yapmasını istediler. Ancak onları “Türklere satılmış”, “hain” olarak gören Koçgiri aşireti en sonunda üzerlerine askeri birlikler de gelmeye başlayınca 6 Mart 1921’de “Bağımsız Kürdistan” için ayaklandı. Binlerce Kürt silaha sarılmıştı. Aşiret Reisi Alişan Bey, kardeşi Haydar Bey ve Baytar Nuri Bey’in liderliğindeki isyan geniş bir bölgeye yayılıp birçok Kürt şehir ve kasabasına Kürt bayrakları çekilince Ankara da acımasızlığıyla bilinen Sakallı Nurettin Paşa’yı isyanı bastırmakla görevlendirdi. “Merkez Ordusu” adı altında oluşturulan bir askeri kuvvetin asıl çekirdeği yine zalimliğiyle ünlü Topal Osman Ağa’nın 42. ve 47. Giresun Alayları idi. Sakallı Nurettin Paşa Topal Osman Ağa’ya Ermenileri kast ederek “Memlekette ‘Zo’ diyenleri temizledik, sıra ‘Lo’ diyenlerde... Onların köklerini de ben temizleyeceğim” demişti. Karadeniz Rumlarını diri diri gemi kazanlarına atmasıyla ünlenen Topal Osman Ağa’nın Giresun Alayları gerçekten de vahşice davrandı ve binlerce Kürt köylüsünü katlederek isyanı üç ay gibi bir sürede bastırdı. 17 Haziran’da isyanın lideri Alişan Bey ve aşiretin diğer bazı ileri gelenleri yakalanmış ve daha sonrasında da beş yüzden fazla asi teslim olmuş ve yargılanmak üzere Sivas’a gönderilmişlerdi. İşte Ankara İstiklal Mahkemesi’nin “müeccel idamı”nı infaz ettiği üç köylü bu teslim olanlar arasındaydı.

Bu köylüler asıldı ama isyanı bastıran Sakallı Nurettin Paşa’nın estirdiği zulme de Meclis kayıtsız kalamamıştı. Koçgiri isyanı bastırıldıktan sonra üç aylığına Sivas Valiliği yapan Ebubekir Hazım Bey Nurettin Paşa’nın “müsademe değil, katliam yaptığını” ve isyanı büyük “vahşet ve şiddetle bastırdığını” söylemiş ve bu tür şikâyetler Rauf Bey’e kadar gelince konu Meclis’in gizli bir oturumunda ele alınmıştı. Verilen bilgiler üzerine öfkelenen mebuslar Nurettin Paşa’nın cezalandırılmasını isterken son anda Rauf Bey duruma müdahale etti. Başkomutan Ahmet İzzet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa’nın Nurettin Paşa hakkında karar vermesini isteyerek o zamana kadar devletin çeşitli kirli işlerini gördürdüğü bu

adamı mebusların elinden kurtardı. Onlar da Nurettin Paşa'nın askeri görevlerinden alınmasına karar vererek gereken cezayı verdiklerini söyleyip olayın daha fazla üzerine gidilmesini engelleyeceklerdi.

Öte yandan, bu isyan bastırılmasına rağmen Kürt meselesi çözülmüş değildi. Kürtlerin hepsi silahlı isyan halinde değildi ama milli haklarının tanınmasını istemekten de vazgeçmiyorlardı. Meclis'te bulunan Kürt mebuslar da buna dahildi. 1921 yılı başında, 20 Ocak'ta kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, yani Anayasa Kürtlerin haklarını elde etmesine yol veriyordu; 10., 11. ve 12. Maddeleri ademi-i merkeziyetten, özerklikten söz ediyordu. Örneğin, 10. maddede, “vilayet, mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir” derken, 11. Madde, “vilayet şuraları” seçiminden 12. Madde ise, “vilayet şuralarının yönetiminden” söz ediyordu. Koçgiri isyanının baskısı altında düzenlenen bu maddeler Kürtlere istediklerini sağlıyordu aslında ama fiiliyatta ne ve nasıl olacağı net değildi. Dolayısıyla Meclis Kürtlere özerklik meselesini somut bir şekilde ele almak zorundaydı. Sadece Kürtlerin milli mücadeleye katılımlarının sürmesi açısından değil Wilson Prensipleri'ni Kürtler için de sık sık hatırlatan İtilaf devletlerini sakinleştirmek için de soruna kayıtsız kalınamazdı. 1921 yılı boyunca bu alanda somut bir adım atılıp, belirli bir hukuki düzenleme yapılmadı ama konu hep tartışma gündemindeki yerini korudu.

Yıl sonuna doğru, 15 Eylül 1921 tarihinde Yunanistan'ın İstanbul Büyükelçisi Efstathiadis imzasıyla Atina'ya, Yunan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda Ankara'nın Kürtlere özerklik vermeye hazırlandığı belirtilerek şöyle deniyordu: “Kürtlerin yaşadığı tüm vilayetler idari olarak birleştirilecek ve bir Genel Vali (Türk) tarafından yönetilecektir. Bu Genel Vali hükümetin önerisi üzerine parlamento tarafından

atanacaktır. Vali Yardımcısı ise Kürt Temsilciler Meclisi tarafından seçilecek ve her ikisinin de görev süresi 5 yıl olacaktır. Çünkü özerkliğin süresi de 5 yıl olarak tayin edilmiştir. Bu süre sonunda özerk bölge sınırları içerisinde bir referandum gerçekleştirilecektir. Referandum mevcut özerkliğin devamını ya da istenilirse bağımsızlığı karar altına alacaktır.”

Yunanistan’ın Küçük Asya Seferi’nin sonuçları açısından Türklerle Kürtler arasındaki ilişkileri yakından izlemekte olan Yunan Büyükelçiliği elbette Kürtlerin Ankara’ya yaklaşmamasını, Rauf Bey’in başında bulunduğu hükümetle bir anlaşmaya varmamasını istiyordu. Ancak Ankara da Kürtlerle sağlam bir ittifak kurmadan geleceğini güvence altına almakta zorlanacağını farkındaydı. Ankara’nın özerklik konusunda tek şartı Yunan ordusuna karşı birlikte savaşılmasıydı.

Yine Yunan Büyükelçisi Efsthadiadis’in bu defa 13 Nisan 1922’de Atina’ya gönderdiği bir başka raporda 9 Şubat 1922’de Kürtlerin en yoğun olarak yaşadığı güneydoğu Anadolu’ya, Elcezire Cephesi Komutanlığı’na atanan Cevat Paşa’nın Kürt aşiretlerinin ileri gelenleriyle bir toplantı yaptığından söz edilerek şöyle deniyordu: “Cevat Paşa bu toplantıda evvela orada bulunanlara Türk-Yunan savaşının karakterini anlattı. Ardından eğer bu savaşta Kürtler ve aşiretleri BMM ordusunun saflarında yer alırlarsa Meclis’in Kürt bölgelerine özerklik tanıyacağını söyledi... Ama eğer Kürtler bu konuda hem fikir olmaz ve bu fikri kabul etmezlerse Meclis Yunanlılardan evvel tüm orduyu Kürt aşiretlerinin üzerine yollayacağını kararını aldığını bildirdi.”

Bu arada Kürtlerin bir gözü ve kulağı da İstanbul’a bakıyordu. Aynı zamanda İslam Halifesi olan Padişah Kürtler için önemliydi ve ondan vazgeçmiş değillerdi. Kürtlerin kendi bölgelerinde zaten fiilen özerk bir şekilde yaşadıklarını bilen Sultan Vahdettin de Kürtlere resmen özerklik verilebileceği düşüncesindeydi. Bunu çeşitli biçimlerde ifade ettiği biliniyordu. Dolayısıyla Ankara hükümetinin özerliğe olumlu

yaklaşımı daha sonra Saray tarafından kabul edilmeyecek, tanınmayacak değildi.

Ankara milli mücadelenin birlikte verilmesi, Yunan ordu-suna karşı birlikte savaşılmamasını ister ve beklerken daha yeni sona eren dünya savaşı sırasında Çanakkale'den Sarıkamış'a, Yemen'den, Filistin'den Galiçya'ya kadar bütün cephelerde birlikte savaşılmış, şimdi bütün bu topraklarda yan yana yatan binlerce, on binlerce Türk ve Kürt askerinin hatırasına daya-nıyor ve güveniyordu. Rauf Bey sık sık bu gerçeği hatırlatıyor ve basına verdiği demeçlerde de, "Biz, Türkler ve Kürtler yine omuz omuza savaşıyoruz. Zaferden sonra oturup Kürt kardeş-lerimizin haklı taleplerini ele alacağız" diye konuşuyordu.

Hatta İstanbul basınının önde gelen gazetecileri Sakarya Savaşı'ndan sonra Ankara'ya gelip Rauf Bey'le özel bir mülakat yaptıklarında Kürt meselesini de sormuşlardı. *Vakit* gazetesini başyazarı Ahmet Hamdi Bey, "Kürtlük sorunu nedir? Bir iç sorun olarak değinseniz iyi olur?" deyince Rauf bey şöyle cevap verecekti:

"Misak-ı Milli olarak belirlediğimiz sınırlarımız içinde Kürt ögeleri öylesine yerleşmişlerdir ki, pek sınırlı yerlerde yoğun olarak yaşarlar. Bu yoğunluklarını da kaybede kaybede ve Türklerin içine gire gire öyle bir sınır oluşmuştur ki, Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek, Türkiye'yi mahvetmek gerekir. Örneğin, Erzurum'a giden, Erzincan'a, Sivas'a giden, Harput'a kadar bir sınır çizmek gerekir. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürtleri de göz önünde tutmak gerekir... Bu nedenle, başlı başına bir Kürtlük düşünmekten çok Anayasamız gereğince zaten bir çeşit özerklik oluşacaktır. O halde hangi bölgenin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak yöneteceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendileri için sorun çıkarırlar. Şimdi BMM, hem Türklerin hem de Kürtlerin yetkili temsilcilerinden oluşmuştur. Ve bu iki öge, bütün çıkarını ve bütün kade-

rini birleştirmiştir. Yani, onlar bilirler ki bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmek doğru olmaz.”

İşte bu anlayış ve yaklaşım barış antlaşmasından sonra hayata geçecek ve Kürtler belli bir özerklik modeli çerçevesinde kendi kendilerini yneteceklerdi. Milyonlarca Kürt’ten bu hak esirgendiğinde bıķıp usanmadan ayaklanmaları, bu hakkı elde edinceye kadar mücadele etmeleri kaķınılmazdı.

İstanbul’daki Britanya Komiseri Horace Rumbold 29 Mart 1922’de Dışışleri Bakanı Lord Curzon’a gönderdiği bir raporda 10 şubat 1922’de BMM’de yapılan gizli bir oturumda Kürtlere zerklik tanıyan bir kanun teklifinin görüşüldüğünü ve oturuma katılan 373 milletvekili kabul, 64 milletvekilinin de ret oyu kullandığını yazmıştı. 18 maddeden oluştuğunu bildirdiği bu kanunla Kürtlerin taleplerinin karşılanacağını ve Türklerle Kürtler arasındaki kardeşliğin pekişeceğini ifade ediyordu. Ancak çıkan tartışmalar nedeniyle tekrar ele alınmak üzere konunun bir başka oturuma ertelendiğini de ekliyordu. Ne olursa olsun gelecekte iki halk arasındaki ilişkilere “Kürtler ve Türkler birbirinden ayrılmaz iki halktır” diye başlayan ve Kürtlere zerklik veren bu kanun damga vuracaktı.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

BURSA MÜTAREKESİ

20 Mart 1922
Hünkâr Köşkü – Bursa

BAŞVEKİL RAUF BEY son derece heyecanlıydı. Üç buçuk yıl önce Limni adasının Mondros limanında, Agememnon savaş gemisinde imzaladığı mütarekeden sonra yine bir mütareke imzalıyordu. Yine Osmanlı başdelegesiydi ama bu defa içi daha rahattı. Bu sefer galip bir devletin temsilcisi olduğuna inanıyordu ve Anadolu topraklarına giren bir yabancı ordunun çekilmesini kabul ettiren bir mütarekeye imza atıyordu. İzmir'in ve yakın çevresinin henüz tümüyle kurtulmayacak, vatanın bir parçası haline gelemeyecek olması bir sorundu elbette ve misak-ı milliye aykırıydı, ancak bir süre sonra Sevr yerine geçmek üzere düzenlenecek asıl barış antlaşması görüşmelerinde bu durumu tartışmaya devam edeceklerdi. Ayrıca İzmir için önerilen tartışmalı statünün ötesinde Musul ve Kerkük'ün bir bölümünün Osmanlı devletinin toprakları olarak kabul edilmesi ve İngiliz ordusunun kısa sürede buradan çekilecek olması çok önemliydi ve bir başarı olarak kabul edilmeliydi. İngilizler Anadolu'ya sürdükleri Yunan ordusuna İzmir gibi bir hediyeği şimdilik sağlıyor olabilirlerdi ama karşılığında Musul vilayetinden ve petrol yatakları'nın bir kısmından vazgeçmek zorunda kalmışlardı.

Bursa'daki Hünkâr Köşkü'nün göz alıcı büyük salonunun ortasına yerleştirilmiş Sultan Abdülmecid zamanından kalma tarihi masaya doğru ilerledi. Abdülmecid'in Bursa'yı ziyaret edeceği öğrenildiğinde yüzlerce usta ve işçinin çalışmasıyla sadece on dokuz günde inşa edilen bu saray yavrusu bina şimdi Türk-Yunan Savaşı'nın ve aslında dünya savaşının Osmanlı devleti açısından sona erişine ev sahipliği yapıyordu. Tarihi masanın başına geldiğinde cebinden çıkardığı dolmakalemine adeta sevgiyle baktı ve bir görevlinin uzattığı dosyanın içindeki kâğıdı imzaladı. Aynı kalemle üç buçuk yıl önce Mondros Mütarekesini imzalamış ve bugüne kadar saklamıştı. Mutluydu.

Bu bir mütareke, silahların susmasını ilan eden geçici bir antlaşma olduğu için savaşan tarafların yüksek rütbeli askerleri tarafından imzalanması daha makuldü ve önce böyle düşünülmüştü. Hatta Başkomutan İzzet Paşa Moskova'dan dönen ve hem asker hem de diploması tecrübesi olan İsmet Paşa'yı görevlendirmişti bile. Ancak Başvekil Rauf Bey kesin olarak itiraz etmiş ve mütarekeyi bizzat kendisinin imzalaması için ısrarlı olmuştu. Açıkça da nedenini söylemişti; "İçimde ukde kalmasın Paşam" demişti Başkomutan'a, "Mondros'u bana imzalattınız, o zaman Sadrazamdınız. Sonradan teslim belgesi imzaladım, diye çok konuşuldu, şimdi onu geçersiz kılan bu tarihi belgeyi de yine ben imzalayacağım ve şerefimi kurtaracağım."

Başvekil'in bu isteği anlayışla karşılanmış ve Bursa'daki mütarekeyi imzalamak için bir heyetle yola çıkarken Ankara'dan askeri törenle uğurlanmıştı. İstanbul'daki Tevfik Paşa hükümeti ve Saray da hiç tartışmamış, savaşı Ankara yaptığı için mütarekeyi de Ankara hükümetinin imzalamasına itiraz etmemişlerdi.

Hünkâr Köşkü'nde 20 Mart 1922'de imzalanan mütareke ile Türk-Yunan Savaşı sona eriyor, silahlar susuyordu. Ancak savaşın gerçekten bitmesine ve Lozan'da imzalanacak barış antlaşmasına daha bir yıl kadar bir zaman vardı...

Sakarya Savaşı Türklerin zaferiyle sonuçlanmış ve dünya tarafından da böyle kabul görmüştü ama Yunan ordusu imha edilmiş değildi. Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiş, Eskişehir-Afyon önlerinde bir savunma hattı oluşturmuştu. Türkler kazanmıştı ama Yunan ordusunun üstüne gidip onunla bir imha savaşına girecek güçte de değillerdi. Yunan ordusunun Anadolu'da ilerleyişinin durdurulduğu bir gerçektir ama savaşla Anadolu'dan atılıp atılmayacağı henüz meçhuldü. Taarruz inisiyatifinin Türk ordusuna geçmesi çok önemliydi ancak Türklerin gerçekten taarruza geçmesi hiç de kolay değildi. Bunun için uzun zaman ve hazırlık gerekliydi. Çünkü kesin sonuç isteyen bu taarruzda Yunan ordusunu imha edemezlerse Sakarya'da kazanılan zaferin anlamı kalmazdı.

Aylardır savunma hattını takviye eden Yunanlılar da doğrusu hiç rahat değillerdi. Atina iyice karışmış, halk sokaklara dökülmüş, savaş karşıtı gösteriler yapıyor, "Küçük Asya'da çocuklarımız neden ölüyor? Ne işimiz var bizim Ankara'da? Kahrolsun Savaş!" diye bağırıyorlardı. Yunan komünistleri, özellikle 1920 Kasım ayında yapılan seçimlerden beri sistemli bir savaş karşıtı propaganda yapıyorlardı. Atina ve Selanik'te bazen binlerce işçinin katıldığı mitingler Venizelos'u zor durumda bırakıyordu. Hele bir defasında Atina'nın Belediye Tiyatrosu Meydanı'nda gösteri düzenlemek için çağrı yapmışlar ve 50 binden fazla insanın katıldığı mitingde savaş karşıtı sloganlarla şehrin merkezi Sintagma'ya kadar yürümüşlerdi. Nüfusu iki yüz bin olan başkent için bu muazzam bir kalabalıktı.

Askerler arasında da örgütlenen komünistler cepheye yakalandıklarında derhal kurşuna diziliyordu. Sonuçta bütün bu faaliyetler "işgalci" durumundaki bir ordunun disiplinini tehdit ediyor, savaş gücünü olumsuz etkiliyordu. Ama buna rağmen Yunan generalleri kendilerinden emindi ve Türk taarruzunun başarıya ulaşamayacağından kuşku duymuyorlardı.

Öte yandan, Türkler de bir yandan taarruza hazırlanıyor, bir yandan da bunun ne kadar gerekli olduğunu tartışıyor,

risklerini değerlendiriyorlardı. Acaba bir imha savaşına girişmeden de Yunan ordusu Anadolu'yu terk edemez miydi? İngilizlerin artık Yunan ordusundan umutlu olması, Ankara'nın iradesini kırmasını beklemesi mümkün değildi. Nitekim Fransızlar bu durumu anlayıp, kabullenmiş ve Ankara ile daha 20 Ekim'de, yani Sakarya Savaşı'ndan bir ay sonra antlaşma yapmış ve Anadolu'dan çekilip gitmişti. İtalyanlar ise geçen Temmuz ayında kendileri çekilmiş, Antalya ve Konya'daki işgale son verip ülkelerine dönmüşlerdi. Bu durumda dünyaya nizam veren İngiliz "emperyal aklı"nın da devreye girerek ve Fransızlar ve İtalyanlar gibi davranması beklenmeliydi. İzzet Paşa bunu daha Sakarya Savaşı'nın sona erdiği gün söylemiş, aylar önce İngilizlerin Türklerle Yunanlıları bir anlaşmaya zorlayacağını öngörmüştü. Nitekim geçen yılın sonlarından itibaren bunun işaretleri gelmeye başlamış ve nihayet 1922 yılının Ocak ayında da resmi yoklamaları yapılmaya başlanmıştı. İngilizlerin bir mütareke çağırısı olacağı duyulduğunda hem İstanbul, hem Ankara bunu sıkı bir şekilde tartışmaya başladı.

İstanbul ve Ankara'daki basın, siyasi ve askeri liderler ikiye bölünmüştü. Çoğunluk mütarekenin kabul edilmesinden yanaydı ama güçlü itirazlar da yok değildi. Çünkü mütareke şartları içinde İzmir'in yeniden Osmanlı devletine devrinin söz konusu olmadığı söyleniyordu. Neredeyse milli mücadelenin İzmir'in kurtarılması için başladığını, Yunan askerinin İzmir rıhtımına ayak basmasıyla birlikte halkın da milli bir uyanışa geçtiğini hatırlatanlar İzmir'in geri alınmadığı bir mütarekeye sonuna kadar karşı olacaklarını söylüyorlardı.

Saray, İstanbul'daki Tefvik Paşa hükümeti ile birlikte BMM Orduları Başkomutanı Ahmet İzzet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa İngilizlerin mütareke teklifine olumlu bakıyordu. Refet, Nurettin ve Fahrettin Paşalar da Başkomutanı destekliyorlardı. İsmet Paşa da Moskova'dan dönmüş,

İzzet Paşa'nın "evlad-ı manevisi" gibi ortalıkta dolaşüyor ve tabii Paşa ne derse onaylıyordu. Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa net görüşler ortaya koymaktan kaçınıyordu. Başkomutana karşı çıkmak istemiyor ama milli mücadeleyi birlikte başlattıklarını söylediği Kazım Paşa'dan da ayrı düşmek istemiyordu. Tam arada, derede kalmıştı.

Doğu Cephesi Komutanı Kazım Paşa ve Yunan ordusu ile yapılan muharebelerde sivrilmiş bazı daha genç komutanlar, yeni General (Paşa) olmuş, Kemalettin Sami, Şükrü Naili, İzzetin Paşalar ise mütarekeye karşıydılar. Genç subayların çoğunun onlarla birlikte olması elbette şaşırtıcı değildi. Yunan ordusu imha edilinceye ve İzmir tümüyle kurtuluncaya kadar savaşa devam etmek gerektiğini savunuyorlardı. Zaten Kazım Paşa Sakarya Savaşı'ndan önce bunu savunmuş, Sakarya'nın doğusuna çekilerek savunma savaşı verilmesine bile karşı çıkmıştı. Onun için şimdi mütarekeye karşı çıkması doğal karşılanıyordu. "Ermenistan Fatihi" çevresindeki genç komutanlarla ordu içinde etkili bir odak haline gelmişti ama yine de Başkomutan İzzet Paşa'ya rağmen bir şey yapamazdı.

İzzet Paşa da Kazım Paşa'yı önemsiyor ve ikna etmeye çalışıyordu. İngilizlerin mütareke teklif edeceği duyulduğunda, daha 24 Ocak 1922'de Kazım Paşa'ya özel olarak gönderdiği bir mektupta "Birader-i canberaberim" diye hitap ediyor ve şöyle diyordu: "Görüldüğü kadarıyla Avrupalılar Şark işini kesinlikle çözmeye karar verdiler. Eğer talebimizde makul haddini aşar, kibir ve sertlik gösterirsek, onları kızdırırız. Anadolu ve Boğazlar ve Hilafet tamamen elimizden çıkabilir. Rusya'dan uzun müddet yardım beklenemez. Efkar-ı acizane-me göre sulha muhtacız. Son nefese kadar harp etmeliyiz gibi sözlerle bu millet telef edilmemeli..."

İstanbul basını da ikiye ayrılmıştı. Sarayın da etkisiyle büyük çoğunluk İzzet Paşa'yı destekliyordu ama İzmir'i ileri sürerek "Aydın vilayeti misak-ı milli hudutları içinde değil mi, neden misak-i milliye bağlı kalınmıyor?" diye soran ve

Kazım Paşa'yı destekleyenler de vardı. Eskiden beri milli mücadeleleyi ve Ankara'yı eleştiren İstanbul gazeteleri ve tanınmış yazarlar mütarekeye dünden razıydılar. Refi Cevat Ulunay'ın *Alemdar* gazetesi, Ali Kemal'in *Peyam-ı Sabah*'ı, Sait Mol-la'nın *İstanbul* gazetesi mütarekeyi desteklemekle kalmıyor, karşı çıkanlara da ağır bir şekilde saldırıyordu. Ahmet Emin Yalman'ın *Vakit* gazetesi biraz ortada duruyor, iki tarafın da görüşlerini yansıtmaya çalışıyordu. Velid Ebüzziya'nın *Tasvir-i Efkar* gazetesi ile Yakup Kadri'nin *İkdam* gazetesi ve Celal Nuri İleri'nin *İleri* gazetesi baştan beri Anadolu'daki milli hareketi desteklemişti ve şimdi de Kazım Paşa'nın görüşlerini savunuyordu.

Ankara'da Meclis de karışmıştı. Rauf Bey milli mücadeleye birlikte başladıkları, ilk yol arkadaşları Kazım Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın görüşlerine hep önem vermiş, en kritik anlarda onlarla görüşüp, istişare ederek karar vermişti. Ama şimdi iş biraz farklıydı. Ali Fuat Paşa kesin bir görüş ortaya koymuyor, hatta İzzet Paşa'nın karşısında durmayacağını belli ediyordu. Kazım Paşa ise net konuşuyordu ama daha Sakarya Savaşı'nın bile savunma savaşı olarak planlanmasına karşı çıkmış olması dolayısıyla Rauf Bey'de bir tereddüt belirmişti. Ermeniler karşısında kolayca kazandığı zaferle acaba Kazım Paşa'nın başı mı döndü, diye düşünmeden edemiyordu. Doğuda Ermeniler neredeyse yalnızdı ve küçük bir askeri kuvvetleri vardı ama Yunan ordusu Afyon-Eskişehir hattına iki yüz bin asker yığmıştı ve koca Britanya İmparatorluğu da henüz arkasından çekilmemişti. Fransa ve İtalya ile yapılan anlaşmalar ve bu ülkelerin artık savaşın dışına çıkmış olmaları önemliydi ama İngiltere savaş alanını resmen terk etmedikçe olayların nasıl bir yola gireceği belli olmazdı.

Meclis'te zaman zaman sertleşen tartışmalar olsa da çoğunluk mütarekeden yana bir tavır belirleyen Rauf Bey'le birlikte olacak ve mütarekeye onay verecekti. Rauf Bey İzmir'in statüsünün tartışılacağını belirtiyor ve henüz imzalanacak

olanın sadece mütareke olduğunu, kalıcı barış antlaşmasının müzakereleri sırasında İzmir'i geri almak için ellerinden geleni yapacaklarını söylüyordu. Musul vilayetinin İngilizlerden geri alınacağını da unutmamak gerekirdi. Resmen 337 üyesi olan Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1922'de yaptığı tarihi oturumuna 330 mebus katılmış ve 210 kabul ve 90 ret oyu kullanılarak mütareke yapılması benimsenmişti.

Böylece Bursa Mütarekesi imzalandı.

Mütarekeye göre, Yunan ordusu üç ay içinde Anadolu ve Doğu Trakya topraklarını terk edecekti. İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgaline de yine üç ay içinde resmen son verilecek, Boğazların statüsü daha sonra belirlenecekti ama genel olarak Türk egemenliğinde olacağı kabul ediliyordu. Trakya sınırı Edirne - Meriç hattı üzerinden belirlenecekti. Güneyde Antakya ve İskenderun'un statüsü Fransızlarla ve Suriye ile yapılacak görüşmelerle belirlenecekti. Referandum yapılabilirdi. Musul vilayetini Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal eden ve zaten son zamanlarda yöre halkının ayaklanmalarıyla baş etmeye çalışan İngilizler bu bölgeyi terk edecek ve misak-ı milli hudutlarının gerisine çekileceklerdi. Türklerin bu taleplerine karşılık Yunanlılara da bir jest yapmak gerektiğine inanan İngiltere İzmir ve çevresinde "İyonya" adı altında bir devletçik kurulmasını öngörüyordu. Bu devletçik için "Milne Sınırı" diye bilinen ve Ayvalık'tan İzmir'e, Akhisar'dan Turgutlu'ya kadar geniş bir bölgeyi düşünmüşlerdi ama daha sonra İzmir'in hemen etrafındaki birkaç kasabayla, Kuşadası, Çeşme, Seferihisar, Ödemiş, Menemen ve Kemer iskelesine kadar olan yerlerle yetineceklerdi. Burada kurulan İyonya devleti Osmanlı, Yunanistan ve İngiltere'nin üçlü himayesi altında olacaktı. Bu bölgede nüfusun çoğunluğunun Hristiyan ve Rum olduğu ileri sürülerek Yunan bir genel vali ve Türk yardımcısı tarafından yönetilmesi öngörülüyordu. Ancak jan-

darıma kuvveti Milletler Cemiyeti tarafından sağlanacak ve yönetilecekti ki, bu da İngiltere tarafından kontrol edilmesi demekti. Beş yıl sonra İyonya bir referandum yaparak Yunanistan'a veya Osmanlı devletine katılmaya karar verebilirdi.

“İyonya” adı altında İzmir'in elden çıkmasının yarattığı hüzün ve sıkıntı dışında mütareke koşullarından Türkler memnundu. Yunanlılar da İzmir'i ele geçirdiklerine inanarak Küçük Asya Seferi'nden elleri boş dönmediklerini düşünüyordı. İstanbul da dahil olmak üzere daha büyük hayallerle yola ıkılmışlardı ama Smyrna'yı Rum bir valinin yönetimine geçirmek ve etrafındaki bazı kasabalarla birlikte Ege'nin bu en zengin ve güzel şehrine hâkim olmak da az şey değildi. Bu durum Venizelos'u da rahatlatıacaktı. Hem savaş sona ermiş, hem de İzmir kazanılmıştı...

Türk-Yunan Savaşı sona erip milli mücadele de sonuçlandığına göre Ankara'nın, bu küçük Anadolu şehrinin misyonu da bitmişti. Milli mücadele liderleri için artık başkent İstanbul'a dönüş zamanı gelmişti...

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

İSTANBUL'UN YENİDEN FETHİ

12 Nisan 1922

Kabataş İskelesi – İstanbul

BAHAR İSTANBUL'A BÜTÜN İHTİŞAMIYLA gelmişti. Nüfusu bir milyona yaklaşan şehir çiçek açan akasyaları ve begonvilleriyle sanki milli mücadele önderlerini karşılamak için kendi kendine süslenmişti. Üç gündür sokaklar bayraklarla, cadde-ler zafer taklarıyla donatılıyordu. Milli mücadele önderlerinin, özellikle Ahmet İzzet Paşa ve Rauf Bey'in resimleri her tara-fa asılıyordu. Galata Köprüsü baştanbaşa defne yapraklarıyla süslenmişti. Kabataş iskelesi tıklım tıklım doluydu. Tarihi bir gün yaşayan şehrin her tarafından gelen binlerce kişi Marmara tarafından Boğaz'a giriş yapan ve Kabataş'a doğru yavaş ya-vaş ilerleyen Gülnihal vapuruna gözlerini dikmiş, bağırıyor, el sallıyordu. Vapurun etrafı belki yüzlerce kayıkla, tekneyle çevrilmiş, bayraklar sallanıyor, sevinç gösterileri yapılıyordu.

Sabah İzmit'ten hareket eden vapur Başkomutan İzzet Pa-şa'nın özel temsilcisi olarak tayin edilen Refet Paşa ile Şeh-zade Ömer Faruk'u İstanbul'a getiriyordu. Refet Paşa Başko-mutan ve BMM adına Trakya'yı teslim alacak ve İstanbul'dan

işgalin resmen kalkma sürecine nezaret edecekti. Ömer Faruk da artık Ankara'da işinin bittiğini, ailesinin ve hanedanın bütün mensuplarının olduğu başkente dönmek istediğini İzzet Paşa ve Rauf Bey'le paylaşmış, onlar da uygun görmüşlerdi. Savaş bittiğine ve mütareke olduğuna göre şehzadenin artık Ankara'da kalmasına gerek yoktu. İstanbul'a dönüp Saray ve çevresinde, hanedan ailesinde ne olup bittiğini anlamasında, bizzat görmesinde fayda vardı. Çünkü artık kimse Vahdetin'in saltanatının sürmesi gerektiğini düşünmüyordu. Veliht Abdülmecid Efendi ile de arası bozuk olan Padişahın tahttan uzaklaştırılması açısından da Ömer Faruk'un bir an önce İstanbul'a dönmesinde fayda vardı. Onlarla birlikte Adnan Adıvar ve Halide Edip de bir türlü sevedemedikleri Ankara'dan ayrılmış, çok sevdikleri şehirlerine geri dönüyorlardı.

Gülnihal Vapuru Haydarpaşa önlerine geldiğinde Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Kızılay Reisi Hamit Bey ile Veliht Abdülmecid'in yaveri Binbaşı Remzi Bey vapura çıkarak Paşa'yı ve Şehzade'yi karşılamışlardı. Yaver Binbaşı, "Veliht-ı Saltanat Hazretleri adına hoş geldiniz" diyerek Abdülmecid'in "mazlum Trakya'mıza refet, adalet, selamet ve emniyet getireceğine" olan inancını aktarması üzerine Refet Paşa da şükranlarını arz etmiş ve söz verdikleri gibi Hilafet ve Saltanat makamını kurtarmış olmaktan duyduğu sevinci dile getirmişti.

Şehzade Ömer Faruk ve Refet Paşa saat tam 15.00'de Kabataş iskelesine çıkarak İstanbul'a ayak basmışlar ve İstanbul hükümeti görevlileri, basın, talebe cemiyetleri ve büyük bir kalabalık tarafından sevinçle karşılanmışlardı. Vahdetin'in yaveri Binbaşı Ali Nuri Bey, "Zat-ı Şahane adına hoş geldiniz" demesi üzerine Refet Paşa, "Yüksek Halifelik makamına dindar duygularımı bildiriniz" diye kısa ve soğuk bir karşılık verdi. Daha ilk dakikada Ankara'daki milli hükümetin Vahdetin'i "Padişah" olarak görmek istemediğinin mesajı verilmişti.

Paşa ve Şehzade kalabalığa doğru ilerleyince talebe cemiyetlerinden gençler bir anda iki adamı da omuzlara alarak yürüyüşe geçtiler. Bu duruma hazırlıklı olmayan herkes şaşkıncı. Büyük tezahürat altında, “Yaşasın Halaskârlar, Yaşasın Ordu, Yaşasın Büyük Millet Meclisi” haykırışlarıyla biraz yürüdükten sonra hemen oradaki bir açık otomobile kendilerini atan iki adam Tophane’ye doğru yola çıkarken maiyetlerindeki subaylar ve diğer görevliler de bulabildikleri diğer otomobillerle arkalarına takıldılar. Refet Paşa için Çemberlitaş’taki Divan-yolu üzerinde Şark Mahfeli çalışma yeri olarak hazırlanmıştı. Çapa’daki Emin Ali Bey’in konağı da ikametine ayrılmıştı.

Kafile Fındıklı, Tophane, Karaköy, Galata Köprüsü, Eminönü, Sirkeci, Alemdar Caddesi yoluyla Şark Mahfeline giderken yolların iki tarafını dolduran halk ve talebeler sanki İstanbul’un yeniden fethini kutluyorlardı. Aslında Refet Paşa’nın da vermek istediği hava, yapmak istediği tam da buydu; yeniden fetih... Üç yıl önce trenle İstanbul’a gelen Fransız İşgal Ordusu Kumandanı General Francet d’Esperey Fatih Sultan Mehmet’e özenircesine beyaz bir at üzerinde ve Rumların sevinç gösterileri arasında Sirkeci’den Beyoğlu’na yürümüş, daha sonra onlardan geri kalmamak için İngiliz İşgal Ordusu Kumandanı da onu taklit etmişti. İşte şimdi Refet Paşa bu generallere nazire yapıyor, “fetih yürüyüşü”nü onlarınkinin tersi bir güzergâhtan yaparak İstanbul’u geri aldığını ilan ediyordu.

Şark Mahfeli’ne geldiklerinde içeride kısa bir süre dinlendikten sonra tekrar yola koyuldular. Şehzade Ömer Faruk kapıda bekleyen gazetecilere, “Ecdadım, büyük büyük dedem Fatih Sultan Mehmed’in türbesine yüz sürüp, dua edeceğim” diyerek yeniden otomobile yerleşirken Refet Paşa da gülümseyerek yanına oturdu. Fetih yürüyüşü Beyazıt, Şehzadebaşı ve Fatih’e doğru devam etti. İstanbul’u fetheden hükümdarın türbesinde dua eden torun Ömer Faruk’u ve Refet Paşa’yı Fatih Camii’nin geniş avlusunda da binlerce kişi bekliyordu. Şehir ve Dahiliye Nazırı Ali Rıza Paşa adına kendisini selam-

layan Şehremini Ziya Bey'e de Refet Paşa anlamlı bir cevap verecekti: "Şehir namına arz ettiğiniz tebriklere çok teşekkür ederim. Şahsınızda temsil edilen bu büyük, mütefekkir ve münevver halka da teşekkür ederim. Ali Rıza Paşa'nın nezaketine de teşekkür ederim, ancak ben hükümetim namına bir Dahiliye Nazırı tanımıyorum."

Padişah Vahdettin'den sonra onun hükümetini de milli hareketin önderlerinin tanımadığı birazdan döndükleri Şark Mahfeli'nde bu defa Sadrazam Tevfik Paşa adına kendisini ziyaret edip tebriklerini sunan yaverine verdiği cevapta daha açık olarak ortaya çıkacaktı. Refet Paşa şöyle diyecekti: "Anadolu bir İstanbul hükümeti tanımadığı gibi, tabiatıyla bu hükümetin Sadrazamını da tanımaz. Fakat Tevfik Paşa Hazretleri uzun yıllardan beri memlekete hizmet etmiş ve genellikle çok buhranlı zamanlarda işbaşında bulunarak memleket mukadderatını kurtarmak hususunda çalışmış, övgüye layık bir kişidir. Bu sebeple tebriklerini can ve yürekten kabul ediyorum."

Ankara hükümeti ve Meclis daha başkente dönmemişti ama ne Padişahın ne de Tevfik Paşa hükümetinin yerinde kalacağı anlaşılmıştı.

Akşam olup karanlık çökünce Refet Paşa kalacağı Çapa'daki konağa doğru yola çıkarken Şehzade Ömer Faruk da karısı Sabiha Sultan ve geçen yıl Şubat ayında doğan daha görmediği kızı Neslişah'a kavuşmak üzere Nişantaşı'ndaki konaklarına doğru hareket etti. Bir buçuk yıl önce gizlice çıktığı evine şimdi bir kahraman gibi dönüyordu ama karısı Sabiha Sultan aynı zamanda Sultan Vahdettin'in kızı olduğu için tam olarak ne ile karşılaşacağını bilememenin tedirginliğini de taşıyordu. Artık babasının tahtta fazla kalamayacağını tahmin edecek kadar zeki ve akıllı bir kadın olan karısı acaba bundan dolayı kendisini suçlar mıydı? Bir yaşını yeni bitirmiş kızını kucakladığında ne hissedecekti? Babası Veliht Abdülmecid Efen-

di'den yana bir sıkıntısı yoktu, onun izni ve onayı ile Anadolu'ya geçmişti ama kayınpederi Sultan Vahdettin ne diyecek, kendisine nasıl davranacaktı? Çünkü bir buçuk yıl önce gizlice Anadolu'ya geçmesine memnun bile olmuştu ama sonraki süreçte Saray'ın Ankara ile arası açılınca damadına kuşkuyla bakmaya başladığı biliniyordu. Şimdi daha İstanbul'a ayak basar basmaz Refet Paşa'nın verdiği mesajlar hiç kuşkusuz hemen kayınpederine aktarılmış olmalıydı ve Paşa'ya eşlik eden damadına içerlemiş olması mümkündü.

Çemberlitaş'tan Nişantaşı'na doğru giderken bir yandan hâlâ yollarda kendisine tezahürat yapanları selamlıyor, bir yandan da bunları düşünüyordu. Şehzade evine geldiğinde konağın önünde kocaman bir bayrağın asılmış olduğunu gördü. Demek karısı ve ailesi de kendisini milli bir kahraman gibi karşılıyordu. Sevindi, rahatlamıştı. Konağın önünde de büyük bir kalabalık karanlığa rağmen dağılmamış bekliyordu. Bekleyenleri selamlayarak otomobilden inip konağa girerken karısı Sabiha Sultan, kucağında küçük kızıyla kapıda kendisini karşıladı. Bir buçuk yıldır hiç görüşmemiş, çok az haberleşebilmişlerdi. Karısına sarıldı. Kızı Neslişah'ı kucağına aldığı anda gözleri yaşarmıştı. Kızını öptü, kokladı. Artık Osmanlı hanedanının en önemli, en sevilen mensubu olan genç şehzade ailesine kavuşmuştu.

En kısa zamanda önce Veliht babasını, sonra Padişah kayınpederini ziyaret edecekti.

Ertesi gün Dolmabahçe Sarayı'na gidip babasının elini öptü. Abdülmecid Efendi oğluna sarıldığında gözlerindeki yaşlara zor hâkim oldu. Anadolu'ya geçmesine izin vermişti ama sonuçta biricik oğlunu, 22 yaşındaki bir genci bilinmeyen bir maceraya göndermişti. O sırada 6 yaşında olan küçük kızı Dürrüşehvar Sultan olmasa ne yapardı, bilemiyordu. Onunla oyalanmış, her fırsatta oğlundan haber almaya çalışmıştı.

Baba ile oğul sohbet ederken Veliaht elbette milli mücadele liderlerinin geleceğe dönük planlarını merak ediyordu. Vahdetin'i tahtta bırakmayacaklarını tahmin etmek zor değildi ama bir yandan da "Cumhuriyet" ilan edilebileceğine, saltanatın kaldırılacağına ilişkin söylentiler vardı. Ne olduğunu en iyi bilecek olan bir buçuk yıldır İzzet Paşa ile birlikte Ankara'da olan oğlundan başkası değildi.

"Saltanatın kaldırılıp, cumhuriyet ilan etmek isteyen subaylardan, kumandanlardan söz ediliyor, doğru mudur? Var mı böyle ihtimal?" diye sordu Veliaht.

Şehzade Ömer Faruk gülümsedi, "Biliyorum, biz de bunları duyuyoruz tabii ama milli hareketin liderleri tahta, saltanat ve hilafete bağlı insanlar... Gerek İzzet Paşa, gerekse Rauf Beyefendi hiç böyle bir fikir taraftarı olamaz. Başkomutan İzzet Paşa'yı benden daha iyi tanırırsınız, bilirsiniz. Cumhuriyet taraftarı olabilir mi? Başvekil Rauf Bey de sürekli saltanatın ve hilafetin kurtarılmasından söz ederek milli mücadeleyi idare etti."

"Peki, nereden çıkıyor bu söylentiler?" dedi Abdülmecid Efendi.

"Bazı genç kumandanlar arasında böyle bir düşünce olabilir, Yunan ordusuna karşı savaşlarda başarılı olmuş, hatta paşalığa terfi etmiş kimi kumandanlar ve Meclis'teki bazı komünist mebuslar cumhuriyet isterler ama fazla ciddiye alınacak güçleri yoktur. Önde gelen büyük kumandanlar işin içinde olmadıktan sonra orduyu peşlerine takamazlar. Askerler saltanat ve hilafete, hanedanımıza bağlıdırlar."

Veliahtın bilgisi de öyle sokaktan duyulma bir şey değildi tabii, bazı güvenilir istihbaratı vardı. "Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Paşa'nın bu genç kumandanlarla arasının iyi olduğu söyleniyor, ordu içinde de sevildiği doğru değil mi?"

"Doğrudur" dedi Ömer Faruk, "asker tarafından seviliyor ancak bazı genç kumandanların aklından geçen cumhuriyet fikrini desteklediğine dair hiçbir işaret yok. İzzet Paşa ile as-

keri stratejinin, savaş planlamasının oluşturulmasında karşı karşıya geldi ve Sakarya Savaşı sonucunda yanıldığı da ortaya çıktı. Şimdi bunun sıkıntısı ve hıncı ile davranıyor ama cumhuriyete eğilimli olduğu söylenemez. En azından bugün için söylenemez. Gelecekte ne olur, bilinmez tabii.”

Oğlunu Yıldız Sarayı’na uğurlarken Abdülmecid biraz rahatsızdı. Ama aynı zamanda çok düşünceliydi. Vahdettin bir şekilde tahttan indirilir veya çekilirse ne yapacağını, ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Resim odasına doğru yürüdü, fırça ve tuvali eline alıp tablosunun başına geçtiğinde başka biri oluyordu.

Kayınpederi Sultan Vahdettin’den randevu isterken kendisini hemen kabul etmeyeceğini, bir süre bekletip, belki birkaç gün sonra görüşeceğini düşünen Şehzade Ömer Faruk şaşırmişti. Çünkü babasını ziyaret ettikten hemen sonra huzura çıkabileceği söylenmişti. “Ne de olsa kızının kocası, torununun babasıyım” diye düşündü Ömer Faruk, “bana iyi davranmak zorunda hissediyor kendini...”

Sultanın yanına girdiğinde elini öptü, karşısına oturmasını söyleyinceye kadar saygıyla ayakta durdu. Damadını bir süre süzen Vahdettin, “Oturun... Biraz zayıflamışsınız Ankara’da hayat zor muydu?” diye gayet ılımlı bir havayla başladı konuşmaya.

Vahdettin’in de merak ettiği milli hareketin gelecek için düşünce ve planlarıydı. Cumhuriyet söylentisi elbette onun da bilgisi dahilindeydi ve Veliaht’a benzer sorularına benzer cevaplar aldı. Ama bunların yanı sıra kendisine karşı aleyhte bir tavır olduğunu bildiği için damadına karşı kendini savunmaya çalışan bir havası da vardı. Bir yandan milli hareketi nasıl desteklediğini anlatmaya, örnekler vermeye çalışıyor, bir yandan da halkın hâlâ kendisine, saltanat ve hilafete olan bağlılığından şüphe edilemeyeceğini söyleyerek kendisine zorla bir şey yapmanın mümkün olmayacağını vurgulamaya özen

gösteriyordu. Bu konuşmaların verdiği mesajların hepsinin Ankara'nın kulağına gideceğini bildiğinden damadıyla yaptığı bu görüşmeyi iyi değerlendirmeye çalışıyordu.

Daha 1919 Nisanında Erzurum'a giderken bugünkü Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Paşa ile yaptığı görüşmeden girdi, bugünkü Başkomutan İzzet Paşa'yı nasıl ilk sadrazamı olarak tayin ettiğinden devam edip, Başvekil Rauf Bey'in Meclis-i Mebusan için İstanbul'a geldiğinde nasıl iyi görüştüklerine kadar gitti.

"Milli hareketin başarılı olmasına, ordunun zafer kazanmasına benim kadar sevinen yoktur. Sakarya Zaferi'nden sonra Ayasofya'da güzel bir mevlit düzenledik, ben de bizzat gittim" dedi. "Siz daha Ankara'daydınız, duydunuz mu, haberiniz oldu mu?" Aslında milli mücadele önderleri duydu mu, demek istiyordu.

Ömer Faruk, "Tabii duyduk, bütün memleketle birlikte İstanbul halkının da zaferi nasıl kutladığını, nasıl sevindiğini biliyoruz. Zat-ı şahanelerinin Ayasofya'ya kadar gidip mevlide katıldığını da duyduk" dedi.

Ama mesele bu veya bundan ibaret değildi ki... Üç yıldır olan bitenler ve özellikle Damat Ferit Paşa hükümetleri sırasında Anadolu'ya karşı alınan tavırlar nasıl telafi edilebilirdi? Mümkün değildi. Başlangıçta Ankara'yı el altından desteklediği doğrudu ama sonra iş kontrolünden çıktı diye hiç de iyi davranmamış, "Tacımın mücevheri" dediği Heyet-i Temsiliye'ye yüz vermez olmuş ve İngilizlerden medet umar hale gelmişti. Uzlaşmanın, taviz vermenin de bir sınırı, bir sonu olmak zorundaydı ama Vahdettin'de böyle bir sınır veya son yoktu, özellikle son bir yılda bunlar ortadan kalkmıştı. Tevfik Paşa'yı Anadolu ile iyi ilişkiler sürdürülmesine önem veriyormuş gibi hükümetin başında tutmuş ama el altından bildiğini okumuş, yürüttüğü gizli politika ve kurduğu ilişkilerle İngilizleri kendisinin kurtarıcısı olmaya ikna etmeye uğraşmış durmuştu. Ve elbette bütün bunlar Ankara'daki milli hareketin liderleri için bilinmeyen şeyler değildi.

Ve bugün hâlâ İstanbul hükümetini lağvetmeye, Ankara hükümetini ve Meclis'i tanımaya hiç niyeti yoktu. Tevfik Paşa'nın istifaya hazır olduğu biliniyordu ama onu engellemeye devam ediyordu. Hâlâ kendini sınırsız iktidar sahibi gibi görmesi ama bir yandan da damadı aracılığıyla Ankara'ya adeta yaranmaya çalışması, milli harekete nasıl destek olduğunu anlatması ilginçti. İnönü savaşından sonra Kızılay'ın açtığı yardım kampanyasına 5 bin lira verdiğini bile söylemekten kaçınmamıştı.

Ömer Faruk, Yıldız'dan ayrılırken Osmanlı'nın otuz altıncı padişahının artık bu sarayda oturacak fazla zamanı olmadığını düşündü ama iyice yaşlanan ve çöken, kamburu çıkan ve günde içtiği üç paket sigarayla hayli sağlıksız görünen Sultan Vahdettin olacakları görmekten acizdi. Çünkü olanları anlamaktan acizdi. Yıldız'ın bahçesinden aşağı yürümek, biraz Boğaz havası almak istedi.

"Aslında zeki bir adamdı" dedi kendi kendine, "ama telaş ve hatta korku içinde. Zekâsını kullanacak durumda değil. Yazık!"

Başkomutan İzzet Paşa ve Rauf Bey, diğer milli mücadele liderleri ve Meclis henüz Ankara'daydı. İstanbul'dan işgal resmen kalkınca geleceklerdi. Bu da 20 Haziran tarihinden sonra demekti. İzzet Paşa ile temas kurup Vahdettin'le yaptığı görüşmeyi aktarmalıydı. Başkomutanın Vahdettin'den hiç hoşlanmadığını iyi biliyordu ve ne yapıp edip onu tahttan uzaklaştıracığından emindi. Böylece kendisinin de önünün açılacağını farkındaydı. Ama Veliht babasının ne yapacağını henüz bilemiyordu.

Babasının müzik ve resme duyduğu tutku tahta olan tutkusundan daha büyük olabilir miydi? Tabloları ve besteleriyle uğraşmayı tercih edip, tahtı biricik oğluna bırakabilir miydi?

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

“DOĞU İLE BATI ARASINDA IŞIK SAÇAN BİR LAMBA”

31 Mayıs 1922
Smyrna (İzmir)

“İYONYA ÜNİVERSİTESİ” HALİNE GETİRİLEN eski Hamidiye Sanayi Mektebi’nin tarihi binası üzerinde haç olmadan yarısı mavi, diğer yarısı beyaz bayraklarla, çiçeklerle süslenmişti. İzmir’in ticaret merkezi Kemeraltı’na ve limana çok uzak olmayan bina geçen yüz yılın ortalarında yapılmıştı. 1881 yılından beri sanayi mektebi olarak kullanılan bu gösterişli bina bundan böyle İyonya Üniversitesi olarak hizmet verecekti. Büyük konferans salonunun en önünde oturan Genel Vali Aristidis Stergiadis, ilk dersi veren üniversitenin kurucusu, matematikçi Profesör Konstantin Karateodori’yi dinlerken gayet mutlu görünüyordu. Salonu doldurmuş, dikkatle dersi dinleyen öğrencilerin çoğunluğu Rum’dur ama az sayıda Müslüman Türk ve daha da az Yahudi ve Ermeni genç de vardı. Sözde bir giriş sınavı yapılmış ve Yunanca okuma-yazma bilen herkes kaydedilmişti. Eğitim dili Yunanca olacak, ayrıca İngilizce ve Fransızca da öğretilcekti. Daha sonra da Arapça ve Farsça öğretilmesi planlanıyordu.

Bu güzel ve sıcak Mayıs ayının son gününde Profesör Karateodori “Smyrna” dediği şehrin, yani İzmir’in nasıl üç bin yıldır Helen olduğunu ve Helen kültür tarihindeki yerini anlatıyordu. Üniversite bu kültürü canlandıracak ve bütün bölgeye yayarken İyonya bir “medeniyet abidesi” haline gelecekti. Açılış dersini üniversitenin mottosu “Güneş doğudan doğar” sözleriyle bitiren Profesör Karateodori coşkuyla alkışlandı. Zaman içinde mühendislik, tarım, ticaret ve Doğu dilleri olarak dört tane fakültesi olması öngörülen üniversitenin Doğu dilleri fakültesi biraz aceleyle açılmıştı. 20 Mart’ta Bursa’da imzalanan mütareke İyonya’ya yol verince iktidarını güç de olsa koruyan Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos çalışmaların hızlanarak üniversitenin resmen faaliyete geçmesi sağlanmıştı. Önemli olan bu fiili adımdı, artık bir “bilim yuvası” olarak takdim edilecek bu kuruma Türkler dahil kimse itiraz edemezdi. İtiraz etmeye kalkışan “medeniyet düşmanı” olarak damgalanırdı.

Batı medeniyetinin beşiği Helen kültürünün yeniden canlandırılmasına Batı devletlerinin karşı çıkması mümkün değildi. Türklerin itirazları ise etkisiz kalmaya ve “Batı düşmanı” olarak nitelendirilmeye mahkûmdu. Küçük Asya’nın Ege sahillerinin en büyük şehri bu üniversite aracılığıyla artık sadece Batı Anadolu’ya değil tüm Akdeniz bölgesine Helen kültürünü yayacak, Yunan egemenliğinin oluşmasına en büyük katkıyı yapacaktı. Yunan şairi Panagoitis Soutsos, “Yunanistan, Tanrı’nın dönüşümlü olarak Asya ya da Avrupa’nın aydınlanması için yaktığı Doğu ile Batı arasında ışık saçan bir lambadır” demişti, İyonya Üniversitesi işte tam da bu “lamba” olacaktı.

Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos tecrübeli ve becerikli bir akademisyen olan Profesör Konstantin Karateodori’yi İyonya Üniversitesi’ni kurmak üzere görevlendirirken doğrusu çok akıllıca davranmıştı. Almanya’da Breslau Yüksek Teknik Okulu’nu kurmuş olan Profesör Karateodori

gerçekten de bu iş için en uygun isim, kolay bulunmayacak bir yetenektir. “Doğunun medenileştirilmesi için yeni Yunan üniversitesinin Yunan felsefesinin doğduğu yerde, yani üç bin yıldır Helen olan Ege’de, İyonya topraklarında kurulması kadar doğal bir şey yoktur” diyordu Yunanistan’ın Giritli Başbakanı. Ve Karateodori daha Eylül 1919’da kolları sıvamıştı.

Profesör Karateodori’nin ailesi aslında tam bir Osmanlı idi. Büyük büyükbabası Stavros Aristarchi ünlü Fener tercümanlarının sonuncusuydu, baş tercüman olarak Osmanlı Sarayı’na alınan son Rum’dur. Profesörün adını aldığı büyük babası Sultan İkinci Mahmud’un ve yerine geçen oğlu Sultan Abdülmecid’in özel doktoruydu. Babası Stephanos Karateodori ise hukuk öğreniminin ardından Osmanlı İmparatorluğu’na Berlin ve Petersburg Büyükelçisi olarak hizmette bulunmuş bir diplomattır. Böyle bir ailenin çocuğu olarak Osmanlı’yı, Türkleri iyi tanıyan, İstanbul elitinin de tanıdığı Karateodori’nin yapacaklarının kabul görmesi de kolaylaşıyordu. Nitekim Ankara’daki askeri ve siyasi çevrelerin tersine İstanbul İyonya Üniversitesi’nin kurulmasından rahatsız değildi. İyonya Devleti’nin kurulmasından ne kadar rahatsızdı ki üniversitesinin kurulmasından rahatsız olsun...

Venizelos, “Küçük Asya Seferi’nin büyük ödülü İstanbul olacak” demişti ama İzmir de küçük bir ödül sayılmazdı. Venizelos’un daha Yunan işgaliyle birlikte İzmir’e “Genel Vali” olarak atadığı Giritli hemşerisi Aristidis Stergiadis yirmi gün önce, 6 Mayıs 1922’de İyonya Devleti’nin kuruluş bildirisini hükümet konağı önünde yapılan törenle açıklamıştı. Halen İzmir Belediye Başkanı olan Hacı Hasan Paşa, Karşıyaka Belediye Başkanı Ahmet Şükrü ve Hoca Hulusi Efendi de törende hazır bulunmuşlardı. Hacı Hasan Paşa’nın Müslüman cemaati adına yaptığı teşekkür konuşmasından sonra Rum cemaati adına *Armonya* gazetesi sahibi Kaprisi konuştu. Daha sonra da

Ermeni, Yahudi ve Katolik cemaatinden temsilciler söz alarak İyonya'nın kuruluşunu kutladılar.

Aslında bu ilan da yine fiili bir adımdı ve iki yıldır konuşulan, tartışılan bir siyasi projenin hızla hayata geçirilmesiydi. İzmir'i kurtarmak için yola çıktıklarını, milli mücadeleye İzmir'i geri almak için başladıklarını söyleyen Ankara'daki siyasi ve askeri liderleri zor durumda bırakan şey tam da buydu. İzmir, daha doğrusu İzmir ve çevresinde yedi bin kilometrekareye ulaşan toprakları ve dört yüz bini geçen nüfusuyla kurulan İyonya Cumhuriyeti, resmiyette Milletler Cemiyeti'nin himayesine, gerçekte ise Yunanistan'a bırakılmış oluyordu. Çünkü Yunanistan'la birlikte İtilaf devletleri bölgedeki nüfusun çoğunluğunun Hristiyan ve Rum olduğunu belirterek burası için beş yıl sürecek "geçici bir yönetim" oluşturmayı Bursa Mütarekesi'nde prensip olarak kabul ettirmişlerdi. Yunanistan'ın atayacağı bir Vali ve Türklerin atayacağı bir Vali Yardımcısı tarafından yönetilecek bu devletçiğin güvenliği de Milletler Cemiyeti tarafından sağlanacaktı. Esasen jandarmadan oluşacak askeri veya güvenlik gücü bir İngiliz generalin emrinde olacaktı. İyonya'da beş yılın sonunda yapılacak bir referandumla halk Yunanistan'a mı, yoksa Osmanlı'ya mı katılacağına karar verebilecekti.

Beş yıl içinde nüfus yapısı Rumların aleyhine değişmeyeceğine göre aslında beş yıl sonra İyonya'nın Yunanistan'a iltihak etmesi anlamına geliyordu bu madde ama şimdilik taraflar bunun farkında değilmiş gibi hareket ediyordu.

Yunan tarafı açıkça sevinir ve en azından "İstanbul olmadı ama İzmir'i aldık" diye propaganda yaparken, misak-ı milli hudutları içinde bir yeri, hem de milli mücadelenin başlangıç meşalesini yakan bir yeri bırakmak zorunda kalmanın ezikliği Musul ve Kerkük'ün geri alınışı "zaferi" ile örtülmeye çalışılıyordu. Genç milliyetçi subaylar ise en çok rahatsız olanlardı tabii ve onlar da daha şimdiden açık açık konuşuyorlardı; "1897'de olduğu gibi, Yunanı yine harp meydanında yendik, yine masa

başında kaybettik. Anadolu'nun bağrında, avucumuzun içinde, her tarafı Türklerle çevrili güzel İzmir'i onlara ne kadar bıraka-
cağımızı sanıyorlar ki, ilk fırsatta tepelerine bineceğiz.”

Doğu Cephesi Komutanı Kazım Paşa'nın da bu tepkiyi alttan alta beslediği ve İzmir'de böyle bir kukla devletin kurulmasının kabul edilmesine karşı olduğu biliniyordu. Ancak Başkomutan İzzet Paşa ve Başvekil Rauf Bey Sakarya'dan sonra Yunan ordusunun savaşız olarak Anadolu'yu terk etmesi sağlandığı için İzmir'in şimdilik gözden çıkarılmasını kabullenmişlerdi. İstanbul ve Saray zaten bu duruma dünden razıydı. O kadar ki, 5 Ocak 1920'de İstanbul hükümetinin atamış olduğu İzmir Valisi Kambur İzzet Bey ölünce o zaman henüz Yunanistan'ın atamış olduğu “Genel Vali” olan Stergiadis İstanbul hükümetine vali atamamasını rica edince gerçekten de yeni atama yapılmamıştı. Yani İstanbul için İzmir'in valisi Aristidis Stergiadis'ten başkası değildi. Dolayısıyla Bursa Mütarekesi'nde bu fiili durumun bir anlamda resmîyet kazanması İstanbul ve Saray için sorun değildi. Yeter ki savaş bitsin ve İstanbul kurtulmuş olsun. Çünkü İstanbul hükümetinin ve esasen de Saray'ın, Sultan Vahdettin'in politikalarına yön veren en önemli tehdit “İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi, Yunan Kralı'nın ‘Bizans İmparatoru’ olarak Ayasofya'da taç giymesi” idi. İngilizler bunun Türklerde nasıl bir korku, bir paranoya olduğunu gözlemleyince artık her fırsatta bu tehdidi ileri sürüyor ve istediklerini yaptırıyorlardı. İstanbul'un kurtulup, İzmir'in “geçici bir süre” için egemenlik alanından çıkması sorun değil, tam tersine bir başarı olarak görülüyordu.

İyonya Genel Valisi olarak yerini sağlamlaştıran Aristidis Stergiadis, adalet anlayışı çok katı ve görev duygusu çok yüksek bir adamdı. Münzevi bir hayat sürerdi. Ziyaretçi kabul etmediği gibi insan içine de pek çıkmayan Stergiadis, “Kimseden iyilik görmek, kimseye de bağlanmak istemem,

böylece herkese eşit ve adil davranmam mümkün olur” diyordu. Yunan elitinin çoğu gibi o da İyonya’nın üç bin yıldır Yunan olduğuna inanıyor ve İzmir’i tam bir Yunan şehri haline getirmeye çalışıyordu. Ama bunu öyle dikkatli ve akıllıca yapıyordu ki, dışarıdan gözlendiğinde kimseyi kayırmıyor, Rumlara nasıl davranıyorsa Müslümanlara da öyle davranıyordu. Girit muhaciri Müslümanlar belki de kendisini en çok seven ve destekleyen kesimdi. Şehrin zenginleri olan Levantenler doğrusu Yunan validen pek hoşlanmamışlardı, Osmanlı valilerinin kendilerine gösterdiği hürmet ve yakınlığı göremedikleri için homurdanıyorlardı. Yahudiler de hoşnut değildi. Yunanlılar için, “Adamlar ne kadar becerikli, nasıl da bütün Avrupa’nın desteğini almasını biliyorlar. Ancak bir mahallesi Rum olan, nüfusunun çoğunluğu bizden olan Selenik’i ele geçireli kaç yıl oldu, şimdi de İzmir’i ele geçirdiler” diye söyleniyorlardı. Kendilerine ait bir toprak kazanmak, devlet sahibi olmak için onları örnek almaları gerektiğini konuşuyorlardı.

Gerçekten de Yunanistan ve Anadolu Rumları gayet akıllıca hareket ediyor ve “Megali İdea” adı verilen hedeflerine doğru ilerlediklerine inanıyorlardı. Bu anlamda İyonya Üniversitesi’nin yararını da çok görecek ve gelecekteki siyasi başarılarının kaynağı bu üniversite olacaktı. Megali İdea’nın yani “Beş denizin ve iki kıtanın Yunanistan’ı” formülü ancak bu gibi kültürel hegemonya araçlarıyla bir hayal olmaktan çıkıp gerçek haline gelebilirdi. Beş deniz, İyon, Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz, iki kıta ise Avrupa ve Asya idi. Balkan Savaşları sonucunda topraklarını ve nüfusunu neredeyse iki katına çıkaran Yunanistan “seçilmiş bir halk” olduğuna inanıyor ve binlerce yıldır kendisinin olduğundan şüphe duymadığı Ege’yi tümüyle ele geçirmek istiyordu. Bunun ilk adımı şimdi atılmıştı. Bir sonraki adımı beş yıl sonra, 1927’de yapılacak referandumdaydı ve gerek “anavatan Yunanistan” gerekse Sterigiadis bu beş yıl boyunca hiç durmadan çalışacaktı.

İlk yaptıkları şey de para birimi olarak İngiliz poundunu kabul etmek oldu. Böylece İyonya aslında İngiltere'nin bir tür dominyonu haline getirilirken aynı zamanda ekonomik ve ticari olarak da bölgeyi İngiliz sermayesine alabildiğine açmış oluyorlardı. İngiliz sermayesinin de desteğiyle İyonya'yı öyle kalkındırmaya kararlıydılar ki, referandum onlar için basit bir formalite olmaktan ileri gitmemeliydi...

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

MECLİS YENİDEN BAŞKENTTE

21 Haziran 1922
Haydarpaşa – İstanbul

SAAT TAM 12.00'DE Haydarpaşa'ya gelen trenden önce Başkomutan Ahmet İzzet Paşa, ardından Meclis Reisi ve Başvekil Rauf Bey indiğinde tıklım tıklım dolu tarihi gar binası sevinçle dalgalandı. Her taraf bayraklarla süslenmiş, İzzet Paşa ile Rauf Bey'in resimleri duvarlara asılmıştı. İki buçuk ay önce İstanbul'a gelen ve artık İstanbul'u yönetmekte olan Refet Paşa tören kıtasının başındaydı. Başkomutan'ı ve Başvekil'i askeri selamla karşıladıktan sonra hep birlikte tören kıtasını selamladılar. Garın içinde adım atacak yer olmadığı gibi dışarısı da Kadıköy iskelesine kadar büyük bir kalabalık tarafından işgal edilmişti. İstanbul'un çeşitli yerlerine yüz kadar zafer takı yerleştirilmiş, şehir milli mücadele önderlerini bağrına basmaya hazırlanmıştı. Bir gün önce işgal resmen sona ermiş, iki buçuk yıla yakındır Osmanlı başkentini elinde tutan İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleri Bursa mütarekesine uygun olarak çekip gitmişlerdi. Yabancı askerlerin gitmesiyle birlikte hemen şehre giren Türk askeri birlikleri Selimiye

Kışlası ve Beyazıt'taki Harbiye Nezareti başta olmak üzere, bütün önemli ve kritik yerlere yerleşmiş ve başkenti tümüyle kontrol altına almıştı.

Başkomutan ve Başvekil Haydarpaşa iskelesinden Ertuğrul yatına binerek bir Boğaz turu yapacak ve sonunda Galata Köprüsü'nün Eminönü ayağındaki iskeleye ineceklerdi. Ertuğrul yatının etrafı yüzlerce tekneyle çevrilmiş, harekete geçemeyecek haldeydi. Başkomutan ve beraberindekiler güçlkle binince etrafı boşaltıldı ve tekne hareket etti. Biraz ilerleyip Salacak ve Kızkulesi tarafına dönerek Anadolu kıyısını takiben yoluna devam etti. Çevresindeki yüzlerce tekne de onunla birlikte harekete geçince deniz üzerinde büyük bir curcuna başlamış oldu. Ertuğrul tam Kızkulesi önlerine geldiğinde bir yandan Selimiye'nin topları, bir yandan da Dolmabahçe'nin önünde demirli bulunan Hamidiye kruvazörünün topları gürlemeye başladı. Başkomutan selamlanıyordu.

İstanbul'un Anadolu yakası kıyıları halkın işgali altındaydı. Bayraklar ve mendiller sallanarak kurtarıcılar selamlanıyor, onlar da el sallayarak, selam durarak karşılık vermeye çalışıyorlardı. Ertuğrul yatı Salacak, Üsküdar, Kuzguncuk, Beylerbeyi ve Çengelköy'e kadar yavaş yavaş giderek kıyıdaki halkı selamladıktan sonra İstanbul'un Avrupa kıyısına doğru döndü. Ortaköy'e yaklaşınca bu defa Beşiktaş, Dolmabahçe, Fındıklı, Tophane, Karaköy kıyılarına toplanmış halkı selamlayarak Galata Köprüsü'nün Eminönü ayağındaki iskeleye yanaştı. Tarihi Eminönü Meydanı, bir yandan Sirkeci'ye, diğer yandan Haliç tarafına kadar tıklım tıklımdı. İzzet Paşa, Rauf Bey, Refet Paşa ve diğer liderler, paşalar, mebuslar yattan inip, hazırlanmış arabalara binerek Refet Paşa'nın yerleşmiş olduğu Babıâli'ye, eskiden sadrazama ve hükümete ait olan binaya doğru yola çıktılar. Bir resmi karşılama da burada yapılacaktı.

10 Mayıs'ta İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılacak barış antlaşması için İngiltere ve Fransa hem İstanbul hükümetine hem de Ankara hükümetine çağrı yapınca ciddi bir siyasi kriz çıkmıştı. Ankara hükümeti mütarekenin kendileriyle yapıldığını ve aslında o noktadan sonra İstanbul hükümetinin artık meşruiyetinin kalmadığını belirterek Lozan'da Osmanlı devletini sadece kendisinin göndereceği heyetin temsil edeceğini bildirdi. Eğer İstanbul hükümeti ısrarla çağrılırsa Ankara Lozan'a gitmeyecekti. Müttefikler bunun Türklerin iç işi olduğu kanısındaydılar ve "Bu meseleyi kendiniz halledin" dediler. Bunun üzerine Vahdettin ve Tevfik Paşa üzerinde baskı yoğunlaştırıldı. Tevfik Paşa çoktan istifa edecekti ama Vahdettin engelliyor, Ankara'ya güvenmediği için kendisine bağlı bir hükümetin İstanbul'da göreve devam etmesini sağlamak için elinden geleni yapıyordu. Ancak böyle bir hükümetin devam etmesi mümkün değildi çünkü bütün ipler Ankara'nın elindeydi. Savaşı Ankara yapmış ve kazanmıştı, şimdi barışı da o yapacak ve Vahdettin de Ankara'ya boyun eğecekti. Nitekim Ankara'nın talimatıyla 12 Mayıs'ta Refet Paşa randevu almadan aniden Yıldız Sarayı'na gitmiş, adeta baskın vererek Padişahla görüşmüş ve lisan-ı münasiple artık kendisinin atadığı bir hükümetin göreve devam edemeyeceğini, ısrar ederse kendisinin de tahtından olacağını anlatmıştı. Sonra Yıldız'dan çıkıp Babıâli'ye gitmiş ve Tevfik Paşa'yı istifaya davet etmişti. Ertesi gün Vahdettin'le görüşen Tevfik Paşa da 13 Mayıs itibariyle istifa ederek, ikili iktidara son vermişti. Artık ülkenin biricik hükümeti Ankara'daydı ve devletin oradan yönetilmesi gibi bir tuhafılık 20 Haziran'a kadar sürecekti. Bu arada Refet Paşa da Babıâli'ye yerleşmiş, boşluğu doldurmaya çalışıyordu.

İzzet Paşa ve Rauf Bey Babıâli'ye gelince burada da bir tören yapıldı. Padişahın ve Veliaht'ın yaverleri burada kendilerine "hoş geldin" dediler. Yine Refet Paşa'nın yaptığı gibi, Padişahın yaveri Binbaşı Ali Nuri Bey'e yüz vermediler, Abdülmecid'in yaveri Binbaşı Remzi Bey'e daha iyi davrandılar.

Bir süre görüştüktan sonra Başkomutan İzzet Paşa Harbiye Nezareti'nin Beyazıt'taki tarihi binasına gitmek üzere yola çıktı. Ordunun önde gelen kumandanları burada kendisini bekliyorlardı. Rauf Bey ise beraberindeki hükümet üyeleri ve Meclis başkanvekilleriyle toplantıya girerek yarından itibaren ne yapacaklarını kararlaştıracaktı. Akşam şehrin çeşitli noktalarında fener alayları olacaktı...

Ertesi gün Velid Ebüzziya *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde şöyle yazmıştı:

“İstanbul daha önce hiçbir kahramanını böyle karşılamamıştı, bundan sonra da karşılamayacaktır. Çünkü bu şehir 1453'ten bu yana, asırlar boyunca esaret altına girmemiş olan bu şehir, bu Süleymaniye, bu Sultanahmet, bu Fatih birkaç yılda yaşadığını hiç unutmayacak. O'nu bu zilletten kurtaranları dün öyle bir bağrına bastı ki, sanki bir daha böyle bir felaketi yaşamamaya da ant içer gibiydi...”

Vahdettin tümüyle Yıldız Sarayı'na kapanmış, kimseyle görüşmüyor, olacakları kestirmeye ve kendisine bir hareket hattı oluşturmaya çalışıyordu. Ankara'dan gelecek liderlerle anlaşmasının ve devleti birlikte yönetmelerinin kolay olmadığının farkındaydı ama yine de ne yapacaklarını görmek istiyordu. Onun için sarayına kapanmış bekliyordu.

Padişahın sarayına kapanması sadece yeniden siyasi hayatın merkezi haline gelmeye başlayan İstanbul'un milli mücadele yandaşı mahfillerinde değil, Osmanlı hanedanının Azizi kolunda da Vahdettin'in ve Mecidi kolunun tartışılmasını adeta kışkırtıyordu. Sarayın ve hükümetin kontrolü ortadan kalkıp yabancı işgal askerleri de çekip gidince artık Vahdettin'in milli mücadeleye nasıl ihanet ettiği, İngilizlerle nasıl gizli pazarlıklar yaptığı önce özel meclislerde konuşulur, bir süre sonra da gazetelerde yazılır oldu.

Milli mücadeleyi desteklemiş olan gazeteler Vahdettin'e açıktan tavır almaya başlamıştı. Hemen hepsi de Vahdettin'in başlangıçta Anadolu'daki milli harekete destek olduğunu biliyordu elbette ama önemli olan sonradan olanlardı. Milli hareket Saray'ın kontrolünden büyük ölçüde çıkınca Vahdettin de önce araya bir mesafe koymuş, daha sonraları iyice İngilizlerden medet umar hale gelmişti. İşte şimdi gazeteler bu süreci ele alan yazılar kaleme alıyor ve milli mücadele liderlerinin İstanbul'a dönmesiyle birlikte Vahdettin'den hesap soracaklarını, sormaları gerektiğini açık açık yazıyorlardı.

Millî Mücadeleyi desteklemiş olan *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *İkdam*, *Akşam*, *Tercüman* ve *İleri* gibi gazeteler şimdi işgal yıllarında çektikleri sıkıntıların, sansürün acısını çıkarırcasına sert yazılara yer veriyordu. Millî mücadeleye karşı çıkmış *Peyam-ı Sabah*, *İstanbul*, *Alemdar* gibi gazeteler de Vahdettin'i savunmaya çalışıyordu ama nafiyleydi.

Yakup Kadri *İkdam* gazetesinde yazdığı "*Gülünç İstanbul*" başlıklı bir yazısında, "Zavallı İstanbul, zavallı büyük ve muhteşem şehir, günün birinde senin bu hale geleceğine kim ihtimal verebilirdi?" diyor ve yakında Ankara'dan gelecek liderlerin "Yıldız'daki o ihtiyar da dahil" olmak üzere işgale direnmeyenlerden hesap soracağını belirtiyordu. *Akşam* gazetesinde ise Falih Rıfkı, "Anadolu harbi, aynı zamanda hürriyet için de verilmiştir. Şimdi artık meşrutiyetin ötesine giden ve kendisini Allah'ın gölgesi olarak gören birilerinin değil milletin ve onun milli meclisinin sözü dinlenecek, sözü kanun haline gelecektir" diye yazarken bir yandan da cumhuriyet dedikodusunu canlandırıyordu.

İleri gazetesi ise Şehzade Ömer Faruk'la röportaj yapmış ve tam bir hafta devam eden bir tefrika halinde Anadolu'da geçen bir buçuk yılını anlattırmıştı. Aslında Ahmet İzzet Paşa'nın el altından ayarladığı bu röportaj Şehzade'nin parlatılması, kamuoyuna takdim edilmesi idi. Ömer Faruk hanedan ailesinden milli mücadeleye fiilen katılan tek kişiydi ve "tüm

ailenin onurunu kurtardığını” söylüyordu. Ama başyazar Celal Nuri İleri konuya daha farklı ve doğrusu provakatif bir şekilde yaklaşarak şöyle yazacaktı: “Hayır, Şehzade Hazretleri tüm Osmanlı ailesinin değil, Azizilerin onurunu kurtarmıştır. Babası Abdülmecid Efendi Hazretleri ve kendisinin onurunu kurtarmıştır. Her ne kadar kayınpederi de olsa, Yıldız Sarayı Sakininin de onurunu kurtardığını söylemek doğru değildir. Osmanlıların Mecidi kolu onurunu kurtaracak bir fırsat bulun- caya kadar taht Azizilerin olmalıdır.”

Bu röportaj ve tefrikanın bitiminden sonraki bu başyazı sadece İstanbul’da değil Ankara’da da çok dikkat çekmiş ve bu arada birçok kişinin aklına da bir soru çengeli asılmasına neden olmuştu: Milli mücadeleye cesurca katılan bu genç şehzade neden Osmanlı’nın yeni hükümdarı olmasın?

Böylece daha Ankara’dayken duruma etkili bir şekilde müdahale etmiş bulunan Ahmet İzzet Paşa aklına koyduğunu yapmaya ve kendisine çok güvenen bu genç şehzadeyi Osmanlı tahtına oturtmaya kararlıydı.

Bir yandan da hanedan ailesinin iki kolu olan Aziziler ve Mecidiler arasına da nifak tohumları ekilmiş oluyordu ki, bu, Osmanlı’nın geleceği açısından önemli olacaktı. Sultan Abdülmecid’in oğulları ve torunları ile kendisinden sonra tahta geçen kardeşi Sultan Abdülaziz’in oğulları ve torunları bundan sonra birbirlerine daha mesafeli ve daha güvensiz olacaktı. Hatta ailenin kendi içinde taht kavgaları da artık kaçınılmaz görünüyordu. Sultan Abdülmecid’in dört oğlu, Sultan Murat, Sultan Abdülhamid, Sultan Reşat ve Sultan Vahdettin olarak tahta geçerken “İntihar etti” denilerek bir askeri darbeyle tahttan indirilen ve katledilen Sultan Abdülaziz soyundan kimse tahta çıkmamıştı. İşte şimdi tahtın yolu ailenin en büyüğü ve Sultan Abdülaziz’in oğlu Abdülmecid’e ve torunu Ömer Faruk’a açılıyordu...

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

OTUZ YEDİNCİ OSMANLI SULTANI

10 Ağustos 1922
Topkapı Sarayı – İstanbul

OSMANLI SULTANLARININ GELENEKSEL taht törenlerinin yapıldığı Topkapı Sarayı yine tarihi günlerinden birini yaşıyordu. Bu sıcak yaz günü taht odasına protokol sırasına göre önce Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başvekil Rauf Bey, arkasından Başkomutan Ahmet İzzet Paşa girdi. Som altından tahtta oturan 24 yaşındaki genç adamın önünde diz çökecek, başmabeyinci Nüzhet Bey'in tuttuğu taht saçağını öptüler. Ömer Faruk gülümseyerek önce Rauf Bey'e sonra İzzet Paşa'ya başıyla selam verdi. Tabii asıl olarak İzzet Paşa'ya minnet ve şükran duyuyordu. Çünkü bu kadar kısa sürede ve onca engeli aşp, onca sorunu çözerek kendisini "37. Osmanlı Sultanı" olarak bu tahta oturtan İzzet Paşa'dan başkası değildi. Büyük büyük dedesi Yavuz Sultan Selim'in İran Şahı İsmail'i yenerek ele geçirdiği bu tahta kendisinden önce 26 atası oturmuş ve işte sıra kendisine gelmiş, bu göz kamaştırıcı koltuğa oturmak nasip olmuştu. Kendisine "biat" eden Meclis Reisi ve Başkomutan yeni padişahın iki yanına geçerek, tahtın

yanında ayakta durmaya başladıklarında dışarıda beklemekte olan devletin diğer askeri ve sivil erkânı sırayla Sultan Ömer Faruk'un önünde diz çöküp, Başmabeyinci'nin tuttuğu tahtın saçaklarını öperek biat edeceklerdi.

İki saat kadar süren bu geleneksel "cülûs töreni" sona erince ayağa kalkan yeni Sultan, Başvekil Rauf Bey ve İzzet Paşa'ya dönüp, "Bu durumda Fenerbahçe Kulübü'nün reisliğinden de ayrılmam gerekiyor, değil mi?" dedi. İkisi de gülümserken, "Elbette..." dediler. "Yazık! Daha üç yıl olmuştu ve ne büyük hayallerim vardı, erken veda ettik reisliğe..." dedi. Gerçekten de futbola çok meraklıydı ve 1919'dan beri de Fenerbahçe'nin başkanlığını yapıyordu ama artık "tarafsız" olmak, İstanbul'un diğer güzide futbol takımları Galatasaray ve Beşiktaş'ın yanı sıra Kasımpaşa, Beykoz, Üsküdar gibi kulüpleriyle de iyi ilişkiler kurmak zorundaydı. Belki de futbol düşkünü bu genç adama en çok sıkıntı verecek durumlardan biri bu olacaktı.

Daha sonra Topkapı Sarayı'ndan ayrılan Sultan Ömer Faruk ve beraberindekiler Eyüp Sultan Camii'ne gittiler. Genç padişaha burada Konya'dan gelen Mevlevi Çelebisi kılıç kuşandırdı ve kılıç alayı düzenlendi. Törenlerle geçen yorucu günün sonunda Fatih Sultan Mehmed'in kabrine gidilerek dua edilecekti. En sonunda da yeni padişahın dağıttığı "cülûs bahşişi" ile birlikte geleneksel tahta çıkış töreni sona erecekti.

Bu geleneksel töreni, özellikle de 1853'ten beri artık kullanılmamakta olan Topkapı Sarayı'ndaki altın tahtla yapılan el-etek öpmeleri eleştirenler ve artık bunları kaldırmak gerektiğini söyleyenler vardı ama halkın çoğunluğu bu gelenekleri önemsiyor ve seviyor, hoşlanıyordu. Hatta imparatorluğun eski gücünü ve kudretini hatırlatmak için mümkün olduğunca görkemli bir şekilde yapılmasını istiyordu. Bu törenler ne kadar göz kamaştırıcı olursa toplumun önemli bir kesimi için o kadar iyiydi...

Zaten bu geleneksel "cülûs töreni"nin yanı sıra ertesi gün, 11 Ağustos 1922 günü Büyük Millet Meclisi'nin Fındıklı'da-

ki binasında da bir tören yapılacak ve “devlet başkanı” konumunda olan yeni padişah anayasaya göre yemin edecekti. Asıl resmi tören de buydu ve gerçek iktidarın Meclis’te olduğunu da ortaya koyuyordu.

Ömer Faruk’un yeni Osmanlı padişahı olarak tahta çıkması kolay olmamıştı. 20 Mart 1920’den yaklaşık iki buçuk yıl sonra başkent İstanbul’a dönen Büyük Millet Meclisi Fındıklı’daki tarihi binasında 30 Haziran’da bir toplantı yaparak milli mücadelenin zaferle sona erdiğini ilan etmiş ve Lozan’daki barış görüşmelerinin yakında başlayacağını açıklamıştı. Ama bundan önce ve daha da önemlisi, Meclis ve hükümetin önünde “Sultan Vahdettin” diye bir sorun vardı. Milli mücadeleyi yapan Meclis ve Ordu duruma hâkimdi ve doğrusu bu iki kurum, onların liderleri ne derse o olacaktı. Gerek Meclis, gerekse de Ordu Vahdettin’i istemiyor, devletin başında milli mücadeleye can-ı gönülden destek olmuş birisinin olması gerektiğine inanıyorlardı. Aslında bunun da ötesine giden ve mevcut durumun saltanata son verip cumhuriyet ilan edilmesi için çok uygun olduğunu düşünen mebuslar ve kumandanlar da vardı. Ancak bunların sayısı Meclis’te çok olmadığı gibi ordu içinde de daha çok alt rütbeli, genç subaylar arasında bu görüş daha çok savunuluyordu. Bu genç subaylar ve mebuslar etkili bir siyasi liderden ve önde gelen bir komutandan yoksun oldukça cumhuriyet için harekete geçemezlerdi. Ama bu cumhuriyet meselesi de hiç yoktan, durduk yerde siyasi dedikoduların en cazip konusunu oluşturmuyordu.

Artık milli mücadele liderlerinin ve ordunun istemediği 36. Osmanlı Padişahı Vahdettin baştan Anadolu’daki milli hareketi desteklemiş ancak kontrolü kaybedince kendisine karşı çıkabilecekleri kuşkusuna kapılarak, önce mesafe koymuş daha sonra da karşısına geçmişti. Böylece zaman içinde milli mücadelenin önder kadrosuyla Saray arasında ipler gerilmiş ve özel-

likle Şehzade Ömer Faruk'la Ahmet İzzet Paşa gizlice Anadolu'ya geçtikten bir süre sonra ipler tümüyle kopmuştu. İzzet Paşa'nın Mondros Mütarekesi'ni yapan hükümetini bir ayda sona erdiren Vahdettin daha sonrasında Damat Ferit Paşa gibi, kız kardeşi Mediha Sultan'ın kocası diye, "aileden biri" diye güvendiği bu adama hükümet kurdurmaya başlayınca Anadolu'daki hareketle karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz olmuştu.

İstanbul'da kurulan hükümetler ne kadar İstanbul'daki "komprador ticaret burjuvazisi"nin etkisi altında kalan ve İngilizlere güvenen, giderek teslim olan politikalar izlediyse Ankara'da kurulan hükümetler de Anadolu'da henüz gelişmekte olan daha farklı ve yerli bir ticaret burjuvazisinin ve toprak sahiplerinin, eşrafın destekleyeceği politikalar izlemişlerdi. Bu sınıfsal farklılaşmanın sonucunda İstanbul hükümeti ve Saray İngiltere'ye teslim olarak devleti kurtarmaya çalışırken Ankara da Yunan ordusuyla savaşmayı göze alarak ve milli bir direniş örgütlemeyi başararak bir güç olduğunu göstermiş ve böylece İngiltere ile pazarlık yapabileceğini öngörmüştü. Nitekim Yunan ordusunu Sakarya'da durdurunca da İngiltere anlaşma masasına oturmak zorunda kalmıştı. Dolayısıyla kazanan Ankara, kaybeden İstanbul olmuştu ve İstanbul bu gerçeği görmez ve kabul etmezse sonuçlarına katlanacaktı.

İlk giden Tevfik Paşa hükümeti oldu. Hem de Ankara ile o kadar iyi geçinmeye çalışıp, milli mücadeleye o kadar destek olmasına rağmen Lozan'a davet edilmelerini "sahici" bir şey sanıp da Ankara'daki Meclis ve hükümetle "eşit ilişki" kurmaya kalkışınca paldır küldür gitmişlerdi. Kendi kurduğu hükümetin nasıl gittiğini görmemekte direnen Sultan Vahdettin durumu bir türlü kavrayamayınca sıra kendisine gelmişti.

Aslında Ankara'dan İstanbul'a gelen milli mücadele önderlerinin kendisinden hoşlanmadığını ve devletin başında görmek istemediklerini biliyordu. Hatta öyle ki, kimi mebuslar ve kumandanlar yargılanması gerektiğinden söz ediyorlardı. Bunlar gazetelere de yansıyor, tartışılıyordu. Buna rağmen

Vahdettin çekilmeyi düşünmüyor, daha doğrusu göze alamıyordu. Rauf Bey ve Ahmet İzzet Paşa'nın son sözü söylediği bir yerde tahtında oturmaya devam edemeyeceğini anlayacak kadar, hatta daha da fazla bir zekâsı vardı ama çekilmeyi de bir pazarlık unsuru haline getirmeye çalışıyordu. Çünkü "yargılanmaktan" gerçekten korkuyordu. Kendisinden önce çeşitli Osmanlı padişahları tahttan indirilmiş, hatta öldürülmüştü ama yargılanan olmamıştı. Bu konuda bir "ilk" olmak ve tarihe böyle geçmek istemiyordu. Dolayısıyla aslında yargılanmaması, kendisinden bir hesap sorulmaması karşılığında tahttan çekilmeye hazırdı. Çengelköy'deki konağına yerleşip hayatının geri kalanını sakın bir şekilde yaşamayı çok isterdi ama bunun güvencesini almadan tahttan çekilirse sonunun kötü olmasından çekiniyordu.

Vahdettin bu yaklaşımını ve niyetini Rauf Bey ve İzzet Paşa'ya iletmekten de kaçınmadı ama ikisi de pek oralı olmayacaktı. Vahdettin'e istediği güvenceyi vermeye yanaşmıyor, burnunu sürtmeye çalışıyorlardı. Çeşitli baskılara rağmen Vahdettin kendi isteğiyle çekilmeye pek yanaşmayınca Ankara'daki İstiklal Mahkemesi'nin İstanbul'a geleceği ve milli mücadeleye karşı çıkan bazı siyasileri ve gazetecileri yargılayacağı konuşulmaya başlandı. "Üç Aliler Divanı"nın şöhreti gerçekten ürkütücüydü ve İstanbul'a geleceği söylentisiyle birlikte bu mahkemenin sanığı olacakları düşünülenlerde bir telaş baş gösterdi. Ülke dışına çıkmayı veya ücra bir köşeye çekilerek kendilerini unutturmayı umanlar toparlanmaya ve ortadan kaybolmaya başladılar.

Bu ortam Vahdettin'in üzerinde de ağır bir baskının kurulması anlamına geliyordu. Haftalardır İstanbul'da bulunan Meclis ve hükümet üyelerinin kararlı bir şekilde Saray'la ilişki kurmamaları ve adeta bir tür boykot uygulamaları padişahın durumunu giderek zorlaştırıyor, meşruiyetini zedeliyordu. Bu arada Ankara'daki İstiklal Mahkemesi'nin bundan sonra İstanbul'da görev yapacağı ve yakında çalışmalarına başlaya-

çağı da duyurulunca Vahdettin daha fazla beklemeden tahttan çekilmeye karar verdi. Daha fazla zorlarsa daha kötü olacağı kanaatine varmıştı. 3 Ağustos 1922’de yapılan resmi açıklamada sağlık sorunları gerekçe gösterilerek Vahdettin’in artık görevlerini yerine getiremeyeceği bildiriliyor ve tahttan feragat ettiği açıklanıyordu.

Meclis’in karar vermesini beklemeden çekildiği için de yargılanması gündeme gelmemişti. Eski sultan bundan sonra dört yıl daha Çengelköy’deki konağında yaşayacak, son nefesini orada verecekti.

Vahdettin çekilince yerine Veliaht Abdülmecid Efendi’nin gelmesi gerekiyordu ancak hemen toplanan Meclis “Sabık Sultan yapması gerekeni biraz gecikerek de olsa yapmıştır ve milli iradenin cisimleşmiş ifadesi ve temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi bu durumu memnuniyetle karşılamıştır” diye başlayan bir karar aldı ve şu ilgi çekici çağrıda bulundu: “BMM artık devletin başında milli mücadeleye katkıda bulunmuş, milli iradeye saygılı bir hanedan mensubunu görmekten bahtiyar olacaktır.”

Bu açıkça Şehzade Ömer Faruk’u işaret eden bir çağrıydı ve Başkomutan İzzet Paşa da ordu komutanlarıyla yaptığı bir toplantının sonucunda Meclis’in bu çağrısını desteklediklerini ve herkesin buna uygun davranmasını beklediklerini söyleyince bu sefer Veliaht Abdülmecid Efendi üzerinde bir baskı oluşmaya başladı. Abdülmecid’in oğlu Ömer Faruk lehine tahttan feragat etmesi zor değildi ama genç şehzadenin önünde kendisinden büyük iki şehzade daha vardı. İkisi de Sultan Beşinci Murad’ın en büyük oğlu Mehmet Selahattin Efendi’nin oğulları olan Ahmed Nihad ve Osman Fuat yaşça Ömer Faruk’tan büyüktüler ve “ekberiyet ilkesi”ne göre taht sırası Osmanlı hanedanının en büyük erkeğine ait oluyordu. Bu şehzadelerin aynı zamanda ailenin Mecidi koluna mensup

olmaları ise bir başka sorundu. Bu durumda Ömer Faruk'un babası çekildiğinde taht yine Azizi kolundan Mecidi koluna geçiyordu. Dolayısıyla bu meseleyi de çözmek ve bu iki şehzadeyi de tahttan vazgeçirmek gerekiyordu.

Daha büyük olan ve dolayısıyla tahtta ilk sırada olan 1883 doğumlu Şehzade Ahmed Nihad çok popüler bir şahsiyet değildi ama 1895 doğumlu Şehzade Osman Fuat bir hayli popülerdi. Ömer Faruk gibi Osman Fuat da askeri eğitim almış, Harp Okulu'nu bitirerek subay olmuştu. Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı Enver Paşa ile birlikte savaştığı için "İttihatçı Şehzade" diye anılan Osman Fuat daha sonra dünya savaşı sırasında da Gelibolu ve Filistin cephelerinde savaşmış ve Osmanlı ordusunda "fahri" olarak general rütbesine kadar yükselmişti. İçinde bulunduğu Alman denizaltısı İngilizler tarafından torpillenince ağır yaralanan ve ölümden dönen bu "Gazi" Şehzadenin orduda tanıdığı çoktu ve sevilen bir kumandandı. Dolayısıyla ağabeyi Ahmed Nihad'ı çekilmeye ikna etmek mümkündü ama bu şehzadeye kim "çekil" diyecekti?

Roma'da uzun süredir tedavi görmesi nedeniyle o sırada yurtdışında olması işi kolaylaştırmıyor, zorlaştırıyordu. İstanbul'da olsa Ömer Faruk lehine olan havayı daha iyi görür, koklar ve doğrudan görüşmelerle de etki altına alınabilirdi ama yurtdışında olunca kendisine ulaşmak bile ciddi bir sorundu. Gerek Rauf Bey ile Meclis'in önde gelen mebusları, gerekse İzzet Paşa ve ordu kumandanları Osman Fuat'ı sevip saymalarına rağmen tahta çıkmasına karşıydılar. Çünkü "İttihatçı Şehzade" aynı zamanda sıkı bir Türk milliyetçisi olarak da biniyordu. Dolayısıyla Rauf Bey ve arkadaşlarının, İzmir'i terk etmesi başta olmak üzere, bazı politikalarına ne kadar uyum sağlayacağı bir meçhuldü. Bu arada ordu içindeki itibarı dolayısıyla tahta çıkması halinde Saray'a düşünülenenden daha fazla itibar ve etkinlik kazandırabilir ve giderek gerçek bir iktidar odağı haline de gelebilirdi. Oysa Meclis de, ordu da Saray'ın o kadar itibar kazanmasını ve iktidarı paylaşan bir

odak olmasını istemiyordu. Artık ülkeyi yöneten Meclis ve onun içinden çıkan hükümetler olmalı, Sultan da Avrupa'daki kral ve kraliçeler gibi belki şatafatlı ama iktidar anlamında yetkileri sınırlı bir “devlet başkanı” haline gelmeliydi. Osman Fuat'la bunun ne kadar olabileceği meçhuldü ama genç ve siyasi anlamda deneyimsiz Ömer Faruk'la olabilirdi. Hele de kendisinden önce tahta geçebilecek olan üç kişiyi, babasını ve iki kuzenini tasfiye edip adeta zorla tahta çıkması sağlandığında Meclis ve orduya iyice minnettar kalacağı için siyaseten güçsüzleşecekti.

Bu arada beklenmeyen bir gelişme işleri kolaylaştırıverdi; Şehzade Osman Fuat Roma'da tedavisiyle ilgileniyordu ama elbette İstanbul'daki gelişmeleri de biliyor, takip ediyordu. Ömer Faruk lehine oluşan konjonktürün farkındaydı, özellikle ordunun eğiliminin de bu doğrultuda olduğunu görünce askeri gururu incinen “İttihatçı Şehzade”, Rauf Bey ve İzzet Paşa'ya birer mektup yazarak “taht meraklısı” olmadığını bildirdi ve daha bir süre sağlık sorunlarıyla uğraşmak zorunda olduğunu da belirterek kendisine yurtdışında bir görev verilmesini istedi. Ömer Faruk'un önünde bir engel olmayacağını da özellikle belirtti. En fazla başlarını ağrıtacağını düşündükleri bu sorunun böylece kendiliğinden çözülmesine sevinen Rauf Bey ve İzzet Paşa da hızla harekete geçerek Ahmed Nihad'ı da “ikna ettiler” ve Ömer Faruk'un tahta geçmesini sağladılar.

Ömer Faruk'un “Sultan Birinci Ömer” adıyla tahta geçmesinin ardından siyasi gelişmeler hızlandı. Yeni padişahın tahta geçmesi üzerine Rauf Bey'in başında olduğu hükümet istifa etti. Zaten artık savaş bittiğine göre yeni seçimlere de gidilmesi gerekiyordu. Savaş bittiği için Meclis tarafından artık “Başkomutan” olarak yeniden atanmayan Ahmet İzzet Paşa yeni Sultan tarafından “Sadrazam” olarak görevlendirdi. Ama o arada Meclis de bir karar alarak bundan sonra hükümeti

kurmakla görevlendirilen siyasiye Ankara hükümetlerinde olduğu gibi “Başvekil” denmesini kararlaştırdı; çünkü “sadrızamlık” makamı mutlakiyet rejimlerine özgüydü, padişahın bir memuru, hatta kölesi olmaktan ileri gidemezdi. Oysa hükümeti kurmakla görevlendirilen Başvekil sonuçta Meclis’e karşı sorumluydu ve artık öyle olacaktı. Sultan tarafından atanması bir prosedürün yerine getirilmesinden öte bir şey değildi. Sabık Sultan Vahdettin’in, “Keyif benim değil mi, ister Rum piskoposunu, istersem Ermeni patriğini atarım...” dediği günler artık çok geride kalmıştı.

Ahmet İzzet Paşa’nın kuracağı hükümet bir seçim hükümeti olacak ve yeni seçimler yapılarak Osmanlı devletinde yeni bir dönem başlamış olacaktı.

OTUZUNCU BÖLÜM

BRF LİDERİ RAUF BEY

25 Ekim Çarşamba 1922
Fındıklı Sarayı – İstanbul

BİRLİK VE REFAH FİRKASI (BRF) lideri Rauf Bey alkışlar eşliğinde Meclis kürsüsüne yürürken Fındıklı Sarayı'nın tarihi salonunu dolduran mebuslar da ayağa kalkmıştı. Kısa konuşmasında, "Millete şükran borçluyuz. Bize böylesine büyük bir destek verirken aynı zamanda büyük bir mesuliyet ve tabii hizmet etme fırsatı da verdi" diye sözlerine başladı ve devam etti: "Geçen Eylül ayından Ekim ayının ortalarına kadar yapılan seçim milletimiz ve memleketimiz için takdir-i şayandır. Daha yeni bir savaştan, hem de ölüm kalım savaşından çıkan bu halk gayet şuurlu ve vakur bir şekilde temsilcilerini seçmiş ve bu kadar geniş bir memlekette ve bu kadar karışık bir nüfus içinde sözünü etmeye değer bir müessif hadise meydana gelmemiştir. Demek ki milletimizin siyasi olgunluğu her türlü tasavvurun üzerindedir. Şimdi artık Büyük Millet Meclisi toplandığına göre hızla yeni hükümeti oluşturup, başta Lozan'da devam eden barış görüşmeleri olmak üzere, kısa zamanda sonuçlandırmamız gereken çok işimiz olduğunu unutmamalıyız. Milletimizin bize verdiği desteğe layık olmak için elimizden geleni yapacağız. En zor, en ağır koşullarda milli mücadeleyi

başarıya ulaştıran, Yunan ordusunu Anadolu ve Trakya'dan çıkaran bizler büyük devletlerle haysiyetli bir sulh da yapacağız ve artık kalkınmamıza yöneleceğiz. Trablus savaşı, İtalyanlarla çarpışmak zorunda kaldığımız 1911'den bu yana huzur, sulh ve sükûn göremeyen, milyonlarca evladını feda eden bu millet artık mutluluğu ve refahı için çalışmaya başlayacak. Bunu sonuna kadar hak ediyor. Biz de bu yolda bu büyük milletin hizmetinde olacağız. Allah yolumuzu açık etsin, büyük birliğimizi ve beraberliğimizi bozmasın...”

“Amin...” sesleri arasında kürsüden inen Rauf Bey yine coşkulu alkışlarla yerine oturdu. Hükümet sıralarında oturan Başvekil Ahmet İzzet Paşa ile göz göze geldiler. Meclis'e bağımsız mebus olarak giren Paşa uzaktan bir baş selamıyla müstakbel Başvekil'i kutladı.

Aslında seçimlere böyle çeşitli partilerle gitmek o kadar kolay ve sıkıntısız olmamıştı. Milli mücadeleyi başarıya ulaştıran Meclis içinde tek bir siyasi görüş veya eğilim yoktu; tam tersine aşırı milliyetçisinden komünist, salatanatçısından cumhuriyetçisine, Türkünden Kürdüne kadar hem siyasi hem de etnik olarak çoğulcu bir yapı vardı. Hepsinin benimsediği ortak amaç ülkenin bağımsızlığı, işgalin sona erdirilmesiydi. Bunun için birlikte savaşmışlar ama savaşın en kritik zamanlarında bile kıyasıya tartışmaktan, farklı görüşlerini ifade etmekten kaçınmamışlardı. Bu demokratik ortam özgüveni ve zafere olan inancı da pekiştirmiş ve gerçekten de amaçlarına ulaşmışlardı.

Meclis İstanbul'a döndükten ve Vahdettin tahttan indirilerek Ömer Faruk Yıldız Sarayı'na yerleştikten sonra seçimler gündeme geldiğinde Ankara'daki çoğulcu siyasi yapının devam ettirilmesinde sakınca görenlerin sesi çıkmaya başladı. Siyasi partilerin milleti böldüğü, karşı karşıya olunan büyük sorunların çözülmesinde birlik ve beraberliğe çok muhtaç

olunduğu belirtilerek tek bir partinin olması gerektiği dile getiriliyordu. Milli m¼cadelenin örg¼tlenmesinde önemli bir rol oynayan Anadolu ve Rumeli M¼dafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir siyasal partiye dönüşmesi ve böylece kurulacak partinin ülkeyi yönetmesi öneriliyordu.

“Nerede çokluk, orada bokluk” diye yazan *Akşam* gazetesini yazarı Vecdi Eşfak şöyle devam ediyordu: “Bunca yıldır harp eden ve harap olan bu millet şimdi de kendi arasında harp etmemelidir. Farklı fırkalar demek harpteki gibi farklı kuvvetler ve birbirleriyle mücadele demek. Bir de üstelik kazananın kaybedeni tasfiye etmesi, memlekete hizmetten men etmesi demek. Böyle bir lüksümüz var mı? Yetişmiş her ferde bu memleketin ihtiyacı yok mu? Öyleyse niye ayrı, gayrı olacak? Anadolu ve Rumeli M¼dafaa-i Hukuk Cemiyeti fırka haline gelsin ve nasıl milli mücadeleyi başarıya ulaştırdıysa milli kalkınmayı da başarıya ulaştırsın. Tek bir fırka olsun ve herkes seçime bu fırkanın adayları olarak katılsın.”

Vecdi Eşfak'ın basit ama etkili bir şekilde ifade ettiği bu görüşün hem mebuslar arasında hem de ordunun önde gelen kumandanları arasında savunucuları vardı. Bu arada, komünistlerin, Kürtlerin ve gayrim¼slimlerin kendi partilerini kurarak seçime katılmaları özellikle endişe duydukları konulardan biriydi. Ancak Rauf Bey ve Ahmet İzzet Paşa başta olmak üzere milli mücadeleye önc¼lük edenlerin çoğunluğu böyle düşünmüyordu. İttihatçılarının 1912'den sonra tek partili bir sistem kurduklarını ve diktatörlük haline gelen bu rejimle de memleketin bir felakete doğru gittiğini hatırlatarak çeşitli partilerin olmasının eleştirisi ve tartışma anlamına geleceğini ve böylece yanlışların ortaya çıkmasına yardımcı olacağı belirtiliyordu. İzzet Paşa, “Barıkay-ı hakikat müsademe-i efkardan doğar” diyerek, hakikat güneşine farklı fikirler arasındaki mücadeleden ulaşılabileceğini belirtiyordu.

Başvekil Rauf Bey ise *İkdam* gazetesine verdiği demeçte şöyle diyordu: “Biz sadece istiklalimiz için savaşmadık, hür-

riyetimiz için de savaştık ve bu millet bize bunun için destek oldu. Evindeki son un torbasını, son çorabını, son keçisini bunun için orduya verdi, şimdi nasıl bu insanlara ‘sana hürriyet lazım değil’ deriz? Ayrıca sadece fert hürriyetleri mevzubahis değil, Müslüman olan Kürt kardeşlerimiz var. Hristiyan olan Türk kardeşlerimiz, Rum ve Ermeni kardeşlerimiz var. Yunanistan’ın Anadolu’daki Rumlarla oradaki Türklerin karşılıklı mübadelesi teklifi var ama biz bunu uygun görmüyoruz. Biz altı asırı arkasında bırakmış bir devletiz, kimseyi zorla topraklarımızdan göndermeyiz. Yunanistan’dan bize gelmek isteyenlere ise kapımız açıktır. Hâlâ fazlasıyla vatan toprağı var, herkesi yerleştirecek yer buluruz. Binaenaleyh bu kadar farklı insanları nasıl tek bir fırkanın içinde toplayacağız, adaletli bir şekilde temsil edilmelerini nasıl sağlayacağız? Yunan işgaline karşı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içinde birlikte mücadele verdik. Bu cemiyet milli mücadele sürecinin, işgal ve harp şartlarının ürünüydü. Ama artık harp bitti, işgal de bitti ve bu cemiyetin de misyonu sona erdi. Artık bu cemiyeti fesh edeceğiz ve demokrasi prensiplerine uygun olarak her görüş kendi fırkasını kuracak, kurmalı. Nasıl harp esnasında Meclis’te farklı görüşlerimize rağmen birlikte mücadele ettiysek şimdi sulh zamanında da kalkınma ve refahımızı birlikte gerçekleştirebiliriz. Osmanlı’nın 1876’dan beri 50 yıla yaklaşan bir parlamento tecrübesi, ortaya çıkabilecek her sorunu çözebilecek siyasi birikimi de vardır. 1920 Meclisinin tecrübesine sahip çıkıp bu meclisin anlayışıyla devam etmeli, meşruiyetten ayrılmamalıyız.”

Sonuçta çeşitli tartışmalardan sonra Rauf Bey ve İzzet Paşa’nın anlayışı Meclis çoğunluğu tarafından da paylaşıldı ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti fesh edilerek çeşitli partilerin kurulmasına imkân sağlandı. Bu milli derneğin şubelerindeki siyasi kadrolar hangi partiye yakınsa onun içinde yer aldılar, bazen bir şube bir partinin o şehirdeki teşkilatı haline geliyordu. Çoğu Rauf Bey’in lideri olduğu partide

yer aldı ama diğer partilere gidenler de vardı tabii. Böylece seçimlere de tek bir partiyle değil çeşitli partilerle gidildi.

Seçimlere çok sayıda siyasi parti ve bağımsız aday katılmasına rağmen 190 mebus çıkaran Rauf Bey'in BRF'si tam bir zafer kazanmıştı. Gerçi milli mücadelenin önde gelen hemen bütün şahsiyetlerinin, bütün kumandanların yer aldığı BRF'nin zaferi beklenmiyor değildi ama arkasından gelen Vatan ve Hürriyet Fırkası'na (VHF) bu kadar fark atması yine de beklenmiyordu. Ancak 87 mebus kazanan VHF'nin genç lideri Mahmut Esat Bey de sonuçtan memnundu. İkinci seçmenlerde BRF'nin yüzde 52 oyuna karşılık, yüzde 28 oy almış ve "ana muhalefet" partisi haline gelmişti. BRF nasıl "Paşalar Partisi" olarak biliniyor ve öyle nitelendiriliyorsa VHF'ye de "Misak-ı Milli Partisi" deniyordu; çünkü kampanyasında Meclis-i Mebusan'ın Şubat 1920'de kabul ettiği "misak-ı milli sınırlarına" ulaşmadan savaşın sona erdirilmesine karşı çıkmıştı. Esasen İzmir'in "İyonya" adı altında Yunanistan'a bırakılmasına tepki gösteren genç subayların, üniversite öğrencilerinin ve diğer milliyetçi unsurların desteğini alıyordu. Seçimlere tek partiyle gidilmesini savunanların da çoğu VHF'de yer almıştı.

İzmir'in işgali üzerine İsviçre'de yapmakta olduğu yüksek tahsilini bırakarak memlekete dönmüş olan parti lideri Mahmut Esat Bey Ankara'daki Meclis'e İzmir mebusu olarak girmişti. Şimdi de doğum yeri kurtarılmadan, milli mücadelenin başlamasına yol açan İzmir işgali sona erdirilmeden savaşın sona ermesine itiraz ediyordu. Hızla kurup örgütledikleri fırkalarının aldığı desteğe bakılırsa bu itirazı paylaşılanların sayısı hiç de az değildi. Ayrıca söylentilere göre VHF'nin asıl amacı saltanata son verip, cumhuriyet ilan etmektir ancak bunu açıkça dile getirmiyordu. Partinin adındaki "vatan" misak-ı milli ile çizilen sınırlar, "hürriyet" ise Osmanlı hanedanından birinin devletin başına gelmesi yerine halkın oylarıyla birinin seçilmesini ifade ediyordu.

Bu arada el altından “Ermenistan Fatihi” Kazım Paşa’nın da bu fırkayı desteklediğinden söz ediliyordu. Yunan ordusunun imha edilmeden Anadolu ve Trakya topraklarını terk etmesini Kazım Paşa da bir türlü kabullenmemişti ve her fırsatta bu konuyu dile getiriyordu. Kısacası VHF belki çok mebus çıkarmamıştı ama siyaseten güçlü bir pozisyon tutmuştu. Gelecekte daha da güçlü ve etkili olmasını mümkün kılan bir başlangıç yaptığı söylenebilirdi. Musul vilayetinin Türkmenlerinden büyük destek alan VHF İzmir’de de seçim yapılması için ısrarlı olmuş ancak zaten çok tartışmalı yürümekte olan Lozan’daki barış görüşmelerini kesintiye uğratacağı gerekçeyle karşı çıkmıştı.

Bu iki büyük parti dışında seçimlere katılan çok sayıda partiden Meclis’e giren diğer partiler Prens Sebahattin Bey’in liberal Osmanlı Avam Fırkası, radikal İslamcı İttihad-ı Muhammedi Partisi, sol eğilimli iki parti olan Şefik Hüsnü’nün liderliğini yaptığı İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ile ilk Meclis’te mebus seçilen Numan Usta’nın Osmanlı Emek Fırkası ve Kürtlerin haklarını savunan Osmanlı Demokrat Fırkası oldu. Hristiyan Karaman Türkleri ve İstanbul Rumları çoğunlukla Rauf Bey’in partisini desteklemişlerdi. Kürtlerin de oyları daha çok BRF ile Osmanlı Demokrat Fırkası arasında dağıldı.

Meclise sadece yedi mebusla giren Prens Sebahattin Bey’in partisi tam bir hayal kırıklığına uğramıştı. Hanedan ailesinin bir mensubu olarak aydınlardan çok ilgi gören Sebahattin Bey’e halk o kadar da ilgi göstermemişti. Nedeni ise siyasi görüşlerinin liberal niteliğinin yanı sıra milli mücadeleye fiilen katılmaması, destekleyen bazı yazılar kaleme almasına rağmen mesafeli durmasıydı. Milliyetçilikten ve merkezîyetçilikten ilkesel olarak uzak duran, neredeyse politik hayatını bunlarla mücadeleye adanmış olan Sebahattin Bey Ankara’daki kadroya pek güvenememişti. Milli mücadeleyle mesafeli ilişkisinin seçimlerdeki sonucu da bu olmuştu. Çünkü doğrusunu söylemek gerekirse 1922 seçimleri milli mücadelenin onay-

lanma platformu idi. Yunan ordusu ile çarpışmalar sırasında elbette halkın bir desteği vardı ama bunda bayağı bir terör estiren İstiklal Mahkemeleri'nin de bir rolünün olduğu biliniyordu. Dolayısıyla seçimlerde daha özgürce davranacak olan halkın Ankara liderlerine, onların meydana getirdiği siyasi partilere nasıl davranacağı merak ve tartışma konusuydu. Çoğunluğu almaları beklenmekle birlikte Rauf Bey ve Mahmut Esat Bey'in aldığı desteğin böyle yüzde 80'e varması da pek beklenmiyordu. Halk esasen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içinden çıkan, bu cemiyetin kadrolarının kurduğu bu iki parti dışındakileri pek küçük bırakmış, asıl olarak ülkeyi bu iki partiye, dolayısıyla milli mücadeleyle örgütlemiş, önderlik etmiş olanlara emanet etmişti.

Daha 1909'da ilk kurulduğu zaman Bediüzzaman Saidi Nursî'nin de kurucular arasında yer aldığı radikal İslamcı İttihad-ı Muhammedi Fırkası (İMF) seçimlerden üçüncü parti olarak çıkılmış ve 37 mebus çıkarmıştı. Lideri Hafız Mehmet Sabri Efendi ılımlı ve dengeli tavrıyla partinin aşırı uçlarını kontrol ediyor ve toplumsal meşruiyetini zayıflatmamak için dikkatli ve temkinli davranıyordu. İMF içinde yer alanların çoğu milli mücadeleyle desteklemiş, bir tür “İslami Cihad” olarak görmüşlerdi. Bir ara Ankara'ya giderek Meclis'in oturumlarına da katılan Said-i Nursi Sakarya Zaferi'nden sonra Başkumandan Ahmet İzzet Paşa'ya bir mektup göndererek, “Napolyon'u değil Selahaddin Eyyubi'yi örnek al” demiş ve İslam'ın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştı. Bir İslam tefekkürü ve aslen Kürt olan Said-i Nursi mektubunda, “Peygamberlerin çoğunluğunun Doğu'dan, âlim ve bilginlerin önemli bir kısmının ise Batı'dan çıkması, ezeli bir kaderin işaretidir. Bu nedenle Doğu'yu ayağa kaldıracak din ve kalptir, akıl ve felsefe değildir. Doğu'yu uyandırdınız, hak ettiği yere getirdiniz, o halde tabiatına uygun davranınız. Aksi halde bütün emeği-

niz ya boşa gider veya başarılarınız çok yüzeysel kalır” demiş ve şöyle devam etmişti: “Küfür âlemi bütün vasıtalarıyla, medeniyetiyle, felsefesiyle, ilim ve sanatlarıyla, misyonerleriyle İslam âlemine saldırdı ve maddi olarak uzun zamandan beri galip olduğu halde İslam âlemine dinen galip gelemedi. İçeride sapkınlığa düşmüş bütün grupların, İslam’a az miktarda zarar verecek ölçüde kaldığı, İslamiyet direncini ve sağlamlığını sünnete bağlılık ve birliktelikle koruduğu, şimdi ise üstün bir konuma geçmeye hazırlandığı bir zamanda, ayrıca sizin gibi yüce bir kahramanı İslam’ın koruyucusu ve savunucusu bulunduğu bir anda, laubali bir şekilde pis Avrupa medeniyetinden süzülen uydurma bir akım gönlünde yer tutamaz. İslam âlemi içinde önemli ve devrim niteliğinde bir iş yapmak, ancak İslamiyet’in kurallarına teslimiyetle mümkün olabilir. Aksi olamaz ve olmamıştır. Olsa dahi kısa sürede sönüp gitmiştir. Dinin zayıflayıp etkisini kaybetmesine sebep olan alçak Avrupa medeniyeti yırtılmaya yüz tuttuğu bir zamanda ve Kuran medeniyetinin ortaya çıkmasının vakti geldiği bir anda lâkayt ve ihmalkâr bir şekilde ‘olumlu bir iş yapılamaz’; olumsuz ve yıkıcı işe ise bu kadar yıkıma maruz kalan İslam zaten muhtaç değildir. Napolyon’a değil belki Selahaddin-i Eyyubi gibi İslâm kahramanlarına tabi olmanız gerekir. Sizin bu başarınızı, yüce hizmetinizi takdir eden ve sizi canı gönülden sevenlerin çoğunluğu inananlardır ve özellikle halk tabakasıdır ki, bunlar da sağlam Müslümandırlar... Batı taklitçilerini Müslüman halka tercih etmek İslam’ın yararına aykırı olduğundan İslam âlemi bakışını başka tarafa çevirmeye ve başkasından yardım istemeye mecbur kalacaktır... Bu büyük inkılâbın temel taşlarının sağlam olması gerekir.”

“Duacınız Said-i Kürdi” imzasıyla sona eren bu mektup bu partinin yönelimini de gösteriyordu. Nitekim bazıları da Kürt olmak üzere kazanan mebusları daha çok Diyarbakır, Bitlis, Van ve Musul taraflarından seçilmişti.

Bu partinin ardından gelen Kürt Osmanlı Demokrat Fırkası (ODF) 15 mebus kazanırken iki sosyalist partiden İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (İÇSF) üç mebus, Osmanlı Emek Fırkası (OEF) ise yeniden seçilen Zeytinburnulu Numan Usta ile birlikte iki mebus kazanmıştı. Milli mücadeleyi destekleyen sosyalistler bir anlamda seçimlerde bunun karşılığını almışlardı. İstanbul, Eskişehir ve Bursa'dan seçilen bu beş sosyalist mebus Meclis'te işbirliği yapabilirlerse sosyalistlerin de sesleri duyulabilirdi.

Bu partilerin dışında Meclis'e giren diğer mebuslar Ahmet İzzet Paşa gibi herhangi bir partiye girmeyi uygun görmeyen, geçmişi ve kişiliğiyle tanınmış ve dolayısıyla seçileceğine güvenerek bağımsız aday olanlardı. Bazı Rum ve Ermeni bağımsız adaylar da olmuş ve İstanbul'un kalabalık Rum ve Ermeni ahalisinin desteğini alan birkaç tanesi de seçilmişti. Ancak bu mebusların işi gerçekten zordu. Milli mücadele esasen Yunan ordusuna karşı verildiği için İstanbul Rumlarına ve Ermenilerine karşı geçmişte görülmeyen ölçüde bir husumet vardı. İstanbul'da eskisi gibi kozmopolit bir hayat henüz sürmüyordu, en azından 1922 sonbaharında her şey çok tazeydi. Gerilimli, sıkıntılı bir ortam özellikle İstanbul'un yerli Rumlarını çok huzursuz ediyor, ne yapacaklarını, geleceklerinin ne olacağını düşünmeye sevk ediyordu. Yunanistan'a göç etmeyi düşünenler olduğu gibi İstanbul'u kendi toprağı, anayurdu bilen ve kesinlikle terk etmeyi düşünmeyenler çoğunlukta idi. Belli ki bundan sonrasında Türk ve Müslümanlarla İstanbul'un kalabalık Hristiyan azınlığı arasındaki ilişkiler eskisi gibi olmayacak ve Türkler özellikle hayli kalabalık olan Rumları rahat bırakmayacaklardı. Lozan'da devam eden barış görüşmelerinin de en önemli konularından biri bu olacaktı.

1922 seçimleriyle ilgili olarak belirtilmesi gereken son bir nokta İstanbul işgal edildiğinde düzenlenen ünlü Fatih ve Sultanahmet mitinglerinin hatibi, yazar Halide Edip Hanım

ve etrafında toplanan bir grup ünlü kadının yürüttüğü kampanyaydı. Kadınların seçme ve seçilme hakkı için yürütülen bu kampanyanın öncüleri Halide Edip Hanım gibi fiilen milli mücadeleye katılmış, İstanbul'daki yer altı örgütlerinde çalışmış, eğitilmiş ve varlıklı kadınlardı. Ölümü, hapsi göze alarak verilen mücadelede erkeklerle omuz omuza olan, erkeklerden geri kalmayan kadınlar seçimler gelince seçme ve seçilme hakkından yararlanmamalarına itiraz ettiler. Gazeteler çıkarıldılar, toplantılar düzenlediler, Sultan Ömer Faruk'un eşi Sabiha Sultan da dahil olmak üzere, pek çok kadının ve az da olsa bazı erkeklerin desteğini aldılar.

Kendisini Yıldız Sarayı'nda ziyaret eden kadın heyetini çok sıcak karşılayan Sabiha Sultan'ın, "Memleket kurtulduysa bunu sadece erkeklere mi borçluyuz? Cephelerde can veren, şehit ve gazi olan erkeklerin arkasında cefakâr ve fedakâr kadınlar olmasa bugünlere gelebilir miydik?" diyerek Halide Hanım ve arkadaşlarına açıkça destek vermesi muhafazakâr ve mütedeyyin kesimlerde çok rahatsızlık yarattı. Buna karşılık Sultan Ömer Faruk'un sessiz kalması bu konuya olumlu bakmayan Ahmet İzzet Paşa'ya bağlandı. Doğrusu Ömer Faruk'un hemen her adımının, her tavrının arkasında İzzet Paşa arandığı veya görüldüğü için kadınlara oy hakkı konusunda da böyle olmuştu.

Rauf Bey ve Büyük Birlik Fırkası açıkça kadınların karşısına çıkmadı ama, "Henüz zamanı değil, onun da günü gelecek" gibisinden bir tavır benimsedi. Rauf Bey, bu seçimlerde değilse de çok gecikmeden kadınlara bu hakkın verilmesi gerektiğinin farkındaydı ama şimdilik BRF içinde yer alan muhafazakâr ve mütedeyyin kesimleri de dikkate alarak sorunu biraz zamana yaymak gerektiğini düşünüyordu. VHF lideri Mahmut Esat Bey ise kadınları destekleyen bir tavır aldı ve kadınlar da henüz 1922 seçimlerinde oy kullanamamalarına rağmen VHF'yi desteklediklerini ilan ettiler ve bu haklarını almak için mücadeleyi bırakmayacaklarını belirttiler. Sosya-

list partiler de kadınların haklarını ikirciksiz desteklemişlerdi. Geri kalan İslamcı ve muhafazakâr partiler ise karşı çıkmaktan da öte bu kampanyadan ciddi bir şekilde rahatsız olmuşlardı. Kadınların bu mücadelesini “Batı taklitçiliği” olarak nitelendirmiş ve VHF içinde de tartışılmakta olan laiklik meselesinin gündeme geleceğini düşünerek Halide Hanım’ın Bolşevik, “Moskof uşağı” olduğunu ilan etmişlerdi.

1922 seçimleri BMM’nin ilk döneminde, Ankara’da faaliyet yürütürken kabul edilen yeni seçim kanununa göre yapıldı. Aslında henüz herkes farkında veya bilincinde olmasa da veya farkında olanlar henüz itiraf etmeseler de, yeni bir devletin kurulmakta olduğu açıktı. Dünya savaşı ve ardından gelen milli mücadele Osmanlı İmparatorluğu’nu tasfiye etmiş, sadece sınırlarını daraltıp, nüfusunu azaltmamış, nüfus bileşimini de önemli ölçüde değiştirerek büyük çoğunlukla Türklerden ve Kürtlerden meydana gelen yeni bir ülke yaratmıştı. Milli mücadeleyi örgütleyen ve önderlik eden “Milli Meclis” de bu süreçte yeni bir devlet ortaya çıkarmıştı. Bunlar henüz 1922 seçimleri sırasında açıkça konuşulup tartışılmadı, daha çok VHF ile bağlantılı mahfillerde ele alındı ama geleceğin gündemi kaçınılmaz olarak bu “yeni devlet” meselesi olacaktı.

Bir önceki seçimlerde 50 bin erkek nüfusa bir milletvekili seçiliyordu, yeni kanunda 20 bine bir milletvekili olarak düzenlenmiş, 25 olan seçmen yaşı da 18’e indirilirken, vergi verme şartı da kaldırılmıştı. Seçim kanunundaki yeni düzenlemede her ne kadar Meclis’te tek dereceli seçim sisteminin millet egemenliğine daha uygun olduğu dile getirilmiş olsa da iki dereceli seçim sistemi korunmuştu. İkinci seçmen oylamasında 200 kişi esas alınmış, 0-300 arası oya bir, 301-500 arası oya iki, 501-700 arası oya da üç ikinci seçmen belirlenmesi kabul edilmişti. Seçimlerde her il bir seçim çevresi olarak kabul edilirken İzmir dahil edilmemiş ancak Erbil ve Dohuk gibi

şehirleriyle birlikte Musul ve İskenderun da ayrı ayrı seçim çevreleri olarak kabul edilmişti.

Bu arada önemli ve ilginç bir ayrıntı bu kanun metni içinde yer almış ancak dikkati çekip, tartışmaya veya itiraza yol açmamıştı. Meclis Ankara'dayken bir ara Büyük Millet Meclisi'ne "Türkiye Büyük Millet Meclisi" denmişti; çünkü hem Avrupalıların çoğu Osmanlı devletine "Türkiye" demekle bir sorun görmüyordu, hem de milli mücadelenin liderleri Türk milli kimliğine bir gönderme yapmanın yararlı olacağını düşünüyordu. Ancak bir süre sonra bundan vazgeçilmiş, yine Büyük Millet Meclisi'ne dönmüştü. Seçim kanunu da bu sırada yapıldığı için milletvekili olmak için aranan şartlar sıralanırken 30 yaşını bitirmiş olmak, Türkçe konuşmasını bilmek gibi şartların yanında "Türkiye Devleti halkından olmak" gibi bir ifade kullanılmıştı. Aslında resmen "Osmanlı devleti" veya "memalik-i Osmaniye" denmesi gerekiyordu ama kanun metninde bu "Türkiye devleti" ifadesi kalmıştı işte. Avrupalıların, yabancıların "Türkiye" ismini kullanması gerçekten yeni bir devlet inşa etmekte olanları da düşündürecek ve seçim sonrasında önemli bir tartışmasına ve meselesine de kapıyı açacaktı.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

“SULTANA BİR TURKEY (HİNDİ) BIRAKACAĞIZ AMA KEMİKLERİNİ!”

15 Aralık 1922
Lozan – İsviçre

İSVİÇRE’NİN LOZAN ŞEHRİNDE, Lemman Gölü kıyısındaki Beau-Rivage Palace’ın büyük salonuna yerleştirilen masaya doğru ilerleyen İsmet Paşa hazırlanan antlaşma belgesine imza atarken gülümsüyordu. Sakarya Savaşı sırasında kaleme aldığı şiirinde, “Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbi/ Senin uğrunda ölen ordu, budur yâ Rabbi/ Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmin/ Galip et, çünkü bu son ordusudur İslâm’ın!” diyen, heyetin basın müşaviri şair Yahya Kemal (Beyatlı) Bey, Paşa’yı uyarmış, “Aman efendim, imzalarken fotoğraflarınız alınacak, asık suratlı çıkmasın, hafifçe gülümseyin” demişti. Gerçekten de Avrupa’nın önde gelen gazetelerinin temsilcileri art arda fotoğraf çekiyorlardı. 15 Eylül’de başlamış olan konferans tam üç ay sürmüştü ve işte şimdi barış antlaşması imzalanıyordu.

Lozan’a giden İsmet Paşa başkanlığındaki heyette, Trabzon Milletvekili Hasan Bey ve Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur Bey de bulunuyordu. Heyete mali, ekonomik ve hukuki

konularda yardımcı olan danışmanlar ve sekreterlerle birlikte toplam yirmi kişi üç aydır İsviçre'nin göl kenarındaki bu sakin şehirde aslında büyük bir mücadele vermişlerdi.

Ve sonunda imzalanan anlaşmanın ardından döndükleri İstanbul'da kahraman gibi karşılanacaklardı ama aslında başta İzmir ve İyonya meselesi olmak üzere, “misak-ı milli”ye uygun olmayan, bu milli yeminin şartlarına göre düzenlenmeyen az madde yoktu. Ancak yeni bir savaşı göze alamayan taraflar yoğun ve sıkı bir pazarlığın ardından karşılıklı bazı tavizler vererek imza atacak noktaya gelmişlerdi.

Eski Başkomutan, Sultan Ömer Faruk'un yeni Başdanışmanı Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu seçim hükümetinde Dışişleri Bakanlığı'na getirilen İsmet Paşa 15 Eylül'den beri Lozan'da sürmekte olan barış görüşmelerine katılan heyetin de başında bulunmasını yine velinimeti İzzet Paşa'ya borçluydu. Sakarya Savaşı'nda Yunan ordusunu yenilgiye uğratan İzzet Paşa çok güvendiği İsmet Paşa'yı Rauf Bey ve diğerlerinin de onayını alarak Lozan'a göndermişti. Bir kurmay subay olarak askeri kariyerinin yanı sıra Moskova sefirliği sırasında diplomatik tecrübe de kazanan İsmet Paşa gerçekten de bu iş için uygun bir isimdi. Nitekim Birlik ve Refah Fırkası'ndan Malatya milletvekilliğine aday olmuş ama hiç Malatya'ya ayak basmadan seçilmişti; çünkü aday olduktan hemen sonra Lozan'a giderek müzakerelere başlamak zorunda kalmıştı.

Eylül başında başlayan seçim süreci müzakereleri biraz etkilemiş ve İsmet Paşa'nın muhatapları seçim sonuçlarını görmek için işi biraz ağırdan almaya karar vermişlerdi. Ama işte seçimler de sonuçlanmış ve İsmet Paşa BRF Malatya Milletvekili seçilirken Rauf Bey'in yeni kurduğu hükümette de yine Dışişleri Bakanlığı'na getirilmişti. Böylece yeni hükümet Lozan'da bir kesinti olmasını istememiş ve bir an önce barışa ulaşabilmek için gereken hassasiyeti göstermişti.

Lozan'da Rumların ve Ermenilerin yanı sıra Kürtleri de ayrı bir etnik topluluk, ayrı bir halk olarak ele almaya kalkışan İngiltere'nin tavrını boşa çıkarmak için İsmet Paşa, "Ben burada Türkler ve Kürtler adına konuşuyorum" demişti ama hâlâ "üzerinde Güneş batmayan imparatorluk" olduğuna inanan ve herkese yukarıdan bakan ve müthiş bir kibirle davranan Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon İsmet Paşa'ya galip bir devletin temsilcisi gibi değil, Sevr'de olduğu gibi davranmaya uğraşıyordu. Bu da müzakereleri zora sokuyor, tıkiyordu. Üzerinden iki yıldan fazla bir zaman ve Yunan ordusunun yenildiği birkaç savaş geçmiş olan Sevr'de Lord Curzon, "Sultana bir turkey (hindi) bırakacağız ama göğsünü ve butlarını değil de kemiklerini" diye dalgasını geçmişti ama kazın, hindinin ayağı hiç de öyle çıkmamıştı; tasfiye edileceği varsayılan Osmanlı dokuz canlı bir kedi gibi son anda yine kurtulmuştu işte.

Oysa İngilizler milli mücadeleyi örgütlemeye başlayan askeri ve siyasi liderlere en açık bir şekilde mesajlarını iletmışlerdi. Daha Kasım 1919'da Lord Curzon'un yeğeni olan istihbarat uzmanı Albay Rawlinson Erzurum'da Kazım Paşa ile görüşmüş ve üç maddelik bir öneri paketi sunmuştu: "Hilafeti kaldırın, cumhuriyet ilan edin ve başkentinizi de Anadolu'da bir yere taşıyın... Bunları yaparsanız İngiltere size desteğini verir." Böyle demiş ve İngiltere'nin beklentilerini açıklıkla ortaya koymuştu.

Hilafet her zaman için İngilizlerin başına bela olabilirdi; çünkü başta Hindistan olmak üzere sömürgelerinde milyonlarca Müslüman vardı ve bunlar Halife'den şu veya bu şekilde etkilenebilirlerdi. Cumhuriyet önerirken aslında ulus devlet öneriyor ve dolayısıyla etnik olarak Türk olanların dışındaki-lerle, özellikle Araplarla ve Kürtlerle de bağların kopmasını öngörüyorlardı. Başkentini Anadolu'ya taşınması ise Boğazlar ve İstanbul'da rahat etmek içindi. İstanbul yine Türklere bırakılacaktı ama Boğazlar üzerinde bir tür kontrol sağlamak için de gereken her şeyi yapacak, her yolu deneyeceklerdi.

Daha o tarihlerde çok dikkat çekici olan bu önerileri Kazım Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat ve İzzet Paşalar başta olmak üzere, önde gelen liderlere iletmış ve İngilizlerin oyununa gelmemek gerektiğinin altını çizmişti.

İşte şimdi Lord Curzon'un öfkesinin ve her fırsatta İsmet Paşa'yı aşağılamaya çalışmasının altında yatan neden yeğeniyle iletilen bu önerilerin yerine getirilmemesiydi. Madem Türkler Büyük Britanya'nın önerilerini dikkate almamış ve burunlarının dikine gitmişlerdi şimdi burada biraz burunları sürtülsün istiyordu.

Uzun haftalar boyu süren müzakereler ve çeşitli kesintilere yol açan krizlerden sonra imzalanan antlaşmanın en sıkıntılı yanı İzmir ve civarının "İyonya" adı altında fiilen Yunanistan'a terk edilmesi idi. Resmen Milletler Cemiyeti'nin himayesi altındaki bu küçük devletçik 5 yıl sonra Yunanistan'a mı, Osmanlı devletine mi bağlanacağına karar verecek bir referandum yapacaktı ama Türk tarafının bu referandumun sonucundan pek kuşkusu yoktu. İyonya'nın Genel Valisi bir Yunandı, Venizelos tarafından özel olarak seçilmişti ve herhalde referandumu kaybedecek değildi. Ege bölgesinin çeşitli yerlerine dağılmış Rumlar Bursa Mütarekesi'nin hemen ardından İyonya'ya doğru göçe başlamış ve nüfus bileşimi fazlasıyla Rumların lehine bozulmuştu. İyonya'nın yüzde 55'i Rum, yüzde 40'i Türk ve Müslüman, geri kalanları da Ermeni, Yahudi ve Levantenlerdi. Önümüzdeki 5 yıl içinde bu durumun daha da çok Rumların lehine değişeceği kesindi. Bunu bilen Türk heyeti referandum için bazı özel şartlar ve nüfusla ilgili denetim önlemleri istemişti ama güvenlik ve jandarma hizmetleri Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştı ve bu, İngiltere demekti. Lord Curzon'un tavrı hatırlandığında kurda kuzu teslim edilmişti. İngiliz kurdu bu kuzuyu Türklere yedirmemek için Yunanistan'la işbirliği içinde her şeyi yapacaktı.

Dolayısıyla en yakıcı sorun buydu ve infial de bu noktadaydı. Milli mücadelenin başlamasına neden olan İzmir kurulmadan, geri alınmadan bir barış antlaşması nasıl imzalanıyordu? Ancak başta İzzet Paşa ve Rauf Bey olmak üzere, askeri ve siyasi liderlerin büyük çoğunluğu bunun için savaşa devam etmeyi göze alamamışlar, Sakarya Savaşı'ndan sonra gelen mütareke önerisini kabul etmişlerdi. Daha o zaman İzmir ve çevresinin böyle bir statüye gireceği belliydi. Lozan'da İyonya'ya mümkün olduğu kadar az toprak bırakmak üzere bir kavga verilmişti. İngiltere ve Yunanistan "Milne Hattı" adı verilen ve daha Ekim 1919'da belirlenen geniş bir bölgenin İyonya'ya bırakılması için hayli uğraştı. Ayvalık'ın 10 kilometre kuzeyinden başlayıp İzmir'in güneyine inen bu hat Ege'nin uzunca bir sahil şeridini ve büyükçe bir nüfusu kapsıyordu ancak Türklerin bunu kabul etmesi mümkün değildi. Ayvalık dahil olmak üzere bu kadar geniş topraklardan vazgeçmemek için yeni bir savaşı bile göze alacaklarını karşı taraf anlayınca ısrardan vazgeçmiş ve İzmir'in yakın çevresiyle sınırlı bir toprağa razı olmuşlardı.

Öte yandan, Bursa Mütarekesi'nden beri de Türk tarafında el altından söylenen şey zamanı geldiğinde İzmir'in geri alınacağıydı; şu anda İngiltere'nin başını çektiği bütün büyük devletlerle savaşmak söz konusu olamazdı ama dünyanın şartları değişip de Yunanistan'la baş başa kalındığında veya büyük devletlere bir oldu-bittiği kabul ettirme koşullarının olduğuna inanıldığında İzmir'i ilhak etmek zor değildi. Mütarekeden sonra olduğu gibi şimdi Lozan'dan sonra da bu söylenti, daha doğrusu söz ve vaat dolaşıma sokularak ortalık sakinleştirilmeye çalışılıyordu.

Ayrıca İzmir'in "şimdilik" bırakılması karşılığında İngilizlerin çok direndiği Kerkük ve Musul konusundaki kazanımlar hatırlatılıyordu. Dünya savaşını bitiren Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiliz ordusunun işgal ettiği bu topraklar misak-ı milli sınırları içindeydi ve en çetin görüşmeler, tartışma-

lar bu konuda olmuştı. Bu bölgenin aynı zamanda bir petrol deposu da olduğu bilindiği için sömürgeci İngiltere burasını bırakmaya hiç niyetli değildi. Uzun ve sert tartışmalar bir uzlaşma noktasına varamayınca görüşmeler kesilmiş ve İsmet Paşa İstanbul'a dönüş hazırlıklarına bile başlamıştı. İzmir'in İyonya'ya bırakılmasına razı olurken bir de Musul ve Kerkük'ten vazgeçmek mümkün değildi. Sonunda İngilizler geri adım atmak zorunda kaldılar. Yine misak-ı milli içinde değerlendirilen Halep Fransa'nın kontrolündeki Suriye'ye bırakılırken Antakya ve İskenderun Osmanlı'ya verilecekti.

İngilizlerin oluşturmaya karar verdiği yeni Irak devletinin sınırları ise Türkmenlerin yoğun olduğu Kerkük'ün kuzeyinden geçecek, yani Musul, Hewler (Erbil), Dohuk ve Çölemerik (Hakkari) gibi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölge Osmanlı'ya bırakılacaktı. İsmet Paşa nüfusunun Türkmenlerden oluştuğunu belirterek Kerkük için çok ısrar etti ve referandum önerdi ancak İngilizler Kerkük'ten vazgeçilmezse diğer bölgeleri de bırakmayacaklarını ve sorunu Milletler Cemiyeti'ne taşıyacaklarını söyleyerek rest çekince İstanbul'daki hükümetin görüşünü ve onayını alan Türk tarafı daha fazla ısrar etmedi. Böylece önemli bir Kürt nüfusu ve henüz ne kadar olduğu tam bilinmeyen önemli bir petrol kaynağı Osmanlı'nın oldu. Kerkük için Lozan'da yapılacak bir şey kalmamıştı ama Musul vilayetinin ve İskenderun'un alınması gerçekten önemliydi.

Hristiyan azınlıkların, yani Ermenilerin ve Rumların kaderinin ne olacağı, haklarının ne ve nasıl belirleneceği de büyük tartışmalara yol açmıştı. Aslında Yunanlılar da Türkler de bir mübadele olabilir mi, diye düşündüler. Nüfusu hayli az olan Yunanistan, özellikle Venizelos mübadeleyi çok istiyordu. Yunan tarafı Ege adaları ve Batı Trakya'daki Müslümanlardan, Türk tarafı da Anadolu ve İstanbul'daki Ortodoks Rumlardan kurtulmanın bir yolunu bulsa hayli memnun olacaktı. Ancak

bu hiç de kolay değildi. Özellikle 1919-1922 arasındaki milli mücadele sürecinin de hızlandırdığı bir tarzda Osmanlı devleti aslında bir Türk ulus devleti haline geliyordu. Geliyordu ama henüz bunu idrak etmiş ve kabullenmiş değildi. Hâlâ kendini “imparatorluk” yani çokuluslu, çok dinli, çok dilli bir devlet olarak düşünüyor ve dolayısıyla Balkan Savaşı’ndan sonra İttihatçıların iyice geliştirdiği Türk milliyetçiliğinin etkisi altına girmesine rağmen devletin resmi söylemi ve tavrı açıkça Rumları ve Ermenileri reddetmiyor, onları “öteki”leştiriyordu.

Ege bölgesindeki kalabalık Rum nüfusun İyonya’ya toplanması bir bakıma rahatlatıcı olmuştu. Karaman Rumları denen ve Niğde, Ürgüp gibi yerler başta olmak üzere orta Anadolu’da sayıları 200 bine yaklaşan Ortodoks Hristiyan Türkler ise ciddi bir sorun olarak görülüyordu. Hristiyan oldukları için devletin zirvesinin iyi gözle bakmadığı ama etnik kimlik olarak Türk oldukları için, Yunan alfabesiyle ama Türkçe yazıp, konuştukları için de ne yapacaklarını tam bilemiyorlardı. Gerçekten de bir yolunu bulsalar bu insanları Yunanistan’a göndermekte tereddüt etmeyeceklerdi. Bunların yanı sıra sayıları yine bir o kadar olan İstanbul Rumları da milli mücadele liderleri açısından bir sorundu. İstanbul nüfusunun beşte birini oluşturan bu kesime hiç güvenmiyorlardı. 1915’te “tehcir” adı altında Ermeniler nasıl yok edilmiş ve artık devlet için “tehlike” oluşturmayan önemsiz bir sayıya indirilmişse, Karadeniz’den nasıl Pontus Rumları göçe zorlanarak bu bölgede etnik temizlik yapılmışsa, İstanbul’da da yapılmalı, diye düşünülüyordu. Ama şimdi değil, onun da zamanı gelecekti. Hatta Lozan’da Hristiyan azınlıklara dini ve kültürel haklar tanınmak zorunda kalınacaktı.

İngilizlerin, Ermeni ve Rumların yanı sıra Kürtleri de Türklerden ayrı, farklı bir milli kimlik, “etnisite” olarak kabul ettirme çabaları da Türk heyeti tarafından sert ve kararlı bir şekilde karşılandı. Kürtlerin Müslüman olması İsmet Paşa ve arkadaşlarının elini güçlendiriyordu. Nitekim İsmet Paşa milli

mücadeleyi “Türkler ve Kürtler olarak” birlikte verdiklerini ve şimdi Lozan’da her iki halk adına konuştuğunu söylerken rahattı. Kürtlere özerk bir statü verebileceklerini de söyledi. Bu da kayıt altına alınınca Kürtler konusundaki sorunlar aşıldı.

Uzun tartışmalara yol açan diğer sorunlar, Osmanlı devletinin borçları, kapitülasyonların kaldırılması ve Boğazların statüsü oldu. Dünya Savaşı öncesinde 4 milyon kilometre kare olan Osmanlı toprakları şimdi Musul ve İskenderun’un da katılımıyla 800 bin kilometre kareyi ancak geçiyordu. Yani Osmanlı topraklarının dörtte üçünden fazlası kaybedildiğine göre borçların da ancak dörtte birine yakını üstlenilebilirdi. Ancak devlette devamlılığın esas olduğu ileri sürülerek yapılan pazarlıklar sonucunda İsmet Paşa ve arkadaşları borçların yaklaşık yüzde 80’ini ödemeyi kabullendiler. Buna karşılık kapitülasyonlar kaldırılıyordu. İstanbul ve Çanakkale Boğazları ise Osmanlı’ya ait olacak ancak uluslararası statüsünün belirlenmesi için ayrı bir konferans toplanacaktı.

İzmir ve İyonya sorunu, borçların kabullenilmesi, Boğazlar için ayrı bir konferansın düzenlenmesinin kabul edilmesi gibi tartışmalara ve itirazlara yol açan sorunlara rağmen Lozan’da imzalanan antlaşma Osmanlı’nın Rusya Çarlığı’nın ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun kaderini paylaşmaktan kurtulması anlamına geliyordu. Türkler ne yapmış, etmiş sonuçta devletlerinin ayakta kalmasını sağlamışlardı. Hem de İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un dediği gibi elde kalanlar hiç de öyle “hindinin kemikleri” falan değildi. 800 bin kilometre kareden fazla toprağa ve zengin petrol yataklarına sahip olan, nüfusu da 13 milyona yaklaşan bu yeni devlet artık bir “imparatorluk” değildi tabii ama zaten uzunca bir zamandır bir Türk ulus devleti olma yoluna girmişti ve bundan da şikayetçi görünmüyordu. Çağın da bir gereği olarak artık bu yolda ilerleyecekti...

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

“MEDENİ HEDEFLERDE SÜRAT, İÇTİMAİ GAYELERDE TEKÂMÜL YOLU...”

27 Nisan 1926
Salihli – Manisa

EGE KASABASI SALİHLİ’NİN ana caddesinde dolaşan adamların, dükkânlarının önünde oturan esnafın, kahvelerde oturup nargile tütüren aylak erkeklerin hemen hepsinin kafalarındaki renkli, tüylü şapkalar komik bir manzara oluşturunuyordu. Kasabanın erkekleri birkaç gündür kafalarında kuş yuvası gibi duran bu tuhaf şapkalarla ortalıkta dolaşıyorlardı çünkü Kaymakam Cevat Fehmi Bey’in kati emri vardı; erkekler şapkasız sokağa çıkamazdı. Hükümet karar almış, Meclis de kanun çıkarmıştı, artık fes veya sarık yerine şapka giyilecekti. Telâl çıkarıp bütün kasabayı dolaştıran genç kaymakam şapka giymeden sokağa çıkanların tutuklanıp, kasabanın cezaevine konulacağını ve ayrıca yüklü para cezasına çarptırılacaklarını ilan etmişti. “Medeniyet yolunda hızla ilerliyoruz ve herkes buna uyacak” diyor, başka bir şey demiyordu. Polis ve zabıta

seferber olmuştu, sıkı kontrol yapıyorlardı. Ancak kasabada yeterince şapka yoktu ve İzmir’den, yani İyonya’dan istemelerine rağmen bir türlü gelmiyordu. Erkekler sokağa çıkamaz, işe, kahveye gidemez olmuşlardı. En sonunda savaş sırasında göç etmiş bir Ermeni olan Serpuşyan’ın deposunda çok miktarda şapka olduğunu keşfettiler ve bir akşam bu depoyu yağmalayarak kasabanın erkeklerine dağıttılar. Oysa depoda buldukları şapkalar renkli, süslü kadın şapkalarıydı, ancak kasaba bunu bilmiyordu, herhalde kaymakam da farkında değildi. Böylece kasaba tiyatro sahnesine dönmüştü. Adamlar ilk gün birbirlerine bakıp çok gülmüşlerdi ama evden dışarı çıkamamaktan iyiydi.

Birkaç gün bu tiyatro böyle devam edince sonunda, erkeklerin kadın şapkalarıyla dolaştığının farkında olan biri, ailesini ziyarete gelmiş Darülfunun öğrencisi Hikmet Bey İstanbul’da tanıdığı bir gazeteciye telgraf çekerek olanları duyurdu. Ertesi gün *Tasvir-i Efkar* gazetesinde çıkan haber Salihli’deki durumu “trajikomik” olarak nitelendiriyor ve hükümeti göreve davet ederken, “Bu cahil ve zorba kaymakam daha ne kadar Salihli’de kalacak?” diye soruyordu.

Bu haber İstanbul’un siyasi ve kültürel mahfillerine bomba gibi düşerken sadece eğlenceli sohbetlere konu olmakla kalmadı, bir siyasi krize ve ciddi tartışmalara da yol açtı. Başvekil Rauf Bey ve hükümet, Birlik ve Refah Fırkası çok rahatsız olmuşlardı. Üstelik bu haber benzer başka haberlerin de yolunu açmış artık gazeteler Anadolu’nun çeşitli yerlerinden Şapka Kanunu’nun uygulamalarına ilişkin havadislerle doluyordu. Salihli Kaymakamı Cevat Fehmi Bey hiç de yalnız değildi. Ve daha da önemlisi ana muhalefet partisi Vatan ve Hürriyet Fırkası, Cevat Fehmi Bey ve benzeri bürokratlara sahip çıkıyordu. VHF lideri Mahmut Esat Bey *İleri* gazetesine verdiği demeçte, “Onların büyük bir iyi niyet ve azimle hal-

kı aydınlatmaya, eğitmeye ve medeniyet yolunda ağır aksak yürüyüşümüzü hızlandırmaya yönelik gayretleri tenkit değil teşvik ve takdir gerektiriyor. Kendi haline bırakırsanız cahil halk şapkayı benimser mi, tabii ki yol gösterme ve kontrol olacaktır” diyordu.

BRF’nin Erzurum Milletvekili olmasına rağmen hükümeti eleştirmekten geri durmayan Birinci Ordu Müfettişi Kazım Paşa da tartışmaya katılmıştı. *İkdam* gazetesine verdiği mülakatta Salihli’de olanları sert bir dille eleştirerek “maskaralık” diyor ve hükümetin “inkılâp siyasetini gözden geçirmesi gerektiğini” belirtiyordu. “İktisadi ve sanayi olarak Batı’nın gerçekleştirdiklerini tabii ki alıp, kullanacağız. Biz de hızla fabrikalara sahip olmalıyız, ancak bu, Avrupa memleketlerinin her şeyini alıp, taklit edeceğiz, milli ve manevi değerlerimizi inkâr edeceğiz, unutacağız anlamına gelmez” diye uyarıyan Paşa, “Medeni hedeflerde sürat, fakat içtimai gayelerde tekamül yolu tutmalıyız. Ben taassuptan uzak terakki sever bir adamım” diyordu.

İki gün sonra aynı gazeteye bir beyanat veren Rauf Bey, Kazım Paşa ile “tamamen aynı fikir ve kanaatte” olduğunu belirtti. “Hükümetimizin, liberal iktisattan yana olmakla birlikte milli ve manevi değerlerimize ne kadar bağlı olduğu da bilinir. Biz liberal olduğumuz kadar, muhafazakâr ve demokratız da. Memleketimiz medeniyet yolunda ilerlerken iktisadi adımlarımız ne kadar süratli olsa da içtimai inkılâplarımız daha mutedil, daha yavaş ve tedrici olmak zorundadır” diyordu. Salihli ve bazı yerlere müfettişler gönderildiğini bildiren Başvekil gelecek raporlara göre davranacaklarını söyleyerek sözlerini şöyle bitiriyordu: “Yanlıı yapanı hoş görmeyiz, derhal görevden alırız. Biz ahaliye zulmetmek için İstiklal Savaşı vermedik.”

Nitekim hükümet Salihli Kaymakamı Cevat Fehmi Bey’in yanı sıra bazı idarecileri görevden alacak ve şapka kanununun uygulanması konusunda daha dikkatli ve müş-

fik olunması için bir genelge yayınlayarak bundan sonra teftiş işini de sıkı tutacaktı.

Salihli’de bir kaymakamın halka bu davranışının ülkenin siyasi gündemini belirlemesi boşuna ve sebepsiz değildi. Çünkü artık üç buçuk yıldır iktidarda bulunan Birlik ve Refah Fırkası yeni bir devlet inşa etmek zorunda olduğunun farkında ve “muasır medeniyet seviyesine hızla çıkmalı ve hatta geçmeliyiz” diyen ana muhalefet partisi VHF’nin de ciddi baskısı altındaydı. BRF’nin içinde de VHF gibi düşünenlerin sayısı hiç de az değildi ve zaman zaman birlikte hareket ettiklerinde Meclis’te çoğunluğu oluşturdıkları da oluyordu. Sol partiler de onların paralelinde davrandıklarında Rauf Bey ve arkadaşları iyice güç durumda kalıyor, hükümet bazen İslamcı partilerin desteğine ihtiyaç duyabiliyordu.

Kazım Paşa’nın veciz sözlerinde ifadesini bulduğu gibi BRF de “terakki sever” idi, medeniyet yolunda ilerlemek gerektiğine inanıyordu ancak bunun dikkatli ve mutedil bir şekilde yapılması taraftarıydı. VHF’nin “Halka rağmen, halk için” sloganına uygun bir inkılâp politikası BRF tarafından ne benimsenebilir, ne de uygulanabilirdi. Aslında itidalli bir şekilde Avrupa ülkeleriyle ve medeniyetiyle uyum sağlayacak birçok adım atılmıştı, “inkılâp” denilen çeşitli reformlar yavaş yavaş yapılıyordu; örneğin, ölçü aletleri ve takvim değişmiş, hafta tatili Cuma gününden Pazar gününe alınmıştı. Daha da planlanan, tartışılanlar vardı; herkesin bir soyadı olması, kadınlara seçme ve seçilme hakkı, alfabenin değiştirilerek Latin harflerinin benimsenmesi ve en önemlisi de laiklik meselesi hep tartışma gündemindeydi. Hükümet ve BRF liderlerine göre bunlar zamanı gelip, şartları oluşunca adım atılacak, halkı çok sıkıp zorlamadan yapılacak reformlardı. Ancak VHF’de ifadesini bulan bir kamuoyu baskısı zaman zaman bunaltıcı oluyor ve şapka kanununun uygulamalarında görüldüğü gibi

yerel yöneticileri etkiliyordu. Çoğunlukla yeni mezun gençlerden meydana gelen kaymakamlar ve diğer yerel yöneticiler VHF'ye daha sempatiyle bakıyor, kulakları daha çok onlara dönük oluyordu. Şapka kanununa kadar halkın günlük yaşamını etkileyen, halka doğrudan değen değişiklikler olmadığı için inkılâp tartışmaları daha çok dar bir siyasi ve entelektüel çevrede kalmış, Anadolu'ya pek yayılmamıştı. İlk kez şapka meselesiyle birlikte inkılâplar Anadolu'da da daha güçlü hissedilmeye başlanmıştı.

İşte bu süreçte ana muhalefet partisi olan VHF, sol partilerin de desteğini alarak devletin adının resmen değiştirilmesi için harekete geçti. Meclis'e verilen bir yasa teklifinde yeni bir devletin kurulmakta olduğu ileri sürülerek ve seçim kanununda "Türkiye Devleti" adının geçtiği de hatırlatılarak, devletin adının artık "Osmanlı Devleti" olmaktan çıkarılıp, resmen "Türkiye Devleti" olması istendi. VHF ve bu öneriyi destekleyen sol partilere göre böyle bir değişiklik siyasi olarak da gerekli ve anlamlıydı çünkü artık ülkeyi yöneten gerçekten de Osmanlı hanedanı, padişah değildi. Üç yıllık milli mücadele süreci "Büyük Millet Meclisi" adı altında halkın seçtiği bir organla yürütülmüş ve İstanbul'daki Padişah ve hanedan ailesi bu mücadeleden uzak durmuştu. Hatta bazıları karşı tavır almış ve yüzlerce yıllık Osmanlı hanedanı da eski itibarını koruyamaz hale gelmişti. Ömer Faruk'un gizlice Anadolu'ya geçip milli mücadeleye destek vermesi hanedan ailesini kurtarmamıştı. Artık çağın da bir gereği olarak Sultan bir tür temsili "Devlet Başkanı" olmaktan ileri gidemezdi. Ülkeyi asıl yöneten seçimlerle belirlenen meclis ve onun içinden çıkan hükümetti, başvekil ve "vekil" denilen bakanlardı.

Bu girişim tahmin edileceği gibi büyük tartışmalara ve tepkilere yol açtı. BRF'nin içinde de bu doğrultuda düşünenler olmakla birlikte Meclis çoğunluğu böyle bir adım atacak durumda değildi. Buna benzer kritik anlarda olduğu gibi milli mücadelenin Başkumandanı Ahmet İzzet Paşa yine ağırlığını

koydu ve bu öneriye şiddetle karşı çıktı. “Altı yüz yıllık devletin yıkılmasına izin verilemeyeceğini” kesin bir dille ifade ederken, bunun arkasında cumhuriyet niyetinin olduğunu belirtti ki, yanlış da değildi. Ama cumhuriyetin ötesinde İzzet Paşa laiklik meselesinin de gündeme geleceğini biliyordu ve İslami duyarlılığıyla bilinen, “Şarabı bile besmeleyle içer” denilen eski Başkumandan “Son Devşirme” olarak devletini şiddetle savundu. Arnavut kökenli, hatta bir ara Arnavut Krallığı için adı geçen İzzet Paşa son nefesini verinceye kadar Osmanlı’nın koruyucusu ve kollayıcısı olacaktı.

Avrupalıların zaten “Türkiye” ismini kullanmaları, Osmanlı’ya “Türkiye” diyor olmaları önemli değildi. Lozan’la sınırları belirlenen yeni devletin nüfusunun çoğunluğu Türklerden meydana geliyordu ama yaklaşık üçte biri de hâlâ başka milli ve dini topluluklardan, halklardan meydana geliyordu. Yeni nüfus sayımı yapılmış ve 13,5 milyonluk nüfusun yaklaşık 9 milyonu Türk, 3,5 milyon kadarı Kürt, diğerleri de Rum, Ermeni, Yahudi, Süryani gibi gayrimüslimlerden oluşuyordu. Yani yüzde 92 kadarı Müslüman, yüzde 8 kadarı da gayrimüslimdi. Dolayısıyla yeni devlet zamanla Türklerin “ulus devleti” olmaya doğru gidebilirdi ama 1920’lerde henüz bunu böyle bir isim değişikliğiyle ilan etmenin ve herkesin gözüne sokmanın alemi yoktu. İzzet Paşa’nın ağırlığını koymasının da etkisiyle sonuçta bu yasa teklifi kadük oldu; Türkiye adının Meclis tarafından reddedilmesi gibi bir sonuç da istenmediğinden bir yolu bulup Meclis’in gündeminden çıkartıldı. Ama teklifi verenler de amaçlarına bir ölçüde ulaştılar; çünkü her şeye rağmen gelecek için bir patika da belirgin hale gelmişti. İleride bu patikadan ilerleyerek amaçlarına ulaşmak isteyenler elbette olacaktı.

Devletin adına resmen “Türkiye Devleti” denmesi girişimi doğrudan doğruya laiklik tartışmalarını da alevlendirmişti. Yine VHF ve sol partiler laiklikten yanaydı, anayasadaki

“Devletin dini İslam’dır” ifadesinin kaldırılmasını istiyorlardı. Bu ifade sadece nüfusun yüzde 8’ini oluşturan gayrimüslim vatandaşlarını dışlamakla, ötekileştirmekle kalmıyordu, madem “muasır medeniyet” yolunda ilerlenecekti o zaman devlet ile din işleri birbirinden ayrılmalıydı. Bütün Avrupa zamanında büyük mücadelelerle, çatışmalarla bunu yapmış, Kilise dünyevi hayattan kovalanmış, kendi alanına çekilmişti. Aynı şey Cami için de olmalıydı. Ancak Osmanlı’da bunun olması hiç de kolay değildi. VHF’nin genç ve ateşli kadroları bunu anlamakta zorlanıyordu ama Rauf Bey ve BRF liderleri bu konuda hata yaptıklarında sonuçlarının vahim olacağını bilecek siyasi tecrübeye sahiptiler.

Bu arada VHF laiklikle birlikte “Hilafetin kaldırılması” gerektiğinden de söz etmeye başlamıştı, hatta bir grup genç milletvekili bunun için de bir kanun teklifi hazırlamış, vermek için uygun zaman kolluyorlardı. “Halife” makamını işgal eden Sultan Ömer Faruk’un da bu konuda çok hassas olmadığı biliniyordu, ancak Başdanışmanı, aslında sözünden dışarı çıkmadığı akıl hocası Ahmet İzzet Paşa bu konuda da çok sert bir tepki gösterince Halifelik makamına dokunmanın öyle kolay olmayacağı daha çabuk anlaşıldı. “Son Devşirme” ile birlikte oldukça kalabalık bir devlet ricali açık tavır alarak hilafete sahip çıktı. Başvekil Rauf Bey ve Kazım Paşa da hilafet yanlısıydı, öyle ki saltanata dokunulabilir, hilafete dokunulamazdı. Rauf Bey açık konuşuyordu: “Babamın ve benim boğazımdan bugüne kadar Halifenin, Padişahın ekmeği geçti. Bu lokmalara ihanet etmemi kimse benden beklemesin. Ne Hilafetten vazgeçeriz, ne de Saltanattan...”

Böylece anlaşıldı ki, laiklik meselesi ancak zaman içinde din işlerinin devletin diğer siyasi işlerinden ayrılması olarak ve yavaş yavaş gelişecek, şekillenecekti. Ama bu tartışmalar esnasında Şeyhülislamlık makamının kaldırılması gibi önemli bir adım atılıverdi. Modernleşme, devletin daha iyi ve etkin yönetimi için yapılan reformlardan biri olarak gündeme gelen

bu düzenlemeyle hükümet içinde bir devlet bakanlığı kuruldu ve din işleri oradan yönetilmeye başlandı. Yapılan hukuk reformu zaten şeriat mahkemelerini tasfiye etmişti. Bu tür adım ilerleyen itidalli reformlarla din de zamanla kendi alanına doğru çekilecekti.

Laiklik meselesiyle birlikte diğer büyük tartışma ve anlaşmazlık Latin harflerinin benimsenmesine ilişkindi. 1926 yılında Sovyetler Birliği'nin içinde yer alan Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin Latin harflerini benimsemesi Osmanlı'da da bu adımın atılması zamanının geldiğine ilişkin güçlü bir rüzgâr oluşturmıştu. Aslında daha dünya savaşı öncesinde Enver Paşa'nın da gündeminde olan bu sorunla ilgili olarak eski ve ünlü İttihatçı Abdullah Cevdet'in *İctihad* dergisi etkili bir kampanya yürütüyordu. Laiklik tartışmasının da bağlandığı bu harf inkılâbı, laiklik, kadınlara seçme ve seçilme hakkı gibi ülkede derin bölünmeler, toplumsal saflaşmalar ve kutuplaşmalar yaratıyordu. Adını "*Djevdet*" diye yazarak bazı şeylere öncülük etmeye çalışan, her zaman radikal, hatta marjinal olmuş ama fikirleriyle de çok kişiyi etkilemiş Kürt asıllı Abdullah Cevdet İslamcı çevrelerin de düşmanlığını kazanmış, dinsiz olarak tanınmıştı. Hatta 1932 yılında kalp krizinden öldüğünde Aya-sofya Camii'ne getirilen cenazesi sahipsiz kalacak, namazının kılınmamasını isteyenler olacak, ancak yazar Peyami Safa'nın ricasıyla belediye tarafından Merkezefendi Mezarlığı'na gömülecekti.

Tanzimat'tan beri, yani 150 yıldır kendisine Batı Avrupa'yı örnek almış, "Batılılaşma" ile çağı yakalamayı, modernleşmeyi, medenileşmeyi bir ve aynı şey olarak kabul eden bir entelektüel sınıf yetiştirmiş olan Osmanlı, milli mücadele sonrasında içine girdiği yeni bir devlet inşa etme sürecini aynı zamanda itidalli bir şekilde toplumu da yenileme süreci olarak değerlendiriyordu. VHF'de ifadesini bulan daha radikal

bir modernleşme anlayışı esas olarak muhafazakâr ve müte-deyyin bir damardan beslenen BRF’de zaman zaman etkili oluyordu ama “milli ve manevi değerlere bağlılık” Rauf Bey ve arkadaşları için önemliydi. Rauf Bey sık sık, “Biz, milleti-mizin değerlerine aykırı bir iş yapmayız, milletimizin desteği olmadan, millete rağmen bir adım atmayız. Birlik ve beraber-liğimiz her şeyden önemlidir ve ne yaparsak, hangi adımı atar-sak en büyük birliği oluşturarak ve refahımızı dikkate alarak atarız” diyerek VHF’den farklarını ortaya koyuyordu.

Vatan ve *Tasvir-i Efkar* gazetelerinin yazarları, Ahmet Emin ve Velid Ebüzziya’ya röportaj veren Başvekil, demok-ratik bir anlayışı savunuyordu: “Kuvvetini yalnız milletin rey ve muvafakatinden alarak ve başka hiçbir tesir veya kuv-vetin karşısında eğilmeyerek, en isabetli kararlarıyla millet ve memleketi her gün arta arta saadet ve selamete yüksel-teceğine zerre kadar şüphe olmayan hükümet tarzı işte bu-dur. Millet esasen bu idare şeklini hak edip zaferiyle temin etmiştir.”

Gazetecilerin,”Kuvvetli hükümet nasıl olabilir?” sorusuna ise şöyle cevap veriyordu: “Benim anladığım kuvvetli hükü-met, vazife ve selâhiyetlerini ve bunların icaplarını müdrik, milli hakimiyet esasını benimsemiş, kanaatlerini ve maruz ka-lacağı zorlukları ancak ve ancak Millet Meclisi’nde samimi ve açık tartışmalarla halletmek esasına sadık, tecrübeli ve olgun bir heyet demektir. Yoksa bazılarının sandıkları gibi zorbalık-la ve yumrukla iş görmek isteyen bir heyete kuvvetli hükümet demek asla doğru olmaz.”

Yine de bazen bu iki modernleşme anlayışı arasındaki fark bir siyasal veya kültürel kriz olarak patlak verdiğinde orta yaş ve üzeri BRF’den yana dururken eğitimini yeni tamamlamak-ta olan genç nüfusun daha çok VHF’den yana olduğu görülüyordu. Herkesi okur-yazar yapmaya yönelik büyük bir eğitim seferberliği başlatıldığı için hızla bir tür aydınlanma süreci de ilerliyor ve Osmanlı’nın altı yüzyılı geçen tarihinden gelen

nispeten eski ve geleneksel değerlerle genç kuşaklar karşı karşıya geliyor, bazen çatışmaya sürükleniyordu.

Bu kuşaklar etkili ve yetkili yerlere gelerek ülkenin kadelerinde söz sahibi oldukça 1920'lerin ikinci yarısından itibaren tartışılmaya başlanan hemen bütün reformlar, laikliğin daha ileri aşamalara ulaşmasından kadınlara seçme ve seçilme hakkına ve nihayet Latin alfabesinin benimsenmesine kadar hepsi 1930'larda ve 1940'larda adım adım gerçekleşecekti.

Geleneksel Osmanlı kültürünün ve elitinin "ulus devlet" temelli yeni siyasi ve askeri elite baş etmesi zordu. Zaman yeni Türk elitinin lehine çalışıyordu.

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR'İN KARA GÜNÜ

6 Mayıs 1927
İzmir (Smyrna)

İZMİR'İN GÖZTEPE SEMTİNDEKİ Kız Meslek Lisesi'nin önündeki referandum kuyruğunda bekleyen Rumlar ne kadar rahat ve neşeliyse, diğerleri de o kadar gergin ve sıkıntılı görünüyordu. “Diğerleri”nden kasıt sadece Türkler değildi; Rum olmayan hemen herkes, yani Türklerin yanı sıra Yahudiler, Ermeniler, Levantenler referandumda Yunanistan’a bağlanmak istemiyorlardı. Onlar Osmanlı devletine katılmak için “kırmızı” oy pusulası kullanacaklardı; Rumlar ve ilginçtir ki onlarla birlikte bazı Türkler ve az sayıda Ermeni ve Levanten ise “mavi” oy pusulalarını sandıklara atıp Yunanistan’a bağlanmayı onaylayacaklardı. Rumlar ve müttefikleri sonuçtan emindiler, diğerleri de emindi ama yine de oy kullanma oranlarına bağlı olarak belki bir şey olur diye oy kullanılması için yaygın bir kampanya ve örgütlenme yapılmıştı. Rumlar sonuçtan emin olup da sandığa gitmekte ayak sürerlerse sonuç az farkla Türkler lehine çıkabilirdi. Ancak bu durumun Rumlar da farkındaydı ve sandığa gitmek konusunda hiç de tembellik etmemişlerdi. Bundan dolayı sandıkların yerleştirildiği resmi binaların önünde uzun kuyruklar oluşmuştu.

Referandum sandıkları okullara ve bazı resmi binalara yerleştirilmişti. Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde yapılacak referandum için hazırlıklar haftalar öncesinden başlamıştı. Cemiyetin Norveçli ve İsveçli gözetmenlerinin yanı sıra Yunan, Türk ve İngiliz görevliler de sokaklarda dolaşıyor, oy kullanma işlemlerini izliyorlardı. 18 yaşını doldurmuş kadın ve erkeklerin referandumda oy kullanma hakkı vardı. İzmir'in yanı sıra Kuşadası, Çeşme, Seferihisar, Ödemiş ve Menemen gibi kasabalarda da yaklaşık 250 bin kişinin oy kullanması bekleniyordu. Beş yıl öncesinin 400 binlik nüfusu, gerek Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerinden göçen Rumlar, gerekse de Yunanistan'dan ve adalardan gelenlerle birlikte 500 bine yaklaşmıştı. Yüzde 60'dan fazlası Rum'du ve referandumun böyle güle oynaya yapılmasının nedeni de buydu. Kerkük'te referanduma karşı çıkan İngiltere İyonya'daki sonuçtan kuşku duymadığı için hiç itiraz etmemiş ve Lozan'da beş yıl sonra referandum düzenlenmesini kabul etmişti. Yunanistan da itiraz etmemişti çünkü İngiltere ile el ele verince nasıl olsa kazanacaklarına güvenmişlerdi. Sadece güvenmekle yetinmemişler elbette bu beş yıl içinde referandumdan Yunanistan'a bağlanma sonucunun çıkması için gereken her türlü tedbiri de almayı ihmal etmemişlerdi.

Güneyde Kuşadası'ndan başlayıp kuzeyde Menemen'i geçip Foça'ya kadar çıkan ve dar bir sahil şeridiyle Karaburun yarımadasını kapsayan İyonya esas olarak İzmir, yani Smyrna ve yakın çevresinden oluşuyor, topraklarının yüzölçümü 7800 kilometre kareyi buluyordu. İyonya'nın resmen ilan edildiği 1922 yılında İzmir'in nüfusu 270 bindi; bunun 140 bini Rum, 80 bini Türk, 12 bini Ermeni, 20 bini Yahudi ve 15 bini de Avrupalılar ve Levantenlerdi. İzmir sadece Ege bölgesinin tarımsal ürünlerinin dünyaya ihraç edildiği önemli bir liman değil aynı zamanda Osmanlı'nın Avrupa'ya açılan önemli bir

kapısı, bir ticaret ve kültür merkeziydi. Balkan Savaşı'ndan sonra Selanik Osmanlı'dan gidince Ege'de rakipsiz kalmıştı. Yunan ordusu İzmir'e çıkınca milli mücadelenin de meşalesinin yakılması ve savaş yorgunu Anadolu insanının yeniden silaha sarılması bu nedenleydi. İzmir de giderse İstanbul'dan başka benzer büyük ve kozmopolit bir şehir ama aynı zamanda Türklerin Anadolu'da yaratmış olduğu kültür ve medeniyeti temsil edecek bir şehir kalmıyordu. Ama işte buna rağmen İzmir gözden çıkarılmıştı, daha doğrusu çıkarılmak zorunda kalınmıştı, şimdi de referandumda tamamen elden gideceğini herkes biliyordu. “6 Mayıs” Türkiye'nin tarihine kara bir leke olarak kazınacaktı; İzmir'in Yunan'a savaşız bir şekilde teslim edildiği “kara gün” olarak anılacaktı.

Referandum sonuçları ertesi gün belli olacaktı, sayım ancak biterdi ama oy kullanım oranının yüksekliği ve oluşan kuyrukların bileşimi sonuç konusunda bir sürprize yer bırakmıyordu. Geride kalan beş yıl içinde İyonya'nın Rum nüfusu yüzde 60'ı geçmiş, Ermeniler veya Yahudiler arasında değilse de bazı Giritli göçmen Türkler arasında da Yunanistan'a bağlanılırsa hayatın daha iyi olacağına ilişkin bir fikir oluşmaya başlamıştı.

Genel Vali Aristidis Stergiadis gayet akıllı ve bilinçli bir şekilde çalışmış ve İyonya'nın “anavatan” dedikleri Yunanistan'ın bir parçası olması için gereken her şeyi yapmıştı. Bu noktada İyonya Üniversitesi'nin kurucusu Profesör Konstantin Karateodori'yi de unutmamak gerekirdi. Beş yıl boyunca üniversite sadece İyonyalıları üzerinde bir Yunan hegemonyası kurulması için etkin bir ideolojik ve kültürel faaliyet yürütmekle kalmamış, daha da önemlisi Avrupa'ya ve dünyaya bu toprakların Yunan olduğunu ve öyle kalması gerektiğini en iyi anlatan, hatta dünyayı ikna eden başlıca merkez olmuştu.

Daha baştan İngiliz poundunun resmi para birimi olarak kabul edilmesi hem İngiltere'yi hem de yabancı sermayeyi bölgeye çekerken belli bir ekonomik gelişme ve zenginlik

yaratılmasına da yol açmıştı. Aslında Levantenler bu ekonomik politikadan ve kurulan fabrikalardan tabii ki memnundular ama yine de Rumlar tarafından aşağılanmaya tahammül edemiyorlardı. Osmanlı idarecileri, yani Türkler eskiden beri onları el üstünde tutup ve en iyi şekilde davranırken Rumlar İyonya'nın kuruluşundan beri çok kötü davranıyorlardı. Belki de Türklerin taktiğini uyguluyorlardı, yani onları kaçırtıp yaratmış oldukları zenginliklere, birikime el koymayı düşünüyorlardı. Yahudiler ise Balkan Savaşı sırasında Yunanların Selanik'i ele geçirmelerinden beri Rumların aleyhinde bir havaya girmişlerdi. Vali Stergiadis hem Levantenler, hem de Yahudilerle yakınlaşmak, iyi ilişkiler kurmak için uğraştıysa da bunu hiçbir zaman başaramamış ve referandumda da desteklerini sağlayamamıştı.

Ertesi gün referandumun resmi sonucunu açıklamak üzere valilik binasında basın toplantısı düzenleyen Milletler Cemiyeti'nin Gözlemciler Heyeti Başkanı Norveçli Alferin Behring önce katılımın yüzde 90 olduğunu belirtti. Kadınların da oy kullanmasının önemli bir deneyim ve dünya için de yol gösterici bir örnek olması gerektiğine ilişkin dileklerini belirtmeyi ihmal etmedi. Ardından sonuçları resmen açıkladı: Yüzde 58 Yunanistan'a bağlanmasını isterken, yüzde 42 de Osmanlı devletine bağlanmak istemişti. Bu durumda İyonya, yani İzmir ve çevresi Yunanistan'ın bir ili haline gelecekti.

Sonuçların resmen açıklanmasıyla birlikte İzmir Rumların büyük sevinç gösterilerine ve kutlamalarına sahne olmaya başlamıştı. Özellikle "Kordon" denilen deniz kıyısında buzukiler çalınıyor, uzolar içilip, sirtakiler oynanıyordu. Yunanlar savaşla alamadıkları İzmir'i oyla almış ve "Smyrna" haline getirmiş olmalarını kutluyorlardı.

Öfke ve üzüntüyle valilik binasından çıkan biri üsteğmen, diğeri yüzbaşı iki genç Türk subayı bu kutlamalara bakarken,

Yüzbaşı Üsteğmen'e döndü: "Bizi savaş alanlarında hiç yene-mediler, ama siyasette, diplomaside hep yeniliyoruz. Avrupa-lılar Yunanları kendi medeniyetlerinin ataları, ilk kurucuları olarak gördükleri için hep onların yanında yer alıyorlar. Savaş alanlarında değilse de müzakere masalarında, salonlarda hep kaybediyoruz."

"Bu durum ne zaman değişecek Yüzbaşım?" diye sordu Üsteğmen.

"Bilmiyorum, ama daha bir süre böyle gider herhalde... O zaman biz de üstün olduğumuz alanda harekete geçmek için fırsat kollayacağız. İzmir için başlattığımız milli mücadele sı-rasında ordumuzun başında, başımızda İzzet Paşa yerine baş-ka biri olsaydı, mesela Doğu Cephesi Komutanı Kazım Paşa olsaydı biz bu İzmir'i Yunan'a bırakmaz, daha beş yıl önce almış olurduk. Ama İzzet Paşa Sakarya'da Yunan ordusunu durdurmakla yetindi, daha ileri gitmeye cesaret edemedi. Ar-tık iş bize düşüyor, zamanı gelince İzzet Paşa'nın yapama-dığını yapacağız. Yakaladığımız ilk fırsatta İzmir'i anavata-na silah gücüyle tekrar katacağız. Başka çaremiz yok. İzmir Türk'tür, Türk kalacaktır! Şimdi onlar gülüp, eğleniyor ama dert etme, son gülen iyi güler, demişler..."

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DIYARBEKİR'LE HEWLER, MARDİN'LE MUSUL AYRILABİLİR Mİ?

17 Ağustos 1931
Hewler (Erbil)

TÜRKLERİN “ERBİL” DEDİKLERİ tarihi Hewler Kalesi’nin içindeki Saray mahallesi eskiden beri şehrin merkezi ve önde gelen ailelerin yaşadığı bir yer olmuştu. Hem önemli bir Kürt aşiretinin, Kakai aşiretinin lideri, hem de giderek daha fazla çıkarılmakta olan petrolden elde ettiği gelirle ülkenin önde gelen zenginlerinden biri haline gelen Eyüp Ağa küçük bir sarayı andıran konağında İstanbul’dan gelen misafirlerini ağırlıyordu. İstanbul’dan gelen hatırlı misafirlere verilen ziyafete şehrin valisi Eşref Bey de davet edilmişti.

Eyüp Ağa yanında oturan aslen Trabzonlu Vali Eşref Bey’e döndü: “Az kalsın İngilizler bizi ayıracak, aramıza sınır koyacaklardı Eşref Bey. Diyarbekir’le Hewler, Mardin’le Musul nasıl ayrı devletler, aralarında sınır olan ayrı memleketler olabilir ki?”

Eşref Bey gülümsedi: “Oluyor, yapıyorlar Eyüp Ağa...” dedi, devam etti: “Bak, Süleymaniye ve Kerkük’le aramıza

nasıl sınırı çekip, Erbil'den aşağısı Irak'tır diye kestirip attılar. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı da Kraldır, Sultandır, diye Bağdat'a oturttular. İzmir'i geri almış olsak emin ol buraları da bırakmazlar, misak-ı milli falan dinlemezlerdi. O kadar kavgaya, savaş tehditlerine rağmen Süleymaniye ve Kerkük'ü bırakmadılar işte. Biz de yeni bir savaşı göze alamadık tabii. Buna da şükür deyip, Musul, Dohuk ve Erbil'in vatan topraklarına katılmasıyla yetindik.”

Eyüp Ağa diğer tarafında oturan Nejat Bey'e döndü: “İstanbul çok güzel Nejat Bey ama çok kalabalık... Ne yapacağız, insanlara iş ve aş lazım, yeni fabrikalar açmak lazım. Buradan çıkarmaya başladığımız petrole ‘kara altın’ denmesi boşuna değil, giderek daha kıymetli olacağı benziyor. İsviçre’de okuyan oğlum Süleyman geçen yaz geldiğinde gelecek için çok umutlu ve iddialı konuşuyordu. Önümüzdeki sene sonunda artık buraya dönecek, işlerin başına geçecek. Esas onunla siz daha büyük işler yaparsınız artık.”

“Yaparız Eyüp Ağa” dedi Nejat Bey, “Yaparız tabii de şimdiden başlayalım ama, ileride büyütürüz. Ayakkabı herkesin ihtiyacı, millet artık çarıktan kurtulmak istiyor, İstanbul yakınında bir ayakkabı fabrikası kurmayı düşünüyoruz, birlikte yapalım istiyoruz...”

Bu yatırımı nasıl yapabileceklerini konuşmaya daldılar... Osmanlı'nın güneydoğu ucundaki Kürt bölgesinin aşiretleri, köklü aileleri petrolün önemini anlamış ve yabancı şirketlerle de yapılan anlaşmalarla petrol üretimi artmıştı. Petrolden gelen para batıda, öncelikle de İstanbul'da yatırıma dönüşerek büyüyordu.

Lozan'da en çetin görüşmeler Musul ve Kerkük üzerinde olmuştu. Sadece Rauf Bey'in başındaki hükümet değil, milli mücadelenin önde gelen bütün liderleri kararlıydı; 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk ordusu-

nun elinde olan Musul vilayeti misak-ı milli sınırları içindeydi. İngiliz ordusu mütarekeden sonra buraya girmişti, şimdi Lozan'da geri verilmeliydi. Başlıca iki nedenle ısrarlıydılar; birincisi, bu bölgede yoğun bir Kürt nüfusu vardı, eğer yeni Türk devletinin sınırları dışında kalırlarsa çeşitli sorunlara yol açabilirlerdi. İkincisi ise bölge petrol bakımından zengindi ve gelecekte petrolün önemli bir enerji kaynağı olacağı artık belliyd. Onun için "Ben burada Türkler ve Kürtler adına konuşuyorum" diyen İsmet Paşa'yı kös dinleyen Lord Curzon da aynı nedenlerle burasını bırakmak istemiyordu. Bölgenin stratejik önemini Türklerden de daha iyi bilen İngiliz Dışişleri Bakanı hem Kürtlerin, hem de petrolün ellerinin altında olmasını istiyordu. Müzakereleri kesintiye uğratacak kadar büyüyen sorun, uzun pazarlıkların sonunda İngilizlerin Musul vilayetinin üç sancağından ancak birini, yani Musul ve Dohuk'la birlikte Kerkük'ün de Erbil ve Revanduz kasabalarını Türklere bırakmasıyla sonuçlanmış, Kerkük şehri dahil, geri kalan kasabaları ve Süleymaniye sancağını ise Irak Krallığı'nın toprakları olarak kabul ettirmişlerdi. 1922 baharında Yarbay Özdemir Bey'in yerel aşiretlerin desteğini alarak yürüttüğü Revanduz harekâtında ne kadar zor durumda kaldıklarını bilen İngilizler de Türklerle yeni bir çatışma ve savaş istemediklerinden böyle bir uzlaşma iki tarafı da tatmin etmişti.

Böylece Osmanlı devleti bir miktar daha toprağa ve büyük çoğunluğu Kürt olmak üzere yaklaşık 500 bin kadar da nüfusa sahip olacaktı. Türk siyasi ve askeri elitinin gözünde İzmir'in kaybını telafi etmezdi ama yine de hiç yoktan iyiydi!

Lozan'dan sonra ve söz verildiği gibi siyasal sistem yeniden inşa edilirken Kürtlere bir tür yerel özerklik verildi. Kürt nüfusun çoğunluğu oluşturduğu ve zaten tarihsel olarak da "Kürdistan" toprakları olan vilayetlerde belediyeler Kürtlerin yönetimindeydi ama bunun da ötesinde kültürel özerklik olarak da nitelendirilen bir sistem adım adım kurulacaktı. Zaman içinde Kürtçe eğitim ve öğretim de yapılabilir duruma gele-

cek ve Kürtçe ikinci bir dil olarak “resmen” kabul edilecekti. Kürtçe gazeteler zaten çıkıyordu, daha ileride ise Kürtçe radyo da olacaktı. Kürtler zorla asimilasyona ve ayrımcılığa tabi tutulmadığı için, yerel düzeyde kendi kendilerini yönetip, dillerini ve kültürlerini serbestçe kullanıp, geliştirebildikleri için huzursuz değillerdi. Buna rağmen İngilizlerin zaman zaman başvurdukları kışkırtmalar da olmuyor değildi ama destek bulamıyor dolayısıyla ciddi bir soruna yol açmıyordu. Petrolden gelen zenginliği de bazı Kürtler iyi kullanarak sadece ülkenin önde gelen zenginlerinden olmakla kalmıyor, siyasette ve kültür hayatında da etkili oluyorlardı.

1920’lerin sonlarında bir Kürt aydınının söylediği ilginç bir cümle, daha doğrusu bir gözlem ve tespit daha sonraları çok tekrarlanacaktı. İran, Irak ve Suriye’yi kastederek, “Diğer ülkelerde her şey olabiliyoruz” demişti, “zengin oluyoruz, öğretmen oluyoruz, vali oluyoruz, paşa bile oluyoruz ama Kürt olamıyoruz, ancak burada böyle bir sorun yok.”

1922’den beri Kürtlerle Türkler barış içinde ve nispeten huzurlu bir şekilde yaşaya gelmişlerdi ama Eyüp Ağa’nın İstanbullu misafirlerini ağırladığı 1931 yazında bazı şeyler değişmeye başlamıştı. Zamanla bu değişimlerden Türklerle Kürtler arasındaki ilişki de derin ve tehlikeli bir şekilde etkilenecekti.

Dünya “1929 bunalımı” denilen bir ekonomik felaketle boğuşuyordu. Amerika ve Avrupa’da yaygın iflaslara, intiharlara yol açan bu bunalım dünya kapitalizminin devrevi krizlerinden biri ancak o zamana kadar görülenlerin en büyüğü, en şiddetlisiydi. Bir yanda toplumun çok küçük bir kesiminde büyük bir zenginlik birikirken öte yanda çok büyük bir kesimde yoksulluğun ve sefaletin arttığı bir ekonomik düzen gün geliyor krize giriyor, ürettiğini satamaz hale geliyordu. Böylece bir ekonomik ve toplumsal yıkım baş gösteriyor, stoklar eriyor, tahrip oluyor, sermaye biraz daha büyüyüp tekelleşiyor

ve üretim çarkı yeniden dönmeye başlıyordu. Birkaç yılı alan bu süreçten hem kişiler hem de ülkeler bazında en çok yoksullar etkileniyordu tabii. 1929 bunalımında da öyle oldu ve ekonomik olarak daha yeni toparlanmaya başlayan Osmanlı da ciddi bir şekilde etkilenmişti. Barıştan sonra hızla büyüme-ye başlayan ve dolayısıyla insanlarına iş ve aş üreten ekonomi yavaşlamış, teklemeye başlamıştı. Rauf Bey'in izlediği liberal iktisat politikaları daha fazla eleştirilmeye ve devletin ekonomiye daha fazla müdahalesi talep edilmeye başlanmıştı.

Ekim ayında New York Borsası'nın çöküşüyle başlayan bu büyük bunalım yılı, yani 1929 aynı zamanda Osmanlı'nın eski borçlarının ödenmeye başladığı yıldır ve ilk taksit ödenecekti. Yine bu yıl gümrük sınırlaması da kalktığı için ithalat patlamış, Osmanlı büyük bir dış ticaret açığı vermişti. Dünya savaşının ardından tarım ve sanayiye giren yeni teknolojiler sadece sanayi değil tarım ürünlerinin de üretimini büyük miktarlarda arttırmış, dolayısıyla fiyatlar düşmüştü. Osmanlı devleti esasen tarımsal ürünler ihraç ederek ticaret dengesini kurmaya çalıştığı için bu açıdan da büyük bir sorunla yüz yüze kalmıştı. Türk parası hızla değer kaybetmeye başlamıştı. Yüksek enflasyon öncelikle dar gelirli ve yoksul insanların hayatını daha da kötüleştiriyordu.

Daha henüz Batı kapitalizmiyle yeterince bütünleşmemiş olan Osmanlı krizin etkilerini azaltmak için içine kapanacak ve ekonomide devletçi politikalara ağırlık verecekti. Sanayisini geliştirmek için devlet öncülüğünde ithal ikameci yatırımlara başlayınca tarım üretimi ve köylüler bundan olumsuz etkilenmişlerdi. Yerli malı tüketiminin özendirilmesi bir takım sergiler ve kampanyalarla teşvik edilse bile çok fazla işe yaradığı söylenemezdi.

İthalatın sınırlandırılması ve aynı şekilde ihracatın da düşmesi ekonominin daralması ve işsizliğin artmasından başka bir anlama gelmiyordu. Örneğin, ithalat 1929 da 256 milyon liradan 1933 de 74,7 milyon liraya, ihracat ise 1929 da 155

milyon liradan 1934 de 92,1 milyon liraya gerileyecekti. Ama bu da dünyada az satan ve az satın alan bir ülke olarak hem ticarete, hem de diğer alanlarda gerileme demekti. 1930'da Merkez Bankası'nın kurulması ve ardından devlet eliyle banka ve sanayi yatırımlarının artırılması ancak zaman içinde birtakım sonuçları olacak ve hele de sokaktaki insanın yaşamına daha da geç yansıtacak adımlardı.

Ekonomik bunalımın yükü büyük ölçüde köylülerin ve şehirlerdeki sabit ve dar gelirli insanların sırtına yıkılınca daha çok iş ve aş bekleyen insanların huzursuz olmaları ve bunu siyasete yansıtmaları kaçınılmazdı. Nitekim 1931 Ekim'inde yapılan seçimleri dokuz yıldır tek başına iktidarda olan Rauf Bey'in Birlik ve Refah Fırkası salt çoğunlukla kazanamadı. 1922 seçimlerinden sonra 1927 Nisan'ında yapılan seçimleri de büyük farkla kazanan Rauf Bey artık tek dereceli yapılmaya başlanan üçüncü seçimde salt çoğunluğu yitiriyordu. Dünya ekonomik krizinin de etkisiyle yükselmekte olan milliyetçi bir dalga Vatan ve Hürriyet Fırkası'nın yelkenine rüzgâr olmuş ve iki büyük partiden BRF yüzde 42 oy alırken, VHF de yüzde 38 oy alarak gücünü hayli arttırmıştı.

Seçimlerden sonra adeta herkese küsen Rauf Bey, "Millet bize muhalefet görevi verdi" dedi ve BRF başkanlığından istifa etti. Yönetim ve liderlik krizi içine sürüklenen BRF iç sorunlarıyla uğraşırken VHF'nin hükümet kurmayı denemesini ve aslında burnunun sürtmesini istiyordu. Ancak VHF hükümet kurmaya pek hevesli olmadığı gibi özellikle ekonomide büyümekte olan sorunların tek başına üstesinden gelemeyeceğini görüyordu.

Hızla olağanüstü kongreye giden BRF'de iki başkan adayının adı geçiyordu; Rauf Bey'in kabinesinde Ticaret Vekili olan Fethi (Okyar) Bey ve Lozan'dan beri, yani dokuz yıldır Dışişleri Bakanlığı'nı sürdüren İsmet Paşa. Ali Fuat Paşa'nın da adı

geçiyordu ama o ordudaki görevine devam etmek istiyordu. Aslında Kazım Paşa siyasetle çok ilgiliydi ama VHF ile bir tür “dirsek teması” içinde olduğuna dair söylentiler veya yaygın kanaat BRF liderliği için ciddi bir aday olmasına engeldi. Sonuçta BRF içinde yapılan tartışmalar ve uzlaşmalar kongreye tek adayla gidilmesini sağladı ve İsmet Paşa BRF’nin yeni başkanı olarak seçildi. Bunda İzzet Paşa’nın “evlad-ı manevi” olarak desteğini açıkça vermesi bir faktördü ama dünya ekonomik krizinin etkilerine karşı daha “devletçi politikalar” savunması herhalde daha büyük rol oynamıştı.

Böylece İsmet Paşa’nın başkanlığında hükümet kurmak için kolları sıvayan BRF istese 25 milletvekili çıkaran İslamcı partiyle koalisyon yapabilirdi ancak dünya ekonomik krizinin etkileriyle sarsılmakta olan ülkede kamuoyundan gelen baskılar iki büyük partiyi bir büyük koalisyon hükümeti kurmaya zorluyordu. Nitekim İsmet Paşa’nın Başvekil, VHF lideri Mahmut Esat Bey’in de Başvekil Yardımcısı olduğu yeni hükümet aslında gerçekten de bir dönemin sonuna gelindiğini ilan ediyordu; hem ekonomik, hem de siyasi ve kültürel ve hatta ideolojik anlamda...

Ekonomide daha devletçi politikalar zaten Rauf Bey zamanında başlamıştı ve bunlar daha da yoğunlaşarak devam etti. Ama bunların yanı sıra VHF’nin kendilerini “Genç Türkler” diye adlandıran, gerçekten genç ve ateşli Türk milliyetçisi bir kadrosu çok hırslıydı ve iktidara tırmanmanın olanaklarını iyi kullanmaya kararlıydı. Seçimlerden önce Almanya ve İtalya’yı ziyaret eden ve bu ülkelerde kendince incelemeler yapan Recep Peker’in liderliğindeki bu ekip aslında çok partili hayata karşıydı. Demokrasiyi ve çok kültürlü hayatı yozlaştırıcı buluyor, topluma zarar verdiğini düşünüyordu. Sovyetler Birliği’nde Josef Stalin, İtalya’da Benito Mussolini bir süredir tek partili diktatörlük rejimleri kurmuşlar, Almanya’da da Adolf Hitler aynı yolda ilerliyordu. Bu ülkelerin ekonomik olarak hızla kalkındığını düşünen Peker ve arkadaşları Türki-

ye'nin de böyle bir yola girmesini istiyordu. Bu arada "Genç Türkler" sadece VHF'de değil, BRF'de de vardı ve doğrusu sayıları da öyle az değildi. Meclis'teki "Genç Türkler" bloğunun bazen çoğunluğun desteğini aldığı bile oluyordu.

Büyük bunalımın da etkisiyle dünya yeniden bir büyük savaşa doğru giderken "Genç Türkler"ın temsil ettiği bir ideolojik ve kültürel dalga Türk milliyetçiliğini, hatta ırkçılığını temel alıyor ve siyaseten ülkeyi "tek millet, tek devlet, tek dil, tek bayrak" olarak yeniden inşa etmeyi hayal ediyordu. İsimlerinden de belli olduğu üzere onlar için önemli olan Türklerdi ve diğer herkes ancak Türklerin hizmetkârı olabilirdi. Sonradan düzeltmeye çalışsa da parti lideri Mahmut Esat Bey şunu bile demişti: "Türk, bu ülkenin yegâne efendisi, yegâne sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman, hatta dağlar bu hakikati böyle bilsinler!"

VHF liderinin bu sözleri söylediği 1931 yılında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 15 milyondur; 9,5 milyonu Türk, 4 milyonu Kürt, 400 bini Çerkez, 300 bini Rum, 200 bini Ermeni ve geri kalanları da Yahudi, Süryani, Roman, Gürcü, Boşnak, Arap gibi etnik topluluklardan meydana geliyordu. Yani Türkler çoğunlukta ama "saf Türk soyundan" olmayan, etnik olarak başka halklara mensup milyonlarca insan da hukuken "eşit vatandaşlar" olarak Anadolu ve Trakya'da yaşamaya devam ediyordu. Bu insanları böyle açıkça aşağılamak ve etnik bir çatışmayı davet edercesine kışkırtmak çılgınlıktı. Ancak "Genç Türkler" kendilerine "Çılgın Türkler" denmesinden de hoşlanıyorlardı. Dünya yeni bir savaşa doğru ilerlerken çılgınlık yapmaya hevesli "Genç Türkler"ın güçlenmesinin bedeli ağır olabilirdi.

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

ALBERT EINSTEIN'IN MEKTUBU

8 Kasım 1933
Beyazıt – İstanbul

MAARİF VEKİLİ ADNAN (ADIVAR) BEY oldukça heyecanlıydı, sağ tarafında oturan Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'ya döndü, “Bu iş çok iyi oldu, Paşam” dedi. “Büyük bir fedakârlıkta bulunuyorsunuz ama böylece yeni kurulan üniversitemiz de kendisine layık bir bina kazanmış oluyor.” Sol tarafında oturan Milli Müdafaa Vekili Refet (Bele) Paşa'ya dönerek devam etti: “Ülkemize yeni gelen bu Alman bilim adamlarının da çalışmalarıyla İstanbul Üniversitesi kısa zamanda dünya çapında bir ilim müessesesi haline gelecek. Başlattığımız yüksek eğitim reformu da böylece amacına ulaşacak.” İki paşa da bu sözlere onaylayan bir gülümsemeyle karşılık verdi. Asker Beyazıt'taki binasını maarife, öğrencilere devrediyordu.

8 Kasım 1933 günü yapılan bu devir teslimle birlikte artık adına layık bir üniversite ve bu üniversiteye layık bir bina olacağı için herkes mutlu görünüyordu. Maarif Vekili Adnan Bey ve İstanbul Üniversitesi'nin rektörü İsmail Hakkı (Balta-

cioğlu) Bey'in orduya teşekkür konuşmalarına Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, "İlim ve irfan ordusunun elde edeceği başarılar şanlı ordumuzun harp sahalarında kazandığı zaferler kadar önemli olacaktır" diye cevap vermişti.

En son Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'nda faaliyet yürüten Darülfünun bu binaya sığmadığı için çeşitli dersler civardaki çeşitli konaklarda verilir olmuştı; Yerebatan'da kimya, Feyzullah Efendi Konağı'nda jeoloji, İbrahim Paşa Konağı'nda Doğu dilleri, Saffet Paşa Konağı'nda coğrafya enstitüleri faaliyet sürdürüyordu. Darülfünun tasfiye edilip günün koşullarına uygun bir üniversite kuruluşuna girişilince uygun bir bina arayışına da başlanmış ve sonuçta Beyazıt'taki Milli Müdafaa Vekaleti'nin binasında karar kılınmıştı. Vekalet ve Genelkurmay Başkanlığı İstanbul'un Anadolu yakasındaki bir başka tarihi binaya, Selimiye Kışlası'na taşınırken, 1865-66 yıllarında ünlü Ermeni Balyan ailesinin mimarlarından Sarkis Balyan tarafından yapılan ve 1879 yılından itibaren Harbiye Nezareti olarak kullanılan Beyazıt'taki tarihi bina 1922 sonrasında da Milli Müdafaa Vekaleti ve Genelkurmay Başkanlığı'na ev sahipliği yapmıştı. Artık bu binaya İstanbul Üniversitesi yerleşiyordu.

Lozan antlaşmasının üzerinden on yıl geçmiş ve dolayısıyla 1912-1922 arasını, yani yaklaşık on yılı savaşlarla geçiren ve perişan olan ülke geniş bir soluk almış, toparlanıyordu. Aslında toparlanmaktan da ötede yeniden kuruluyordu. Osmanlı devleti resmen sona ermemiş, altı yüzyılı aşkın zamandır nasıl sürmüştü dışarıdan bakıldığında yine öyle hayatına devam ediyormuş gibi görünüyordu; muhteşem İstanbul Boğazı'nın kenarında birer inci tanesi gibi dizilmiş Yıldız Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Feriye Sarayı gibi saraylarda, Küçükse Kasrı ve Adile Sultan gibi köşklere ve çeşitli konaklarda oturmakta olan Osmanlı hanedan ailesin-

den biri, Ömer Faruk kendisinden önceki otuz altı atası gibi ve “otuz yedinci Osmanlı Padişahı” olarak devletin tepesinde oturuyordu. Ancak hakikat bunun ötesindeydi. Devletin adının “Türkiye” olarak değiştirilmesi girişimi sonuçlanmamış da olsa giderek etkinliğini artıran Türk milliyetçiliğinin egemenliği altında çeşitli ulusları, dilleri, kültürleri, inançları barındıran kozmopolit bir imparatorluktan ulusal bir devlete doğru bir tür yeniden yapılanma süreci yavaş da olsa ilerliyordu. Sosyal ve kültürel hayatta çeşitli reformlarla, adına “inkılâp” denilen büyük değişim politikalarıyla ilerleyen bu süreç Tanzimat’tan bu yana, yani 150 yıldır Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar eliyle bir bayrak yarışı gibi sürmüş ve bugün de devam ediyordu. Devleti yönettikleri 10 yıl boyunca savaştan savaşa atıldıkları ve sonunda yenildikleri için “İttihatçı” kimliği ve “İttihatçılık” gözden düşmüştü tabii ama aslında milli mücadeleyi örgütleyen kadrolar İttihatçılardan başkası değildi. Çünkü ülkede siyasal ve kültürel olarak bir şey yapabilecek başka kimse yoktu. Kendileri de bir yanından İttihatçılığa bulaşmış Rauf Bey ve arkadaşlarının nispeten daha itidalli ve muhafazakâr politikaları “Genç Türkler”in aşırı milliyetçi baskısı altında zaman zaman eğilip bükülüyor, bazen onlara uyum sağlıyor, bazen anlaşmazlıkları çatışma ve kavgaya dönüşüp, frene basılıyordu. Ancak hayatın akışı imparatorluk mirasını adım adım çözüyor ve “muasır medeniyet seviyesine ulaşmak” için yapılan milliyetçi reformları meşru kılıyordu.

Darülfünun’un kapatılıp İstanbul Üniversitesi’nin kurulmasını içeren yüksek eğitim reformu da bu sürecin bir parçasıydı; şapka kanunu gibi, İsviçre’den ithal edilen Medeni Kanun gibi, kadınlara seçme seçilme hakkı tanınması gibi, laiklik ve Latin harflerinin kabul edilmesi tartışmaları gibi üniversite reformunun amacının da “medenî bir toplum” kurmak olduğu söyleniyordu. Aslında VHF çizgisindeki basın ve aydınlar üniversitede ciddi bir tasfiyeden yanaydılar, “eski Osmanlı zihniyetini taşıdığını” söyledikleri hocaların görev-

lerine son verilmesinde ısrar ediyor, Darülfünun'da görevli 157 öğretim görevlisinden çoğunun işine son verilmedikten sonra bir reformdan söz edilemeyeceğini iddia ediyorlardı. Ayrıca "Hitler'le, Nazi rejimiyle aramızı açacak, ilişkilerimizi kötüleştirecek" diyerek Almanya'dan gelecek Yahudi bilim insanlarını da istemiyorlardı. Ama sonuçta yine diğer reform veya inkılaplarda olduğu gibi iki büyük parti arasında, yani ılımlı, liberal ve muhafazakâr Birlik ve Refah Fırkası ile radikal milliyetçi ve devletçi Vatan ve Hürriyet Fırkası arasında siyasi kavga büyüyor ve sonra bir noktada uzlaşma oluyordu. Bu sefer de böyle oldu; üniversitede büyük bir tasfiyeye yol açmadan, medrese kökenli az sayıda hoca emekliye sevk edilerek, bir yeniden kuruluş için adım atıldı.

Almanya'daki Nazi zulmünden kaçan bilim insanlarının Türkiye'ye gelerek üniversite reformuna katkıda bulunmaları, birçok bölümü kurmaları, dersler vermeleri çok önemliydi. Başvekil İsmet Paşa'nın tam desteğini alan Maarif Vekili Adnan Bey bunun için çok uğraşmış ve Genç Türkler'in bütün itirazlarına rağmen çok sayıda bilim insanının Türkiye'ye gelip yerleşmesini sağlamıştı. Üniversitede edebiyat dersleri veren eşi, ünlü romancı Halide Edip Hanım da kendisine büyük destek vermişti.

Nitekim geçen yaz, Temmuz ayı başında Yahudi asıllı Alman bilim adamları Prof. Philipp Schwartz, Prof. Albert Malche ve Prof. Rudolf Nissen birlikte İstanbul'a gelerek Maarif Vekili Adnan Bey ile görüşmüşlerdi. Sonuçta çok sayıda akademisyenin İstanbul'a gelmesini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştı. Adnan Bey'in bu anlaşmanın imzalanması üzerine söyledikleri çok anlamlıydı ve uzun süre konuşulmuştu.

Şöyle demişti Maarif Vekili: "Bugün alışılmışın çok dışında, örneği gösterilemeyecek bir iş yapıldı. 500 yıl kadar önce İstanbul'u kuşattığımız zaman Bizanslı bilginler İtalya'ya göç etmişti, buna engel olamamıştık. Sonuç olarak Rönesans gerçekleşti. Bugün ise Avrupa'dan bunun karşılığını alıyoruz."

Böylece içlerinde dünyaca ünlü isimlerin de yer aldığı 70 kadar Yahudi asıllı akademisyen ülkeye gelecek ve uzun yıllar çalışacaklardı.

Bu arada böyle büyük bir grup akademisyenin gelişi diğer Yahudi asıllı bilim insanlarını da harekete geçirmiş ve gelmek isteyenler artmıştı. Bunun üzerine ünlü fizikçi Albert Einstein, Yahudi Halklarının Sağlığının Korunması Vakfı (OSE) Onursal Başkanı olarak, 17 Eylül 1933 tarihinde, “Başvekalet Celilesi’ne” yani Başvekil İsmet Paşa’ya hitaben kaleme aldığı mektubunda bir grup Yahudi akademisyen ve hekimin daha Türkiye’de çalışmasına izin verilmesini rica etmişti. Einstein’ın mektubu şöyle idi:

“Ekselansları,

OSE Dünya Birliği’nin Onursal Başkanı olarak, Almanya’dan 40 profesörle hekimin bilimsel ve tıbbi çalışmalarını ülkenizde sürdürmelerine izin vermeniz için başvuruda bulunmayı ekselanslarından rica ediyorum. Bu kişiler, Almanya’da halen geçerli yasalar dolayısıyla mesleklerini icra edememektedirler. Geniş deneyim, bilgi ve bilimsel liyakat sahibi olan bu kişiler yeni bir ülkeye yerleştikleri takdirde çok yararlı olacaklarını kanıtlayabilirler.

Ekselanslarından ülkenizde yerleşmeleri ve çalışmalarını sürdürmeleri için izin vermeniz konusunda başvuruda bulunduğumuz deneyim sahibi uzman ve seçkin akademisyen olan bu 40 kişi, birliğimize yapılan çok sayıda başvuru arasından seçilmişlerdir. Bu bilim adamları, hükümetinizin emirleri doğrultusunda herhangi bir kurumda bir yıl süresince hiçbir karşılık beklemeden çalışmayı arzulamaktadırlar.

Hükümetiniz bu talebi uygun bulursa, yalnızca yüksek düzeyde bir insani faaliyette bulunmuş olmakla kalmayacak, ay-

rica ülkenize de büyük yarar getireceğine olan inancımı belirtmek cüretimi anlayışla karşılayacağınızı umuyorum..

Ekselanslarının sadık hizmetkarı olmaktan onur duyan,

Prof. Albert Einstein”

Ancak Einstein’ın bu mektubu ve talebi koalisyon hükümeti içinde yeni bir tartışma başlatmakla kalmadı, siyasi bir krize yol açtı. Almanya ile ilişkilerin iyice kötüleşeceği ve Hitler’in öfkesini üzerimize çekeceğimizi ileri süren “Genç Türkler” hükümeti düşürmekle tehdit edince İsmet Paşa Einstein’a “Hayır” demek zorunda kalacaktı. Başvekil mektubunda şöyle demişti:

“Saygıdeğer Profesör,

İktidardaki hükümetin politikası gereği Almanya’da bilimsel ve tıbbi çalışmalarını yerine getiremeyen 40 profesör ve doktorun ülkemize kabulünü dileyen mektubunuzu aldım. Bu beylerin hükümetimiz kuruluşlarında bir yıl ücretsiz çalışmayı kabul ettiklerini gördüm. Teklifiniz çok çekici olmasına rağmen ülkemiz kanun ve nizamları gereği size olumlu cevap verme imkânı göremiyorum. Saygıdeğer profesör, bildiğiniz gibi şu anda 40’ tan fazla profesör ve doktor istihdam etmiş durumdayız. Çoğu benzer nitelik ve kapasitede olan bu şahıslar da aynı politik şartlar altındadırlar. Bu profesör ve doktorlar burada geçerli kanun ve şartlar altında çalışmayı kabul etmişlerdir. Şimdiki halde, çeşitli kültür, dil ve kökenlerden gelmiş kişilerle çok hassas bir oluşum geliştirmeye çalışıyoruz. O nedenle içinde bulunduğumuz şartlar gereği daha fazla personel istihdam etmemizin mümkün olmadığını üzülerek bildiririm.

Saygıdeğer Profesör,

Arzunuzu yerine getirememenin üzüntüsünü ifade eder, en iyi duygularıma inanmanızı rica ederim.”

Başvekil İsmet”

Üniversite reformundan da anlaşılacağı üzere modernleşme, medenileşme, Batılılaşma gibi çeşitli kavramlar altında kimisi daha hızlı ve sarsıcı, kimisi daha yavaş ve itidalli olarak yapılan reformlar toplumu değiştiriyordu. Bunlar genellikle toplumun büyük çoğunluğunun hayatına pek az değiyor, daha çok şehirlerde yaşamakta olan nispeten küçük bir kesimi daha çok etkiliyordu ama yine de zaman içinde daha geniş kesimlere doğru yayılacak, nüfuz edecekti. BRF bu gerçeği bilerek ne kadar itidalli olmaya çalışıyorsa, Genç Türkler de tam tersine o kadar aceleci ve hızlıydılar. Böylece şehirlerde Batılı gibi yaşayan, Avrupalılar gibi giyinen, konuşan, davranan bir elit oluşurken, şehirlerin kenarlarında ve kırsal alanda ise hayat yüzlerce yıldır nasılsa büyük ölçüde öyle akmaya devam ediyor, çok yavaş bir şekilde değışiyordu. Ama sonuçta değışiyordu ve zamanla bu değışim kendi mecrasında ve kendi dinamikleriyle daha da hızlanacaktı.

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

“ŞAHLARA MAHSUS İNCİ” VE “DAMAT” REFET PAŞA

5 Temmuz 1934
Çırağan Sarayı – İstanbul

HER ŞEY ESKİ İHTİŞAMLı OSMANLI DÜĞÜNLERİ örnek alınarak, o tarihi hatırlamak ve hatırlatmak üzere tasarlanmıştı. Temmuz sıcaklığında Çırağan Sarayı’ndan çıkan düğün alayı yeni çifte tahsis edilen Feriye Sarayı’na gidecekti ama bir tür geçit resmi olması için önce Beşiktaş yönüne döndü. Öndeki gelin arabası sadece çiçeklerle değil, incilerle, altınlarla süslenmişti. Arkadan gelen atlı arabalar gelinin, Dürrüşehvar Sultan’ın çeyizini taşıyorlardı. İpek kumaşlar, çeşitli giysiler, yatak ve yorganlar, halılar, altın ve gümüş mutfak eşyaları ve bu gibi pek çok şey açık arabaların üzerine bir tür sergi düzeni içinde yerleştirilmişti. Arabaların arasında gösteri yapan cambazlar, sihirbazlar, şarkı söyleyen sanatçılar, oyun havaları çalan ve izleyenleri oynamaya davet eden çalgıcılar müt-hiş bir ortam yaratıyorlardı. Yolların iki tarafı da tıklım tıklım doluydu. Binlerce İstanbullu günlerdir sözü edilen bu düğünü izlemek için koşmuştu. Sıcaktan bunalanlar, susayanlar da unutulmamış, özel ve süslü giysileri içindeki şerbetçiler, li-

monatacılar sırtlarında taşıdıkları güğümlerinden soğuk şerbet veya limonatayı bellerinde taşıdıkları bardaklara doldurarak ikram ediyorlardı.

Bu alay Beşiktaş, Kabataş, Tophane üzerinden Karaköy'e kadar gidip oradan tekrar geri dönecek ve aynı yoldan Ortaköy'deki Feriye Sarayı'na gelecekti. Beşiktaş ve Karaköy meydanlarında halka konserler veren müzik grupları vardı. Tophane'de ise bir Mehteran Bölüğü marşlar çalıyordu.

Akşam Çırağan Sarayı'ndaki düğün de unutulmayacak bir tören oldu. Padişah ve babasının da katıldığı törene çağrılı olmak için ülke çapında ne kulisler yapılmış, ne mücadeleler verilmişti. Davetli listesi 635 kişiyle sınırlı tutulmuştu; çünkü 1934 Osmanlı devletinin kuruluşunun 635'inci yılı olarak kabul ediliyordu ve bu ihtişamlı tarihe göndermede bulunmak için akla böyle bir formül gelmişti. 635 resmi davetli arasına girmek de elbette kolay değildi. Nitekim bu bile başlı başına büyük bir olay olmuş, gazeteler, dergiler, magazin basını günlerce bunu yazmış, tartışmış, yüksek sosyete her fırsatta bunu konuşmuştu. Bazı aileler için davet edilmemiş olmak bir kâbus haline gelirken, bazıları için ise davet edilmek hayatlarında kazandıkları en büyük ikramiyeydi.

Düğünü organize edenler de zaten tüm bunları düşünmüş ve zamanına göre hayli etkili bir "show" hazırlamışlardı. Bir yandan halk, böyle bir eğlenceye, coşkuya katılacak, iyi vakit geçirecek, bir yandan da eski güzel günleri, tarihsel ihtişamı hatırlayarak kendini iyi hissedecek, toplumsal güven ve geleceğe umut güçlenecekti. Padişahın kız kardeşinin dillere destan güzelliği bu tasarımı kolaylaştırırken damatla arasındaki yaş farkı bir sorundu ama bu da pek zikredilmemeye çalışılıyor, Refet Paşa'nın milli mücadele kahramanı oluşu sürekli hatırlatılıp, vurgulanıyordu. Adının anlamı "şahlara mahsus inci" olan ve gerçekten de böylesi bir güzelliğe sahip Dürrüşehvar Sultan bir "milli kahraman" ile evleniyordu ve bundan herkesin mutlu olması gerekiyordu.

Böylece milli mücadele sürecinde araya biraz mesafe giren politik ve askeri elite hanedan ailesinin bağları da güçlendirilmiş oluyordu. Aradan geçen yıllarda bu mesafe kapanmıştı tabii ama bu gibi fırsatlar da hâlâ değerlendirilmek durumundaydı. Doğrusu siyaseten eski ağırlığı olmayan hanedanın, artık ülkenin ve devletin doğrudan yönetiminden çok, toplumsal ve kültürel olarak bu tür birleştirici, bütünleştirici roller oynaması bekleniyordu. Buna benzer düğün veya törenler de bunun için çok uygundu ve bu düğün de bu doğrultuda sonuna kadar kullanılmıştı. Bundan çok memnun olanlar, gelin ve damadın mutluluğunu paylaştığını düşünerek pembe hayallere dalanlar kadar şiddetle eleştirenler ve “göz boyama”, “halkı kandırma” olarak görenler de vardı tabii. Düğün için harcanan yüz binlerce liranın sonuçta devlet bütçesinden, yani halkın cebinden çıktığını hatırlatıyorlardı.

Osmanlı hanedan ailesi uzun yıllardır hiç olmadığı kadar toplumun önüne çıkmış ve dolayısıyla övgü ve hayranlıkla birlikte öfke ve nefret duyguları da körüklenmişti.

Eski Galatasaray Mekteb-i Sultanisi’nin, yani Galatasaray Lisesi’nin Rumelili kapıcısının, “Biz bekliyoruz dev gibi bir Refet Paşa, geldi koskoca bir atın üzerinde bamyı kadar bir adam” diye tarif ettiği Refet Paşa milli mücadelenin sonucunda İstanbul’u İngilizlerden teslim aldığı için ünlü ve itibarlı bir adamdı. BRF’nin de önde gelen simalarındandı. Son beş yıldır Milli Müdafaa Vekili olarak da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte ordunun modernleşme ve yeniden örgütlenme çalışmalarını yürütüyordu. Padişah Ömer Faruk’un babası Abdülmecid Efendi ile arası çok iyiydi. Öyle ki ressam olan Abdülmecid Efendi Paşa’nın yağlı boya portresini yapmak isteyince çok sevinmiş ve zaman zaman Çamlıca’daki köşke giderek poz vermek onun için bir zevk olmuştu. Böylece hem tahttan feragat eden bu Osmanlı entelektüeli ve

sanatçısı ile hoş sohbetler yapıyorlar, hem de Refet Paşa'nın gözleri belki Dürrüşehver Sultan'ı görürüm diye köşkü ve bahçeyi tarıyordu. Köşke yaptığı ziyaretler sırasında gördüğü Hanım Sultan'ın güzelliği dillere destandı. Artık yirmi yaşına giren Dürrüşehver Sultanı görüp de aşık olmayan erkek zor bulunurdu ve Refet Paşa da bundan kurtulamamıştı. 53 yaşına gelmesine rağmen hâlâ evlenmemiş olan bu milli mücadele lideri şimdi bu genç kadınla evlilik hayalleri kuruyordu. Ancak aradaki büyük yaş farkından dolayı çekiniyor, bir türlü talip olduğunu söylemeye cesaret edemiyordu. Çünkü sonuçta hanedana damat olmaya kalkışacaktı ve reddedilmesi durumunda itibarı sarsılırdı. Resmi unvanı "*Devletlu İsmetlu Hatice Hayriye Ayşe Dürrüşehvar Sultan Aliyyetü's-şan Hazretleri*" olan Hanım Sultanı şimdiye kadar isteyen çok olmuş ama gerek ağabeyi, gerekse babası o zamana kadar ortaya çıkan taliplerin hiçbirine onay vermemişti. İstanbul basını sık sık "Dürrüşehver Sultan'a yeni bir damat adayı" haberleri yapsa da tahmin edileceği gibi bunların hemen hepsi uydurma magazin haberleriydi.

Bir zaman için aşkını kendine bile itiraf edemeyen Refet Paşa açılmak için bir yol ararken Abdülmecid Efendi ile olan sohbetlerinden birinde müstakbel kayınpederinin "genç kızların olgun erkeklerle evlenmesinin doğru olduğunu" düşündüğünü görünce gözleri umut ve mutlulukla parladı. Bu durumda kendisinden çok genç olmasına rağmen kızına talip olması hiç de kötü karşılanmaz, en azından dostlukları bozulmazdı. Kendisi gibi anlı-şanlı bir paşanın hanedandan bir sultanla evlenmek istemesi kadar doğal bir şey olamazdı. Zaten böyle birçok evlilik oluyordu. Hanım sultanlar başka kiminle evlenecekti ki?

Böylece önce kendi kendini ikna eden Refet Paşa yakın arkadaşları İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa ve eski Başvekil Rauf Bey'e de danıştı. Onlar da bu işin çok iyi olacağını söyleyip, siyaseten de hanedan ailesiyle böyle akrabalık ilişkileri-

nin kurulmasının yararlarını sayıp dökünce Refet Paşa kararını verdi. Yine Çamlıca'daki Köşk'e gideceği bir gün ziyaretinin diğerlerinden farklı olacağını, Abdülmecid Efendi ile "çok önemli hususi bir meseleyi" görüşmek istediğini bildirdi. Ve kendisini merakla bekleyen Padişahın babasına "Allahın emri, peygamberin kavliyle" kızına talip olduğunu resmen bildirdi.

Abdülmecid Efendi olumsuz bir tepki vermek bir yana memnun olmuştu. Onlar için de milli mücadelenin bu itibarlı kumandanı ve iktidar partisinin önemli isminin damatları olması yabana atılır bir şey değildi. Dünyanın bin bir türlü hali olduğunu ve atalarının iktidar mücadelelerinde başlarına neler geldiğini iyi bilen bir hanedan ailesi olarak Refet Paşa gibi güçlü bir adamın akrabalığı işlerine gelirdi. Abdülmecid Efendi, "Benim için uygundur ama bir de Dürreşehvar'a sormak lazım tabii, onun da fikrini almamız gerekir" dediğinde Refet Paşa'nın sevinç ve mutluluktan başı dönüyordu. Hanım Sultan'ın babasına karşı çıkması mümkün değildi. Nitekim bir hafta süren sancılı bir bekleyişten sonra Çamlıca'daki köşkten davet geldi. Dürreşehvar Sultan da "Evet" demişti ve artık ülkenin bu en gözde kızı dillere destan bir hanedan düğünüyle Refet Paşa'nın zevcesi olurken Milli Müdafaa Vekili de artık "Damat Refet Paşa" olacaktı.

Hanedan ailesinin Aziziler kolundan bir Hanım Sultan'ın bu muhteşem düğününün muhalifler, cumhuriyetçiler, solculardan önce ailenin diğer kolu olan Mecidiler tarafından çekiştirilmesi, bolca dedikodusunun yapılması ilginçti. Ancak düğünle birlikte artan dedikodular ailenin iki kolu arasında öteden beri var olan çekişmeleri, anlaşmazlıkları su yüzüne çıkarmıştı. Milli mücadele yıllarında tahtta bir Mecidi olan Vahdettin vardı ve Anadolu'daki milli hareketle anlaşmazlığa sürüklenince tahtından olmuştu. Vahdettin tahttan indirilirken Aziziler amcalarına hiç de sahip çıkmadılar ancak yerine gelen

Ömer Faruk aynı zamanda Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'la evli olduğu için yeni padişah kayınpederini yargılanmaktan kurtarmıştı. Ama Mecidiler bunu önemsemediler ve iktidarın, tahtın ucu görüldüğü anda ihanete uğradıklarını düşündüler.

Ömer Faruk'la geçen on iki yılda da Mecidilerin şehzadelelerinin ve hanım sultanlarının diğerlerine göre daha iyi durumda oldukları söylenemezdi. Özellikle bazı Mecidi şehzadelerinin Beyoğlu gecelerindeki alemleri, Fenerbahçe'deki Aleksander'ın evine yaptıkları ziyaretler basının dilindeydi. Sultan Abdülhamid'in oğlu Mehmet Abdülkadir Efendi ile Sultan Reşad'ın oğulları Ömer Hilmi ve Ziyaeddin Efendilerin sürdüğü ve gazetelerin "İstanbul külhanbeyleri bile böyle yaşamıyor" diyerek eleştirdikleri sefahatleri hanedan ailesinin saygınlığını sarsıyordu. Ama bütün uyarılara ve cezalandırmalara rağmen de bu hayattan vazgeçmiyorlardı. İşte Mecidiler şimdi bu düğünü vesile ederek Azizilere saldırıyor, devletin parasının çarçur edildiğini söylüyorlardı. Düğünü için harcanan paranın 100 bin lirayı geçtiğini belirterek, bu israfın bir başka örneğinin olmadığını gazetecilerin kulaklarına fısıldıyorlar ve tabii gazeteler de bu tür havadislerin üzerine atlıyorlardı. Ömer Faruk'un çok içtiğini, kızlarının ve karısının elbiselerinin Avrupa'dan geldiğini söylüyorlar ve sonuçta olan Osmanlı hanedan ailesine oluyordu. Sadece Aziziler değil hanedan ailesinin tümünün saygınlığı zedeleniyordu.

Bu arada zaten padişahlığa karşı olan, her fırsatta hanedan ailesine saldıran sosyalistler, komünistler de bu düğünü dillerine dolamışlardı. Ünlü komünist şair Nazım Hikmet *Resimli Ay* mecmuasında sert bir yazı kaleme alarak milli mücadelenin önde gelen liderlerinden birinin hanedandan bir kızla evlenmesini "Kuvay-ı Milliye şehitlerine saygısızlık" olarak nitelendiriyor ve "Bu şehitler siz saraylarda hanım sultanlarla halvet olun, diye mi canlarını verdiler?" diye sorduktan sonra da "Saltanat halkın sırtında ağır bir yüküdür" diye hükmünü veriyordu. "Milli mücadelenin kumandanları da sahip çıksa, ko-

rusa da, silkinip bu yükten kurtulmanın zamanı geldi de geçti”
diyerek bir de “Şehitler” diye bir şiir kaleme aldı:

*Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri,
mezardan çıkmanın vaktidir!
Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri,
Sakarya’da, İnönü’nde, Afyon’dakiler
Dumlupınar’dakiler de elbet
ve de Aydın’da, Antep’te vurulup düşenler,
siz toprak altında ulu köklerimizsiniz
yatarsınız al kanlar içinde.
Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri,
siz toprak altında derin uykudayken
düşmanı çağırdılar,
satıldık, uyanın!
Biz toprak üstünde derin uykulardayız,
kalkıp uyandırın bizi!
Uyandırın bizi!
Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri,
mezardan çıkmanın vaktidir!*

Nazım Hikmet’in Refet Paşa ve Osmanlı ailesine bu sert saldırısı Heybeliada’daki Bahriye Mektebi’nden okul arkadaşı olan bir başka ünlü şairi, Necip Fazıl’ı kışkırttı. Son zamanlarında Nakşi tarikatına giren ve artık İslamcı ve milliyetçi şiirler yazan Necip Fazıl “şanlı tarih ve yüce İslam dini”ne sahip çıkarken komünizmin de “Allahın seçtiği kurtulmuş millet” diye nitelendirdiği Türklüğün en büyük düşmanı olduğunu ilan ediyordu:

*Allahın seçtiği kurtulmuş millet!
Güneşten başını göklere yükselt!
Avlanır, kim sana atarsa kement,
Ezel kuşatılmaz, çevrilmez ebet.*

İki ayrı uçta yer alan iki büyük şair arasındaki bu kavga ve siyasi tartışma biraz sürdükten sonra küllendi ama Sultan Ömer Faruk'un "akıl hocası" saltanatın en büyük savunucusu ve koruyucusu, milli mücadelenin başkumandanı Ahmet İzzet Paşa'nın vefatıyla yeniden alevlenecekti.

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

SON DEVŞİRMENİN CENAZESİ

3 Nisan 1937
Selimiye – İstanbul

ALİ FUAT PAŞA BAYRAĞA SARILI CENAZENİN konduğu top arabasının hemen yanında, müteveffa başkumandanın oğlu gibi sevdiği Başvekil İsmet Paşa'ya dönerek hepsinin eski kumandanı olan Paşa'yı övmeye girişti; "İzzet Paşa, askeri, felsefi, edebi yüksek kültür sahibi idi. Arnavutça, Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça bilirdi. Türkçesi de çok güzeldi. Tevazu içinde derin bir gururu vardı. Askerlik ilminde mahirdi. Özellikle de stratejist olarak çok önemli ve kabiliyetliydi. Nitekim Sakarya'dan sonra Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilip gitmesini ona borçluyuz, onun stratejisinin ürünüydü bu sonuç..."

Geçen yıl soyadı kanunu çıkılı beri artık "İsmet İnönü" olan ve bu soyadını da babası gibi sevdiği İzzet Paşa'nın koyduğu Başvekil Paşa'nın gözleri nemliydi. Babasını kaybetmiş gibiydi, gerçek babası ölse ancak bu kadar üzülmüdü. Daha genç bir kurmay binbaşı iken Yemen'e giden koca bir ordunun kurmay başkanı olarak kendisini karargâhına alan Paşa'ya her

zaman minnettar olmuştu. Uzun yıllar süren yakın ilişkileri sadece İsmet Paşa'yı önemli devlet görevlerine taşımakla kalmamış, ona ince, rafine zevkler de kazandırmış, her anlamda kişiliğini oluşturmıştu. Örneğin, sadece temkinli davranma alışkanlığını değil klasik Batı müziğine olan hayranlığını da İzzet Paşa'ya borçluydu. Daha Yemen yıllarında genç kurmay subaya böyle Batılı zevkler aşılması İzzet Paşa gibi çok dindar ve Osmanlılığına düşkün bir Arnavut'tan beklenmezdi belki ama aslında Osmanlı subaylarının çoğu böyleydi; üzerlerindeki dindar, muhafazakâr kabuğu biraz kazırsanız altından çok zaman böyle Batılı zevkleri, kültürü olan biri çıkardı.

İsmet Paşa da, "Biliyorsun" dedi artık adı Ali Fuat Cebesoy olan ordu kumandanına, "sık sık kendisini ziyaret etmeye çalışırdım. Bazen hiçbir şey konuşmadığımız da olurdu ama onun alnını temaşa etmek bile zevkti. Osmanlı eğer büyük dünya savaşında dağılıp yıkılmadıysa bunu İzzet Paşa'ya borçludur. 'Son Devşirme' denilmesi aslında doğru, en az diğer büyük devşirmeler kadar, mesela Sokullu Mehmet Paşa kadar, Köprülü ailesinin sadrazamları kadar Osmanlı'ya hizmet etmiştir."

Sultan Ömer Faruk'un Başdanışmanı, Sakarya Savaşı'nın kumandanı Ahmet İzzet Paşa'nın vefatı dolayısıyla Milli Müdafaa Vekaleti ve Genelkurmay Başkanlığı olarak hizmet veren Selimiye Kışlası'nın ortasındaki bahçede düzenlenen resmi devlet törenine, Padişah başta olmak üzere, bütün askeri ve sivil devlet erkânı katılmıştı. Saltanat ve Hilafete, Osmanlı kimliğine ve tarihine bağlılığı dolayısıyla "Son Devşirme" lâkabı takılan Paşa'nın biyografisinin okunmasından sonra ordu adına tören konuşmasını yapmak üzere genç bir general kürsüye geldi. İzzet Paşa'nın 1897'deki Yunan Savaşı'ndan başlayarak, Yemen'de, Balkan Savaşı ve Dünya Savaşı sırasında yaptıklarını anlattı. Son olarak Sakarya Savaşı sırasında Başkumandan olarak kazandığı zaferin unutulmayacağını

vurgulayarak, “Bu kahraman ordu seni asla unutmayacak büyük asker, bu millet sana daima minnettar kalacak...” diye sözlerini bitirdi.

Selimiye Kışlası’nın içindeki bahçeden çıkılıp biraz ilerideki Küçük Selimiye Camii’nde cenaze namazı kılınacaktı ancak top arabasının tarihi kışladan çıkması biraz zordu. Çünkü kışlanın kapısına çıkan da dahil olmak üzere bütün yollar, sokaklar, caminin yanındaki küçük park, caminin avlusu her taraf tıklım tıklım dolmuştu. İnsanlar milli mücadelenin başkumandanına son görevlerini yapmak üzere koşup gelmişlerdi. Selimiye’nin her yanını kaplayan, bir ucu Paşakapısı’na, bir ucu Bağlarbaşı’na, bir ucu da Haydarpaşa’ya doğru uzanan muazzam kalabalık içinden top arabasının yürümesi ve zaten uzak olmayan camiye ulaşması mümkün değildi. Törene katılan subaylar tabutu top arabasından omuzlarına alarak Selimiye Kışlası’nın dış kapısına doğru yürümeye başladılar. Kışlanın dışına çıkıldığında Kazım Karabekir’den (soyadı olarak Karabekir’i almıştı) Ali Fuat Paşa’ya kadar milli mücadelenin ünlü kumandanları omuzladı tabutu ama fazla yürüyemediler. Saatlerdir bekleyen kalabalık tekbir sesleriyle ileri atıldı. Bayrağa sarılı tabutu paşalardan devrildi ve bundan sonrasında kimse yerinden kıpırdamamış, Üsküdar tekbir sesleriyle, ilahilerle çınlamıştı. Binlerce kişinin katıldığı cenaze namazından sonra caddenin karşı tarafındaki Karacaahmet Mezarlığı’na tabut yine eller üzerinde kayarak gidecek ve defnedilecekti.

Daha önce böyle bir cenaze töreni görülmemişti. Kim ne derse desin halk “Son Devşirme”ye olan sevgisini göstermişti ve doğrusu bu kibirli askerin bu kadar sevildiği tahmin edilemezdi.

İki gün önce, 31 Mart'ta Moda'daki evinde hayata gözlerini kapayan Ahmet İzzet Paşa o güne kadar görülmemiş bir "millet töreni" ile toprağa veriliyordu. Padişah'tan başlayarak bütün devlet oradaydı ama onlar Selimiye'nin orta bahçesinde resmi töreni yaptıktan sonra adeta hapsolmuşlar, halk görevi devralmış ve özellikle de milli mücadele dönemindeki hizmetleri dolayısıyla Paşa'ya olan minnettarlığını göstermişti.

İzzet Paşa'nın önemi ve tarihsel rolü bilindiğinden cenaze törenine katılmak için ülkenin önde gelen bütün simaları, siyasiler, işadamları, bilim insanları, sanatçılar, gazeteciler hep oradaydı. Aslında görünür olmaya pek gayret ediyorlardı ancak kimsenin tahmin etmediği bu büyük kalabalık arasında kaybolup gittiler.

Kimler yoktu ki?

O sıralarda artık ülkenin en zengini olduğu söylenen Vehbi Koç'tan başlayarak hemen bütün zengin, ünlü işadamları oradaydı. Yıllar önce Ankara'daki ilk Meclis binasının çatı kiremitlerini sağlayarak bakkallıktan tüccarlığı terfi eden Vehbi Bey'in İstanbul'da, Taksim'de açtığı yeni mağazası çok büyüktü; özellikle ithal ettiği radyolara rağbet çoktu. Radyo hâlâ pahalıydı ama yavaş yavaş zengin malı olmaktan çıkıyor, orta sınıf ailelerin de evlerine girmeye başlıyordu. Vehbi Bey'in en çok parayı ithalattan kazandığı söyleniyordu. Son zamanlarda petrol işine de girmişti; Musul'un önde gelen bir Kürt ailesiyle birlikte bir Amerikan şirketiyle anlaştığı konuşuluyordu.

Musul taraflarından çıkan petrol ekonomi için çok önemli bir kaynak ve genel olarak devlet için de giderek büyüyen bir gelirdi. Buradan sağlanan paranın sanayi yatırımlarına aktarılması gerektiğini ısrarla söyleyen akli başında ve uzun vadedi düşünebilen ekonomistler Birlik ve Refah Fırkası içinde bir bölünmeye yol açmışlardı. Küçük düşünen, günü birlik hesap yapmaktan ileri gitmeyen bazı kasaba politikacıları petrolden gelen bu parayı tüketim, hatta lüks tüketim ürünleriyle har vurup harman savurmakta sakınca görmüyorlardı. "Toprağın altındaki bu zenginlik kolay bitmez, bu bize Al-

lah'ın lütfudur, keyfini çıkaralım" diyorlardı. Ancak ülkenin geleceğini düşünenler de vardı ve sanayileşmenin önemini anlatıp, buradan gelen parayı sanayi yatırımlarına yöneltmenin yararlarını vurguluyorlardı. Belki o sıralarda bu tartışmanın ne kadar önemli ve yaşamsal olduğu pek bilinmiyordu ama gerçekte elli ya da yüz yıl sonra ülkenin dünyada nasıl bir yerde olacağı buna bağlıydı.

Vehbi Bey'in yanı sıra diğer Türk ve Kürt zenginleri, Arnavut kökenli İzzet Paşa'nın hemşerisi Arnavut tüccarları, milli mücadele döneminde "Çerkez Ethem" diye ünlenen Bandırma'nın ünlü ve büyük toprak sahibi Ethem Bey ve kardeşleri tam kadro cenazedeydiler. Hükümet üyeleriyle birlikte siyasetin de önde gelen simaları oradaydılar. İstanbul'un ünlü Rum ve Ermeni zenginleri de eksik değildi. Paşa'nın yakınlarını zorlukla bularak başsağlığı dilediler ve cenaze namazından sonra ayrıldılar. Ünlü sanatçılar da cenazeye ilgi göstermişlerdi, yazarlar, tiyatrocular oradaydılar. Gazeteciler, ünlü başyazarlar elbette eksik değildi.

Türkçülüğü ve milliyetçiliğine uygun olarak "Bozkurt" soyadını alan VHF lideri Mahmut Esat Bey ve cumhuriyetçi olduğu bilinenler de cenazedeydi tabii ve doğrusu sevinçlerini saklamaya çalışıyor, içlerinde tutuyorlardı; çünkü İzzet Paşa saltanatın en etkili savunucusu ve koruyucusu olmuştu ve işte artık yoktu. Saltanatı lüzumsuz ve çağdışı görenlerin sayısı giderek artarken ve içkiyi pek sevdiği bilinen Sultan'ın ne işe yaradığı, hanedan ailesinin ne iş yaptığı giderek daha fazla sorgulanır ve tartışılırken hep İzzet Paşa göğsünü siper etmişti. Başkumandan olarak kazandığı Sakarya Savaşı'nın kendisine sağladığı güç ve itibar dolayısıyla da hanedan ailesine karşı yöneltilen saldırıları hep önlemişti. Ama artık böyle güçlü bir koruyucu ve kollayıcıdan yoksundu Saltanat ve bundan sonra Osmanlı hanedan ailesinin en büyük dayanağı Damat Refet Paşa olacaktı. İktidarın büyük ortağı BRF'nin de önde gelen bir siması olan Refet Paşa, Milli Müdafaa Vekili olarak ordu

üzerinde de etkiliydi kuşkusuz ama ne olursa olsun Ahmet İzzet Paşa gibi “tarihsel” bir kişilik sayılmazdı.

Necip Fazıl, İzzet Paşa'nın ölümünün ardından Sakarya Savaşı'nı öven bir şiir kaleme alınca Nazım Hikmet sinirlendi. “Savaşları kumandanlar değil asker elbisesi giymiş köylüler, emekçiler, halkın çocukları kazanır” diye Bahriye Mektebi'nde kendisinden iki sınıf küçük olan milliyetçi şaire cevap verince üç yıl önce başlayan ve küllenen kavga yeniden alevlendi.

Necip Fazıl “*Sakarya Türküsü*” adını verdiği şiirinde şöyle yazmıştı:

*Sen ve ben, gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız;
Rengimize baksınlar, kandan ve çamurdanız!
Akrebın kısıkcında yoğurmuş bizi kader;
Aldırma, böyle gelmiş, bu dünya böyle gider!
Bana kefendir yatak, sana tabuttur havuz;
Sen kıvrıl, ben gideyim, son Peygamber kılavuz!*

*Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;
Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya!..*

Milli mücadeleyi desteklemek üzere ailesinden habersiz Anadolu'ya geçmiş olan Nazım Hikmet de buna “*Bu memleket bizim*” şiiriyle cevap verecekti:

*Dörtnala gelip uzak Asya'dan
Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan
Bu memleket bizim*

*Bilekler kan içinde
Dişler kenetli
Ayaklar çıplak
Ve ipek bir halıya benzeyen toprak
Bu cehennem, bu cennet bizim.*

Açıkça politik angajmanları olan, yani biri komünist ve enternasyonalist, diğeri İslamcı ve milliyetçi olan zamanın bu iki büyük şair arasındaki tartışma sadece sanat çevrelerinde değil bütün entelektüel camiada çok ilgi çekiyor ve yakından izleniyordu. Daha sonraki yıllarda da sanatçılar, özellikle edebiyatçılar arasında zaman zaman buna benzer kavgalar görülecek olsa da belki de böylesi bir geleneği başlatmış olan bu iki şairin düzeyine ulaştığı söylenemez.

Bu kavganın sonlarına doğru Necip Fazıl, Nazım Hikmet'e şöyle seslenmişti:

“Nâzım Hikmet!

Nafile çabalıyorsun.

Sana kızmıyorum. Kızmayacağım.

Hiçbir operatör, ameliyat masasından kendisini yumruklayan kanserliye, hiçbir gardiyan, parmaklığı içinden kendisine deli diye bağırان çılgına, hiçbir hâkim darağacı önünde küfürler savuran mahkûma kıyamaz.

Ben kendimi, ne kanser operatörü, ne deli gardiyanı, ne de ağır ceza hâkimi şeklinde görüyorum. Fakat görüyorum ki, her hareketim, seninle hiç de alâkadar olmadığı halde, ciğetine neşter gibi saplanıyor, seni delilerin parmaklığı gibi bir azap çerçevesine hapsediyor ve başının üstünde ip varmış gibi kudurtuyor. Beni, doktor, gardiyan ve hâkim şeklinde gören sensin! Senin bu halini sezer sezmez artık sana kızmıyorum. Merhamet ediyorum.”

Nazım Hikmet de şöyle cevap vermişti:

“Sevgili Necip, ismin temiz demek, necîb temiz demektir, benden iyi bilirsin... Necip'i necis (pis) yapma. Sen en cihanşümül eserlerini beş parasız Paris sokaklarında dolanırken vermiş bir şairsin, cebin para para dolacak diye ruhun pare pare olmasın. Bilirim kalemin kıvraktır, lisanın çeviktir, bilirim üç satırda ruh üflersin kağıda, bilirim bir yazsan parçalarsın edebiyatın Çin seddini, o lisan-ı mücerred dilinle Babiali yokuşunun yollarını yalaman beni kahrediyor Necip...”

Ve yıllarca süren bu kavganın sonunda Nazım Hikmet bir komplonun sonucunda yeniden hapse girdiğinde ziyaretine giden Necip Fazıl komünist şaire, “Benim idealimdeki rejim olsa seni astırır, sonra da mezarını türbe yaptırırdım” diyecek ve cevap olarak da şu sözleri duyacaktı: “Benim idealimdeki rejim olsa, ben de seni astırırdım. Sonra da darağacının altına oturup hüngür hüngür ağlardım.”

1914’te patlayan dünya savaşına girilmesine karşı çıkan Ahmet İzzet Paşa’nın ölümüne doğru ikinci bir dünya savaşının işaretleri artmıştı. Almanya’da iktidar olan Hitler İtalya’daki Mussolini gibi açık ve terörcü bir diktatörlük kurmuştu. Nazi rejimi Almanya’yı “Üçüncü Reich” olarak yeniden bir imparatorluk haline getirmekte olduğunu ileri sürerken, Alman büyük sermayesi de toparlanmış ve dünyanın yeniden paylaşımını talep eder olmuştu. Benzer iddia ve talepler Mussolini’nin liderliğindeki Faşist İtalya’dan da geliyordu. Bu iki ülkenin öncülüğünde dünyanın yeni bir savaşa doğru sürüklendiğinden endişe edilirken İzzet Paşa’nın vasiyeti yaklaşan bu savaşın dışında kalınması idi. Ölümünden önce verdiği bütün beyanatlarında, bütün konuşmalarında bunu sık sık tekrarlayan eski başkumandanın vasiyeti askeri ve siyasi elit tarafından da ciddiye alınacaktı. Ancak yine de özellikle Alman hayranlığı depreşenler de vardı tabii ve birinci büyük savaşta “eski silah arkadaşlığı” hikâyelerini anlatmaya başlamışlardı. Birincisinde olmayanın ikincisinde olması için ortada bir sebep yoktu ama birinci büyük savaşın son günlerinde Musul’u İngilizlere bırakan ve herhalde o zamandan beri İngilizlere olan hıncı, öfkesi hiç bitmeyen Ali İhsan Sabis, Kafkasya’yı terk etmek zorunda kalan Enver Paşa’nın kardeşi Nuri Killigil ve Hüseyin Hüsnü Erkilet gibi emekli generaller pek öyle düşünmüyordu. İttihatçı damarları kabarmış, yeniden fetihlere

ıkacaklarını hayal etmeye başlamışlardı. Dünyanın içine sürüklendiğı birinci büyük savaşta alamadıkları toprakları ikinci büyük savaşta alabileceklerine ilişkin bu eski paşaların hayallerini paylaşanlar da vardı elbette ama devleti yönetenler arasında pek değil...

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

“BİZ SAVAŞTA AMAL-İ ARBAAYA, YANI DÖRT İŞLEME SIGMAYIZ!”

30 Eylül 1941

Berlin

30 EYLÜL 1941 GÜNÜ Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan Von Grote Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği bir “gizli rapor”da iki Türk generalinin Almanya'ya yapacağı gezinin çok önem kazandığını belirterek buna uygun davranılmasını istiyordu. Rapor şöyleydi:

“Ref: Lr Von Grote. Gönderildiği yer: Pol.I.M(ATT) 9253 G. Gizli.

Konu: Türk generallerinin gezisi.

Türkler uzun süre önce askeri ataşeliğimiz aracılığı ile Reich Genelkurmayı'ndan iki askeri yazarın Doğu Cephesi'ne gezi yapmalarını istemişlerdir. Genelkurmay Başkanı'nın onayı ile halen köşe yazarı olan ve Alman taraftarı haber ve yazılarıyla tanınan iki Türk generali Hüsnü Erkilet ve Ali İhsan Sabis 1 Ekim

1941 tarihinden başlamak üzere Doğu Cephesi'ne davet edilmiş bulunuyorlar. Bu gezi şu ana kadar Genelkurmay Propaganda Dairesi ve Dışişleri Bakanlığı Basın Bürosu işbirliği ile tamamiyle bir basın ve propaganda konusu olarak ele alınmıştır.

Fakat Türk hükümeti son anda General Ali İhsan Sabis'in yerine şu andaki Askeri Akademi Komutanı General Ali Fuat Erden'in adını vermiştir. General Erden, stratejik ve taktik olarak ülkenin en önemli generali olarak kabul edilmektedir. Bu değişiklik ile gezi oldukça önem ve her şeyden önce de politik bir anlam kazanmıştır.

Bu konuya 253 ve 29 Eylül tarihli telgrafında Sayın Büyükelçimiz Von Papen de değinmiştir. Bu nedenle Genelkurmay Başkanı ve Ordu Başkomutanlığı kanalı ile Führer'e bir brifing verilmiş ve kendisi de bu iki Türk generalin gezisi hakkında olumlu görüşünü bildirmiştir.

Gezi tarihi, askeri nedenlerden dolayı bir hafta ileriye alınmıştır. Büyükelçi Papen'in önerdiği gibi Genel Karargah'ta kabul ve Fransız savaş alanlarının gezilmesi söz konusu değildir.

Von Grote"

İki Türk generalinin gezisi 15 Ekim'de başlamış, 5 Kasım'da bitmişti. Ali Fuat Erden dönüşünde Büyükelçi Papen ile görüşerek memnuniyetini dile getirecekti. Papen, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 10 Kasım 1941 gün ve 645/41 sayılı raporunda hükümete Erden ve Erkilet'in gezileri ile ilgili olarak şu gözlemi aktarıyordu:

"İki Türk generali, Doğu Cephesi'ne yaptıkları geziden ve Führer'in karargâhını ziyaretten çok hoşnut kaldılar. General Ali Fuat, dün izlenimlerinin ayrıntılı bir dökümünü yapmak üzere bana geldi. Askeri yetkililerden gördüğü konukseverliğin övgünün de ötesinde olduğunu ve gezdiği yerlerde Dünya Savaşı'ndaki silah arkadaşlığını hatırladığını belirtti. Bu düşünce Ali Fuat'ın onuruna verilen yemekte Orgeneral Fromm tarafından büyük bir nezaketle dile getirilmiş. Mümkünse, bu örnek

tarihsel hareketin eğitim amacıyla Türk Harp Akademisi'nde kullanılmak üzere, Rusların mevzilenmesini gösteren (doğal olarak ayrıntılı bilgiler Alman kuvvetlerinde kalmak koşulu ile) birer haritasının kendisine verilmesi isteğini de belirtti.”

General Ali Fuat Erden gerçekten de Alman askeri makinesinden çok etkilenmiş, Hitler'in kendilerine gösterdiği ilgiden, hatta harita başına geçip bizzat bazı askeri açıklamalar yapmış olmasından fazlasıyla hoşnut kalmış ve tam bir Alman taraftarı olarak İstanbul'a dönmüştü.

Bu arada 1931'den sonra yapılan 1935 seçimlerinde BRFOylarını korumuş ve iktidar iki büyük parti arasında paylaşılmaya devam ediyordu. Dünya savaşını dikkate alarak Paris'te uzun süre büyükelçilik yapmış Fethi Okyar Dışişleri Bakanlığı koltuğundaydı.

Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Fethi Okyar ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, General Erden ile uzun süren toplantılar yaptılar. Erden'e göre Almanların zaferi keşindi ve fazla vakit kaybetmeden kazanan tarafta yer alınmalıydı. Ancak İnönü ve Çakmak böyle düşünmüyordu. Fevzi Paşa, Temmuz ayında doğudaki Alman birliklerinin başarılı olamayacağını görmüştü. Nitekim çok değil bir yıl içinde olaylar Çakmak ve İnönü'yü doğrulayacaktı.

İkinci Dünya Savaşı iki yıldır sürüyor ve Alman orduları zaferden zafere koşuyordu. Hitler neredeyse bütün Avrupa'yı ele geçirmişti. Batıda, 1940 yazında Paris'e giren Alman ordusu Fransa ile birlikte Belçika ve Hollanda'yı işgal etmişti. Doğuda ise Polonya ilk düşen ülkeydi, diğer Doğu Avrupa ülkeleri de hızla Almanların eline geçerken Şubat 1941'de Bulgaristan'ı da işgal ederek Edirne önlerine gelen Alman ordusunun artık Trakya'ya girip girmeyeceği tartışılmaya başlanmıştı. Askeri yeteneklerine güvenen, hatta Almanlar gibi “asker millet” olmakla övünen Türkler her şeye rağmen or-

dunun durumunu bildikleri veya tahmin ettikleri için, asker ve silah sayısındaki zayıflıklarını kast ederek, “Biz savaşta amal-i arbaaya, yani dört işleme sığmayız!” diye havalı konuşmayı bırakmıyorlardı ama Almanların bu yıldırım zaferleri karşısında da gözleri kamaşmış, hayranlıkla “eski silah arkadaşlarını” seyrediyorlardı.

Her şeye rağmen muhtemel bir Alman saldırısını engellemek amacıyla Trakya’da Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın adını taşıyan bir savunma hattı, “Çakmak Hattı” adıyla Kırklareli’nin kuzeyinde oluşturulmuştu ama bunun pek bir işe yaramayacağının anlaşılması uzun sürmemişti. Çünkü Almanlar Fransızların çok daha güçlü Majino Hattı’nı aşmakta pek zorlanmamışlardı ve zaten Nisan 1941’de de Yunanistan’ı işgal edeceklerdi. Dolayısıyla artık Bulgaristan üzerinden gelecek bir saldırıya karşı düşünülen Çakmak Hattı o kış soğuktan bazı askerlerin donarak ölmeleri ve ülkenin sınırlı demir ve çimento kaynaklarının harcanması dışında bir sonuca yol açmayacaktı.

İkinci Dünya Savaşı’nın Almanların 1 Eylül 1939’da Polonya’ya saldırması ve kısa sürede işgal etmesiyle başlaması beklenmedik bir durum değildi ve İsmet Paşa’nın liderliğindeki BRF savaşa girmeye hiç niyetli değildi. Hükümetin diğer kanadı olan VHF’de de savaştan uzak kalınmasını isteyenler çoğunlukta’ydı. Aslında aşırı milliyetçi Genç Türkler yine Almanlarla birlikte olunabileceğini düşünmüyor değildi. Ancak başlangıçta bunu yüksek sesle dile getirmediler, hatta onlar da Birinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı büyük felaketleri hatırlatarak savaş dışında ve tarafsız kalmaktan söz ediyorlardı. Ancak Almanların hızlı zaferleri önce Genç Türklerin iştahlarını kabarttı, özellikle emekli generaller Ali İhsan Sabis ve Hüseyin Erkilet’in yazıları ve Enver Paşa’nın kardeşi, eski Kafkas Orduları Komutanı Nuri Killigil Paşa’nın faaliyetleri Alman taraftarlığını güçlendiriyordu. Bir süre sonra gazetelerin çoğu Alman yanlısı olmuştu.

Başbakan İsmet Paşa savaşa girilmemesi, iki tarafla da belirli bir ilişki sürdürülmesi konusunda en kararlı ve ısrarlı olan politikacıydı. Ordunun durumunu da iyi bildiği için mevcut askeri kuvvetle fazla bir şey yapılamayacağının gayet farkındaydı. Bütün mesele savaş halindeki iki güçle de, hem Almanya-İtalya ile hem de İngiltere-Sovyet Rusya bloklarıyla iyi geçinmek, her ikisine de zamanı geldiğinde onlardan yana açık tavır alınacağına dair bir izlenim vermektir. Bu hassas politika Dışişleri Bakanı Fethi Bey ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa tarafından da paylaşıyor ve destekleniyordu.

Bu çerçevede şekillenen Osmanlı devletinin dış politikası önce Almanlara doğru eğildi. Doğrusu Almanlar da Türklerin savaşa girmesini çok istiyorlardı. Çünkü Nazi Almanya'sının asıl hedefi komünist Sovyetler Birliği idi ve Moskova'nın arkasında uzanan geniş Asya topraklarında birçok Türk ve Müslüman halk yaşıyordu. Türkler, Sovyet Rusya'ya karşı savaşa girer ve bu halkları harekete geçirebilirse, isyan etmelerini sağlayabilirse, Stalin çok zor durumda kalacaktı. Dolayısıyla Almanlar Osmanlı'nın savaşa girmesi için gerçekten ciddi bir şekilde çalışıyorlardı. Bir süre Başbakanlık da yapmış olan en önemli Alman diplomatını, Von Papen'i İstanbul'a büyükelçi olarak gönderen Hitler artık bir silah fabrikatörü olan Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Killigil Paşa'yı da Pan-Turancı hareketin lideri olarak görüyor ve onunla özel bir ilişki kurulmasını istiyordu. İstanbul'da Kapalıçarşı'da Alman istihbaratı için özel bir yer düzenlenmiş ve sistemli bir şekilde çalışıyorlardı. Bu arada gazetecilerin, köşe yazarlarının birçoğu maaşa bağlanmış, parayla yazı yazdırılıyordu. Bir süre sonra bu rüşvetler o kadar aleni hale geldi ki, Almanlardan para almayan gazeteciye enayi gözüyle bakılmaya başlandı. Örneğin *Akşam* gazetesinden Necmettin Sadak karısının kumar borçları yüzünden büyük para sıkıntısı içindeyken birdenbire İstanbul caddelerinde hususi otomobille dolaşmaya başlıyor ve herkes de paranın nereden geldiğini biliyordu. *Cumhuriyet* gazete-

si en militan Alman taraftarıydı ama sadece o değil basının büyük kısmı aynı havadaydı. *Tasvir-i Efkar* yazarı Peyami Safa'ya ayda 1500 lira ödendiği, *Son Posta* başyazarı Selim Ragıp Emeç'in ise üçer ayda bir her gün aslında teslim edilmeyen 2000 nüsha gazetesinin bedeli kadar para aldığı herkesin dilindeydi. Almanların propaganda faaliyetleri ve genel olarak Osmanlı devletinin savaşa girmesini sağlamak için 5 milyon altın mark ayırdığı ve harcamakta olduğu söyleniyordu.

İşte bu ortamda sonunda Osmanlı devleti ile Almanya arasında 18 Haziran 1941'de bir saldırmazlık antlaşması imzalandı ve 20 Haziran'da da Meclis tarafından onaylandı. İki gün sonra, 22 Haziran'da da Almanların "Barbarossa Harekâtı" adını verdikleri Sovyet Rusya'ya yönelik büyük saldırısı başlayacaktı. Başka bir ifadeyle Alman orduları Moskova'ya doğru yola çıkarken Türkler de "eski silah arkadaşları" Almanların yanında yer almış oluyordu.

Ancak Almanların hızı Moskova önlerinde kesildi ve ilk yenilgilerini 1941'in sonlarında aldılar. "General Kış" yine Rusların yanında savaşa girmiş ve Rusya'ya saldıran yabancı ordulara darbe vurmaya başlamıştı. Almanlar bunun üzerine 1942 yazına doğru güneyden saldırıya geçecekler ancak bu sefer de Stalingrad önlerinde durdurulacaklar ve aylar süren kanlı bir savaştan sonra 1943 yılı başında Kızıl Ordu tarafından kesin olarak yenilgiye uğratılacaklardı.

İstanbul'daki hükümet bütün bu süreci yakından takip ediyor ve hem Almanların hem de ilişkiyi koparmadıkları İngilizlerin kendi yanlarında savaşa girilmesi için yaptıkları teklifleri, baskıları, hatta tehditleri çeşitli biçimlerde oyalıyordu. 1941 yazında Almanlara doğru olan eğilim 1942 sonunda değişmeye başladı. Çünkü bu arada sadece Almanların yenilgileri başlamamış ABD de savaşa girmiş, Pasifik'te Japonlarla çarpışmaya başlamıştı. ABD'nin de savaşa dahil olmasıyla

artık hükümet ve ordunun başındaki kumandanlar Almanların yine kaybedeceğini öngörüyordu. Nitekim bir süre sonra krom ve bor madenlerinin Almanya'ya satışı durdurulmuş, İngiltere ile flört başlamıştı. Öyle ki, İngiliz Başbakanı Winston Churchill Ocak 1943'te gizlice Adana'ya gelerek Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Okyar ile görüştü.

Churchill'in bizzat Adana'ya gelmesi İngiltere'nin Osmanlı'ya verdiği önemi gösteriyordu. Adana görüşmeleri sırasında Osmanlı tarafı savaşa girebileceğini ancak ordunun silah ve askeri donanımının kötü durumda bulunduğunu belirtince İngilizler talep edilen askeri yardımı hemen yapacaklarına söz verdiler. Osmanlı tarafı nelere ihtiyacı olduğunu ayrıntılı olarak bildirecek İngiltere'nin başını çektiği blok da bunları karşılayacaktı. Ancak aylar geçip giderken Türklerin istedikleri bir türlü karşılanmayacaktı.

1943 yılı sonunda, Aralık ayında Kahire'de İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Roosevelt'in buluşmalarına yine gizlice Osmanlı devleti de davet edildi. Bu arada Fethi Bey 7 Mayıs'ta vefat etmiş Dışişleri Bakanlığı'na hükümetin küçük ortağı VHF'nin lideri Mahmut Esat Bey gelmişti.

Osmanlı heyetini Kahire'ye götürecek uçağı kullanacak pilotlar Churchill'in ve Roosevelt'in oğullarıydı. Yani iki devletin başındaki liderler eğer bir risk varsa kendi evlatlarını da feda edeceklerini gösteriyorlardı. Kahire'deki görüşmelerde Osmanlı'nın artık savaşa girmesi için çok ısrar ettiler ve gerçekten de İsmet Paşa neredeyse itiraz edemez hale geldi. Churchill Balkanlar'da açılacak bir cephenin savaşın sona ermesinden sonra Sovyet Ordusu'nun Doğru Avrupa'da ele geçireceği yerleri sınırlamak bakımından önemli olduğunu söylüyor ve belki de savaşın İngiltere-ABD ile Sovyet Rusya arasında devam edebileceğini ima ediyordu. Dolayısıyla Osmanlı şimdiden safını belirlemeli ve Stalin'in muhtemel talep ve tehditleriyle baş başa kalmamak için artık adım atmalıydı.

Churchill, Osmanlı tarafı için çok önemli bir şeyden daha söz etti; eğer Türkler savaşa girerlerse Alman işgali altındaki Yunanistan'dan İyonya'yı geri alabilirdi. İyonya'nın, İzmir'in Türkler için ne ifade ettiğini ve içlerinde nasıl bir yara olduğunu çok iyi bilen Churchill savaşa girme karşılığında İzmir'i, hatta Ege adalarından bazılarını vaat ediyordu. Bu, gerçekten de önemliydi ve Türk kamuoyunda duyulduğunda İngilizlerin yanında savaşa girilmesi için büyük bir dalgalanmaya yol açabilirdi. Çünkü İyonya meselesi zaten askeri ve siyasi elit arasında konuşuluyor, tartışılıyordu. Almanya'nın yanında savaşa girme yanlısı olanlar zaten Almanya'nın işgali altındaki Yunanistan'a da savaş açılmasını savunuyor ve böylece İzmir'in kolaylıkla geri alınabileceğini söylüyorlardı. İşgal altındaki Yunanistan hiçbir şey yapamazdı, bir şey yapacak durumda değildi. Churchill bu tartışma ve hevesleri bildiği için bunları çok iyi kullanmış, kaşımıştı. Osmanlı heyetinin bundan etkilenmediği de söylenemezdi.

Bu arada Yunanistan'ı işgal eden Almanlar da resmen Yunanistan toprağı olan İyonya'ya, İzmir'e dokunmamışlar, sembolik miktarda asker göndermekle yetinmişlerdi. İyonya konusunda Türklerin hassasiyetlerini onlar da iyi bildikleri için adeta Türklere "Burasını sizin için tutuyoruz" havasını vermeye özen gösteriyorlardı.

İsmet Paşa ve Mahmut Esat Bey yakında savaşa girmek üzere söz vermiş gibi İstanbul'a döndüler ama "Osmanlı'da oyun çoktur" sözüne uygun bir şekilde aslında savaşa hiç niyetleri yoktu. Nitekim İstanbul'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Adana görüşmesinde verilen sözlerin hiçbirinin yerine getirilmediğini söyleyerek ordunun savaşa hazır olmadığını kesin bir şekilde bildirdi. Çakmak'ın, "Boğazımıza kadar silahlandıracaklarını söylüyorlardı, topuklarımıza kadar bile çıkmadı" sözü uzun zaman yankılanacaktı.

Fevzi Paşa'nın bu çıkışı üzerine Müttefik komutanları soluğu İstanbul'da aldılar. Amaçları Çakmak'ı da ikna etmek-

ti; General Alexander, Akdeniz Filosu Kumandanı Lord Cunningham ve General Paget geldi ama Fevzi Paşa tarafından ikna edilip geri yollandılar. “Osmanlı hakikaten bu durumda savaşa giremez, girdiği takdirde büyük karışıklıklar olabilir” diyerek döndüler. Askeri yardımın bir an önce yapılmasına karar verdiler ama savaş koşullarından dolayı bir türlü Türkler istediklerini alamayacak ve daha iki yıl İngiltere’yi oyalamayı başaracaklardı.

Nihayet dünya savaşının sonunda, Almanya’nın teslim olmasında iki ay önce, 23 Şubat 1945’te Osmanlı devleti Almanya’ya savaş ilan ederken dünyanın İngiltere ve ABD öncülüğünde yeniden kuruluşunda bu ülkelerin yanında yer almak isteğini de ortaya koyuyordu.

Ancak bu arada dünya savaşı tümüyle bitmeden fırsattan istifade etmek isteyenler İyonya için harekete geçecek ve bu askeri harekât gelecekte çok sıkıntıya yol açacaktı...

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

“İZMİR TÜRK'TÜR, TÜRK KALACAKTIR!”

5 Mart 1945
Konak – İzmir

BİR YÜZBAŞININ KOMUTASINDAKİ SÜVARİ BİRLİĞİ Konak'taki İyonya Genel Valiliği binasına doğru tırıs gidiyordu. Sabahın erken saatleri olmasına rağmen birkaç saat önce başlayan askeri harekâtı duyanlar sokaklara fırlamış, Müslüman Türkler Konak Meydanı'na doğru akmaya başlamışlardı. Atların çıkardığı nal sesleriyle Konak Meydanı çınlamaya başlayınca şimdiden birikmiş olan Türk kalabalığı gelen süvarilerin niyetini anlamış ve “İzmir Türk'tür, Türk kalacaktır” diye bağırmaya başlamışlardı bile. Hızla gelen süvarilerin arasından fırlayan bir üsteğmen elindeki Türk bayrağıyla birlikte kontrol altına alınmış olan binanın balkonuna fırlayıp, mavi-beyaz Yunan bayrağını indirip ay yıldızlı Türk bayrağını çekince kalabalıktan alkışlar yükseldi. Şimdi “İzmir Türk'tür, Türk kalacaktır” sloganı çok daha yüksek sesle bağırılıyordu. Konak Meydanı gibi İzmir'in her tarafı yavaş yavaş Türk askerlerinin kontrolüne giriyordu.

Süvari birliğinin başındaki Yüzbaşı yanındaki teğmene döndü; “23 yıl oldu... Çok bile bekledik, geç bile kaldık” dedi.

“Haklısınız, komutanım” dedi Teğmen, “bu iş çok daha önce yapılmalıydı. Bugüne ve bize kısmet oldu.”

Birlikte bayrağa dönerek selam dururken çevrelerini saran Türkler gözyaşlarına engel olamıyordu.

Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay’ın komutasında sabaha karşı başlayan askeri harekât planlandığı gibi sadece birkaç saat sürmüş, “İyonya” yani milli mücadelenin bitiminde Bursa Mütarekesi ile Osmanlı egemenliğinden çıkan İzmir ve civarındaki birkaç kasaba büyük bir hızla ele geçirilmişti. İzmir’le birlikte Kuşadası, Çeşme, Seferihisar, Ödemiş, Menemen ve köylerde de Türk ordusu direnişle karşılaşmamış, kontrolü hızla sağlamıştı. Dünya savaşının sonlarına doğru Yunanistan İngiltere’nin işgaline girdiği için bazı yerlerde bulunan az sayıdaki İngiliz askeri ve çoğunlukla yerli Rumlardan oluşan jandarma müfrezeleri genellikle direnmemişlerdi. Çok az yerde çıkan çatışmalarda da fazla ölü ve yaralı yoktu. Yani neredeyse “kansız” denecek bir askeri harekâtla bunca yıldır konuşulan şey olmuş ve Türkler 23 yıl önce bırakmak zorunda kaldıkları İzmir ve civarındaki kasabaları geri almışlardı. Doğrusu bunun pek de beklenmedik bir şey olduğu söylenemezdi ama yine de bu kadar kolay olması karşısında herkes biraz şaşkın ve tabii heyecanlıydı.

Genel Vali Aristidis Stergiadis ve İyonya Üniversitesi Rektörü Profesör Konstantin Karateodori başta olmak üzere yerel yöneticiler ve önde gelen Yunanlılar gözaltına alınmıştı. Sokağa çıkma yasağı ilan edilmemişti ama sıkıyönetim ilan edilmiş ve sükûnetin sağlanması için askeri bildiriler yayınlanıyor, direniş olmadıkça kimseye zarar verilmeyeceği belirtiliyordu.

İşin bu kısmının kolay olacağını herkes tahmin ediyordu ama önemli olan bundan sonrasıydı. Alman işgalinden kurtulup İngilizlerin kontrolüne giren Yunanistan ve Almanları teslim almak üzere olan muzaffer Müttefikler, yani İngiltere ve ABD ve belki de en önemlisi Sovyet Rusya bu duruma ne diyecekti? Altı yılı bulan büyük savaşta bu cepheyi yıllarca

oyalayan ve Almanlara karşı savaşa girmeyen Türklerin böyle fırsattan istifade etmelerine göz yumulacak mıydı?

Dünya Savaşı bitmeden Fevzi Çakmak yaş haddinden emekliye ayrılmış, Genelkurmay Başkanlığı'na Orgeneral Kazım Orbay atanmıştı. 1886 yılında İzmir'de doğmuş ve büyümüş olan Kazım Paşa'nın İzmir'i ne kadar sevdiği ve almak istediği, hatta tarihe "İzmir Fatihi" diye geçmeyi arzu ettiği biliniyordu. Geçen yıl, 12 Ocak 1944'te Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmesi eskiden beri "İzmir" diye yanıp tutuşanları sevindirmişti. Çünkü Fevzi Paşa'nın bilinen temkinliliğinin ve uzlaşmacılığının tersine Enver Paşa'nın eniştesi olan Kazım Paşa'da biraz Enver Paşa'nın atılganlığı olduğuna inanmak istiyorlardı. Oysa yeni Genelkurmay Başkanı Kazım Paşa da elbette maceracı bir asker değildi ama İzmir'i geri almak, "Anadolu'nun bağrına bir bıçak gibi saplandığı" söylenilen İyonya'nın varlığına son vermek her Türk askeri gibi onun da vazgeçilmez hedefi, adeta kutsal amacıydı. Dolayısıyla Selimiye Kışlası'ndaki Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'nı devraldığında zaten yıllardır konuşulan ve askeri planları hazır olan İyonya Harekâtı için önde gelen komutanlarla, en üst rütbedeki generallerle görüşmelerde bulundu. Komutanlar savaş şartları uygun olduğu anda harekâttan yanaydılar. Milli mücadelede birlikte savaştıkları ordunun en itibarlı kumandanları, Salih Omurtak'tan İzzettin Çalışlar'a, Fahrettin Altay'dan Cemil Toydemir'e kadar hepsi Kazım Paşa'nın emrinde olduklarını bildirdiler.

Hükümetteki siyasi partiler arasında da bu konuda farklılık, anlaşmazlık yoktu; İzmir herkesin gözünde "milli dava" idi ve "partiler üstü" milli bir mesele olarak bakılıyordu. Muhalefetteki solcu ve İslamcı partiler de İzmir'in geri alınmasını destekliyordu. Solcular İyonya'yı İngiltere'nin sömürgesi, İslamcılar ise gavurların, Hıristiyanların hile ile ele geçirdik-

leri “İslam diyarı” olarak gördüklerinden uygun bir anda geri alınmasına bir itirazları yoktu. Saray ve yakın çevresi biraz fazla temkinliydi ama Sultan Ömer Faruk açısından egemenliğindeki toprakların biraz artması sorun değildi elbette. Hatta adı “Fatih”e bile çıkardı, kim bilir? Ancak hanedan ailesi herkesten daha fazla Avrupa’nın büyük devletleriyle, özellikle İngiltere ile iyi geçinilmesine önem verdiği için bu ilhakın ciddi bir soruna yol açmadan gerçekleşmesini arzuluyordu tabii. Ömer Faruk, Genelkurmay Başkanı Kazım Paşa ile bir görüşmesinde “Paşam, tereyağından kıl çeker gibi halledilmesi bu mesele” demiş, devam etmişti, “yoksa hepimize kan kustururlar, pişman ederler. İzmir’i alalım derken Yunan’a başka yerler kaptırmayalım sonra.”

Böylece neredeyse bütün Türklerin bir rüyası olan İzmir’i kurtarmak, geniş bir milli mutabakatın olduğu istisnai bir mesele olarak, uygun fırsat yakalandığında halledilmek üzere hazırlıkları yapılmış bir milli davaydı. Eğer devletin en üstünden başlayarak dünya savaşının son aylarında böyle harekete geçilirse, biraz ayak sürülse muhtemelen ordu içindeki küçük rütbeli subayların oluşturduğu bir cunta maceraya atılabilirdi. Elbette hükümet ve yüksek rütbeli komutanlar bunu arzu etmiyor, bunca yıldır pişirip hazırladıkları yemeğin altının yanmasını istemiyorlardı. Ordu içinde üstelik adı da “İzmir’in Kurtuluşu” olan bir cunta Balkan Savaşı’ndan sonra Ağustos 1913’te kurulan ve iki ay yaşayan Batı Trakya Cumhuriyeti gibi bir harekât yapmaya kararlıydı. Eğer ordu harekete geçerse bu genç subaylar oluşturdukları gönüllü askerlerle İzmir’i ele geçirecekler ve İyonya yerine “İzmir Cumhuriyeti” kuracaklardı. Askeri istihbarat kaynakları bu cuntanın hazırlıklarını yakından izlediğinden en üstteki komutanlar da durumu biliyorlardı. İşte bu harekâtla bu gibi maceracı ve tehlikeli girişimlere de fırsat verilmemiş ve İyonya resmen ilhak edilmişti. “Altı asırdır Türk yurdu olan İzmir anavatana katılmıştır” diye Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay gazetecilere

açıklama yaptığında şapkalarını, kalemlerini havalara fırlatan genç gazeteciler de büyük sevinç yaşamışlardı.

Türk ordusunun İyonya'yı ilhak ettiği duyulduğunda Yunanistan'da yer yerinden oynadı. Sokaklara dökülen Yunanlılar "Ordu İyonya'ya" diye bağıryorlardı. Halk öfkeliydi ama doğrusu Yunan hükümetinin yapabileceği fazla bir şey yoktu. Geçen Ekim ayında Alman işgali sona ermiş ve Almanlar çekilmişti ama daha henüz Girit de dahil olmak üzere bazı adaları ellerinde tutuyorlardı. Almanlara karşı gerçekten kahramanca direnen Yunan halkı gerilla savaşı yürütmüş ve aslında büyük ölçüde kendi gücüyle, kendi evlatlarının kanı ve canı pahasına Almanları ve onlarla birlikte ülkelerini işgal eden İtalyanları ve Bulgarları kovmuşlardı. Elbette İngilizlerden de yardım görmüşlerdi ama Almanlar çekilince İngiliz ordusunun kurtarıcı gibi gelip Atina'ya girmesi Yunanlıların gururuna dokunuyordu. Özellikle Almanlara karşı verilen gerilla savaşının asıl yükünü çeken komünistler bunu hazmedemiyor, İngilizlere karşı da savaşılmaya hazırlanıyorlardı. İşte bu koşullarda Yunan hükümeti nasıl Ege'nin öbür yakasına müdahale edebilecekti? Türklerin zamanlaması çok iyiydi ve ancak İngiltere'nin duruma müdahalesi sağlanabilirse belki bir şey yapabilirlerdi. Bu kaos içinde Yunanistan Başbakanı Nikolaos Plastiras Nisan ayı başında istifa etmek zorunda kalacak ve ülke ciddi bir siyasi krizin içine sürüklenecekti.

İngilizler elbette durumdan çok rahatsızdı ama doğrusu onların da Türklere askeri olarak müdahale edecek hali yoktu. Her şeyden önce daha Avrupa'da savaş devam ediyordu. Almanya hâlâ resmen teslim olmamıştı ve Kızıl Ordu tüm Doğu Avrupa'yı istila ederek Berlin'e doğru ilerliyordu. Yani işi başından aşkın İngilizler Türkleri İyonya'dan çıkarmak için askeri müdahalede bulunamazdı. Ama yine de İstanbul'daki hükümete bir nota vererek uluslararası anlaşmalara aykırı

davranıldığını ve ordunun İzmir’den hemen çekilmesini istediler. Yunan politikacılarını da sakinleştirmeye çalışıp, sorunu diplomatik yollardan halledeceklerine söz verdiler. “Merak etmeyin” dedi İngiltere Başbakanı Churchill, “Türkler bu fırsatçılıklarının hesabını verecekler. Şu an için bir zafer kazandıklarını düşünebilirler ancak bu savaş yakında bitecek ve dünya yeniden kurulacak o zaman Türklerin ne yaptığını, ne yapacağını hep birlikte göreceğiz.”

Bu sözler Yunanlıların kulağına hoş geliyordu ve inanmak istiyorlardı ama bir yandan da İzmir için “gitti gider” diye bakıyorlardı. Henüz Girit’in bile Almanların elinde olduğu koşullarda İzmir’i askeri güçle geri almayı düşünmeleri mümkün değildi ve savaş sonrasında oturulacak büyük barış masasında bu hesapları göreceklerine güvenmekten, inanmaktan başka yapacakları bir şey yoktu.

Bu arada İngilizler gerçekten de boş durmadı. İngiliz istihbaratı Sovyet Rusya’nın Osmanlı’nın doğu sınırlarındaki Kars ve Ardahan için talepleri olduğunu biliyordu. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazları için de ayrıcalıklar, hatta üs istekleri söz konusuydu. Savaş bittikten, Almanya teslim olduktan sonra, 1945 yılı sonlarında Stalin İstanbul hükümetine bu talepleri iletecek ve Osmanlı devleti hayli sıkışacaktı. Bu talepleri kabul etmesi mümkün olmadığı gibi İngiltere veya ABD’ye dönüp destek isteyecek durumda da olmayacaktı. Ama yine de bu baskılara direnecek ve Boğazlar sorunu için de Avrupa’nın dikkatlerini çekmeyi başararak sonuçta Stalin’in geri çekilmesini sağlayacaktı.

İngiltere’nin “İyonya’dan geri çekilin” notasını koalisyon hükümeti ve tabii Saray da adeta duymazlıktan geldi. İzmir’in geri alınması üzerine yapılmaya başlanan mitingleri gösteren Türk diplomatlar “bir yanlışlığın düzeltildiğini” söylemekten çekinmiyorlardı. 26 yıl önce Mayıs 1919’da İzmir Yunan or-

dusu tarafından işgal edildiğinde Sultanahmet Meydanı'nda yapılan büyük mitingde konuşan yazar, milli mücadelenin "Halide Onbaşısı" Profesör Halide Edip Hanım'ın girişimleriyle Sultanahmet Meydanı'nda yine büyük bir miting düzenlendi. "Milli mücadele gerçekten şimdi bitti" diyen artık BRF'nin Ankara Milletvekili Halide Hanım, "Çeyrek yüzyıl önce İzmir işgal edildi diye milli mücadeleye başlamış ama sonunu getirememiştik, işte bugün getirdik. 'Gavur İzmir' denilen 'Güzel İzmir' bugün yeniden anavatan topraklarına katıldığına göre milli mücadelenin bugün sona erdiğini ilan edebiliriz" diye konuşmuştu. Ama uyarmayı da ihmal etmemişti: "Milli mücadele bitti ama Türk'ün ateşle imtihanının daha bitmediğini, şimdi bu zaferimizi Avrupa ve Amerika'ya kabul ettirme gibi zorlu bir görevimiz olduğunu unutmamalıyız."

İstanbul'la birlikte birçok şehirde İzmir'in kurtuluşu kutlanırken İzmir'de de ordu hummalı bir faaliyet içine girmişti. Resmi yetkililer, subaylar ve askerler Rumlara ve diğer yabancılara kötü davranmamaya özen gösteriyordu ancak Rumların şehri ve bölgeyi terk etmesi için de planlar, programlar yapılıyordu. Çünkü geride kalan çeyrek yüzyılda İzmir ve çevresi iyice bir Yunan toprağı olmuş, Anadolu'dan hayli farklılaşmıştı. Sadece nüfusun çoğunluğunun Rum veya Hristiyan olması değildi mesele, İyonya Üniversitesi'nin faaliyetleriyle birlikte bölge kültürel olarak da Yunanistan'ın bir parçası haline gelmiş, Anadolu'nun içine uzanan bir Helen kolonisi inşa edilmişti.

İşte buranın yeniden Türk ve Müslüman kimliğine dönmesi için önce Rumların Yunanistan'a göç etmesi sağlanmalı, onların yerine Anadolu'dan Türkler getirilerek iskân edilmeliydi. Bunun için askeri ve sivil yetkililer gizli bir plan hazırladılar. Dünyanın gözü önünde gayet dikkatli ve medeni bir görüntü sergilerken gizlice bir tür "özel harp örgütlenmesi" yaptılar ve Müslümanları Rumların üzerine kışkırtmaya başladılar. Rum esnaf ve işyerleri saldırılara uğramaya, Rum kadınları soka-

ğa çıkmaktan korkmaya başladılar. Hatta ilhaktan üç ay sonra Haziran ayı başlarında çevre şehirlerden özel olarak toplanmış ve kamyonlarla getirilmiş yüzlerce adam Kemeraltı'ndaki Rum esnafa saldırdı, dükkânlarını yağmaladı, yakaladıklarını linç etti. Aynı gün Rum mahalleleri de bu grupların saldırısına uğrayacak ve bazı kadınlara tecavüz edilecekti. Mahalleler bu tür bir saldırıya hazırlıklı olduğu için zayıyat daha azdı ama Kemeraltı'ndaki Rum esnaf perişan olmuştu.

Bu saldırının amacı Rumlara “Size burada hayat hakkı yok” mesajı vermektir; tek çarelerinin Yunanistan’a göç etmek olduğunu göstermeye, buna inandırmaya çalışıyorlardı. Gitmek isteyenlere her türlü kolaylık sağlanıyor, ev veya işyerleri için uygun tazminatlar ödenerek gönüllü gidenlerin sayısı artırılmak isteniyordu. Ama bir yandan da bu yardımcı olma tavrının uzun sürmeyeceği söyleniyor ve “Zo diyenlere ne yapıldığını biliyorsunuz” denilerek “Ermeni Tehciri” hatırlatılıyordu. Amaç “Gavur İzmir”in nüfusunda Türk ve Müslüman çoğunluk oluşturmaktır. Çünkü olayların gelişimine göre bölgede yeni bir referanduma gidilecek olursa çoğunluğun bu sefer Osmanlı tarafında olması garanti altına alınmak isteniyordu ve bunun için gereken her şey yapılacaktı. Dünya ne derse desin, İzmir Türkleştirilecek ve Türk kalacaktı. “Ege’nin incisinin adı İzmir’dir, Smyrna değil” demişti “İzmir Fatihî” Fahrettin Altay Paşa ve eklemiştir; “Bunu herkes görecektir, anlayacak, kabul edecek.”

Sonuçta İyonya’nın ilhakı kamuoyunda esasen ordunun inisiyatifiyle gerçekleşen bir harekât olarak algılandı. Hükümet ve siyasiler de dış dünyaya karşı böyle bir izlenim verilmesinde yarar gördüler. Ancak İzmir’in geri alınışı halk için önemliydi ve dolayısıyla ordunun itibarı hızla ve ciddi bir şekilde yükseldi. Dünya savaşına girmemesine rağmen büyük zorluklar çeken, açlık ve işsizlikten kırılgan halk kitlelerinin gözünde Saray ve Osmanlı hanedanı keyif çatıyordu. Hanedan ailesi ile ilgili hemen her gün çıkan dedikodular, magazin ha-

berleri giderek daha büyük öfkeye yol açarken siyasi partiler de savaşın getirdiği mali sıkıntılar dolayısıyla ciddi bir şekilde yıpranıyordu. Ülkeyi savaş dışında tutmayı başaran hükümet aynı zamanda halkta büyük ekonomik sıkıntılara yol açmanın bedelini ödeyecekti. Yolsuzluklar, savaş ve karaborsa vurgunları siyasi sisteme olan güveni sarsıyordu.

Ordunun alt kademelerindeki genç subayların rahatsızlığı sadece İzmir'in kurtuluşunu sağlamayı amaç edinen cuntaları doğurmakla kalmıyor, artık bu "köhne düzeni" yıkıp atmak amacıyla da cuntaların kurulmasını yaygınlaştırıp hızlandırıyor-
du. İzmir'in kurtuluşuyla askerin yükselen itibarı bu cuntaların darbe hazırlıklarını da hızlandıracaktı. Bir süre sonra son vuruşu yapmaya, iktidara el koymaya hazır hale gelen genç subaylar başlarına yüksek rütbeli bir kumandan aramaya başladılar.

Böyle bir kumandan bulduklarında "ordu kılıcını" atacaktı.

KIRKINCI BÖLÜM

GENÇ TÜRK DARBESİ!

14 Kasım 1950
Harbiye – İstanbul

GECE YARISINA DOĞRU HAREKETE GEÇEN Birinci Ordu'nun zırhlı araçları ve tankları İstanbul'un belli başlı noktalarını tutmuş, başkent adeta kendi ordusunun işgali altına girmişti. Birinci Ordu karargâhı olan Şişli-Harbiye'deki binadan zırhlı araçların eşliğinde çıkan bir askeri birlik biraz ilerideki İstanbul Radyosu binasının Elmadağ'daki merkezini kontrol altına almıştı. Eski Ermeni Surp Agop Mezarlığı'nın arazisine inşa edilen radyoevi binası daha yeni faaliyete geçmiş ve İstanbul için bir övünç kaynağıydı. Binaya giren bir muhabere albayı komutasındaki askerler tüm ülkeye yayın yapan tek radyonun yönetimini 3.30'dan itibaren devraldılar. Kendisine "Milli Birlik ve Güvenlik Konseyi" (MBGK) adını veren askeri cuntanın hazırlamış olduğu bildiri bir süre sonra okunacaktı. Gece saat 4.30'dan itibaren radyoda askeri marşlar çalınmaya ve anonslar başlayınca gece yarısından sonra yollardaki askeri hareketliliği görüp de ne olduğunu anlayamayanlar bir askeri darbenin olduğunu idrak ettiler. Son zamanlarda açık açık konuşulmakta olan şey gerçekten de olmuş ve ordu iktidara el koymuştu.

Askeri marşlar arasında şu anons yayınlanmaya başlamıştı: “Dikkat! Dikkat! Muhterem Vatandaşlar! Radyolarınızın başına geçiniz! Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetleriniz adına birazdan sizlere bir bildiri okunacaktır!” Nitekim saat 4.45’te okunan bildiri ordunun iktidara el koyduğunu ilan ediyordu:

“Sevgili Vatandaşlar,

Meclis ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla ülkemizi kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, hepimizin hedefi olan medeni milletler seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve milletimizin, özellikle de gençlerimizin hasreti olan medeni ve hür bir devleti ortaya çıkaracak reformları tahakkuk ettirememiş olup, devletimizin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

Bugün devletimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Silahlı Kuvvetlerimiz memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idareyle milli ve medeni bir devlet meydana getirmek maksadıyla yapacağı reformlardan sonra adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdareemiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüz-kâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız.”

Dönem Soğuk Savaş dönemiymdi ve zaten iktidara el koyan cunta ve arkasındaki “Genç Türkler” de ABD liderliğindeki “Hür Dünya” ile Sovyetler Birliği’nin liderliğindeki “Demir Perde Ülkeleri” arasında başlayan bu savaşın koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ülkeyi yeniden düzenlemek üzere harekete geçmişlerdi.

Aslında iktidara el koyan MBGK cuntası daha da ileri gitmiş ve işi sağlama almak için ABD’nin İstanbul Büyükelçisi George McGhee ile görüşmüş ve dolayısıyla bir tür onay almayı ihmal etmemişti. Nitekim ABD’den olumsuz bir tepki değil anlayış ve destek görecekti, 17 Kasım’da yeni hükümeti tanıyan ilk devlet ABD olacaktı. ABD’nin ardından İngiltere ve diğer ülkeler de sırayla tanımaya başlayınca ülke içinde meşruiyet sorunu olmayan cunta uluslararası meşruiyet bakımından da rahatlayacaktı.

ABD ve İngiltere’nin kendisini tanıma kararına hızla cevap vermek ve “Hür Dünya” içinde yerini almak isteyen cuntanın yaptığı ilk işlerden biri geçen Haziran ayında başlamış olan Kore Savaşı’na katılmak olacaktı. 5090 kişilik bir tugayı hemen deniz yoluyla Kore’ye gönderen cunta böylece ABD’nin gözüne gireceğini hesaplıyordu. Nitekim Kunuri savaşında bir Amerikan ordusunu kurtaran Türk askerleri büyük kayıp vermişlerdi ama artık ABD ile Türkler arasında da bir “silah arkadaşlığı” kurulmuş oluyordu. Batı dünyasına Türklerin yeniden kabulü Kore’de dökülen kanlarla olacaktı.

İkinci Dünya Savaşı bitmiş, Almanya, İtalya ve Japonya ittifakı yenilgiye uğrattılırken ABD ve İngiltere mecburen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile müttefik olmuştu. Başka türlü Hitler’i dize getirmeleri mümkün değildi. Nazi orduları karşısında 20 milyon evladını kaybeden SSCB sonuçta elde edilen zaferin ödülü olarak Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde bir tür egemenlik peşine düşünce ABD ve İngiltere ile

arasının açılması uzun sürmedi. ABD'nin yeni başkanı Harry Truman ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill bütün dünyaya egemen olmak istiyor ve Sovyet lideri Josef Stalin'e bir şey bırakmak istemiyorlardı. Churchill 5 Mart 1946'da ABD'nin Fulton kentindeki Westminster Koleji'nde yaptığı ünlü konuşmasında Avrupa'nın ortasına bir "Demir Perde indirdiğini" söyleyerek Soğuk Savaş başlatmıştı: "Baltık kıyısındaki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar Avrupa'nın bir başından öbürüne bir 'Demir Perde' çekildi. Orta ve Doğu Avrupa'nın tüm başkentleri bu perdenin ardında kaldı. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş, Sofya; tüm bu ünlü kentler ve barındırdığı nüfuslar artık Sovyet nüfuz alanında bulunuyorlar. O kadarla da kalmıyor, birçoğu doğrudan Moskova tarafından denetleniyorlar, yönetiliyorlar. Biz böyle bir Avrupa'nın ortaya çıkması için savaşmadık."

Sosyalist bloğu otoriter-despotik çağrışımlı "Demir Perde Ülkeleri" olarak nitelendirip, kendilerini de özgürlük ve demokrasi aşığı "Hür Dünya" olarak nitelendiren ABD ve Batı Avrupa hızla örgütlenirken 4 Nisan 1949'da NATO'yu, yani Kuzey Atlantik İttifakı'nı ortak askeri örgütleri olarak oluşturunca SSCB de Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte oluşturduğu Varşova Paktı ile karşılık verdi. Sonrasında da bu iki blok arasında yarım yüzyılı bulacak bir hegemonya mücadelesi, doğrudan silahlı bir çatışmaya dönüşmediği için adına "Soğuk Savaş" denilen bir tür savaş sürüp gidecekti.

Aslında tarih boyunca Rusya ile savaşmış, düşman olmuş Osmanlı devleti 1920'li ve 30'lu yıllarda SSCB ile iyi ilişkiler içinde olmuştu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Stalin'in tehditleri yeniden başlayıp, böyle iki blok oluşunca Osmanlı hemen "Hür Dünya"nın yanında yer aldı. Ancak İkinci Dünya Savaşı bitimindeki İyonya ilhakından dolayı ABD ve İngiltere yüz vermiyor, Osmanlı'ya yönelik olarak tecrit politikası uygulamaya devam ediyorlardı. Ekonomik ve askeri ilişkilere de yansıyan bu "tecrit" politikası karşısında

Osmanlı devleti zor durumda kalıyor, Musul'dan çıkarılmakta olan petrol gelirlerinin artışıyla nefes almaya devam etse de ekonomik büyüme ve kalkınması sekteye uğruyordu.

Gerek ihracatını artırmak gerekse de Batı dünyasının Bretton Woods sistemiyle oluşturduğu Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi ekonomik ve mali örgütlerine kabul edilmesini kolaylaştırmak için BRF- VHF büyük koalisyonu Eylül 1946'da yüzde 50'ye yaklaşan büyük bir devalüasyona gitti. Amerikan doları 2,82 lira olurken ihracatın artırılması ve ithalatın düşürülmesi amaçlanıyordu. Nitekim hem ihracat hem de ithalat arttı ama ithalattaki artış daha yüksek olunca dış ticaret dengesi açık vermeye ve dolayısıyla döviz darboğazı büyümeye başladı. Savaş yıllarında zaten çok artmış olan enflasyon da bir türlü kontrol altına alınamayınca siyasi çalkantılar koalisyonu çatlattı ve Mayıs 1947'de erken seçime gidilmekten başka yol kalmadı.

Bu arada BRF'de İsmet İnönü çekilmiş partinin başına eski İktisat Bakanlarından ve İttihatçıların ünlü "İzmir Kâtib-i Mesulü" Celal Bayar geçmişti. Ülke dünya savaşının dışında kalmıştı ama ekonomik olarak büyük zorluk ve sıkıntı çekmişti. Savaştan sonra bir yurt gezisinde protesto edilen İnönü'ye halk, "Yıllarca aç kaldık, süpürge otu yedirdin bize" diye bağırınca Başvekil "Aç kaldınız ama babasız, kocasız kalmadınız" diye cevap vermişti. Ama halk yaşadığına bakarak karar veriyordu, daha kötüsüyle kıyaslamıyordu. İnönü, savaş yorgunluğu ve yıpranmışlığı dolayısıyla parti liderliğinden çekilince BRF 1947 seçimlerine Celal Bayar'ın liderliğinde girdi. İş Bankası'nın kuruculuğunu yapmış olan Bayar siyasi anlayışı bakımından otoriter, iktisat politikaları bakımından liberal bir politikacıydı. İsmet Paşa'nın devletçi ekonomi politikalarından sonra liberal politikaların zamanı gelmişti.

Koalisyonun diğer partisi VHF'nin de bu seçimlerde yeni bir lideri vardı, çünkü kurucu başkanı, 21 yıl boyunca partiye liderlik, yol göstericilik eden "Bozkurt" Mahmut Esat Bey 21 Aralık

1943'te ölmüştü. VHF'nin başına gelen Recep Peker partinin ikinci adamı ve Genç Türkler'in lideri olarak biliniyordu.

Uluslararası tecrit ve diplomatik sıkıntılara ekonomik sorunlar eklenince İyonya'nın ilhakını oya tahvil edeceğine inanan koalisyon partileri seçimlere yeni liderleriyle umutlu ve iddialı girdiler. İki büyük parti de tek başına iktidar olacağına inanıyordu ama savaş yıpranmasının farkında değillerdi. İngiltere'de savaşı kazanan Churchill bile seçimleri kaybetmişti. Türkiye'de de pek farklı olmadı ama koalisyon partileri yanlışlıklarını gördüklerinde iş isten geçmişti.

Hem BRF'nin hem de VHF'nin oyları düşerken “İslamcı ve Kürtçü” diye nitelendirilen İttihad-ı Muhammedi Partisi ile sol partiler, İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi ile Osmanlı Emek Partisi oylarını ve milletvekili sayılarını umduklarının çok üstüne çıkarmışlardı. Asıl “Kürt partisi” olan Osmanlı Demokrat Partisi de oylarını artırmıştı. Oyların yüzde 32'sini alarak hâlâ en büyük parti olan BRF ile oyların yüzde 29'unu alarak hemen arkasından gelen VHF tekrar bir büyük koalisyon yapmak istemedi. VHF iktidar yıpranmasından kurtulmak istiyor, yeni lider Peker artık BRF'nin “koltuk değneği” olmayacağını söylüyordu. Böylece BRF lideri Celal Bayar'ın da fazla bir alternatifi kalmıyordu. Aslında azınlık hükümetini düşündü ama destek bulamadı. Tekrar seçimlere gidilmesi de tartışıldı ama hem diğer partiler istekli değildi hem de bu siyasi tablonun değişeceği zannedilmiyordu. Bu durumda Bayar da İttihad-ı Muhammedi Partisi ve Osmanlı Demokrat Partisi ile üçlü bir koalisyon hükümeti kurdu.

Yeni hükümetin Meclis'te güvenoyu alması ve sonrasında da istediği yasaları çıkarmak için gereken oy çoğunluğunu sağlaması gibi bir sorunu yoktu ama daha önemli iki büyük sorunu vardı; birincisi, 1922'den beri tek başına veya koalisyonlarla iktidarda olan BRF artık yıpranmış, iktidar yorgunu

düşmüştü. Gerçekten de “köhne” bir parti haline gelmesinin ötesinde dünyanın yeni düzenine ayak uyduramıyordu. Truman ve Churchill’in ve bu arada Fransa’nın lideri Degaulle’ün yeniden kurmakta oldukları dünya düzeninde böyle radikal Müslümanlara ve petrol gelirleriyle zenginleşmiş ve İngiltere ile Fransa’nın Ortadoğu’da kurduğu düzeni tehdit eden Kürtlere yer yoktu. Aslında Celal Bayar da bunu seziyordu ama VHF kendisini çaresiz bırakmış, bu zoraki ittifakın içine adeta itilmişti. Nasıl çıkacağını, bu girdaptan nasıl kurtulacağını da bilemiyordu.

Üçlü koalisyon Washington, Londra ve Paris’te hiç de hoş karşılanmadı. Onlar surat asınca Moskova kucak açmaya kalkıştı ama bu, Batı dünyasını daha da işkillendirmekten başka bir sonuç yaratmayacaktı. Zaten Celal Bey ile ortaklarının da en son isteyecekleri şey Moskova’nın övgüsü ve desteğiydi.

Bir diğer sorun ise hükümet dışında kalan VHF’nin Recep Peker’in liderliğiyle “Genç Türkler” adı verilen gözü kara, aşırı milliyetçi, faşizan grubun kontrolüne geçmesiydi. VHF artık orduyla işbirliğini geliştirerek iktidara gelmenin, hatta mümkünse cumhuriyet ilan etmenin yollarını daha cüretkâr bir şekilde arayacaktı. Güçlenen sol partiler de cumhuriyet ilanına sıcak bakıyor ve “köhnemiş Sultanlık rejimini yıkmamanın devrimci bir görev” olduğuna inanıyorlardı. Dolayısıyla üçlü koalisyon hükümetinin karşısında aşırı milliyetçi ve cumhuriyetçi bir muhalefet oluşmuştu ve ordudaki genç subayların desteğini de alarak bir süre sonra gözlerini açıkça iktidara dikeceklerdi. Zaten uzun zamandır ordu içinde çeşitli cuntaların örgütlendiği biliniyordu ve artık bunların birbirileriyle irtibatı da artacaktı. Çünkü Genç Türkler bu cunta örgütlenmelerinin ve ilişkilerinin içine artık doğrudan giriyor, koordinasyonu sağlamakta fayda görüyorlardı. Amaçlarına ulaşınca kadar sola, sosyalistlere ses çıkarmayan Genç Türkler’in ipleri ele alınca solu bir kaşık suda boğmakta te-

reddüt etmeyecek kadar da sıkı anti-komünist oldukları bir sır değil, yine herkesin bildiği bir gerçektir.

İşte bu koşullarda fazla gitmeyeceği belli olan üçlü koalisyon hükümeti ekonomiyi toparlayamadığı gibi toplumsal huzursuzluk da artmaya başlamış, özellikle üniversite öğrencileri arasında kavgalar, çatışmalar baş göstermişti. Aşırı milliyetçi gençlerle solcu ve Kürt gençler sokaklarda kavga eder olmuştu. Ölüm, yaralanmalar oluyordu. Bu arada Bayar hükümeti yeniden örgütlenmekte olan Batı dünyasından da kabul görmeyince ordu içindeki cuntalarla Genç Türkler arasındaki trafik yoğunlaştı.

Daha da önemlisi “İttihatçı Şehzade” Osman Fuat da bu ilişki ağının içine girdi ve hazırlanmakta olan darbenin önce bir parçası oldu, ardından da liderlerinden biri... Milli mücadele sonrasında istemeye istemeye tahttan feraget eden Şehzade Osman Fuat’ın VHF ve Genç Türkler’le ilişkileri zaten hep vardı ama hanedan ailesi üyelerinin açıkça herhangi bir siyasi partiyle üyelik ilişkisi hoş karşılanmadığı için resmen üye değildi. Ancak bu partiyle yakınlığı bilinir, yaz aylarında üstü açık Mercedes otomobiliyle İstanbul caddelerinde dolaşan Şehzade’nin yanında çoğunlukla VHF ileri gelenlerinden biri olurdu.

Darbe hazırlıklarının içine dahil olan Osman Fuat basındaki ilişkilerini de harekete geçirmiş, üniversite öğrencileri arasındaki çatışmaların “kardeş kavgası” diye büyütülmesini sağlarken kendisiyle ilgili de dikkat çekici haberlerin yapılmasını ayarlamıştı. İki buçuk yıl önce Sedat Simavi’nin kurduğu ve artık ülkenin en çok satan gazetesi haline gelen *Hürriyet*’in darbeden bir ay önce Osman Fuat’ı parlatan, askeri başarılarını yere göğe sığdıramayan haberler yapması tesadüf değildi. 19 Ekim 1950 tarihli *Hürriyet* İkinci Dünya Savaşı’nın ünlü Nazi Generali, “Çöl Tilkisi” Rommel’in Kuzey Afrika’daki

tank muharebeleri sırasında Osman Fuat'ın Trablusgarp Savaşı zamanında İtalyanlara karşı uyguladığı taktiklerden yararlandığını yazıyordu. Bir hafta sonra 26 Ekim'de ise bu sefer Yunus Nadi'nin kurduğu *Cumhuriyet* gazetesinin manşeti İngilizlerin Osman Fuat'a dünya savaşı sırasında görev teklif ettiklerini ancak Şehzade'nin "Eski silah arkadaşlarıma karşı savaşamam" diyerek reddettiğini haber veriyordu. Bu arada Osman Fuat'ın nasıl eşsiz bir asker ve değerli bir devlet adamı olduğu haberlerine Ömer Faruk'un da nasıl ayyaş ve işe yaramaz biri olduğu haberleri eşlik ediyordu.

Osman Fuat'ın işin içine girmesi ve ipleri eline alması darbe hazırlığı içinde olan cephede cumhuriyet eğilimini geriletecekti. Eskiden beri cumhuriyet yanlısı olan subaylar ve VHF içindeki bir eğilim mevcut koşullarda böyle bir adım atmanın sakıncaları konusunda ikna edildi. Halk arasında cumhuriyet beklentisi veya özlemi olduğu söylenemezdi, ancak bazı aydınlar ve şehirlerdeki elit bir kesim bunu tartışıyordu. Zaten iktidara ele koymanın belli riskleri varken bir de 650 yıllık padişahlığı ortadan kaldırmaya kalkışmak halkta tepki yaratabilirdi. Özellikle Kürtler ve Türk ya da Müslüman olmayan azınlıklar en baştan itibaren karşı tutum alırlarsa duruma hakim olmak çok güçleşirdi. Sonunda cumhuriyet sevdasından vazgeçip son zamanlarda Osmanlı hanedanının en değerli, en parlak üyesi olarak öne çıkarılmış Osman Fuat'ın tahta geçirilmesi en uygun formül olarak benimsendi.

Genç subaylar ve VHF'nin Genç Türkler kanadı bunu kabul etti ama "modernleşme, muasır medeniyete en kısa zamanda ulaşma" açısından ısrarlı oldukları bir nokta devletin adının değiştirilmesi oldu. Avrupalılar eskiden beri Osmanlı'dan çok "Türkiye" adını kullanıyordu. Milli mücadele sırasında Ankara'daki Meclis bile bir ara bu adı resmen kullanmış, sonra vazgeçmişti. Ama günlük dilde ve konuşmalarda çoğunlukla "Türkiye", "Türkiya" deniliyordu ve yazılı dile de giderek girmişti. Böylesi bir değişikliğin "köhne" diye nitelenen Os-

manlı sisteminden kurtulmak, daha modern, medeni bir devlet inşa etmek açısından faydalı olacağına genç subaylar ısrar ettiler. Sonuçta milli mücadele sırasında kullanılan “Türkiye Devleti” adı üzerinde bir anlaşma sağlanınca cumhuriyetten vazgeçenler isim değişikliğini kabul ettirmiş oldular.

Aslında 1920’lerden beri kendi doğal mecrasında ilerleyen tarihsel ve toplumsal süreç Osmanlı’nın yerine bir Türk devletini, hâlâ geçiş halinde olan bir tür “ulus devleti” büyük ölçüde ortaya çıkarmıştı ama yüzlerce yıllık idari gelenekler ve anlayışlar da bir yandan sürüp gidiyordu. İmparatorluk yadigârı bu idari miras toplum içindeki sert çatışmaları, kırılmaları yumuşatmakta çok işe yarıyordu ancak Genç Türk darbesinin getireceği yeni anayasa tam da bunları ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Yapılacak yeni anayasa “Osmanlı” yerine “Türkiye” devletini geçirirken daha milliyetçi bir sistem kuracak, “tek devlet, tek millet, tek dil, tek vatan, tek bayrak” şiarına uygun bir yapılanma ortaya koyacaktı.

Öte yandan Osman Fuat’ı tahta çıkaracak olan cunta ve Genç Türkler iki önemli sorunu daha çözmek zorundaydılar; birincisi, Saray’ın devlet yönetiminde ağırlık kazanmasını istemiyorlardı. Osman Fuat’ın Abdülhamit gibi tüm ipleri ele geçirmesi kendilerinin de tasfiyesi anlamına gelebilirdi. İkincisi, zamanı gelip de seçim yapıldığında muhafazakâr, mütedeyyin partilerin çoğunluğu kazanacaklarını tahmin ediyorlardı; çünkü halkın genel eğilimi bu yöneydi. Önemli bir azınlık oluşturan gayrimüslimlere ise tabii ki güvenmiyorlardı. Bu durumda Meclis’teki çoğunluk iktidarını dengeleyecek ve denetleyecek yeni iktidar organları yaratmaları gerekiyordu. Bunu da “modernleşme, çağdaşlaşma” adı altında yapacaklardı; öncelikle Millet Meclisi’nin yanına eski Ayan Meclisi’nin benzeri bir “Devlet Senatosu” getirdiler. 40 yaşını geçmiş ve yüksek tahsilli kişilerin üye olabilecekleri Senato halkın seçtiği Meclis’i denetleyecekti. Cunta üyeleri de kendilerini “tabii senatör” ilan ederek ömür boyu iktidarda olmanın formülünü buldular. Bu-

nun dışında Milli Güvenlik Kurulu adını verdikleri ve ordunun önde gelen komutanlarıyla hükümetten bazı bakanların yer aldığı bir yüksek kurul oluşturdular. Ülkenin en önemli sorunları bu asker-sivil üyeli ama aslında ordunun egemenliği altındaki bu kurulda tartışılacaktı ve aldığı “tavsiye kararları” hükümet tarafından uygulanacaktı. Bir de Anayasa Mahkemesi kuruldu ve ona da yasaları denetleme ve iptal etme yetkisi tanındı.

Böylece Meclis çoğunluğunu ve Saray’ı kuşattığını düşünen cunta ayrıca tahta geçişi düzenleyen “ekberiyet sistemi”ni de değiştirdi; yeni yapılacak anayasa Türkiye devletinin meşruti ve parlamenter bir yönetimi olduğunu belirleyecek, tahta kimin geçeceğine Meclis karar verecekti. Eskisi gibi Osmanlı ailesinden en yaşlı erkeğin tahta geçmesini öngören ekberiyet sistemi terk ediliyor, yetki Meclis’e devrediliyordu. Meclis yine Osmanlı ailesinden uygun gördüğü birisini “devlet başkanı” olarak seçecekti. Adının sultan, padişah olması önemli değildi.

Üzerinde güçlkle anlaşılan son bir nokta da halifelik kurumunun lağvedilmesi oldu. Aslında özellikle İngiltere’nin bu konudaki isteği Birinci Dünya Savaşı’ndan beri biliniyordu ve açıkça da dile getirilmişti. Hindistan artık bağımsızlığına kavuşmuş olmasına rağmen hâlâ sömürgelerinde milyonlarca Müslüman olan Britanya İmparatorluğu elbette halifeliğin kaldırılmasından, bir kurum olarak tarihe havale edilmesinden memnun olacaktı. Genç Türkler bu konuda çok ısrarlıydılar; hem ideolojik olarak halifeliğe karşıydılar hem de darbenin ve yeni devlet sisteminin Batı dünyasında kabul görmesini kolaylaştıracak bir hamle olacağını düşünüyorlardı. Osman Fuat için bunu kabullenmek kolay olmadı çünkü kendisine ait bir şeyden vazgeçiyor gibi geliyordu ama reel politikanın da bunu gerektirdiğinin farkındaydı. Dolayısıyla halifeliğin kaldırılması konusunda da anlaşıncı “modern Türkiye devleti” propagandası daha rahat ve inandırıcı bir söylem haline gelecekti.

Darbeyi yapan ve adına Milli Birlik ve Güvenlik Konseyi (MBGK) denilen cuntanın çoğunluğu yüzbaşı, binbaşı, yarbay düzeyinde genç subaylardan meydana geliyordu ve son yıllarda oluşmuş cuntaların bir koalisyonu gibiydi. İlk aşamada Genç Türkler ve Osman Fuat ortada görünmeyecek ama siyaseten darbeye sahip çıkıp, destek olacaktı. Bu arada Osman Fuat darbenin gerçekleştiği günün sabahında çok kritik bir girişimde bulunmuş ve emekli orgeneral Kazım Orbay'la görüşmüştü. Oğlu bir cinayete karışınca Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılmak zorunda kalan, Yüksek Askeri Şura üyeliğinden de Temmuz ayında yeni emekli olan Orgeneral Kazım Orbay Şehzade ile Birinci Dünya Savaşı yıllarından silah arkadaşıydı ve ilişkileri bir şekilde hep sürmüştü. Osman Fuat Kazım Orbay Paşa'yı MBGK'nın başına geçmeye ikna etti. Bu çok önemliydi çünkü böylece ordunun bütünü üzerinde egemen olmak kolaylaşacaktı. Nitekim Kazım Orbay Paşa MBGK'nın başına geçince Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak da rahatladı. Böylece ordunun komuta kademelerinin darbenin arkasına geçmesi çok zor olmadı. Generaller genç subayların özlemlerini biliyordu, çok azı bunları paylaşıyordu ama artık bu akıntıya karşı kürek çekilemeyeceğini de görüyorlardı.

Kazım Orbay ve Salih Omurtak inisiyatifi ele alınca öncelikle 45 subaydan oluşan askeri cuntayı siyasi parti liderlerini ve bakanları yargılamamak konusunda ikna ettiler. Aslında genç subaylar hükümet üyelerinin yargılanmasını ve cezalandırılmasını istiyordu ama bunun dünyada iyi karşılanmayacağını ve "demokrasi" prensiplerine önem verdiğini söyleyen ABD ve İngiltere ile ilişkileri çok kötüleştireceğini anlattılar. Madem asıl amaç bu ülkelerin kurmakta olduğu dünyaya uyum sağlayan "muasır medeniyet seviyesi"ne uygun bir devlet yapısı ortaya çıkarmaktı o halde mevcut siyasi eliten de desteğini almak ve yeni bir siyasi partiler sistemi kurmak gerekiyordu. Bunun için de siyasi kadrolarla kavga etmekten kaçınmaya çalışmak

gerekiyordu. Orbay ve Omurtak Paşaların iki koldan yürüttükleri çalışmalar etkili oldu ve cuntanın çoğunluğu hızla yeni anayasayı yapacak bir Kurucu Meclis'in toplanmasına ikna oldu. Ancak faşizan eğilimli 12 subay çoğunluk gibi düşünmüyordu ve yeni bir harekete hazırlandıkları anlaşılınca bunlar tasfiye edildiler. Her biri yurtdışı görevlere gönderilmek suretiyle sürgün edilerek cuntanın dışına atıldı ve etkisizleştirildi. Cuntanın üye sayısı 33 kişiye inecekti.

Toplumun çeşitli kesimlerinden MBGK tarafından seçilen 400 üyeli Kurucu Meclis 18 Ocak 1951 günü Fındıklı Sarayı'nda çalışmaya başlayınca MBGK Başkanı Kazım Orbay aynı zamanda bu meclisin de başkanı ilan edildi. Hemen ilk iş olarak İstanbul Üniversitesi'nin hukukçu profesörlerinin çoğunluğu oluşturduğu bir Anayasa Komisyonu seçilerek çalışmalarına başladığında MBGK'nin kendilerine vereceği siyasi prensipler çerçevesinde bir metin hazırlayacaklardı.

Bütün bu gelişmeleri yakından izleyen Saray ve Ömer Faruk da boş durmuyordu elbette. Özellikle eski Milli Müdafaa Vekili "Damat" Refet Paşa aracılığıyla duruma müdahale etmeye, aslına bakılırsa kendini kurtarmaya çalışıyordu. Osman Fuat'ın darbenin arkasındaki isim olduğu söyleniyordu ama "İttihatçı Şehzade" ortada görünmüyordu. İstanbul'daki ulusal basın, gazetelerin çoğu darbe ve hatta cumhuriyet yanlısı olmuştu. Ömer Faruk cuntacılarla da ilişki kurmaya çalışıyordu ama başaramıyordu. Kendisine karşı bir tavır, olumsuz bir yaklaşım içinde oldukları belliydi. Daha doğrusu sanki Yıldız Sarayı'nda oturan bir sultan yokmuş gibi davranıyorlardı. Darbenin ertesi günü, 15 Kasım'da cunta adına genç bir yüzbaşı kendisini ziyaret etmiş ve "bu aşamada" MBGK'nin kendisiyle ilgili bir tasarrufunun olmadığını tebliğ etmekle yetinmişti. "Bu aşamada" sözü dikkat çekiciydi, yani daha sonraki bir aşamada ne olacağı belli değildi. Ancak üç gün

sonra MBGK Başkanı Kazım Orbay Paşa Saray'a gelmiş ve daha etraflı bilgi vererek, yapılması düşünülenleri özetlemişti. Şimdilik kendisiyle ilgili bir sorun görünmüyordu. Hatta Saray darbenin memleket için iyi şeylere vesile olacağına ilişkin bir şeyler söylerse yararlı olurdu. Ömer Faruk biraz şaşkın ve tereddütlüydü, o günlerde rahmetli Ahmet İzzet Paşa'yı çok aradı ama artık kendi kararını kendisi vermek zorundaydı. Sonuçta basına bir açıklama yaparak yarım ağızla da olsa darbeyi destekleyen bir şeyler söyledi ama kendisi de dahil olmak üzere herkes geleceğinin belirsiz olduğunun farkındaydı.

Bundan sonrasında gelişmeler hızlandı; hazırlanan yeni anayasa 12 Eylül 1951'de referanduma sunularak yüzde 63 oyla kabul edildi ve hemen ardından da seçimlere gidildi. Aslında genç subaylar en azından bir süre siyasi partilerin yasaklanmasını, yeni kurulacak bir partiye ülkenin belli bir süre yönetilmesini, böylece reformların daha kolay ve hızlı bir şekilde yapılabileceğini savunuyorlardı; ama onların dediği olmadı. Artık ordunun üst komuta kademesi, generaller orduya da, ülkeye de egemen olmaya başlamışlardı. 20 Ekim'de yapılan seçimlere eski ve yeni birçok parti katıldı ama Genç Türklerin artık hem yeni bir partileri, hem de yeni bir liderleri vardı. Eski liderleri Recep Peker ordunun darbesinden bir süre önce 1 Nisan 1950'de ölmüş, yerine "milli hatip" diye ünlenmiş olan yazar Hamdullah Suphi Tanrıöver gelmişti. Partilerin yeniden faaliyetine izin verildiğinde Vatan ve Hürriyet Fırkası'nın adını "Vatan Partisi" olarak değiştirdiler ve Vatan Partisi (VP) ilk seçimlerde yüzde 40'ı geçen oyla tek başına iktidar olmaya yetecek kadar milletvekili kazanacaktı.

Yeni anayasaya göre artık iki kanadı olan parlamento 450 üyeli Büyük Millet Meclisi ve 150 üyeli Cumhuriyet Senatosu'ndan meydana geliyordu. Bu arada 33 kişilik MBGK cuntasının üyeleri de "Daimi Senatör" ilan edilmiş ve seçime girmeden parlamenter olmuşlardı. Böylece iki kanat Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adı altında toplanınca 633

üyeden oluşuyordu. İşte Vatan Partisi 270 milletvekili ve 83 senatörle TBMM’de çoğunluğa sahipti ve ilk oturumda anayasanın Meclis’e tanıdığı yetkiyi kullanarak Ömer Faruk’un yerine Osman Fuat’ın tahta geçmesine karar verdi ve yeni bir dönemi başlattı.

Ömer Faruk’un itiraz edecek, direnecek hali yoktu, her şey anayasal zeminde cereyan ediyordu. Meclis kimi uygun görürse onu seçerdi. Artık devletin adı bile değişip hanedan ailesinin adını taşımadığına, “Türkiye Devleti” haline geldiğine göre taht da eski taht değildi. Zaten Topkapı Sarayı’nda yapılan geleneksel “biat” töreni de olmayacaktı. Osman Fuat Meclis’e gelerek yemin edecek ve tarihe “Otuz sekizinci Osmanlı Sultanı” olarak geçecekti. Ama aslında yeni Türkiye’nin devlet başkanı olmaktan başka bir şey değildi. Bu bakımdan artık Avrupa’daki meşruti krallıklardan bir farkı kalmayan Türkiye’de hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı.

Yeni devlet Soğuk Savaş şartlarına uygun olarak yeniden düzenlenirken yıkılan Osmanlı’ya ve Osmanlı’nın temsil ettiği hemen her şeye karşı Türk milliyetçiliğinden güç ve ilham alan bir savaş açılacaktı. Kürtler, Ermeniler, Rumlar ile birlikte solun çok huzursuz ve tedirgin olması için gereken her şey vardı ve giderek daha da artacaktı.

VP’nin siyasi niyetini ve yönelimini gören İstanbul Barosu Eski Başkanı Lütfi Fikri Bey gidişatı tek cümleyle özetledi: “Saltanat-ı meşrutadan adı konmamış olmakla birlikte cumhuriyet-i mutlakaya inkılâp ediyoruz!”

KIRK BİRİNCİ BÖLÜM

“BEN BUGÜN POLİS DEĞİL, TÜRK'ÜM!”

6 Eylül 1955
Niğde – İstanbul

6 EYLÜL 1955 GÜNÜ AKŞAMÜZERİ Niğde'nin Bor Caddesi'ndeki bazı dükkânlara civar köy ve kasabalardan gelen eli sopalı adamların saldırıları başladığında henüz İstanbul'daki saldırılardan, *İstanbul Ekspres* gazetesinin “Kıbrıs'ta Türkler linç ediliyor” manşetinden kimsenin haberi yoktu. Bor Caddesi başta olmak üzere Niğde'nin çeşitli yerlerinde saldırıya uğrayan, yağmalanan dükkânlara bazı evler ve kiliseler de eklenince işin rengi belli oldu; “Karamanlı Rumlar” saldırıya uğruyordu. Dükkân ve evler hep bu Ortodoks Türklere, “Karamanlı Rum” denilen Niğdelilere aitti. Yüzlerce dükkân ve evin yanı sıra kiliseler, şapeller de yakılmış, yıkılmış, hatta bazı yerlerde kadınlara, kızlara tecavüz edildiği söylentisi yayılmıştı. Niğde'de hiç de az olmayan Karamanlılar hızla haberleşmeye, saldırılara karşı kendilerini korumak için önlemler almaya başlamışlardı.

Sıralı mahallesinde fırıncılık yapan Eftim İstamat nereden geldiğini anlayamadığı bir taşla camları kırılınca karşısında

bulunan karakola koşarak iyi ahbab olduğu polislerden yardım istedi. Her gün açma ve poğaça yapan Eftim satamadıklarını akşamüzeri karakola verir, polisler çayla birlikte afiyetle yerlerdi. Karakolla Karamanlı Eftim'in araları çok iyiydi. Buna güvenen fırıncı telaşla yakaladığı ilk polisten yardım istediğinde çok şaşırdı; bu kadar zamandır açmalarını, poğaçalarını yiyen polis Eftim'e tanımayan gözlerle bakmış ve şöyle demişti: "Ben bugün polis değil, Türk'üm!" Eftim şaşkınlıkla, "Bu ne demek şimdi, ben de Türk'üm, hem de öz be öz Türk'üm!" dedi ama polis hiç oralı değildi.

Açıkça ve düşmanca konuştu: "Sen ve senin gibilerin ne bok olduğunuz belli değil. Türk dediğin Müslüman olur, Hak dininden olur, siz gavursunuz, buralarda işiniz yok, sizi istemiyoruz. Siktirin gidin buralardan..."

Aynı anda İstanbul'da da İstiklal Caddesi başta olmak üzere, çeşitli semtlerde daha önce belirlenmiş, işaretlenmiş dükkânlar, evler, kiliseler, sinagoglar saldırıya uğruyordu. Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı önünde toplanan büyük bir kalabalık ellerinde "Kıbrıs'ta Palikarya Vahşeti" manşeti bulunan gazeteleri sallayarak ve "Kıbrıs Türk'tür, Türk Kalacak", "Kahrolsun Palikarya" "İlk Hedef Patrikhane" gibi sloganlar atarak harekete geçtiğinde çevredeki polisler ve jandarmalar olan biteni seyreliyordu. İstiklal Caddesi'ne dalan saldırgan güruh Tünel'e vardığında yağmalanmamış mağaza, dükkân kalmamıştı. İyi giyimli bir kadın yere oturmuş İstiklal Caddesi'nin her noktasını kaplayan kumaşları zevkle yırtıp, parçalıyordu. Doğrusu, tuhaf bir linç psikolojisi bir anda herkesi sarmıştı.

Türk bayrağı asarak önlem almış olanların dışında tüm dükkânların yerle bir edildiği Beyoğlu'nun yanı sıra örgütlenmiş, özel araçlarla, kamyon ve otobüslerle taşınan eli sopalı, kazmalı, kürekli bir çapulcu sürüsü Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin daha fazla yaşadığı Arnavutköy, Ortaköy,

Karaköy, Eminönü, Sirkeci, Gedikpaşa, Çarşıkapı, Kumkapı ve Bakırköy gibi semtlerde planlı saldırılara girişmişti. Daha sonra verilen polis raporlarına göre 52 yerde birden aynı anda çıkarılan yangınlarla birçok gayrimüslim binası, mabedi, okulu bir gecede yakılıp kül edilmişti. İstanbul'un dört bir yanında sabaha kadar terör estirilirken Tünel'deki *Embros*, *Apoyevmatini*, *Tahidromos* gibi Rumca yayınlanan gazetelerin idarehaneleri, bu arada Rum Patrik Athenegoras'ın Tarabya'daki evi de ateşe verilmişti. Rum ve Ermeni hastanelerine bile saldırılarla yangınlar çıkarılmış, gayrimüslim mezarlıkları açılarak cesetler sokaklarda sürünür olmuştu.

O tarihte BRF'nin adı da değişmiş artık "Millet Partisi" olmuştu, işte bu partinin İstanbul Milletvekili olan Aleksandros Haçopulos daha sonra bu pogromla ilgili olarak TBMM'de yaptığı konuşmada polisin tahrip ve yağma yapanları koruduğuna örnekler verirken Büyükkada'ya polisin gözleri önünde kayıklarla gelen 200 civarında saldırganın Rumlara ait ev ve işyerlerini tahrip ettikten sonra yine polisin gözleri önünde elleri kollarını sallayarak adayı terk ettiklerini belirtmişti. Kendi evi de saldırıya uğrayan Haçopulos şöyle diyecekti: "Evimin yanında polis karakolu bulunmaktadır. Bizi tanır, anne ve babamı bilirler. Tahripçiler evin içine giriyor, ev tamamıyla tahrip ediliyor ve evimin önünde duran silahlı jandarmalar hiç müdahale etmiyor. Bu hadisede diyebilirim ki evim değil, tahripçiler muhafaza edilmiştir. Babam ve annem 80 yaşındadır. Yataktan aşağı atılmış ve gece yarısı, yatakları dahil her şeyleri tahrip edilmiştir. Başbakanlık Müsteşarı evimin halini gözleriyle görmüştür..."

Çapulcuların sarf ettikleri cümleler de şunlardır; kırım, yıkın mebusun evini, bedavadan para alıyor."

Daha sonra 15 Eylül'de VP lideri ve Başbakan Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Fener Patrikhanesi Saint Sinod Meclisi adına bir mektup gönderen Patrik Athenegoras ise o utanç verici günü ve gecesini şöyle anlatacaktı:

“Muayyen bir program ve plan mucibince teşkilatlandırılmış ve bir sevk ve idare tahtında hazırlanmış bulunan halk kitleleri şehrin muhtelif noktalarında gece vakti ve aynı zamanda ve bir emirle hareket ederek, emirlerine amade her türlü vesaiti nakliye ve her türlü tahrip edici alet ile, asayiş muhafazaya memur olanların gözleri önünde, dehşet verici savletle ırkımıza karşı tecavüze girmişlerdir. Asırların emaneti, insaniyetin malı ve bütün memleketimizin medârı iftihar olan medeniyet eserleri tahrip edilmiştir. Adedi 80’i bulan kilise ve ibadethanelerimizin 70’i müthiş tahribata maruz kalmış, kısmı âzamı ateşe verilmiştir. Mukaddes kilise eşyası ve evânî tahrip edilmiştir. Kıymeti biçilmez tarihi sanat eserlerimiz tahrip edilmiştir. İbadethanemizin mukaddesatı utandırıcı bir şekilde kirletilmiş, talan ve yağma edilmiştir. İstimzar ve yağma her tarafta sürdürülmüştür. Patrikhanelerdeki de dahil olmak üzere ölümlerin mezarları açılmış, henüz defnedilen ölümler parçalanmıştır. Ölümlerin kemikleri istirahatgâhlarından çıkarılarak etrafa atılmış ve ateşe verilmiştir. Her tarafta ruhaniler aranmış, bulunanlara işkence edilmiş, ölümle tehdit olunmuş, hatta bir tanesinin canına kıyılmıştır.”

Yıllar sonra bir Türk generalinin “amacına ulaşan muhteşem bir özel harp örgütlenmesi” olarak nitelendireceği bu ırkçı saldırı, yağma ve katliam gecesi belki en örgütlü ve planlı olarak İstanbul’da gerçekleştirildi ama ayrıca İzmir’de hâlâ kalmış bulunan gayrimüslimlere ve daha da önemlisi Karamanlıların, yani Hristiyan Ortodoks Türklerin yaşadığı Niğde, Nevşehir, Konya, Ankara, Mersin ve Kayseri’nin çeşitli yerlerine, kasaba ve köylerine de yöneldi. Gerçekten de büyük ve yaygın bir örgütlenmeydi ve bir devlet işi olduğu besbelliydi.

Ön planda Kıbrıs’taki Türk ve Rum toplumları arasında kışkırtılan çatışmalar ve bunlar üzerinden ağırlaşan bir Kıbrıs meselesi vardı. Kıbrıs’taki nüfusun çoğunluğunu oluşturan

Rumların Yunanistan'la birlikte adaya egemen olmaya çalıştığını ileri süren Türk hükümeti tam da Londra'da uluslararası görüşmeler öncesinde "Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti" aracılığıyla kamuoyunu harekete geçirmek istemişti. Cemiyete örtülü ödenekten aktarıldığı bilinen 235 bin liranın ne kadarı bu katliam gecesinin örgütlenmesi için kullanıldı bilinmez ama dünyanın gösterdiği büyük tepki üzerine birkaç gün sonra ortaya çıkan bilanço korkunçtu; sadece İstanbul'da 4 bin 214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, bir sinagog, iki manastır, 26 azınlık okuluyla aralarında fabrika, gazete binası, otel, bar gibi yerlerin de bulunduğu toplam 5317 mekân saldırıya uğramıştı. Ölü ve yaralı sayısı da kesin değildi ama onlarca kişi ölmüş, yüzlercesi yaralanmış ve yine çok sayıda kadın tecavüze uğramıştı. Tahrip edilen işyerlerinin yüzde 59'u Rumlara, yüzde 17'si Ermenilere, yüzde 12'si Musevilere ve yüzde 10'u da Müslümanlara aitti.

Anadolu'da, özellikle Karamanlıların yoğun olduğu orta Anadolu şehir ve kasabalarında saldırılar bu kadar ağır sonuçlar yaratmayacaktı çünkü nispeten az nüfuslu ve insanların birbirini tanıdığı bu taşra şehir ve kasabalarında saldırgan bulmak o kadar kolay değildi. Ayrıca toplam nüfusları 300 bine ulaşan ve öteden beri ayrımcı politikalara uğrayan Karamanlılar hızla kendilerini savunmaya dönük tedbirler almış, bu durum da özel harpçileri etkisiz bırakmıştı.

Ancak yine de o generalin daha sonra gururla ilan edeceği gibi Nazilerin 10 Kasım 1938'de Yahudilerin işyerlerine saldırdıkları "Kristal Gecesi" gibi tarihteki utanç verici yerini alan 6-7 Eylül katliamı "amacına ulaşmıştı" yani Müslüman olmayanlar -hatta Karamanlılar gibi gerçekten etnik olarak Türk bile olsalar- artık bu topraklarda rahat ve huzurlu yaşamayacaklarını gördüler, anladılar. İstanbul'da sayıları 200 bini geçen Rumlar Yunanistan'a, sayıları 100 bin kadar olan Ermeniler Fransa ve Amerika'ya göç etmeye başlayacaklardı ama Türkçe konuşan, Yunan alfabesiyle Türkçe yazan, Türkçe

dua eden sadece Müslüman olmayıp Ortodoks Hıristiyan olan Karamanlıların gidecek yeri, başka bir ülkeleri yoktu. Onlar öz be öz Türk'tüler ve Türkiye'de yaşamanın, Müslüman olan Türkler kadar hakları olduğuna şüphe yoktu.

Ancak devlet, özellikle 14 Kasım darbesinden sonra devletin dümenine geçen Genç Türkler ataları İttihatçılar gibi Türk ve Müslüman olmayanlara güvenmiyorlardı. Artık eski imparatorluk kültüründen ve anlayışından hızla kurtulup tam anlamıyla “milli” bir devlet olmak gerektiğine inanıyorlardı. Bunun için de her şeyi göze almış gözüküyorlardı. Gerekirse bütün dünyayı karşlarına alacak “Çılgın Türkler” olduklarını ilan etmekten de çekinmiyorlardı.

Bu aşırı milliyetçi ve ırkçı politika sadece gayrimüslimleri değil etnik olarak Türk olmayan ama Müslüman oldukları için devletin de daha farklı bir gözle baktığı Kürtleri ve Çerkezleri de huzursuz ediyordu. Çerkezlerin sayısı hem çok fazla değildi, hem de pek örgütlü değillerdi ama artık zorla asimilasyon politikalarına daha fazla maruz kalmaya başlayan Kürtler sayıca çok fazlaydı, o tarihte nüfusları 7 milyonu geçiyordu. Ayrıca Kürtler örgütsüz de değildi; doğu ve güneydoğu Anadolu'da, yani Kürdistan'da çoğunluk oluşturacak tarzda bir yerleşimleri vardı. Musul petrollerinden gelen paranın önemli bir kısmına sahip oldukları için giderek zenginleşiyorlardı. Yeni devlet Kürtlerle arasını düzeltemezse geleceğini güvence altına alamazdı. Ama bunu idrak edecek Türk yönetici, politik lider henüz ufukta görünmezken bir Kürt lider, Molla Mustafa Barzani, çeşitli Kürt aşiretleriyle görüşmeler yapmaya, Kürtlerin ulusal ve kültürel haklarına el uzatılmasını kabul etmeyeceklerini her yerde söylemeye başlamıştı.

24 Ekim 1955'de yapılacak milletvekili seçimleri yaklaşırken milliyetçi propagandaya hız veren Vatan Partisi hükümeti Soğuk Savaşa uygun olarak anti-komünist bir kampanya da

başlatacaktı. 6-7 Eylül katliamı hem milliyetçi, hem de anti-komünist kampanya için doğrusu işe yarayacaktı. Çünkü hükümet çok fütursuz bir şekilde katliamı komünistlerin yaptığını iddia edecek ve tanınan bazı solcu yazarları, sanatçıları tutuklamaktan çekinmeyecekti. Yeni seçim kanununun getirdiği barajlar dolayısıyla artık Meclis'e giremeyen, milletvekili çıkaramayan İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi ile Osmanlı Emek Partisi hakkında da kapatma davası açılmış ve hangi gerekçeye dayandığı belli olmamasına rağmen hızla kapatılmalarına karar verilmişti. Artık bu gibi siyasi partilere yasal olarak var olma hakkı tanınmayacaktı.

Yayınlanan resmi hükümet bildirisinde "İstanbul'un ve esas olarak memleketin bir komünist tertip ve tahriki ile ağır bir darbeye maruz kaldığı" iddia edilirken 7 Eylül'de İstanbul ve bazı şehirlerde ilan edilen sıkıyönetim makamları katliamın sanıkları olarak Aziz Nesin, Hasan İzzettin Dinamo, Can Boratav, Hulusi Dosdoğru, Nihat Sargın, Kemal Tahir, Asım Bezirci, İlhan Berktaş gibi tanınmış solcuları tutuklayarak yargılayacaklardı. Ancak sorumluluğu komünistlere yıkma işi o kadar acemice tezgahlanmıştı ki, altı ay önce ölmüş biri ile o anda doğuda bir yerlerde askerliğini yapmakta olan bir başkası da sanık olarak gösterilmişti. Aylarca tutuklu kalan sanıklar sıkıyönetim mahkemesinde yargılandıktan sonra beraat ettiler.

Ama bu arada 24 Ekim seçimleri olmuş ve oyları bir miktar düşmesine rağmen VP iktidarını korumuştur. Böylece 6-7 Eylül olayları kısa vadede VP'ye kazandırmış, hatta bir taşla birkaç kuş vurmasını sağlamıştı; katliam milliyetçi ve anti-komünist propagandanın temel malzemesi olurken aynı zamanda İstanbul Rumlarının ve soykırımdan bu yana sayıları bir hayli azalan, yani 1915'teki "tehcir" in amaçladığı gibi soyları tükenen Ermeniler de Türkiye'yi terk etmeye başlamışlardı.

Onlar gidiyordu ama yüz binlerce Ortodoks Türkü artık Aleviler gibi dinsel olarak farklı bir kimlikten oldukları için devlet nezdinde güvenilmez ve denetlenmesi gereken bir ke-

sim olarak hep gündemde olacaklardı. 1950'lerin sonlarına doğru hızlanan Türkleştirme ve Müslümanlaştırma politikalarının amacını bir bakan şöyle açıklamıştı:

“Anadolu ve Trakya’da yüzde 99, hatta yüzde 100 Türk ve Müslüman bir millet yaratmak istiyoruz, aslında buna mecburuz. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı’nda yaşadığımız felaketleri unutamayız, unutmamalıyız. Böyle bir milleti yaratmayı başardığımız noktada bu topraklarda güvenle yaşayabiliriz, yoksa her zaman için etnik ve dinsel çatışmayla bölünüp parçalanabiliriz. Son bağımsız Türk devleti bunu başaracak ve ülkesi ve milletiyle bir bütün olarak ilelebet payidar olacaktır. Ne mutlu Türküm diyene!”

KIRK İKİNCİ BÖLÜM

DOLMUŞ, GECEKONDU, İŞPORTA, ARABESK, LAHMACUN...

30 Temmuz 1958
İstanbul

DAHA SONRAKİ YILLARDA ÜNLÜ ve etkili bir gazeteci olacak İlhan Selçuk'un yönetimindeki *Dolmuş* adlı haftalık siyasi mizah dergisinde ileride ünlü olacak kimler yoktu ki? Muhalif derginin ilkelerine uygun olarak her yazar takma isimle yazdığı için Çetin Altan "Birinci Vites", Aziz Nesin "Kriko", Rıfat Ilgaz "Stepne" imzalarını kullanıyorlardı. Ilgaz'ın kült romanı *Hababam Sınıfı*'nın da ilk kez tefrika edildiği *Dolmuş* o sıcak Temmuz ayında 134. sayısını çıkararak yayın hayatına son verirken herhalde Zela ve kardeşleri de Urfa'dan İstanbul'a yeni göç etmişlerdi. Bayrampaşa'da bir gecekonduya sığınıp, erkekler işportacılığa başlamış, kardeşlerden biri seyyar lahmacun satıp üç tekerlekli bir kamyonet sahibi olmayı hayal ederken arabesk şarkılar dinliyordu.

İstanbul'da tutunmak zor geldiğinde altı kardeşin en büyüğü olan Halil Urfa'ya geri dönmeyi düşünmeye başlayacak ancak en büyük kız kardeş olan Zela ailenin İstanbul'da kal-

masını sağlayacaktı: “Ağam Halil'im dönmek ne söz, şu İstanbul'un toprağında bes bize ayak basacak yer kalmamıştır, ele mi? Daha çok adam alır İstanbul. Lakin a bele yürek ister, o yürek de vardır bizde evvelallah! Namusunla, alın terinle çalışmışsın bu toz duman içinde tez kalacak bir yer bulursun. Senin aklın, benim ellerim, İbrahim'in ayakları, Habibe ile Cemile'nin yürekleri, hiç ummadığın Yusuf'un bile başı taş yarar. Harran'ın dikenini bodur olur, lakin yaptıdığı topraktan öyle kolay kolay sökülmez! Ben yüreğimdekini söylemişim, başka sözüm yoktur” deyince geri dönüş olayı kapanmıştı.

Ünlü yönetmen Ömer Lütfü Akad'ın *Düğün* filminde geçen bu konuşma 1950'lerin sonlarından başlayarak 1960'lar da hızlanan köyden kente göç ve işçileşen kırsal nüfusla Türkiye'nin nasıl bir kapitalistleşme süreci yaşadığını anlamayı sağlıyordu. Akad, *Gelin*, *Düğün* ve *Diyet* üçlemesini 1970'lerin ilk yıllarında çekecekti ama hikâyeler on-on beş yıl önce sinde geçiyordu.

Gelin'de Yozgat'ın Sorgun kasabasından İstanbul'a göç eden Hacı İlyas ailesinin geleneksel büyük aile yaşamı ve değerlerini koruyarak kısa sürede çok para kazanma hırsının sınır tanımazlığına dikkat çekerken, evin gelininin şahsında da kadınların bu süreçte nasıl insani duyarlılıklarını koruyabildiklerini ve kendilerini hapseden geleneksel değerlere başkaldırımlarını anlatıyordu. *Düğün*'de ise Urfa'dan İstanbul'a gelen üçü erkek, üçü kadın altı kardeşin büyük şehirde tutunma mücadelesinde yine geleneksel büyük ailenin dağılması ve köylülükten emekçi olmaya doğru yaşanan değişimin aileye, kadın-erkek ilişkilerine ve geleneksel ahlak ve değerlere yansımaları ve giderek bunları tahrip etmesi ele alınıyordu. *Diyet*'te ise artık büyük şehirde yaşayan ve işçileşen kırsal kökenli emekçilerin yeni bir dünyanın içine girmeleri Hacer ve Hasan'ın evlilikleri ve sendikayla olan ilişkileri üzerinden aktarılıyordu.

Türkiye sadece ekonomik olarak büyüyüp gelişmiyor kültürel olarak da önemli şeyler meydana geliyordu. Ülkenin

içinden geçtiği toplumsal süreç, edebiyat ve sinema başta olmak üzere, sanatın çeşitli alanlarında yansıtılıyor, tartışılıyor, sorgulanıyordu.

İyonya'yı ele geçirerek İzmir gibi dünyaya açılan bir kapıya ve İyonya döneminin birikimine sahip çıkan ve daha da önemlisi Musul petroleri gibi bir zenginliği bulunan Türkiye'nin sanayileşmesi, dolayısıyla kapitalist bir toplumsal yapıya dönüşmesi 1950'lerde başlamış ve hızla ilerlemişti. Bir enerji kaynağı olarak dünyada önemi giderek artan petrol esasen Kürt nüfusun yaşadığı topraklarda çıkıyor ve Kürtler de gelirlerin daha çok kendi topraklarında ve kendilerine dönük olarak değerlendirilmesini istiyorlardı. Devleti Türk milliyetçiliği kafasında yönetmeye çalışan VP ise bu zenginliğe el koymanın ve Kürtleri asimile etmenin arayışları içindeydi.

Petrolde elde edilen gelirlerin sermayeye dönüşümünü ve Soğuk Savaş koşullarının rantını değerlendiren siyasi iktidarlara ve oluşmaya başlayan sermaye grupları ucuz emeğe ihtiyaç duydukları için köyden kente göç de hızlanmıştı. Hem ucuz, hem de nitelikli emek ihtiyacı şehirlere gelenlerin eğitilmesini de gerektirdiği için zamanla eğitim ve sağlık başta olmak üzere belirli sosyal politikalar ve yatırımlarla Türkiye derme çatma da olsa bir sanayi kuruyordu. Bir süre sonra ithal ikameciliğin egemen olduğu bu sanayileşme kentleşmeyle birlikte bir işçi sınıfı da ortaya çıkarıyordu.

Öte yandan, Soğuk Savaş koşullarında Sovyetler Birliği'nin burnunun dibinde olmanın sağladığı bir tür "stratejik konum rantı" da önemliydi. İyonya'nın ilhakı dolayısıyla ABD ve İngiltere'nin uyguladığı tecrit politikası Soğuk Savaş koşullarında uzun zaman süremezdi. Nitekim Kore Savaşı'nı ABD ve "Hür Dünya" ile arasını düzeltmek için bir fırsat olarak değerlendiren Türkiye 1952'de NATO'ya üye olmayı da becermişti. İyonya ilhakı dolayısıyla Batı dünyasıyla olan so-

ğukluk ve mesafenin Soğuk Savaş dolayısıyla uzun sürmeyeceği öngörülerini gerçekten de doğrulanmış ve Kore Savaşı'nda dökülen kanlarla birlikte Türkiye kısa sürede bu dünyada yerini almıştı. Hatta Sovyetler Birliği ile olan uzun sınırı ve komşuluğu dolayısıyla ABD ve Batı Avrupa'nın himayesini görmekte, bu stratejik konumunun "rant"ı olarak askeri bağış ve yardım almaya başlamakta da gecikmeyecekti. Buna Yunanistan'la ilişkilerin de bir süre sonra normalleşmesi ve az da olsa bir sermaye yatırımının başlaması da eklenecekti.

İşte bütün bunlarla birlikte elbette Türkiye'nin kapitalistleşme süreci sancılı ve kendine özgüydü; büyük şehirlerde metro olmayınca ve otobüs, tren, tramvay gibi kitle ulaşım araçları da yetersiz kalınca "dolmuş" diye bir araç ortaya çıkmış ve şehirlerde nispeten ucuz, rahat ve hızlı bir ulaşımın başlıca biçimi haline gelmişti. Şehirlerin nüfusları hızla arttıkça taksi dolmuşlara minibüs dolmuşlar da eklenecek ve şehir hayatının vazgeçilmezleri arasına girerken elbette kendilerine ait bir kültürü de geliştireceklerdi. Bazen hoyrat, acımasız ve isyankâr, bazen dayanışmacı ve paylaşımcı, bazen teslimiyetçi ve korkak, bazen cesur bir yaşam tarzının müziği ise arabesk olacaktı tabii.

Şehirli elitler ve entelijansiya küçümsese ve müzikalite olarak değersiz olduğunu iddia etse de aslında hem kırdan şehre gelen insanların yeni hayata uyum sağlamalarının bir aracı, hem de içine girdikleri bu yeni hayatın acımasızlığına bir itirazı dile getiren arabesk şarkılar ve şarkıcılar 70'li ve 80'li yıllar boyunca müzik piyasasında egemenliğini sürdürdü.

Büyük şehirlere akın edenlere devlet veya henüz oluşmamış büyük sermaye grupları uygun ucuz evler, sosyal konutlar yapamadığı için devlet arazilerine kendi derme-çatma evlerini yapmalarına izin veren, göz yuman bir "konut politikası" izlendi. Böylece şehirlerin etrafında oluşmaya başlayan gece-

kondular kaçak olarak ve gerçekten de birkaç gecede hızla inşa edilen bir tür köy evi olmaktan ileri gitmiyordu. Pencerelerine yerleştirilen teneke kutulardaki çiçekleriyle, önlerinde veya yan taraflarında buldukları boşluğu da bahçe haline getirip ettikleri sebzeleriyle, kışın pencerelerden çıkan bol dumanlı baca borularıyla, birkaç yılda bir badana yapılan duvarlarıyla, yazın tozlu, kışın çamurlu yollarıyla, birbirlerinin pantolonlarını, eteklerini, kazaklarını değiş tokuş eden genç kızları ve delikanlılarıyla ve elbette onların sınıf atlama ve biraz ileride görünen apartmanlarda yaşama hayalleriyle gecekonduarın kendilerine özgü bir kültürel ve sosyal hayatları da vardı tabii.

İşsiz kalanın üç tekerlekli bir el arabası edinerek yaptığı iş-portacılık da “kayıt dışı ekonominin” önemli bir alanı olacaktı ve bir tür “işsizlikle mücadele politikası” olduğu için uzun süre göz yumulacaktı. Çok küçük bir sermayeyle ve elbette hiçbir kayıt ve denetim olmadan yapılan bu seyyar ticaret şehirlerde binlerce, on binlerce ailenin geçim kapısı olarak gerçekten de etkili bir “sosyal politika” idi.

Ve bu gecekonduarda oturup, ulaşımalarını pek seyrek gelen belediye otobüslerinden çok onlardan daha ucuz olan minibüs dolmuşlarla yapan, işsiz kaldığında işporta tezgâhına sarılan, arabesk müzikle dertlenen, neşelenen bu insanların fastfood’u da lahmacun olmuştı. İçine konulan etin, kıymanın günden güne azalıp kötüleştiğı ve sonunda iyice ortadan kalktığı bu doyurucu hamır işi 2000’li yıllara doğru gerçekten de bir “fastfood” türü haline gelip “Türkîş Pizza” diye nitelendirilmeye başlandığında Türkiye kapitalizmi de geride kalan yaklaşık 40 yıl içinde iki kuşak işçinin ucuz emeğı ve alın teri sayesinde “orta derecede gelişmiş” hale gelecekti.

Lahmacun “Türkîş Pizza” olduğunda gecekonduarın arsaları da yapsatçı müteahhitlere verilerek karşılığında birkaç daire alınmış; arabeskin yerini “özgün müzik” adı altında Ahmet

Kaya ve benzeri besteci-şarkıcıların bir tür protest müziği almış; artık vergilendirme önem kazanıp kayıt dışı ekonomiye göz yumulmadığı için işportacılık hemen hemen ortadan kalkmış ve dolmuşlar da denetim altına alınmaya başlamıştı. Yaklaşık 40 yıllık süreçte gereken sermaye birikimi ve kapitalleşme süreci kendine özgü kültürü, kuralları veya daha çok kuralsızlıkları, ahlakı ve sosyal-ekonomik ilişkileri ile geride kalacak ve Türkiye başka bir ülke haline gelecekti. Dolayısıyla 90'lı yılların sonlarına doğru Ertem Eğilmez'in yaptığı *Arabesk* filminin ortalığı kasıp kavurması veya 2000'lerde *Grup Vitamin*'in arabeskle dalga geçen şöyle bir şarkı yapması anlaşılr bir şeydi:

*Gözlerim yaşlanmış, sesim de kısık
Arabesk dinliyorum, kaşlarım çatık
Felek yanlış yapmış, kafam da atık
Arabesk dinliyorum, kaşlarım çatık*

*Aşkı kim icat etti, radyoyu, televizyonu?
Peki ya suyun kaldırma kuvvetini kim buldu?
Dünya'nın döndüğünü söylüyor Galile,
benim için durdu!
Bir de sen vur zalim, zaten Allah vurdu!*

Ama bu tarihlere gelmeden önce, 1960'ların başında katı, sert bir milliyetçilik güden iktidardaki Vatan Partisi'nde ipleri elinde tutan Genç Türkler hizbine karşı sesler yükselmeye başladı. Yıldız Sarayı'ndaki Sultan Osman Fuat ile işbirliği halinde Türk ve Sünni Müslüman olmayan kim varsa karşısına alan, devletin olanaklarından, hizmetlerinden eşit bir biçimde yararlandırılmayan, Karaman Rumları, Aleviler ve Kürtler üzerinde baskı ve zora dayalı asimilasyon politikalarına ağırlık veren Genç Türklerle karşı VP'nin daha ılımlı, mu-

hafazakâr kanadından itirazlar artmaya başladı. Ancak bunlara pek de aldırmayan Genç Türkler aynı politikalarına devam edince Turan Güneş liderliğinde bir grup milletvekili ayrılarak Hürriyet Partisi (HP) adı altında yeni bir parti kurdu. Genç Türklerin beklemediği bu hamle VP'yi sarsacak ve iktidarın büyük partisi olmalarını sona erdirecek bir darbeydi. İlerleyen süreçte VP giderek küçülürken HP'nin kendisine iltihak etmesiyle canlanan Millet Partisi (MP) yeni lideri Suat Hayri Ürgüplü ile giderek güçlendi. Nitekim köklü bir Osmanlı ailesinden gelen görgülü ve ılımlı bir politikacı olan Ürgüplü'nün yönetimindeki Millet Partisi 12 Ekim 1965 seçimlerinde iktidara gelecek kadar oy da alacaktı.

1950'den beri iktidar partisi olan ve gerçekte orduyla birlikte kendisini devletin de asli sahibi gibi görmeye başlayan VP'nin bu çatlamasında ve erimesinde solun, sosyalist hareketin yürüttüğü mücadelenin de payı vardı. 14 Kasım 1950 darbesinden sonra baskı altına alınan ve yeni siyasal rejim içinde yasallık tanınmayan İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi ile Osmanlı Emek Partisi yer altına inmek zorunda kalmıştı. Soğuk Savaş şartlarında kimse sola hayat hakkının tanınmasını beklemiyordu ancak 1920'lerdeki milli mücadele sürecinde yer alarak toplumsal meşruiyet kazanan sosyalistler otuz yıl kadar yasal faaliyet göstermiş ve Meclis'te de bulunmuş olduğu için özellikle işçiler arasında belirli bir örgütlenmeye ve desteğe sahipti. 1920'lerde kısa bir süre dışında "Moskova'nın uşağı, ajanı" olarak nitelendirilen Komünist Partisi zaten uzun yıllardır yer altındaydı ve ne diğerleri kadar etkili ne de ciddi kitle bağlarına sahipti. Zaman içinde gerçekten de Moskova'nın propaganda bürosuna dönüşmüştü. Ancak ilginç bir şey oldu; 1950 sonrasında yer altına geçmek zorunda kalan sosyalistler biraz da mecburen Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile bir araya geldiler. Yeraltında siyasi olarak var olabilmek ve faaliyet yürütebilmek için uluslararası desteğe ihtiyaçları vardı ve Soğuk Savaş koşullarında bunu da ancak Sovyetler Birliği'n-

den sağlayabileceklerini umuyorlardı. Nitekim bir süre sonra düzenlenen ortak bir kongreyle TKP'ye katıldılar. TKP bütün solun içinde birleştigi, buluştuğu bir örgütlenme haline gelmiş ve güçlenmişti. İşte bu partinin yürüttüğü siyasi mücadele yer yer etkili olmuş ve VP'nin ırkçılığa dönüşen faşizan-milliyetçi ve baskıcı politikalarının teşhir olmasına katkıda bulunmuştu.

Ancak Genç Türklere asıl darbeyi Kürtler vuracaktı; çünkü VP iktidarlarında özerklik statüleri kâğıt üzerinde kalır hale gelmiş ve Osmanlı'nın çok eski dönemlerinden beri kullanmakta oldukları hakları esas olarak fiilen, fırsat buldukça da hukuken ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Genç Türklere göre Kürtler ayrı bir halk değil "Dağ Türkleri" idi. Kürt ismi de dağlardaki karlar üzerinde yürürken çıkan "kart-kurt" seslerinden geliyordu.

Ama artık bu kadar saçmalık Kürtlerin tahammül sınırlarını aşacaktı...

KIRK ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“KÜRT REALİTESİNİ TANIYORUZ!”

21 Mart 1966

Barzan – Revanduz

BÜYÜK ZAP SUYU’NUN KENARINDAKİ Barzan belediyesinin toplantı salonu hınca hınç doluydu. Davetliler sandalyelerde otururken izleyicilerin çoğu ayaktaydı. Newroz kutlamasını vesile ederek aşiretinin adını taşıyan kasabaya Kürtlerin önde gelen isimlerini, aşiret liderlerini, milli duyarlılığı olduğu bilinen bazı Kürt aydınlarını davet eden Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) lideri Mustafa Barzani adeta bir Kürt Konferansı düzenlemişti. Newroz kutlaması dolayısıyla en renkli, en göz alıcı elbiselerini giymiş Kürt genç kızları delikanlılarla birlikte belediye binasının önündeki meydanda davul zuma eşliğinde halaya durmuşken kasabanın genelinde hissedilen heyecan toplantı salonuna da yansıyor.

KDP lideri, iki yanında iki oğlu, İdris ve Mesut ile belediye binasına doğru yaklaştığında meydandaki kalabalıktan zılgıtlar, alkışlar yükseldi. Kalabalığı selamlayarak belediyenin toplantı salonuna giren Barzani’nin gelişiyile oturan davetliler da ayağa kalkarak hayatı Kürt milli mücadelesiyle geçmiş 63 yaşındaki

peşmerge liderini selamladılar. Kimsenin yerine oturmasına fırsat vermeden toplantıyı yönetmekte olan divan heyeti başkanı Şeyh Sıddık Mahmut “*Ey Reqip*” diye seslenince, “Kürt Milli Marşı” diye bilinen, 1946 yılı başında kurulup ancak o yılın sonuna kadar varlığını sürdürebilen Mehabat Cumhuriyeti’nin Milli Marşı’nı hep birlikte söylemeye başladılar:

*Ey düşman hep vardır Kürt milleti
Yıkamaz onu bu zamanın top güllesi
Kimse demesin Kürt milleti ölüdür
Kürtler capcanlıdır, asla boyun eğmez bayrağımız
Biz ki Kürt’üz, devrimin rengiyiz
Kanla yazılmış tarihimize bir bak
Biz ki Medya ve Keyhusrev’in çocuklarıyız
İnancımız, yolumuz hep vatanımızdır
Binlerce aslan yürekli Kürt çocuğu
Bu uğurda can verdiler, hepsi toprağın bağrında saklı
O çocuklar şimdi de hazırdırlar
Can fedadırlar, can fedadırlar, can feda
Kürt çocukları yiğitler gibi başkaldırıyor
Bak nasıl da süslüyorlar yaşam tacını kanlarıyla.*

Milliyetçi Kürt şairi Dildar’ın 1938’de hapisteyken sözlerini yazdığı marş bittiğinde heyecan da doruktaydı. Havanın dağılmasına fırsat vermeyen Şeyh Sıddık hemen açış konuşmasını yapmak üzere Mustafa Barzani’yi kürsüye davet etti. Ağır adımlarla kürsüye gelen Kürt lider “Hepinizin, Kürt halkının Newroz’unu kutlarım” diyerek sözlerine başladı. Sonra bu toplantıya İstanbul, Sivas, Dersim, Van, Bitlis ve Diyarbakir’den davet ettiklerinin büyük çoğunluğunun geldiğini görmekten memnun olduğunu bildirerek katılanlara teşekkür etti. Ardından da toplantının neden düzenlendiğini, amacını bir kere daha özetledi:

“Osmanlı döneminde de sıkıntılarımız vardı ama esas olarak dağlarımızda, topraklarımızda, şu yanımızdan akıp giden Zap Suyu’nun karıştığı Dicle ve Fırat’ın kıyılarında daha hür ve kendi bildiğimizce yaşayabiliyorduk. Osmanlı devleti, valileri, paşaları da zaman zaman zalimlik yapıyordu elbette, büyük ağabeyim Abdüsselam’ı Musul’da astıklarını nasıl unutabilirim? Dedemin ve bütün diğer büyüklerimizin zindanlara atıldığını nasıl unutabilirim? Başka örnek vermeye gerek yok, Osmanlı da yeri geldiğinde zalimdi, ceberuttu; ama hiç olmazsa başka bir halk, başka bir millet olduğumuzu biliyor, kabul ediyor ve bizimle öyle ilişki kuruyordu. Ne dilimiz üzerinde bir yasak vardı, ne dinimiz üzerinde. Kürtlüğümüz zaten tartışılmıyordu, tartışılmazdı. Yaşadığımız topraklar, ülkemiz adlı adınca ‘Kürdistan’ diye bilinir, söylenir, tanınırdı. Askeriye Osmanlı’yı yıkıp da yeni bir idare kurduğundan bu yana sıkıntımız arttı. Halbuki daha iyi, daha demokratik bir idare olacak diye umutlanmıştık. Ancak 1950 ihtilalinden bu yana geride kalan 15-16 yıl içinde bize hiç de iyi davranılmadı. Türk devleti olduğunu her daim hatırlatmayan, bunu bize ve başka halklara karşı sopa gibi kullanmaktan imtina eden Osmanlı’dan sonra yeni idare biz Kürtlere başka bir devlet olduğunu hatırlatmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyor. Zaten daha 14 Kasım ihtilali sırasında birçok Kürt ileri gelenini toparlayıp Sivas’ta aylarca tutmalarından niyetleri anlaşılmıştı ama biz yine de daha hür ve demokratik bir rejim olacak, diyerek sabır gösterdik, düzelir dedik, baskılar askeriye kaynaklanıyor sivil idareye geçince biter, dedik... Ama tam tersine özellikle Vatan Partisi iktidarıyla birlikte iş daha da kötüleşti. Yüzlerce, binlerce yıldır yaşadığımız yerlerin, şehirlerimizin, kasabalarımızın isimlerini değiştirmeye kadar gittiler. Şu yukarıdaki Çölemerik Hakkari oluyor, şu aşağıdaki Hewler Erbil oluyor... Nedir, ne oluyorsunuz? Neden bizim şehirlerimize verdiğimiz isimleri böyle keyfinize göre değiştiriyorsunuz?

“Nitekim iş artık Kürt değil Türk olduğumuzu iddia etmeye kadar geldi. Okullarda okutulan kimi tarih kitaplarında artık biz Kürtlerin Türklerin bir boyu, kolu olduğu yazılmaya başladı. Tabii daha ilkel, dağlarda yaşayan vahşi bir kolu... Dağlardaki karlar üzerinde yürürken çıkan kart kurt seslerinden dolayı bize Kürt denmişmiş... İş buraya kadar vardırırlar var ve bunlardan bazıları devlet idaresinde etkili, yetkili insanlar... Dolayısıyla artık bıçak kemiğe dayandı. Lozan antlaşmasından beri, 14 Kasım ihtilâline kadar nispeten yararlandığımız özerkliğimize yönelik fiili saldırılar duracak gibi görünmüyor, yasal olarak da aleyhimize düzenlemeler yapılıyor. İşte tüm bunları konuşup, değerlendirip, nasıl hareket etmemiz gerektiğine karar vermek üzere toplanmış bulunuyoruz. Bu baskıların birinci dereceden sorumlusu olan parti artık iktidar değil. Millet Partisi’nin iktidara yeni gelmiş olduğunu da dikkate alarak ne yapılacağına karar vermemiz gerekecek. Eğer taleplerimiz dikkate alınmazsa toplantının başında hep birlikte söylediğimiz Ey Reqîp Marşı’nda dile gelen isyan ve mücadeleden başka yol kalmayacaktır. Bunu da düşünmek, değerlendirmek zorundayız.

“İstanbul’daki devlet sadece Türklerin devleti olacaksa ve bize burada yer yoksa, bunu bilelim, ona göre davranırız. Yok, eğer bu devlet Türk, Kürt, Arap, Süryani, Çerkez, Alevi... hepimizin devleti, bir halk idaresi olacaksa, onu da bilelim ve buna göre hareket edelim.

“İşte bütün bunları değerlendirmek üzere konuşup, tartışacağız ve karar vereceğiz.”

Alkışlar ve alkışları duyan dışarıdaki kalabalığın zılgıtları arasında yerine oturan Barzani’nin ardından toplantı sadece davetlilerle devam edeceği için izleyiciler dışarı çıktı.

Gün boyu devam eden Kürt toplantısının Sonuç Bildirisi ve öne sürdüğü talepler aslında hiç de yeni değildi. Daha Osman-

lı zamanında, Mustafa Barzani'nin idam edilen ağabeyi Abdüssselam'ın 1907 yılında örgütlediği benzer bir Kürt Konferansı'nın taleplerine benzer talepler 1966 yılında da hâlâ geçerliydi:

1. Kürtçe, Kürdistan'da resmi dil olmalıdır.
2. Kürtçe eğitim dili olmalıdır.
3. Kürdistan'da çalışan memurların Kürtçe bilmesi mecburi olmalıdır.
4. İstanbul için reva görülen adalet, Kürdistan için de reva görülmelidir.
5. Vergiler hafifletilmeli ve Kürdistanlılardan alınan vergiler Kürdistan için harcanmalıdır.
6. Kürdistan'dan çıkmakta olan petrolden bölgeye daha fazla pay ayrılmalı ve kamu yatırımları için kullanılmalıdır.
7. Okul kitaplarına kadar giren Kürtlerin aslında Türk olduğu iddiaları ve zorla asimilasyon politikaları terk edilmelidir.
8. Yerleşim yerlerinin Kürtçe isimlerinin Türkçeleştirilmesine son verilmelidir.
9. Son yıllarda fiilen ve yer yer yasal olarak kemirilen özerklik statüsü korunmalı ve Türklerle Kürtlerin hak eşitliğini sağlayıcı yönde geliştirilmelidir.

Toplantıyı İstanbul hükümeti de yakından takip ettiği için muhtemelen bu talepler birkaç saat içinde Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün önüne gelmişti. Ancak toplantı tabii ki başkent İstanbul'a gidip hükümetle görüşecek ve bu talepleri doğrudan yeni başbakana iletecek bir heyet seçti.

Üç kişilik bu heyette Mustafa Barzani olmayacaktı çünkü her ne kadar doğduğu yer Revanduz olduğu için "nüfus kaydı olarak" Türkiye vatandaşı olsa da aslında o kendisini öyle

hissetmiyor ve görmüyordu. Yirmi yıl önce İran'ın kuzeybatısında Mehabat Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katılıp, silahlı kuvvetlerinin başına geçtiğinden beri kendisini Kürdistan davasına adanmış ve Kürtlerin yaşadığı devletler arasında gidip geliyordu. Bazen İran Kürdistanı'nda, bazen Irak Kürdistanı'nda zaman zaman da doğduğu yer olan Revanduz'a, Barzan'a gelerek Türkiye Kürdistanı'nda oluyordu. Zaten lideri olduğu Kürdistan Demokratik Partisi de bütün bu parçalarda örgütlüydü. Türkiye, Kürt lider Barzan'a geldiğinde yakından takip ediyor ancak şimdiye kadar Türkiye topraklarında silaha sarılmamış olduğu için herhangi bir şey yapmıyor, sadece kontrol altında tutmaya çalışıyordu. Barzani de bu durumu biliyor ve Türkiye ile iyi geçinmeye özen gösteriyordu. Doğrusu yakın zamanlara kadar Türkiye'deki durum İran ve Irak'tan kötü değildi, hatta daha iyi idi. 14 Kasım'dan sonra meydana gelen olumsuzlukları da konuşup tartışıp düzeltecekleri umudunu henüz kaybetmediği için doğrudan silaha sarılmaktan bahsetmiyor, isyana çağrı yapmıyordu.

Bu toplantıyı hükümet de haber almıştı tabii ama engellemeye kalkışmamıştı. Toplanıp ne konuşacaklarını ve isteyeceklerini görmenin daha doğru olacağını düşünmüştü istihbarat örgütleri ve Ürgüplü hükümeti de bunu onaylamıştı.

İstanbul'a giderek hükümetle görüşecek üç kişilik heyet dikkatle düşünülererek oluşturuldu; toplantının Divan Başkanı Şeyh Sıddık Mahmut aynı zamanda Erbil civarında büyük bir aşiret olan Surçi aşiretinin de reisiydi ve öteden beri "Türk dostu" diye bilinir, hatta bu yönüyle Kürtler arasında eleştirilirdi. İstanbul Üniversitesi'nden sosyoloji profesörü Kamer Şerif Bozanoğulları aslen Dersimli olup akademik dünyada tanınmış ve saygın bir Kürt bilim adamıydı. Van'dan da büyük bir müteahhit olan Ahmet Ferit Melen heyetin üçüncü üyesi olmuştu. Bir başka ifadeyle heyet üyelerinin kimlikleri

Kürtlerin samimi bir şekilde hükümete dertlerini anlatmak ve anlaşmak istediklerini gösteriyordu.

Nitekim Ürgüplü de bu mesajı almıştı. Kürt heyetine hemen Cağaloğlu'ndaki Başbakanlık Binası'nda randevu verildi. 5 Nisan 1966 günü yapılan görüşme sona erip de basın karşısına çıktıklarında heyette bir gerilim yoktu. Görüşmeden memnun olduklarını ve Başbakan Ürgüplü'nün kendilerini dikkatle dinlediğini, taleplerini inceleyeceklerini ve yerine getirilmesi mümkün olanları hemen yapacaklarını söylediğini aktardılar.

Esas merak edilen taze başbakanın ne diyeceği, görüşmeyi nasıl yorumlayacağı idi. Nitekim bir süre sonra ünlü fötr şapkası elinde olarak merdivenlerde görüldüğünde ilginç şeyler söyledi:

“Kürt realitesini tanıyoruz” diyerek başladı; “Bunca yıllık birlikte yaşamdan ve arkada kalan Osmanlı asırlarından sonra bugün kalkıp, Orta Asya'dan Anadolu'ya birlikte geldik, gelirken de yolda, at sırtında dillerimiz değişti, diyemeyiz. Kürt vatandaşlarımız rahat olsunlar, bu memlekette herkes eşit ve hürdür. Dicle kenarında kaybolan koyunun hesabını da benden sormaları haklarıdır. Demokratik zeminde çare tükenmez. Her şeyin çaresini buluruz. Müreffeh ve büyük Türkiye'yi birlikte kurup, birlikte kalkındıracağız, refahı paylaşacağız. Herkes müsterih olsun, rahat olsun...”

Özellikle Barzani'nin de işin içinde olması Ürgüplü için uyarıcı olmuş ve giderek reel politikanın ustası haline gelecek Başbakan çok önemli şeyler söylemişti. 1950'den beri ve Vatan Partisi iktidarları zamanında yoğunlaşan baskıcı politikalar, inkâr ve zorla asimilasyon sona erecek demektir. Eğer dediklerini gerçekten yaparsa Türkiye belki de uzun yıllar uğraşacağı muhtemel bir Kürt isyanını önlemiş olacaktı. Şimdiye kadar Türkiye'ye karşı eline silah almamış Mustafa Barzani Irak ve İran'la savaşıma devam edecek, Türkiye'deki sorunların ise barışçı yollardan çözümünü bekleyecekti.

Kürt isyanını önleyen Ürgüplü henüz farkında değildi ama böylece iki yıl sonra Fransa'dan başlayarak Türkiye'ye de gelecek 68 kuşağının isyanını da göğüslemenin ve sistem içine çekilmesinin yollarını da açmış oluyordu. Artık 30 milyonu geçen nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan, petrolle zenginleşmekte olan ve belirli bir örgütlenmeye sahip Kürtlerle iyi geçinmek, onları sistem dışına itmeye özen göstermek zorunda olan Türkiye çevresindeki Ortadoğu ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha esnek, daha demokratik bir rejimle yönetilmek zorundaydı. Zira çıkabilecek büyük bir Kürt isyanı öyle bir hal alabilirdi ki, Soğuk Savaş koşullarında önce bir iç savaş içine sürüklenip, ardından bölünebilirdi. Sovyetler Birliği'nin burnunun dibinde büyük bir orduya sahip olan Türkiye'nin bu duruma sürüklenmesine ise en başta ABD razı değildi.

Böylece siyasal sistem yer yer katı ve sert tepkiler verse de "Kürt realitesini tanımak", yani Kürtlerle barış içinde ve birlikte yaşamak mecburiyeti dolayısıyla esnek olmak zorunda kalıyordu. Zaman zaman kısıtlansa da demokratik haklar var olmaya devam ediyor, muhalif hareketlerin üzerine imha etmek için gitmeden önce içermenin, sistem içine çekerek belirli bir uzlaşmanın yolları aranıyordu. Bu da Türkiye'nin hem batısındaki Avrupa ülkelerinin demokratik rejimlerinden, hem de doğusundaki despotik ve otoriter rejimlerden daha farklı ve özgün bir yerde durmasına yol açıyordu. Batı kadar demokratik, Doğu kadar despotik olmayan bu sistemin, 68 kuşağının isyanı Fransa'da başlayıp da hızla batıya doğru yoluna devam ederek Türkiye sınırlarından içeri girdiğinde verdiği tepkiler de ne Batı Avrupa gibi, ne de daha doğusundaki despotik rejimler gibi olacaktı.

Ama bundan önce yeni hükümet kuran Millet Partisi liderinin önemli bir hamlesi daha olacaktı; sistemin esnekliğine uyum sağlayamayan Yıldız Sarayı sakinini, Osman Fuat'ı devletin tepesinden indirmek zorundaydı. Bu "İttihatçı Şehzade" orada oldukça Ürgüplü'nün düşündüklerini yapması çok zordu.

KIRK DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETİN BAŞINA “ZARİF BİR BAŞ” GELEMEDİ

14 Ekim 1966

Fındıklı Sarayı – İstanbul

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE tahsis edilen Fındıklı Sarayı yine tarihi günlerinden birini yaşıyordu. Üç gün önce 11 Ekim'de TBMM aldığı bir kararla Osman Fuat'ın yerine Sultan Abdülaziz'in torunu Mehmed Abdülaziz'i "İkinci Abdülaziz" olarak tahta geçirmişti. Osman Fuat'ın 1950'deki askeri darbenin sonucunda tahta çıktığını hatırlatan TBMM kararı "bir tarihsel hatayı düzelttiğini" ilan ediyor ve en yaşlı Osmanlı şehzadesi olan Mehmed Abdülaziz'i devletin başına geçiriyordu. Ve 65 yaşındaki İkinci Abdülaziz şimdi, 14 Ekim 1966 günü TBMM'de yemin ederek görevine başlayacak, "39. Osmanlı Sultanı" olacaktı.

Osman Fuat gibi Mehmed Abdülaziz'de de "biat töreni" gibi geleneksel tören ve diğer ritüeller olmayacaktı. Artık geçmişteki gibi yetkileri sınırsız bir padişah değil anayasal yetkileri belirli bir devlet başkanı parlamento tarafından belirleniyordu. Yine de çok sayıda gazeteci İstanbul'a akın etmiş, Meclis'teki yemin törenini izlemenin yanı sıra birkaç hafta

önce, “Devletin başına zarif bir baş gelecek” diyen MP lideri ve Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’nün başarısız kalan girişimini anlamak için oradan oraya koşturuyordu.

Başbakan ve “İç Kabine” diye adlandırılan yakın çalışma arkadaşları aslında eski sultanlardan Ömer Faruk’un ilk kızı Fatma Neslişah Sultan’ı tahta geçirmeyi düşünmüşler ancak Millet Partisi içinde gördükleri tepki üzerine vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Bu teşebbüs duyulduğu anda büyük ilgi çekmiş, hatta dünya bunu konuşmaya başlamış ancak muhafazakâr ve İslamcı çevrelerde de büyük tepkiyle karşılanmıştı. Yıldız Sarayı’nda kimin oturacağına artık Meclis karar veriyordu ve doğrusu anayasanın yazılı kurallarına göre kimi uygun görürse onu belirlerdi ama yine de hanedan ailesinin en yaşlı erkeğinin tahta çıkmasını öngören “ekberiyet sistemi”nin fiilen geçerli olması yönünde bir görüş kamuoyunda ağırlık kazanmıştı.

Bu görüş sahiplerine göre, 1950 darbesinden sonra yapılan anayasada taht için “Osmanlı hanedan ailesi”nden birinin belirleneceği yazılmıştı ama bu kişinin “erkek” olacağına özel olarak belirtilmemesi bir hata veya eksiklik değildi. Çünkü bunu özel olarak belirtmeye gerek yoktu, 666 yıldır nasıl oluyorsa öyle olması gerekiyor, yani ailenin bir erkek üyesinin, bir şehzadenin belirlenmesi gerekiyordu. Bir hanım sultanın tahta geçmesi düşünülebilecek bir şey değildi. “Ekberiyet sistemi” yazılı bir kural değilse de fiilen uyulması, uygulanması gereken bir anlayıştı. Milli mücadeleden sonra bu kuralın dışına çıkılarak Ömer Faruk’un tahta oturtulması ve ardından Osman Fuat’ın da darbenin sonucunda yine bu kuralı çiğnemesi Osmanlı ailesinden birini keyfi bir şekilde tahta geçirmenin yolunu açmamalıydı. Bu durum her defasında taht kavgalarına, iktidar savaşlarına yol açar ve ülkenin siyasi istikrarını bozardı. Doğru olan belli kurallara göre ve istikrarlı bir sistemi yeniden oturtmak, yerleştirmekti. Bunun için de bir kadının, bir hanım sultanın tahta oturtulması gibi fantezilerle

uğraşmak doğru değildi. Bazı Avrupa ülkelerinde kraliçeler var diye Osmanlı'da da olmak zorunda değildi. Artık yedi asra yaklaşan hanedan ailesinin geleneklerine ve tarihine saygılı olmak gerekirdi.

Otuz altıncı Osmanlı Sultanı Vahdettin oğluna “Ertuğrul” ismini verince Şair Eşref’in “Sonuna geldiğimizi sanıyorduk, meğer başa dönüyormuşuz” diye hicvettiği söylenir. Komünist şair Can Yücel de atası Eşref’ten ilhamla “Sonuna geldiğimizi sandığımız her defasında başa dönüyoruz!” dediği “Sultan Dördüncü Osman”, Osman Fuat gerçekten de “İttihatçı Şehzade” lakabına uygun bir şekilde sert, aşırı Türk milliyetçisi bir sultan olmuştu. 14 Kasım 1950’deki Genç Türk darbesinden sonraki Vatan Partisi iktidarlarıyla gayet iyi anlaşılan, zaten darbenin perde arkasındaki liderlerinden biri olan Osman Fuat 12 Ekim 1965 seçimleriyle Millet Partisi’nin iktidara gelmesinden hiç hoşlanmamıştı. Mutedil ve ılımlı bir çizgisi olan Suat Hayri Ürgüplü’ye parti lideri olduğu için başbakanlık görevini vermişti ama daha ilk resmi temaslarında iki adam da birbirinden hoşlanmamış ve birlikte çalışmalarının çok zor olduğunu anlamışlardı. Ürgüplü ne kadar medeni, nazik ve saygılıysa Osman Fuat da o kadar kaba, karşısındakini küçümseyen, hatta aşağılayan bir tarzda davranıyordu. Oysa ipler Ürgüplü’nün elindeydi ve “Sultan” diye ortada dolaşan bu adamın kaderi başbakanın iki dudağı arasındaydı. Nitekim bir yıl dayanmasını birçok kişi uzun bile bulmuş ve başbakanın çok sabırlı olmasına vermişti.

“İç Kabine” üyeleri Bülent Ecevit, Turan Güneş, Burhan Belge, Sadi Irmak, Hüsamettin Cindoruk, İhsan Sabri Çağlayangil gibi arkadaşlarıyla baş başa veren Ürgüplü devleti Osman Fuat’tan nasıl kurtaracaklarını etraflıca değerlendirdi. Meclis’te çoğunluğa sahiptiler ve Dördüncü Osman’ı tahttan indirmek çok sorun değildi. Çünkü geride kalan on beş yılda

Osman Fuat'ın iyi bir sicili yoktu; halkla ilişkileri pek sınırlı olan Sultan esasen ordu ve bürokrasiyle iyi geçinmeye çalışmış, iktidardaki Vatan Partisi ile zaten ilişkileri sıcak olmuştu. Ancak halkın içine çıkan, halka karışan, halkla ilişki kuran bir adam, daha doğrusu “politik” bir şahsiyet değildi. En büyük merakı son model spor otomobillerle hız yapmaktı.

Bu merakı dolayısıyla iki yıl önce yaptığı bir kaza başına büyük bela açmış ve doğrusu tartışmalar ve tepkiler tahtının sallanmasına kadar varmıştı. İstanbul'dan Bursa'ya giderken yine kendi kullandığı otomobiliyle büyük hız yapan Sultan İzmit yakınlarında 16 yaşında bir kızı ezerek ölümüne yol açmış ama hiç durmadan yola devam edince o zamana kadar görülmeyen büyük bir toplumsal tepkiye yol açmıştı. Sultanın otomobili tanınmıyor, bilinmiyor değildi, buna rağmen çarptığı genç kızla ilgilenmemesi, durmaması saklayacak bir şeyi olduğunu düşündürmüştü. İddialara göre aşırı alkollüydü ve bu durumu saptanıp, tutanaklara geçsin istememişti. Bundan dolayı kazadan sonra durmadığı konuşuluyordu ancak yine de kesin olarak kanıtlanmış bir şey yoktu. Kazanın olduğu yerde yürüyüşlerin yapılmasına varıncaya kadar birçok kitlesel eylemler, protestolar olmuş, talihsiz kızın cenazesi Osman Fuat aleyhine büyük bir gösteriye dönüşmüştü. Hayatını kaybeden kızın önemli bir Kürt aşiretine mensup olması olayı bir tür “Kürt sorunu” haline de dönüştürmüştü. “Kız Kürt olduğu için durup bakmadı bile” diye konuşanlar az değildi ama bu suçlamaya hak vermeyenler, “O kargaşada ve hızla giderken Kürt olduğunu nereden bilecek, anlayacaktı” diyorlardı. Daha sonrasında olayın üstü zor da olsa kapatılmış, otomobili kullananın Osman Fuat değil yaveri olduğu söylenmişti. Bunun doğru olmadığı besbelliydi ama o sırada iktidarda olan Vatan Partisi hükümetinin İçişleri ve Adalet Bakanları el ele vererek Osman Fuat'ı kurtarmışlardı.

Bu kaza olayıyla hayli yıpranan, itibarı zedelenen Osman Fuat atalarının birçoğu gibi çok içen, meşke, eğlenceye, ka-

dınlara düşkün olan bir adamdı. Artık dört kadınla evlenmek söz konusu olmadığı için eski sultanlar gibi çok sayıda karısı veya cariyesi yoktu ama “tek eşli” olduğu da söylenemezdi. Magazin basınına bakılacak olursa birden fazla metresi olduğu kesindi.

İşte bu durumda olan bir sultanın tahttan indirilmesi zor değildi ama yerine kimi getireceklerdi? Ekberiyet sistemine uygun davranıldığında taht yine Mecidilerden Azizilere geçecek, Mehmed Seyfeddin’in oğlu, Sultan Abdülaziz’in torunu Mehmed Abdülaziz tahta geçecekti. Ancak hükümet pek de rahat değildi. Tartışmalar sırasında soruyu ortaya atan Kastamonu Milletvekili ve Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit oldu: “Neden bir kadını düşünmüyoruz? Anayasada ‘erkek’ bir aile üyesinden söz etmiyor, Osmanlı ailesinden birini seçeceğiz ve bugünkü koşullarda pekâlâ bir kadın da olabilir.”

Doğrusu şimdiye kadar hiç böyle düşünmemişlerdi ve ilk anda bu fikir pek de uygun görünmedi. Şimdiye kadar tahta geçen 38 Osmanlı erkekti. Batı’da kadınlar da tahta çıkıyordu ama Doğu’da ve Osmanlı’da, bu arada diğer İslam ülkelerinde bunun örneği yoktu. Hem de muhafazakâr bir tabanı olan Millet Partisi’ne böyle bir şey nasıl kabul ettirilebilirdi? Ancak şair ve hassas ruhlu Ecevit ısrarlıydı; böyle bir adım atılabilirse bunun Türkiye için nasıl büyük ve olumlu bir propaganda haline geleceğini uzun uzun anlattı. Artık Yıldız Sarayı’nda oturan kişi, kim olursa olsun, eskisi gibi yetkileri sınırsız bir hükümdar değil, anayasal olarak ne yapıp, ne yapamayacağı belliydi. Ayrıca 1930’lardan beri kadınlar milletvekili ve bakan olabiliyorken, her an en yetkili makam olan başbakanlığa bile gelebilecekken neden “devlet başkanı” statüsünde bir mevkie de gelemeyeceklerdi? Bunun önünde hukuken hiçbir engel yoktu, sadece birtakım gelenekler ve önyargılar vardı. MP Yıldız Sarayı’na bir kadını getirirse toplumda kadınların

desteğini almak ve onları toplumsal hayatın içine daha fazla dahil etmek açısından büyük bir iş yapmış olacaktı. Bunu Türkiye’de ne sol, ne milliyetçiler, ne de İslamcılar yapabiliirdi ancak MP gibi hem muhafazakâr hem de demokrat, hem liberal hem de milliyetçi unsurları içinde barındıran bir kitle partisi yapabiliirdi. Başkasının böyle bir adım atmaya kalkışması ve tabii daha da önemlisi topluma bunu kabul ettirmesi mümkün değildi.

Ecevit’in başlangıçta herkese aykırı, hatta uçuk gibi gelen önerisi üzerinde düşündükçe, tartışıkça “neden olmasın” denmeye başlandı. Ecevit de görüşünü giderek daha etkili savunuyordu; “İngiltere’yi uzun zamandır kadınlar yönetiyor...” dedi ve devam etti: “Sadece orası değil Hollanda’dan Belçika’ya kadar Avrupa’nın birçok ülkesinde taç kadınların başında değil mi? Taç giyen baş akıllanır, kadın veya erkek fark etmez. İki yüz yıldır Batılılaşan, muasır medeniyet seviyesine çıkmaya çalışan Türkiye’nin onlardan neyi eksik? Doğru, çok şaşıırırlar ama dünyaya da örnek oluruz. Hele de Neslişah Sultan gibi Avrupa’nın sanat çevrelerinin yakından tanıdığı ve takdir ettiği bir adayımız varken...”

Başbakan Yardımcısı Neslişah Sultan’ı hatırlattığında “İç Kabine”nin yüz hatları biraz daha gevşedi. Hepsi birkaç ay önce gazetelerde yer alan bir haberi hatırlamıştı. Sık sık Avrupa’daki klasik Batı müziği konserlerine, operalara giden Neslişah Sultan Berlin Flarmoni Orkestrası’nın şeflerinden Wilhelm Furtwängler’le iyi dost olmuştu. Bir gün Beethoven’in Fidelio operasına eşlik eden orkestrayı dinlemeye giden Neslişah Sultan biraz geç kaldığını ve kapıların kapandığını görünce geri dönmüş ama onu iyi tanıyan orkestra görevlilerinden biri kendisini alıp sessizce orkestranın arka sıralarına oturtmuştu. Ünlü şef Furtwängler konser sırasında orkestranın arka sırasında Hanım Sultanı görünce kızmak bir yana gülümsemiş ve uvertürün ikinci bölümüne geçmişti. *Milliyet* gazetesinde çıkan bu haber herkesin aklındaydı ve

Neslişah Sultan'ın Avrupa'da ne kadar tanındığını ve nasıl saygın olduğunu gösteriyordu. Böyle bir "devlet başkanı" nereden bulacaklardı?

Bir süre daha tartıştıktan sonra Ürgüplü ve arkadaşları Ömer Faruk'un en büyük kızını tahta aday göstermeye karar verdiler. Ancak herkesten önce kendi partileri MP içinden öyle şiddetli, öyle ciddi bir itiraz dalgası yükseldi ki bir türlü partinin Genel İdare Kurulu'nu ikna edemediler. Partinin yönetici organında çoğunluğun desteğini alamayınca Meclis Grubu da ikna edilemedi. Bunun üzerine ekberiyet sistemine uygun davranmanın doğru olacağı sonucuna vardılar. Çünkü Vatan Partisi Osman Fuat'ın yerinde kalmasını istediği için eğer ısrar edilirse bir grup MP milletvekili VP milletvekilleriyle aynı doğrultuda davrandığında Yıldız Sarayı'nda "İttihatçı Şehzade" oturmaya devam edecekti. Böylesi bir siyasi girişimi başarısızlığı uğrayacak olan hükümetin ise yerinde durmaya devam etmesi mümkün olmazdı. Dolayısıyla Mehmed Abdülaziz "sıradaki meşru aday" olarak "Sultan İkinci Adülaziz" ilan edilince rahat bir çoğunlukla parlamentoda onaylandı. Artık ekberiyet sisteminin işlemesi ve sonrasında tahta geçecek olanların da belli olması istikrar düşkünü kurulu düzen savunucularını rahatlatmıştı.

Ancak Neslişah Sultan ile ilgili girişimler ve tartışmalar tabii ki basına sızmış ve sadece Türkiye'de değil dünyada da çok ilgi görmüştü. Meclis'teki yemin töreni için bu kadar çok sayıda yabancı gazetecinin İstanbul'a akın etmesi işte bu meselenin aslını öğrenmek içindi. Konuyla ilgili haber yaparken Bülent Ecevit'le görüşen *New York Times*'in ünlü muhabiri Thomas Friedman Başbakan Yardımcısı'nın şöyle dediğini yazmıştı:

"Türkiye'nin 666 yıldır aynı hanedan ailesinin yönetiminde olduğunu düşünüp ne kadar geri, ne kadar ilkel olduğu-

na ilişkin çeşitli yorumlar yapanlar aslında oriyentalist bakış açılarının kurbanı oluyorlar. ‘Doğu’, ‘Müslüman’ veya ‘Osmanlı’ denilince akıllarına sadece haremde keyfine bakan zalim sultanlar gelenler yanılıyor tabii. Baktıkları yer gerçeğin sadece küçük bir kısmını görmelerini sağlıyor. Oysa gördüklerinden çok başka ve çok farklı bir Türkiye var. Bizim siyasal sistemimizin kalbi Meclis’tir, parlamentodur. Saray ve Osmanlı hanedanı çoktan iktidardaki ağırlığını yitirmiştir. Osman Fuat askeri darbenin gücüyle tahta oturduğunda iktidara ortak olmaya çalıştı ama bir yere kadar yapabildi. Nitekim işte parlamento yeniden ağırlığını koydu ve iplerin kimin elinde olduğunu gösterdi. Sayın Başbakan çok cesurca bir girişimde bulundu. İngilizce, Fransızca, Arapça bilen, Avrupa’nın sanat ve kültür çevrelerinde saygınlığı olan, politikada ılımlı ve dengeli, tarih, coğrafya ve botanik alanında çok bilgili, çok zarif ve zeki bir kadını devletin başına getirmeye kalkıştı. ‘Devletin başına zarif bir baş gelecekti.’ Ama olmadı, doğan geniş tepki üzerine bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Bu da demokratik bir tutumdur. Ama hiç kuşkunuz olmasın, günün birinde, tabii artık daha ileri bir tarihte, devletin başına da, hükümetin başına da bir kadının geldiğini göreceğiz. Ve bunu da yine bu parti, bu siyasi gelenek yapacak. Bundan hiç kuşkunuz olmasın.”

KIRK BEŞİNCİ BÖLÜM

“AŞK OLSUN SANA ÇOCUK, AŞK OLSUN!”

12 Haziran 1968

İstanbul Üniversitesi – Beyazıt

SABAH SAAT DAHA 8.30 OLDUĞU İÇİN henüz Haziran sıcağı basmamıştı. İstanbul Üniversitesi'nin Harbiye Nezaretî'nden devraldığı Beyazıt'taki tarihi binasının bahçesinde toplanan yüzlerce öğrenci 21 yaşındaki uzun boylu, esmer, yakışıklı bir gencin konuşmasını dinliyorlardı. Hukuk fakültesi öğrencisi Deniz Gezmiş heyecanla konuşuyordu:

“Arkadaşlar, Hukuk Fakültesi olarak Fen Fakültesi ile birlikte bu sabahtan itibaren boykot ilan ediyoruz. Bugün başlayacak imtihanlara girmeyeceğiz. Eğitimde reform istiyoruz. Bu ilkel koşullarda ve bu ilkel yönetmeliklerle ne üniversite olur, ne de eğitim... Dünya gençliğinin bizden çok daha iyi şartlarda eğitim yaptığını biliyoruz, aynı şeyler bizim de hakkımız. Türk gençliğinin devrimci düşünce ve inançlarına ters olan her şeyin eğitim sisteminden ayıklanmasını ve ‘halk için eğitim’ anlayışıyla reform yapılmasını istiyoruz. Bunları elde edinceye kadar mücadelemiz devam edecektir. İki gün önce Ankara Üniversitesi'nde başlayan boykotu selamlıyor, bütün

fakültelerin, bütün arkadaşlarımızın bu eyleme gönülden katılmalarını bekliyoruz. Yaşasın Haklı Mücadelemiz! Yaşasın Devrimci Mücadelemiz!”

Bahçeden binanın içine giren öğrenciler büyük kapıları kapayarak, her kapının başına birkaç öğrenci bıraktılar. İçeriye giriş-çıkışlar kontrol altına alınmıştı. Deniz Gezmiş ve bir grup öğrenci Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Reha Poroy’un makam odasına daldı. Gezmiş, “Hocam, boykot ilan ettik, imtihanlara ve derslere girmiyoruz. Fakülte binasını da kontrol altına aldık, bu odayı da boşaltmanızı istiyoruz” dedi. Dekanın yapacağı bir şey yoktu. “Etrafa zarar vermeyin çocuklar...” diyerek çıktı. Aslında daha binaya girerken işgale dönüşen boykot artık dekanın makam odasına yerleşen işgal komitesi tarafından yönetilecekti. Biraz sonra telefon santriline de el koyunca artık üç hafta sürecektir işgal için yapılması gerekenler tamamlanmıştı.

İşgal Komitesi yayınladığı bildiride köklü bir eğitim reformu talebini dile getirirken öğrencilerin üniversitenin yönetimine katılmasını ve oy kullanma haklarının olmasını istiyor, kitapların ucuzlatılmasından, imtihanların jüriyle yapılmasına ve bursların artırılmasına kadar bir dizi sorunun çözülmesi gerektiğini vurguluyordu.

Geçen yıl kurulmuş ve ülke çapında örgütlenmiş Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) eylemin yönetimini ele alınca kısa sürede işgal hareketi bütün üniversitelere yayılacak ve giderek politik özellikler de kazanmaya başlayacaktı.

8 Temmuz’da *Milliyet* gazetesine demeç veren İstanbul Üniversitesi Boykot Komiteleri İcra Konseyi Sekreteri Toygun Eraslan eylemi şöyle değerlendiriyordu:

“...Üniversite öğrencisi, 12 Haziran’da başlayan spontane harekete tüm gücü ile katılarak bozuk eğitim düzenine başkaldırdı. Toplumun bütün kurumları gibi eğitim düzeni de toplumun temel yapısındaki değişmelerle birlikte değerlendirilmek zorundadır. Bugün yapılan öğretimden edinilen bilgiler, emek-

çi halkın yaşam düzeyini yükseltmiyor ve az gelişmiş bir ülke olan yurdumuzun hızla kalkınmasına katkıda bulunmuyor.”

Fransa’da Mayıs ayında başlayan üniversite öğrencilerinin mücadelesi, daha doğrusu ayaklanması dalga dalga Avrupa’ya yayılırken çok geçmeden Türkiye’ye de gelmiş ve daha sonra “68 Kuşağı” diye anılacak öğrenci kuşağı İstanbul ve Ankara üniversitelerinde başlattığı eylemlerle bu isyana katılmıştı. O sırada ne kadar farkındaydılar bilinmez ama eylem, mücadele herkesi değiştiriyor, dönüştürüyordu. Gerçekten de “masum talebe hareketi” gibi başlamıştılar ama giderek daha politikleşecekler ve Türkiye’deki sol harekete de yeni bir soluk olacaktı.

Doğrusu hükümet başlangıçtan itibaren dikkatli ve temkinliydi, ancak eylemler hızla büyüyerek anti-emperyalist bir çizgiye oturmaya başlayınca hem hükümet içinde daha sert müdahaleden yana olan bakanların daha çok sesi duyulmaya başlandı, hem de Vatan Partisi ve Genç Türkler’in muhalefeti yükselmeye ve ordu ve bürokrasi içinde gözle görünür bir destek bulmaya başladı. Soğuk Savaş dünyasında Türkiye’de böyle politik, anti-emperyalist bir gençlik hareketine tahammül göstermeyecek insan sayısı az değildi.

Hele de 15 Temmuz’da İstanbul’a gelen Amerikan 6. Filosu’nun Deniz Gezmiş önderliğinde bir grup genç tarafından Dolmabahçe’den denize dökülmesiyle birlikte Başbakan Ürgüplü’nün nispeten ılımlı ve bu hareketi daha radikal noktalara itmeden, içermenin, uzlaşmanın yollarını arayan politikası iyice zorlanmaya başladı. Tam o sıralarda sertlik politikası yanlısı olan İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ın emrindeki polis baskın yaptığı İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) öğrenci yurdunda devrimci öğrenci Vedat Demircioğlu’nu pencereden atarak tam bir provokasyon yapınca Ürgüplü bir karar kavşağına geldiğini idrak etti. Ya Vatan Partisi ve Genç Türkler’in dümen

suyuna girerek, onların ve kendi partisi içinde bazılarının da istediği gibi bu gençlik hareketini, Avrupa'dan gelen bu isyan dalgasını kan dökerek, öncü unsurlarını yok ederek bastıracaktı; ya da aynı kararlılıkla Genç Türkler ve kendi partisi içindeki uzantılarıyla kavgaya girişip, ılımlı, uzlaşmacı politikalarına siyasal ve toplumsal destek sağlayabildiği ölçüde bu asi gençlerle de ilişki kurmanın ve sonuçta sisteme katılmalarının yollarını sonuna kadar arayacak ve bulacaktı.

Ancak bu konuda öncelikle ABD'nin tavrından emin olamıyordu; eğer Washington'ın çok tersine giderse kendisini iktidarda bırakmamak için harekete geçebileceklerini ve bu kritik ortamda sonuç da alabileceklerini tahmin ediyordu. Ama öncelikle bir şansını denemeliydi, olmazsa istifa eder, bir kenara çekilmesini de bilirdi. Sertlik yanlısı politikaların Genç Türkleri güçlendireceğini ve bunun da hızla bir Kürt isyanı tehlikesini ortaya çıkaracağını ABD'deki bazı iktidar mahfillerine ikna edici biçimde anlatmak mümkündü. Böylece izlemeyi düşündüğü uzlaşmacı politikalara alan açılabilirdi.

1968 yazının sonlarında bir vesile yaratarak yakın arkadaşlarından ikisini, Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'i ABD başkentine gönderen Başbakan Ürgüplü Nixon yönetiminin nabzını yoklamalarını sağladı. Gelen haberler fena değildi, yapılan temas ve görüşmeler en azından bir süre için Washington'dan ciddi bir itiraz gelmeyeceğini, Nixon yönetiminin durumu izleyeceğini gösteriyordu. Ancak bu arada 6. Filo askerlerine Dolmabahçe'de yapılanlar unutulmuyordu.

ABD'den dönen Ecevit ve Çağlayangil'in getirdiği bilgiler ve aktardıkları izlenimler ışığında stratejisini saptayan Ürgüplü bir siyasi kumar oynadığının farkındaydı; kazanırsa kendisiyle birlikte Türkiye kazanacak ve en azından yakın gelecekte siyasi istikrar bozulmayacaktı. Ama kaybederse de kendisiyle

birlikte Türkiye'nin geleceği belirsiz bir duruma girecek, büyük ihtimalle çalkantılı, çatışmalı, hatta kanlı bir yola girecekti. Önce sertlik yanlısı İçişleri Bakanı Sükan'ı görevden alan Ürgüplü, yardımcısı Ecevit'in de tavsiyesini dikkate alarak daha önce İstanbul Emniyet Müdürlüğü yapmış Necdet Uğur'u İçişleri Bakanlığı'na getirdi. Yeni Bakan Uğur'a, "İlk işin İstanbul Emniyet Müdürü'nü görevden almak ve o yurt penceresinden atılarak öldürülen gencin faillerini bulmaktır" dedi; "Düşündüklerimizi başarmak ve Türkiye'nin kanlı bir çatışmanın içine sürüklenmesini engellemek için bu konu çok önemli, bu gençlere güven vermemiz şart. İTÜ'lü genci öldürenleri bulur ve kamuoyunun önüne koyarsak gerisi daha rahat gelecektir."

Nitekim önce İstanbul Emniyet Müdürü'nü görevden alan yeni İçişleri Bakanı polisteki eski ilişkilerini de değerlendirerek hızla Demircioğlu'nun katillerini buldu; olay bir kaza olmaktan çok planlı bir cinayetti. Hâlâ yer altındaki TKP'nin açık alandaki örgütlenmesi, birleşik bir sol hareketin legal partisi olarak 1963'te kurulmuş olan TİP'in Eminönü İlçesi Gençlik Kolu Başkanı olan Vedat Demircioğlu tanınmış bir öğrenci lideriydi ve bilerek öldürülmüştü. Savcılığın açtığı soruşturma sonucunda bir emniyet müdür yardımcısı, bir komiser ve üç polisin tutuklanması herkes için tam bir şok olmuştu; polis ve bütün devlet bürokrasisi böyle şeylere pek alışık olmadığı gibi birçok taraftan "Vurun komünistlere!" nidalarının yükseldiği bu ortamda bir komünistin öldürülmesiyle suçlanarak polislerin tutuklanması olacak şey değildi. VP lideri Tanrıöver'in 1966 yılında ölmesi üzerine partinin başına geçen Prof. Turhan Feyzioğlu, "Polisi görevini yapamaz hale getirmeyin, böyle devam ederseniz malımızı, ırzımızı, namusumuzu koruyacak emniyet görevlisi bulamayız" diyerek tepkisini göstermişti.

Devrimci öğrenciler de şaşkındı; çünkü onlar da hükümetten böyle bir hamle beklemiyorlardı. Tam tersine yeni saldırı-

rılar bekler ve bunları nasıl karşılayacaklarını tartışırken, bu arada yer yer silahlanma fikri güçlenirken arkadaşlarının, hem de polis içindeki katillerinin kısa sürede bulunup tutuklanması bütün havayı değiştirmişti. Birçok öğrenci lideri ve militanı hükümetin atacağı adımları dikkate alarak ilerlenmesi gerektiğini düşünmeye başlamış, kamuoyunun önemli bir kesimi de hükümetin niyetini ve amacını kavramaya çalışıyordu. Ancak hükümeti destekleyen yazılar, eleştirenlerden çok daha fazlaydı. Ürgüplü durumdan memnundu, ilk ama en önemli adımlardan biri başarıyla atılınca gerisini getirmek gerçekten daha kolaydı. Artık önünü daha çok gördüğünü düşünüyordu.

Bu arada Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun adını Devrimci Gençlik Birliği (Dev-Genç) olarak değiştiren ve ülke çapında yüzlerce örgüte, on binlerce gence ulaşan sosyalist gençler de ikiye ayrılmışlardı; Deniz Gezmiş'in başını çektiği daha radikal bir grup ne olursa olsun hükümete güvenilemeyeceğini, ancak Latin Amerika'da olduğu gibi, Küba devriminin önderleri Fidel Castro ve Che Guevara gibi gerilla mücadelesine hazırlanmaları gerektiğini savunuyorlardı. Gezmiş ve bir grup arkadaşı Filistin'e gidip gerilla eğitimi almayı da ihmal etmeyecekti. Ancak çoğunluk bundan yana değildi. Zaten birçoğu Vedat Demircioğlu gibi TİP üyesiydi, TİP'in içinde çalışıp, bu partiyi ele geçirerek "daha devrimci" bir sosyalist parti haline getirme hedefi giderek daha cazip ve doğru geliyordu. Aslında Gezmiş de TİP'in Üsküdar İlçesi üyesiydi, Eylül 1969'da Filistin'den döndükten sonra partiden istifa etmişti.

Bu istifanın üzerinden birkaç hafta geçmişti ki, 17 Ekim 1969 gününün gecesı Salacak'taki babasının evine gitmekte olan Deniz Gezmiş Selimiye Kışlası'nın yakınlarında arkasından tek el ateş edilerek vuruldu ve öldürüldü. Görgü tanıkları ateş edenin kışlaya kaçtığını söylediler ama bu iddianın üzerine gitmek kolay değildi. Genelkurmay Başkanlığı'na ev

sahipliği yapan Selimiye Kışlası'na polis girip araştırma, so-
ruşturma yapamazdı.

İki gün sonra görgü tanıklarının ifadelerini değiştirdiği bil-
gisi tam da Başbakan Ürgüplü bu konuyla ilgili olarak İçiş-
leri Bakanı Uğur ile görüşürken gelince birbirlerine baktılar
ve ikisinin ağzından da aynı anda aynı kelimeler döküldü:
“Ergenekon işbaşında!” Başbakan sıkıntılı bir şekilde devam
etti: “Ama şimdi bir de onunla uğraşamayız. Yine de sen bu
cinayeti ihmal etme, güvendiğin bir ekip kurarak bir yandan
kurcalamaya devam et. Bu çocuk belki de 6. Filo eyleminin
kurbanı oldu... Amerika'nın Dolmabahçe'den denize dökülen
askerlerini unutmadığını biliyoruz. İntikam aldılar galiba. Ce-
naze töreninde olay çıkmaması için çok dikkatli olun.”

Gezmiş'in cenazesini kaçıran arkadaşları İstanbul Üniver-
sitesi'nin Beyazıt'taki tarihi binasına getirerek bütün üniver-
sitelere çağrı yaptılar. 20 Ekim akşamı İstanbul'dan ve diğer
şehirlerden gelen binlerce kişi üniversiteyi işgal ederken cena-
zenin başında sabaha kadar nöbet tutuldu, amfilerde konuşma-
lar yapıldı, tartışmalar düzenlendi. Ve ertesi gün on binlerce
öğrenci ve sendikaların çağrısıyla binlerce işçi ve emekçinin
katıldığı büyük bir törenle Beyazıt'tan Edirnekapı'ya yürüne-
rek toprağa verildi.

Taze mezarının başında şair Can Yücel onun için yazdığı
Mare Nostrum/Bizim Deniz şiirini okuyacaktı:

*En uzun koşuysa elbet Türkiye'de de Devrim,
O, onun en güzel yüz metresini koştu
En sekmez lüverin namlusundan fırlayarak...
En hızlıydı hepimizin,
En önce göğüsledi ipi...
Acıyorsam sana anam avradım olsun,
Ama aşk olsun sana çocuk, aşk olsun!*

68'in en önemli öğrenci liderinin bir siyasi suikasta kurban gittiği besbelliydi, ancak cinayetin oluş tarzı ve sonrasındaki gelişmeleri okuyanlar katillerin bulunacağını tahmin etmiyordu. Zaten hükümetten de umut verici bir açıklama gelmemişti. Başbakan Ürgüplü bu tür siyasi suikastların devam etmesinden, "Ergenekon" veya "Kontrgerilla" diye bilinen gizli örgütlenmenin izlediği politikayı altüst etmesinden kaygılıydı. Uzlaşmacı Ürgüplü aslında bu konuda da uzlaşmaya hazırды; yeni cinayetler olmayacaksa Gezmiş olayının üzerine gitmezdi. Ama devrimci gençlerin lider kadrosundan imha edilecek, öldürülecek kırk kadar ismin yer aldığı bir listeden söz ediliyordu. Bunlar gerçekten öldürülmeye başlanırsa kaosa doğru sürüklenmek kaçınılmaz olurdu.

Bu durumdan çıkış için "dahiyane" planı Başbakanın kulağına fısıldayan Kültür Bakanı Prof. Turan Güneş'ten başkası değildi. "Listede adı geçen gençlerin hepsini birer bahaneyle hızlı bir şekilde içeri alalım, tutuklayalım" dedi. "Hem sertlik yanlıları memnun olur, devrimci gençler üzerinde bir tür baskı kurmuş oluruz ama hem de hapiste can güvenlikleri olur, orada kolay kolay öldürülmezler."

Dev-Genç liderlerinin hayatını kurtarmak için tutuklanmaları tuhaftı ama Ergenekon'la kapışmayı göze alamayan hükümet için bu hiç de fena bir alternatif gibi durmuyordu. Güneş'in önerisini ilk sahiplenen MP'nin genç liderlerinden Hüsamettin Cindoruk oldu ama diğerleri tereddütlüydü. Bu arada kırk kişilik listede adı olanlardan Ulaş Bardakçı ve Taylan Özgür de birer hafta arayla faili meçhul suikastlara kurban gidince Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit ile İçişleri Bakanı Necdet Uğur'un da bu plan aklına yatacağı. Böylece 1970 yılının ilk aylarında Mahir Çayan'dan Sinan Cemgil'e, İrfan Uçar ve Atilla Keskin'den Yusuf Küpeli, Münir Ramazan Aktolga, Cihan Alptekin ve Necmi Demir'le İlkey Demir'e kadar çeşitli bahanelerle onlarca Dev-Genç yöneticisi, gençlik lideri tutuklanarak hapse atıldı. Genç Türkler memnun, devrimci

gençler ve sol kamuoyu öfkeliydi; ama tutuklanan gençler için ileri sürülen suçlamalara bakıldığında fazla içerde kalmayacakları belliydi. Yani ne Genç Türklerin memnuniyeti, ne de sol kamuoyunun öfkesi fazla sürecekti.

Bu arada MP'nin devrimci gençlere karşı bu yaklaşımı parti içinde iki kesimden ciddi bir tepkiye yol açtı; çoğunluğu liberal, muhafazakâr olmakla birlikte milliyetçi ve İslamcı unsurları da içinde barındıran “merkez sağ” bir parti niteliğindeki MP'den “anarşist, komünist, şehir eşkıyası” diye adlandırdıkları devrimci gençlere karşı daha sert bir tavır alınmasını bekleyen Adana Milletvekili, emekli albay Alparslan Türkeş istifa ederek bir grup arkadaşıyla Milliyetçi Hareket Partisi'ni (MHP) kurdu. MHP aşırı milliyetçi bir parti olarak daha sonraki yıllarda sola karşı sokak eylemlerini örgütleyen bir siyasi odak olacak, “komando” denilen partili militanların isimleri çeşitli siyasi cinayetlere karışacaktı.

Türkeş'ten bir süre sonra MP liderliğine ağır eleştiriler getirerek partiden ayrılan bir diğer isim de Konya Milletvekili Necmettin Erbakan'dı. MP içinde İslamcı çevrelerin temsilcisi olarak kabul edilen “Erbakan Hoca” da Milli Nizam Partisi (MNP) adını taşıyan partisini kurdu ve Türkiye'deki politik İslamcı harekete “milli görüş hareketi” adını vererek siyasi mücadelesini sürdürdü. MHP, oyları yüzde 5'i geçmeyen, nispeten küçük ama milliyetçi camiada etkili bir parti olarak varlığını sürdürürken, MNP ise Soğuk Savaş sonrasında, 90'lı yıllarda oy oranını hayli yükseltecek, bir ara ülkenin ikinci büyük partisi haline gelecekti.

Öte yandan, devrimci gençlerin her biri en fazla iki-üç yıl hapiste kalıp çıkarken ortalık durulmuş, 1973 yazına doğru ülke biraz sakinleşmişti. Dev-Genç liderleri bu tutuklama furyasının aslında onların faili meçhul cinayetlere veya polis operasyonlarına kurban gitmemeleri için yapıldığını yıllar sonra Turan Güneş'in klarnet çalarak eğlendiği keyifli bir rakı sohbetinde öğrenecekler ve çok güleceklerdi.

1973 yılı sonuna doğru birer-ikişer hapishanelerden çıkan Dev-Genç liderleri için hapishane farklı türden bir eğitim merkezi, siyasi bir okul da olmuştu. İki-üç yıl boyunca hapishanelerde çeşitli tartışmalar yapan, araştıran, sorgulayan, eleştiri ve özeleştiri yapan devrimci gençler dışarı çıktıklarında ne yapacaklarını da netleştirmişlerdi. Küçük bir grup hâlâ gerilla mücadelesinde ısrar ederken büyük çoğunluk silahlı mücadelenin toplumsal meşruiyetinin olması, siyasi mücadeleyi sonuna kadar zorlayıp, devrimci bir kitle partisi kurulması için çalışılması gerektiğini düşünüyorlardı. 70’li yılların ikinci yarısında üniversitelere yeni gelmiş kuşağı da örgütleyen eski Dev-Genç liderleri 1980’de solun büyük kesimini kapsayan devrimci bir kitle partisi kuracaklar, adına da “Sol Koalisyon” diyeceklerdi.

Milli mücadele sonrasında, 1922 seçimlerinden 1950 darbesine kadar parlamentoda az sayıda milletvekiliyle de olsa yer alan ve bu alandaki mücadelede deneyimli siyasi kadroları bulunan sosyalistler “birleşik bir hareket” oluşturup, seçimlere de aynı çatı altında girmeyi başarınca 1983 yılında girdikleri ilk seçimlerde beklediklerinin çok üzerinde oy aldılar. Yüzde 8 oy alan “Sol Koalisyon” MP, VP ve MNP’den sonra Türkiye’nin dördüncü büyük partisi olmuştu. Osmanlı’nın çok kültürlü, çok dilli, çoğulcu yapısı devletin iç çelişkilerin ve çatışmaların üzerine gidiş ve ele alış tarzını etkiliyordu. Tekçi, baskıcı, sert politikalar zaman zaman öne çıksa da sonuçta yüz yılların idari anlayışı ve geleneği daha mutedil yönlerle doğru eğiliyordu. Bu siyasi ortam ve devlet politikalarından solcular, sosyalistler de bir anlamda yararlanıyorlardı; çünkü devletin sola düşmanca ve yaklaşımı sıradan halkın içinde tam olarak karşılığını bulmuyordu. Sol Koalisyon, bu ortam ve anlayıştan yararlanmakla birlikte büyük şehirlerde işçiler ve öğrenciler kadar Kürt emekçilerinden de oy alarak ilk seçimde böyle bir sürpriz yapmıştı. Sosyalistler, zaman zaman ağır saldırılar altında kalsa da toplumsal meşruiyeti temel alan

devrimci ve demokratik bir siyasi mücadele yürütmeye özen göstermenin sonuçlarını alıyordu. Parlamento deneyimleri her şeye rağmen hayli gerilere uzanıyordu ve Meclis kürsüsünü nasıl kullanacaklarını öğrenmişlerdi. O kürsüden halka seslerini iyi duyuruyorlardı ve halk da bu sese yabancı değildi; zaman zaman kısılrsa da bu ses işçilere, emekçilere ulaşmanın yollarını bir şekilde bulmuştu. Meclis'teki milletvekili grubunun etkili muhalefetine yanı sıra yerel seçimlerde kazandığı 120'den fazla belediyedeki çalışmaları Sol Koalisyon'un gelecekte çok daha etkili olacağını ortaya koyuyordu.

KIRK ALTINCI BÖLÜM

PARDON, YUNAN GEMİSİ SANMIŞTIK!

21 Temmuz 1974
Baf açıkları – Kıbrıs

20 TEMMUZ SABAHİ BAŞLAYAN SAVAŞ 21 Temmuz günü de bütün şiddetiyle sürerken Ankara'da savaşı yönetmekte olan Genelkurmay Karargâhı'na gelen bir istihbarata göre Yunanistan'dan Kıbrıs'a doğru yola çıkan bir filo adaya silah ve asker götürüyordu. Baf limanı açıklarına doğru ilerlediği bildirilen bu Yunan savaş gemilerinin durdurulması gerekiyordu. Girne limanında bulunan üç Türk muhribine, Kocatepe, Adatepe ve Fevzi Çakmak gemilerine bu bölgeye doğru hareket etmeleri ve Yunan filosunu karşılamaları emri verilirken, Türk savaş uçaklarına da aynı şekilde bölgeye intikal etmeleri ve Yunan gemilerini vurmaları bildirildi.

Ama bu arada Ankara'daki savaş karargâhı çok ilginç bir şey saptamıştı. Bu Yunan gemileri Türk bayrağı çekmişti ve telsiz konuşmaları da Türkçe yapılıyordu! Karargâh hemen bu durumu değerlendirdi; Yunan gemileri Türkleri şaşırtmak ve kendi gemileri sanmalarını sağlamak için Türk bayrağı çekmek ve Türkçeyi iyi bilen Yunan personelinin kullanmak gibi

çok kurnazca bir savaş hilesine başvurmuşlardı ama Türk Genelkurmayı bu numarayı yemezdi! Türk ve Yunan askerleri NATO'da birlikte çalıştıkları için ortak yürütülen tatbikatlarda Türk birliklerinin kullandığı dili ve kodları iyi incelemişlerdi ve görüldüğü kadarıyla gayet güzel taklit ediyorlardı.

Ankara'dan aldıkları emir doğrultusunda harekete geçen Türk savaş uçakları üç Türk gemisinin üzerinde görüldüğünde gemidekiler bunların Türk uçakları olduğunu anladılar. Çünkü Yunan uçaklarının menzili bulundukları bölgeye kadar gelip böyle uzun uzun dolaşmalarına yetmezdi. Uçakların saldırıya geçmeye hazırlandığını gören gemiler şaşkınlık içindeydi. Pilotlarla temas kurmaya çalıştılar. Ama tüm çabalar beyhudeydi, Türkçe konuşmaları ve kendilerini Türk gemileri olarak tanıtmalarının bir şeyi değiştirmesi mümkün değildi. Zaten pilotlara bunun bir Yunan savaş hilesi olduğu bildirilmişti. Pilotlar kendileriyle temas kurmaya çalışan Türk gemilerinin subaylarına küfürler yağdırarak saldırıya geçtiler ve bombalarını bırakmaya başladılar. Saldıranın Türk uçakları olduğunu bilen gemiler ateş de edemiyor, kendilerini savunamıyorlardı. Böylece Akdeniz'in ortasında kolay bir hedef haline gelen üç Türk muhribine Türk uçakları rahat rahat bombalarını attılar. Uçakların ilk saldırısında üç Türk muhribinden Kocatepe ağır yara aldı ve hızla batmaya başladı. Fevzi Çakmak muhribi Kocatepe'nin yanına doğru hareket ederek gemiyi terk etmekte olan personeli kurtarmak istedi. Ama bu durumu gören uçaklar döndüler ve ikinci bir kez daha saldırıya geçerek bu kez yağdırdıkları bombalarla Fevzi Çakmak muhribinde de ağır hasar meydana getirdiler. İsabet alan Fevzi Çakmak da kendi derdine düştü, batmaktan kurtulmak için Kocatepe'den uzaklaştı ve hâlâ çalışmaya devam eden tek kazanıyla zigzaglar çizerek Mersin sahillerine doğru çekilmeye başladı. Aynı şekilde Adatepe de yara almış ve o da bölgeyi terk etmeye çalışıyordu.

Görevlerini başarıyla tamamladığına inanan pilotların üslerine dönerken duydukları bir telsiz anonsu gariplerine gide-

cekti; Baf bölgesinde Türk gemilerinin batırıldığını bildiriyordu telsiz. Ama üslerine dönene kadar ne olduğunu anlamayacaklar ancak yere indikten sonra faciayı öğrenebileceklerdi.

Adatepe ve Fevzi Çakmak muhripleri delik deşik vaziyette de olsa ancak ertesi gün Mersin'e ulaşmayı başarırken kaderine terk edilen Kocatepe muhribinde 54 asker ve subay hayatını kaybedecek, kurtulanlar denizde sallar üzerinde yaklaşık bir gün geçirdikten sonra tesadüfen bir İsrail balıkçı gemisi tarafından kurtarılarak İsrail'e götürüleceklerdi. Kurtulanlar arasında Kocatepe muhribinin komutanı Albay Güven Erkaya da vardı ve yıllar sonra Deniz Kuvvetleri Komutanı olacaktı.

Türk Hava Kuvvetleri'nin Türk Deniz Kuvvetleri'ne saldırısı sonucunda 54 denizci hayatını kaybetmişti!

İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğünde 1960'da resmen kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti adadaki iki etnik topluluk arasındaki ilişkileri bir sisteme bağladıysa da Türkler ve Rumlar arasındaki sorunlar bir türlü sona ermiyordu. Her iki topluluk içinde de adanın Türkiye'ye ve Yunanistan'a bağlanması için faaliyetler sürüyor, zaman zaman da saldırılar ve katliamlar meydana geliyordu. 1963, 1964 ve 1967'de kanlı olaylar cereyan etmiş ve Türkiye "soydaşlarını kurtarmak üzere" adaya silahlı müdahalede bulunmaya bile kalkışmıştı. 1964 olaylarından sonra VP lideri ve Başbakan Hamdullah Suphi Tanrıöver Kıbrıs'a çıkartmayı ciddi ciddi düşünmüştü. Çünkü böyle bir askeri harekât onu "kahraman" haline getirebilir ve oy oranı düşmekte olan partisinin iktidarda kalmasını sağlayabilirdi. Ancak "milliyetçi lider" risk alamadı; hem 5 Haziran 1964'deki ünlü "Johnson Mektubu" hem de Türk ordusunun bu çapta bir amfibik harekâtı yürütecek olanaklara sahip olmaması üzerine çıkartmadan vazgeçilmişti. ABD Başkanı Johnson Başbakan Tanrıöver'e gönderdiği mektup-

ta, eğer çıkartma yapılırsa bir Sovyet tehdidi karşısında NATO'nun Türkiye'nin yanında yer almayacağını söylemiş ve Tanrıöver de "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de orada yerini alır" gibi ağır bir laf etmişti ama olay da o noktada bitmişti. Buna rağmen Türkiye bir gövde gösterisi yaptı ve uçaklarını adanın üzerine gönderdi. Bu harekât sırasında 8 Ağustos 1964'de Türk pilotu Cengiz Topel'in uçağı düşmüş ve pilot da hayatını kaybetmişti. 1967'deki kriz sırasında ise Yunanistan'daki Albaylar Cuntası Yunan askerlerini ve EOAK lideri Grivas'ı adadan çekmeyi kabul ederek geri adım atmıştı.

Ancak Yunanistan'daki Albaylar Cuntası Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'tan kurtulmakta kararlıydı ve nitekim 1974 yazında harekete geçti. 15 Temmuz 1974'de Nikos Sampson liderliğinde bir darbeyle Makarios devrildi ve Kıbrıs'ta da Atina'daki faşist cunta yönetiminin uzantısı bir yönetim oluştu. Makarios son anda kurtularak Malta'ya kaçmıştı. Makarios'tan Türkiye de rahatsızdı ama Sampson'un yönetiminin kabullenilmesi hiç mümkün değildi. Özellikle 1963 ve 1964 olaylarında Türklere yapılan saldırılarla tanınan Sampson hem uluslararası anlaşmaları çiğnemiş, hem de adadaki Türklerin can güvenliğini büyük bir tehdit altına sokmuştu.

Türkiye hükümeti adaya çıkartma yapmanın kaçınılmaz olduğuna karar vermişti. 1964'deki krizden ders çıkararak gereken önemlerini alan ordu da adaya yapılacak bir çıkartma harekâtı için gereken amfibik olanaklara artık sahipti. Sampson yönetimi uluslararası düzeyde tepkiyle karşılanmış ve arkasında Yunanistan'ın olduğu bilindiği için Albaylar Cuntası da ağır bir baskı altına alınmıştı. Dolayısıyla koşullar Türkiye'nin adaya çıkartma yapması için hayli uygundu. Öteden beri adanın Türkiye'ye bakan kıyı bölgesinde Türk egemenliğinin oluşturulması gerektiğine inanan Türkiye'nin eline bu amacına ulaşmak için iyi bir fırsat geçmişti. Başbakan Yardımcısı Ecevit ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in yürüttüğü temaslar sonucunda bir diğer garantör devlet olan

İngiltere'ye ortak askeri harekât önerisi olumlu karşılık bulmayınca 20 Temmuz 1974 sabahı Türk birlikleri çıkartma harekâtına başladı. Ecevit, "Barış Harekâtı" adı verilen askeri harekâtın Kıbrıs'a barış, Yunanistan'a da demokrasi getirmek üzere yapıldığını söylüyordu.

Girne bölgesine çıkartma yapan Türk birlikleri şiddetli bir direnişle karşılaştılar ancak burada bir köprü başı tutmayı başaracaklardı. Girne'den Lefkoşa'ya doğru ilerlemek ve iki kent arasında bağlantı kurmak zorundaydılar. ABD ve diğer ülkeler Türkiye'nin askeri harekâtına karşıydılar. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi hemen toplanarak ateşkes çağrısında bulundu ve sorunun barışçı yollardan çözülmesini istedi. Ancak Türkiye artık askeri harekâtı başlatmıştı. Sampson'un darbesinin gayri meşru niteliği ve Atina'da da cunta'nın varlığı işini kolaylaştırıyordu. Girne ve Lefkoşa arasındaki bağlantıyı kurup, askeri açıdan saptanan hedeflere ulaşmadan BM'nin çağrısına uyulması düşünülmüyordu.

İşte savaşın ikinci gününün sabahında Baf açıklarında Yunan gemileri keşfedilince Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ve yardımcısı Bülent Ecevit çok memnun oldular, ellerine büyük bir koz geçmişti. Çünkü o saatlerde ateşkes görüşmeleri de sürüyordu ve ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'la Ecevit arasında sürekli telefon görüşmesi yapılıyordu. Kissinger, Yunanistan'ın ateşkes istediğini söylüyor ve Türkiye'nin de buna olumlu yanıt vermesi için baskı yapıyordu. Yoksa savaş Kıbrıs'la sınırlı kalmayacak, bir Türk-Yunan savaşına dönüşecekti. Adaya çıkartma yapmış Türk birliklerinin ilk hedeflerine ulaşmadan bir ateşkese yanaşmak istemeyen Ecevit de zaman kazanmaya çalışıyordu. Ecevit'e "Türk bayrağı çekmiş ve Türkçe konuşan" Yunan savaş gemilerinin Kıbrıs açıklarında bulunduğu bilgisi verilince Başbakan Yardımcısı çok sevindi. İşte Kissinger'ın ateşkes baskısını geriletmek için

eline iyi bir silah geçmişti. Kissinger’a Yunanistan’ın ateşkes isterken samimi olmadığını artık kanıtlayabilirdi; Yunanistan hem ateşkesten söz ediyor, hem de asker ve cephane yüklü savaş gemilerini Kıbrıs’a gönderiyordu. Ve üstüne üstlük de bu gemilere Türk bayrağı çekip, Türkçe bilen personel yerleştirerek kötü bir savaş hilesine başvuruyordu. Kissinger’a tüm bunları anlattığında ABD Dışişleri Bakanının söyleyebileceği bir şey kalmayacaktı.

Daha sonra Henry Kissinger anılarını yayımladığında o 21 Temmuz sabahı kendisiyle Ecevit arasında geçen telefon görüşmesini bütünüyle aktardı. Ecevit telefonda bazı Yunan savaş gemilerine Türkçeyi iyi bilen personelin yerleştirilip, Türk bayrağı çekildiğini ve bu gemilerin batırılacağını söyleyince Kissinger da şaşırmış, Ecevit’in sözünü ettiği bölgede Yunan savaş gemilerinin bulunduğu bilgisine sahip olmadığını bildirmişti; ama Ecevit’in verdiği bilgilere de kuşkuyla yaklaştığı için çok ilginç bir yanıt vermişti; “Evet, Sayın Başbakan Yardımcısı” demişti, Kissinger “Türk bayrağı taşıyan ve Türkçe konuşulan gemileri batırdığı için Türkiye’yi kimse suçlayamaz.”

Kissinger’ın anılarında aktardığına göre Ecevit’le konuşmaları şöyle olmuştu:

Ecevit: Yunanistan’ın ateşkes istediğinden söz ediyorsunuz ama ortada ciddi bir sorun var. Yunanistan’ın samimiyetinden ve güvenilirliğinden kuşkuluyuz. Yuannides’in şeref sözü bir oyundan ibaret. Yuannides’in sözlerinin gerisindeki oyunu şimdi anladık. Yunan bayrağı taşıyan her gemiye ateş açabileceğimizi söyleyip ardından da gemilerine Türk bayrağı çekiyor!

Kissinger: Eh, kendi gemilerinizi batırırsanız sizi hiç kimse suçlayamaz.

Ecevit: Hayır, Dr. Kissinger, onlar bizim gemilerimiz değil. Onlar Yunan gemileri. Türk bayrağı çekmiş Yunan gemileri.

Kissinger: Evet, Sayın Başbakan Yardımcısı, Türk bayrağı taşıyan ve Türkçe konuşulan gemileri batırdığı için Türkiye'yi kimse suçlayamaz.

Ecevit: Yunanlılar hile yapıyorlar. Biz NATO müttefikiyiz ve Yunan pilotlar kodumuzu biliyorlar. Türkçe konuşuyorlar, pilotlarımızla Türkçe ve bizim kod kelimelerimizi kullanarak temas kuruyorlar. Bu durumda Yunanistan'ın sözlerine nasıl güvenebiliriz?

Kissinger: Tam olarak istediğiniz nedir? Sizin zeki bir insan olduğunuzu Harvard günlerinden biliyorum. Size saygı duyuyorum ama bu çatışma devam etmemeli. Bu iş böyle giderse altı hafta boyunca devam edebilir.

Ecevit: Ateşkes istediklerini söylüyorlar ama ateşkesi adaya askeri yığınak yapmak için istedikleri açıkça ortaya çıktı. Yunanlılar bu yöntemlere son vermeliler.

Kissinger: Hangi yöntemlere son vermeliler?

Ecevit: Ateşkese hazır olduklarını söylüyorlar. Ama bir yandan da bize ateşkesi çiğnemekte kullanacakları hileleri de göstermiş durumdalar.

Kissinger: Bana ateşkesi kabul etmeyeceğinizi mi söylüyorsunuz?

Ecevit: Ateşkesi kabul edeceğiz.

Kissinger: Bugün mü?

Ecevit: Şu anda sorunu görüşmekle meşgulüz.

Kissinger'la bu görüşmenin ardından "Türk bayrağı çekmiş ve Türkçe konuşulan" Yunan gemilerinin batırılması için bir engel kalmamıştı. Çünkü Türkiye resmen Yunanistan'la savaş halinde değildi ama bu gemiler batırıldığında iş bu noktaya kadar gidebilirdi. Ancak ABD Dışişleri Bakanı'nın da onayladığı gibi Yunanistan yaptığı hilenin sonuçlarına katlanacaktı!

Sonuçta ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'ın dediği olmuştu; Türk bayrağı taşıyan ve Türkçe konuşulan gemilerin Türk uçakları tarafından batırılmasından dolayı kimse Türkiye'yi suçlamadı! Zaten bir süre "devlet sırrı" olarak kalan bu fa-

cia nedeniyle Türkiye içinde de kimse kimseyi suçlamayacak, kimseden hesap sorulmayacaktı!

Bu askeri faciaya rağmen Türk ordusu Kıbrıs adasının kuzeyini ele geçirmeyi başardı. Otuz yıl önce İyonya'nın ilhakından sonra bir de Kıbrıs'ın yarısının ele geçirilmesi sadece Yunanistan'ı değil Avrupa ve ABD'yi de ayağa kaldıracaktı. Türkiye, galiba Muhteşem Süleyman zamanında yaşadığını sanıyor, canı istediğinde eski topraklarını fethedebileceğini düşünüyordu ancak bu, olacak şey değildi. İyonya'nın ilhakı nedeniyle doğan kriz ve sorunlar Kore Savaşı ve Soğuk Savaş'ın gerilimleri ve ihtiyaçları dolayısıyla uzun zaman geçmeden atlatılmıştı. Ancak 70'li yıllar farklıydı ve Türkiye'nin bu fetihçi tavrına, Akdeniz ve Ortadoğu'da istediği gibi at oynatmasına izin verilemezdi. Nitekim ABD silah ambargosu uygulamaya karar verirken Türkiye yeniden bir uluslararası yalnızlık ve tecrit içine sürüklendi. İngilizceye çok hakim olan Ecevit bu duruma da bir İngilizce diplomasi terimiyle açıklama getirecekti; "precious loneliness" yani "değerli yalnızlık." Adaya yapılan askeri müdahaleye, savaşa "Barış Harekâtı" diyen şair Başbakan Yardımcısının, ülkenin içine sürüklendiği bu tecrit koşullarını da "değerli yalnızlık" olarak nitelendirmesi şaşkınlık yaratmadı. Milliyetçi, şoven rüzgârların estiği gazeteler bunu müthiş bir buluş olarak manşetlerine taşıdılar.

Silah ambargosu Türk ordusunun silahlanma ve modernleşme stratejisini değiştirmesine ve yerli silah sanayini kurmasına bir vesile de oldu ama sorun sadece silahlanmadan ibaret değildi. NATO içinde kalmaya devam eden Türkiye Birleşmiş Milletler kararlarını tanımayan "saldırgan" bir ülke olarak görülüyor ve uluslararası platformlarda da ambargoyla karşılaşıyordu. Her şeye rağmen Batı dünyasıyla ilişkilerini sürdüren ve bunda ısrar eden Türkiye bir yandan

da İslam ülkelerine yöneldi. Eylül 1969'da kurulan İslam Konferansı Örgütü Müslüman nüfusa sahip 57 ülkeyi kapsıyordu. Nüfusunda yüzde 7 kadar gayrimüslim olmasına rağmen kendini Müslüman ülke olarak gören Türkiye bu uluslararası örgüt ve benzeri platformlarda daha etkin bir şekilde yer almaya başladı.

Hem Batı ile hem İslam dünyasıyla ilişkileri, hem İsrail'le hem de Araplarla diplomatik bağları olan ve Sovyetler Birliği ile çok uzun sınırı bulunan NATO üyesi bir ülke olarak kendini yeniden konumlandırmaya yöneldi. Bu arada daha 1950'lerin ortasında Hindistan lideri Nehru, Yugoslavya lideri Tito ve Mısır lideri Nasır'ın öncülüğünde ortaya çıkmış olan Bağlantısızlar Blok'una soğuk bakan Türkiye yalnızlaşınca bu blokla da daha yakın ilişkiler kurmak istedi ama orada da hoş karşılanmayacaktı. BM kararlarını tanımayan bir ülkenin bu blokta etkili olması mümkün değildi.

Türkiye'nin "değerli yalnızlığı" yine zaman içinde gevşeyecek ve yine Soğuk Savaş koşulları dolayısıyla Türkiye Batı dünyası tarafından tümüyle gözden çıkarılamayacaktı. Uluslararası yatırımcı, "para sihirbazı" Soros'un veciz sözleriyle "en iyi ihraç ürünü ordusu" olan Türkiye NATO ve ABD için hâlâ vazgeçilmezdi. Türkiye de bu gerçeği bilerek hareket ediyordu. ABD'nin vazgeçemediğinden elbette Avrupa da vazgeçemiyordu. 1979'da İran'daki Şah Rıza Pehlevi rejimi yıkılıp da İmam Humeyni liderliğinde bir İslam Cumhuriyeti kurulunca Türkiye yeniden tecrit durumundan hızla çıkacaktı. Çünkü İran artık Batı'nın düşmanıydı. Nitekim bir süre sonra Avrupa Birliği ile ilişkiler yeniden ısındı ve Türkiye "tam üye" olmak için öncelikle aday üyeliğini onaylatmak üzere girişimlerini yoğunlaştırdı. AB üyeliğinin çok zor olduğunun herkes farkındaydı ama "çok yönlü dış politika" anlayışı gereği bu alan da ihmal edilmemeye çalışılıyordu. Nitekim 1980'lerde aday üyeliği kabul edilecek ve tam üyelik için başlayan ve onlar-

ca yıl devam edecek olan müzakere süreci belki de dünya diplomasi tarihinin en uzun örneği olacaktı.

1990'lar gelip de Soğuk Savaş bittiğinde Türkiye yeni koşullara, küreselleşme sürecine uyum sağlamakta biraz zorlanacak, yalpalayacak ama sonuçta 2000'li yıllarda solun, Müslümanların ve Kürt hareketinin karşılıklı olarak atacağı adımlarla yeni bir Türkiye'ye doğru yol alınacaktı.*

* Bu bölümün hazırlanmasında *Türk Tarihinde Fiyaskolar* adını taşıyan kitabımda aynı başlıkla yer alan yazımdan büyük ölçüde yararlandım- S.Ö.

KIRK YEDİNCİ BÖLÜM

“BENİM ADIM ŞAŞMAZ BEŞİR, BEŞER ŞAŞAR, ŞAŞMAZ BEŞİR!”

22 Haziran 1982
Cenevre – İsviçre

O SICAK HAZİRAN GÜNÜNÜN GEÇESİNDE DE tek kanaldan siyah-beyaz yayın yapan devletin televizyonunda ünlü sinema oyuncularının oynadığı reklam filmi dönmeye devam ediyordu. Ekrem Bora, “Benim adım Şaşmaz Beşir, beşer şaşar, şaşmaz Beşir, kafamı kullanıp kendime güvenli bir yol seçtim, Banker Kastelliii...” diye neşeyle bir şarkı tutturuyor, ardından hepsi de halkın beğendiği ve güvendiği aktörlerden Fikret Hakan, Cüneyt Arkın, Eşref Kolçak ona eşlik ederek halkı “Banker Kastelli” diye bilinen Abidin Cevher Özden’e para yatırmaya çağırıyorlardı. Oysa o günkü gazetelerin manşetleri ünlü bankerin yurtdışına, Cenevre’ye kaçtığını duyuruyordu. Cenevre’de kaldığı otele girerken çekilen fotoğrafı bütün gazetelerin birinci sayfalarında yer alan Özden, “Halletmem gereken birkaç iş var. Çok yakında döneceğim” diyordu ama hapse girmemek için kaçtığı belliydi.

Kastelli halktan ve bankalardan o günkü değerle 100 milyar lira, ya da Türkiye’nin milli gelirinin yüzde 3’ünden fazlasını

toplamıştı. Kastelli 2,5 milyar dolardan fazla para toplamıştı ama müflis tüccarlardan emlakçılara, köşe başındaki bakkaldan emekli memurlara kadar önüne gelen herkesin, yüzlerce kişinin bankerliğe başlaması üzerine iş çıkırından çıkmıştı. Adı banker olan yüzlerce dolandırıcının halktan topladığı paranın miktarı 3 milyar doları geçmişti. Evini, arabasını satan yıllık enflasyon yüzde 30 iken ve bankalar da yüzde 3 faiz verirken aylık yüzde 10-12 faiz vaat eden bu bankerlere parasını yatırıyordu. Sadece sıradan insanların değil bazı yüksek bürokratların ve bakanların bile paraları bu üç kâğıtçıların eline geçmişti. Yüz binlerce kişiye ulaşan bir saadet zinciri kurulmuş ve sisteme her yeni gelen kişi bir öncekini finanse ediyordu ama gün gelecek sistem duracak ve çökecekti. Büyük bir mali kaosa ve felakete doğru gidildiği görülünce büyük bankalarla anlaşılan hükümetin yaptığı birtakım yasal düzenlemeler sonucunda bütün bu bankerler tasfiye olacaktı. Ama onlarla birlikte birçok bankadan büyük olan Kastelli gibi bankerlik piyasasının şahı da batmıştı; ardından İstanbul Bankası ve Hisarbank gibi mevduat sertifikalarını satan bankaları da sürükleyerek... 19 Haziran'da yurtdışına kaçtığını gazeteler ancak iki gün sonra öğrenmişti. Ortalık yatışınca gelecek ve bir süre için hapse girdikten sonra çıkacak, işlerine devam edecekti. Ama bu arada "Bankerler Krizi" vesilesiyle Sermaye Piyasası Kanunu çıkacak ve İstanbul Borsası açılacaktı.

70'li yıllardaki dünya petrol krizinden sarsılan Türkiye Musul bölgesinden çıkan petrol nedeniyle yine de büyük sıkıntı yaşamamıştı. Petrol gelirinin bir kısmını ithalatı ikame edecek bir sanayi kurmakla değerlendiren Türkiye'nin ekonomisi 80'li yıllarda yeni bir dönüm noktasına geldi. 1981 yılı sonunda Başbakan ve Millet Partisi lideri Suat Hayri Ürgüplü 78 yaşında vefat edince uzun yıllardır yardımcısı olan Bülent Ecevit'in yerine gelmesi bekleniyordu ama sürpriz bir isim or-

taya çıkmıştı. 1950’li yıllarda Devlet Su işleri Genel Müdürlüğü de yapmış ve sonradan Amerikan Morrison firmasının temsilciliğini üstlenmiş ve ülkenin önde gelen müteahhitlerinden biri olmuş Isparta Milletvekili Süleyman Demirel Millet Partisi’nin olağanüstü kongresinde Ecevit’i yenilgiye uğratıp partinin başına geçivermişti. Yıllardır MP Genel İdare Kurulu Üyesi olan ancak politikada çok aktif olmayan Demirel’in ABD Başkanı Ronald Reagan’la çekilmiş fotoğraflarının kongre delegelerine dağıtılması konusunda çok yazıldı, çizildi ama asıl önemli olan ABD ve Avrupa’nın yanı sıra büyük sermayenin de Ecevit’ten değil Demirel’den yana ağırlık koymasındı. Uzun yıllardır hükümette olan Ecevit artık yıpranmış, eskimiş bir yüzdü, komünizme karşı mücadelede de yeterince sert ve acımasız olmadığı biliniyordu. Oysa Soğuk Savaş’ın geldiği aşamada ABD Demirel gibi daha sıkı bir anti-komünist ve muhafazakâr birini istiyordu. Büyük sermaye de Demirel’in “ekonomik reform” diye sunduğu neo-liberal politikaları beğenmişti. Demirel’in Ecevit’e göre daha milliyetçi oluşu ise ordunun takdirini kazanıyordu.

Böylece iktidara tırmanıveren Süleyman Demirel ekonominin yeterince serbest piyasa kurallarına uymadığına inanan aşırı liberal bir politikacıydı. Nitekim yine bir döviz darboğazına girerek ithalat sıkıntısı çeken ekonomiyi düzelterceği iddiasıyla o sıralarda ABD’de Ronal Reagan, İngiltere’de Margaret Thatcher tarafından en katı haliyle uygulanmakta olan neo-liberal politikaları Türkiye’de uygulamaya koydu. Bunun ilk adımı da faizleri serbest bırakmaktı; Demirel ardından da ciddi oranda bir devalüasyon yapmış ve ihracata dayalı sanayileşmeyi teşvik ederek birkaç yıl içinde ekonomide gerçekten de bazı yapısal değişimleri zorlamıştı. Ekonomi dönüşürken sermaye her bakımdan destekleniyor, emeğin ise kazanılmış hakları gasp ediliyordu. İthal ikamesine dayanan bazı sanayi kuruluşları, şirketler batarken, “Ölen ölür, kalan sağlar bizindir” diyen Demirel’in amacı ihraç edilebilecek her şeyi ihraç

etmek, bu arada ithalatı da serbest bırakarak ülkeyi uluslararası rekabete açmaktı. Böylece dünyayla bütünleşildiğini iddia ediyor ve “Avrupa’da olan her şey bizde de olacak” diyordu ama bunları alacak paranın kaç kişide veya kimlerde olacağı sorusuna kulaklarını tıkıyordu. Bu konuda soru yönelten gazeteciye “Hâlâ çikita muzun tadına bakmadın mı?” diye cevap vererek dalgasını geçmişti.

Başbakan olmasından bir yıl sonra patlak veren “Bankerlik Skandalı” Süleyman Demirel’in ne siyasi yükselişini durdurdu ne de neo-liberal politikaları uygulamadaki azmini ve şevkini dizginleyebildi. “Vatandaş kumar oynadı ve kaybetti” diyecek kadar rahat olan yeni Millet Partisi lideri 1983 seçimlerini kazanmasını da bildi. “Dünyaya açılma, dünyayla bütünleşme” sloganı şehirlere yığılmış olan yeni kuşakları etkiliyordu.

Ekonomideki değişim ve dönüşüm süreci siyasal ve kültürel hayatı da etkiliyor, kendisiyle birlikte değişime zorluyordu. Artık nüfusun çoğunluğu şehirlerde yaşadığı için Türkiye bir köylü toplumu olmaktan çıkmıştı. 70’li yılların şehirlerde tutunmaya çalışan ve bunun için de sola yönelen, solun söylediklerine daha çok kulaklarını açan kitlelerin bir kısmı artık Demirel’e bakıyor, Demirel’in talep ve özlemlerini dile getirdiğini düşünüyordu.

1983’te Demirel MP’nin başında seçimleri kazanmıştı ama “Sol Koalisyon” adı altında bir araya gelen sosyalistler de yüzde 8 oy alarak dördüncü parti olmuştu. ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş Reagan ve Thatcher liderliğinde şiddetlenirken Türkiye’de sosyalistlerin bu başarısı çok dikkat çekiciydi. Nitekim Demirel’in 80’li yıllarda kurduğu hükümetler Sol Koalisyon’u parçalamaya ve baskı altına almaya çalıştı. Çeşitli bahanelerle tutuklamalar, alttan alta beslenen faşist grupların saldırıları sol hareket için zor günler demektir. Solun etkisi altındaki işçi sendikaları ve emekçi örgütlenmeleri de ciddi bir saldırı dalgasıyla yüz yüze kaldı. Bu arada baskı ve sindirme ortamından Kürtler de payını alıyordu. Solun

ve emekçilerin haklarını, özgürlüklerini kısımaya yönelen her yasal düzenleme, her siyasi saldırı doğrudan Kürtleri de etkiliyordu. Kürt özerkliğinin korunması ve geliştirilmesi ülkedeki demokratik ortama bağlıydı. Dolayısıyla Demirel hükümetine karşı sosyalistler, Kürtler ve işçi sendikaları yan yana gelmek, birlikte mücadele etmenin yollarını bulmak zorundaydılar. Ama özellikle Kürtler açısından bu öyle kolay değildi. Baskı ve saldırılar Kürtler arasındaki bölünmeleri de derinleştiriyor, mütedeyyin, Müslüman Kürtler solla yakınlaşmaya karşı çıkıyordu. Solun içinde ise tüm bu baskılara daha sert ve giderek silahlı mücadeleyi temel alan bir tarzda karşılık vermek gerektiği fikri de yeniden güçleniyordu.

İşte böylesi bir süreçte yapılan protesto yürüyüşlerini “Yollar yürümekle aşınmaz” diyerek kaale almayan Başbakan Demirel her şeye rağmen 1987 seçimlerinde Sol Koalisyon’un oylarını yüzde 5’e indirmişti. Kendi aralarında bölünen Kürtler de seçimlerde Millet Partisi, Milli Nizam Partisi ve Kürdistan Sosyalist Partisi arasında oylarını dağıttılar ve parlamentoya eskisinden daha güçsüz bir şekilde girdiler. Barzani’nin Kürdistan Demokratik Partisi eskiden beri yasal alanda örgütlenmiyor, seçim zamanlarında da koşullara göre bir partiye destek oluyordu. Bu seçimlerde MNP’ye oy verilmesini istemişlerdi.

1987 seçimlerinden iki yıl sonra, 9 Kasım 1989’da Berlin Duvarı çöktüğünde Soğuk Savaş’ın da sonu görünmüştü. Nitekim çok değil bir iki yıl daha geçince, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de çöküp dağılacak ve “Hür Dünya” zaferini ilan edecekti.

Berlin Duvarı’nın ve SSCB’nin çöküşünü kapitalizmin sosyalizm karşısında ebedi zaferi olarak yorumlayan neo-liberal ideoloji karşısında dünyanın her yerinde sol/sosyalist hareketler krize sürüklendi. Gerçekten de bu durum sosyalizmin

sonu, hatta “tarihin sonu” muydu? SSCB lideri Gorbaçov’un *Glasnost* (Açıklık) ve *Perestroyka* (Yeniden Yapılanma) politikaları sonucunda Soğuk Savaş sona ererken İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası sistem de tarihe karışıyordu. Artık güneş altında hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı.

Soğuk Savaş’ın kapitalizmin zafer çılgınlıklarıyla sona ermesiyle birlikte sola egemen olan politik ve ideolojik iklim de değişiyor, eleştirel ve sorgulayıcı bir süreç hız ve derinlik kazanıyordu. Sosyalist hareketin uluslararası parçalanmasına paralel bir şekilde hemen her ülkede bölünen, parçalanmış sol/sosyalist hareketler yeni bir döneme, “birlik ve yeniden yapılanma” sürecine giriyordu. Amaçlar üzerinden değil de esas olarak araçlar üzerinden yanlış bir şekilde bölünen sosyalistler birçok ülkede bu durumu aşmak için çoktan harekete geçmişlerdi. Latin Amerika ve Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde bu bağlamda önemli adımlar atılmış, etkili örgütlenmeler ortaya çıkmıştı: *Brezilya İşçi Partisi* daha 1979’da kurulmuştu; Uruguay’da Tupamaroların içinde yer aldığı *Geniş Cephe*, Venezuela’da eski komünist partiden ayrılan *Causa Radikale* (Radikal Dava) sahneye çıkmış ve ülkelerinde önemli siyasi güçler haline gelmişlerdi. İtalya’da *Rifondazione* (Yeniden Kuruluş), İspanya’da *Birleşik Sol*, Danimarka’da *Kızıl Yeşil İttifakı*, Fransa’da *Sol Birlik*, İsveç’te Komünist Parti’nin *Sol Parti* haline gelmesi, Almanya’da *PDS*, Yunanistan’da *Synaspismos* gibi örnekler Türkiye sosyalistlerinin daha 1980’de meydana getirdiği *Sol Koalisyon* benzeri yapılanmalardı. Ve böylece Türkiye sosyalistlerinin uluslararası düzeyde yalnız olmadıkları da ortaya çıkıyordu.

Türkiye’de 1989 yılının ilkbahar ayları daha sonra “Bahar Eylemleri” adını alan yaygın ve etkili bir işçi eylemliliğine sahne olmuştu. İşçi sınıfı Demirel’in neo-liberal politikalarına karşı mücadeleye girişmişti. Adeta hoyratça yürütülen bu politika-

lar sonunda sokakları hareketlendirmişti. İşçilere öğrenciler, kadınlar ve bir süre sonra Kürtler de katılacak toplumsal muhalefet yükselmeye başlayacaktı. Yeni örgütlenme adımları atmakta olan kamu çalışanları ise asıl olarak 90'lı yılların başında en önemli kitle hareketi haline geleceklerdi.

Berlin Duvarı'nın çöküşüyle birlikte doğan uluslararası ortamı, "Bahar Eylemleri" ile birlikte ülke içinde gelişen durumu dikkate alan Sol Koalisyon liderleri Temmuz 1989'da, o sıralarda yayınlanmakta olan 22 sosyalist dergiye ve 200 kadar kişiye bir çağrıda bulunarak, "sosyalistler arası birliğin teorik ve tarihsel arka planını, imkân ve şartlarını" görüşmek ve "sosyalist hareketin geçmişi ve bugününü birlik deneyleri ve birlik imkanları bakımından değerlendirmek" üzere bir tartışma sürecine davet ettiler.

Dergilerden ikişer temsilcinin gönderilmesi istenen ilk toplantıya 172 kişi katıldığına göre çağrı geniş bir yanıt bulmuş, olumlu karşılanmıştı. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmeler hem kafaları iyice karıştırıyor, hem de solun her parçasının dünya-tarihsel ölçekteki bu olayları kendi başına kavrama, çözümleme çaresizliğini derinleştiriyordu. Ayrıca uluslararası sosyalist hareketin geçirmekte olduğu değişimler karşısında eski bölünmelere, kutuplaşmalara dayanan, en azından bu durumdan beslenen bölünmeler de eski anlamlarını yitirmeye başlamıştı. Uluslararası ölçekte meşru olmayan ulusal/yerel ölçekte nasıl meşru olmaya devam edebilirdi?

Böylece 12-13 Ağustos ve 19 Ağustos'ta İstanbul'da Kuruçeşme'deki Mülkiyeliler Birliği Lokali'nde yapılan- bu nedenle adına "Kuruçeşme Süreci" de denilen- toplantılara ilgi hayli fazla oldu ve sosyalist hareketin saflarında da yeni bir umut ve canlanma yarattı. Bu ilk üç toplantının sonucunda Birlik Tartışmalarını Düzenleme Kurulu (BTDK) oluşturulacak ve bir yıla yayılan bir zaman içinde bu kurulun düzenlediği oturumlarla sosyalist hareketin birlik ve yeniden yapılanma

sorunları sistemli bir şekilde tartışılacaktı. Tartışma başlıkları şunlardı: 1- Demokrasi Mücadelesi ve Devrim Perspektifi; 2- Sosyalist Demokrasi; 3- Enternasyonalizm; 4- Program Anlayışları; 5- Ulusal Sorun ve Sosyalist Örgütlenme; 6- Türkiye'nin Toplumsal Dinamikleri; 7- Birlik ve Parti.

1989 Temmuzundan 1990 Ağustosuna kadar süren bu tartışmalar sonucunda Kuruçeşme sürecine katılanların hemen hemen tümü “devrimci bir kitle partisi” oluşturmaya ve solun bütün kesimlerini de bu partinin çatısı altında buluşmaya davet etti. Sol Koalisyon'un iki lideri Sinan Cemgil ve Mahir Çayan bir süre sonra kurulan Birleşik Sol Parti'nin (BSP) de başında olacaktı. Dev-Genç liderlerinin büyük çoğunluğuyla birlikte eski TİP ve tarihsel TKP'de faaliyet yürüten komünistlerin önemli bir kısmı da bu yeni birleşik partide yerlerini alacaktı. BSP'yi “reformist” olmakla eleştiren birkaç küçük grup dışında Dev-Genç liderlerinden Doğu Perinçek de ayrılarak “milliyetçi-solcu” bir çizgide yoluna devam edecekti ama solun asıl ve büyük gövdesi BSP'de buluşmuştu.

Kuruçeşme'de yapılan fikri yığınak sosyalist demokrasi ekseninde çoğulcu ve demokratik bir ilişki biçiminin solun kendi içine doğru yayılmasının yollarını açmıştı. Farklı kesimlerin birbirlerini dinledikleri, birbirine tahammül ettikleri bir ortamın gelişmesiyle birlikte Türkiye solu, kadın sorununu, cinsiyetçiliği, çevreciliği tanımaya ve doğrudan sınıfsal olmayan talepler etrafında şekillenen yeni toplumsal hareketleri kavramaya başladı.

Çoğulculuk fikri ilk kez solda bu kadar ciddi bir şekilde ele alınırken solun birliğine de “aritmetik bir toplam” olarak yana gelmenin ötesinde bakılmaya başlanacaktı. Yani sadece güçlerin birleşmesi değil yeniden yapılanması, öteden beri var olan ideolojik-politik zihniyetin, anlayışların da sorgulanması gündeme geldi.

Kuruçeşme'nin kapanış oturumunda söz alan Sinan Cemgil, “Solun sosyalist demokrasi anlayışıyla ortak bir çatı al-

tında bir araya gelebilmesinin hem doğru hem de temel bir ihtiyaç olduğunu” vurguladığında alkışlar ve “Yaşasın solun birliği, halkların kardeşliği” sloganıyla kürsüden iniyordu. Ardından kürsüye gelen Mahir Çayan, “Sınıf mücadelesi içinde toplumsal karşılığı bulunmayan ayrışmaların anlamlı olmadığı artık daha net görüldüğünü” belirterek şöyle devam edecekti: “Bir ayrılık olduğunda sol bunu hem kendine, hem de topluma tatmin edici bir tarzda izah edebilmelidir, edemiyorsa orada bir sorun var demektir. Yanlış temellerde bölünmeleri sosyalist demokrasi anlayışımızla, devrimci bir tarzda aşacağız ve işçi sınıfıyla bütünleşerek, tüm ezilenler ve sömürülenlerle kol kola girerek, Kürt kardeşlerimizle birlikte devrimci halk iktidarına yürüyeceğiz.”

Soğuk Savaş’ın cenderesinden kurtulmuş ve dünyanın yeni koşullarını iyi kavramış Türkiye solu birleşik ve çoğulcu bir anlayışla yeniden örgütlenecek ve yaklaşmakta olan yirmi birinci yüzyılda çok daha etkili olacaktı.

KIRK SEKİZİNCİ BÖLÜM

YAŞLI MARANGOZU TERK EDEN GENÇLER

28 Şubat 1996
Üsküdar – İstanbul

O SOĞUK KIŞ GÜNÜ Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) 1970'lerdeki başkanlarından İsmail Kahraman'ın Üsküdar'daki evinde toplandıklarında sanki MTTB yönetimi olarak toplantı yapıyorlardı. Çünkü buluşanlar 70'lerde MTTB'nin yönetici ve militan kadrosu içinde yer alan Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Bülent Arınç, Abdülatif Şener, Abdülkadir Aksu idi. Tarihsel liderleri, onlarca yıldır dizinin dibinden ayrılmadıkları Milli Nizam Partisi (MNP) Başkanı, daha doğru ifadeyle “milli görüş hareketi” lideri Necmettin Erbakan'la daha fazla birlikte yürüyemiyorlardı, olmuyordu. Parti en fazla yüzde 17 oy almış ve Meclis'te ikinci parti haline gelmişti ama hızla güç kaybediyordu. Son seçimlerde yüzde 9 oyu zor almıştı. Ancak Erbakan Hoca bu duruma aldırıyor, “Önemli olan fikirlerdir ve milli, manevi değerlere sadakattir” diyor, başka bir şey demiyordu.

Oysa Soğuk Savaş sona ermiş, yeni dünya düzeninden, küreselleşmeden söz ediliyordu. Artık dünya eski dünya de-

ğildi, her şey değişiyor, yeniden kuruluyordu. Bu şartlarda Türkiye'nin de yeniden kurulması, en azından bu yeni çağa, küreselleşmeye ayak uydurması gerektiğinin farkında olan bu "genç Müslümanlara" basında "Yenilikçiler" adı verilmişti.

"Partinin adı bile ne kadar arkaik kaldı? Artık bu çağda 'milli nizam' mı kalır Hocam?" dedi, Abdullah Gül, İsmail Kahraman'a ve devam etti: "Ne yapacağız? Ayrılıp kendi başımıza parti kurmak hem riskli, hem de vefasızlık olur Erbakan Hoca'ya... Hoca ile birlikte yeni bir parti kuralım ama bizim 'Onursal liderimiz' olarak köşesine çekilsin, gerektiğinde kendisinden akıl alalım, danışalım ama artık partiyi biz yönetelim. Emin olun oylarımız hızla yükselecektir, iktidara bile geliriz."

Bülent Arınç lafa girdi, "Bakın, solcular bunu çoktan becerdiler. Berlin Duvarı çöktükten sonra az tartışmadılar, az kavga etmediler ama sonuçta neredeyse bütün sol birleşti, şimdiye kadar olmadığı kadar geniş bir koalisyon ortaya çıkardılar. 1983'te kurdukları Sol Koalisyon'u 1989'da Birleşik Sol Parti haline getirdiler ve neredeyse bütün solu çatısı altında topladılar. Bizim gençliğimizdeki Dev-Genç liderleri şimdi bu partinin başında ve son seçimde yüzde 12 oy aldılar. Giderek de güçleniyorlar. Bu gidişle Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin yeniden kuruluşunu onlar yapacaklar, biz de seyredeceğiz. Geç kaldık, geç..."

"Solcuların Dev-Genç'i varsa bizim de MTTB'miz vardı" dedi, Abdülkadir Aksu, "Aslında biz de MTTB'nin bugünün ihtiyaçlarına hitap eden siyasi partisini kurmalıyız."

Bu formüle ediş hepsinin hoşuna gitmişti ama, bunu Abdülkadir nasıl böyle güzel ifade etti, der gibi birbirlerine baktılar.

"Zamanında bizi okula sokmayan adamlar memleketi idare edecekler biz hâlâ Erbakan Hoca'nın ağzından çıkacak bir çift lafa bakıyoruz ve siyaseten zayıflamaya devam ediyoruz" dedi Abdullah Gül. "Eğer bir şey yapacaksak şimdi yapacağız, buna karar verip harekete geçeceğiz ya da kaderimize razı

olup solun Türkiye’yi yeniden inşa etmesini yaşlı hocamızın yanındaki çıraklar olarak seyredeceğiz.” 70’li yıllarda İktisat Fakültesi’nde okurken Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kendilerini aylarca okula almadıklarını hatırlamıştı.

Hepsinin MTTB zamanlarındaki ağabeyi İsmail Kahraman, “Bakın, size bir hikâye anlatayım da ne yapacağınıza karar verin” dedi. “Mesel bu ya, ahşap ev yapmakta usta olan yaşlı bir marangozun emeklilik ağı gelmiş... Uzun yıllardır yanında çalıştığı patronu müteahhide artık işi bırakmak, eşi ve çocuklarıyla birlikte rahat, huzurlu bir hayat sürmek istediğinden söz etmiş. Müteahhit, yıllardır birlikte çalıştığı, içinde de ehil olan emektar marangozun işi bırakma niyetine  z lm ş fakat isteğini kabul etmekten başka çaresi olmadığını da anlamış. Ancak işten ayrılmadan önce son bir ev daha yapmasını rica etmiş.

“Yaşlı marangoz istemeyerek de olsa teklifi kabul etmiş. İşe hemen girişmiş girişmesine ama doğrusu içinden gelmiyormuş, isteksiz olarak çalışmış. Aslında kendisi de, ömrünü verdiği mesleğine böyle bir eserle son vermenin büyük bir talihsizlik olduğunu düşünüyormuş. Fakat nafile... Baştan savma bir işçilik yapmış, malzemenin de yeterince iyisini kullanmamış.

“Marangoz evi bitirdiğinde, anahtarı teslim etmek üzere patronu davet etmiş. Patron gelmiş, etrafa nezaketen şöyle bir bakındıktan sonra evin anahtarını marangoza uzatarak, ‘Bu evi sana hediye ediyorum. Yıllar süren emeklerinin ve birlikte uzun yıllar verimli bir iş hayatı geirmemizin karşılığı olarak, bu ev benden sana bir hediye. Baştan söylemedim ama bu evi zaten, şirketimize verdiğin onca emek karşılığı olarak sana hediye etmek için yapturdım’ demiş. Marangoz çok mahcup olmuş ve utanmış ama bir şey de diyememiş. ‘Evin bana ait olacağını bilseydim, işi bu kadar özensiz yapar mıydım’ diye geçirmiş içinden.”

“Yani Hocam, yaşlı marangoza ev yaptırmayın, hayır gelmez, diyorsunuz” dedi Recep Tayyip Erdoğan. “Ben de öyle düşünüyorum, çok gecikmeden yeni bir parti kuralım ve ‘milli

görüş gömleğini’ sırtımızdan çıkaralım. Bunu da böyle açıkça ilan edelim, başka türlü olmayacak.”

“Evet” dedi, İsmail Kahraman, “yaşlı marangozu terk edip kendi evinizi yapacaksınız. O ahşap ustasıydı, siz betonarme mi yaparsınız, çelikten mi yaparsınız, ne yaparsınız, bilmiyorum. Ama camdan yapmayın da başkasına rahat taş atabilesiniz, politikada camdan evde oturulmaz” diyerek güldü.

“Ben kuracağımız partinin ismini bile düşündüm” dedi, Erdoğan, “Yeniden Atılım Partisi, kısaltması YAP, aksiyon var, yeniden atılım gibi iddialı bir çıkışı var.”

Abdüllatif Şener, “YAP’ın marjinal bir çağrışımı var, iyi olmaz, hem bizim tarihimize de bir bağ kurmasında fayda var bulacağımız ismin” diyerek itiraz etti.

İsmail Kahraman, “Zamanında Hoca’ya teklif ettiğim ama kabul etmediği ismi siz kullanın” dedi. “Adalet ve Kalkınma güzel bir isim. Bir kuş iki kanatla uçar. Ekonomik kalkınma lazım; ama maneviyat da lazım, yani adalet... Bakın, ayrıca ak, beyazlık, temizlik ve masumiyet, demektir. Kısa adı da AKPARTİ olursa çok güzel olur.”

Bu öneri hepsinin hoşuna gitmişti. Oybirliğiyle hem yaşlı marangozu terk etmeye, hem de yeni partilerini kurmaya karar verdiler.

AKPARTİ’nin kuruluşu kolay olmadı tabii ama “yenilikçiler” kararlı davrandı ve Erbakan’a saygısızlık etmemeye özen gösterirken, onu ve siyasetini köhnemiş, “eski Türkiye”ye ait bir şey olarak tarihe havale etmek gerektiğini anlatabildiler. Onlar “yeni Türkiye’nin kuruluculuğuna” aday olduklarını iddia ediyorlardı. Milli Nizam Partisi’nin yarıdan fazlasını kendi partilerine çektikleri gibi özellikle merkez sağdan, muhafazakâr ama demokrat ve liberal diye bilinen isimlerden birçok kişiyi ikna etmeyi başardılar. Daha başlangıçtan itibaren “milli görüş hareketi”nin devamı olmadıklarını kanıtlamak açısından bu isimler önemliydi.

Bu arada yine Kahraman'ın hatırlattığı ve “İkna edip de sizinle hareket etmesini sağlarsanız ekonomide özellikle çok istifade edersiniz” dediği 80'li yıllarda MNP'nin iki dönem İzmir milletvekili olan Turgut Özal ve kardeşi Korkut Özal'ın katılımı önemliydi. Bir süredir bir kenarda duran bir zamanların “takunyalı biraderleri” denilen Özal kardeşler de Erbakan Hoca'nın dünyanın gidişatına ayak uyduramadığını düşünüyorlardı. Dolayısıyla yeni parti onları da yeniden siyasetin içine çekecek kadar cazip bir programa ve kadrolara sahip görünmüştü. Kurucu çekirdekten daha yaşlı olan Özal biraderler partinin vitrininde duracak ve tecrübeleriyle yol gösterici olacaktı.

Partinin başına geçen Recep Tayyip Erdoğan bir önceki yerel seçimlerde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na aday olmuş ve az farkla kaybetmişti. Hitabet yeteneği yüksek, kalabalıklarla iyi ilişki kuran bir politikacıydı. Abdullah Gül gibi teknisyen ve entelektüel yönü pek yoktu, MNP'nin gençlik kollarından başlayarak çekirdekten yetişmiş biriydi. Bazen gazetecilere “ağabey” diye hitap edecek kadar alçakgönüllü, samimi davranabilen ve bu halleriyle de sempati toplayan bir parti başkanı olmuştu. Ama zaten parti bir “lider” partisi olmaktan ziyade dört isim -Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç ve Abdüllatif Şener- tarafından kolektif bir şekilde yönetilen bir kitle partisiydi. Erdoğan “eşitler içinde birinci” durumundaydı ama halktan gördüğü sevgi ve destek arttıkça giderek “lider” haline gelecek ve parti içindeki ilişkiler de başlangıca göre hayli farklılaşacaktı.

Elbette öncelikle MNP ve Erbakan bu yeni partiye çok öfkeleniler; İsrail ve ABD'nin bir oyunu, partilerini bölüp güçten düşürmek için bir tuzak olarak gördüler ve şiddetle saldırdılar. Ancak anlattıkları komplo hikâyeleri pek inandırıcı değildi, insanlar otuz yıldır politik sahnede gördüğü Erbakan gibi simalardan bıkmıştı. Artık daha genç ve dünyayı tanıyan, bilen politikacıların ön planda olmasını istiyorlardı. Dolayı-

sıyla Erbakan ve MNP'nin açtığı karalama kampanyalarına pek itibar eden olmadı.

AKP tabii ki ABD ile ilişkilere çok önem veriyordu. Partinin kuruluşunun ardından Erdoğan'ın yaptığı ilk işlerden biri ABD'ye gitmek olmuş ve işin ilginç Washington'da çok üst düzeyde görüşmeler yapmış, iyi kabul görmüştü. Dünya ne kadar değişmiş olursa olsun Türkiye'de birleşik sol hareketin yükselişinden tedirgin olan ABD Erdoğan ve arkadaşlarının ciddi bir alternatif olup olamayacaklarını tartmaya çalışıyordu. Doğrusu başka daha iyi bir alternatif de yoktu, dolayısıyla AKP'yi desteklemeye karar verdiler. Hem de böylece "ılımlı İslam ve demokrat" bir siyasal model olarak özellikle Ortadoğu'da diğer Müslüman ülkelere pazarlanabilirdi. Çünkü dünya yeniden kurulur ve küreselleşme süreci derinleşirken taş gibi yerinde duran ve dünya petrol rezervlerinin üzerinde oturan Arap rejimleri de değişecek, yeni dünya düzeninin bir parçası olacaktı. İşte bu noktada AKP iyi bir örnek olabilirdi.

ABD'nin yanı sıra Avrupa da artık Erbakan gibi "Onlar ortak, biz pazar" demeyen Erdoğan ve arkadaşlarının farkını ve potansiyelini görmüştü. ABD gibi Avrupa başkentlerini de ihmal etmeyen AKP'liler oralarda da aradıklarını büyük ölçüde buldular.

Bütün bu faktörler bir araya geldiğinde 1999'da girdikleri ilk seçimlerde MNP'yi çok geride bırakırken Millet Partisi (MP), Vatan Partisi (VP) ve Birleşik Sol Parti'nin (BSP) arkasından dördüncü parti olmayı başaracaklardı.

2002'de yapılacak bir sonraki seçimler ise 2001 yılındaki ağır ekonomik krizin etkileri altında büyük bir sürpriz getirmiş ve bir tür toplumsal-siyasal deprem olmuştu; yıllardır Türkiye'yi yöneten MP ve VP silinip, gitmiş, muhalefet partileri BSP ve AKP büyük başarı kazanmışlardı. AKP yüzde 42 oy alıp 550 kişilik parlamentoda 290 milletvekili kazanırken, BSP de yüzde 23 ile 130 milletvekili kazanarak ikinci büyük parti olmuştu. AKP öteden beri "merkez sağ" çizgide olan ge-

niş seçmen çoğunluğunun, muhafazakâr ve mütedeyyin kitlenin, orta sınıfın oylarını alırken, artık toplam nüfusu 3 milyonu geçen gayrimüslimlerin yanı sıra büyük şehirlerin işçi ve emekçileriyle birlikte orta sınıfların da bir kısmı ve Batı'daki Kürtlerin de sola açık kesimleri ise BSP'ye oy veriyordu. Bir önceki seçimlere giren Kürdistan Sosyalist Partisi (KSP) de bu ikinci seçimde oylarını yüzde 7'ye çıkarırken milletvekili sayısını da 15'den 33'e yükseltmişti. Bunca yıldır ülkeyi yöneten MP'nin oyları yüzde 3'e düşerken VP'nin oyları da yüzde 2'ye gerilemişti.

Bu sonuçları değerlendiren BSP lideri Mahir Çayan, seçim zaferini kutlayan kalabalığa parti merkezinin balkonundan yaptığı konuşmada şöyle diyecekti: “Soğuk Savaş Türkiye için ancak şimdi sona eriyor. Bu köhnemiş sisteme, bu kokuşmuş düzene son vermeye ve Türkiye'yi laiki ve dindarı ile, Türkü ve Kürdü ile, solu ve sağı ile, Alevisi ve Sünnisi ile el ele, hep birlikte yeniden kurmaya talibiz. Yirmi birinci yüzyılın demokratik, çoğulcu, çok kültürlü, çok kimlikli, katılımcı ve özgürlükçü yönetimini biz de hak ediyoruz. Halk verdiği oylarla bunu istediğini göstermiştir ve bunu bizden bekliyor...”

Yirminci yüzyılın Türkiye'sinde itilmiş, kakılmış, baskı altına alınmış, hatta yok edilmeye çalışılmış olanlar uzun yıllara yayılan ve büyük bedeller ödeyerek yürüttükleri mücadelelerinin sonucunu alıyorlardı.

KIRK DOKUZUNCU BÖLÜM

ERGENEKON DAĞI'NDAN ERGENEKON DAVASI'NA

22 Ocak 2008
İstanbul

O SABAH KARŞI POLİSİN Veli Küçük'ün kapısına dayanması birçok kişi için, en başta da emekli jandarma generali için beklenen bir şey değildi. Görevde bulunduğu yıllarda “derin devlet”in en önemli adamlarından biri olarak bilinen ve pek çok karanlık olayın, faili meçhul cinayetin arkasındaki isim olarak görülen emekli general sabaha karşı erken bir saatte, hem de “Terörle Mücadele Polisi” tarafından yaka paça gözaltına alınacağını herhalde rüyasında görse inanmazdı. Belki de kapıyı açıp da karşısında eli silahlı polisleri gördüğünde inanmamış, bir kâbus gördüğünü zannederek uyanmak için kendisini çimdiklemiştir; ancak her şey gerçektir. Kendisiyle birlikte daha pek çok kişi için inanılmaz olan olmuş ve o sabah emekli general yine çok bilinen, tanınan kimi arkadaşlarıyla birlikte gözaltına alınmıştı. Henüz kendisine bilgi verilmemişti ama polis o sabah erken saatlerde sadece onun kapısını çalmamış, altı ayrı ilde daha 24 kapıyı çalarak ünlü milliyetçi avukat Kemal Kerişsiz, gazeteci Güler Kömürcü,

Türk Ortodoks Patrikhanesi yöneticisi Sevgi Erenol, aşırı milliyetçi bir derneğin başkanı emekli Albay Fikri Karadağ, yer altı dünyasından Sami Hoştan ve Drej Ali'nin de aralarında yer aldığı toplam 33 kişi gözaltına alınmıştı.

12 Haziran 2007'de Ümraniye'de bir gecekondu bulunan silahlarla başlayan Ergenekon davası Veli Küçük'ün de gözaltına alındığı bu operasyondan sonra daha pek çok operasyona ve tutuklama dalgalarına sahne olacaktı. Eski İstanbul Üniversitesi Rektörü Kemal Alemdaroğlu'ndan İşçi Partisi Başkanı Doğu Perinçek'e, Cumhuriyet gazetesi Ankara Temsilcisi Mustafa Balbay'dan Tuncay Yavuz'a ve Ankara Ticaret Odası Başkanı Sinan Aygün ile Başkent Üniversitesi Rektörü Mehmet Haberal'a kadar yüzlerce kişinin tutuklanmasıyla ilerleyen davada eski ordu ve kuvvet komutanları da tutuklanacak ve en sonunda eski Genelkurmay Başkanı emekli orgeneral İlker Başbuğ bile demir parmaklıkların arkasına gönderilecekti.

Türkiye biraz geç kalarak da olsa, iktidardaki AKP'nin tüm gönülsüzlüğüne ve işi ağırdan almasına rağmen, Birleşik Sol Parti'nin ve Kürt partilerinin, gruplarının içinde toparlandığı, yeni kurulan Halkın Demokrasi Partisi'nin (HDP) zorlamasıyla Soğuk Savaş artığı gizli örgütlerini tasfiye etmeye yönelmişti.

1980'lerde ekonomiyi dönüştüren ve büyümeyi hızlandıran Demirel hükümetleri 1990'larda sonra eren Soğuk Savaş'ın ardından gelişen yeni dünya düzenine ayak uydurmakta zorlanmışlardı. MP iktidarlarında alışkın olunan yolsuzluk ve yağmanın bu yıllarda sınır tanımayan boyutlara ulaşması ve özellikle "hortumlama" denilen bir yolla bankaların içlerinin boşaltılması, toplanan paraların banka sahiplerine veya yakınlarına özel kredi olarak kullandırılması bir süre sonra bankacılık sistemini çöküşün eşiğine getirmişti. Öyle ki 2001'de

patlayan büyük ekonomik krizin tetikleyicisi hükümet ortakları Millet Partisi ile Vatan Partisi arasındaki kavgaydı ama gerçekte ekonomi, esas olarak da bankacılık sistemi çoktan batmış durumdaydı.

1980'lerdeki bankerlik skandalına benzer bir bankacılık skandalının üzerine tutuklamalar ve ülkeden firarlar olmuş ve ardından koalisyon hükümeti yine IMF'ye başvurmuştu. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde bir "istikrar programı" uygulanmaya başlamıştı. Ancak başbakanın koalisyon ortakları arasında ciddi anlaşmazlıklar olduğunu ve bunun bir hükümet krizine dönüşebileceğini açıklaması üzerine panik olan piyasalar çok sert reaksiyon gösterecek ve 6 saat içinde Merkez Bankası'ndan 7 milyar doların üzerinde döviz çekilip, İstanbul Borsası tepe taklak olarak bir günde yüzde 18 değer kaybedecekti. Gecelik repo faizleri yüzde 7500'e kadar fırlamıştı. İki büyük kamu bankası, Ziraat Bankası ve Halk Bankası ödeme yükümlüklerini yerine getiremiyor, yabancı ajanslar flaş haber olarak Türk bankacılık sisteminin çöktüğünü abonelerine geçiyordu. Ekonomide her şey o kadar pamuk ipliğine bağlıydı ki, IMF ile yapılan program çökmüş ve hükümet ne yapacağını bilemez duruma düşmüştü. İlerleyen günlerde, bizzat Başbakan ekonominin durumunun iyi olmadığını, hatta böylesi bir krizin beklendiğini itiraf edecek ve siyasi krize yol açan davranışının gelişmelerdeki rolünü küçültmeye çalışacaktı. Kredi faizlerinin ulaştığı inanılmaz rakamlar karşısında kimse bankalara yanaşamaz duruma gelmişti. Çekler ödenemiyordu. Bir hafta içinde binlerce işyeri kapanırken yüz binlerce kişi de işsiz kalmıştı. Hükümet istifa baskısı altına alınırken erken seçim, "teknokratlar hükümeti" gibi öneriler ortaya atılmaya başlanmıştı. Büyük sermaye ekonominin yönetiminden şikayet ederek hükümette düzenlemeler ve en azından ekonominin sorumluluğunun tek elde toplanmasını istiyordu. Sonuçta hükümet IMF ile yaptığı programdan vazgeçmek anlamına gelen dövizde dalgalı kur sistemine geçmeye karar

verdi. Aslında bu yüzde 30'a ulaşan bir devalüasyon demekti. Böylece ABD dolarının Türk lirası karşısındaki değeri bir anda 680 bin liradan yaklaşık bir milyona yükselirken yıllık oran yüzde 30'ların altına indirildi diye sevinilen enflasyon da yeniden yükselişe geçti. Yeni düzenlemeler çerçevesinde 2001 yılında enflasyon oranı yüzde 50'de tutulabilirse başarı olacaktı. Bu arada doğan güvensizlik ortamını gidermek ve büyük sermayenin taleplerine de karşılık vermek üzere ekonominin yönetiminin teslim edileceği bir "sihirbaz" ABD'den bulunarak ithal edilmişti. 23 yıldır Dünya Bankası'nda çalışmakta olan ve Dünya Bankası Başkanı'nın 26 yardımcısından biri olan Kemal Derviş Ankara'ya davet edilmiş ve ekonomiden sorumlu devlet bakanı yapılarak krizi aşma görevini üstlenmişti. Ekonomiyi yeniden yapılandıran Kemal Derviş ve arkadaşları biraz mesafe kaydettikten sonra artık bir arada durma yeteneği ve birbirlerine tahammülü kalmayan koalisyon ortakları Kasım 2002'de erken seçime gitmeye karar verdiklerinde kendi iplerini çektiklerinin farkında değillerdi.

Soğuk Savaş bittiğine göre yeraltındaki gizli örgütlerinin varlığını devam ettirmesi anlaşılır bir durum değildi. Çünkü gerek iktidar mevkiine tırmanan AKP gerekse de ana muhalefet partisi haline gelen BSP ve HDP öteden beri var olan sistemin muteber aktörleri değildi. Dolayısıyla Soğuk Savaş aygıtları pekâlâ onlara karşı harekete geçebilirdi, nitekim bunun işaretleri de yok değildi. 1950 darbesinden sonra ordu bir daha darbe yapıp iktidara el koymamıştı ama bu, ordu içinde cuntalar oluşmadığı ve fırsatını bulsalar iktidara el koymaya kalkışmayacakları anlamına gelmiyordu. Hele de Soğuk Savaş sırasında bütün NATO ülkelerinde kurulan ve her ülkenin tarihine uygun isimler alan gizli anti-komünist örgütler, kontrgerilla örgütleri Avrupa ülkelerinde dağıtılmış, tasfiye edilmiş olmakla birlikte Türkiye'deki örgüte şimdiye kadar dokunan

olmamıştı. Adının “Ergenekon” olduğu, önde gelen yöneticileri, hatta şimdikiye kadar işlediği kimi cinayetler de biliniyor veya tahmin ediliyordu ama yine de örgüt bir kenarda durmaya devam ediyordu.

Aslında bir kenarda da durmadığı AKP’nin iktidara gelmesinden bir süre sonra yeniden gündeme gelmeye başlayan bazı siyasi cinayetlerden anlaşıldı. Ergenekon faaliyete geçmiş, ortalığı karıştırmaya yönelmişti. Seçimlerin ortaya çıkardığı siyasi tablodan bu örgütün hoşnut olması mümkün olmadığı gibi buna kayıtsız, ilgisiz kalması da mümkün değildi. Kuruluşu ve amaçları dolayısıyla sadece anti-komünist değil, aşırı milliyetçi ve faşist nitelikteki bu örgüt Soğuk Savaş geride kalmış olsa da ordu içindeki cuntalarla bağlantılı olarak harekete geçmiş ve hükümeti devirip parlamentoyu kapatmayı hedef alan faşist bir darbenin koşullarını oluşturmaya girişmişti.

Bunun için de 6-7 Eylül 1955’teki gibi saldırılar, Kıbrıs’la ilgili olarak gündeme geldiği gibi çeşitli kışkırtmalar ve “ötekileştirmeler” sonucunda bir kısmı başka ülkelere, özellikle de Yunanistan’a göç etmesine rağmen hâlâ Türkiye’nin toplam nüfusu içinde yüzde 5’i bulan gayrimüslim toplulukları hedef almışlardı. İyonya’nın ilhak edilmesinden sonra Rumların bir kısmı Yunanistan’a, özellikle Ege adalarına gitmişti ama bir hayli göç vermiş İstanbul Rumlarıyla birlikte hâlâ en kalabalık gayrimüslim topluluğu Rumlar idi. İstanbul, Ege ve Karadeniz’de kiliseleri faaliyet halindeydi. Kapadokya bölgesindeki Karaman Türkleriyle birlikte Ortodoks Hristiyanların nüfusu artık iki milyonu geçiyordu. Nüfusu 300 bini geçen Ermeniler ve Yahudiler, Süryanilerle birlikte gayrimüslimler Türkiye’nin her yerine dağılmış ve ekonomik olarak da güçlü konumdaydılar. Türk faşistleri de zaten zaman zaman daha çok bu ekonomik güçlerini istismar etmeye, bunun üzerinden özellikle işsizler arasında ırkçı kışkırtmalar yapmaya çalışıyorlardı. Esasen sol partileri destekleyen gayrimüslimler her zaman için faşist ve milliyetçi odakların hedefiydiler ama ırkçı provakasyon-

ların halk içinde destek bulması pek enderdi. Zaman zaman gayrimüslim mahallelerine, kiliselere saldırılar ve tahribatlar oluyordu ama durum çabuk kontrol altına alınıyordu.

İşte Ergenekon şimdi de gayrimüslimleri hedef seçmiş, Müslüman kimliğiyle tanınan AKP'ye karşı onları harekete geçirmek için İstanbul'da, Trabzon'da, Niğde'de, Kayseri ve Malatya'da bazı papazlara, okullara, kiliselere saldırılar olma-ya başlamıştı. Ancak devletten destek ve koruma eskisi kadar olmadığı için bazı yerlerde saldırganlar yakalanmaya ve konuşmaya başlamışlardı. Böylece hükümet de Ergenekon örgütünün kendisine karşı nasıl bir eylemlilik içinde olduğunu görüyordu. Buna rağmen AKP hükümeti ayak sürüyordu. En sonunda örgüt büyük bir hedefe saldırdı; 19 Ocak 2007'de Ermeni sosyalist gazeteci Hrant Dink İstanbul'da katledildi. BSP aynı zamanda kendi üyesi olan Dink'i yüz binlerce kişinin katıldığı bir cenaze töreniyle toprağa verirken Ankara Milletvekili ve BSP Başkan Yardımcısı Sinan Cemgil yaptığı konuşmada, "Sene 1970 değil, aradan onlarca yıl geçti, milyonlarca oyu olan bir partiyi böyle cinayetlerle baskı altına alacağını zannedenler yanıldıklarını çok kısa zamanda görecektir. Hükümet üzerine düşeni yapmazsa biz bu katilleri saklandıkları deliklerden çıkarmasını ve cezalandırmasını biliriz" diyordu.

AKP hükümetinin örgütün üzerine gitmeye pek niyeti ve hevesi olmadığını gören BSP, "Ergenekon dağıtılmalı, hesap sorulmalı" diye bir siyasi kampanya başlattı. Buna Kürdistan'da HDP de katıldı. İstanbul'da Sultanahmet meydanında on binlerce kişinin katıldığı büyük bir miting düzenleyen BSP lideri Mahir Çayan şöyle konuşuyordu: "AKP hükümeti Ergenekon katillerinin üzerine gitmezse ya korkuyordur, o zaman iktidar değil demektir; ya da onunla işbirliği içindedir. Bunlardan hangisinin doğru olduğunu çok yakında anlayacağız. Türkiye halklarına ilan ediyoruz ki, aralarında Deniz Gezmiş gibi, Ulaş Bardakçı gibi, Hrant Dink gibi çok değerli yoldaş-

larımız da olmak üzere, bu toprakların en iyi, en cesur evlatlarını alçakça katleden bu örgüte savaş açıyoruz. Bu katillerin peşini bırakmayacağız ve hak ettikleri cezayı almalarını sağlayacağız.”

BSP’nin açtığı kampanyayla birlikte medya da olayın üzerine gidince hükümet iyice köşeye sıkışmıştı. Bu arada sosyalist bir savcı da örgüt hakkında bir soruşturma açınca iplerin elinden kaçacağından ürken hükümet harekete geçti ve dosyayı özel yetkili bir savcıya vererek örgütün mahkeme önüne çıkmasıyla sonuçlanacak hukuki süreci başlattı.

Ancak mahkeme süreci de çok yavaş ve sancılı ilerleyecekti. Ordu içinde bağları olan ve çoğunlukla da askeri personelden, emekli subaylardan meydana gelen Ergenekon yargılanır ve tasfiye olurken sık sık ordunun “Peygamber Ocağı” olduğunu söyleyen AKP sözcüleri halkın orduya olan güveninin sarsılmaması için özel bir gayret sergiliyordu. Ama böylece savcıların Ergenekon’un üst düzey yöneticilerine, generallere doğru ilerlemesini engellemiş oluyorlardı. Buna rağmen savcılar Ergenekon’la birlikte ordu içindeki cunta oluşumlarını, darbe hazırlıklarını ortaya çıkaracaklar ve eski kuvvet komutanlarına, Genelkurmay Başkanına kadar gidecekler, hepsinin tutuklanmasını ve ağır cezalar almasını sağlayacaklardı. Bazı gazetecilerin ve akademisyenlerin aldığı cezalar haklı bazı tartışmalara ve itirazlara yol açsa da kamuoyu Ergenekon’un ipinin çekilmesinden memnundu. Bu konuda en büyük desteği ise baştan itibaren açtıkları siyasi kampanyaya hiç ara vermeyen, dava tökezledikçe, mahkeme tereddüde düştükçe işlenen cinayetlerle ilgili bilgi ve delil sunan, katilleri açıklayan, örgütün belgelerini teşhir eden ve yargılanan gazeteci ve akademisyenlere katillerden farklı davranılmasını talep eden BSP olmuştu. HDP de örgütün Kürdistan’daki ayağını deşifre etmiş ve JİTEM adını taşıyan kolunun yargılanıp mahkûm olmasını sağlamıştı.

Soğuk Savaş sonrasında yeniden kurulmuş ve kurulmakta olan dünyada Türkiye'nin de yeniden kurulması gerektiğinin farkında olan BSP ve HDP el ele vererek bu doğrultuda faaliyet yürüttüğü ölçüde AKP'yi de etkiliyor, bu partinin ülkenin yeniden kuruluşunu sadece kendi emelleri ve anlayışı çerçevesinde yapamayacağını ortaya koyuyorlardı. Yeniden kuruluş ise ancak bir geniş mutabakatla, bir toplumsal konsensüsle olabilirdi ve bu da yeni ve demokratik bir anayasa demekti.

EPILOG

10 Ekim 2013, Perşembe, Saat 17.00
Yeni Başbakanlık Binası Bahçesi – İstanbul

İktidar partisi AKP ile ana muhalefet partisi BSP içinde futbol meraklısı ve hâlâ fırsat buldukça halı saha maç yapan milletvekili fazla olunca danışmanlardan birinin aklına parlak bir fikir gelmişti; iktidar ve muhalefet arasında halı saha futbol maçı! Müthiş bir PR olurdu! Ancak genellikle yeni yetme danışmanlardan gelen bu tür “parlak fikirler” pek cazip bulunmazdı. Nitekim ilk anda gene öyle oldu; AKP de BSP de bu fikri cazip bulmadı.

Özellikle BSP açısından nasıl bir yarar getireceği meçhuldü. Çünkü doğabilecek ilgi ve sempati esasen hükümetin ve iktidar partisinin işine yarardı. Ancak konunun değerlendirildiği bir toplantıda BSP Başkan Yardımcısı Sinan Cemgil, “Ya maçta galip gelirsek?” diye soruyu ortaya attı ve devam etti: “Eğer yenersek AKP’nin morali çok bozulur ve biz de şimdi yendik, önümüzdeki seçimlerde de yeneceğiz diyerek seçim kampanyamızı bu maçla başlatırız. Çok şık, çok etkili olur. Bu rüzgârla epeyi bir yol alırız. Ben bizim çıkarabileceğimiz takımı da, AKP’nin muhtemel takımını da kestiriyorum. Biz onları yeneriz.” “Ya yenilirsek...?” dedi Ordu Milletvekili Ertuğrul

Günay. Mahir Çayan, “Bir mücadeleye girişmeden sonucu bilemeyiz, riski var tabii ama biz risk almaktan korkacak parti değiliz. Sinan haklı, biz bu maçı kabul edelim ve bu adamları mutlaka yenelim” diyerek tartışmayı da sonuçlandırdı.

Maçın yaratacağı sempatinin kendi hanesine yazılacağını düşünen AKP de maça çoktan ikna olmuştu. Gençliğinde Fenerbahçe’ye transferi konuşulacak kadar iyi futbol oynadığı söylenilen AKP lideri ve Başbakan Tayyip Erdoğan, “Bu maç her halükârda bizim işimize gelir. İlgi ve sempati hükümetin hanesine yazılacaktır. Ayrıca bu solcuları rahat yeneriz, onlar ne anlar futboldan, onlar gençliklerini hapishanelerde geçirirken bizim gençliğimiz top peşinde geçti. Kesin yeneriz ve moral kazanırız” diye konuşuyordu.

Böylece iki parti de kabul edince maçın hazırlıklarına başlandı. Sahanın kenarında iki ambulans ve çok sayıda hekim bulundurmak başta olmak üzere, her türlü ayrıntı düşünüülerek haftalar öncesinden yapılan hazırlıklardan sonra beşer kişilik takımlarla yarım saat olarak planlanan maçın nihayet günü ve saati geldi; 10 Ekim Perşembe günü akşamüzeri saat 5’te oynanacaktı.

İki takımın kaptanları da partilerin başkanlarıydı. AKP’nin liderinin futbolculuğunu bilmeyen yoktu ama aslında BSP lideri Mahir Çayan da gençliğinde iyi futbolcuydu. Hem de ayağını kıracak kadar çok futbol oynamış ve sonunda ayaklarına platin takılmıştı. Bu platinlerden dolayı maçın tamamında oynayamazdı ama 68 yaşın izin verdiği kadar oynayacaktı. Tekirdağ Milletvekili Cihan Alptekin en güvenilir ve formda oyuncuydu, goller ondan bekleniyordu. Milletvekilleri Osman Saffet Oralat, Tuncay Cinemre, Atilla Keskin, İrfan Uçar ve Ertuğrul Günay diğer oyuncular. Yorulan kendini fazla zorlamayacak, yerine hemen bir başkası girecekti. İki takım da yedişer kişiyle sahaya çıkacak ama beşer kişiyle oynanacak, iki yedek her an yorulanın yerine girmek üzere kulübede bekleyecekti. PR, halkla ilişkiler yapacağız, derken kalp kriziyle bakan veya milletvekili kaybetmenin alemi yoktu!

Sinan Cemgil BSP takımının teknik direktörlüğünü üstlenmişti. İngilizce ve Fransızcanın yanında İtalyanca ve İspanyolca da bilen “Hoca”nın fırsat buldukça İtalya ve İspanya ligi maçlarını izlediği, hatta kızınca kimse anlamasın diye İspanyolca küfür ettiği bir şehir efsanesi olarak konuşulurdu. Türkiye ligi maçlarını neden izlemediği sorulunca da, “Biz enternasyonalistiz” dediği rivayet ediliyordu.

AKP takımında goller takım kaptanı Erdoğan’dan ve koyu Beşiktaşlı olduğu bilinen Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’den bekleniyordu. AKP’nin diğer oyuncularını da Maliye Bakanı Abdüllatif Şener ve milletvekilleri Salih Kapusuz, Suat Kılıç, Ekrem Çelebi ve Abdülkerim Gök idi. AKP’nin teknik direktörlüğünü ise İzmir Milletvekili Turgut Özal yapacaktı. Pek bilinmezdi ama o da futbola çok düşküncüydü. Bilgisayarda çok oyun oynar, futbolcu seçip takımlar kurarak eğlenirdi. Hakemlik ise Meclis Başkanı Bülent Arıncı’ya kalmıştı.

Başbakanlığın Bakırköy İncirli’de inşa edilen yeni binasının bahçesine özel olarak kurulan halı sahanın etrafı bu tarihi maçı kayda almak üzere yerleşmiş yüzlerce kamerayla, foto muhabiriyle dolmuştu. Gerçekten çok müthiş, çok ilgi çekici bir olay olmuş, yabancı basın da büyük ilgi göstermişti.

BSP takımı sahaya kırmızı bir formayla çıkarken AKP yeşilin tonlarından oluşan bir forma tercih etmişti ya da maçı harika bir halkla ilişkiler olayı olarak tasarlayan danışmanlar bu renkleri iki takıma da uygun görmüşlerdi.

2001 krizinden sonra ekonomi toparlanmıştı. Türkiye hızla kalkınıyor ve büyüyordu. Bunun da en önemli nedeni bugüne kadar bastırılmış, ötekileştirilmiş, ezilmiş olanların koşullarının düzelmesi ve kendilerine, geleceğe olan güvenlerinin artmasıydı. AKP’nin ensesinde boza pişiren BSP ve HDP özgürlük ve demokrasiyle birlikte emekçilerin ceplerine giren parayı da artırmaya çalışıyor, “pasta”nın daha adaletli pay-

laşılması için etkili bir siyasi mücadele yürütüyorlardı. AKP de yoksullardan, ezilenlerden oy almasına rağmen büyük sermayenin taleplerini dikkate almaya ve neo-liberal politikaları uygulamaya ağırlık veriyordu ancak karşısındaki örgütlü ve direngen muhalefet istediği gibi at oynatmasına izin vermiyordu. Böylece ülkenin sosyal ve kültürel ortamı farklılaşmış, şimdiye kadar evinde oturan, sokağa çıkıp para harcamayan büyük bir nüfus artık sokaklardaydı. Para harcıyordu ve ekonominin çarkları daha hızlı dönüyordu. Askeri harcamalar kısılmış, kaynaklar daha çok eğitim ve sağlık yatırımlarına aktarılmış, Musul bölgesinden çıkarılan petrol iyice artarak ülke ihtiyacını karşıladığı için artık eskisi gibi döviz sorunu olmuyordu. Ülkenin bu demokratik ve istikrarlı hali yabancı sermayenin de yatırımlarının artmasına yol açıyordu. Eğitim ve sağlıkta büyük mesafe alınmış, işsizlik düşmüştü; büyüme oranı ortalama yüzde 7'yi aşıyordu.

Ekonomik olarak durumu toparlayan hükümet 2006'dan sonra 2010 seçimlerini de kazanmış ama oyları düşmeye başlamıştı. Son seçimde AKP yüzde 40'a gerilerken oylarını yüzde 25'e çıkaran BSP yine ana muhalefet partisiydi. Muhalefetin de çağrısı ve baskısıyla yeni bir anayasa yapmak için yola çıkılmıştı. Öncelikle toplumsal bir kampanya açılmış, talepler ve öneriler saptanıyor, tartışma toplantıları düzenleniyordu. 2010 seçimleri öncesinde bütün partiler kendilerince Türkiye'nin yeniden inşa edilmesine söz vermişlerdi ve bu noktada en önemli şeyin anayasa olduğunun farkındaydılar.

Hakem Bülent Arınç'ın başlama düdüğüyle birlikte Yeşiller hücumu geçti. Yeşiller başlangıçta hücumda iyi organize oluyorlardı ama savunmaları çok sağlam değildi. Topu ayağına alan hemen Tayyip Erdoğan'a bakıyor ve ne yapıp edip topu ona aktarmaya çalışıyordu. Bu da Yeşiller'in oyun düzenini bozuyor, daha doğrusu "düzen" diye bir şey bırakmıyordu.

Erdoğan da takım oyununu gözeten, teşvik eden bir harekette bulunmuyor, her topu almaya ve kaleye gitmeye, her pozisyonda şut atmaya çalışıyordu. Yine de bu düzensizlik içinde ve henüz oyuncular yorulmamışken Erdoğan şık bir vuruşla takımını 1-0 öne geçirdi. Golden sonra Kızıllar toparlandı ve geriye yaslanan Yeşiller'in üzerine daha fazla gelmeye başladı. Mahir Çayan ve Cihan Alptekin'le iki önemli fırsat da yakaladılar ama gole dönüştüremediler. 15 dakikalık ilk devre Yeşiller'in 1-0 üstünlüğüyle kapandı.

Devre arasında Sinan Cemgil takımına iyi bir moral ve taktik verdi; Tayyip Erdoğan etkili marke edilirse Yeşiller'in yenilmesi zor değildi. Cihan Alptekin, Erdoğan'ı tutacak, gölge gibi takip edecekti. Nitekim ikinci yarı Erdoğan'ın üzerine oynayan Alptekin, Erdoğan'dan aşağı kalmayan top tekniği ve daha iyi olan fizik kondüsyonuyla maçın gidişini değiştiren oyuncu oldu. Önce Saffet Aralot yorulmaya başlayan Yeşiller'in hücumdan geriye gelmekte gecikmelerini iyi değerlendirdi. Eski bir 400 metre koşucusu milli atlet olmanın yararlarını gördü ve sıkı bir deparın sonucunda kaleciyle karşı karşıya kalarak beraberlik golünü kaydetti. İkinci yarıda Mahir Çayan'ın yerine oyuna giren Ertuğrul Günay da son dakikalarda yakaladığı bir fırsatı şık bir vole ile gole çevirince Kızıllar maçı 2-1 kazandılar.

Maçta pek sert hareket olmamış ve herkes elinden geldiğince dikkat göstermişti. Bu açıdan centilmence bir karşılaşma olmuştu. Maç bitince herkes birbirini tebrik etti ama Tayyip Erdoğan'ın yüzü asıktı, diğerleri gibi işi espriye vurmuyor, makaraya sarmıyordu. Mahir Çayan Sinan Cemgil'in kulağına eğildi, "Böyle bir maçta bile kaybetmeye tahammül edemiyor" dedi. Kızıllar keyiflenmişti, tam düşündükleri gibi olmuş ve kazanmışlardı.

Gazeteciler Çayan ile Cemgil'in etrafını sardılar, maçla ilgili ne diyeceklerini merak ediyorlardı. Uzanan mikrofonlara önce teknik direktör olarak Cemgil konuştu: "İyi bir maç

oldu, kurallara uygun ve şiddete başvurmayan her mücadeleyi kazanırız. Rakiplerimiz de iyi mücadele etti ama biz daha iyiydik, galibiyeti hak ettik.”

Takım kaptanı olarak Çayan lafı aldı: “Bu galibiyeti artık başka alanlara da taşıyacağız ve önümüzdeki seçimlerde AKP’yi yenilgiye uğratacağız. Yeter ki siyasi mücadele de kurallara uygun, eşit koşullarda, dürüst bir şekilde olsun...”

Gazetecilerle birlikte toplanan küçük kalabalığın yüzü gülüyordu, kendini tutamayıp slogan atarak galibiyeti kutlayanlar vardı.

“Ben odama gidiyorum, bütün arkadaşları kutladığımı söylersin” dedi Cemgil, kırk yıllık arkadaşı Çayan’a. “Duşunu aldıktan sonra gel de konuşalım biraz. Yarın öğleden sonra Yıldız Sarayı’na çıkacağız, biliyorsun Neslişah Sultan’la randevumuz var, yeni anayasa konusunda bizimle görüşmek istiyormuş.”

Çayan gülerek, “Yeter artık cumhuriyet ilan edin mi, diyecekmiş zerafet abidesi?” dedi.

“Valla iktidara gelirsek o da olur...” derken Cemgil de gülüyordu.

Elleri ceplerinde yürüdü, kırk yıldır keyifli zamanlarında yaptığı gibi John Lennon’ın Imagine (Hayal Et) şarkısını mırıldanmaya başladı:

Hayal et cennetin olmadığını
Denersen kolaydır
Cehennem yok altımızda
Üstümüzde ise sadece gökyüzü
Tüm insanların bugün için yaşadığını
Hayal et.

Hayal et ülkelerin olmadığını
O kadar zor değil bu
Uğruna öldürecek ya da ölecek bir şey yok

Ve din de yok tabii
Tüm insanların barış içinde yaşadığını
Hayal et.

Hayalci diyebilirsin bana
Oysa yalnız değilim ben
Umarım bir gün sen de katılırsın bize
Ve bir bütün olur dünya.

Hayal et malın mülkün olmadığını
Merak ediyorum yapabilir misin?
Ne açlık var ne açgözlülük
İnsanların hepsi kardeş
Tüm insanların bütün dünyayı paylaştığını
Hayal et.

Hayalci diyebilirsin bana
Oysa yalnız değilim ben
Umarım bir gün sen de katılırsın bize
Ve bir bütün olur dünya.

YAZAR HAKKINDA

1954 yılında Çorlu'da doğan Seyfi Öngider, Darüşşafaka Lisesi'ni bitirdikten sonra 1973-77 yıllarında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde okudu. Çeşitli gazete ve dergilerde çalışan Öngider 2000 yılından bu yana Aykırı Yayınları'nın editörlüğünü yürütüyor.

Seyfi Öngider'in çeviri, derleme ve kitap çalışmaları şunlar:

Kitaplar:

Kriz ve Sendikal Hareket / Mer Yayıncılık / 1991

Türk Tarihinde Fiyaskolar / Aykırı Yayıncılık / 2001 / 2. Baskı

Kuruluş ve Kurucu / Aykırı Yayıncılık / 2003 / 2. Baskı

Çanka'nın Bütün Adamları / Aykırı Yayıncılık / 2006 / 2. Baskı

Türk'ün Darbe ile İmtihanı / Aykırı Yayıncılık / 2010

Derlemeler:

Başka Bir Tarih, Başka Bir Türkiye / Aykırı Yayıncılık / 2000/ 2. Baskı

Homopolitikus-Lider Biyografilerindeki Türkiye / Aykırı Yayıncılık / 2001

Milliyetçilik, Faşizm ve MHP / Aykırı Yayıncılık / 2002

İki Şehrin Hikayesi-Ankara-İstanbul Çatışması / Aykırı Yayıncılık / 2003

Doğu-Batı Kıskaçında Türkiye / Aykırı Yayıncılık / 2004

Son Klasik Darbe / 12 Eylül Söyleşileri / Aykırı Yayıncılık / 2005

Çeviriler:

Öteki Amerika / Howard Zinn / Aykırı Yayıncılık / 2002

İSTEYİN GÖNDERELİM!

Aykırı'dan çıkan kitapları

www.kuraldisi.net

sitesinden indirimli olarak alabilirsiniz.

Tel: 0212 513 81 57

Kitapla ilgili düşünce ve yorumlarınızı, başka insanların da yararlanması için www.kuraldisi.net'e girerek paylaşın lütfen.

Teşekkürler.

BİR CEP SAATİ TARİHİN AKIŞINI DEĞİŞTİREBİLİR Mİ?

Eğer o saat Mustafa Kemal'in saatiyse; eğer 10 Ağustos 1915'te, Conkbayırı'nda Miralay Mustafa Kemal'in ceketinin sağ üst cebi yerine sağ yan cebine girer ve dolayısıyla gelen şarapnel parçasını engelleyemezse... Ve böylece Mustafa Kemal "Atatürk" olmaya fırsat bulamadan, 34 yaşında genç bir albayken Çanak-kale'de hayatını kaybederse... O saat tarihin akışını değiştirebilir. Çünkü söz konusu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun, "Tek Adam"ın tarih sahnesine çıkamamasıdır.

Atatürk'ün hiç olmadığı bir Türkiye'de neler olur veya olmazdı, olamazdı?

Osmanlı yenileceğine ve işgal edileceğine göre yine milli mücadele olur muydu? Peki, siyasi ve askeri liderlik nasıl oluşurdu? Türk-Yunan savaşı nasıl gelişir ve sonuçlanırdı? Osmanlı sona erer, cumhuriyet yine kurulur muydu? Siyasi rejim tek partili mi, çok partili mi olurdu? Meclis, siyaset nasıl şekillenir, ekonomi ne olurdu? Kürt isyanları yine olur, ordu yine darbe yapar mıydı? Müslümanlar, Ülkücüler, Solcular ne olurdu?

Gerçekle kurgunun iç içe geçtiği bu kitapta tüm bu sorulara ve daha da fazlasına bir "alternatif tarih" ile cevap veriliyor. Tarih-sel koşullar ve aktörler dikkate alınarak nelerin olacağı veya olmayacağı öngörülürken sürükleyici ve aynı zamanda tartışılması gereken bir hikâye ortaya çıkıyor.

Geçmişî Tanrı bile değiştiremezmiş ama tarihçi için sorun değildir! Alternatif tarih yazarı için ise hiç sorun değildir!

29 ₺

ISBN 978-975-6154-36-6

9 789756 154366

www.aykiri.net
www.kuraldisi.net

Haykırı